

نيو ليك

مخ	سرليڪ
1	سريزه
5	لومري باب
5	د سياست د كليمي لغوي معني
7	د سياست تعريف د مسلمانوسياسي پوهانو په نظر
8	سياست د فقهي پوهانو له نظره
14	د سياست تعريف د نوي عصر د پوهانو له نظره
16	عملي سياست
19	عقلي سياست او شرعي سياست
20	غوره سياست او جاهلي حكومت
23	شرعي سياست د اسلام د سپيڅلي دين يو فصل دي
27	د شرعي سياست انواع
28	د اخوان الصفاء بيان كړي اقسام
30	سياست د انساني فطرت غوښتنه ده
32	د انسان د كلمي لغوي څيړنه
36	سياست ته غير فطري ويل جهالت او ناپوهي ده
40	دوهم باب
40	غير اسلامي سياسي نظريي
40	ملوكيت يا ظالمة پادشاهي
42	د ملوكيت تعريف
45	ميكاولي د اخلاقو څخه د آزادي غوښتونكي وه
46	د جان بودان نظر
46	د لومري جيمز اوهابس نظريات
47	د ملوكيت خطرناکه څيره د مصر فرعون وه
48	د مسي عليا د اسلام د جري ن سر
48	د مسي عليا د اسلام د جري ن سر

نيو ليك

48	.....	د موسى عليه السلام او د فرعون
49		په هکله د قرآن کریم د آیتونو فهرست
50		د ملکویت [پادشاهی] اصول
50		د ربوبیت او الوهیت دعوی کول
51		خلک د خپل ځان غلامان گڼل
52		سرمایه او دولت د شرافت معیار گڼل
53		سیاسی قتل کول او یا بیکارول
55		د سیاسی رشوت په ورکولو سره خلکو د ضمیر اخیستل
56		د دلیل ځوابول په زور سره
57		چنگیزیت
59		د چنگیز د جوړو شوو قوانینو مجموعه
60		پاپائیت [تیاکراسی]
65		سیکولر [بی‌دینه] جمهوریت یا دیموکراسی
67		د دیموکراسی شالید
70		د جان لاک او روسو نظریات
72		د دیموکراسی بنسټونه
72		د خلکو حاکمیت
72		سیکولرازم [د دین او سیاست ترمنځ بیلوالی]
73		لبرالیزم [بی‌قیده او بی‌واگو خپلواکي]
74		کپیتل ایزم [سرمایه داری او ماده پرستی]
75		نشلیزم [د نورو قومونو استحصال]
76		پارټی سیستم یا گوندی سیستم
76		اشتراکیت [سوسیالیزم]
78		سوسیالیزم او د هغه بنسټیز اصول
78		د ژوندانه مادی نظریه
مخ		سر لیک
78		د پاک ذات الله جل جلاله د وجود څخه انکار یا دهریت

نیو لیک

78	.....	دین څخه انکار
78		د کورنی نظام څخه انکار
79		د شخصی ملکیت څخه انکار کول
78		جدلي فلسفه او طبقاتی کشمکش
80		دیکتاتوری پرولتاریا یا د کارگرانو آمریت
81		ډله ایزه دیکتاتوری
82		د مشرانو دیکتاتوری
82		اشتمالیت [کمونیزم]
84		د بی دینه سیاست زیښنه
87		دریم باب
87		لومړی فصل
87		د خلافت تعریف او هغی ثبوت قران او احادیثو له نظره
90		د خلافت لغوی مفهوم
93		د خلافت اصطلاحی تعریف
94		د خلافت څرنګوالی د قرآن له نظره
94		د استخلاف آیت
99		د تمکین فی الارض په هکله آیتونه
101		اولی الامر آیت
105		سلطان په معنی د حکومت
107		د حکم بالعدل په هکله آیتونه
110		د خلافت یا اسلامی حکومت په هکله نبوی احادیث
111		خلافت د الله جل جلاله رحمت دی
114		د عادل حکمران فضیلت
117		اسلامی حکومت د مسلمانانو د تحفظ ذریعه ده
مخ		سر لیک
120		اسلامی حکومت د الله جل جلاله د رحمت سیوری دی
121		د اسلامی حکومت پرته ژوند کول ناپوهی ده

نیو لیک

123	د دری کسبیزه ډلی له پاره هم د امیر ټاکل لازم دی
124	د عادل حکمران خیر غوښتنه د دین یو فرض دی
126	د امیر د احترام حکم
129	د امت اصلاح د صالح حکمران پرته نه کیږي
132	د اسلامی حکومت په هکله د اسلام پوهانو ویناوې
136	دوم فصل
136	د پیغمبرانو علیهم السلام او صالحینو حکومتونه
137	د آدم علیه السلام خلافت
142	د ایلوسی حکومت اصول
144	د حضرت یوسف علیه السلام د خلافت دوره
147	د خزائن الارض تفسیر
	په غیر اسلامی حکومتونو کې د ماموریت یا د امارت
151	غوښتنی مسئله
154	د طالوت حکومت
156	د داود علیه السلام خلافت
158	د سلیمان علیه السلام خلافت
160	د سلیمان علیه السلام لیک د سبا د ملکې په نوم
161	د ذوالقرنین حکومت
163	د رسول الله صلی الله علیه وسلم خلافت او سیاست
164	د توحید د کلیمی غوښتنه د توحید په بنسټ د ....
167	د حبشی د هجرت سیاسی اثرات
170	د عقبی تړون د اسلامی حکومت پیل
173	د ولس نمایندگانو ټاکل
مخ	سر لیک
	په مدینه کې د جمعی لومړی خطبه
174	د اسلامی حکومت اساسی اصول
174	۱- توحید

نيو ليک

175	ب- تقوی
175	ج- د قرآن او سنتو پورته والی
175	ها- جهاد فی سبیل الله
175	و- اسلامی امت
176	د جوماتونو جوړول
176	مواخات عقد [د ورورولی تړون]
178	لومړی لیکل شوی قانون
180	یهودو پوری تړلی مادی
181	ددی لیکل شوی دستورخه ثابت شوی سیاسی اصول
	د قتال فی سبیل الله خخه مقصد د اسلامی حکومت
182	جوړول او تینګول دی
185	د الله جل جلاله په لارکې د قتال د آیتونو څرنگوالی
186	د غزاگانو او د سرايا ټول شمیر
187	په اتویشت غزواتو کې د فوج قیادت
190	په نبوی دوره کې عسکری قوماندانان
192	په نبوی دور کې منطقوی امیران
194	په نبوی دور کې د زکات ټولولو مسئولین
195	په نبوی دور کې د مرکزی حکومت موقت مسئولین
196	د رسول الله صلی الله علیه وسلم وزیران او د شوری غړی
197	په نبوی دور کې لیکوالان
203	په نبوی دوری کې ژباړونکې
204	د مملکت مهر
مخ	سرلیک
206	په نبوی دور کې سزا ورکونکې
207	په نبوی دور کې د بازارونو څارونکې
207	په نبوی دور کې د اسلامی حکومت سفیران
209	د محمد صلی الله علیه وسلم په دربار کې د حکومتونو او قبیلو هیئتون

نيو ليك

212	حجه الوداع
214	د حجه الوداع خطبه
215	وفات
217	دريم فصل
217	د اسلامي حكومت بنسټونه
217	لومړي اصل : د الله جل جلاله حا كميت
217	د حكم لغوي مفهوم
218	د شرعي حكم فقهي مفهوم
218	د الهي حا كميت په هكله قرآني آياتونه
222	د معاملاتو او شخړو پريكړه د طاغوت په واسطه
225	د طاغوت مفهوم د لغت د پوهانو له نظره
226	د طاغوت مفهوم د صالحينو له نظره
228	شريعت او شارع
213	اله د تشریعی حاکم پرمعنی
233	رب د تشریعی حاکم په معنی
236	قضا د تشریعی حكم په معنی
236	عبادت د حكم مننه په معنی
239	مطلق اطاعت
241	د الهي حا كميت په هكله نبوي احاديث
246	د الهي حا كميت په هكله د راشدينو خلفا و تگ لاره
	سرليك
مخ	
246	د الهي حا كميت په هكله د اسلام سپيڅلي دين د پوهانو ويناوي
253	په حكم كې شرک
258	الهي حا كميت د سليم عقل په رڼا كې
258	د انساني عقل حقيقت
260	د عقل اقسام د امام غزالي او مولانا روم رحمه الله عليهم له نظره

نیو لیک

262	.....	د انسانی عقل اصلی خای
265		د عقلی دلائلو تفصیل
273		د عقل د حاکمیت اولین مخترع ابلیس دی
273		دوهم اصل شوری
274		د شوری په هکله قرآنی آیتونه
276		په نبوی دورکې د شوری تاریخی غونډی
277		د اذان شوری [لومړی هجری قمری کال]
278		د بدرکبری شوری [دوهم هجری قمری کال]
279		د بدر د بندیانو په هکله شوری [دریم هجری قمری کال]
280		د احد شوری [دریم هجری قمری کال]
280		د خندق شوری [پنځم هجری قمری کال]
280		د خندق شوری د مصالحت په خاطر [پنځم هجری قمری کال]
281		د افک په هکله شوری [شپږم هجری قمری کال]
282		د حدیبی شوری [شپږم هجری قمری کال]
282		د هوازن د بندیانو په هکله شوری [اتم هجری قمری کال]
283		د معاذ رضی الله عنه په هکله شوری [لسم هجری قمری کال]
285		د شوری په هکله د رسول الله صلی الله علیه وسلم احادیث
289		د شوری په هکله د راشدینو خلفاء تگ لاره
291		د ریاست مشرتبه د شوری د رایی د رد کولو حق نشته
		سرلیک
معخ		
296		العرفاء [د ملت نمایندگان]
297		نقیباء
298		ملاء القوم
298		اولو الامر
299		اهل الحل والعقد
300		د مجلس شوری [پارلمان] د غړو مواصفات

نيو ليک

301	ایمان :
301	فقاہت :
302	عدالت او دیانت :
303	عاقل اوبالغ وی :
303	د عامو رواجو نو څخه باخبر وی :
303	د اسلامی امت معتمد وی :
305	په موجوده زمانه کې د مجلس شوری د جړپولو کړنلاره
309	د انتخاباتو د مروج نظام اصلاح کولو ته اړتیا ده
310	د نښو د نمایندګی مسئله
326	په اسلامی پارلمان کې د غیرو مسلمانو د نمایندګ
327	سیاسی گوندونه
328	مرکزی موحد طرز حکومت
329	د مجلس شوری له پاره د مودی ټاکل 329
331	دریم اصل د امام سره بیعت کول
333	د بیعت او انتخاب د لازمیدو دلایل
336	د بیعت او د خلیفه د ټاکلو په هکله د فقهاو ویناوی
340	د راشدینو خلفا و رضی الله عنهم سره بیعت
340	د ابو بکر صدیق رضی الله عنه سره بیعت
343	د حضرت ابوبکر رضی الله عنه لومړی وینا
مخ	سر لیک
344	د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه سره بیعت
345	د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه لومړی وینا
346	د حضرت عثمان رضی الله عنه سره بیعت
347	د حضرت عثمان رضی الله عنه لومړی وینا
348	د علی بن ابی طالب رضی الله عنه سره بیعت
349	د علی بن ابی طالب رضی الله عنه لومړی وینا
350	د ولی عهد ټاکل

نيو ليك

- .....
- 351 تغلب يا په زور حكومت نيول
- 355 خلورم اصل: د خليفه صفات
- 361 د خلافت له پاره د قریشی توب شرط
- 362 د ظالم او فاسق حكمران په هكله د امام ابو حنيفه مسلك
- 364 د خليفه منصبی فرائض
- 365 د خليفه حقوق
- 366 د خليفه د وحدت او تعدد مسئله
- 370 متحده اسلامى خلافت
- 375 پينځم اصل: وزارت
- 375 وزير د قرآن او سنتو له نظره
- 376 د محمد صلى الله عليه وسلم وزيران
- 376 د حكومت په جوړښت كې د وزيرانو اهميت
- د تفويض وزارت او د تنفيذ وزارت
- 380
- 382 صدر اعظم ټاكل:
- 383 د صدر اعظم صفات:
- 385 د تنفيذ وزارت:
- 386 د تنفيذ د وزير صفتونه
- 386 ولاتیبی وزارتونه
- سرليك
- 387 شپږم اصل: د قضاء نظام
- 389 . د عدل او قسط معنا:
- 389 قضاء مفهوم:
- 390 د قاضی د اهليت شرطونه
- 392 په اجتهادی امورو کې د قاضی .....
- 404 قضاء د قاضی په علم
- 407 د قرائنو په اساس گواهی پریکړه کول

نيو ليک

- .....
- 408 د بينی معنی او مفهوم :
- 410 په غائب فيصله (يو طرفه پریکړه)
- 413 د قاضی آداب
- 414 د فاضی د ادآبو په هکله د عمر فاروق ....
- 418 د تحفو او رشوت د اخستو څخه لری والی :
- 421 د عادل او پوه لیکونکې ټاکل
- 422 د عادل او پوه ژباړونکې ټاکل
- 423 د عدالت د روازی خلاصی پری ښوول
- 424 دروازه چی ټاکل
- 426 ټول وخت د قضاء دکار ورکول
- 427 د محکمی آزادی او د قانون پورته والی
- 427 دیهودیانو کړنلاره
- 430 د نیوي او راشدینو خلافاو دټگ ....
- 442 دهارون الرشید په نوم دسفیان ثوري...
- 444 د کتاب لنډیز
- 445 کتابونه

نيو ليک

يادشگت

نړيوال سياست د پخوا څخه د څو زير ځواکونو ترمنځ ويشل شوی و، او نړۍ دوه قطبه گنل کيده د هغوی په نزد پخوا هم او اوس هم د سياست تعريف د کمزورو ملتونو استثمار او د هغوی په شتمنيو باندي پوره تسلط پيدا کول و.

سياست لکه د پخوا په څير د هغوی له پاره د چل او غولونې هغه لاره وه چي دوی د هغې په واسطه پرې په نورو د غلبي واک ترلاسه کاوه د سياست، استقلال او آزادی تعريف د هغوی په وړاندي څه ځانگړي تعريف نه لره او څنگه به يي چې خوښه وه تعريفول به يي؟

دوه قطبه نړۍ په دې معني چې يو اړخ ته د کمونيزم سور سيلاو و چې د امريکايي امپرياليزم بغير يي ورټولولو ته ورنږدې کړی و او د بله اړخه

نيو ليک

.....
امريکايي امپرياليزم و چي هڅه يي کوله ترڅو نړۍ د ديموکراسۍ د شعار لاندې په غرب کې د پالل شوو وگړو په واسطه د خپلو جاسوسي ادارو په زور په ملتونو ورووتېي .....

د افغانستان مسلمان ولس د اسلام او اسلامي سياست د پتنگانو په څير د خپلو مجاهدانه سرښندنو په واسطه د کمونيزم سيلاو نه يوازي دا چي بند کړ بلکه هغه چينه يي هم وروچه کړه او د شوروي امپراطوري يي لکه د انگليس په څير درې وړې کړه او تر روستی روسی يې ورونغښتله ، غربی سيا ستمداران خو د افغانستان د ولس دغه ستر برياليتوب د خپل ځان او خپل تکناتوژۍ افتخار گڼي.

خو اوس چي نړۍ يو قطبي حيثيت لري او امريکايي زبر ځواک غواړي د پخواني کمونيستي ښکيلاک ميراث هم ترلاسه کړي دا دي نړۍ يي د خپل شيطاني او درواغزن سياست په واسطه تر تسلط لاندې راوړي او لا لگيا دي راوړي يي.

نن د اسلامي هيوادونو ټوله شتمني چي د همدوی د شيطاني سياست په واسطه يي امران او ديکتاتوران د ديمو کراسي تر عنوان لاندې ټاکل کيږي په مکمله توگه د دوي په تسلط کي پرته ده او د امريکا نفوس چي د نړۍ په سلو کي څلورتنشکيلوي د نړۍ د په سلو کي د ديرش نه زيات طبيعي زيرمو مصرفوي او د دي زيرمو زياته برخه د اسلامي هيوادونو د طبيعي زيرمو څخه د ديموکراسي تر عنوان لاندې د برچي په زور اخستل کيږي. نن د ازادې، استقلال او ديموکراسي معني په مکمله توگه تغير کړي ، پخوا به چي د کمونيزم سرو لښکرو کوم هيواد د خپل تسلط لاندې راوست نو هغه به يي مستقل او ازاد هيواد گانه خو نن هر هغه هيواد چي د امريکايي او انگليسي عسکري قواو په سلطه کي راځي دوی يي ازاد او مستقل گڼي. پرون به د کمونيزم پلويانو د کمونستي لښکرو تسلط ته ازادي ويله خو نن غرب پرسته، بي مفکوري عناصر چي د امريکايي او انگليسي فوځونو په اوږو سپاره په ولسونو حاکميت پيدا کوي خپلي

نيو ليک

دغي واکمني ته ازادي او استقلال وايي ، دلته د اسلام او افغانستان د ستر دينی عالم، او پوه سياستوال نابغه سيد جمال الدين افغان خبره چي: "ازادی اختسل کيږي ورکول کيږي نه، او د پاتې اسلاميزم بنسټ ايښودونکی هغوی چي پرون د انگليس او روس نه د ازادي په خاطر فدا کاري کړي او خپل ولس يي د هغوي د عسکري ځواکونو د بيرحمانه او غاصبانه تسلط نه ازاد کړي او پخپلو وينو يي ازاد ساتلي مجاهد او قهرمان و خو نن چي خپل ولس د څو ميليونو ډالرو او روبلو په مقابل کي پلوري او يا يي پلورلي او د پردو د غلامانو په څير د هغوي هر امر ته په لوړ غږ هو صيب وايي د مجاهد او قهرمان په لقب ملبس کيږي او دا ټول د همدغه شیطاني سياست يوه برخه ده.

غواړم خبره لنډه کړم او لوستونکو ته عرض کړم چي د اسلامي سياست تر عنوان لاندي دغه کتاب چي څه موده پخوا د اسلامي تحريک د غړو د فکري تربیي په خاطر ترجمه کړي و چي په لږ وخت کي د هجرت په ځينو پوهنتونونو کي يي د تعليمي نصاب ځاي ونيو په لنډ او عالمانه توگه يي نه يواځي د اسلامي سياست تشریح کړي بلکه اسلامي سياست يي د شیطاني سياست سره په پوره مقایسوي توگه تشریح کړی.

ما هڅه کړې چي ژباړه يي ساده او روانه وي ترڅو د اسلامي سياست مينه وال او زموږ د ټولني ټول وگړي تري پوره گټه واخلي.

زه د پيغام نشراتی مرکز څخه چي د دي کتاب د بيا خپرولو له پاره ئې اقدام کړي يو عالم ممنون يم او د لوي خداي جل جلاله نه د دوي له پاره د خير او برکت دعا کوم او لوستونکو ته پري د پوهي توفيق غواړم.

يه درناوی

قريب الرحمن " سعيد "

ناروی

نیو لیک

سرریزه

لوی قادر الله جل جلاله د عرش نه تر فرشه پوری ټولی نړۍ پیدا کونکې او خالق دی چې د دی حقیقت څرنگوالی نه یوازې په قرآن کریم او آسمانی صحیفو کې لیدل کیږي، بلکه بشري فطرت، سلیم عقل، انسانی تاریخ د پخوانیو آثارو پیژندونکو پوهانو څرگندونې او نوی ساینسی اختراعات ټول، د مخلوقاتو د پیدا کونکې او پالونکې ذات الله جل جلاله شته والی ثابتوي .

پاک خدای جل جلاله د خپل مخلوق څښتن او واکمن دی هغه د خپل مخلوق د نظم د چلولو له پاره نه خو کوم پیری، انسان او ملک ته داسې اختیار ورکړیدی چې څه ډول چې وغواړي د واکمن او ټولوک بادشاه په څیر د کائناتو نظم او نسق وچلوی او تصرف په کې وکړي او نه ئی طبیعت [نیچر] ته حواله کړي چې څنگه وغواړي په هغه لور ئی روان کړي بلکه د کائناتو ټول نظام یوازې د همدی یوه الله جل جلاله په قبضه او قدرت کې دی، الله رب العالمین پخپله تشریعی حاکم دی لکه څنگه ئی چې د انسان د جسمانی ژوند د جوړښت او پایښت له پاره د خپلو نعمت

نو خزانی پیدا کړیدی په همدی توگه ئی د انسان د روحانی، اخلاقی او تمدنی ژوند د پرمخ تگ له پاره د عدل او انصاف په بنسټ ولاړ د ژوندانه نظام هم جوړ کړیدی چې په هغه کې د ژوندانه د هر اړخ له پاره ځانگړی لارښوونې او قوانین شته دی .

نیو لیک

د الله تعالی ذات د کمال په ټولو صفاتو متصف او د هر عیب او نقص څخه پاک دی.

ماضی، حال او مستقبل ټول د هغه په علم کېښی دی - څرنگه چې د هغه ذاتی اغراض او غوښتنی نشته نو لدی امله د هغه له لوری رالیږلی شوی قانون یعنی د اسلام مبارک دین هم د هر ډول عیب او نقص څخه پاک او د هر دور او وخت له پاره وړ او مناسب دی .

د دی حکمونه او قوانین دکوم خاص فرد او یا ځانگړی ډلی او قوم د غوښتنو او خواهشاتو تابع نه بلکه د ټول بشریت د انسان د مصلحت او ښیگڼو په بنسټ ولاړ دی د دنیوی او اخروی ژوندانه ښیگڼو دواړه د الهی نظام په پیروی پوری تړلی دی ځکه چې دا د ژوندیو نړیواله او هراړخیزه تگ لاره ده .

د دی بشپړ او پاک نظام د اصولو سرچینه الهی وحی او رسالت دی رسول او نبی د حقیقی حاکم ، باوری نماینده او سفیر دی ، د نبوت د پای ته رسیدو نه وروسته ، اوس د اسلامی نظام د تشریعی قوانینو ماخذ قرآن او سنت دی او په دی دواړو ماخذونو کې د ژوندانه د هراړخ له پاره اصول، احکام او لارښوونی شته دی .

هیڅکله داسی تصور او خیال هم نه پیدا کیږی چې الله جل جلاله د خپلو معصومو او سپیڅلو انبیاءو او رسولانو په واسطه یوازی د عقیدې او عباداتو احکام خپل مخلوق ته رالیږلی او اجتماعی، اقتصادی، سیاسی او تمدنی احکام او قوانین ئی نه وی رالیږلی . هغه خلک چې دا ډول فکر او تصور ولری نو هغوی یا په اسلام پوره باور نه لری او یا ئی په دی هکله د پوهی کمی ده .

انسان مدنی الطبع یعنی اجتماعیت خوښوونکې دی د انس او یو د بل سره د مینې او محبت د ژوند تیروول د هغه فطری غوښتنه ده، مدنی او ټولنیز ژوند له پاره د سیاسی نظام شته والی یو ضرورت دی، نو اسلامی نظام هم یو سیاسی نظام لری چې د همدی سیاسی نظام د

نيو ليک

تشریح او توضیح له پاره دا کتاب ليکل شويدي .

په اصل کښی دا کتاب په پینځو بابونو مشتمل وه چې لومړنی مسوده یې 1401 هجری قمری کال د محرم الحرام په 12 نیټه چې 1980 عیسوی کال د نومبر د میاشتی د 21 نیټی سره سمون خوری پای ته رسیدلی وه چې د هغوی عنوانونه ئی په دی ډول وه : خالقیت ، مالکیت ، حاکمیت ، رسالت ، سیاست چې د ورقو شمیر ئی په منځنی کچې تر 800 صفحات پوری ورسید چې یو ځای چاپولی مناسب هم نه و او د مالی وسائلو د کمښت له امله مشکل هم وه ، نو دوهم ځلی کتنی پر مهال مناسب وگنل شوه چې کتاب په دوه برخو وویشل شی چې لومړی برخه ئی د خالقیت ، مالکیت او رسالت د دری فصلونو څخه جوړه شی او په دویمه برخه کې سیاست پوری اړ موضوعاتو را ټول کړای شی ، څرنگه چې حاکمیت هم د سیاست پوری تړلی اړخ دی نو له دی امله مو هغه د کتاب په همدی دویمی برخه کښی شامل کړ او مونږ کونښن وکړ چې دا دویمه برخه چې د سیاست پوری د مربوطو موضوعاتو څیړنه کوی لومړی چاپ او نشر شی ځکه چې نن ورځ په نړی کښی همدا موضوعات ډیر زیات تر بحث لاندی دی ، او د اسلام د سیاسی نظام په اړه ډول ډول خبری روانی دی او که الله جل جلاله توفیق راکړ لومړی برخه به هم نشر کړو . مونږ دا دویمه برخه په دریو لویو بابونو ویشلی ده :

لومړی باب : د سیاست تعریف او اقسام

دویم باب : غیر اسلامی سیاسی نظرئی

دریم باب : اسلامی سیاست یا اسلامی خلافت

مونږ کونښن کړی چې د ټولو څیړنو د ثبوت او تشریح لپاره د قرآن کریم آیاتونه د رسول کریم صلی الله علیه وسلم احادیث د خلفاء راشدینو صحابه کرامو رضی الله تعالی عنهم او تابعینو رحمه الله علیهم ویناوی او فقهی پوهانو حوالی ورکړو- په لیکنه کې د احادیثو

نيو ليك

.....
او تفاسيرو د مستندو او باوري كتابونو څخه استفاده شوي ده ځكه
چې د تاريخ او د مغازي په كتابونو كښي كمزوري روايات هم راغلي
دي ، په همدې توگه د فقهاؤ اقوال هم د فقهي د مستندو او مروجو
كتابونو څخه رانقل شوي دي .

د كتاب لومړي او دوهم باب چې په لومړنيو څيړونو مشتمل دي
خو د كتاب دريم باب يعني اسلامي سياست او يا اسلامي خلافت د
كتاب اساس تشكيلوي ، نو ددې كتاب اصل موضوع د اسلامي نظام
د اصولو او بنسټونو څيړنه ده .

اللهم ارنا الحق حقا و ارزقنا اتباعه و ارنا الباطل باطلا و ارزقنا
اجتنابه و صلى الله على قائد المهاجرين و المجاهدين و على اله و
اصحابه اجمعين

گوهررحمن

دارالعلوم تفهيم القرآن مردان

1401 هجري قمری کال د محرم الحرام میاشتی 16 نیټه

چې د 1980 عیسوی کال نومبر میاشتی 25 نیټی سره سمون خوری

نیو لیک

لومړی باب

د سیاست د کلیمې لغوی معنی :

سیاست د امارت په وزن د ساس یسوسُ خخه د قال یقولُ په وزن د مصدر صیغه ده، د دی فعل مصدر سوس قولُ په وزن هم راتلای شی، نو د سیاست او سوس اصلی معنی دا ده " اصلاح کول او بنائسته کول" د همدی لغوی معنی په اساس دا دواړه کلیمې د ریاست، حکومت او د هیواد د چارو د سنبالولو په خای استعمالیږی ځکه چې د ریاست هدف او مرام هم د خلکود حالت اصلاح او بهتر والی دی .
ابن منظور افریقی رحمه الله علیه چې په 711 هجری کال کې وفات شوی په دی هکله لیکي :

والسیاسة القيام علی الشئ بما یصلحه والسیاسة فعل السائس ...
ورجل ساس من قوم ساسه و یواس . انشد ثعلب .

ساده قاده لکل جمیع ساسه للرجال یوم القتال
والسوس الریاسة یقال ساسوهم سوسا و اذا راسوه قیل سوسوه
واساسوه

سست الرعیه سیاسه وسوس فلان امرینی فلان ای کلف سیاستهم
وسوس الرجل امور الناس علی ما لم یسم فاعله اذا ملک امرهم ویروی
قول الخطیئه

لقد سوست امر بنیک حتی - ترکنتهم ادق من الطحین¹ .

د یوه شی د اصلاح له پاره د ملاتړلو او کلکو ودريدلو ته سیاست
وایی چې د یو مدبر او لارښود کار دی، نو هغه څوک چې د قوم د

---

¹ - لسان العرب دار صادر بیروت چاپ 6 ټوک 108 مخ د سوس ماده - النهایه د
ابن الاثیر 2 ټوک 192 مخ د سوس ماده - تاج لغروس شرح قاموس 4 ټوک 169
مخ د سوس ماده

نیو لیک

سردارانو او لارښوونکو له ډلی څخه وی هغه ته سانس ویل کیږی .

ثعلب په خپل شعر کې ویلی دی :

[هغه د هرلښکر لارښود او قوماندان دی او د جنگ په وخت کې د

عسکرو رهبر او لارښود]

سوس په منظمه توګه د حکومت او ریاست پرمخ بوتللو ته وایی ، د ساسوهم سوسوهم سوسا معنی ده هغه په خلکو حکومت کړی ، کله چې خلک کوم شخص خپل سردار او قائد وټاکي نو هغه ته ویلی کیږی تسوسوه و اساسوه [هغوی هغه خپل مشر وټاکه] ، سست الرعیه سیاسه معنی ده : زه د خپل رعیت نظم و نسق چلوم او په هغو حکمرانی کوم ، سوس فلان امر بنی فلان معنی ده : هغه شخص د هغی قبیلې د معاملاتو مسئول وګرځول شو [هغه ته د سیاست او حکمرانی دروند پیتی وروسپارل شو] .

کله چې څوک د خلکو حاکم او پادشاه وټاکل شی نو ویل کیږی چې

: سوس الرجل امور الناس

حطیئه په خپل یو شعر کې ویلی دی :

زه یې ستاسی د اولاد پالونکې او مسئول ټاکلی یم

نو ما هغوی د دلول شوی غنمو د اوږو څخه زیات میده کړل

په صراح اللغات کې یی په فارسی ژبه د سیاست ژباړه " رعیت

داری کردن " کړی ده

امام غزالی رحمه الله علیه چې په 505 هجری کال کې وفات شوی

د سیاست په هکله داسی وایی :

استصلاح الخلق وارشادهم الی الطریق المستقیم المنجی

فی الدنیا والآخره [د خلکو اصلاح او هغی لاری ته لارښوونه چې د

دنیا او آخرت د خلاصون یوازنی ذریعه ده سیاست ویل کیږی] .

په بل ځای کې لیکلی چې :

وهی التالیف والتعاون و الاجتماع علی اسباب المعیشه وضبطها]

نیو لیک

سیاست هغه تدبیر دی چې د ژوندانه د وسائلو د تنظیم او د هغی په محور دوگرو د را تولیدو د هغو ترمنځ د محبت او تعاون سبب گرځی [2]

د سیاست معنی مکر، فریب، غولول او جنگول نه، بلکه سیاست د هغی پوهی او حکمت نوم دی چې د خلکو ترمنځ ورورولی، محبت، یووالی او اتفاق را پیدا کوی، څوک چې د طبقاتی کشمکشونو او جگړی جوړولو باعث گرځی سیاست پوه نه دی بلکه حقیقی سیاست پوه هغه دی چې د ښه مدبر او منتظم تر څنګ نامتو مصلح او د اخلاقو معلم هم وی.

د سیاست تعریف

د مسلمانو سیاسي پوهانو په نظر:

علامه ابن خلدون رحمه الله علیه چې په 808 هجری کال کې وفات شوی د سیاست په هکله داسی لیکلی :
فالسیاسه و الملک هی کفاله للخلق و خلافه لله فی العباد لتنفیذ احکامه فیهم [سیاست او حکومت د بندگانو د ساتنی او د هغوی د گټو د ساتنی او کفالت او په بشری ټولنه کې د الله جل جلاله د احکامو د تطبیق له پاره د الله جل و علی شانه نیابت او استازیتوب دی]³.
امام راغب اصفهانی رحمه الله علیه چې په 502 هجری کال کې وفات شوی د سیاست په تعریف کې دری څیزونه په گوته کوی :
عمارہ الارض [د ځمکې آبادول او د هغی ترقی او جوړول] ، تنفیذ احکام الله [د الله جل جلاله د حکمونو نافذول] ، مکارم الشریعه [

² - احیاء علوم الدین کتاب العلم لومړی باب ا ټوک 9 مخ - المنجد 364 مخ

سوس ماده - کلیات ابوالبقاء الحنفی د 1095 هجری کال 374 مخ

³ - مقدمه ابن خلدون بیروت چا پ 113 مخ

نیو لیک

بنو اخلاقو اختیارول⁴ .

ابوالوفا ابن عقیل بغدادی رحمه الله علیه چې په 513 هجری کال کې وفات شوی د سیاست په هکله لیکلی چې :
السیاسهما کان من الافعال بحیث یكون الناس معه اقرب الی الصلاح و ابعده من الفساد [سیاست د هغه تدبیرونو نوم دی چې د هغه په واسطه خلک د صلاح او بنیرازی او ټولنیزو گټو په لور نږدی او د فساد او ورانی څخه لیری کیږی]⁵ .
شاه ولی الله محدث دهلوی رحمه الله علیه دا ډول فرمایلی دی چې :

وهی الحکمه الباحثه عن کیفیه ربط الواقع بین اهل المدینه [سیاست او حکمت د هغه فن نوم دی چې د یو هیواد د وگړو تر منځ د اجتماعی اړیکو د کیفیت څخه بحث کوی] .
د پورتنیو ټولو تعریفونو څخه داسی نتیجه په لاس راځی چې :
سیاست یو فن او حکمت دی چې موضوع ئی د حکومتی چارو سنبالول او تنظیمول ، او مرام ئی د عامه گټو ساتنه او د خلکو ترمنځ اړیکې او ارتباط د یوی قاعدی او قانون په واسطه کنترولول دی .

سیاست د فقهی پوهانو له نظره :

فقهی پوهانو د سیاست عام مفهوم په دی ډول بیان کړی دی د اصلاحی تدبیرونو اختیارول او د حکومت نظم و نسق پرمخ بوتللوته سیاست ویلی کیږی لکه څنگه چې ابن عابدین شامی رحمه الله علیه او ابن نجیم رحمه الله علیه د دی جامع مفهوم یادونه کړی ده⁶ .

⁴ - الذریعه الی مکارم الشریعه 8 باب 18 مخ

⁵ - الطريق الحکمیة فی السیاسه الشرعیة د ابن قیم رحمه الله علیه د 1961 کال

مصر چاپ 15مخ - اعلام الموقعین 4 ټوک 460 مخ

⁶ - مجموعه شامی 3 ټوک 203 مخ کتاب الحدود - البحر الرائق لابن نجیم رحمه الله علیه بیروت چاپ 5 ټوک 76مخ په آخرد کتاب سرقه کی .

نیو لیک

خو د فقهی په کتابونو کې د سیاست کلمه په عمومی توګه د [تعزیری سزاګانو] له پاره استعمال شوی ده، هغه چې د قرآن او سنت د ښکاره نصوصو څخه ثابته نه وی، خو د شرعی قواعدو مطابق وی او مقصد ئی د ټولنیز مصلحت مراعت او فساد د منځه وړل وی .

سیاست هغه تدبیرونو ته ویل کیږی چې د هغی په واسطه د ټولنیزو ګټو او مصالحو ساتنه وشی، او د جراثیمو د سزا نه مقصد هم د مجرمینو اصلاح او د خلکو د مال ، ځان ، ابرو، او عزت ساتنه ده، همدا علت دی چې د سیاست د لغوی معنی مفهوم په دی سزاګانو باندی تحقق پیدا کوی .

حدود هغه سزاګانو ته ویل کیږی چې د قرآنکریم د ښکاره نصوصو او یا د صحابه رضی الله عنهم د اجماع نه ثابت او ټاکل شوی وی لکه د زنا ، غلا ، قطع طریق [لاری شکونکې] ، شرابوڅښل ، قذف حد .... د قصدی قتل او ټپی کولو سزا ګانو ته په شرعی اصطلاح کې قصاص ویل کیږی او د بعضی جرمونو سزاګانو ته کفارات ویل کیږی لکه د قسم کفاره، د ظهار کفاره د روژی کفاره، د سهوی قتل کفاره، خو په اصولی توګه په حدودو، قصاص او کفاراتو ټولو باندی د سیاست اطلاق کیږی ځکه چې د دی شیانو مقصد هم د ټولنیزو ګټو او مصالحو ساتنه او د ټولنی اصلاح ده .

ابن عابدین رحمه الله علیه فرمایي : وهذا تعريف للسياسة العامة الصيادقه على جميع ما شرعه الله تعالى لعباده من الاحكام الشرعيه [دا د بندګانو د ګټو او اصلاح تدبیرونه] د هغه عام سیاست تعریف دی چې د الله جل جلاله په ټولو احکامو صدق کوی ، هغه احکام چې الله جل و علا شانه د خپلو بندګانو د ګټو له پاره مقرر کړی دی [7] .

خوپه فقهی ژبه کې سیاست هغه جزاګانو ته ویل کیږی چې د هغی ثبوت او تعیین د قرآن ، نبوی سنتواو د صحابه کرامو رضی الله عنهم د

⁷ - مجموعه شامی 3 ټوک 203 مخ کتاب الحدود

نیو لیک

اجماع څخه نه وی شوی ، دی ډول سزاگانو ته تعزیر ته هم ویل کیږی چې په دری ډوله دی :

لومړی : په سلگونو هغه گناهونه او جرمونه دی چې د هغی سزاگانی منصوص نه دی د دی ډول جرائیمو له پاره د اسلامی شریعت د پرهیزگارو پوهانو یوه اداره یا مقنن مجلس [د شوری مجلس] چې د سزا تر ټولو کمه او لوړه کچې او څرنگوالی، تعیینولای شی او قاضی ته دا اختیار ورکوی چې د هغه تعزیری قانون په چوکاټ کې کومه سزا چې مناسبه وگنی ورکړی، که چیری په دی ډول قانون د شوری مجلس لخوا یا بلی کومی مجازی اداری لخوا نوی نافذ شوی، نو بیا هم محکمی ته دا حق ورکړل شوی چې د شرعی اصولو په رڼا کې چې هره سزا لازمه وگنی مجرم ته ورکړی .

دوهم : هغه قاطع ثبوت چې د منصوصه حدودو او د قصاص د نفاذ له پاره ضروری وی خود قانونی شرائطو په بنسټ موجود نه وی، مگر عدلیی ته د ښکاره شواهدو په رڼا کې ډاډگیرنه پیدا شوی وی چې په یوه رنگ نه یوه رنگ د جرم ارتکاب صورت نیولی وی، نو په دی حالت کې د حدودو نفاذ نشی کیدای، خو محکمه چې د عدل په رڼا کې هره تعزیری جزا خونبه کړی مجرم ته یې ورکولای شی ځکه چې حدود په شبه ساقط کیږی او تعزیری سزا د ظنی ثبوت په اساس هم ورکول کیدای شی .

دریم : شکل ټی دا دی چې د حدودو د تطبیق له پاره خو قطعی ثبوت موجود وی لیکن د جرم مرتکب هغه دولتی کارمند وی چې په خپله د جرمونو د مخنوی مسئول وی او یا جرم کوونکې په مکرر ډول د جرم ارتکاب کوی یا د جرم ارتکاب په ډیره دردناکه او وحشت ناکه طریقه شوی وی ، نو په دی حالت کې قاضی ته دا اجازه ده چې د ټاکلی جزا نه پرته نوره جزا هم د تعزیر په ډول ورکړی خو په دی شرط

نیو لیک

چې په دی کې ئی کوم مصلحت په نظر کې نیولی وی⁸ .

د عبدالرزاق رحمه الله علیه په کتاب مصنف کې دی چې : حضرت علی رضی الله عنه د روژی په مبارکه میاشت کې شراب څښونکو ته د مقرر و اتیا دورو نه علاوه شل دوری سزا نوره همه ورکوله⁹ .

ابن شهاب زهري رحمه الله علیه فرمایي : څوک چې د روژی په میاشت کې د شرابو د څښلو مرتکب شی نو اتیا دوری سزا به ورکول کیږي او په کوڅو کې به وگرځولی شی چې خلک یی د جرم څخه ترڅو چې د رسوائی څخه یی عام خلک عبرت واخلي خبر شی .

همدا راز د لمانځه نه کونکو ته هم ابن شهاب زهري رحمه الله علیه همدا د رسوا کولو تعزیر تجویز کړی دی¹⁰ .

پورته ذکر شوو دری واړه سزاگانو ته د فقهی پوهانو تعزیر هم ویلی دی او د سیاست اطلاق ئی هم په همدی سزاگانو کړی دی .

مشهور حنفی فقیه شیخ علا والدین طرابلسی رحمه الله علیه د خپل کتاب معین الحکام دریمه برخه د تعزیری سیاست د بیانولو له پاره خاص کړی ده ، ځینی خلکو اعتراض کړی وه چې د غیر منصوصو سزاگانو ورکول ظلم دی ، او دا څرگنده ده چې منصوص سزاگانی یوازی یو څو دی او د جرائمو اقسام سلگونو ته رسیږي ، نوکه چیری د هری سزا له پاره د نص وجود شرط وگرځول شی ، نوی د خاصو مجرمانو پرته به ټول مجرمین بی له کومی ویری او خطری ، په کاملی آزادی سره د خلکو د مال ، ځان او آبرو په لوټولو شروع وکړی دا

⁸ - شامی 3 ټوک 247 مخ

⁹ - مصنف لعبدالرزاق رحمه الله علیه 9 ټوک 231 مخ باب الشراب فی رمضان 1972 بیروت چاپ

10 - مصنف لعبدالرزاق رحمه الله علیه 9 ټوک 231 مخ باب الشراب فی رمضان 1972 بیروت چاپ

نیو لیک

اعترض کونکې په یوی انتها کې خوا وه خو په بل طرف ځینی خپل
غرضی سیاسی مشران او حکمرانان د خپلو ذاتی مصالحو په خاطر بی
له کوم ثبوت څخه خلکو ته سزاګانی ورکوی او هغوی تعذیبوی او
رپروی ئی ، خو بهانه یې دا وی چې دا د سیاست او مصلحت غوښتنه
او تقاضا ده، دغه درنده صفته خلک کله د مصلحت او سیاست په نوم
حتی د منصوصی احکامو په بدلیدو هم صرفه نه کوی .

په دغه دواړه افراط ډلو د تنقید په خاطر علامه طرابلسی لیکلی
دی چې : سیاست تعزیری او تغلیظی قانون دی چې په دوه برخویشل
شوی :

ظالمانه سیاست چې اسلامی شریعت یی حرام گڼی او عادلانه
سیاست چې د هغی په واسطه د مظلوم حق هغه ته سپارل کیږی او د
مفسدینو مخه پری نیول کیږی او د اسلامی شریعت اصلی مقصد پری
تر لاسه کیږی ، نو د داسی ډول شرعی سیاست اختیارول واجب دی .

د عادل سیاست نه سترگی پتول روا نه دی ځکه د هغه په پرېښودلو
د خلکو حقوق ترېښولاندی کیږی، جرم کونکو ته دجرم لاری پرانیستل
کیږی ، د وینی تویولو، آبرو او عزت لوتولو، او د خلکو په مالونو د
غاصبانه قبضی له پاره لاره آوارېږی ، نو د داسی شرعی سیاست نه
منکریدل د شرعی نصوصو او راشدینو خلفاؤ رضی الله عنهم د اعمالو
د تردید سره مترادف او برابر دی

اما ځینی خلکو په دی هکله د افراط بل مخ غوره کړی دی هغوی د
شرعی حدودو نه د تیری په کولو سره د ظلم مختلف ډولونه او سیاسی
بدعتونه ایجاد کړی دی ، دا خلک پدی باور لری چې شرعی سیاست
د امت د مصلحت او عامه گټو د ساتنی څخه قاصر او عاجز دی]
نعوذبالله[.

دا ناپوهی او غټه غلطی ده ، ځکه چې الله جل جلاله فرمایلی دی "
مونږ تاسی له پاره دین پوره کړی دی ، پدی دین کې د انسانانو دینی

نيو ليک

او د نبيوی گتیی په پوره توگه موجود دی ، رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی " ترڅو چې تاسی د الله جل جلاله په کتاب او د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په سنتو عمل کوی بی لاری به نشی ¹¹.

د حافظ ابن قیم رحمه الله علیه ویناهم د لږڅه مخکې وروستوالی سره په همداسی ده بلکه داسی معلومیږی چې علامه طرابلسی رحمه الله علیه دا ټول عبارت د ابن قیم رحمه الله علیه د کتاب نه رانقل کړی خو حواله ئی نه ده ورکړی ¹².

شیخ الاسلام مرغنیائی رحمه الله علیه چې په 593 هجری کال کې وفات شوی په هدایه کې ئی د زنا د حد تشریح د حنفی مسلک سره سم په دی ډول کړی ده : د بی واده مسلمان د زنا په حد کې دوری او د وطن نه شپړل دی یو ځای نه کړای شی خوکه چیری امام ته [امیرالمؤمنین یا قاضی] په دی کې کوم مصلحت په نظر رآخی نو د خپلی رای په اساس د ئی د څه وخت له پاره د وطن څخه شپړلای شی چې دا زیاته کړل شوی سزا [وطن څخه شپړل] تعزیر او سیاست دی .

ځکه چې کله دا تعزیری او سیاسی سزاء گټوره ثابتیږی ، خو فیصله د وخت د امام د نظر پوری تړلی ده د ځینی صحابه کرامو رضی الله عنهم نه د زانی د وطن څخه د شپړلو روایت په همدی سیاسی او تعزیری سزا باندی بناء دی ¹³.

ابن عابدین شامی رحمه الله علیه چې په 1352 هجری کې وفات شوی لیکي: د سیاست لفظ د هغه سزاگانو له پاره هم استعمالیږی چې د هغه په ذریعه د مجرمینو ټکونه او اصلاح کیږی لکه فقهاء وایی چې

¹¹ - معین الحکام فیما یتردد بین الخصمین من الاحکام 207 مخ مصر چاپ

1310 هجری قمری کال

¹² - الطرق الحکمیة 16، 15، مخونه - اعلام الموقعین 4 ټوک 462مخ

¹³ - هدایه د فتح القدیر شرح کتاب الحدود 5 ټوک 241 نه تر 144 مخونو پوری

1970 کال د مصر چاپ

نيو ليک

.....
 که چيری يو سړی په لواطت او غلا عادی شوی وی نو سیاسته هغه قتل کيدای هم شی لکه څنگه چې د يو بدعتی په اړه دا خبره مخکې بيان شوی ده . ځینی فقهاؤ د سیاست تعريف داسی کړی دی چې سیاست هغه تعزیری او تغلیظی سزا ده چې د اسلامی شریعت د قواعدو او اصولو سره برابر وی که څه هم په بنکاره ډول د هغه بیان په نصوصوکې نه وی .

ځکه چې د اسلامی شریعت اساس د ایمان څخه وروسته د ټولنی څخه د فساد په ورکولو ولاړ دی .

ولذا قال فی البحر و ظاهر کلامهم ان السياسه هی فعل شیئ من الحاکم لمصلحه يراها و ان لم يرد بذالك الفعل دليل جزئی¹⁴ .

په بحرالرائق کې یی ویلی دی چې : د فقهاء د ویناو څخه په بنکاره همدا څرگندېږی چې سیاست د یوه حکمران هغه فعل [کړنه] او تدبیر دی چې د خلکو گټی او مصلحت ورته په کې بنکاری که څه هم ددی فعل له پاره د هغه سره کوم خاص دلیل موجود نه وی خود شرعی اصولو په بنسټ وی او د منصوصو او اجماعی احکامو خلاف نه وی . دا ډول عبارتونه د فقهی په کتابونوکې بی شمیره راغلی چې ورڅخه ثابتېږی چې تعزیراتو ته سیاست ویل کیږی او د فقهی په کتابونوکې دا لفظ د همدی مقصد لپاره استعمال شوی .

د سیاست تعریف

د نوی تصور د پوهاندوله نظر ۵ :

د عربی ژبی د سیاست کلیمه د انگلیسی ژبی د [Politics] د کلیمی سره هم معنی نه ده د عربی ژبی د سیاست کلیمه هراړخیزه مفهوم لری لکه د نفس اصلاح کول، کورنی سیاست، تعزیری سیاست، او ټول اصلاحی کارونه د همدی کلیمی په مفهوم کې شامل

¹⁴ - مجموعه شامی 3 ټوک 204 مخ - بحر الرايق 5 ټوک 11مخ

نیو لیک

دی خود انگلیسی ژبی [Politics] کلیمه یوازی د ملکی، ملی او حکومتی سیاست له پاره استعمالیږي چې په عربي ژبه کې ئی مرادف کلیمه السیاسه المدنیه ده .

[Politics] پولیتیکس یوه یونانی کلمه ده چې د پولس نه اخیستل شوی او معنی ئی ښاری حکومت دی چې دا لفظ په یونانی معناگانو سره د دیارلسمی پیړی په پیل کې په فرانسوی ژبه کې هم استعمال شوی وه او په هغی وخت کې د سیاست تعریف داسی کیده

د سیاست معنی ده د ښاری حکومت پوهه او فن حاصلول ، خود عمومی مفهوم په لحاظ سیاست ټولو هغه فنون ته وایی چې د انسانی ټولنی له پاره د اهمیت وړ دی .

د دیارلسمی پیړی وروسته دی کلیمی ترقی وکړه چې اوس د پولیتیکس [Politics] لفظ یوازی د حکومت داری په فن پوری وتړل شوه

په انسائیکلو پیډیا الکبیره کې د سیاست اصطلاحی تعریف په ډول شوی دی چې :

فن حکم الدوله اودراسه المبادی التی تقوم علیها الحکومات والتی تحدد علاقاتها بالمواطنين وبالذول الاخری [د حکومت کولو پوهی ته سیاست ویل کیږی یا په بل عبارت دا د هغه بنسټیزو اصولو علم دی چې د هغی په واسطه حکومتونه جوړیږی او د حکومت او خلکو ترمنځ پری اړیکې قایمیږی او د نورو هیوانو سره د اړیکو د ټینګولو حدود پری ټاکل کیږی]¹⁵.

په 1870 کال کې ویل شوی وه چې :

السیاسه علم حکم الدول [سیاست په خلکو د حکومت کولو علم دی] .

¹⁵ - علم السیاسه د ډاکټر حسن صعب د لبنان د پوهنتون استاد لومړی فصل 20

مخ 1970 کال د بیروت چاپ

نيو ليک

خوپه 1962 کال کې ئی دارنگه تعریف وشو:
السیاسه فن حکم المجتمعات الانسانیه [سیاست په انسانی
ټولنو د حکومت کولو فن دی] ¹⁶
په المنجد کې ئی دا ډول تعریف شوی دی :
فن الحکم و اداره اعمال الدوله الداخليه والخارجیه و منها
السیاسه الداخليه والخارجیه [سیاست د حکومت کولو فن ته او د
حکومت د داخلی او خارجی چارو اداره کولو ته وایی چې داخلی او
خارجی سیاست د هغی یو برخه ده] ¹⁷ .
د اوسنی عصر سیاست پوه بلنچلی لیکلی دی چې :
سیاست هغه پوهه ده چې د بحث او مذاکری موضوع ئی سلطنت وی

ایډورډ جیمز د سیاست تعریف په دی ډول کوی :
د حکومت د فرائضو اجرا کول او هغه خلک په نظم و ضبط کې ساتل
چې د یوی ټولنی په شکل کې را ټول شوی وی .
د ادیانو او اخلاقو انسائیکلوپیدیا د سیاست د تعریف په باب
داسی لیکې :

د سیاست نه مقصد د حکومت نظم و نسق دی ¹⁸ .
د نوی عصر د علماء تعریفونه سیاست په برخه کې هماغه دی کوم
چې د اسلامی سپیڅلی دین پوهانو خو پیری ترمخه په
خپلو کتابونو کې درج کړی دی خلک د اروپا غټو غټو نومونو څخه
ویریری او که نه نو په تیرو شوو پانوکې د مسلمانو لغت پوهانو ،
سیاست پوهانو، او د فقهی د پوهانو څخه چې کوم تعریفونه د

16- مدخل الی علم السیاسه د ډاکټر جمال الاتاسی 7مخ د مشق چاپ

17- المنجد 362 مخ د سوس ماده

18 د اسلامی حکومت نظام 200مخ د مولانا حامد الانصاری لیکنه 1956

عیسوی کال د هندوستان ډهلی چاپ

نیو لیک

سیاست په هکله رانقل شوی بڼکاره ، روښانه او هراړخیزدی .

علمی سیاست :

پورتني تعريفونه د نظري سیاست او علمی سیاست پوري اړه لري خو د علمی سیاست بنسټ په سياسي تجربو باندې ايښوول شوی دی ، د سياسي مفکر اوسياسي قائد ترمنځ فرق همدومره دی لکه د علم او عمل ترمنځ او يا د فکر او تجربې ترمنځ ځکه چې يوازي د سیاست د فلسفې په زده کړې يو شخص سياسي مشر نه گرځي .

د مثال په توگه يو شخص د طب پوهنځي په پای ته رسولو او يا د طبي کتابونو په مطالعې د ډاډ وړ ډاکټرنه جوړيږي ترڅو چې د مرضونو د تشخيص او دارو ورکولو اوږده تجربه ونه کړي .

ځيني دين پوهان داسې دي چې په کتاب الله ، نبوي سنتو او فقهې باندې ښه پوهيږي خو نه وينا کولای شي او نه د دوه کسو ترمنځ تصفيه، په همدې ډول د انساني ټولني د پرمخ بيولو د فلسفه او د حکومت داري په اصولو او قواعدو پوهيدلو سرې سیاست پوه [PoliticalScience] او پروفيسور خو جوړيږي، ليکن سياسي لارښود او د نظم او نسق قائد نه شي کيدای ترڅو پوري چې په علمی توگه سياسي تجربه په لاس نه وي ورغلي .

ابن خلدون رحمه الله عليه د علمی او نظري سیاست توپير په ښه ډول واضح کړی دی :

علماء او مفکرين چې په فکري نظر عادي شوی دی د معنی په دريابونوکې غوتی وهی د محسوساتو څخه معقولات اخلي، او په ذهن کې قواعد او کلیات په مجرد توگه ساتي، ترڅوئی په عمومی شکل سره نافذ کړي. د خاصو خلکو او قومونو لحاظ ساتل د هغوی عادت نه وی، دا مفکرين د ذهني قواعدو او فکري نظرياتو پرته هيڅ علمی تجربه نه لري .

خو سياسي قائدین بيرونی واقعی حقایق او حالات هم په نظرکې

نیو لیک

لری ځکه کیدای شی چې په حالاتو او واقعاتو کې کوم داسی حقیقی
خند وی چې د هغی له امله په هغه حالاتو نه شی قیاس کیدای چې په
بنکاره هغه ته ورته بریښی او دا خندونه د هغی سیاسی نظری چې د
هغی نفاذ مطلوب وی، په خلاف وی. یو ټولنه په بلی ټولنی نه شی
قیاس کیدای ځکه چې که دواړه ټولنی په یو شی کې سره ورته وی نو
په ډیرو شیانو کې به توپیر ولری. څرنگه چې مفکرین د عمومی
احکامو په صادرولو په یو بل باندی په قیاس کولو عادی وی نو کله
چې دوی د عملی سیاست په هکله تفکر کوی نو هغه د خپل فکریه
قالب کې ځای په ځای کوی او د خپل خاص استدلال په اساس عملی
سیاست تلی، خو په نتیجه کې په عملی میدان کې د سختو غلطیو سره
مخامخ کیږی، نو همدا علت دی چې په عملی سیاست کې په هغوی
اعتماد نه شی کیدای.

افلاطون ډیرلوی سیاست پوه او فیلسوف وه، خو د
واقعاتو او حالاتو تجربه دهغی موضوع نه وه، بلکه ویل به ئی چې
حالات د نظریاتو په واسطه پیدا کیږی، ارسطو د افلاطون د
شاگردانو له ډلی څخه وه، خو هغه په تجرباتی او عملی سیاست اعتقاد
درلوده. هغه د مختلفو قومونو او حکومتونو د تجربو وروسته خپله
سیاسی نظریه څرگنده کړه. همدا علت دی چې ارسطو ته د سیاست
امام او لومړی ښوونکی ویل کیږی او د هغه کتاب [السیاسیات] ئی
ډیر ستایلی دی، د نظریاتی پوهی سره عملی پوهه ضروری ده ځکه
چې یوازی په نظرئسی بانندی یوخیالی حکومت جوړیدای شی.
خو یو ځمکنی واقعی حکومت نه شی جوړیدلای.

د یو شان سیاسی فکر سره سره د هغی عملی تطبیق او هغه ته
عملی بڼه ورکول او د یو نظم په چوکاټ کې راوستل د خلکو په
عادتونو او غوښتونو کې د توپیر په اساس په پوره اندازه لری والی
کیدای شی موجود وی، خو دا توپیر همداسی بڼه لری لکه دیوی مانی

نيو ليک

د ظاهري ډيزائن او نقشي ترمنځ توپير دى لکه د امریکا ، انگلستان ، فرانسې ، جرمني او نورو جمهوري رياستونه يو ډول دى يعنى لادين جمهوريت ، خو د دى جمهوريت عملي نقشه او د نظم چوکاټ په دى ملکونوکې يو له بل سره پوره توپير لري .

لکه د روس او چين چې د يوى نظرئى خاوندان دى [کمونيزم اومارکسيزم] ، خو په حکومتى چوکاټ او اداره کې ئى ډير زيات بيلوالى موجود دى - په همدى توگه د پادشاهى فکريو دى چې د ټولو اختياراتو منبع بايد په خپله شاه وى ، خو په عملي توگه ئى په کرڼه کې ډير توپير ليدل کيږي .

عقلی سياست او شرعی سياست :

علامه ابن خلدون رحمه الله غليه سياست د قانون په اعتبارتقسيم کړى دى ، هغه ليکي چې:

1 { پادشاهى د قانون په ځاى دمطلق العنان پادشاه په زور او قوت باندې ولاړه وى ، چې په هغه کې د غضب او حيوانيت نبتى او آثار ليدل کيږي داسى حکمرانان په خپل رعيت باندې د يو دروند بار حيثيت لري چې د هغوى د تباه کولوپه هڅه کې وى ، نو د داسى حالاتو د اصلاح له پاره د سياسى قوانينود وضع کولو د ضرورت احساس پيدا کيږي ، چې د هغى وفادارى په حکامو او رعيت دواړو باندې لازمی ده .

2 { که چيرى دا قوانين د قوم د عاقلانو ، د حکومت د مسئولينو او نورو پوهانو په واسطه وضع شوى وى ، نو بيا پدى قوانينو ولاړ سياست ته عقلی سياست ويل کيږي .

3 { اوکله چې دا قوانين د الله جل جلاله مقررکړى قوانين وى چې د رسول صلى الله عليه وسلم په واسطه نافذشوى وى نو دى ته دينى سياست ويل کيږي چې د دنيا او آخرت دواړو له پاره گټه ور دى . نو ظالمانه پادشاهى هغه حکومت ته ويل کيږي چې خلک د

نیو لیک

پادشاه د ذاتی غوښتنو پوره کولو ته اړباسی .

سیاسی حکومت [عقلی سیاست] هغه ته ویل کیږی چې خلک د عقلی نظریاتو او قوانینو پابندی کوی او مقصد ئی دنیوی گټی او آرام ژوند ، او د دنیوی تاوانونو او ستونزو څخه نجات او خلاصون وی .

خلافت [دینی سیاست] له هغه حکومت څخه عبارت دی چې خلک د اسلامی تصور او شرعی قوانینو پابند اوسی او هدف یی د دنیا او آخرت د ژوند گټی او مصالح لاس ته راوړل وی ، ځکه چې اسلام کې د دنیا د ټولو حالاتو قدر او قیمت د آخرت د گټو په اعتبار سره دی .

د ابن خلدون رحمه الله علیه د تقسیم ، تجزیه په دی ډول هم کیدای شی چې سیاست په اصولی توگه په دری ډوله دی : حیوانی سیاست ، عقلی سیاست ، دینی سیاست .

حیوانی سیاست نه د عقلی قانون تابع دی او نه د شرعی قانون ، بلکه د پادشاه او د هغه د درباریانو د نفس خواهشات ئی قانون دی او یا د حاکم شخصی یا حاکمی طبقی د حیوانی خواهشاتو تکمیل د هغه مقصد وی د دی قسم د سیاسی نظام مثالونه بادشاهت ، آمریت ، عسکری حکومت او اشتراکیت دی چې ډیر لوی لعنت دی ، چې دی سیاست ته د حیوانی سیاست نوم ورکول بالکل په ځای دی .

عقلی سیاست د هغی قانون پابندوی چې د عاقلانو ، پوهانو او قوم د شریفو خلکو په واسطه جوړشوی وی ، او مقصد ئی د خلکو د دنیوی گټو او مصالحو ساتل وی چې مثالونه ئی په قانونی پادشاهی ، او غیر مذهبی جمهوریتونو کې لیدل کیږی ، خو په عقلی سیاست کې هم د اخروی او ابدی ژوند د فلاح او ښیگنډی طرف ته کومه پاملرنه نه ده شوی .

دینی سیاست یوازی هغه حقیقی هراړخیز او گټور سیاست دی چې په هغه کې د انسان حقیقی او همیشنی نیک بختی هم په نظر کې نیول

نیو لیک

شوی او د دنیوی فلاح او بښیگنډی ضمانت هم ورکوی ، او همدی نظام ته اسلامی خلافت ویل کیږی .

غوره سیاست او جاهلی حکومت :

ابونصر فارابی رحمه الله علیه چې په 349 یا 343 هجری قمری کال کې وفات شوی سیاست او ریاست په دوه برخویشلی:

الریاسه الفاضله [غوره ریاست] او الریاسه الجاهلیه [جاهل ریاست] ، هغه په خپل کتاب آحصاء العلوم په پنځه فصل کې د العلم المدنی تر موضوع لاندی داسی لیکلی :

❖ د مدنی علم یا ټولنیز او تمدنی علم اصلی موضوع دا ده چې د انسان د اختیاری افعالو د اقسامو تعریف دی وشی .

❖ د هغه فطری ، رغبتونو او اخلاقی بنسټونو پلټنه دی وکړل شی چې د اختیاری افعالو سرچینه تشکیلوی .

❖ هغه غوښتنی او مقصدونه په گوته کړی شی چې د هغی د لاس ته راوړو د پاره دا اختیاری افعال تر سره کیږی .

❖ د حقیقی نیکبختی او خیالی او وهمی نیکبختی ترمنځ یې توپیر ښکاره کړی .

❖ د حقیقی او واقعی نیک بختی او خوشحالی لاس ته راوړل په دی دنیا کې ممکن نه دی او دا یوازې د دنیوی ژوند څخه ورسته ، د آخرت په ابدی ژوند کې تر لاسه کیدای شی .

❖ خیالی او فرضی نیک بختی او سعادت په دی دنیا کې، د دولت، ثروت ، عزت او شهرت او نورو عارضی خوبنیو او خوشحالیو نوم دی

❖ د حقیقی سعادت د لاس ته راوړوله پاره چې کومو اخلاقو او افعالو [سنن فاضله] بهترینو رواجونو او قوانینوته ضرورت دی هغه د ریاست نه پرته نه شی نافذ کیدای او که چیری دمخه نافذ شوی وی نو د هغی تحفظ اوساتنه د ریاست نه پرته

نیو لیک

نشی ترسره کیدای .

والریاسه ضربان : ریاسه تمکن الافعال والسنن والملکات الارادیه التی شانها ان ینال بها ما هو فی الحقیقه سعادہ و هیالریاسه الفاضله ، و المدن و الامم المنقاده لهذه الریاسه هی المدن والامم الفاضله ، و ریاسه تمکن فیالمدن هی الافعال والشیم التی تنال بها ما هی مظنونہ انها سعادات من غیر ان تكون کذالک و هی الریاسه الجاهلیه

[حکومت په دوه ډوله دی : لومړی هغه حکومت دی چې په هغه کې عادات او استعدادنو ته پیاوړتیا ورکول کیږي د کومو په واسطه چې حقیقی سعادت ترلاسه کیږي همدی ته غوره حکومت یا فاضله ریاست ویل کیږي ، یعنی بهترین حکومت، او هغه ټولنه او قومونه چې د داسی حکومت مطیع او تابعدار وی د غوره ټولنو او غوره قومونه په نوم یادېږي ، دوهم ریاست هغه دی چې په ټولنه کې د هغه افعالو او عاداتو د کلکوالی او رواجوالو کوښښ کوی چې دخیالی اووهمی نیک بختی اوخوبی ذریعه گرځی خو په حقیقت کې داسی نه وی دی ته جاهلی حکومت یا [ریاست جاهلیه] ویل کیږي ¹⁹].

د فارابی د تحقیق مطابق د حکومت او سیاست اصل مقصد او هدف باید د خلکو حقیقی خوبنی او همیشنی نیکبختی وی چې یوازی په دنیوی خوبنی او خوشحالی پوری نه وی تړلی بلکه د روحانی او اخلاقی معیارونو لوړوالی ئی لازمی او ضروری شرط وی، نوپه دی اساس د فاضله ریاست د ویلو هغه حکومت مستحق دی چې د خلکو د ټولنیزی خوشحالی سره سره د هغوی د روحانی او اخلاقی معیار د لوړولو فکر ئی هم کړی وی او د دنیوی کامیابی په څنگ کې ئی د اخروی کامیابی له پاره هم څه اهتمام کړی وی .

انسان په فطری لحاظه بڼه اخلاق خوبسوی، خو شر او بد اخلاق د هغی د حیوانی خواهشاتو او غوښتنو څخه را پیدا کیږي او که نه نو هغه

¹⁹ - احصاء العلوم پنجم فصل 1949 عیسوی کال د قاهره چاپ د فارابی لیکنه

نیو لیک

د انسانیت په اساس د غوره او ښو اخلاقو خوښونکې دی ، نو لدی کبله دا ضروری ده چې یو سیاسي رهبر سیاسي د پوهی ترڅنگ د ښو لوړ اخلاقو او کره کړنې په درلودو سره په ټولنه کې د تقلید وړ نمونه وی - هغه شخص چې سیاسي واک هم ولری او د ښو اخلاقو څښتن هم وی او په ټولنه کې د نیکی او ښه اخلاقو د خپرولو کار هم کوی تر څویوه صالحه او ښه ټولنه جوړه شی نو داسی شخص ددی مستحق دی چې د الله جل جلاله خلیفه شی او حکومت ته ئی اسلامی خلافت ویلی شی

مگر کوم حکومت چې د خیالی او عارضی خوشحالی په لور متوجه وی او د حقیقی خوشحالی او ابدی ژوند په رابطه هیڅ فکر نه کوی او د بدو اخلاقو او قبیحو افعالو د ترویج له پاره کوښښ کوی او د ښو اخلاقو او د الله جل جلاله او د هغی د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د اطاعت په لار کې خنډونه پیدا کوی نو دا د بی عقلو حکومت او جاهلی ریاست [ریاست جاهلیه] دی .

فارابی رحمه الله علیه چې کوم سیاست ته [ریاست فاضله] نوم ورکړی نو ابن خلدون رحمه الله علیه ، ابن تیمیة رحمه الله علیه او نورو دینی پوهانو هغه ته د [سیاست دینیة] یا [سیاست شرعیة] اصطلاح استعمال کړی ده .

شرعی سیاست

د اسلام د سپینڅلی دین یو فصل دی :

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ فُرَاتِ الْقَرَّازِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا حَازِمٍ قَالَ قَاعَدْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ خَمْسَ سِنِينَ فَسَمِعْتُهُ يُحَدِّثُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كَانَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ تَسُوسُهُمُ الْأَنْبِيَاءُ كُلَّمَا هَلَكَ نَبِيٌّ خَلَفَهُ نَبِيٌّ وَإِنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي وَسَيَكُونُ خَلَفَاءُ فَيَكْتُمُونَ قَالُوا فَمَا تَأْمُرُنَا قَالَ فُوا بِيَعَةَ الْأَوَّلِ فَأَلْأَوَّلِ أَعْطَوْهُمْ حَقَّهُمْ فَإِنْ

نیو لیک

اللَّهُ سَأَلُهُمْ عَمَّا اسْتَرْعَاهُمْ .

[ابو حازم سلمان الاشجعی رحمه الله علیه ویلی چپې زه پنځه کاله د حضرت ابوهریره رضی الله تعالی عنه په مجلسونو کې شریک وم ما د هغه نه اوریدلی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی د بنی اسرائیلو سیاست د هغو د پیغمبرانو علیهم السلام په لاسونو کې وه کله به چې یو پیغمبر وفات کیده نو په ځای به ئی بل پیغمبر راته، زما څخه وروسته بل پیغمبر نه راځی - خو زما خلفاء استاذی به موجود وی دا خلفاء به کله دیوه نه زیات هم وی. صحابه کرامو رضی الله عنهما تری پوښتنه وکړه چې د داسی حالاتو په هکله به مونږ ته ستاسو حکم څه وی؟ هغه وفرمایل : د هغه بیعت پوره کړی چې لومړی ځل ورسره بیعت شوی وی [تر مخه مقرر شوی وی] ، دخپلو خلفاؤ د اطاعت او فرمان وړنی حقوق ادا کوی ځکه الله جل جلاله به د هغوی نه د هغوی د رعیت په هکله پوښتنه کوی ²⁰] .

د نبی اکرم صلی الله علیه وسلم د دی حدیث څخه دا را په ډاگه کیږی چې سیاست د انبیاء علیهم السلام او پیغمبرانو علیهم السلام وظیفه او مسؤلیت وه خو د نبوت د پای ته رسیدونه وروسته دا مسؤلیت د هغوی د خلفاؤ په اوږو کې ښودل شو - نو ښکاره ده چې هر هغه کار چې د انبیاءو په فرایضو کې شامل وی نو هغه د اسلام یوه برخه وی د نبی او د هغه د خلفا و اصلی وظیفه د دین قائمول دی نو هغه کار چې دین پوری نوی تړلی هغه په انبیاء و علیهم السلام پوری هم نه تړل کیږی .

ځینی خلک چې د اوسنی زمانه د سیاست لوبغاړی او د اخلاقو او تهذیب نه لری سیاست گوری نو د سیاست د کلیمی نه هم نفرت کوی

²⁰ - صحیح بخاری کتاب الانبیاء باب ما ذکر عن بنی اسرائیل 2 ټوک 491 مخ - صحیح مسلم کتاب الاماره باب وجوب الوفا ببیعه الخلیفه .

نیو لیک

خو د سیاستمدار خپل غرضی او وړانګاری په اساس د سیاست د کلیمی څخه نفرت کول د عقل او پوهی نه لری خبر ده لکه څنگه چې علم په دوه برخو ویشل کیږی، نافع علم [گتیه وره پوهه] او غیر نافع علم [بی گتیه یا مضره پوهه]، همدا راز علماء او پوهان هم په دوه برخو ویشل کیږی، ربابین علما او سوء علماء، نو همدا راز سیاست هم په دوه برخو ویشل کیږی، لومړی هغه سیاست دی چې د شریعت د اصولو او احکامو پابند وی، د دینی سیاست په نوم یاد یږی او بل هغه سیاست دی چې د دین او اخلاقو د قید نه آزاد وی نو هغه ته جاهلی سیاست ویل کیږی چې دغه دوهم ډول سیاست په حقیقت کې د واک او قدرت په سر جنګ دی - نو د دی ډول سیاسی گډونکو او سیاسی تجارانو چې څومره بدی بیان شی بیا هم کمه ده، او په ځای دی چې یو مسلمان ددی ډول سیاسی دلالتو څخه لری او تری متنفر وی او دا د ایمان غوښتنه هم ده، خو د شرعی اصولو په بنسټ ولاړ سیاست پخپله دین او د انبیا و فریضه ده، نو ددی ډول سیاست نه نفرت کول او یا تری لریوالی اختیارول په حقیقت کې د دین دیوی خانگی څخه لریوالی دی .

په پورتنی مبارک حدیث کې " د تسوسهم الانبیاء " دکلمو تشریح حدیث پوهانو په دی ډول کړی ده :

ای تتولی امورهم کما تفعل الامراء والولاه بالرعیه و السیاسه القیام علی الشیء بما یصلحه و ذالک لانهم کانوا اذا اظهروا الفساد بعث الله نبیاً یزیل الفساد عنهم و یقیم لهم امرهم و یزیل ما غیروا من حکم التوراه [د بنی اسرائیلو پیغمبرانو علیهم السلام د هغوی د امورو نظم و نسق په داسی ډول جوړاوه لکه څنگه چې حکام د خپل رعیت د امورو نظم او نسق جوړوی ، نو سیاست د یو شی د اصلاح له پاره د عزم او استقامت څخه عبارت دی، دا سیاست پدی ډول وه چې کله به چې خلکو په فساد لاس پوری کاوه نو الله جل وعلی جلاله به هغوی ته

نیو لیک

.....
 خپل نبی علیه السلام رالیږه ترڅو فساد مخه ونیسی او د هغوی د حالت د بڼه کولو کوښښ یی کاوه او هغه تحریفات او تغیرات چې په تورات کې ئی راوړی وه هم تصحیح کول .
 امام ابن جوزی رحمه الله چې په 597 هجری قمری کال کې وفات شوی دارنگه فرمایي :

شیطان د وخت حاکمان غولوی او دی ته ئی هڅه وی چې په سیاسی امورو کې د خپل نظر مطابق عمل وکړی ، هغوی هم د همدی شیطانې وسوسې په اساس د شریعت په ځای د خپل نظر او شخصی فکر عمل کوی او دا غټه تیروتنه ده ځکه چې شریعت الهی سیاست دی او دا د امکان نه لری چې په الهی سیاست کې دی کومه نیمگړتیا موجوده وی او د هغی نیمگړتیا په اساس دی د مخلوق جوړ کړی سیاست ته ضرورت وی ، الله جل جلاله فرمایي :

ما فرطنا فی الکتاب من شیء

[مونږ په کتاب کې د هیڅ شی کمی او نیمگړتیا نه ده پری ایښی]

21

هر هغه څوک چې د دی بی دینه سیاست دعوه کونکې وی نوهغه په اصل کې په شریعت کې د نیمگړتیا دعوه کونکې دی او دا د کفرخبره ده

حافظ ابن قیم رحمه الله علیه چې په 751 هجری قمری کال کې وفات شوی لیکلی : ولا نقول ان السياسه العادله مخالفه للشريعه الكامله بل هی جزء من اجزائها و باب من ابوابها و تسميتها سياسه امراضطاحی والا فاذا كانت عدلا فهی من الشرع [مونږدا نه وایوچې دا عادلانه سیاست دکامل شریعت په خلاف دی بلکه دا د شریعت د اجزاؤ څخه یو جز دی او ابوابو څخه یو باب نو دی ته سیاست ویل یوازی یوه اصطلاح ده او که نه کله چې د عدل او انصاف خبره شی نودا

²¹- تلبیس ابلیس اوم فصل.

نیو لیک

د شریعت یوه برخه ده²².

د معین الحکام اقتباس ترمخه نقل شوی چې ویلی وه : د شرعی سیاست خپلول واجب دی او د هغه مخالفت کول د شرعی نصوصو او د راشدینو خلفاء وڅخه د انکار کولو سره برابر دی .

ابن نجیم مصری حنفی رحمه الله د مقریزی د کتاب الخطط په حواله لیکلی چې : والسیاسه نوعان سیاسه عادلته تخرج الحق من الظالم الفاجر فهی من الشرعیه علمها من علمها وجهلها من جهلها و قد صنف الناس فی السیاسه الشرعیه کتبا متعددده و النوع الاخر سیاسیه ظالمی فالشرعیه تحرمها [سیاست دوه ډوله دی، عادل سیاست چې ددی سیاست په واسطه د ظالم او فاجرڅخه د مظلوم حق واخستل شی او دا د شریعت یوه برخه ده - هغه څوک چې پوهیږی او هغه څوک چې نه پوهیږی پیژنی ئی او نه ئی پیژنی ، او لیکوالانو ددی شرعی سیاست په هکله ډیری لیکنی کړی بل ډول ئی ظالمانه سیاست دی چې د شریعت لخوا حرام گرځول شوی²³.

د شرعی سیاست انواع :

اوس نو دا خبره پوره واضح شوه چې [Politics] پولیتکس یوازی د حکومت په چلولو پوری تړلی دی خود عربی ژبی سیاست په کلیمی کې ټول بنیگنیږز، اصلاحی او تادبی تدبیرونه شامل دی په دی اساس د دی دا په ډولونو ویشل کیدای شی لکه مونږئی ویش په دی ډول هم کولای شو.

سیاسه النفس : د نفس د اصلاح تدبیرونه، ترڅو خپله کړنه اصلاح کړی

سیاسه البیت : په نښه توگه دخپل کورد امورو د پرمخ وړلو

²²- الطريق الحکمیة لابن القیم رحمه الله علیه 17 مخ - اعلام الموقعین 4 ټوک

²³- البحر الرائق کتاب الحدود حد السرقة 5 ټوک 776مخ

نیو لیک

تدبیرونه

سیاسه المنزل : د کورنۍ د نظام چلولو تدبیرونه په بنی طریقی سره
سیاسه الوعاظ: د بنوونی او روزنی او وعظ اونصیحت په واسطه د
ټولنی د اصلاح کارپه غاړه اخستل
سیاسه مدینه : په بنه توگه د حکومت د نظم ونسق چلول .
سیاسه الدواب : د حیواناتو تابع کول اود هغونه په بنه طریقی سره
دکاراخستو تدبیرونه .

امام غزالی رحمه الله چې په 505 کې وفات شوی د سیاست د
اهمیت او اقسامو په رابطه لیکلی :
د انسان د اصولی اعمالو څخه تر ټولو لوړ او مهم عمل د سیاست
هنر او فن دی ، د همدی عمل په واسطه په خلکو کې محبت ، مینه او
یووالی را پیدا کیږی او اصلاح ئی صورت نیسی او همدی په واسطه
خلکوته هغه لارښوول کیږی چې په هغی باندی د تللو په اساس هغوی
د دنیا او آخرت کامیابی لاس ته راوړی شی .
د سیاست څلور مرتبی دی :

السیاسه العلیا [لوړ او اعلی سیاست] : دا د انبیاء و سیاست دی
چې د هغه په اساس د خلکو ظاهر او باطن اصلاح کیږی ، دا سیاست
په هرخاص او عام پوری تړلی دی، د دی سیاست په واسطه په ښکاره
توگه د احکامو او قوانینو نفاذ او انتظام صورت نیسی اود هغی د
تعلیم او تربیی په اساس د خلکو په زړونو کې نیک صفات او غوره
اخلاق ځای پیدا کوی .

سیاسه الخلفاء والملوک [د حکامو سیاست] : که څه هم د
هغوی سیاست د هرخاص او عام وگړی له پاره وی خو د هغوی حکم ئی
یواځی په ظاهری ژوند کې چلیږی ، خو په باطن او زړونو حکومت کول
د هغوی په اختیار کې نه دی [مگر دا چې حاکم عادل ، متقی ، زاهد او
د نرم زړه خاوندوی] .

نيو ليک

سياسه العلماء والفقهاء [علما و فقها و سياست] : د هغوی سياست د مادی قوت نه پرته د بنوونی اوروزنیپه اساس صورت نیسی ځکه چې هغوی حاکمیت نه لری مگر ذهن خلک اود علم مینه وال ورڅخه گټه اخلی او د هغوی فقیری خپل ځانته پادشاهی گڼی، د اسلام په تاریخ کې داسی علماء ډیر تیر شوی دی او اوس هم شته چې خلک ئی د پاشاهانو څخه زیات احترام کوی او حکم ته ئی د حکمرانو د حکم نه ورته ډیر اهمیت ورکوی .

سياسه الوعاظ [د خطیبانو او واعظانو سياست] : دوی د وعظ ، نصیحت او خطابت په واسطه د خلکو اصلاح کوی او د خلکو زړونو د تسخیری او حکومت پری کوی²⁴ .

د اخوان الصفاء بیان کړی اقسام :

په څلورمه پېړۍ کې د اخوان الصفاء ټولنی، سياست د یو ځانگړی فن په شکل معرفی کړی وه اگرچې د هغوی ځینی افکار گمراه کوونکې هم وه خو دی ټولنی د سياست علم د اخلاقو د علم یوه څانگه گرځولی ده ددی علت دا دی چې دا خلک تر زیاتی اندازی پوری د افلاطون 347 قبل میلاد شپي ورځی تیرولی تر تاثیر لاندی وو .

افلاطون په خپل کتاب الجمهوریه او په بل کتاب النوامیس کې د سیاسی بحثونو او څیړونو په ترڅ کې د اخلاقو یادونه هم کړی ده ، د هغی په نظر، یوه نمونه سياست پوه او مثالی حکمران هغه دی چې د علم ا و فلسفی په اعتبار هم په ټولو برتری ولری اود اخلاقو او اعمالوپه اساس هم د ټولو تر مخه وی .

د اخوان الصفا د رسالو په اومه گڼه کې سياست په پنځو برخو ویشل شوی :

[1] السیاسه النبویه [دانییا و سياست] : دا سياست په پاکو او

²⁴ - احیاء العلوم کتاب العلم لومړی باب لومړی ټوک 9 مخ

نیو لیک

مقدسو اصولو بناء شوی چي د فاسدو افکارو او تصوراتو څخه د انساني نفسونو د ساتني لاره او علاج بڼي.

2 [السياسه الملوكيه] د حاکمانو سياست : دا سياست د شريعت ساتنه کوي په نيکبڼه کوي او د بديوڅخه مخنيوی کوي، شرعي سزاګانې او حدود نافذوي د ظلم مخه نیسي، د دښمنانو جرړي پري کوي او د نيکو خلکو کومک او بسپنه کوي، دا د پيغمبرانو، خلفاء او نيک خويه عادلو حاکمانو سياست دی کوم چي د هري معاملي فيصله د حق او انصاف په بنياد سره کوي .

3 [السياسه العاميه] د پرګنو سياست : دا هغه سياست او واک دی چي کوم سردار ته د خپلي قبيلي په خلکو، يا د ښار په اوسيدونکو باندې د ښار واکدارانو ته او يا په عسکرو باندې د هغوی قوماندان ته حاصل وي .

4 [السياسه الخاصيه] د کورني د چارو سياست : دا هغه واک دی چي هر انسان ته په خپل کورکي حاصل او هر هغه تدبير اختياروي چي د هغی په واسطه ئی د کورني نظم په بڼي طريقتي سره سرته رسي او اقتصادي ضروريات ئی تری پوره شي دا په اصل کې شخصي او کورني سياست دی .

5 [السياسه الذاتيه] د خپل نفس د اصلاح سياست : دا سياست د نفس او اخلاقو سره اړه لري دا په اصل کې د خپل نفس محاسبه ده چي د هغی په اساس انسان هروخت د خپلو کړو او ويناؤ، پتو او ښکاره اعمالو حساب کوي²⁵ .

امام فخرالدين رازي رحمه الله چي په 606 هجري کال کې مړ شوی سياست ئی په څو برخو ويشلی دی :

1 <سياسه الملاك [د مالکانو سياست] : دا هغه سياست دی چي مالکانوته په خپلو ملکيتونو کې حاصل وي يعنی د خپل ملکيت او

نیو لیک

جائیداد نظم اونسق پرمخ وړل .

2 < سیاسه الملوک [د حاکمانو سیاست] : د مادی ځواک او حاکمانه واک سره د هیواد چاری او د رعیت د معاملاتو نظم او نسق پرمخ بوتلل .

3 < سیاسه الملائکه [د پرینتو سیاست] : د الله جل وعلی شانہ د حکم اود هغه دور کړ شوی قوت په واسطه په مخلوقاتو کې د ډول ډول فرائضو سرته رسول .

4 < سیاسه ملک الملائک [د پادشاهانود پادشاه سیاست] : دکائناتو د پیداوونکی تکوینی نظام چې هغه ئی په خپل قدرت سره پرمخ وړی .

سیاست د انسانی فطرت غوښتنه ده :

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا
[د الاعراف سورت 187 آیت]

[همدغه] الله جل جلاله [هغه ذات دی چې پیدا کړی یی تاسی له یوه نفس څخه او پیدا کړی ئیده لدی نفس څخه ښځه ددی له پاره ترڅو د هغی سره آرام پیدا کړی] .

د لیسکن کلمه په هغه نفسیاتی حقیقت دلالت کوی چې ټولنیز ژوند د انسان د فطرت غوښتنه ده، آدم علیه السلام ئی جنت ته لیږلې وو چیرته چې آرام او سکون او هر قسم سامان موجود وو خو الله جل جلاله د انسان پدی فطری غوښتنی پوه وو چې دا [انسان] یوازی والی نه شی زغملائی، نویه همدی خاطرئ د هغی جوړه ،د هغه د جنس نه پیدا کړه ترڅو دواړه د ټولنیز ژوند څخه آرام لاس ته راوړی .

آدم او حوا علیهما السلام دواړو د سیاست البیت [د کور نظام] برابر کړ چې د هغی بنسټ نه د ودانی تړون وو، نه میراثی پادشاهی وه، اونه د ظلم حکومت وه، بلکه دا د انسانی فطرت غوښتنه وه. د هغوی دواړو ترمنځ د میره او ښځی نه پرته د آمر او مامور تړون هم وو-

نیو لیک

نو ځمکې ته د رالیږلو سره سم ئی ور ته د سیاست او ریاست [کورنی ریاست] اصول هم وروښوول- او د ځمکې په سرئی د موجوده شیانو نومونه هم ور په گوته کړی وه- او د ځمکې په سر د انسانی ټولنی لومړی فطری او ساده حکومت وه- خو کله چې د انسانانو شمیر زیات شو نو " سیاست البیت " په " سیاست المنزل " [دکورنی سیاست] اوبیا په " سیاسه مدینه " [دیوملی حکومت شکل ونیو] .

تر لسو پیړیو پوری همدا نظم د یوڅو وړو خرابیونه پرته په ډیره ښه توگه پرمخ روان وه خو د هغی نه وروسته د شرک او دنیا پالنی وبا راگده شوه چې د اصلاح له پاره ئی نوح علیه السلام راواستول شو.

ابن الاثیر رحمه الله علیه چې په 630 هجری کال کې مړ شوی دارنگه فرمایي : وکان آدم علیه السلام مع ما اعطاه الله من الملك نبیاً رسولاً الی ولده و انزل الله علیه احدی وعشرین صحیفه کتبهآ آدم بیده علمه ایاها جبریل علیه السلام [آدم علیه السلام ته الله جل جلاله د ځمکې په سر حکومت ورکړی وه، خوددی سره هغه د خپل اولاد له پاره نبی او رسول هم وه په ده باندی الله جل جلاله یوویشت صحیفی نازل کړی دی چې هغه د جبرائیل علیه السلام د ښوونی په اساس په خپل لاس لیکلی وی]²⁶.

وصارت الریاسه من بعد وفاه آدم لشیث فانزل الله علیه فیما روی عن رسول الله خمسین صحیفه [د آدم علیه السلام د مړینی څخه وروسته د ریاست چاری د هغه زوی شیث علیه السلام ته وسپارلی شوی چې الله تعالی جل جلاله په هغه پنځوس صحیفی را نازل کړی وی لکه څنگه چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه روایت دی]²⁷.

وقام انوش بعد مزی ابیه شیث علیه السلام لسبیله بسیاسه

²⁶ الکامل لومړی ټوک 48 مخ 1965 عیسوی کال بیروت چاپ

²⁷ تاریخ طبری لومړی ټوک 74 مخ

نيو ليک

.....
 الملك و تدبير من تحت يديه من رعيتته مقام ابيه ولم يزل على ما
 ذكر على منهاج ابيه لا يوقف منه على تغيير ولا تبديل وكان جميع
 عمر انوش فيما ذكر اهل التوراه تسع مائه سنه وخمس سنين [د شيث
 عليه السلام د تلو نه وروسته د هغه زوى انوش د ملكي سياست او د
 رعيت د نظم و نسق د برابرولو له پاره د خپل پلار په ځاى كښناست ،
 انوش د خپل پلار په لاره او طريقه صحيح روان وه او د هغه په سياست
 كېد هېڅ رنگ بدلون نښه پيدا نشوه ، د تورات د پيروانو وينا ده چې
 د انوش عمر د 950 كاله وه] .

د تاريخ په كتابونو كې د ملك ، رياست ، او سياست كلمات
 راغلي چې د هغې نه دا معلومېږي چې انسان په څمكه د قدم ايښودو
 سره سم يو ساده حكومت جوړ كړى وه .

د انسان د كلمې لغوي څيړنه :

د انسان د كلمې په هكله د لغت پوهانو دوه ډوله نظريې موجودې
 دي : لومړې وينا دا ده چې ددى كلمې اصلي حروف " ن ، س ، ي " دى او
 دا د نسيان څخه اخستل شوى چې معنی يې هيريدل دى يعنى د انسان
 معنی د هيرويدو خاوند دى ، ابن عباس رضی الله عنه نه هم يوروايت
 په دې ډول راغلي چې انسان خپله وعده او خبره هيره وي نو په همدې
 خاطر ورته انسان ويل كيږي او په دې اساس ددى كلمې اصل انسيان
 د اعلان په وزن دى اود نسي يښى د باب څخه دى لكه څنگه چې د
 ضحى يضحى څخه اضحيان لاس ته راځي يعنى د سپوږمى شپه .
 خو د تهذيب اللغه ليكوال الازهرى ، ابوالهيثم رحمه الله عليه او
 نورو لغت پوهانو او نحوى پوهانو وينا ده چې دا كلمه د " ا ، ن ، س "
 څخه ده چې د انس يا انس څخه اخستل شوى ، معنی ئى ، مينه ،
 محبت او تړون [ربط او تعلق] دى او ضد ئى وحشت [نفرت] دى ، د
 دى اصل خو انسيان دى ليكن وزن ئى فعليان دى چې اعلان څخه نه
 دى . همزه د فعل د فاء په ځاى راغلي زائده نه ده چې د وزن مثال ئى

نیو لیک

حرسیان دی [د څرمنی پورتنی حصه] ، د صحاح اللغات د لیکوال جوهری په نظر د دی وزن فعالان دی د دی وینا د ثابتید وپه خاطر ابن منظور افریقی رحمه الله علیه ډیر شواهد وړاندی کړی او همدا خبره صیحح هم معلومیږی²⁸.

د پورتنی لغوی او صرفی تحقیق نه دا معلومیږی چې د انسان تسمیه هم انس او محبت دی چې د وحشت او انفرادیت ضد دی ، د انسان فطرت ټولنیز دی، منافرت او تنهائی نه ده، او سیاسی ژوند د همدی نظم، انس ، محبت او یو ځای ژوند تیرولو نوم دی .

په یو بل آیت شریف کې د انسانی پرگنیو په مختلفو ډولو د ویشلو څخه مقصد یو د بل سره پیژندگلوۍ ښوول شوی ده :

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا [د الحجرات سورت 13 آیت]

[ای خلکو! مونږ تاسی د یوه نړاو ښځی څخه پیدا کړی یاست او بیا مو په قومونو او قبیلو وویشلی ترڅو یو د بل سره وپیژنی] .

تعارف یو د بل پیژندلو او د بل په خوی پوهیدلو څخه عبارت دی او همدا تعارف د انس ، محبت او تعاون بنسټ دی نو د دی نه معلومیږی چې انسانی خصلت، تنفر نه دی بلکه انس او پیژندنه ده او همدی ته مدنی او ټولنیز ژوند ویل کیږی [

ارسطو ته چې خلک د سیاست پلار وائی چې 322 کاله وړاندی له میلاد څخه مړ شوی او د هغه دا کلمات د یوه مشهور متل په ډول پاته شوی چې [انسان مدنی الطبع دی] یعنی انسان یو سیاسی او اجتماعی حیوان دی هغه وایی چې که انسان سیاسی او تمدنی ژوند و نه لری نو هغه یا دیوتا [الله جل جلاله] دی یا یو څیرونکی حیوان ، هغه ته بیا انسان نه ویل کیږی .

²⁸ - لسان العرب باب السین فصل الهمزة څلورم ټوک 10 مخ

نیو لیک

ارسطو د کتاب الاخلاق په لسم فصل کې لیکلی : ان الفلسفه التي تتناول الشؤون الانسانية تجد كما لها في السياسة [هغه فلسفه چې د انسانی چارو سره تړلی وی د هغه کامله درجه تاسی د سیاست په شکل کې موندلای شی]²⁹ .

د افلاطون او ارسطو په څیر ټول یونانی فیلسوفان سیاست یو فطری شی گڼی .

ابونصر فارابی رحمه الله علیه چې په 329 هجری کال کې مړ شوی چې د اسلامی سیاست یو ځانگړی پوه گڼل کیږی هغه په خپل کتاب چې د "السیاسته المدینه" په نوم دی لیکلی د حیواناتو ځینی ډولونه همیشه یو د بل نه لیری اوسپړی لکه ډیر بحری حیوانات او ځینی حیوانات یوازی د پیدا کیدو په وخت کې جدا وی لیکن پاتی ژوند ئی ټول یو ځای او اجتماعی وی ، ځینی نور حیوانات د عمراکثره وخت سره یوځای تیروی لکه میږیان د شهدو مچې او هغه مرغان چې د ټولپو په څیرگرځی .

والانسان من الانواع التي لايمكن ان يتم لها الضرورى من امورها و لاتنال ال افضل من احوالها الا ابا اجتماع جماعات [خوانسان د هغی ډلی څخه دی چې ټولنیز ژوند پرته نه خپل اصلی ضروریات پوره کولای شی او نه د ژوند لوړو مرتبوتنه رسی]³⁰ .

امام غزالی رحمه الله علیه د نظر دی چې : څلور ډوله فنون د انسان فطری ضرورت گڼلی کیږی چې لاقوام للعالم دونها [د هغه نه پرته ددی دنیا نظام نه چلیږی] : زراعت د خوراک له پاره - بناء دکورله پاره - حیاکت دکالیوله پاره - سیاست د نظم اونسق له پاره³¹ .

د امام غزالی رحمه الله علیه د نظر مقصد دا دی چې لکه څنگه

²⁹ - علم السیاسه د ډاکټر حسن لیکنه 94 مخ .

³⁰ - السیاسیه المدینه د ابونصر فارابی لیکنه 69 مخ د بیروت چاپ

³¹ - احیاء العلوم لومړی ټوک 9 مخ کتاب العلم لومړی باب

نیو لیک

چې د انسان اصلی ضرورت کور، کالی او خوراک دی نو په همدی ترتیب سیاست او حکومت هم د هغی د فطری ضرورتونو له جملی څخه دی چې د هغه سره جوخت پیدا کیږی .

د پروفیسور هارون خان شروانی نظر دی چې : په تاریخ کې شاید د داسی انسانی ټولنی ذکر نه وی شوی چې هلته سیاسی فکر له اساسه موجوده نه وی ³².

لنډه دا چې د حکومت او سیاست په هکله د تخلیق نظریه صحیح نظریه ده په ټولو موجوداتو کې یوازی انسان د سیاسی نظم خاوند دی چې دا سیاسی نظم د انسان د پیدا کیدو سره سم منځ ته راغلی په پیل کې د نفوسو شمیر کم وه او خلک شریف او نیک وه نو د حکومت شکل هم ساده وه ، نه لوتی لوتی اداری وی او نه وسیع اداری چوکاټونه ، نه د وزیرانو او مشاورینو دومره لوی تعداد وه او نه د وسلی دومره ډیری ذخیری، وروسته ئی پر مختگ وکړ او وسیع سیاسی اداری، او انتظامی چوکاټونه رامنځ ته شول چې په کې کورنی، عمرانی تړونونو او زور و قوت خپلی خپلی نښی رانښودی خو دا به بالکل غلطه خبره او د انسانی تاریخ سره نابلدتیا وی چې سیاسی فکر انسان ته وروسته ورکړل شوی او که نه نو د دی خو پیل د وحشی حیواناتو په څیر غیر مترقی ژوند سره وه هیڅکله داسی نه وی ، بلکه سیاسی فکر د انسان د پیدا کیدو سره سم پیدا شوی ځکه چې الله جل جلاله لومړی انسان په ځمکه بانندی د خلیفه او حکمران په صفت رالیږی وه .

سیاست ته غیر فطری ویل جهالت او ناپوهی ده:

ځینی خام فکره تش په نامه مفکرین وایی چې د پیل په وخت انسانان د تمدنی او سیاسی شعور نه خالی وو او د ریاست او تنظیم

³² - مبادیات سیاسیات دریم باب 30 مخ د شروانی لیکنه

نیو لیک

سره بالکل آشنانه وو، دا فکر د پیری مودی وروسته د حالاتود بدلیدو په اساس په دوی کې را پیدا شوی .

خو دی مفکرینو د خپلی دعوی د ثبوت له پاره نه مستند تاریخی شواهد وړاندی کړی او نه د قدیمه آثارو څخه نینه راوړی شی، او نه د سیکالوجی د اصولو څخه کوم اصل وړاندی کولای شی، بلکه دا د هغوی یوه پوچې خیالی فلسفه ده دا د لویو لویو نومونو فیلسوفان نه یوازی د انسانی تاریخ سره نابنده وو، بلکه خپل نفس ئی هم نه وه پیژندلی، ځکه چې د هغوی خپل نفس هم د انفرادی اوځانگړی ژوند په ځای اجتماعی او ټولنیز ژوند خوښوی، د ځینو فیلسوفانو نظر خو دا دی چې انسان په پیل کې د امن وامان او خوښی او خوشحالی ژوندتیر اوه، وروسته بیا جنگونه او طبقاتی کشمش شروع شوی، نو کله چې خلک ددی وضعی څخه تنگ شول نو په خپلومنځو کې ئی یو تړون وکړ اود حکومت بنسټ ئی کیښود، خو ځینی ددی پر خلاف وایی په د انسان لومړنی وخت د وحشت، بربریت او ظلم وخت وه چې خلک د هغی څخه په تنگ شول د حکومت بنسټ ئی کیښود. د اول نظر خاوندانو څخه څه په لاندی ډول دی .

ماتماگوتم بده چې په 567 مخکې له میلاد څخه مړ شوی چې دا د نیپال یو شهزاده وه خو وروسته یی د راهبی او د رویشی ژوند غوره او شروع کړ، هغه فکرکاوه چې د انسان اولین ژوند د غم اودرد نه پاک وه، خو وروسته بیا کورنی پیدا شوی اوشخصی ملکیتونه منځ ته راغلل، قوم په پرگنواو طبقو وویشل شواو دداره ماریو بازار تود شو، هماغه وه چې خلک ددی گډوډیو څخه په تنگ شوه او د حکومت بنسټ ئی کیښېښود اوکه نه نو انسان د شروع څخه د حکومت د فکر سره آشنا نه وه .

جان لاک چې په 1704 هجری کال کې مړ شوی وایی: دا د تړونونو او غیر فطری سیاسی ادارو زیښنه ده ځکه چې پخوانیو خلکو په امن،

نيو ليک

.....
محبت او يو د بل سره د بسپني او تعاون ژوند تيراوه ، فطري انصاف او انساني شعور د هغوی قانون وه او خلکو په خپله خوښه ددی فطري قانون پيروي کوله خو بيا هم په هر وخت کې د امن او امان د خرابيدو خطر موجوده وه، نو ددی خطر د مخنيوی اود گډوډی د له منځه وړلو په خاطر خلکو يو د بل سره تړون وکړ او د حکومت بنسټ ټيکيښود ، ترڅو د خلکو د غوښتنی او فطري انصاف مطابق فيصلی وکړی .

رسو چې په 1778 عيسوی کال مړشوی دی : د د ه فکر هم هماغه دی چې د انسان لومړنی وختونه د خوښی، خوشحالی او بی غمی وختونه وه يعنی د ځانگړی توب اود [کسی را با کسی کار نه باشد] وختونه وه ، د جنگ او بربريت نښی نښانی نه وی د ژوند ټول ضرورتو نه په آسانی ترلاسه کیده، دوگړيز ملکيت [فردی ملکيت] نوم نه وه، خو دغه د خوښی نه ډکه فضاء دی دوو عواملو پای ته ورسوله : لومړی د آبادی زیاتوالی او دوهم وگړيز ملکيت:

زما او ستا د فکر پیدا کيدل د خلکو په منځ کې د جنکونو سبب وگرځيد ، نو خلک ددی وضع نه په تنگ شول او د حکومت د جوړولو له پاره ټی قدم پورته کړ.

کارل مارکس چې په 1883 ميلادی کال کې مړشوی ، دی يهودی نژادی فيلسوف به ويل چې رياست او سياسی اداری د [متنازع للبقاء] او طبقاتی [پوريز] جنگ زيړنده ده د هغی په واسطه د پانگی لرونکوساتنه کيږی اود زیارويستونکو زيښنه، اوکه نه په پيل کې نه حکومت وه، نه وگړيزی پانگی او ملکيت، نه طبقات [پوريز] وه او نه کورنی.

دده په نظر گډ ژوند [اشتراکي ژوند] يوه نمونه ټی ټولنه ده چې په هغه کې شخصی ملکيت او حکومتی اداری نه وی، بلکه پوره مساوات او آزادی په کې وی، خو نوموړی د طبقاتو د پای ته رسولو له پاره دکارگرانو د آمریت په بنسټ د مؤقت حکومت د جوړولو طرفدار

نيو ليک

وه .

د دوهمی نظریی لرونکو یعنی د هغه خلکو څخه چې وایی چې د انسان لومړی دوره د ظلم او بربریت دوره وه، دوه کسه ډیر مشهور دی : کوتلیا چې په 300 قبل میلاد کې مړ شوی دی دا د هندوستان یو پخوانی فیلسوف وه نوموړی حکومت او سیاست غیر فطری او د حالاتو زیږنده گڼی ، چې د فکر لنډیز یې په دی ډول دی : د انسانی تاریخ لومړی دوره د طموطمیت یعنی دکب د منطق دوره وه، د بحر د کبانو په څیر به هر قوی کمزوری خوړ، د کبانو طبیعی قانون هم دا دی چې قوی کب کمزوری او ضعیف کب خوری د طموطمیت دوره د وحشت ظلم ، او بربریت دوره وه همدی د کب منطق انسان دی ته اړویست چې سیاسی اداری جوړی کړی او د خپل منځ څخه یو کس د حکمران په حیث وټاکي .

هابس چې په 1679 میلادی کې مړ شوی دی دا یو غربی مفکر دی وایی چې سیاسی اداری د عمرانی تړونونو د احسان تابع دی دا د فطرت غوښتنه نه ده بلکه دا د انسان د لومړنی دوری عکاسی داسی کوی چې د لومړنی دوری انسان، وحشی، غریب او بدترین انسان وه ، غولونه چالاکی او ځورونه د هغی وخت د انسانانو طبیعی خاصیت وه . همدی تیاره او د وحشت نه ډک حالاتو غوښتنه وه چې انسان ئی مجبور کړي، ترڅو د خپل منځ څخه یو خپل حکمران وټاکي او د هغی په واسطه د خلکو تر منځ امن او امان تینگ کړی او خلک باید د دغه حکمران تابع او فرمان وړونکي اوسی . یعنی سیاسی تنظیم او حکومت د ضرورت زیږنده ده چې د فطرت د غوښتنی پوری هیڅ اړه نلری دا دواړه محترمین د انسانانو لومړی دوره ، په انسانی تاریخ کې بدترینه دوره بلی، خو د اسلام او انسان د تاریخ څخه دا معلومیږی چې د انسان لومړی دوره د توحید ، عدل ، ورورولی قربانی او د نیکو او غوره اخلاقو دوره وه ، خو د انسانی ژوندانه د چاپیریال د خرابیدو

نیو لیک

.....
وروسته خرابی را پیدا شوه، چې د اصلاح له پاره ئی په هروخت کې
انبیاء علیهم السلام ، مصلحین او مجددین پیدا شوی دی .

دوهم باب

فییر اسلامی سیاسي نظریې

یو مشهوره وینا ده : وبضدها تتبیین الاشیاء [د شیانوخرنگوالی د
هغوی د ضد د پیژندلو په اساس کیږی] د رڼا اهمیت هغه وخت ډیر
ښه احساس کیږی چې د تیارو تباهی او خرابی-خادر غوړیدلی وی، د
حق او باطل د عدل او ظلم او د رښتیا او درواغو د مخ په مخ مطالعی

نیو لیک

په واسطه په پوهه کې زیاتوالی راځی او د حق په حق والی باندی د ایمان او باور په قوت کې ټینګښت پیدا کیږی، نو په دی اساس لازمه ده چې د اسلامی سیاست یا اسلامی خلافت د اصولود څرګندولو تر مخه د سیاست او حکومت په هکله د غیر اسلامی نظریو او د هغوی د حکومتی چوکاټونو پیژندنه وکړو، ترڅو د هغی ظالمانه او مشرکانه نظامونو د پیژندلو څخه وروسته د اسلام د عدل او انصاف د نظام چې بنسټ یی په وحدانیت ایښوول شوی په ریښتینوالی زموږ په باور او ایمان کې نور هم ټینګښت را شی .
 په دی فصل کې د نړی د ټولو سیاسی نظریاتو تفصیلی پیژندنه زموږ هدف نه بلکه د هغه نظریاتو لڼده پیژنده او تعارف مو هدف دی چې په نړی کې خورا زیات شهرت او رواج لری .

ملوکیت یا ظالمانه پادشاهی

په غیر اسلامی حکومتونو او سیاسی نظامونو کې د ټولو څخه زیات ، او پخوانی رائج شوی حکومت ، ملوکیت یا پادشاهی ده په عربی ژبه کې ملک او ملک د لغوی معنی په اعتبار څه بد کلمات نه دی ځکه د ملک لغوی معنی حکومت ، او د ملک لغوی معنا حکمران ده او څرګنده ده چې حکومت او حکمرانی په خپل ځای څه - بد ندی په قرآن کریم کې د انبیاء و علیهم السلام حکومتونو ته هم ملک ویل شوی، په داسی حال کې چې د هغوی حکومت د اسلامی خلافت او د شرعی سیاست په بنسټ ولاړ وه .

وَاتَّبِعُوا مَا نَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكٍ سُلَيْمَانَ [د البقره سورت 102 آیت]

[او دوی د هغه جادو تابع شوی وه چې شیطان به د سلیمان علیه

السلام د حکومت [ملک] په وخت کې لوسته]

وَأَتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ [د البقره سورت 251 آیت]

[الله [جل جلاله] داود علیه السلام ته حکومت ورکړی وه]

وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ [د ص سورت 20 آیت]

نیو لیک

[او مونږ د داود علیه السلام حکومت ټینګ کړی وه] .

وَهَبْ لِي مُلْكًا [د ص سورت 35 آیت]

[او سلیمان علیه السلام وویل: ای الله! ماته حکومت راکړی] .

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ [د یوسف سورت 101 آیت]

[یوسف علیه السلام وویل: ای الله! ما ته حکومت راکړی]

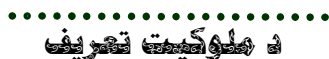
امام راغب اصفهانی رحمه الله علیه د ملک مفهوم په دې ډول
خرګند کړی:

الملك هو المتصرف بالامر و النهی فیالجمهور و ذالک مختص
بسیاسه الناطقین.... وقال بعضهم الملك اسم لكل من يملك
السیاسه اما فی نفسه و ذالک بالتمکین من زمام قواه و صرفها عن
هواها و اما فی غیره سواء تولى ذلک او لم يتول [ملک] پادشاه [هغه
شوګ دی چې په خلکو کې د امر او نهی واک لری او دا د عقلمندو
سیاست دی ... ځینی لغت پوهان وائی چې هر هغه چا ته ملک ویل
کیږی چې په خپل ځان واک ولری او د خپل نفس و اګی په لاس کې
واخلی او قوتونه یی د نفس د تابعداری څخه وژغوری پدی حالت کې
دا سپری پادشاه دی که د حکومت و اګی یی په لاس کې وی او که نه
].³³

دلته چې مونږ د کوم ډول ملوکیت او پادشاهی یادونه کوو د هغه
لغوی معنا ملک [پادشاهی] نه ده بلکه هغه اصطلاحی ملوکیت او
پادشاهی تری مقصد دی چې الله جل و علی شانه ورته د فساد، ظلم او
بربریت خپرولو پادشاهی ویلی او رسول اکرم صلی الله علیه وسلم هغه
د ملک عضو [غوڅونکې او خوړونکې پادشاهی په نوم یاده کړی ده
].

³³- مفردات القرآن باب میم سره د لاهه 489 مخ د 1961 عیسوی کال د کراچی
پاکستان چاپ

نیو لیک

قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً
وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ [د النمل سورت 34 آیت]

[اوکله چي پادشاهان کوم کلی ته ننوخی نو پرهغه خای کي فساد اچوی او د هغه خای عزتمند خلک بی عزته کوی او همداسی کړنی ته دوام ورکوی].

تِلْكَ الدَّارُ الْأَخْرَى الَّتِي لِلَّذِينَ لَأُيْرَدُونَ عُلوًّا فِي الْأَرْضِ وَكَا فَسَادًا
وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ [د القصص سورت 83 آیت]

[او دا د آخرت کور دی چي مونږ یی هغه چا ته ورکوو چي په ځمکه کي لویې نه غواړی اونه پری فساد خپروی، یقیناً چي ښه انجام د متقیانو دی]

په پورتنی آیتونو کي چي د پادشاهی کومی خاصی ښی بیان شوی دی د هغی په رڼا کي د ملوکیت او پادشاهی تعریف داسی کیدای شی، هغه حکومتی نظام چي پرځمکه د فساد د خپرولو او د خلکود ذلیلولو له پاره جوړ شوی وی او مقصد تری د حکمران خپله لوئی او اوچتوالی وی د " وکذالك یفعلون " له جملی معلومیږی چي د ملوکیت، پادشاهی او آمریت طبیعت او اساسی اصول همدا دی چي د ظلم او فساد بازار تود شی، خلک خوار او ذلیل کړی. او د شاه غلامان یی وگرځوی او د پادشاه لویی او خدائی ټینګښت ومومی،

علامه ابن خلدون رحمه الله د ملوکیت فنی او اصطلاحی تعریف دارنگه کړی دی: هو حمل الکافه علی مقتضى الغرض والشهوه [ظالمانه پادشاهی هغه حکومت دی چي په هغه کي خلک دپادشاه دشخصی غوښتنود پوره کول له پاره مجبوریری³⁴].

د ملوکیت په شهنشاهی نظام کي د پادشاه غوښتنه اوخواهش د

³⁴- د ابن خلدون کتاب مقدمه 151 فصل

نيو ليک

.....
 قانون ماخذ او مصدر وی ، ټول قوم اود قوم خزانی د هغه ځانگړی ملکیت گرځی ، هغه د تنقید نه پورته وی او د هیچا وړاندی په ځواب ورکولو مجبور نه وی ، یو شخص د پادشاه په حیث مقرریدل ددی خبری څرگندوی وی چې هغه گواکې دالله جل جلاله نماینده دی او د هغه هر حکم منل د الله جل و علی شانۀ منشاء او اراده ده ، بلکه پادشاه د انسان په شکل کې خدای دی دا د پادشاهی پخوانی او موجوده سیاسی نظریه ده او ددی نظر ئی په تائید کې ځینی شاه پالونکو لوی لوی کتابونه لیکلی او غټی غټی فلسفی ئی راویستلی دی [اعاذنالله منها] .

یومشهور مصری محقق عبدالوهاب نجارد پخوانیو شاهانو په هکله لیکې چې د پخوانی زمانی شاهانو پخپل شاوخوا کې د تقدس او پاکې یوه دائره ویستلی وه او خپلو ځانونو ته ئی د خدائی مرتبه ورکړی وه د هغه علت دا نه وه چې هغوی خپل ځان واقعاً د انسانیت نه پورته گانې ، او نه په دی غولونه کې واقع وو . خو د هغوی مقصد دا وه چې د خلکو د بغاوت څخه په امن کې وی ځکه د هغوی دا خیال وه چې زمونږ تقدس او پاکې ، د شورش او انقلاب پرمخ کې غټ خنډونه تشکیلوی ، د ابراهیم علیه السلام په زمانه کې د نمرود همدغه حال وه ، همدا راز د موسی علیه السلام نه وروسته دیونانی او رومی پادشاهانو اود مصری فرعونیانو هم همدغه حال وه ³⁵ .

سید سلیمان ندوی رحمه الله علیه د پروفیسور ولسن په حواله لیکې چې : په مصر کې د لومړی سامیه د حکومت په زمانه کې د ستورو عبادت کیده چې د ټولو نه لوی خدای ئی لمر وه چې په خپله ژبه ئی ورته " رع " وایه د هغوی د پلازمینی نوم مدینه الشمس وه ، چې مصریانو به " آن " ورته ویلی همدغه لمر د [خدای] عبادت ځای وه ،

³⁵ - قصص الانبیاء د عبدالوهاب نجارلیکنه 182 پر حاشیه 1968 عیسوی کال د مصر قاهره چاپ

نيو ليک

پادشاه به د لمر خدای زوی گنېل کیده، په همدی خاطر ئی د " رعمسیس " خطاب ورکړی وه [د لمر زوی] ، همدا سبب وه چې د مصر شاهانو د خدایی دعوی کولی³⁶.

مولانا حفیظ الرحمن سیوهاروی رحمه الله علیه د دائره المعارف للبیستانی په حواله هم همدارنگه لیکلی دی³⁷.

مولانا ابوالکلام آزاد رحمه الله علیه لیکي چې : په مصریانو کې د الوهیت نه ډک شاهي فکر پوره وده کړی وه او د مصر د تاج او تخت خاوندانو د نیمگړی خدای حیثیت درلوده هغوی ته ئی د فاراع لقب په همدی خاطر ورکړی وه چې دوی د راع [د لمر خدای] امتداد گنل کیدل . د هندوستان د برهمنی تمدن یو مستند کتاب [منوشاستر] د بادشاه په اړه لیکلی دی که بادشاه نابالغ ماشوم هم وی هغه ته د یو حقیر انسان په نظر کتل ندی پکار ځکه چې بادشاه د انسان خدای وی [العیاذ بالله] .

ځینی لیکوالان د منوشاستر کتاب اته سوکاله او ځینی پنځه سوه کاله د عیسی علیه السلام د پیدایښت څخه پخوانی گنی لیکن معاصرو محقیقینو دا ثابتنه کړی چې دا کتاب دوه یا درې سوه کاله قبل المیلاد پوری اړه لری .

میکاولی

د اخلاقو هغه د آزادی پادشاهی نوښتوونکي وه

میکاولی چې په 1527 عیسوی کال کې مړ شوی د شپاړسمی بیړی سیاست ئی په نوی ډول سره منظم کړ ، هغه د خپلی زمانی د حکومتونو او رومی جمهوریتونو حال په خپل کتاب المطارحات کې

³⁶- ارض القرآن د سلیمان ندوی رحمه الله علیه لیکنه دوهم ټوک 365 مخ د 1975 عیسوی کال د کراچی پاکستان چاپ پحواله سواء السبیل فی مکان وادی النیل د ولسن لیکنه .

³⁷- قصص القرآن د مولانا حفیظ الرحمن رحمه الله علیه لیکنه لومړی ټوک 412 مخ

نیو لیک

خرگند کړې او د پادشاهی د نظریې په هکله ئی په خپل کتاب دی پرنس [بادشاه یا شهزاده] خرگندونه کړې ، هغه د دین او اخلاقو څخه آزاده پادشاهی، غوره حکومت گڼی او په خپله زمانه کې د همدی بی دینه سیاست لوی داعی وه .

په خپل کتاب دی پرنس کې لیکې چې : یو مطلق العنان پادشاه یا شهزاده چې د شر د لری کولو له پاره د شرڅخه کار اخلی او د اخلاقو او دین پابند نه وی، هر ډول مکر، فریب او غولونی څخه کار اخلی او په هری ممکنې طریقې د خپل اقتدار د پایښت له پاره کار وکړی هماغه بهتر حکمران دی ، هغه ته د کوم قانون او اصولو د جوړولو ضرورت نشته ، بلکه هر کار چې د هغه د اقتدار د پایښت له پاره گټه وره وی همغه غوره قانون دی³⁸.

په بل ځای کې په پوره وضاحت سره لیکې چې: د پادشاه له پاره د گیدرې سیاست ډیر ضروری دی ترڅو د هغی په واسطه د چل او فریب جال وغوړوی، خو ددی په څنگ کې د زمري خوی هم ورته په کاردی ترڅو د هغی په واسطه گډی وویروی ... نیکې او ښیگڼه د وهم پرته نور څه نه دی ، اصل شی خو بدی ده ، نو کوم پادشاه چې غواړی خپلی پښی کلکې کړی نو دا ضروری ده چې د بدی په کولو کې مهارت او پوهه ولری او هم ئی د کولو مناسب وخت وپیژنی، هغه ته د ښیگڼو او ښه والی لرل په کار نه دی خو په ښکاره توگه [په نمایشی ډول] باید د ښیگڼو ښکارندوی واوسی³⁹.

دا د هغه شخص فکر دی چې د سیاست د نوی علومو د امام په نامه ئی شهرت حاصل کړی هغه پادشاهی، مکرو فریب ، منافقت او د گیدرې سیاست او نور ظالمانه لادین سیاستونه د بشریت له پاره غوره

³⁸- دی پرنس عربی ژباړه د خیری حماد لیکنه 144 مخ 1960 عیسوی کال د بیروت چاپ

39 دی پرنس عربی ژباړه د خیری حماد لیکنه 18 باب

نيو ليک

نظام گڼې، دا په حقيقت کې امام وه خو د شيطاني سياست د هغه سياست امام چې الله جل جلاله د هغه څخه د انکار حکم کړی دی [وقد امروا ان يكفروا به] .

د جان بودان نظريې:

جان بودان چې په 1556 عيسوی کال کې مړ شوی د 16 پيړۍ دوهم فيلسوف دی چې شاهي حکومت د غوره نظام په حيث پيژنی . هغه په 1576 عيسوی کال کې د پاپائيت [د عيسائی ملايانو حکومت] څخه د آزادی د لاسته راوړو په خاطر د مطلق العنان پادشاهي د حمايت په خاطر د " عن الجمهور " په نوم يو کتاب ليکلی دی د هغه نظريه دا وه چې بادشاه ددی له پاره چې د قانون نافذونکې وی بنایي هغه د هر ډول تنقيد نه پورته او لوړوی ، خو د ميکياولي د اخلاقو څخه د آزادی پادشاهي سخت مخالف وه هغه وايي چې نه بنایي سياست د انساني اخلاقو څخه جلا کړل شی ⁴⁰.

د لومړي جيمز اوهابس نظريات

د انگلستان بادشاه جيمز اول د شاهي په حمايت کې يو کتاب ليکلی چې په هغه کې ئی خپل نظردا ډول څرگند کړی دی : پادشاه د هيچا په وړاندی ځواب ورکونکې نه وی او د هغه هره خبره په خپله قانون وی .

هابس چې په 1679 عيسوی کال کې مړ شوی په 1651 عيسوی کال کې د ستوارټ د کورنی د بادشاهي د تائيد له پاره ئی يو کتاب خپور کړی چې په هغه کې یی ليکلی دی : " کله چې خلک د ټولنيز تړون په خاطر د حکمرانی اختيار يوه پادشاه ته ورسپاری نو بيا ضروری ده چې هغه دی مطلق العنان او د هر قانون څخه پورته او لوړ اوسی " .
که څه هم دی فيلسوف د ميراثی پادشاهي په ځای د ټولنيز تړون په

نیو لیک

.....
 واسطه د منځ ته راغلی پادشاهی تصور وړاندی کړی دی خو په نورو ټولو چارو کې د مصری ، عراقی ، یونانی او رومی د اولسمی پیړی د نظریو سره موافق وه چې پادشاه یوه مقدسه هستی [پاک موجود] ده او د هر قسم تنقیدنه پورته وی چې دیو قسم خدای شکل ولری او د هغه رعیت د هغه د عبادت کوونکو حیثیت ولری ، کله چې انسان د خپل پیدا کونکي د غلامی او د خالق د رسولانو د اطاعت او فرمان وړنی څخه مخ واری نو بیا هغه د خپل ځان په شان د انسانانو د غلامی څخه هیڅ شی نه شی منع کولای او هغه بیا د خپل ځان له پاره د نوی نوی خدایانو په لټه کې وی .

د ملوکیت خطرناکه څیره د مصر فرعون ؤ

د ملوکیت او ظالمانه پادشاهی خطرناکه څیره د مصر فرعون وه چې حضرت موسی علیه السلام ورته د وحدانیت دعوت ورکړی وه- فرعون د مصر د پخوانیو پادشاهانو لقب وه او په عربی کې هر سرغړونکي متکبر او باغی ویل کیږی .

ابن منظور رحمه الله علیه لیکي چې : الفرعنه الکبرو التجبر و فرعون کل نبی ملک دهره وکل عات فرعون والعتاه الفراغه وقد تفرعن وهو ذو فرعنه ای دهاء و تکبر [د فرعنه دکلیمی معنی غرور او تکبر ده چې هر سرغړونکي ته فرعون او ټولو سرغړونکو ته فراغه ویل کیږی چې د تفرعن معنی ده هغه چې د سرغړونی ، غرور او تکبر لاریږی اختیار کړی ده ⁴¹].

د موسی علیه السلام د فرعون ټاکل :

دا چې د موسی علیه السلام د زمانی فرعون څوک وه ؟ نو پدی هکله د عامو مفسرینو او مؤرخینو نظر دا دی چې دا د عمالقه یعنی عملیق بن او د بن ارم بن سام بن نوح د نسل څخه یو پادشاه وه چې نوم

⁴¹ - لسان العرب باب النون مع الفاء ماده فرعون 3 ټوک 334 مخ

نیو لیک

.....

ئی ولید بن مصعب بن ریان یا مصعب بن ریان وه⁴².

خو د اوسنی مصری تحقیقاتوڅخه دا معلومیږي چې موسی علیه السلام د دوهم رعمسیس په وخت کې زیږیدلی وه او د هغه په کور کې را لوی شوی وه خو د موسی علیه السلام د نبوت په وخت کې فرعون د همدی رعمسیس زوی منفتح وه چې د 1295 څخه ئی تر 1225 قبل المیلاد پوری حکومت کړی دی او د مصر د نوی دور د شاهي کورنیوڅخه دوهمی کورنی پوری ئی اړه لرله د دی نوی مصری تحقیق په هکله دمصر د دارالاثار مصور، د اثری او حجری څیړنی ډیر نامتو عالم احمد یوسف افندی په دی هکله یوخاص کتاب لیکلی او په ډیر وضاحت سره ئی دا نوی نظر ثابت کړی دی

د موسی د وخت د فرعون او د هغه د حکومت پیژندل دومره ضرورته دی خو هغه څه چې دپیژندلو وړدی هغه د هغی وخت بدترین او ظالمانه نظام دی چې د [فرعون ازم] نوم یې وراغوستی وه، د حضرت موسی علیه السلام او د فرعون ترمنځ مبارزه [کشمکش] په اصل کې د اسلامی نظام او فرعونی نظام یا د توحید او شرک ترمنځ د کشمکش یوه عبرتناکه کیسه ده چې د هغی د ژوری مطالعی په واسطه د ملوکیت [بادشاهی] طبیعت او د هغه د اصولو په هکله ډیر څه زده کیدای شی . په قرآن کریم کې د فرعون نوم په 37 سورتونو او 47 آیتونو کې شوی دی خو د موسی علیه السلام نوم په 107 آیتونو کې یاد شوی او د حضرت هارون علیه السلام د نوم یادونه په 14 ځایو کې شوی ده .

د موسی علیه السلام او د فرعون

په هکله د قرآن کریم د آیتونو فهرست :

⁴² - تفسیر ابن کثیر لومړی ټوک 157 البقره سورت 49 آیت - لسان العرب 13 ټوک

نیو لیک

په هغه ځایونو کې چې د فرعون نوم راغلی نو د هغی د مطالعی په اساس د شاهي ذهنیت او د ملوکیت او شاهي اصولو او اساساتو څخه پوره آشنائی تر لاسه کیږی نو په دی خاطر د هغی ځایونو لست د لوستونکو تر منځ ږدو ترڅو د مطالعی په وخت کې ورته آسانی او سهولت وی ، په دی لست کې هغه آیتونو ته اشاره شوی چې په هغه کې د فرعون لفظ په وضاحت سره موجود دی خو د هغو ځایونو حواله نه ده ورکړل شوی چې په هغه کې ئی نوم په اشاراتو یا ضمائمو سره یاد شوی وی :

د البقره سورت 49-50 آیاتونه

د ال عمران سورت 11

د اعراف د سورت 103 - 109-123- 127-130- 137 آیاتونه

د انفال سورت 52- 53- 54 آیاتونه

د یونس سورت - 79- 83- 88 - 90 آیاتونه

د هود سورت 97 آیت

د ابراهیم سورت 6 آیت

د بنی اسرائیل سورت 101-102 آیاتونه

د طه سورت 24-43-60- 78- 79 آیاتونه

د المؤمنون سورت 46 آیت

د الشعراء سورت 11-16-23-41-44-53 آیاتونه

د النمل سورت 12 آیت

د القصص سورت 3- 4- 6- 8- 9- 32- 38 آیاتونه

د العنکبوت سورت 39 آیت

د ص سورت 12 آیت

دمؤمن سورت 23-24- 26- 28 - 36- 37- 45 آیاتونه

د الزخرف سورت 46- 51 آیاتونه

د الدخان سورت 17- 31 آیاتونه

نيو ليك

- د ق سورت 13 آيت
- د الذاريات سورت 38 آيت
- د القمر سورت 41 آيت
- د التحريم سورت 11 آيت
- د الحاقه سورت 9 آيت
- د المزمّل سورت 15-16 آياتونه
- د النازعات سورت 17 آيت
- د البروج سورت 18 آيت
- د الفجر سورت 10 آيت
- ټول په 27 سورتونو او په 74 ځايونو كې

د ملوكويت [پادشاهي] فرعونى اصول :

د حضرت موسى عليه السلام او د فرعون د قصى د پورتنيو قرآنى آيتونو د ژورى څيړنى څخه چې د ملوكويت او ظالمانه شاهى نظام كوم سياسى اصول او كړنلاره څرگندېږي هغه په هره زمانه كې د ملوكويت او شاهى نظام اصول او كړنلاره پاتى شوى نو د دى له پاره د دى فرعونى اصولو يادول د گټى څخه خالى نه دى .

د ربوبيت او الوهيت دعوى كولى :

- فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى [د النازعات سورت 24]
- [نو فرعون وويل چې زه ستاسى لوى رب يم]
- قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسَى [د طه سورت 49 آيت]
- [نو ستاسو د دواړو رب څوك دى اى موسى ؟]
- قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ [د الشعراء سورت 23 آيت]
- [فرعون وويل رب العالمين څوك دى ؟] .
- قَالَ لَئِنِ اتَّخَذَتِ الْإِلَهَاءُ غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ [الشعراء سوره 29 آيت]

نیو لیک

[فرعون و ویلی که چیری تا زمانه پرته بل خوگ د حاکم په خیر و پیژاند نو تا به هم د بندیانوبه ډله کې شامل کړم] .

شیخ الہند محمود الحسن رحمہ اللہ علیہ دلته د الہ ژباړه په حاکم کړی ده .

يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي [د القصص سورت 38 آیت]

[فرعون خپلو د رباریانوته وویلی چې ای درباریانو: زه تاسی ته د خپل خان پرته بل خوگ د حاکم په خیرنه پیژنم] .

په عربی ژبه کې ژبه کې رب او الہ د حاکم په معنی هم استعمالیږي د حاکمیت په بحث کې هغه آیاتونه وړاندی کیږي چې هلته دغه دواړه کلیمی د حاکم او پادشاه په معنی استعمالیږي د الوهیت او ربوبیت د دعویٰ څخه د فرعون مقصد دا وه چې اعلیٰ حاکم ، د قدرت خاوند او مرجع زه په خپله یم او زما په حکم او قانون هیڅوک د اعتراض حق نلري ، په همدی ډول زه د لمر د خدای اوتار [جزء] په اساس د خپل رعیت مالک او پالونکي هم یم او د عبادت او بندگی مستحق هم .

فَقَالُوا هَٰؤُلَاءِ هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا قَدْ نَجَّيْنَا آلَ فِرْعَوْنَ مِنْ غَمِّهِمْ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا كَلْبَ لَٰكِنَّا فَكَّرَ عَلَيْهِمْ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ

فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ [د المؤمنون سورت 47 آیت]
[آیا مونږد هغه دواړو خبره ومنو چې مونږ غوندی انسانان دی او د هغوی قوم زمونږ غلامی کوی] .

وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ [د الشعراء سورت 22 آیت]
ابن جریر رحمہ اللہ علیہ فرمایي : فرعونیانو مقصد دا وه چې د موسیٰ علیہ السلام قوم زمونږ غلامان ، تابعدار ذلیل او خوار قوم دی ، عرب د بادشاه تابعدار انسانان د هغه غلامان گنی .

په دی آیاتونو کې د ملوکیت او فرعونیت بل اصل دا بیان شوی چې په هغه کې د خلکو حیثیت د غلامانو په خیروی او د بادشاه حیثیت د مالک او آقا ، او هغه ته د خپلو غلامانو [رعیت] په مال ، خان ،

نیو لیک

اولاد، او آبروکې پوره او غیر محدود اختیارات ورکول شوی⁴³.

سرمایه او دولت د شرافت معیار ګڼل:

وَنَادَى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ
تَجْرِي مِن تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ] أم أنا خيرٌ من هذا الذي هو مهينٌ ولا
يكادُ يُبينُ] فَلَوْلَا أَلْفِي عَلَيْهِ أُسُورَةٌ مِّنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ
[د الزخرف سورت 51 ، 52 ، 53 آیاتونه]

[او فرعون خپل قوم ته آواز وکړ ای زما قومه : آیا زما په لاس کې
د مصر حکومت نه دی؟ او دا چې دا سبندونه زما د محل لاندې
بهيږي، آیا تاسوئې نه وينی؟ نو زه ډير ښه يم د هغه چا څخه چې هغه
ته څه عزت نه شته ، او ښی خبری هم نشی کولای نو ولی په هغی
باندی د سر زرو خزانی نه راتویږی او یا ملائکې د هغه ترمخ قطار نه
دریږی].

په دی آیاتونوکې د فرعونیزم دریمه نښه دا ښودل شوی ده چې په
هغی کې د شرافت او عزت معیار، پانګه ، دولت او حکومت دی او
غریبی ، مزدوری او تنګ لاسی د ملوکیت په نظام کې د بی عزتی او
ذلت نښی ګڼل کیږی ، قدرت او نور اساسی انسانی حقوق په دی
نظام کې یوازی پانګه لرونکو او مترفینو ته مخصوص شوی دی - د
یونان تش په نوم جمهوریتونو کې مزدورانو ، د هقانانو او غلامانو ته
د رای ورکولو حق او نور انسانی اساسی حقوق نه ورکول کیده - د
انګلستان د پادشاهی په مطلق العنانه اوږدی موده کې د رای ورکولو
حق هغه خلکو ته حاصل وه چې دځمکې خاوندان وو، فرعون هم د
همدی سرمایه لرونکې نظام تصور د خپل قوم په مخکې ایښی وه چې
ما سره د سر زرو او جواهراتو خزانی دی په کوم امیر او وزیر چې
مهربانه شم هغه ته د سر زرو بڼګړی وراغوندم زما فوځ زما په

⁴³ تفسیر ابن جریر 18 ټوک 25 مخ

نیو لیک

.....
 وړاندې ودریږی، زما سره شاهي محل دی، چې په باغونو کې ئی
 ویالی بهیږی او زه د مصر پادشاه یم، خود موسی علیه السلام سره نه
 سره شته نه سپین ، نه ورسره هغه باغونه شته چې په کې ویالی
 بهیږی او نه حکومت لری او نه د بل کوم بنکاره او ظاهری کمال
 خاوند دی حتی چې په خبرو کولو کې ئی ژبه هم پوره نه چلیږی ، نو
 را ته ووايي آیا زه د داسی یو معمولی انسان په وړاندی خپل سر
 تیبې کړم ؟

نتیجه دا چې پانگه لرل او ماده پالل د ملوکیت له بتستیزو
 اصولو او اساساتوله څخه دی [اعاذنالله منها] .

سیاسی قتل کولی او یا بیکارولی :

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُدَبُّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ
 وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ

[د البقره سورت 49 آیت]

[او هغه وخت راپه یاد کړی چې مونږ تاسی ته د فرعون د قوم څخه
 خلاصون درکړ- چې هغوی په تاسی ډیر ظلم کاوه ، ستاسی زامن به یی
 حلاللول او ستاسی لورگانی به ئی ژوندی پریښودی او په دی کې
 ستاسی د پروردگار له طرفه ډیر غټ امتحان وه] .

إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضِعُّ طَائِفَةً مِنْهُمْ
 يُذَبِّحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ

[د القصص سورت 4 آیت]

[یقیناً فرعون په ځمکه سرکشی وکړه او د هغی اوسیدونکې ئی په
 ډلو وویشل چې د هغی څخه یی یوه ډله کمزوری او ذلیلله کوله د هغی
 ډلی هلکان به ئی وژل او نجونی به ئی ژوندی پریښولی، بی شکه
 فرعون فساد کونکو وه] .

د ابن جریر رحمه الله علیه او نورو مفسرینو وینا ده چې ددی
 ظالمانه عمل سبب یووړوونکې خوب وه یا د نجومیانو خبری وی ، خو

نیو لیک

په حقیقت کې دا مرفوع احادیث نه دی ، خوب او د نجومیانو خبری هم یو سبب کیدی شی لیکن اصل سبب قرآنکریم په دی توگه بیان کړی دی چې د هغوی قوت کم کړی ، هغوی کمزوری او ذلیلله کړی " يستضعف طائفه منهم" .

ابن جریر د ابن اسحاق رحمه الله علیهما خخه یوه وینا رانقل کړی چې : فرعون بنی اسرائیل د خپل خان له پاره په ظلم او زور وړیا خدمت کوونکې او مزدوران گرځولی وه او هغوی یې په مختلقو کارونو گمارلی وو په ځینو ئی دنګی دنګی مانی او محلونه جوړول او په ځینو نورو ئی بزګری کوله او څوک به چې د کار وړنه و د هغه خخه به ئی محصول اخسته او د " سو العذاب " خخه همدا مطلب دی 44 .

په بایبل کې هم د بیګارونو او دکوچنیانو د وژلو همدا علت بیان شوی چې هغوی کمزوری کړی شی .

" فرعون خپل قوم ته وویل چې گوری اسرائیل مونږ خخه زیات قوی شوی دی نو راځی چې د هغوی سره د هغی [حکمت] له لاری مخکې لاړ شو ، په دی خاطر ئی په هغوی بیګار مقرر کړ چې هغوی ته به ئی سخت کار سپاره او په دی ترتیب به ئی هغوی ځورول ، بیا نو هغوی فرعون ته د زیرمی بنار [پتوم او رعسمیس] جوړ کړل ، خو هر څومره به ئی چې هغوی عذابول په هماغه اندازه هغوی خپریدل ، نو هغه هغوی په نورو سختو او شاقه کارونو وگمارل او د ختو او بنختو په جوړولو او د بزګری په کولوئ د هغوی ژوند نور هم تریخ کړ ، د هغوی ټول خدمت د تشدد نه ډک وه څو کله چې د مصر پادشاه د دوه عبرانی دانیانو سره چې د یوه نوم سفره او د بل نوم فومه وه خیری وکړی او ورته ئی وویل چې کله ستاسی په لاس عبرانی بنځو بچې وزیراوه نو هغه د تیږی په بټی کښینوی نوکه چیری هلک وه نو مې به

⁴⁴ تفسیر ابن جریر رحمه الله علیه لومړی ټوک 271 مخ - تاریخ ابن جریر طبری لومړی ټوک 198 مخ

نيو ليک

.....
 ئی کپی اوکه نجلی وه نو ژوندی به ئی پریردی خو هغه دائیبانی د الله جل جلاله نه ویریدی ، نو هغوی د مصر د پادشاه حکم ونه مانه او هلکان به ئی ژوندی پرینسول نو خلک په شمیرکې ډیر او د قوت خاوندان شول نو فرعون خپلو ټولو خلکو ته په تاکید سره وویل چې که چیری په هغوی کې کوم هلک وی نو هغه په دریاب کې واچوی اوکه انجلی وی نو هغه ژوندی پریردی 45 .

په قرآنی آیتونو او بایبیل کې چې د فرعونیزم کوم اصول او اساسات بیان شوی په هغه کې ویل شوی دی چې د حکمران ټولگی نه پرته نور ټول خلک باید وټکول شی او د هغوی قوت زیاتوالی ته پرینسودل شی ځکه چې د پادشاهی د ساتلو او ټینګښت په خاطر هر رنگ وینه تویول ، ظلم او تشدد نه کاراخیستل حتی چې د معصومو کوچنیانو وژل ددی شاهي نظام د سیاسی نظری بنسټ دی ، په همدی ترتیب د خلکو څخه مفتی کار اخیستل او هغوی په زور مزدوران جوړول او د هغوی د زحمت ویستلو زیښه او نچور په دی نظام کې د پادشاه حق دی [اعاذناالله منها].

د سیاسی ریښونتیا په ورکولو سره

د خلکو د تصویر اخیستل :

فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّا لَمَّا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْعَالِيِينَ

[د الشعراء سورت 41 - 42 آیاتونه]

[اوکله چې راغله جادوگران فرعون ته و یی ویلی که چیری مونږ غالب شو نومونږ ته څه اجرهم شته؟ فرعون ویلی چې هو ! تاسو به زما د مقربانو [درباریانو] څخه یاست] .
 په دی آیت کې د پادشاهی پنځم اصل بیان شوی چې د ویری به

⁴⁵ بایبیل کتاب خروج ا باب 8 تر 22 ایاتونو پوری بایبیل سوسائتی لاهورپاکستان 1969 عیسوی کال چاپ

نيو ليک

څنگ کې د طمع او غولونې سلاح هم استعمال شوی د هر وخت پادشاهانو د حق پالونکوپه مقابل کې سوء علماو [نفس خوبونکې پيرانو ، ادیبانو او شاعرانو ضمير د پيسو په مقابل کې اخیستی ، نو بیا د هغه ضمير پلورونکو د رباريانوکار دا وی چې د پادشاه په تعريف او ستاينه کې نوی نوی قصیدی تصنیف کړی او د شاه پالنی په مخالفوخلکو پسی ناروا تبلیغات او پروپاگند وکړی د پادشاه ددی درباری غلامانو له پاره د شاهي خزانی دروازه د تل له پاره پرانستی وی په درباری شاعرانو، فتوی خرخوونکو عالمانو چپن خرخوونکې پيرانو خو لکونو او ملیونو نو روپی د ملت د خزانی څخه مصرف یری خو د غریبو خلکو د بنیادی مشکلاتو د حل په خاطر یوه پیسه هم څوک نه مصرفوی - فرعون هم د موسی علیه السلام د مقابلی له پاره د رشوت په ورکولو سره د جادوگرانو ضمير اخستی وه خو د مقابلی په وخت کې الله جل جلاله هغوی ته د ایمان توفیق ورکړ او هغوی د شاه پالنی څخه مخ وگرځاوه اولله پالونکې شوه .

د دلیل حگو ابول په زور سره :

کله چې فرعون د جادوگرانو په واسطه مقابله ونه شوه گتیلای او د موسی علیه السلام د رښتینوالی غوڅ دلیل ئی ترمخ شو چې د هغه جادوگرانو ئی هم تر تاثیر لاندی راغلل او د هغه په صداقت او رښتینوالی ئی ایمان راوړ . نو بیا ئی د دی دلیل د ځواب له پاره د زور څخه د کار اخستو پریکړه وکړه .

قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَأَصْلَبَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ [د الشعراء سورت 49 آیت]

[فرعون وویلې: تاسی د موسی [علیه السلام] خبره ومنله مخکې له دی نه چې ما تاسی ته اجازه درکړای وی ! هر ورو دا ستاسی مشر دی چې تاسی ته یی کوډی درښودلی دي بڼه نو هم دا اوس به وپوهیږي

نیو لیک

زه به ستاسی لاسونه او پنبی رد بدل غوڅ کړم او تاسی ټول به په داروڅپوم].

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ
أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ [د المؤمن سورت 26 آیت]

[یو ورځ فرعون خپلو درباریانو ته وویل ما پریردی چې موسی ووژنم او دا دی خپل رب ته غږ کړی ، زه ویریرم چې دی ستاسی دین بدل کړی [فرعونی نظام یا فرعونی اقتدار به بدل کړی] یا به په هیواد کې فساد را ولاړ کړي] .

دا هغه شپږ غټ غټ اصول او بنسټونه دی د کومو څخه چې د دی په اساس د نړۍ هر ډول ملوکیت او پادشاهی سیاسی کړنلاره معلومیدای شی

چنگیزیت

ای محمد! کر قیامت می برآری سر زخاک

سر بر آروین قیامت در میان خلق بین

سعدی رحمه الله علیه

آسمان با ما سر پیکار داشت

در بغل یک فتنه تاتار داشت

علامه اقبال رحمه الله علیه

چنگیزیت د ملوکیت او سرداری د سیاسی فکر یو شکل دی لکه څنگه چې یوه لیوه د وینی د څکلو پرته ژوندی نه پاته کیږی نو په همدی توگه چنگیزخان هم د بشر د وینو له څکلو پرته ژوندی نه پاته کیده .

تاتاریان د منگولیا یا مغلستان د گوبی د دښتو یو قوم وه چې د روحونو عبادت یی کاوه ، د همدی دښتۍ په شمالي برخه کې د چنگیزخان د پلرونو اونیکنو د سرداری ځای او ټاټوبی هم وه تر اوسه لا چنگیز د ځوانی شپي ورځی سبا کولی چې پلاری یی مړ شو نو تاتاری

نیو لیک

قوم د دی نوی ځوان سرداری ته غاړه کینښوده، خو چنگیزخان د سختو مشکلاتو اوستونځو د گالونه وروسته نور تاتاری سرداران وټکول اوخپله سرداری ئی ټینگه کړه او په څوکلونو کې یی د خپلی سرداری د ریاست لمنه د گویی د دښتو څخه تر ترکستان او چین پوری پراخه کړه .

حافظ ابن کثیر رحمه الله علیه چې په 774 هجری کال کې مړ شوی لیکې: د تاتاریانو د ظلم او فساد لمن د چین څخه ترعراق پوری وغزیدله او تر 617 هجری کال پوری چنگیزخان د عراق ، الجزائر ، سوری او مصر نه پرته په ټولو ملکونو بری او غلبه پیدا کړه، دی خلکو به چې کوم کلی او ښار فتحه کاوه نو د هغه خلک به یی وژل او د هغوی کورونه ، جوماتونه او مدرسې به یی سیخلی⁴⁶ .

ابن الاثیر رحمه الله علیه چې په 630 هجری کال کې وفات شوی د چنگیزی فتنی لومړنی دولس کاله په خپلو سترگو لیدلی خو د بغداد د مغلوبیدو په وخت کې چې د چنگیزخان د لمسی هلاکو په لاسو وران اوکنډر شو، نوموړی ژوندی نه وه خو د چنگیزی د بربریت او وحشت په هکله ابن الاثیر رحمه الله علیه لیکې چې: که چیری څوک ووايي چې د آدم علیه السلام څخه تر اوسه پوری دنیا په داسی مصیبت او غم نه وه ککړه شوی ، نو بالکل رښتیا ده ځکه تاتاریانو چې په کومو ښارونو کې عامی وژنی کړی دی په هغه کې یوازی د یوه ښار د وژل شوو اوسیدونکو شمیرد هغه بنی اسرائیلو د شمیرڅخه زیات دی چې د بخت نصر په واسطه وژل شوی وه ، دی څیرونکو وحشیانو، سپری ، ښځی او ماشومان په ډیره بی رحمانه توگه ووژل ، د ښځوگیډی ئی وڅیرلی او شیدی خوړونکې کوچنیان یی د میندو د غیرو څخه د

⁴⁶ البدایه والنهایه د ابن کثیر رحمه الله علیه لیکنه 13 ټوک 86 - 87 مخونه

1966 عیسوی کال بیروت چاپ

نيو ليک

اخستلو وروسته ټوټی ټوټی کړل⁴⁷.

د 617 هجری کال د ذی الحجی په څلورمه نیټه 1220 عیسوی کال کې چې کله تاتاریانو بخارا فتحه کړه نو د هغوی ښځی یې په خپلو منځو کې تقسیم کړی او ښار ته یې اور ولگاوه .

و اصبحت البخاری کان لم تمس بالامس

[د بخارا د ښارچتوننه راغورځیدل او داسی تباہ شو چې تا به ویل

چې دلته پروڼ هیڅ شی نه وه]⁴⁸.

617 هجری کال د محرم الحرام په میاشت کې همدغه ډول عمل د سمرقند د ښار سره هم وکړ په خوارزم کې یې د لومړی یرغل په وخت کې سل زره کسان ووژل او بیا یې د ښار بند ونړاوه او ټول ښار یې د اوبولاندی کړ او د بلخ ، ترمذ او خراسان د ښارونو سره ئی هم همدا عمل تر سره کړ.

656 هجری کال د محرم الحرام په میاشت کې چې د 1258 عیسوی کال د جنوری میاشتی سره سمون خوری د چنگیز لمسی هلاکو خان د مسلمانانو د خلافت مرکز بغداد وران او ویجاړ کړ، د خلیفه مستعصم بالله په شمول ئی علماء ، فقهاء اونور حکومتی واکداران یو ځای ووژل ، د عباسی کتابخانی کتابونه ئی د دجلی په دریاب کې وغورځول او د مدرسو او جوماتونو دا لوی ښار چې د عروس البلاد [د ښارونو ناوی] په نامه یادیده وران کړ، ابن خلدون رحمه الله علیه وایي چې دلته د وژل شو وگړو شمیر یوملیون او شپږ سوه زره یا شپاړ سوه زرو کسانو ته رسیږی .

د چنگیز د جوړو شوو قوانینو مجموعه

⁴⁷ الکامل د ابن الاثیر رحمه الله علیه لیکنه 12 ټوک 358 مخ 1966 عیسوی کال بیروت چاپ .

⁴⁸ الکامل د ابن الاثیر رحمه الله علیه لیکنه 12 ټوک 366 مخ 1966 عیسوی کال بیروت چاپ .

نیو لیک

چنگیزخان په 599 هجری کال کې بادشاه اویه 624 هجری کال کې مړ شوی ، ابن کثیر رحمه الله علیه لیکلی دی چې ما یو کتاب ولیده چې د بغداد یو وزیر علاء الدین جوینی ترتیب کړی و په دی کتاب کې چنگیز خان د ترتیب کړای شوی قوانینو څه اقتباسات هم رانقل کړی وه چې د " یاسا " یا " سیاسا " په نوم یاد شوی دا د هغه د سلطنت اساسی قانون وه او د هغه د اولاد دستور العمل هم وه چې په هغی کې د زنا، لواطت، غلا، د رواغو او جادو کولو سزا مرگ وه او همدارنگه د دوو اخ وډب کونکو ترمینځ مداخله کول ، په اوبو کې غوټه خوړل په اوبو کې بولی کول او د دشمن بندی ته د ډوډی اویا اوبو ورکولو سزا هم وژل وو ، تاتاریانو د خپل پادشاه اطاعت بی له کوم شرط کوه او خپلی پیغلی به ئی پادشاه ته د تحفی په ډول وړاندی کولی ترڅو هغه ئی د خپل ځان او خپلو د رباریانو له پاره په خپله خوبه انتخاب کړی⁴⁹ .

خلک د هیتلر او موسولینی د فاشیزم او آمریت اصطلاحی تعریفونه کوی خو همدا چنگیزی قانون د فاشیزم او آمریت له پاره بهترین او غوره تعریف دی چې د فرعون ایزم نوی بڼه ده . خو حقیقت دا دی چې د ملوکیت نه پورته ظالمانه او جابرانه نظام په تصور کې نه راځی چې د الله جل جلاله بندگان دیوه ځانگړی شخص دخواهشاتو او غوښتنو غلامان گرځوی ، رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې " د ټولو نه بد او کثیف نوم د هغه چا دی چې خپل ځان د شاهنشاه [ملک الاملاک] په نوم یادوی . د دی په مقابل کې اسلام د شورای نظام فرض گرځولی چې د خلافت په فصل کې به یی په تفصیل سره یادونه وکړو [انشاء الله] .

پایانیت [تیاگراسی] :

⁴⁹ البدایه والنهایه 13 ټوک 118- 119 مخونه

نیو لیک

اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهَبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ

[د التوبه سورت 31 آیت]

[دوی د الله جل جلاله نه پرته خپل علماء او پیران خدایان نیولی دی]

وهل بدل الدين الا الملوک و احبار سو و رهبا نها
[اونه ئی دی بدل کړی دین مگر پادشاهانو، علماؤ سو او
رهبانیونو]

خداوند ا یه تیرے ساده دل بندے کدھر جائین
که درویشی بھی عیاری ئے سلطانی بھی عیاری
[ای الله ! ستا دا ساده زړی بندگان چیرته ولاړ شی چې په درویشی
کې هم عیاری او غولونه ده او په پادشاهی کې هم عیاری او مکر دی]

تیا کراسی یا پاپائیت هم د ملوکیت او آمریت یو بل شکل دی چې
په کې پاپ یعنی مذهبی مشرته د مطلق العنان حاکمیت اختیارات
ورکړل شوی - پادشاه د شاهي تاج په سرکولو وروسته ظلم شروع کوی
او پاپ خپله چپن او جیلک په اوږو اچوی او په خلکو خپله پادشاهی
مسلطه وی .

بزیر دلق مرصع کمنداها دارند
دراز دستی این کوتاه آستینان بین
دا تش په نوم مذهبی مشران غواړی په پاک لباس کې په خلکو
خپله خدای قایم کړی د تحلیل او تحریم ، امر او نهی په هکله پاپ او
د هغه نمایندگانو ته پوره واک او اختیار ورکړل شوی دی .
په جامع ترمذی کې د عدی ابن حاتم رضی الله تعالی عنه خخه
روایت دی چې رسول الله صلی الله وسلم د " اتخذوا اخبارهم ورهبا نهم
اربابا " خخه دا مقصد اخیستی دی چې هغوی خپلو علماؤ او پیرانو
ته د تحیل او تحریم پوره او بی د خه قید او شرطه اختیارات ورکړی

نیو لیک

وه او د هغوی هره خبره به ئی لازما واجب الاتباع قانون گڼلو⁵⁰.
 خلک د تورات او انجیل د لوستلو څخه منع کیدل د پاپ او
 کلیسا فتوی یا فیصله به د خدای له طرفه وحی گڼل کیده او د هغی
 څخه مخ اړول او یا د هغه سره مخالفت کول د کفر او ارتداد په معنی وه
 د حق او باطل گډول ، او حق د خلکوڅخه پتبول او په خپل لاس لیکل
 شوی فتوی خدای ته منسوبول ، د دغه تش په نامه علماو او پیرانو
 دنده گرځیدلی وه او له همدی امله الله جل جلاله د هغوی سخته غندنه
 کړی ده .

وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْفُرُوا بِالْحَقِّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

[د البقره سورت 42 آیت]

[باطل ته د حق جامه مه وراغوندي او له پوهی سره سره د حق پتولو
 هڅه مه کوی] .

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ
 لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ
 [د البقره سورت 79 آیت]

[تباهی ده هغو خلکو لره چې په خپلو لاسونو د کتاب لیکنه کوي
 او بیا خلکو ته وایي دا د الله څخه راغلی دی ترڅو د هغی په بدل کې
 لږ غوندي د نیاوی گتیه په لاس راوړي ، د هغو د لاسو دا لیکنه هم د
 هغو د تباهی وسیله ده او د هغو دا گتیه هم د هغو د هلاکت موجب ده
 ] .

° عیسی علیه السلام آسمان ته له ختولو وروسته یو یهودی پولس
 سینت پال د تثلیث او کفاری د ناقابل فهم فلسفی باندی د یوه نوی
 دین بنسټ کیښود ، کله چې قسطنطین پادشاه په 305 عیسوی کال
 کې اقتدار او منصب تر لاسه کړ او همدا مسیحیت یی چې په اصل کې

⁵⁰ جامع ترمذی دوهم ټوک 136 مخ

نیو لیک

پولسیت وه د رسمی دین په توگه اعلان ، او د هغه د خپرولو په خاطر یی کار پیل کړ خو لږ موده وروسته یونانی او رومی ماده پرسته تهذیبونو غلبه پیدا کړه او د پخوانیو ټولو ریکارډونه ئی ورمات کړل .
 ° د دی ماده پالنې او نفس پالنې د ماتولو له د رهبانیت نسخه را وړاندې کړی شوه رهبانیت [پیړی] په اصل کې د بده دین د بهکشانو د هندی دین د جوگیانو او سنیاسیانو د اصولو مطابق د دنیا پرینسول او د جسم د تعذیب یو نظام وه ، نکاح کول ، ښه او پاک کالی اغوستل ، غسل کول ، د خلکو سره اړیکې ټینګول په دی نظام کې حرام او منعه وه دا د هغوی جوړ کړی نظام وه چې د الله جل جلاله له لوری نه وه راغلی ځکه رب العزت فرمایي :

وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاَهَا عَلَيْهِمْ اِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللّٰهِ فَمَا رَعَوْهَا

حَقَّ رِعَايَتَهَا [د الحديد سورت 134 آیت]

[او رهبانیت هغوی په خپله رامنځ ته کړ ، مونږ هغه پر هغو باندی نه ؤ فرض کړی خو د الله جل جلاله د خوښی په لټه کې هغوی په خپله دغه بدعت [د نوی شی منځ ته راوړل] راوویست او بیا د هغه د رعایت چې کوم حق ؤ هغه یی ادا نه کړ] .

° خوموده وروسته د ماده پالنې او شهوت پالنې دا ناروغی د دی پیرانو او راهبانو په کلیساگانو کې وړاننوته د فقیری او ملنګی ځایونو د شاهي دربارونو او د زهد او تقوی دا چله خانی د بد کاری په ځایو بدلی شوی ، د کلیسا د خاوندانو تر منځ به د آمرانو او د دولت د خاوندانو عیش او مستی هیڅ وه په پنمځه عیسوی پیړی کې د روم [بشپ] د پادشاهانو په څیر- خپلی ماڼی کې اوسیده .

د الوسنت اتم پاپ د مستی او عیش په خاطر خپل مذهبی تاج گرو کړ او یو لسم پاپ د دری پاپانو ټول عوائد هم مصرف کړی وو ، داسی ویل کیږی چې د فرانسی د دولت ټول عوائد هم د دی پاپانو مصارف نه پوره کول ، خانقاګانی [چله خانی] د بد اخلاقی هډی گرځیدلی وی

نيو ليک

، د هغه د څلورو ديوالو ترمنځ به د نوو زيرپلو کوچنيانو به په جار عامه وژنه کيدله ، د چرچ کارکونکو او مسيحي ملايانو حتی د محرمو بنځو سره ناروا اړيکې لرلي او د فطرت په خلاف جرمونو ئی د حد نه اوښتي وه په کليساگانو کې د گناهونو اعتراف کول د بدوکړو ذريعه گرځيدلي وه ، د مذهبي کتابونو ژباړه په نورو ژبو منع شوی وه ترڅو خلک د ناپوهی په تياره کې پراته وي او د پاپانو هره خبره واورى او وويى منى ، خو د لوتر د اصلاحی خوځښت نه وروسته بائيبل په نورو ژبو ژباړل شوه .

د دی ډول خبرو تفصيل د اروپا د اخلاقو تاريخ او د ساينس او دين جگړه په کتابونو کې موجود دی .

° په يوه لسمه عيسوی پيړی کې د شاهنشاهيت او پاپائيت ترمنځ د اقتدار د لاس ته راوړو جگړه پيل شوه ، چې په حقيقت کې د ملوکيت د دوو نظامونو ترمنځ جگړی وه او په دی وخت کې خلک ددی دواړو په غلامی کې تړلي وو .

ددی څخه وروسته د دين او ساينس ترمنځ جگړه ونښته ، پاپ ساينس پوهان او علماء د ځان له پاره خطر وگنل ، نو پدی خاطر د کليسا خاوندانو ساينس پوهان او د طبيعت پوهان په بی دينی تورن کړل په داسی حال کې چې د الله جل جلاله دين د ساينس مخالف نه دی د پاپائيت او ساينس ترمنځ د نښتی په دوران کې د طبيعی علومو مشهور عالم برونو ئی يوازی په دی جرم ژوندی وسيزه چې هغه د ځمکې له کری پرته د نورو کائناتو يادونه هم کړی وه او گليليو ئی په دی خاطر په دار وځړاوه چې هغه د ځمکې په حرکت عقیده درلوده [ددی نظرئى ريښتینوالی او غلطوالی دلته د بحث موضوع نه ده] او د دی ډول جرمونو په تور کې ئی لږ تر لږه 32 زره کسان ژوندی وسپيځل ، "جان ډيون پورټ په خپل کتاب اپالوجی آف محمد صلی الله و سلم ايندې قرآن کې ليکي چې : د دينی محکمو د فيصلو په اساس دوولس

نیو لیک

مليونه خلک وژل شوی دی او دا وینه تویونه په عیسائی ټولنه کې خپله د عیسائیانو په لاس شوی ده⁵¹.

د ملایانو او راهبانو د دنیا پالنې او نفس پالنې ته په اشارې کولو سره الله جل جلاله فرمایي:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ

بِالْبَاطِلِ وَيُصَدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ [د التوبه سورت 34 آیت]

[ای مومنانو! ددی اهل کتابو د زیاترو علما و او روحانیونو حال دا دی چې د خلکو مالونه په ناروا لارو خوري او د الله جل جلاله د لاری څخه ئی منعه کوي].

خلکو د پاپائیت دا احمقانه او ظالمانه نظام د دین په نامه قبول کړې چې د پاپ څخه د نفرت کولو ترڅنګ ئی د دین څخه هم کرکه پیدا شوه چې همدا کرکه بیا وروسته د ډاروین، مارکس او فروئیډ په څیر خلکو نوره هم زیاته کړه، همدا علت دی چې نن اروپا د مادیت او بی دیني په سیلاب کې غرقه او تباہ پاته شوه، پاپایت او تیوکراسی ته خلک دیني حکومت وایی- حال دا چې دا دیني حکومت نه وه، بلکه د پاپانو حکومت وه او دا هم د ملوکیت او لا دین جمهوریت په څیر شرکي نظام دی [اعاذنا الله منها]⁵².

سیکولر [بی دینه] هوریت یا دیموکراسی:

تو نه کیادیکهانین مغرب کا جمهوری نظام

چېره روشن اندرون چنگیز س تاریک تر

⁵¹ رحمه للعالمین دقاضی محمد سلیمان سلمان منصورپوری لیکنه دوهم ټوک

214 مخ د پاکستان لاهورچاپ

⁵² د پاپائیت ددی بحث زیاته برخه د سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه د تفسیر تفهیم القرآن او د مولانا ابوالحسن علی ندوی رحمه الله علیه د کتاب (انسانی دنیا پر مسلمانو کړعروج وزوال کا اثر) څخه اخستل شوی ده

نیو لیک

جمهوریت اک طرز حکومت ه که جس مین

بندون کو کنا کرے هین تولا نهین کرے

علامه اقبال رحمه الله عليه

[آیا تا لیدلی نه دی د غرب جمهوری نظام چي خیره ئی روینانه ده

خود ننه د چنگیز د نظام نه هم تیاره دی جمهوری د حکومت هغه

طرز دی چي انسانان په کي شمیرل کیږي خو تول کیږي نه ، جمهوری

په خپله اصلی عربی معنی کي کوم خراب شی ته نه ویل کیږي لکه

خنګه چي ابن منظور افريقی رحمه الله عليه لیکلی دی چي :

الجمهور هي الرملة المشرفة على ما حولها المجتمعه الرمل

الكثير المتراكم الواسع ، والجمهوره الارض المشرفة على ما حولها ،

و جمهور كل شی ء معظمه و جمهور الناس جلهم [جمهوری د شګو

هغه غونډی ته ویل کیږي چي د خپلی شاو خوا ځمکي څخه پورته او

مجتمع وی یا یو د بل د پاسه د شګو پراخ ډګر ته جمهور ویل کیږي ،

جمهوره هغه ځمکي ته ویل کیږي چي د شا او خوا ځمکي څخه جګه او

لوړ وی ، او په هر شی کي ډیر ته وویل کیږي او جمهور الناس څخه

مقصد د خلکو اکثریت دی]⁵³.

د حدیثو، فقهی او لغت په کتابونو کي د جمهور د کلیمی لغوی

معنی په همدی مفهوم وار وار راغلی یعنی ډیر، بنکاره او یا لوړ رتبه

وګړي چي په دغه ډول استعمال کي ئی کومه شرعی بدی نه شته ، د

اسلامی ریاست مشر جمهور الناس یا د هغوی د استازو [اهل الحل

والعقد] لخوا ټاکل شوی او د هغوی باورئ تر لاسه کړی وی نو ددی

امله د اسلامی حکومت نظام یو جمهوری او شورائی نظام دی، خو

اوس زموږ بحث په جمهوری یا جمهور نه دی بلکه زموږ د څیړني

موضوع دیموکراسی ده، غربی خلکو د جمهوری فکر د عربی

ډیکشنری څخه نه دی اخیستی، بلکه د یونانی کلیمی د دیموکراسی

⁵³ لسان العرب 4 ټوک 149 مخ جمهور ماده

نیو لیک

.....
څخه ئی اخیستی دی چې معنی ئی د خلکو حکومت - د خلکو په واسطه - د خلکو له پاره .

په دی نظام کې د حق معیار او د قانون مصدر د خلکو خواهشات او غوښتنی دی، خلک د پوره اختیاراتو او قدرت څښتنان دی او جمهوریت مطلق العنان نظام وی ، په دی نظام کې د خلکو نماینده گانوته د الله جل جلاله ، رسول او آسمانی کتابونو یا اخلاقی معیارونو پیروی او تابعداری ضروری نه وی ، بلکه د خلکو د خوښی او غوښتنو پیروی او وفا داری ضروری وی لکه چې خلک خدای وی او د خلکو نمایندگان د هغوی رسولان وی [نعوذبالله] .

د دی مشرکانه نظام د سیاست د بنسټیزو اساساتو د څیرنی ترمخه د دیموکراسی په هکله څه ویل ضروری دی ترڅو د هغی د پوهیدو په اساس په راتلونکو بحثونو کې یوڅه آسانی را پیدا شی .

د دیموکراسی شالید

د پادشاهی او پاپائیت دکړه نو په خلاف د دیموکراسی منځ ته راغله کله چې خلک د پادشاه د سیاسی بربریت او د پاپ د دینی ظلم او تیری څخه تنگ شوه نو هغوی بی قبضی آزادی ته لاس ورواچاوه او د بی دینه سیکولر جمهوریت آزادی بی غنیمت وگڼله ، د آزادی په مینه کې دوی د پادشاه او پاپ په څنگ کې د الله جل جلاله ، رسول ، دین ، مذهب او اخلاقوڅخه آزاد شول .

د تاریخی دوری ترمخه دانگلستان په جزائرو کې د مختلفو نژادونو خلک اوسیدل چې د بیلو بیلو ځایوڅخه راغلی وه په دی خلکو کې زیات شمیر د بریتون وه او د همدی قوم د نوم به اساس د دی جزیری نوم هم برتانیسه کښیښودل شو د دی ډلی دینی او مذهبی مشرانوته به ئی ډرونډ ویل چې د شخړو فیصلی به ئی کولی .

د 57 میلاد څخه وړاندی تر 450 عیسوی کال پوری انگلستان د رومی شاهنشاهی په واک کې وه 507 کاله بریتیانو د آزادی هلی ځلی

نیو لیک

وکړې خو د ناکامی سره مخامخ شو، همدا علت دی چې ملکه [بودیشیا] تر اوسه د ملی قهرمانی په نوم یادېږي د رومیانود حکومت څخه د آزادی د ترلاسه کولو وروسته د انگلستان خلک ، 1688 عیسوی کال پرتیمین انقلاب او د 1689 عیسوی کال د فروری د بنیادی حقوقو د اعلان پوری 1235 کاله د ملکې یا غیر ملکې کورنیو د مطلق العنان میراثی پادشاهیو او د هغوی مراعات اخیستونکو فیودالانو په دوه گونی غلامی کې ترلې وه که څه هم په 1214 عیسوی کال کې په میگناکارتا منشور کېیر [لوی- مرام] باندی چې د انگلستان په تاریخ کې د جمهوریت د بنسټ په نامه مشهور دی پادشاه لاسلیک کړی وه خو په حقیقت کېدا د لویو لویو فیودالانو، او پادریانو له پاره د مراعات ورکولو [منشور کېیر] وه ځکه چې د هقانانو، مزدورانو او غریبو خلکو د دی منشور څخه هیڅ گټه نه شوه اخیستی، په همدی ترتیب سره ئی شاهي لویی غوندی ته د [پارلیمان] نوم ورکړ خو دا ټول په نوم کې خلاصه شوی وه په حقیقت کېسی پادشاهی د فیودالانو او امرا و د غوښتنو پوره کول وه .

په 1649 عیسوی کال کې که څه هم جمهوریت غوښتونکو د وخت لومړی شاه چارلس په مړینه محکوم کړ او تر یوه حده پوری جمهوری حکومت هم جوړ شوی وه خو یولس کاله وروسته په 1960 میلادی کال پارلمان یوځل بیا دوهم چارلس د پادشاهی په گدی کېښناوه .
د 1689 عیسوی کال څخه تر اوسه پوری دی خلکو قانونی شاهي په خپلی سینی پوری کلکه نیولی او د خپل ملت خزانه د " برطانیی د تاج " په نوم لگوی⁵⁴ [فاعتبروا یا اولی الابصار] .

د غربی تمدن د نسب لړی په پخوانی یونانی تمدن پوری نښلی او همدا د هغی اصلی مرکز دی ، د دی تمدن څخه د غرب خلکو

⁵⁴ د برطانوی پادشاهی د تاریخ لنډیزولیم لینگر د نړی تاریخ دوهم اودریم ټوکونه څخه رانقل شوی .

نيو ليک

يوازی د شاهنشاهی سیاسی نظریه نه وه زده کړې بلکه ماده پالنه ئی هم هغوی ته په میراث کېږی ایبسی وه ، د یونانی تمدن امتیاز یواځی په مادیت کې دی او افلاطون په خپل کتاب [ریاست] کې د ځوانانوپه بی‌عقیده ژوند او د هغوی په نه خلاصیدونکې حرص باندی ډیری دردونکې یادونې کړې دی ځکه چې هغه په خپله په توحید او اخلاقی بندیزونو باندی عقیده درلوده د یونانیانو په ځای رومیان منځ ته راغله خو په مادیت او حیوانیت کې دوی د خپلو پلرونو او اسلافو څخه نور هم مخکې ولاړل، نو د ماده پالنی د دغی سیلاب د مخنیوی په خاطر رهبانیت منځ ته راوړل شو خو رهبانیت د پاپائیت څیره غوره کړه ، او د دنیا پالنی ټول پخوانی ریکاردونه یی ورمات کړل دوی د پوهانو او علماو په عام قتل شروع وکړه او په دی اساس خلک د شاهي او پاپائیت په دوه گونی غلامی کې رابنکیل شول او دوه ډوله د غلامی ځنځیرونه ئی غاړوته ورولویدل .

عام خلک د اسلام د دین څخه خبرنه وه خود شاهي او پاپائیت څخه په تنگ شوی وه او له همدی کبله وه چې د دینی کړنو په خلاف په هغوی کې د دینمنی او کینی ریښو ځای وینو په او له مرحله کې د غرب د فلسفی د نیچرل ایزم [د شیانو مادی طبیعت] د فکر په څنگ څنگ کې دوی په الله جل وعلی شانته هم عقیده درلوده ، غربی ډیکارت چې په 1650 عیسوی کال کې مړ شوی له یوه پلوه د الله جل جلاله د وجود قایل وه او له بلی خوا به ئی ویل چې دا نړی د طبیعی قوانینو لاندی په خپله چلیږی ، نوکه چیری الله جل جلاله موجود هم وی نو د هغه ددی نړی سره څه کار نشته ، لوتر چې په 1866 عیسوی کال کې ئی اصلاحی تحریک شروع کړی وه هغه هم د مادیت او تذبذب د مکروبو نو مقابله ونشوه کړای .

د دین او مذهب په خلاف د تشکیک ، دوه گونی تعصب او کینی دا دوره روانه وه چې په 1859 عیسوی کال کې داروین یو کتاب د "

نيو ليک

اصل الانواع " په نوم باندی خپورکړ او په 1871 میلادی کال کې د نسب نامه آدم په نامه کتاب ولیکه چې په هغی کې داسی نظر وړاندی کړی وه ، چې بشر د بیزو یو ارتقاء یافته شکل دی ، چې اصل مقصد ئی د خپلو نفسی غوښتنو پوره کول او د نړی د آرام او سهولتونو څخه مزه او گټه اخستل دی ، د مخلوقاتو او کائناتو ټول نظام د طبعی قوانینو په بنسټ پر مخ ځی ، نه کوم خدای شته ، نه رسول ، نه آخرت شته او نه د انسان روح [نعوذبالله].

کارل مارکس د انگلیس په مرسته 1847 عیسوی کال کې په پټه توگه یو کمونست لیگ [د کمونستانو گوند] جوړکړ او بیبا هغوی دواړو " کمونست مانیفست " جوړکړ - مارکس د داروین د فلسفی په اساس وویل چې انسان یواځی یو حیوان دی چې د ډوډی په خاطر لاس پنبی وهی طبقاتی کشمکش [پوریزی هلی ځلی] او د جدل فلسفه د مارکسیزم اصل بنسټ دی ، هغه وویل چې دین تریاک دی او کمونیزم د دین او اخلاقو له منځه وړل غواړی .

سگمنډ فرائډ په 1900 عیسوی کال کې خپل کتاب د خوبونو تعبیر ولیکه او په 1904 عیسوی کال کې ئی خپل بل کتاب [د ورځنی ژوند نفسیات] خپورکړ ، دا د نفسیاتو د نوی علم تهداب ایښودونکې گڼل کیږی نوموړی د داروین فلسفه نوره هم پرمخ بوتله اووئی ویلی چې انسان د خواهشاتو او شهوت نه پرته بل شی نه دی ، جرم د انسان فطری غوښتنه ده نو دی ته باید پوره آزادی ورکړل شی ، الله جل جلاله ، رسول ، دین او اخلاق دا ټول د ټولنیزو فشارونو پیدایښت دی او که نه نو په حقیقت کې دا وهم دی .

د جان لاک او روسو نظریات

د اروین ، مارکس ، فروئډ او نورو غربی پوهانو د روحانیت په ځای خلکو ته د ماده پرستی او حیوانیت زده کړه وروښوده خو جان لاک ، روسو او ځینی نور سیاسی پوهانو د بی دینه جمهوریت او یا د خلکو

نيو ليک

د حاکمیت غږ جگ کړي.

کله چې په کال 1688 میلادی کې د ستورات د کورنی د شاهانو او خلکو تر منځ د کورنیو نښتو په نتیجه کې [پرتمین انقلاب] راغی نوجان لاک چې په 1704 عیسوی کال کې مړ شوی په 1690 عیسوی کال د انقلاب نه دوه کاله وروسته خپل کتاب سول گورنمنټ [د خلکو حکومت] تر نوم لاندی خپور کړ چې هغه د فکر لنډیز په دی ډول دی: د بشری ټولنی پیل د ښځی او نر تر منځ د ازدواجی اړیکو په اساس شروع کیږی او دا اړیکې د دواړو د آزادو غوښتنو و آزاد تړون په واسطه مینځ ته راځی که څه هم سړی ته په ښځه باندی یو څه اختیار په لاس ورځی خو دا باید مطلق العنانه نه وی دواړو سره باید د ازدواجی اړیکو د پای ته رسولو حق هم موجود وی همدا ډول باید یو کورنی نظام وی، چې هلته د کورنی مشرته یو څه اختیارات ورکړل شوی وی او کورنی کولای شی چې وغواړی دا اختیارات بیرته تری سلب کړی، په یوه سیاسی ټولنه کې هم د همدارنگه تړون د اصولو څخه کار اخیستل کیږی، خلک باید د اعلی ځواک او ټولو اختیاراتو څښتنان اوسی د هغوی د نفس غوښتنه او خوښه باید د قانون سرچینه او د طاقت مرکز و اوسی او حاکم ته په کار دی چې د خلکو غوښتنی پوره کړی، ښه ټولنه هغه ده چې په هغی کې اختیارات د یوه وگړی په لاس کې نه وی بلکه د خلکو د منتخب شوو نمایندگانو په لاس کې وی، البته ده د قانونی شاهی د ټینګولو تائید هم کړی دی⁵⁵.

روسو په اصل سوئیسی وه خو په فرانسه کې اوسیده او په فرانسه کې هغه وخت ناوړه شاهی او فیوډالی نظام قائم وه چې په خلکو به ئی په زور کار کاوه، په نوموړی د فرانسی داخلی حالاتو او د انگلستان [بهترین جمهوری انقلاب] سخت تاثیر وکړ او د همدی تاثیر په نتیجه

---

⁵⁵ سول گورنمنټ دجان لاک دوم لیکنه فصل عربی ژباړه د 1959 عیسوی کال بیروت چاپ.

نيو ليک

کې ئی په 1762 عیسوی کال کې خپل یو مشهور کتاب معاهده عمرانی [ټولنیز تړون] تر نامه لاندی خپور کړ، هغه د هابس مطلق العنان شاهي حکومت او د جان لاک قانونی شاهي حکومت دواړه لغواو په های ئی سوچې د خلکو د حکومت نظریه رامنځته کړه او د خلکو اراده او د هغوی غوښتنی ئی د قانون سرچینه وگرځوله د روسو د دی نظر په اساس په فرانسه کې په 1789 عیسوی کال کې یو عمومی انقلاب منځ ته راغی، همدا راز د امریکا د خپلواکې اعلان هم، د 1776 عیسوی کال د جولای په څلورمه نیټه هم د همدی نظری [د خلکو مطلق واک] یوه برخه وه چې د 1783 کال د ستمبر د میاشتی په دریمه نیټه انگلستان د پاریس په صلح نامه یی لاس لیک وکړ او هغه یی په رسمیت وپېژاند چې په نتیجه کې د امریکا متحده ایالاتو تر نامه لاندی یو خپلواک حکومت جوړ شو .

د دیموکراسی بنسټونه :

د همدی څیرنی په رڼا کې اوس د غرب د جمهوریت اساسی اصول تر څیرنی لاندی نیسو .

1 { د خلکو هاکمیت :

ددی اصل څرگندونه دیموکراسی ته یوه کتنه کې شوی چې نتیجه ئی دا ده چې د قانون سرچشمه، د خلکو غوښتنی، اراده او خوښه ده .

2 { سیکولرازم [د دین او سیاست ترمنځ پوره بیوالی :

ددی اصل ترمخه په جمهوری یاد خلکوپه حکومت کېهیڅ رسمی دین وجود نه لری خو د هیواد اوسیدونکو ته په خپل ورځنی ژوند کې دینی او مذهبی خپلواکې ورکړل شوی وی چې په ټولنیز، تمدنی اوسیاسی معاملوکې دین او مذهب ننه ویستل قانونی جرم شمیرل کیږی که چیری څوک د خپلی خبری د تایید له پاره د دنیا ټول مذهبونه او ټول آسمانی کتابونه وړاندی کړی نو بیا هم د هغه خبره د اوریدو او پاملرنی وړنه وی ترهغه پوری چې د خلکو استازی د هغی تائید او

نيو ليک

.....
 ملاتړ و نه کړې، ددی نه پرته که چیرې یو شی په ټولو دیني کتابونو کې ناروا او حرام ښوول شوی وی خو د خلکو وکیلان ئی حلال وگڼی نو هغه حلال گرځی، اوس د نړۍ ټولو جمهوریتونو سیکواریزم په خپلو اساسی قانونو کې شامل کړی دی .

په 1789 عیسوی کال امریکا د بشری حقوقو په اعلامیه کې سیاست او دین یو د بل څخه جلا کړل چې دا اعلامیه د جرمنی د فرانکفورت او برلن د 1848 عیسوی کال په اعلامیه کې ا وپه سویزرلنډ کې د 1866 عیسوی کال په اعلامیه کې ومنل شوه او کمونسټ روس خو د 1919 عیسوی کال را په دی خوا په دین او مذهب پسی خپل لوراو خټیک را خیستی وه .

او په پاکستان کې زیاتو مشرانو سیاسی تربیه د انگلیسانو او یا د گاندهی څخه اخیستی او زده کړی ئی هم په انگلیسی ادارو او پوهنتونونو کې حاصل کړی ، نو له همدی امله د هغوی په فکرونو کې هم د [سیکولرزم] نظری خپلی ریښی غځولی دی ، خو الحمدلله چې د سید ابو الاعلی مودودی ، حسن البناء او نورو پوهانو رحمه الله علیهم په کونښنونو دا خبره عامه شوی چې اسلام د ژوندانه یو مکمل نظام دی او دا په حقیقت کې یواځی د عقیدې او عباداتو دین نه دی . په اسلام کې د ټولنیز تمدن او سیاسی امورو په هکله هم پوره لارښوونی شته .

علامه اقبال رحمه الله علیه په بی دینه سیاست باندی په ډیره ښه ډول تنقید کړی :

جلال پادشاهی هو که جمهوری تماشا هو
 جداهودین سیاست سر توره جاتی هه چنگیزی
 میری نگاه مین هه یه سیاست لادین
 کنیز اهرمن و دون نهاد و مرده ضمیر
 هوئی هه ترک کلیسا سر حاکمی آزاد

نيو ليك

.....
فرنگيو کي سياست هه ديو ب زنجير
[که د شاهي د بدبه وي او يا د جمهوريت نخري ، نوکه دين د
سياست خخه جلاشي نو چنگيز به تری جوړه ، زما په نظر دا بيدينه
سياست د اهرمن د وينخي او پست او مړ وجدان خخه عبارت دی ، د
کلیسا په پرينولو خو حاکم آزاد شو ، د فرنگيانوسياست يوبي
زنخيره ديو دی] .

3 { لبراليزم [بي قيده اوبی واکو خپلواکي] :

ديو استبداد جمهوري قبا مين پامه کوب

تو سمجھتا هه به آزادي کي هه نيلم پری

علامه اقبال رحمه الله عليه

د جمهوريت په چينه کي د ظلم بلا داسي گډي پری چې ته فکر کوي
چي دا د آزادي خيالي بسا پيري ده ، کيدای شي د سيکولريزم او د
خلکو د حاکميت زيبينه يواخي د مور او پلار بي قیده خپلواکي اوسي
چي دا د خلکو منل شوي جمهوري حق هم گنل کي پری ددی خپلواکي په
اساس د غرب وگړي الله جل جلاله اود هغه رسول ته هم کنخل کولای
شي ، د مور ، خور ، او لور سره جنسي اړيکي تينگولای شي ، لوخ بر بند
گرخيدي شي او په کوخوکي د خلکو ترمح هم جماع کولای شي
نوهر چيرته ئي چې خونبه وي مزي چرچي کولي شي که چيري مور او
پلار پری اعتراض وکړي نو هغوي نيول کي پری او بندي کي پری او جزا هم
ورکول کي پری دا په دی خاطر چې د چا په شخصي ژوند کېمداخله کول
قانوني جرم او د جمهوري حقوقو خلاف کار دی . د مور ، پلار او
لويانو احترام او عزت کول د لبراليزم او مودرنيزم په خلاف يو خيالي
کار دی ، د سياسي خپلواکي په نوم د تحريک چلیدل ، مظاهره کول ،
احتجاج کول ، اورلگول ، تي پری ورول او هر ډول تخريبي عمل کول
جمهوري حق گنل کي پری ، لبراليزم يوازي د شاه يا پاپ د غلامی خخه
خپلواکي ترلاس کولو ته نه ويل کي پری بلکه د هغی په خنگ کي د الله

نيو ليک

جل جلاله د هداياتو او د هغه د رسول او د اخلاقو څخه ازادى ته هم ويل كيږي، دا هغه خپلواکي او ازادى ده چې د جمهوريت بيرغ پرته کونکې ئى د خپل ځان له پاره فخرگڼي او نازيږي کوي خو په حقيقت کې دا ډول جمهوريت او خپلواکي د [حيوانيت] دوهم نوم دى او بس .

4 { کيښتل ايزم يعنې سرمايه داري او ماده پرستي:

کر مى گفتار اعضای مجلس الامان

يه بهى ایک سرمايه دارون کې هې جنک زرکری

علامه اقبال رحمه الله عليه

[په غونډوکېد مقررينو دو یناوو جوش، دا هم د پانگوالو ترمنځ د

زرگری جنګ دی] .

د دين او روحانيت څخه د سرکشي لازمی نتیجه همدا وی چې

انسان د گيډی غلام اود الله جل جلاله د بنده گي په ځای ئى د زرو او

سیم بنده گرځوی . په غربی نظامونوکېد سود اوگتي نه پرته چاته

قرض هم نه ورکول كيږي ، د دولت د لاسته راوړلو په خاطر د عصمت

او آبرو خرڅول هم بڼه کسب گنل كيږي چې په دی نظام کې د ټولونه

ډیر دولت لاسته راوړل او د ځمکو اخستل د ژوندانه مقصد او هدف

دی " پناه غواړم په الله جل جلاله سره له دی نه "

5 { نشنليزېم [د نورو قومونو استحصالي] :

متاع غير په هوتی هې جب نظر اس کې

تو هر اول لشکر کلیسا کې سفیر

هې وهی ساز کهن مغرب کا جمهوری نظام

جس کے پر دو مین نهی غیر از نوالے قیصری

[کله ئى چې د نورو په مال نظر ولگي نو بیا د لښکر هر

مشر د کلیسا سفیر وی - د غرب په جمهوری نظام کې هماغه زور

ساز دی د هغه په پردوکېد قیصر د سرود نه بل آواز نشته] .

د دين او مذهب څخه د غريبانو د مخ اړولو او انکار کولو علت،

نيو ليک

قوميت ، رنگ ، نژاد او وطن دی. د هغوی په فکر کې پراخوالی نشته بلکه په جغرافیائی چوکاټ کې بند دی ، قوم پالنه او وطن پالنه د هغوی نوی دین او مذهب دی .

اویا په بل عبارت قوم او وطن د هغوی خدای دی . د خپل قوم د گټو په خاطر د نورو قومونو لوتول او استثمارول د فخر سبب گڼي، د خپل وطن بدترین وگړی خپل ورور گڼي، لکه څنگه چې انگلیسانو د لوی هند او نورو غصب کړو علاقه استثمار کړې وه، نود هغه څخه هر یو خبر دی. په امریکه کې چې د تور پوستو او په هندوستان کې چې دنورو کوچنیو ملیتونو سره کوم سلوک کیږي هغه هم د هریوه ترمخه دی. په شرقی پاکستان کې د بنگال په جوړولو کې چې د غیر بنگال مسلمانانو سره کوم وحشیانه سلوک د مجیب الرحمن " عوامی لیک " او " مکنی باهني " ډلو کړی هغه خو ټولو په خپلو سترگو ولید. دا هغه قوم پرستی ده چې د جمهوریت یوه ستن گڼله کیږي ، مگر د خپلو خپلوانو او وطن د خلکو خدمت خود اسلام حکم او د عدل او احسان غوښتنه ده .

6 { پارټی سیاست یا گوندی سیاست:

د غربی جمهوریتونو بنسټ د سیاسی گوندونو په تنافس او مسابقی ولاړ دی په ولسی جرگه کې د مقتدر گوند او مخالف گوند دوه ډلی موجودی وی چې دواړه د یو بل د راپرخولو په کوشش کې وخت تیروی ، د خپل گوند گټی د خپل قوم په گټو پورته گڼي، مقتدر گوند که کومه ښه فیصله هم وکړي نو اپوزیسیون ئی خامخا مخالفت کوی اود دی علت دا ښوول کیږي چې دا زما د گوند موقف او دریخ دی .

هر گوند د انتخاباتو د گټلو له پاره جوړېښتونه کوی ، د درواغو وعدی کوی دا ځکه چې دهغوی د سیاست مقصد د اقتدار لاس ته راوړل دی هیڅوک د خپل گوندی د دریخ پرته په پارلمان کې چا ته

نیو لیک

نه ووت وړکولای شی او نه نظر ، او که نه نو د گوند څخه شپلی کيږي
د رای د وړکولو په وخت کې د گوند له خوا د ټاکل شوو کانديدانو
حمایت ضروری دی که څه هم کانديد یو بدکاره، مضر، بدماش، بد
اخلاقه او نا امله شخص وی خو گوندي دريځ د حق معیار دی .
دا شپړ اصول دی چې په هغی د دیموکراسی مانی ولاړه ده او
پارلمانی جمهوریت او داسی نور ټول د کار د طریقی او نظام د
چلوونکو پوری تړلی دی خو د جمهوریت فلسفه په همدی شپړو
اصولو باندی ولاړه ده .

اشتراکیت [سوسیالیزم] :

لکه څنگه چې جمهوریت دملوکیت او پاپائیت د عکس العمل په
نتیجه کې منځ ته راغلی دی نو په همدی ډول سوسیالیزم د غربی
پانگه وال جمهوریت د عکس العمل په نتیجه کې منځته راغلی چې لا
تراوسه په بین المللی سطحه کې مخ په وړاندی روان دی، سوسیالیزم
یوه انگلیسی کلمه ده چې د سوسائتی څخه را اخستل شوی، ماخذ ئی
سوسیال دی چې معنا ئی [ټولنیز] ده د سیاست او اقتصاد په اصطلاح
د سوسیالیزم تعریف دا ډول کيږي :

په هغه نظام کې چې د مملکت ټولی تولیدی منابع دیو وگړی یا خو
وگړو په ځای د ټولنی ټولو افرادو په ملکیت کېوی او مقصد ئی د
ټولنی او شخص دواړوگټه او بنسه والی وی. او یو وگړی ته په کې د
ژوندانه د بنسټیزو ضرورتونو د فکرڅخه خلاصون ورکړل شی.

ددغی نظر ئی یوڅه خبری دیونان د افلاطون او د ایران د مزدک په
مسلکونو کې هم لیدل کيږی بلکه د سوسیالیزم فکر په هر وخت کې په
یو شکل نه یو شکل موجود وه، خو په دی وروستیو وختو کې د کارل
مارکس په واسطه د یوی سیاسی او ټولنیزی فلسفی او نظام په شکل
راوړاندی شو، له همدی کبله مارکس د علمی سوسیالیزم یا
سائنتیفک سوسیالیزم د پلار په نوم یادوی نو له دی امله سوسیالیزم ته

نيو ليك

ماركسيزم هم وايي .

كارل ماركس په 1818 عيسوي كال په جرمني كې په يو يهودي كورني كې سترگي پرانستلي ، په 1847 عيسوي كال ئي [كمونست ليك] جوړكړ او بيا ئي د انگليس په مرسته كمونست مانيفست [كمونستي مرام] ترتيب كړ د جرمني ، فرانسې او بلجيم څخه د شړلو وروسته په 1849 عيسوي كال كې يې د پلازمېني انگلستان لندن كې استوگنه غوره كړه او د 1883 عيسوي كال د مارچ په 14 نيټه په داسې حال كې چې په چوكې ناست وه د دې نړۍ څخه ولاړه چې همدا اوس يې قبر په لندن كې دې كه څه هم ماركس په خپل ژوند كې د سوسيالستي انقلاب په راوړلو بريالي نه شو ، خو د هغه وروسته د لينن په مشري 1917 عيسوي كال د اكتوبر په مياشت كې د روسي په خاوره كې سوسيالستي انقلاب راغی چې نن د امريكې په مقابل كې يولوی قوت دی .

سوسياليزم او د هغه بنسټيز اصول :

1 [د ژوندانه مادي نظريه :

د ماديت دا نظر د داروين د ارتقا او تكامل په فلسفه ولاړ دی لنډيز ئي په دې ډول دی چې بشر د مادي مڪروبيونو يو تكاملي شكل دی او ټول حيوانات ، نباتات او جمادات د مادي مختلف شكلونه دي يعنې د خدای پالنې او روحانيت په ځای ماده پالنه د سوسياليزم بنسټ دی - لينن وايي : د ماركس فلسفه د ماده پرستي فلسفه ده .

2 [د پاك ذات الله جل جلاله د وجود خگه انكار يا دهریت :

په اصولی توگه هر سوسياليسټ دهری دی ، د الله د موجوديت په هكله مونږ وايو چې مونږ په الله جل جلاله يقين نه لرو او مونږ ته دا په ډاگه ده چې دينی او مذهبی مشران د ځمكې څښتنانو او د پانگي خاوندانو د خدای تصور منخ ته راوړی دی چې هغوی هم د لوت ماراتو په شان د خپلوگټو ساتنه وكړی .

لينن په بل ځای كې وايي " چې د خدای تصور يو د شرم نه ډك

نيو ليک

خپريدونکې مرض دی ."

[3] د دين خځځه انکار :

د مارکس دا وينا د هرچا په خوله کې ده چې ويلی یی دی چې دين يو تریاک دی - لینن وایی " مارکسیزم ماده پرستی ده او د همدی په اساس هغه د دين سخت مخالف دی " مونږ باید د دين په خلاف وجنگیږو، د دين جرړی وباسو " تل دی وی دهریت ."

اوس د روسانو په قانون کې د دين په هکله د خبرو کولو اجازه نشته خو د دين په خلاف پروپاگنډ کول د ټولو اوسیدونکو حق دی .

[4] د کورنی نظام خځځه انکار :

مارکس کورنی نظام د بورژوازی نښه گڼی، د کمونست گوند په اساسنامه کې مارکس لیکلی دی چې " مونږ د کورنی له منځه وړل غواړو".

لینن په خپله یوه ویناکې داسی ویلی ووچې " مونږ د حلالی او حرامی اولاد ترمنځ توپیرد منځه یووړ " شریکې ښځی نیول د مارکسیزم اصول دی

[5] د شخصی ملکیت خځځه انکار کول :

مارکس فردی ملکیت د پانگوالی ډلی یوه استثماراری حربه گڼی او د یوی کمونستی ټولنی د جوړولو له پاره ددی ملکیت له منځه وړل یو ضروری امر گڼی، لینن وایی : " کمونست " یوه لاطینی کلمه ده ځکه چې د شریک لاطینی معنی کمبونس ده ، نو کمونستی ټولنه هغه ټولنه وی چې په هغه کېهرڅه شریک او گډ وی یعنی ځمکې او فابریکې گډ او شریک ملکیت وی په هغه کې خلک په گډه کار وکړی او له هغه څه شریکه گټه واخلي .

سوسیالیزم په حقیقت کې یو بدترین سرمایه داری او د زحمت کشانو په نوم د خلکو د استثمار و لو یو ظالمانه نظام دی ځکه په ملوکیت کې شاه په ټول دولت قبضه نه شی کولای او همدا راز په پانگه والو نظامونو کې هم په میلیونونو انسانو کې یو محدود شمیر

نیو لیک

پانگه وال اوسی خو په سوسیالستی ټولنه کې یوازی یو سرمایه دار وی او هغه هم د حکومت مشر

[6] جدلي فلسفه او طبقاتی کشمکش :

مارکسیزم جدلي فلسفه او طبقاتی هلی-خلی یو حتمی امر گڼی، مارکس وایی چې : په مادی عواملو او ټولنیزو قوتونو کې ټکر واقع کیږی، تصورونه، خیالونه او نظریې د همدی مادی حالاتو او ټولنیزو قوتونو د ټکر په نتیجه کې پیدا کیږی، طبقاتی کشمکشونه په هره زمانه کې موجود وی، په لومړی وختو کې د غلام او بادار تر منځ، د هغه وروسته د دهقان او د ځمکې د خاوند تر منځ او اوس دا لاس اچونه د بورژوا [پانگه والو] او پرولتاری [مزدورانو] د طبقو تر منځ روانه ده چې دا آخرنی جنگ دی چې پرولتاریا به په کې بری ترلاسه کوی د سوسیالیزم د سیاست نظریه دا ده چې نړی په دوه طبقو وویشل شی اویا یوه طبقه دمنځه لاړه شی او بله طبقه غالبه شی، سوسیالیزم زیار ایستونکوته غږ کوی، او هغوی جنگوی د ظلم د له منځه وړلو په ځای دیوی ډلی دله منځه وړل اود بلی ډلی راپورته کول د دوی اساسی قانون دی په دی طبقاتی جنگ کې یوازی دا نه چې ځمکه لرونکېاو پانگه وال مړه کیږی بلکه زیارکښان اومزدوران هم په ټولنیز ډول وژل کیږی کله چې په 1917 عیسوی کال کې په روسیه کې کمونستی انقلاب منځ ته راغی، نو هغه خلک چې په لومړیو کلونو کې ووژل شوه د هغوی شمیر یو میلیون درې سوه شپږاوایا زره شپږسوه شپږشپیته کسان وه چې په دی جمله کې یو میلیون او شپږاتیا زره مزدوران اوزحمت کشان شامل وه او دوه سوه نوی زره کسان د مختلفو کسبونو خاوندان پکې په قتل ورسیدل خو یوازی پنځه شپیته زره اته سوه پنځه شپیته کسه پانگه وال پکې وژل شوی وه دا هغه تحفه وه چې مزدورانو او زیارکښانو ته سوسیالیزم ورکړی وه

[7] دیکتاتوری پرولتاریا یا دکارکگرانو آمریت :

کارل مارکس وائی چې په عبوری دوره کېد پرولتاریا دیکتاتوری

نیو لیک

یا د کارگرانو آمرانه حکومت جوړول ضروری دی .

ترڅو د پانگه والو د پاتې شوو نښو او پټو اثراتو څخه ټولنه پاکه شی د کارگرانو د آمریت شکل د تیرشوو آمریتونو څخه پرته بل څه ندی ځکه چې د مارکس په نظر هر ډول حکومتونه د نوعیت له پلوه آمرانه دی د سوسیالیزم مشران وایی : د کارگرانو د حکومت د جوړیدوله پاره ضروری شرط په ډیری چالاکی، او آزادی سره پانگه والو او د ځمکې د خاوندانو او د هغه د دوستانو د تدافعی قوت د ختمولوله پاره د زورنه کار اخیستل دی او هر هغه څوک چې په دی خبره نه پوهیږی هغه انقلابی نه دی نو هغه باید د کارگرانو د مشری یا مسئولیت څخه لری شی .

لینن وایی : انقلابی حکومت ته آمرانه کړنه په کار ده .

[8] اله ایزه دیکتاتوری :

که څه هم د روسیې د اساسی قانون له مخی هر 18 کلن وگړی کولای شی خپله رایه استعمال کړی او هر 23 کلن اوسیدونکې په انتخاباتو کې د کاندید په توگه ودریدای شی نو په همدی ترتیب د اساسی قانون له نظره [سپریم سویټ] چې د ریاست ټولونه لویه جوړونکې اداره ده او د کاغذ پرمخ د دی اداری د اختیاراتو یو اوږد فهرست هم لیکل شوی .

سوویت اف یونین د شوروی جماهیری اتحاد او [سویت اف نیشلیتیر] پر دوو ادارو باندی مشتمله ده دا اداره د څلوروکالو له پاره د عامو انتخاباتو په واسطه منځ ته راځی ، سوسیالستی مشران دا ادعا کوی چې روسی حکومت په صحیح ډول جمهوری حکومت دی . خو دا ټول څی ظاهری بڼه لری اصلاً د اقتدار واگی د کمونسټ گوند په لاس کې دی د کمونسټ گوند نه پرته بل کوم سیاسی گوند وجود نلری څوک چې د دی گوند رکن نه وی نو هغه په انتخاباتو کې د کاندید په توگه نه شی ودریدلای او د کاندید انتخاب هم کمونسټ گوند په خپله کوی د گوند د کاندیدانو پرته بل هیڅ څوک مقابلی ته نه شی راوتلای نو همدا علت دی چې له انتخاباتو وروسته نړیوالو ته دا

نیو لیک

اعلان کوی چې گویا زموږ ټول کاندیدان پرته له مقابلي څخه کامیاب شول د نومونو په گوته کولو ته انتخابات او د گوند آمریت ته جمهوریت وایی چې په حقیقت کې نه انتخابات شته او نه جمهوریت بلکه گوندي دیکتاتوری ده .

ټولی پریکړی گوند کوی، د [سپریم سوویت] یوازی په نوم قانون جوړوونکي اداره په کال کېدو ځله د اته یا لس ورځو له پاره راغوبتل کیږی، ترڅو پریکړو ته رسمی شکل ورکړی، دا اداره د غور و فکریا بحث او څیړنی له پاره نه ده جوړه شوی، بلکه د گوند د فیصلو د توثیق له پاره جوړه شوی ده. د وزیرانو د شوری ټاکل که څه هم د اساسی قانون له مخی باید د انتخاباتو له لاری وشی خو دا کار هم گوند کوی .

[9] د مشرانو د یکتاتوری :

د گوند آمریت او د هغی اختیارات هم یوه ظاهری بڼه لری خو اصل اختیارات او اقتدار په دی نظام کې د گوند د مشرانو په لاس کې وی، ستالین وائی: "مونږ لیبرال [آزادی خوښوونکي] نه یو، مونږ ته د رسمی جمهوریت څخه د گوند گټی ډیری مهمی دی" په کمونستی هیوادونو کې مشر د قدرت نه لری کول تقریباً د امکان نه لری وی، ستالین او ماو زتونگ د ژوند تر آخری سلگی پوری د خپلو خپلو هیوادو مشران وه که څه هم له مړینی وروسته دی دواړو ته کنخل کیږی خو د هغوی په ژوند کې په هغوی تنقید کول مرگ ته د بلنی سره برابر وه .

په کمونستی نظامونو کې مشرانو سره د اختلاف کولو نتیجه هماغه وی لکه چې تراتسکې ورسره مخامخ شوی وه . حقیقت دا دی چې سوسیالستی په اصل کې د لیډرانو شخصی آمریت او د یوه وگړی د ظالمانه پادشاهی بل نوم دی . دا هغه لس اساسات وه چې د سوسیالیزم سیاسی نظام پری ولاړ دی د سوسیالیزم د اقتصادی نظام څیړنه د دی کتاب موضوع نه ده

نيو ليک

زمونږ مقصد يوازي ددې نظام د سياسي اړخ پيژندنه ده ⁵⁶.

اشتماليت [کمونيزم]

يه علم و حکمت مهړه بازي يه بحث و تکرار کې نمایش
نهين هغه دنيا کو اب کو ارا پرانے افکار کې نمایش
تری کتابون مین اے حکیم معاش رکهای کیا هے آخر؟
خطوط خم دار کې نمایش مریز و کجدار کې نمایش
[دا د علم او حکمت لوبی او دا د بحث او تکرار بنودنی - دنيا
نوره د دی فرسوده افکارو د نمایش زغم کونکې نه ده - ای د اقتصاد
حکیمه ستا په کتابونو کې - د دی کړو وړو او بنکنه پورته کړنو نه
پرته آخر دی څه؟] .

د علمی سوسیالیزم خاوندانو د سرمایه داری نظام د پای ته رسولو
په خاطر دوه پړاوونه بنودلی دی لومړی مرحله سوسیالیزم دی چې په
هغه کې د جدلیاتی اصولو او طبقاتی هلوځلو په ذریعه د کارگرانو
حکومت جوړیږی چې د پانگه والو او ځمکې لرونکو د له منځه وړلو له
پاره د غیر طبقاتی ټولنی د جوړولو په منظور اقدامات کیږی چې دا
د کمونیزم ابتدائی او عبوری مرحله ده د سوسیالیزم په مرحله کې د
تولید د منابعو په ملی کولو سره د ریاست ځواک کلکیږی او هر
شخص ته د هغه د کار په اندازه معاش ورکول کیږی .

خو ددی په مقابل کې د کمونیزم یا اشتمالیت په دوهمه مرحله کې
د هر وگړی څخه د هغه د استعداد په اندازه کار اخیستل کیږی خو هغه
ته معاش د هغه د ضرورت په اندازه ورکول کیږی کمونیزم د
سوسیالیزم یوه لوړه درجه ده چې په هغه کې د کارگرانو د پرله پسې

---

⁵⁶ په دی بحث کې د سوسیالستی مشرانو د خبرو اقباسات د صادق
محمد امین له اسلام او کمونیزم نومی کتاب څخه واخیستل شوچی نوموړی
مستقیماد کمونستی کتابونو څخه دا اقباسات رااخیستی دی

نيو ليک

هلوځلو په نتيجه کې يوه غير طبقاتي ټولنه منځ ته راځي چې په هغه کې ترقي او خوشحالي وي او د خلکو ترمنځ هر ډول امتيازاتو ته خاتمه ورکړي شوي وي او بيا د هيڅ ډول حکومت او رياست موجوديت ضروري نه وي بلکه خلک خپل معاملات په خپله جوړوي او د خپلې خوښې په انجمنوکې غړيتوب ترلاسه کوي د طبقاتي امتيازاتو په ځای مساوات او ټولنيز اصول رواجوي چې دا د بشريت د تکامل او لوړوالي مطلوبه مرحله ده خو د 1917 څخه تر 1980 پورې 63 کاله وشو چې د اولي مرحلې او عبوري حکومت د پای ته رسولو نښې له ورايه هم په نظره راځي .

خوښکاره ده چې غير مملکتی گډ ژوند يو غولونکې حقيقت او خيال دی چې هغه ته رسيدل د امکان څخه ليری دی او د غير طبقاتي ټولنی جوړول يوازی د مارکس خيال وه چې په حقيقت کې هيڅ نه دی .

د بی دینه سیاست زبېشگه

دوه نويوالي نشکتي

د سياسي نظريو په لړ کې چې د څلورونظريو ملوکيت ، پاپائيت ، جمهوريت او اشتراکيت [کمونيژم] يادونه په پورته دوه بابونو کې وشوه - په حقيقت کې دا ټولې نظريې د يوه نظر خانگي دی چې هغه نظرد ماده پرستی د هوی او هوس تابعداري ، بی دینه سياست [سيکولريزم] څخه عبارت دی چې نتيجه ئی، حرص ، کينه ، د گيډی لوربه. اقتصادي او تجارتي رقابتونه قوم پرستی، وطن پرستی او د شهوتونو د خواهشاتونه مرکيدونکې اور په څير را څرگند پړی او د نړۍ امن له منځه وړی ، د بی دینه سياست او ماديت په بنسټ د دی ولاړ تهذيب نتيجه نړۍ په دوه نړيو الوښتو کې د هغی تباهی وليده او اوس دا د روحانی ارزښتونوڅخه سرغړوونکېحيوانی سياست د دريم نړيوال جنگ له پاره ځان تياروی لوئيس سنائیډر په خپل کتاب د 1939 څخه تر 1945 پورې نړيوال نښته کې د تباهی په ډير زيار او

نيو ليک

تحقيق سره د هغی راپور داسی وړاندی کوی : لومړی نړیواله نښته په 1914 عیسوی کال شروع شوی وه او د 1918 عیسوی کال د نومبر په یوولسمه نیته پای ته ورسیده، په دی نښته کې د ځانیواو مالی تاوان شمیر په لاندی ډول دی :

په نښته کې د ورتیل وهل شووو خلکو شمیر پنځه شپيته ... میلیونه تنه - مړه شوی عسکر لس میلیونه - عام مړه شوی خلک دیارلس میلیونه- ورک شوی مړه عسکر دری میلیونه - زخمی عسکر شل میلیونه - پناه اخیستونکې لس میلیونه - بندیان دری میلیونه - یتیم شوی کوچنیان نهه میلیونه - کونډی شوی ښځی پینځه میلیونه

مالی تاوانونه دری کربه او یو دیرش اربه او شپيته کروړه دالر⁵⁷. دا وه د څلوروکالو او دری میاشتو [1565 ورځو] د ماده پرسته قومونو د وینی تویونکو نښتو تباهی او بر بادی ، اوس نو د دوهمی نړیوالی نښتی د تباهی او هلاکت شمیر وگوری چې د 1939 عیسوی کال د ستمبر د میاشتی د لومړی نیتید لمرڅرک څخه شروع شوی وه او د 1945 عیسوی کال د می په اتم پای ته ورسیده د 2191 ورځو نښتو د تاوانونو تفصیل په لاندی ډول دی :

په جنگ کې د ورتیل وهل شووخلکو شمیر او یا میلیونه د مړه شوو عسکرو شمیر اولس میلیونه د عامو مړشوو خلکو شمیر اتلس میلیونه د نښتی تاوان کروړونه کربونه ډالر⁵⁸. د 1945 عیسوی کال د اگست د میاشتی په شپږمه نیته امریکا د

⁵⁷ - نړیوال جنگ د لوئیس سینائیډر د غلام رسول مهر صاحب د پاکستان

لاهور چاپ

⁵⁸ - نړیوال جنگ د لوئیس سینائیډر د غلام رسول مهر صاحب د پاکستان

لاهور چاپ

نيو ليک

جاپان د هيروشيما په ښارکې د اتوم بم وغورځاوه په هغه وخت کې د ښار د اوسيدونکو شميردری ميليونه او پنځه دیرش زره وه .

د 1945 عيسوی کال د اگست د مياشتې په نهمه نيټه ئی د دی هیواد په مهم ښار ناگاساکې باندی دوهم اتومی بم استعمال کړ چې د ښار د اوسيدونکو شمير لکونو ته رسیده او د 1861 څخه تر 1865 عيسوی کال پوری د امریکا په کورنی نښتوکې لس ميليونه انسانان وژل شوی وه ⁵⁹.

د ويتنام دیرش کلن جنگ چې په 1975 عيسوی کال د اپریل په 30 نيټه د آزادی د قومی محاذ د فتحي په اساس پای ته ورسید چې په دی جنگ کې لس لکه انسانان مړه شوی چې 56 زره کسان په کې امریکایان وه او هم په دی جنگ کې - امریکاته یوبلیارد او پنځوس ملیارده ډالره تاوان ورسید ⁶⁰.

دروس او چین د کمونسټی انقلاباتو په وخت او یا د هغی نه وروسته چې په لکونو خلک وژل شوی نود هغی شمیر په ډیرو کتابونو او مجلاتوکې خپور شوی دی دا د غربی جمهوریت او کمونیزم د مفکوری هغه خبیثه ثمره ده چې نړی ولیده د مادیت په دی نظامونو کې یوازی په دوه نړیوالو نښتوکې اویا میلیونه انسانان په قتل رسیدلی او همدا اوس د بی دینه سرمایه دارانه جمهوریت توغ جگونکې امریکا او د کمونیزم پیرو روس یو ځل بیا د دریمی نړیوالی نښتی او د میلیونو انسانانو د قتل کولو په کوښښ کې لگیادی ، نړی په هرگوت کې چې نښتی روانی دی او یا یی دکیدو امکان موجود دی د ټولتر شا همدغه دواړوڅیرونکې قوتونو لاسونه دی . روسانو د افغانستان د مسلمانانو په قتلولو زړه یخ شوی نه دی او

⁵⁹ - رسول رحمت ترتیب کوونکی غلام رسول مهر 483 مخ

⁶⁰ - د پاکستان د نوای وقت 1975 کاله د می اوله نيټه ورځپاڼه .

نيو ليک

.....
 بيا د دوستي تر خپر لاندې خپلې اهدافو ته ځان رسوي او همدا راز د ايران او عراق په نښته کې او د عراق او کويټ په نښته کې د امريکا او روس دواړو لاسونه موجود وو امريکا په فلسطين او عراق کې د انسانانو وژل شروع کړې نو راځي ددې چاره اوس دا ده چې بي دينه سياست پرېږدو او ديني سياست غوره کړو چې بنسټ يې د الله جل وعلی شانه د وحی په اساس ايښودل شوی دی .

سياسه الوحی هی السیاسه این عقولکم اولی الریاسه
 [یوازی د وحی په بناء سیاست حقیقی سیاست دی نو ای حکمرانانو ستاسی عقل چیری دی] .

دوحی په بنسټ ولاړ سیاست ته "خلافت" وایي او په راتلونکې فصلونو کې په "خلافت" یا په بله معنی " دینی سیاست" او د هغی په حقیقت او اصولو رڼا به واچول شی.

دریم باب

لوموی فصل

د خلافت تعریف او د هغی ثبوت

د قرآن او احادیثو له نظره

د اسلامی نظام ستر داعی، د دینی سیاست امام او ستر مفکر سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه چې په 1399 هجری قمری کال د ذیقعدی په لومړی ورځ وفات شوه وایي: د اسلامی خلافت نه د غریبانو په اصطلاح دینی حکومت دی لکه [پاپائیت او تهباکریسی] او نه جمهوری [دیموکراسی] ده بلکه یو ممتاز ځانگړی نظام دی .
 مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه 1947 عیسوی کال د می په 9 نیټه په شمالي هند کې د شرقی پنجاب په پټانکوټ نومی علاقه کې د جماعت اسلامی یوی خلقی ته په وینا کې وویل: ننی

نيو ليک

تهديب چي نن پري پوره فکري ، اخلاقي ، ټولنيز ، سياسي او اقتصادي نظام چليږي، په دري بنيادي اصولو ولاړ دی .
سيکولريزم : يعنی بي دينه يا د دنيا پالنه [دنيا پرستي] .
نشئليزم : يعنی قوم پالل [قوم پرست] .
ديموکراسي : يعنی د خلکو حاکميت
خو د هغی په بدل کې د اسلام دري صالح اصول دا دی :
د بي دينی په مقابل کې د الله جل جلاله بندگی او اطاعت
د قوم پالنی په مقابل کې انسانيت [بشریت]
د خلکو د حاکميت په مقابل د الله جل جلاله حاکميت او د خلکو خلافت

د 1948 کال د جنوري په 7 نيټه مولانا سيد ابوالاعلی مودودي رحمه الله عليه د جماعت اسلامي امير د راديو څخه د [اسلام سياسي نظام] تر موضوع لاندی په خپله وينا کې وويل: د اسلام د سياسي نظام بنسټ په دري اصولو باندی ايښودل شوی :
توحيد [د الله جل جلاله حاکميت] .
رسالت د رسول اکرم محمد صلی الله عليه وسلم قيادت] .
خلافت [نيابتی حکومت] .

هغه د اسلام او جمهوريت ترمنځ د توپير د بيانولو په ترڅ کې وويل: " د غرب سياسي نظريه په [جمهوري حاکميت] باندی ولاړه ده او د اسلام په [جمهوري خلافت]، هلته جمهور په خپله پادشاه دی خو دلته پادشاهی د الله جل جلاله ده او جمهور د هغه خليفه اونايب دی، هلته جمهور خپل شريعت په خپله جوړوی ، خو دلته هغه ته د هغه شريعت په اساس تلل په کاردی چې الله جل جلاله د خپل رسول په واسطه رالېږلی دی ، هلته د حکومت کار د جمهورو غوښتنه سرته رسول دی ، خو دلته حکومت او د هغی جمهور ټول د الله جل جلاله د غوښتنی په

نيو ليک

.....⁶¹ مطابق عمل کوی

دغه جمهوری خلافت ته مولا نا سید ابوالاعلی مودودی رحمہ اللہ
د تیو دیموکراسی نوم ورکړی [الهی یا دینی جمهوریت " ⁶².

د دینی جمهوریت د تشریح په هکله مولانا سید ابوالاعلی
مودودی رحمہ اللہ علیہ لیکي چې : د اسلامی ټولنی هر وگړی د
خلافت حقوق او اختیارات لری ، په دی حقوقو او اختیاراتو کې ټول
خلک یو شان برابر او حقدار دی نه چا ته په کې په بل باندی برتری
حاصل ده اونه څوک کولای شی چې بل څوک ددی حقوقو څخه بی
برخی کړی ، هغه حکومت چې د ریاست د امورو د پرمخ بیولو له پاره
جوړیږی ، هغه د دی خلکو د خوښی مطابق منخ ته راځی ، همدا خلک
د خپل خلافت د اختیاراتو یوه برخه هغه ته ورسپاری خو په جوړولو کې
ئی د هغوی رایسی شامله وی او د هغوی د مشوری په پنا کې هغه
کارکوی هر څوک چې د دوی اعتماد او باور ترلاسه کړی همغه به د
خلافت چاری پرمخ بوزی اوکه څوک د هغوی اعتماد د لاسه ورکړی
نو هغه به د خلافت د منصب څخه هم لری کیږی نو په همدی خاطر
اسلامی جمهوریت یو مکمل جمهوریت دی ⁶³.

د مصر ستر پوه او مفکر شهید استاد سید قطب رحمہ اللہ علیہ
لیکي چې ځینی خلک د اسلام د سیاسی نظام اړیکېاو ورته والی د د
بشر په لاس د جوړو شوو پخوانیو او اوسنیو نظامونو سره د
ثابتولو کوشش کوی خو هغوی د ډیر کم درک او د ماتی خوړلی ذهن
خاوندان دی ځکه چې اسلام د هیڅ یو انسانی نظام مقلد او محتاج نه
دی .

بل اختار طریقه متفردا فذاً و قدم الانسانیه علاجاً کاملاً [بلکه

⁶¹ - د اسلام سیاسی نظام 13-14 مخونه.

⁶² - رسائل مسائل 4 ټوک 188 مخ

⁶³ - اسلام کا سیاسی نظام کتاب 15 مخ

نيو ليک

اسلام خپل خاتنه ځانگړی او ممتاز نظام دی او د بشریت له پاره پوره علاج وړاندی کوی] .

د اسلامی نظام اساس د الله جل جلاله په حاکمیت ولاړی دی خو د بشری نظامونو اساس په خپله د بشر په حاکمیت استوار وی چې دا دواړه متضادی قاعدی یو د بل سره نه شی جمع کیدای .

زه د ډاکتر هیکل دا تعبیر روا نه گنم چې عالم اسلام " اسلامی امپریالیزم " او استعمار دی ، اسلام عربی دین نه دی بلکه نړیوال دین دی او د ټولی نړۍ مسلمانان یو قوم دی ، د عربو حکومت په غیر عربو [عجمو] د یو قوم حکومت په بل قوم نه دی بلکه د الله جل جلاله په مخلوق د اسلام حکومت دی ، زه هغه خلک په غلطه گنم چې وایی : اسلامی نظام په حقیقت کې " اسلامی سوسیالیزم " دی یا اسلامی دیموکراسی یا اسلامی جمهوریت دی ، د اسلام سیاسی نظام په څلورواساسی بنسټونو ولاړ دی .

الهیة حاکمیت [د الله جل جلاله حاکمیت] ، عدل الحکام [د حکامو عدل] ، اطاعه فی المعروف [په نیکوکی اطاعت] ، الشوری [مشوره] ⁶⁴

د مصر یو بل سترپوه اولیکوال ډاکتر طه حسین لیکې چې : اسلامی نظام نه یو ظالمانه ملوکیت دی ، نه د یونانیانو جوړکړی جمهوریت او نه د رومیانو په شان شاهی ، جمهوریت یا مشروطه قیصری ، بلکه د ا سوچې عربی وه چې پاتکې ئی اسلام جوړکړی وه ⁶⁵

نو د اسلام دغه ځانگړی او خاص نظام ته خلافت ویل کیږی چې په دی بحث کې به ئی حقیقت روښانه کړو .

⁶⁴ - عدالت اجتماعی د شهید سید قطب رحمه الله علیه لیکنه

⁶⁵ - الفتنة الكبرى د ډاکتر طه حسین لیکنه اردو ترجمه د علامه

نیو لیک

••••• د خلافت لغوی مفهوم :

د خلافت کلمه د خلف یخلف له باب څخه د مصدر صیغه ده چې د کتب یکتب په وزن دی لکه : کتابت ، حفاظت ، وقایت ... د دی ماده خلف ده چې معنی ئی وروستی یا بیا راتلونکې نسل دی ، ابن منظور رحمه الله علیه او امام راغب رحمه الله علیه دواړو داسی لیکلی دی چې : الخلف ضد قدام [خلف د مخکې ضد دی یعنی وروسته یا د شا له خوا نه]⁶⁶ .

په قرآنکریم کې خلف په همدی معنی په 22 ځایونو کې راغلی دی لکه

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ

[د البقره سورت 255 آیت ، د طه سورت 11 آیت]

[هغه { الله جل جلاله } پوهیږی په ټولو هغه شیانو چې په مخکې

ئې دی او یا ئې وروسته دی] .

فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِيَدِنَا لَتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ

آيَاتِنَا لَعَافُونَ [د یونس سورت 92 آیت]

[نن به خلاصون ورکړو ستا جسم ته [د فرعون لاش ته] ترڅو ته د

راتلونکو له پاره د الله جل جلاله د نبی په رنگ پاته شی] .

وروسته والی د ځای او وخت په اعتبارهم کیدای شی [وروسته

راتگ] یا [د شاخوا ته کیده] او د [رتبی له رویه وروسته کیدل] .

امام راغب رحمه الله علیه لیکلی : والمتاخر لقصور منزلته يقال له

خلف [څوک چې د درجی او رتبی له لحاظه د نورو څخه وروسته وی

نو هغه ته هم خلف ویل کیږی] .

څرنګه چې نائب د وخت او رتبی په لحاظ منوب عنه یعنی د چا

چې نائب وی له هغه نه وروسته وی نو په همدی اساس د خلافت

معنی هم نیابت ده کله نائب د منوب عنه د مړینی په اساس هم ټاکل

⁶⁶ - لسان العرب 6 ټوک 82 مخ باب الفاء فصل الخاء - مفردات القرآن 155 مخ

نیو لیک

کیرپی او کله د هغه په ژوند کې هم ټاکل کیرپی خو د خلافت او خلیفه له پاره د منوب عنه مړینه شرط نه ده .

امام راغب رحمه الله علیه تحریر دی : وخلف فلان فلاناً قام بالامر عنه امامه واما بعده... والخلافه النیابه عن الغير امام الغیبه المنوب عنه واما لموته واما لعجزه واما لتشریف المستخلف وعلى هذا الوجه الاخير استخلف الله اولیاءه فی الارض [هغه سپری د هغه خلیفه شو یعنی د هغه له خوا نه دکار مسؤل وگرځید که څه هم د هغه سره وی یا د هغی وروسته .... خو خلافت د بل چا نیابت کول د منوب عنه د غیاب په صورت کې یا د هغی د مړینی په صورت کې یا د هغی دکمزوره کیدو او عاجز کیدو په صورت کې یا هغه سپری ته د مشری شرافت دوربښودلو په اساس هغه خلیفه او نائب گرځول شوی چې د همدی آخری علت په اساس الله جل جلاله خپل دوستان په ځمکه خلفاء گرځولی دی ⁶⁷.

ابن منظور افریقی رحمه الله علیه لیکې چې: والخلف المتخلف عن الاول هالکا کان اوحیا والخلف الباقي بعد الهالك والتابع له [خلف هغه چاته ویل کیرپی چې دمخکې نائب وی که څه هم مخکینی مړ شوی هم نه وی او ژوندی وی او خلف هغه ته هم ویل کیرپی چې د مړ شوی څخه وروسته پاتی وی او د هغه تابع وی] ⁶⁸.

څرنګه چې انسان هم د خپل نفس مالک او با اختیار حاکم نه دی بلکه د الله جل جلاله بنده او غلام دی نو په دی اساس هر انسان د الله جل جلاله خلیفه دی، په داسی حال کې چې په خپل نفس یی هم د الله جل جلاله احکام نافذ کړی وی او د خپل لاس لاندی افراد هم د الله جل جلاله د احکامو د نافذولو پابند وی - د لغت پوهانو د همدی لغوی معنی په اعتبار د خلافت معنی امارت او حکومت او د خلیفه

⁶⁷ - مفردات القرآن 155 مخ ماده خلف

⁶⁸ - لسان العرب 9 ټوک 89 مخ ماده خلف

نیو لیک

معنی امیر او حکمران هم کړی ده .

ابن منظور رحمه الله عليه تحریر دی چې:

و الخلافة الاماره و هی الخلیفی و انه لخلیفه بین الخلافه و الخلیفی و فی حدیث امیرالمؤمنین عمر فاروق رضی الله عنه لولا الخلیفی لا ذلت و قال غیره الخلیفه السلطان الاعظم و انشد الفراء :
ابوک خلیفه ولدته آخری
وانت خلیفه ذاک الکمال

[د خلافت او خلیفی معنی امارت دی ، عرب وایي فلانی سړی خلیفه دی یعنی د هغه حکومت یو ښکاره حقیقت دی امیرالمؤمنین حضرت عمر فاروق رضی الله عنه ویلی دی که چیرې د حکومت مسؤلیت نه وای نو ما به په خپله اذان کولی ځینی نورو خو لیکلی چې هر حکمران ته خلیفه نه ویل کیږي بلکه لوی حکمران ته ویل کیږي، امام فراء رحمه الله عليه د دی خبرې د ثبوت له پاره لاندې شعر لوستی دی { ستا پلار خلیفه یعنی حکمران وه چې د هغه څخه نور خلیفه گان پیدا شوی دی او ته هم خلیفه ئی او همدا دکمال خبره ده . [{

د پورتنی لغوی تحقیق نه معلومیږي چې یوازی په تخت کیناستواو یا د چا په ځای ټاکل کیدو ته خلافت نه ویل کیږي بلکه نیابت او نیابتی حکومت ته هم خلافت ویل کیږي په همدې ترتیب یوازی جانشین او قائم مقام ته خلیفه نه ویل کیږي بلکه د نائب او نیابتی حکومت مشر ته خلیفه ویل کیږي .

د خلافت اصطلاحی تعریف

اسلامی سیاست پوهانو چې د خلافت یعنی اسلامی حکومت کوم فنی او اصطلاحی تعریفونه کړي دی د هغی یو څو مثالونه په لاندی توگه دی :

امام ابوالحسن ماوردی رحمه الله عليه چې په 450 هجری قمری

نيو ليک

کال کې مړ شوی دا رنگه لیکې چې : الامامه موضوعه لخلافه النبوه
 فی حراسه الدین و سیاسه الدنیا [امامت { اسلامی حکومت } د دی
 له پاره جوړېږي چې د اسلام سپیڅلی دین د ساتنی او د دنیا د نظم
 او نسق په چلولو کې د نبی صلی الله علیه وسلم نیابت وکړي]⁶⁹ .
 ابن عابدین شامی حنفی رحمه الله علیه لیکې چې : ریاسه عامه
 فی الدین والدنیا خلافه عن النبی [هغه عمومی ریاست چې په دینی او
 دنیوی امورو کې د نبی صلی الله عنه په نیابت کې کار کوي]⁷⁰ .
 شاه ولی الله دهلوی محدث رحمه الله علیه چې 1176 هجری قمری
 کال کې وفات شوی دی فرمایي چې : هی الریاسته العامه فی
 التصدی لاقامه الدین [خلافت عبارت له هغه عمومی ریاست څخه
 دی چې عملاً د دین د اقامی په لور متوجه وی]⁷¹ .
 په دی تعریفونو کې کوم اختلاف نه شته خو یوازی په تعبیر کې ئی
 فرق موجود دی .

د دی تعریفونو خلاصه دا ده چې خلافت هغه عمومی ریاست
 دی چې د رسول اکرم صلی الله علیه په نیابت کې د دین کار کوي ، او
 د عمومی څخه مراد دا دی چې په کوم هیواد کې دا خلافت قایم وی
 د هغی په اوسیدونکو کامل اختیار ولری خو کور، قبیلې یا کورنی
 حکومت ته په اصطلاح کې خلافت نه ویل کیږي بلکه د هغی له
 پاره [ولایه عامه] شرط دی .

د خلافت خگر ننگوالی د قرآن له نظره
 کوم آیتونه چې د انبیاء کرامو علیهم الصلوه و السلام او صالحینو
 په حکومتونو پوری اړه لری نو د هغی یادونه او تشریح به وروسته تر

⁶⁹ - الاحکام السلطانیه 1973 مصر چاپ او مثال ئی د ابن خلدون د کتاب مقدمه

⁷⁰ - مجموعه شامی د امامت باب لومړی ټوک 511 مخ نقله عن المقاصد ومثله فی ..

شرح مواقف 3 ټوک 603 مخ - شرح عقاید نبوه خلافه

⁷¹ ازاله الخفاء 2 مخ د 1976 عیسوی کال د پاکستان اردو بازار لاهور چاپ

نیو لیک

نورو عنوانو لاندی وشی خو اوس د مثال په توگ هغه آیتونه وړاندی کیږی چې په هغی کې خلافت په عمومی ډول یاد شوی دی .

[ا د استخلاف آیت :

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ
كََمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ
وَلَيَكْبِدَنَّ لَهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أُمَّتًا يُعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ
بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ [د النور سورت 55 آیت]

[الله جل جلاله ستاسی نه د هغو کسانو سره چې ایمان ئی راوړی دی او ښه عملونه وکړی وعده کړی ده چې هغوی په ځمکه هماغه شان خلیفه گان وگرځوی لکه چې له هغو نه مخکې تیر شوي خلک یی کرځولی وو د هغو له پاره به د هغو دین پر محکمو بنسټونو ودروي چې هغه الله جل جلاله د هغوله پاره خوښ کړی دی او هغو د ویری] اوسني حالت به په امن بدل کړی هغوی دی زما بندگی کوي او له ما سره دی څوک نه شرېکوی او څوک چې له دی وروسنه کفر غوره کړي نو همداسی کسان فاسقان دی] .

مشهور تابعی امام ابوعلیه رحمه الله علیه فرمایي : نبی اکرم صلی الله علیه وسلم او مسلمانان په مکه مکرمه کې او له هجرت نه وروسته د مدینې منورې په لومړیو ورځو کې د ویری په حالت کې وه سهار او ماښام هر وخت به مسلح وه یو صحابی رضی الله عنه وویل چې آیا مونږ د امن ورځی نه شو لیدلی؟ ترڅو اسلحه ښکته کړو؟ رسول اکرم صلی الله علیه وسلم وفرمایل : ډیر زر به تاسی وگوری چې یو شخص چې په خادر کې ئی ځان رانغښتی وی او په عمومی غونډه کې به ناست وی هغه سره به هیڅ ډول اسلحه او اوسپنه نه وی نو د رسول مقبول محمد صلی الله علیه وسلم د دی مخکې وینا د تائید له پاره

نيو ليک

پورتني آيت رانازل شو⁷².

ابن جرير رحمه الله عليه د "يستخلفنهم" په تفسير کې ليکې چې:
فجعلهم ملوکها وساستها [او هغوی په ځمکې حکمرانان او سياسي
مشران جوړ کړي]⁷³.

په دې آيت شريف کې د پنځوشيانو وعده شوی ده :

1- مؤمنانو او صالحينو ته به په ځمکه خلافت ، حکومت او
سياسي قيادت ورکول کيږي .

2- د اسلام سپيڅلي دين به په تينگو او کلکو بنسټونو دوری او
غالب به يې کړي .

3- مسلمانانو ته به هومره قوت او دبدبه ورکړي چې هغوی ته به د
د بنمنانو څخه هيڅ ويره نوي .

4- په دې خلافت او حکومت کې به خلک يوازی د يوه الله
جل جلاله بندگی کوي او د شرک نظام به پای ته رسوي .

5- هغه خلک چې اسلامي خلافت نه سر و غړي او بغاوت وکړي هغه به
فاسق گڼل کيږي .

له آيت څخه دا پ ه ډاگه کيږي چې اسلامي رياست د الله
جل جلاله نعمت دی د هغه نه پرته د تعليم او تبليغ په واسطه نه دين
غالبی دی شی او نه امن او امان ټينگيږي اونه د شرک نظام پای ته
رسیږي .

د پورتني آيت څلور ذکړ شوي نښي د رښتینو خلفاوپه دوره کې په
پوره ډول موجودی وی - ټوله جزيره العرب ، خيبر ، بحرین او ټول يمن
د خاتم الانبياء محمد صلی الله عليه وسلم دوره کې فتح شوی وه او د
هغه نه وروسته د خلفاوپه مبارکه دوره کې اسلام په ټوله آسيا کې

⁷² - تفسير ابن جرير 18 ټوک 159 مخ - تفسير قرطبي 12 ټوک 297 مخ ...

تفسير روح المعاني 18 ټوک 202 مخ د پاکستان لاهور چاپ

⁷³ - تفسير ابن جرير 18 ټوک 158 مخ - تفسير روح المعاني 8 ټوک 200 مخ

نیو لیک

.....
خپور شوی وه، د روم د قیصر او د ایران دکسری امپراطوری پای ته ورسول شوی وی او د حضرت عثمان بن عفان رضی الله عنه په دوره کې، اندلس، قبرص، عراق او مشرق کې چین، خراسان او اهواز فتح شو. د دینمنانو د ویری د لیری کولو وعده هم پوره شوه، اسلام غالب شو او د شرک نظام پای ته ورسید، هیڅ یو انصاف خوښوونکې او حق خوښوونکې انسان په دی کې شک نه لری چې د حضرت ابوبکر حضرت عمر او حضرت عثمان رضی الله عنهم په خلافتونو همدی آیت د تصدیق تاپه وهلی ده، ټولومفسرینو او قرآن پوهانو د دی آیت مصداق رښتینی خلفاء بنوولی دی شاه ولی الله رحمه الله علیه په دی آیت باندی په ازاله الخفاء کې ډیر مفصل بحث او خپره کړی ده.

قاضی ابوبکر بن العربی رحمه الله علیه چې په 543 هجری قمری کې مړ شوی لیکې چې: د اسلامی شریعت پوهانو دا آیت دخلورواو خلفاؤ خلافت د حقوالی دلیل گڼی د الله جل جلاله هغوی خلفاء گرځولی وه او د هغوی امانت او دیانت ئی خوښ کړی وه دوی دالله جل جلاله په غوره کړی دین باندی کلک ولاړ وه تراوسه پوری په فضیلت کې د هغوی څخه څوک مخکې شوی نه دی د دوی په واسطه د اسلام سیاسی قیادت هم قایم شوی وه او د اسلام له د دبیدی او برم څخه دفاع هم کیدله، د الله جل جلاله دا وعده د هغوی په دوره کې پوره شوی ده، که چیری دا وعده د هغوی په هکله نه وی او د هغوی په وخت کې نه وی پوره شوی، نو بیا به د هغه اهل کوم خلک وی؟ زمونږ په وخت کې خو د داسی خلکو مثال نه پیدا کیری او نه په راتلونکې کې داسی خلک راځی رضی الله عنهم - همدا خبره امام قشیری رحمه الله علیه د عبدالله بن عباس رضی الله عنه څخه رانقل

نيو ليک

کړې 74 .

علامه الوسی رحمه الله علیه هم ددی آیت په تفسیرکې په همدغه ډول لیکلی دی او د شیعه محترمینو دلائل ئی په ډیر ښه ډول رد کړی دی هغه د نهج البلاغه یو روایت هم رانقل کړی دی په هغه کې حضرت علی رضی الله عنه د همدی آیت په اساس د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه د خلافت په حق کیدو استدلال کړی دی 75 .

خو زمونږ مقصد د دی آیت څخه ددی خبری څرنگوالی دی چې د دی آیت په واسطه د خلافت یعنی اسلامی حکومت ضرورت او د هغی اهمیت ثابت شی - د اهل سنتو او اهل تشیعو ترمنځ د اختلافی مسائلو څیرل د دی کتاب موضوع نه ده .

که څه هم د آیت لومړنی مصداق راشدین خلفاؤ خو د مرتبو په اختلاف سره هر هغه حکومت چې د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د سنتو او د راشدینو خلفاؤ د سنتو مطابق د ریاست یا دولت نظام پرمخ بیایی نو د دی آیت مصداق گرځی .

په صحیح مسلم کې د جابر بن سمره رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی چې زما د امت کار به تر هغه پوری پرمخ روان وی ترڅو پوری چې دولس خلفاء نه وی پوره شوی .

حافظ ابن کثیر رحمه الله علیه او نور محدثین وایی چې دا ضروری نه ده چې 12 دولس خلیفه گان دی یو د بل پسې نښتی وی که څه هم څلور وړاندی یو د بل پسې نښتی تیر شوی او بیا د څه وخت وروسته عمر بن عبدالعزیز رحمه الله علیه خلیفه شو، د هغه وروسته به ترقیامت [د آخرت ورځ] پوری خلیفه گان راځی چې آخری خلیفه به

74 - احکام القرآن د ابن العربی لیکنه 3 ټوک 1392 مخ د 1972 عیسوی کال

د... د بیروت چاپ .

75 - تفسیر روح العانی 18 ټوک 205 تر 207 مخونو پوری

نیو لیک

امام مهدی علیه السلام وی ، د نړۍ په مختلفو ملکونو او وختونو کې چیرته چې کوم مسلمان او عادل حکمران تیر شوی وی یا راځی نو د هغه اعمال او کړنه به د اندازی مطابق ددی آیت مصداق وی خو حقیقی او اولین مصداق ئی راشدین خلفاء رضی الله عنهم دی .

د " ومن کفر بعد ذلک فاولئک هم الفاسقون " په تفسیر کې ابن جریر رحمه الله علیه لیکې چې : په دی آیت کې د کفر نه د الله جل جلاله انکار مقصد ندی بلکه کفران نعمت یعنی د نعمتونو ناشکری تری مقصد ده الله جل جلاله په جزیره العرب کې اسلام غالب کړی وه او مسلمانان د امن په حالت کې وه بیا خلکو د ظلم لاره اختیار کړه نوالله هم د هغوی حالت بدل کړ ، د [خلافت او د اسلام د غلبی] د نعمت په مقابل کې هغوی ناشکری وکړه نوالله جل جلاله هم په هغوی د ویری هغه حالت د دوهم ځل له پاره مسلط کړ چې پخوا یی ختم کړی وه ، ابوالعالیه رحمه الله علیه وایی چې دا ناشکری د حضرت عثمان رضی الله عنه وژل وه 76.

امام بغوی رحمه الله علیه هم په خپل تفسیر معالم التنزیل کې لیکلی دی چې : د خلافت د ناشکری لومړنی پیښه د حضرت عثمان رضی الله عنه وژل دی د هغه جلیل القدر شخصت د شهیدولو وروسته د الله جل جلاله په نعمتونو کې کمی راغله او مسلمانان د امن د حالت څخه ووتل او بیا د ویری او ترس ، قتل قتال په حالت کې ککړ شوه . لنډه دا چې خلافت یعنی " حکومت علی منہاج رسول الله " ډیر لوی نعمت دی ، هغه خلک چې تری بغاوت او سرکشی کوی یا د هغه په ځای بیا د ملوکیت او قیصر وکسری په څیر حکومتونو راوستل غواړی نود نعمت ناشکری کوی .

2 [د تمکین فی الارض په هکله آیتونه :

نیو لیک

الَّذِينَ إِن مَكَانَهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا
 بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ [د الحج سورت 41 آیت]
 [دهغه کسان دي که چېرې که مونږ دوی ته په ځمکه کې قدرت
 ورکړو نو لمونځ به قایم کړي ، زکات به ورکړي په ښه چارو به حکم
 وکړي او له بدې نه به منع وکړي او د ټولو چارو پای د الله جل جلاله په
 لاس که ده] .

مکنا د مکانه څخه اخستل شوی چې معنی یی مرتبه، قوت او
 طاقت دی: فلان مکین عند فلان بین المکانه یعنی المنزله و المکانه
 المنزله عند الملک ... و تمکن من الشی واستمکن ظفر [فلانی سره د
 لوړې مرتبې خاوند دی ، مکانه هغه مرتبې او درجې ته ویل کیږي چې
 یو چا ته د کوم پادشاه په دربار کې په لاس راغلی وی ، د تمکن من
 الشیء و استمکن مطلب دی بریالی شو او هغه څیز ئی په واک کې
 راغی⁷⁷].

د دی څخه مخکې آیت دی چې په کې ویل شوی دی :

الَّذِينَ أَخْرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ

[د الحج سورت 40 آیت]

[هغو کسانو ته اجازه ورکړه شوه چې د هغو پر خلاف په جگړه
 لاس پوری کړي ځکه چې هغوی مظلومان دي او الله جل جلاله په
 یقیني ډول د هغو د ملاتړ وس لری ، دا هغه کسان دي چې له خپلو
 کورونو څخه په ناحقه وويستل شول یوازی په دی جرم چې هغوی وایی
 : زمونږ رب الله دی] .

نوددی آیت څخه دا ثابتېږي چې له هغوی نه مطلب د رسول اکرم
 صلی الله علیه وسلم صحابه کرام دی هغوی د کورونو څخه وويستل
 شوی وه او ظلم هم په هغوی شوی وه او د قتال لومړی حکم هم هغوی

⁷⁷ لسان العرب 13 ټوک 413 مخ

نیو لیک

ته شوی وه .

ابن جریر رحمه الله علیه فرمایی چي : د دی خلکوڅخه مقصد د نبی صلی الله علیه وسلم اصحاب کرام رضی الله عنهم دی او د معروفو د حکم څخه توحید او د الهی حکمونو پیروی ده او د نهی عن المنکرڅخه مقصد د شرک او د الله جل جلاله نه د نافرمانی دکارونو څخه مخنوی دی ⁷⁸.

خو دلته هم حکم عام دی امام قرطبی رحمه الله علیه لیکي چي : د حضرت ابن عباس رضی الله عنه وینا ده چي د دی آیت مصداقی په اول کي مهاجرین او انصار دی خو هغه خلک ئی هم مصداق دی چي په اخلاص سره د هغوی پیروی کوی- ابوالعالیه ، ضحاک او ابن ابی نجیح رحمه الله علیهم فرمایی چي په دی آیت کي حکمرانانو ته لارښودنه شوی ده چي کله الله جل جلاله هغوی ته ملک او سلطنت ورځینسی نو هغوی به په خپل اقتدار کي هغه کارونه کوی چي راشدینو خلیفه گانو کړی دی ⁷⁹.

د آیت مقصد دا دی چي که چیری مونږ هغه مهاجرینو او انصارو ته د اسلام سپیڅلی دین په دښمنانو بریالیتوب ورکړو او هغوی ته په ځمکه باندی اقتدار، قوت ، مرتبه او حکومت وروښو نو د هغوی د حکومت کړنلاره به دا وی چي:

1- د لمانځه د قایمولو نظام به جوړوی او په همدی ډول به د نورو عبادتونو اهتمام کوی .

2- د زکات نظام به تامینوی او په همدی ډول به د اسلام ټول اقتصادی نظام استوار وی .

3- د هغوی د حکومت ټول کارونه او اجراء ات به نیکیو ته وده ورکول وی .

⁷⁸ - تفسیر ابن جریر 17 ټوک 178 مخ

⁷⁹ - تفسیر قرطبی 12 ټوک 73 مخ

نیو لیک

4- د هغوی ټول قوت به د بدیو د له منځه وړلو په لار کې په کار اچول کېږي .

5- که چیرې دوی خپل اقتدار د پورته ذکر شوو چارو په ځای، د خپلو شخصي غرضونو په خاطر د نیکیو د له منځه وړلو او د بدیو د خپرولو له پاره په کار واچاوه نو د هغی د بدو نتایجو به هغوی په خپله مسئول وی له دی امله چې "ولله عاقبه الامور" د ټولو کارونو فیصله د الله جل جلاله په اختیار کې ده .

ددی آیت نه معلومیږي چې د اسلامی ریاست پرته نه د لمانځه نظام په پوره ډول قائمیږي نه د زکات نظام په پوره توګه نافذیږي ، نه نیکی وده مومی او نه بدی ختمیږي .

3 [اولی الامر آیت :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا [د النساء سورت 59 آیت]

[ای مؤمنانو! د الله او د هغه د رسول او د هغه حاکمانو طاعت وکړئ چې له تاسی څخه د امر او واک خاوندان وي بیا که ستاسی تر مینځه په کومه چاره کې شخړه پېښه شي نو هغه د الله او رسول لوری ته محوله کړئ که تاسی په رښتیا سره په الله او د قیامت په ورځ ایمان لرئ همدا د کار یوه سمه طریقه ده او د عاقبت په اعتبار هم غوره ده]

امام ابن جریر رحمه الله علیه د صحابه کرامو رضی الله عنهم او تابعینو څخه د اولی الامر د تفسیر په هکله دوه بیانونه را نقل کړي دی لومړی دا چې "هم الامراء" یعنی د مسلمانو حکمران او امیران تری مقصد دی او د هغو د اطاعت کولو حکم شوی دی او دوهم دا چې "هم اهل الفقه والدين یعنی دا فقهاء او دیني مشران دی . او خپل نظریې په دی ډول وړاندی کړي دی :

نیو لیک

واولی الاقوال فی ذالک قول من قال هم الامراء والولاه [غوره وینا د هغو محترمینو ده چې وایی د دی خخه مقصد امراء او حکام دی]⁸⁰.
 امام فخرالدین رازی رحمه الله علیه د اولی الامر تفسیر د اهل الحل و العقد سره کړیدی یعنی هغه خلک چې د مسلمانانو د امورو مسئول او معتمد نماینده گان وی او فیصلی د هغوی له لاس کې وی⁸¹.

امام جصاص ، امام ابن کثیر ، قاضی ثناء الله پانی پتی او امام طحاوی رحمه الله علیهم لیکلی دی چې د اولی الامر لفظ د عاموالی په لحاظ دوو طبقو علماء ، فقهانو او امرانو او حکامو پوری تړلی دی⁸².

حقیقت دا دی چې دا آیت د امرانو په هکله رانازل شوی دی لکه څنگه چې د بخاری شریف د حدیث خخه معلومیږی، خو د لفظ د عمومیت په خاطر د هر رنگه اصحاب امر [د امرخواندانو] له پاره استعمالیږی که څه هم هغه علمی او فقهی لارښوونکي وی یا سیاسی مشران وی یا د ملک د نظم و نسق چلوونکي حکام وی یا د عسکری نظم او نسق برابر وونکي صاحب منصبان وی یا د قضائې چارو پریکړه کونکي قضایان وی یا په ټولنیزو امورو کې د کلیو او ښارونو وکیلان وی ، هر مسلمان چې په هر حیث د مسلمانانو د امر خاوند وی نو هغه د اطاعت مستحق دی خو په دی شرط چې مسلمان وی او د الله جل جلاله او رسول تابعدار او پیرو وی او که داسی نه وی نو باید د مسلمانانو د مشری د منصب خخه لری کړی شی .

⁸⁰ - تفسیر ابن جریر 5 ټوک 147 تر 150 مخ پوری

⁸¹ - تفسیر کبیر 10 ټوک د النساء 59 آیت

⁸² - احکام القرآن د جصاص لیکنه 2 ټوک 210 مخ - تفسیر ابن کثیر 2 ټوک

326 مخ - تفسیر مظهری 2 ټوک 342 مخ - مشکل و الاتار د طحاوی لیکنه

لومړی ټوک 476 مخ دار صادر بیروت چاپ

نیو لیک

په دی مبارک آیت کې د اسلامی ریاست له پاره ځینی اصول او اساسات بیان شوی دی چې په لنډه توګه ئی وړاندی کوو.

ا- **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا:**

ریاست د یو تنظیمی چوکاټ نوم دی چې د قیام له پاره ئی د هیواد او ځمکې موجودیت ضروری دی چیرته چې دا تنظیم استوارېږی او منځ ته راځی .

په دی فقره کې ئی د ایمان خاوندان مخاطب کړی نو د دی خطاب نه دا ثابتېږی چې هرچیرته چې د ایمان خاوندان موجود وی نو هلته باید اسلامی ریاست منځ ته راشی اسلامی ریاست ، سیمی ایز ، وطنی او جغرافیائی حدودو ته اهمیت نه ورکوی بلکه دا یو نړیوال فکری ریاست وی .

ب - **أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ**

د هر ریاست له پاره د اساسی قانون موجودیت ضروری دی چې په هیواد کې تر ټولو لوړه قانونی مرجع او د احترام وړ وثیقه وی ، ددی جملی څخه دا څرګندېږی چې د اسلامی ریاست اساسی قانون قرآن اوسنت دی . هیڅ پادشاه ، پاپ ، قومی مشر ، پارلمان او د عوامو فیصلی ته د قرآن او سنتو په مقابل کې هیڅ قانونی حیثیت او اهمیت حاصل نه دی .

ج- **وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ**

په اولی الامر کې اجرائیه ، مقننه او قضائیه درې واړه قوې شاملی دی چې د مقننه څخه مقصد د شوری اعضاء دی چې په فقهی اصطلاح کې ورته اهل الحل والعقد - یا فقهاء عابدين ، یا العرفاء یا النقباء ویل کېږی .

د هیواد مجلس شوری به د قرآن ، سنت او د خلفای راشدینو د سنتو په رڼا کې اساسی قانون جوړوی ، اجرائیه د شوری د پریکړو مطابق قانون نافذوی او په عملی توګه دریاست د چارو مسؤلیت په

نیو لیک

.....
 غاړه لری او د مجلس شوری په وړاندی ځواب ورکونکې دی او عدلیه یعنی محکمی به په نزاعی چارو کې د اساسی قانون [قران اوسنتو] په ریا کې فیصلی کوی او په غیر منصوصو معاملاتو کې د مجلس شوری لخوا د صادر شو قانون مطابق فیصلی کوی خود منکم [ستاسی څخه] معلومیږی چې دری وارو قوو د غړو له پاره د اسلام د سپیڅلی دین منل اساسی شرط دی .

د - فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ:

د الله جل جلا له د کلام د دی برخی څخه معلومیږی چې د اجرایی ، مقننی او قضائی دری وارو قوو سره اختلاف او نزاع کیدای شی په هری یوی خانگی علمی او تعمیری انتقاد کیدلای شی ، هیڅوک د تنقید نه پورته نه وی . پرتله د الله جل جلاله د پیغمبر څخه د خلکو ترمنځ هم شخړی راپیدا کیږی او د هغوی د خپل اولی الامر سره هم په ځینی شیانو کې نزاع او شخړه راپیدا کیږی په همدی ترتیب اجرائیه هم په خپلو منځو کې د فکر اختلاف کولای شی ، او د نورو ادارو او خلکو سره ئی هم اختلاف پیدا کیدای شی .

هر - فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ:

د الله جل جلاله د ی ارشاد څخه دا څرگندیږی چې د یوی بی طرفی او آزادی قضائی قوی چې د حکومت د تاثیر لاندی نه وی موجودیت ډیر ضروری دی ترڅو د شخړو په صورت کې پریکړی وکړی نزاع یا د رای او نظر اختلاف د هر چا سره کیدی شی خو هغه باید د تفرق ، گوندبازی دشمنی او فساد ذریعه جوړه نه شی ، بلکه قضائی قوی ته رجوع وشی ، په قرآن اوسنتوباندی د پوهو پرهیزگارو خلکو [فقهای - عابدین] اداره چې هره پریکړه وکړی نوییا د هغی پیروی په ټولو لازمه ده ، په دی شرط چې د اساسی قانون [د قرآن او سنتو] د صریح حکم او د امت د اجماع د پریکړی په خلاف نه وی او که نه نوییا د هغی په خلاف په مرافعه کې عریضه کیدای شی ترڅو پریکړه معطل

نیو لیک

او دو باره پری غور وکړی .

و- **إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ:**

ددی برخی څخه دا په ډاگه کيږي چې د پورتنیو اصولو پیروی د ایمان غوښتنه ده او یو مؤمن ته په هیڅ حالت کې د هغه مخالفت روانه دی .

ز- ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

په دنیا او آخرت کې به د ریاست د دی اسلامی اصولو د پیروی ښه او مطلوبه نتیجه راوړي په دی ټول آیت باندی د غور کولو څخه څرگندیږي چې د اسلامی ریاست پرته نه د الله جل جلاله او د هغی د رسول محمد صلی الله علیه وسلم اطاعت په پوره ډول کيږي او نه د مسلمانانو حالت په پوره توگه ښه کيږي د دی آیت څخه د مستنبطو او د مربوط اصولو نوره تشریح به په دریم فصل کې کيږي انشاء الله

[4] سلطان په معنی د حکومت :

وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي

مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا [د بنی اسرائیل سورت 80]

[او دعا وکړه چې پرورگار! ما چې چیرته بیا یی له ریښتینولی سره می بوځه او له هره ځایه می چې باسی له ریښتینولی سره می وباسه او له خپل لوری نه ما ته حکومت د مرستندوی په توگه راکړه] .

عبدالله بن عباس رضی الله عنه ، حسن بصری ، قتاده او ابن زید رحمه الله علیهم فرمایي چې: کله د مکې کفارو د نبی اکرم صلی الله علیه وسلم د وژلو پریکړه وکړه نو الله جل جلاله دا آیت شریف را نازل کړ او مدیني ته د تللو حکم ئی ورته وکړ او دا دعا یی هم وروښوده چې ووايه : چې ای زما پالونکیه ربه ما مدیني { د اسلام مرکز } ته روغ او دآبروسره ورسوه او د مکې څخه می روغ او د آبرو سره وباسه⁸³.

⁸³ - تفسیر ابن جریر رحمه الله علیه 15 ټوک 148- 149 مخونه

نیو لیک

د سلطان ژباړه ډیر خلک [پادشاه] کوی خو حقیقت دا دی چې د هغی معنی دلیل او قوت هم دی، د دی لفظ معنی پادشاه نه دی بلکه اقتدار، حکومت یا حکمرانی ددی صحیح مفهوم دی .

ابن منظور رحمه الله علیه لیکې چې :

السلطان حجه و برهان والسلطان الوالی یذکر ویوئ نث و السلطان قدره الملک [د سلطان معنی حجت او برهان هم کیدای شی او حکمران هم ، دا کلمه د مذکر او مؤنث دواړو له پاره استعمالیږی او سلطان د حکمران اقتدار او د هغی قوت ته هم ویل کیږی] .

امام المفسیرین ابن جریر رحمه الله علیه د حسن بصری رحمه الله علیه او قتاده دی قول ته ترجیح ورکړی ده چې په دی آیت کې د سلطان څخه مقصد اقتدار، غلبه او حکومت دی هغه وایی د الله جل جلاله پیغمبر صلی الله علیه وسلم په دی پوهیده چې د اقتدار او حکومت پرته د هغه کار سرته رسولو طاقت زما سره نه شته نو هغه الله جل جلاله څخه وغوښت چې د حکومت واگی دی ما ته راکړای شی چې زما مرستندو ثابت شی . د الله جل جلاله د کتاب ، د الله جل جلاله د ټاکلی حدودو ، د الله جل جلاله مقرر کړی فرائضو د اداء او د دین د اقامت له پاره اقتدار او صلاحیت یو ضرورت دی .

په دی کې هیڅ شک نه شته چې حکومت د الله جل جلاله یو رحمت دی که چیری حکومت موجود نه وی نو خلک به یو د بل نه غلاوی کوی او قوی خلک ضعیفان او کمزوری وشپیلوی⁸⁴ .

حافظ ابن کثیر رحمه الله علیه هم دغه ډول تفسیر کړی لکه چې فرمایي : د حق د اقامی په منظور او په دښمنانو د بریالیتوب د پیدا کولو له پاره د اقتدار ځواک لاس ته راوړل ضروری دی په همدی خاطر د الحدید په سورت کې دلایلو او د کتابونو سره په څنگ کې د اوسپنی د رابښکته کیدو یادونه هم شوی ده چې مقصد تری قوت او طاقت دی

⁸⁴ - تفسیر ابن جریر رحمه الله 15 ټوک 151

نیو لیک

یعنی د دلائلو په څنګ کې قوت هم ضروری دی لکه څنګه چې په حدیث [موقوف حدیث] کې راغلی دی :

ان الله لیزع بالسلطان ما لا یزع بالقرآن [الله جل جلاله د حکومت په واسطه د هغو شیانو مخنیوی کوی چې د یوازی د قرآن د تعلیم په اساس د هغه مخنیوی نه کیږی] د حکومت له امله خلک د گناهونو څخه منعه کیږی لیکن ډیر خلک یوازی د قرآن په تعلیم نه منع کیږی . د هغه حدیث حواله چې حافظ عماد الدین بن کثیر رحمه الله علیه ورکړی ان الله لیزع... دا په حقیقت کې د حضرت عثمان رضی الله عنه وینا وه ابن الاثیر رحمه الله علیه په جامع الاصول کې او په خپله عماد الدین بن کثیر رحمه الله علیه په البدایه کې راخستی ده خو داسی فکر کیږی چې اسناد ئی منقطع دی 85.

دا د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه وینا هم ده چې کنزل العمال را نقل کړی ده 86.

ددی آیت څخه دا ثابتیږی چې د حکومت پرته دین غلبه نه شی پیدا کولای، او د دین د اقامی په خاطر د حکومت د لاسته راوړو کوښښ یوازی دا نه چې روا دی بلکه مطلوب هم دی ، خو د خپل عرض په خاطر د حکومت طلب او غوښتنه جواز نلری .

5 [د حکم بالعدل په هکله آیتونه:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا

[د النساء سورت 58 آیت]

85 - جامع الاصول د ابن الاثیر 4 ټوک 84 مخ د 1970 عیسوی کال حلوانی بیروت چاپ - البدایه والنهایه د حافظ عماد الدین ابن کثیر لیکنه 2 ټوک 10 مخ
86 - منتخب کنزل العمال د مسند احمد په حاشیه 2 ټوک 34 مخ په حواله د تاریخ خطیب بغدادی.

نيو ليک

[مسلمانانو ! الله تاسی ته حکم کوی چې امانتونه د هغو اهل ته وروسپاری او کله چې د خلکو په مینځ کې پریکړه کوی نوپه انصاف سره ئی وکړی الله جل جلاله تاسی ته ډیر نصیحت کوی او په باوری ډول الله هر څه اوری او ویني] .

ابن جریر رحمه الله علیه د حافظ عمادالدین بن کثیر رحمه الله علیه او قرطبی رحمه الله علیه څخه را نقلوی چې دا آیت د حضرت عثمان بن طلحه رضی الله عنه په هکله نازل شوی دی، د الله جل جلاله د کور [بیت الله] د کنجیگانو د مسئولیت منصب به د دوی د کورنی سره و څرنگه چې د مکې فتحی څخه وروسته هغه مسلمان شوی وه او د دی کار په هکله یی د پخواڅخه تجربه هم درلوده نو په دی اساس د دی مسئولیت اهل په خپله همدی وه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د هغه څخه کنجی واخیسته او د بیت الله دروازه ئی خلاصه او دننه ئی تشریف یوړ خو کله چې د باندی راووت نو پورتنی آیت ئی په ژبه وه ، نو هماغه وه چې حضرت عثمان بن طلحه رضی الله عنه ئی راوغوښت او د بیت الله د کنجیگانو مسئولیت ئی وروسپاره 87.

څرگنده ده چې د بیت الله د کنجیگرځول کوم مالی امانت یا قرض نه وه بلکه د مسئولیت یو منصب وه ، د شان نزول د دی روایت څخه ښکارېږی چې په دی مبارک آیت کې د [امانات] څخه مقصد د مسئولیت منصبونه دی که څه هم په عمومی ډول د دی کلمی په مفهوم کې ټول امانتونه شامل دی .

شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله علیه په خپله رساله د السیاسه الشرعیه فی الراعی والراعیه کې د دی آیت کریمه په تفسیر کې لیکلی دی چې د شرعی سیاست دوه اصوله دی لومړی: اداء لامانات الی اهلها [مسئولیتونه او منصبونه د هغوی اهل ته سپارل] او دوهم

تفسیر ابن جریر رحمه الله علیه 5 ټوک 145 مخ - تفسیر ابن کثیر 2 ټوک 321 .
مخ - تفسیر قرطبی 5 ټوک 256 مخ

نیو لیک

: حکم بالعدل [انصاف او عدل له مخی پریکړی کول] .

حضرت علی بن ابی طالب ، عبدالله بن عباس رضی الله عنهما ، زید بن اسلم ، شهر بن حوشب او مکحول رحمه الله علیهم تولو ویلی چې دا مبارک آیت د احکامو په هکله راغلی دی او اصل مخاطب ئی هم د حکومت خاوندان دی 88.

په پورتنی آیت کې هم د اسلام بنکلی اصول بیان شوی دی چې د اساسی قانون حیثیت لری ددی اصولو لندیز په دی ډول دی .

ا - إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ:

د امر او حکم خاوند یوازی او یوازی الله جل جلاله دی ، حاکمیت او اقتدار د هغه حق دی خلفاء ، امراء ، حکام او ټول خلک د هغه مامورین دی ، د هغه بندگان او رعیت دی .

ب - أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا:

د حکومت منصبونه یو امانت دی چې د هغی اهل ، مستحقو او لایقو خلکو ته به ورکول کیږی دا د مملکت د اوسیدونکو حق نه دی چې هغوی ئی د اوسیدونکو په تناسب وویسی او د هر ولایت او ولسوالی له پاره دی یوه اندازه وټاکې او د یوه ولایت د نفر په ځای دی د بل ولایت شخص نه نیسی بلکه دا فرائض دی چې باید هغه خلکو ته ورکړل شی چې د هغی د سرته رسولو له پاره اهلیت او قابلیت ولری .

بنیاسراتیلو د مسئولیت منصبونه یعنی د دینی مشری او قومی مشری رتبی ناهلو او بدکاره خلکو ته ورکولی چې په نتیجه کې یی ټول ملت خراب شو ، نو انشاء الله د اهلیت شرائط به په دریم فصل کې په تفصیل سره بیان شی .

ج - وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَعْلَمُوا بِالْعَدْلِ:

88 - تفسیر ابن جریر رحمه الله علیه 5 ټوک 145 مخ - تفسیر ابن کثیر 2 ټوک 321

مخ - تفسیر قرطبی 5 ټوک 256 مخ

نيو ليک

د اسلامي حکومت ټولو اوسيدونکو ته قانوني برابري حاصله وي په دې آيت کې ئی يوازی د " عدل بين المسلمین" حکم نه دی کړی بلکه د "عدل بين الناس" حکم شوی دی- د قانون د نافذيدو او د عدل د قيام په لاره کې د نسل، رنگ، وطن، ژبې، دين، او مسلک توپير روا نه دی، په يوه اسلامي حکومت کې د يو غيرمسلمان، خان، مال او آبرو همداسی محترم گڼل کيږي لکه څنگه چې د يومسلمان خان، مال او آبرو محترمه وي .

ددې آيت شريف څخه دا را معلوميږي چې د عدل او انصاف قيام او ټينگښت د اسلامي حکومت د جوړيدو پرته ممکن نه دی .

د خلافت يا اسلامي حکومت

په هکله رسول اکرم صلي الله عليه وسلم اهاديټ:

که څه هم د يو اسلامي حکومت د جوړولو پرتيا او اهميت په تيرو شوو څيړنو کې د قرآني آيتونو په واسطه ثابت شوی دی نو دا به ډيره غوره وي چې د همدې موضوع له پاره د مثال په توگه يو څو حديثونه هم رانقل کړو چې ددې حديثونو د رانقلولو يوه گټه خو دا ده چې د هغی خلکو غلطی را په ډاگه شی، چې د دين او سياست د بيلولو په کوشش کې دی او بله گټه به ئی دا وي چې د هر حديث شريف څخه د اسلامي حکومت څه اصول او آداب هم راڅرگند شی .

د اسلامي حکومت او اسلامي سياست پوری مربوطو احاديثو او آثارو غټه زيرمه د حديثونو په کتابونو کې موجوده ده که چيری يوازی په بخاری کې د کتاب الاحکام، په صحيح مسلم کې کتاب الاماره او د ابن الاثير په کتاب جامع الاصول کې کتاب الخلافه په غورسره وکتل شی، نو د اسلام د سياسي او عدالتي نظام پوره نقشه به په ذهن کې جوړه کړی، د دې نه پرته د سنن ابوداود، جامع ترمذی، سنن نسائی، مسند احمد، مجمع الزوائد، مؤطا امام مالک رحمه الله عليه، منصف عبدالرزاق او په کنز العمال کې د دې موضوع په هکله د احاديثو ډيره

نیو لیک

.....
 لویه ذخیره پرته ده، د دی کتاب د ترتیبولو او شاگردانوته د حدیثو د لوست په وخت کې پورته یاد شوی کتابونه زما ترکنتی لاندی وو د همدغه کتابونوڅخه یوڅه انتخابی احادیث رانقلوو، خو په ژباړه او تشریح کې ئی لنډیز په نظر کې نیول شوی دی .

اسلامی حکومت ته په فقه او احادیثو کې مختلف نومونه ورکول شوی، خود ټولو مفهوم یودی ، چې خلافت هم ورته ویل کیږی او دا تر ټولو مشهور نوم دی. د هغی د تسمی علت دا دی چې اسلامی حکومت د رسول صلی الله علیه وسلم په نیابت کې کارکوی بل نوم ئی امارت دی دا په دی خاطر چې حکومت د امر او حکم کولو په خاطر جوړیږی او امامت هم ورته ویل کیږی چې دا د قوم رهنمائی او مشری په غاړه لری او د حکومت مشر، امام المسلمین یعنی د مسلمانانو قومی مشر بلل کیږی .

دلته رانقل شوی احادیث په عنوانو نوویشل شوی دی، ترڅو چې د عنوان له مخی مضمون مخ ته راشی او د کنتی په وخت کې ذهن د سترتیا احساس ونه کری .

خِلاَفَتُ دِ اللّٰهِ جَلَّ جَلَالُهُ رَحْمَتُ دِي :

قال حذیفه رضي الله تعالى عنه قال رسول الله صلى الله عليه وسلم تكون النبوه فيكم ماشاء الله ان تكون ثم يرفعها اذا شاء ان يرفعها- ثم يكون خلافة علي من هاج النبوه فتكون ما شاء الله ان تكون ثم يرفعها اذا شاء ان يرفعها- ثم يكون ملكا عاضاً فيكون ماشاء الله ان يرفعها اذا شاء ان يرفعها- ثم تكون ملكا جبريه فتكون ماشاء الله ان تكون ثم يرفعها اذا شاء ان يرفعها ثم تكون خلافة على من هاج النبوه ثم سكت .

[رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی چې ستاسی ترمنځ به نبوت ترهغی پوری روان وی ترڅو چې د الله جل جلاله غوښتنه وی اوکله چې الله جل جلاله وغواړی نو هغه به پای ته ورسوی د دی

نيو ليک

.....
 وروسته به د نبوت په طريقه کارکونکې خلافت منځ ته راشي ، ترڅو چې الله جل جلاله وغواړي نوپائی ته په ئی ورسوي ، بيا به نو چيچونکې [ظالمه] پادشاهي جوړه شي او دا به هم ترهغی پوری دوام وکړي ترڅو پوری چې الله جل جلاله غوښتي وي او بيا کله چې هغه وغواړي نو پائی ته به ئی ورسوي ، بيا به د ظلم او تشدد شاهي دوره پيل شي دا به هغه پوری موجوده وي ، ترڅو پوری چې الله جل جلاله غوښتي وي او بيا کله چې هغه وغواړي نو پائی ته به ئی ورسوي د هغه نه وروسته به بيا د نبوت په طريقی کارکونکې خلافت منځ ته راشي ، بيا نو رسول الله صلی الله عليه وسلم چپ شو].

ددی حدیث روایت کونکې حضرت حبیب رحمہ الله عليه فرمائی چې ما د حضرت عمر بن عبدالعزیز رحمہ الله عليه یو ملگری حضرت یزید بن نعمان رحمت الله عليه ته دا حدیث د کاغذ پرمخ ولیکه او ورومی لیږه او ورته ومی لیکل چې زما په فکر د چيچونکې او ظالمی پادشاهي څخه وروسته چې کوم خلافت د نبوت په طریقی سره منځ ته راځي ، نو هغه به د عمر بن عبدالعزیز رحمہ الله عليه خلافت وي یزید بن نعمان رحمہ الله عليه زما دا لیک حضرت عمر بن عبدالعزیز رحمہ الله عليه ته وړاندی کړي ، نو هغه ډیر خوشحاله شو او دا حدیث ئی ډیر خوښ شو⁸⁹.

ددی حدیث شریف څخه دا رامعلومیږي چې هغه حکومت چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم په تگ لاره نه ځي نو هغه به غوڅوونکې او ظالم نظام وي چې د زورپه واسطه به حکومت کوي .
 د حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه او د ابو عبیده بن جراح رضی الله عنه دواړو څخه رانقل شوی دی چې د نبوت او خلافت دوره د

⁸⁹ - مسند احمد مسند نعمان بن بشیر 4 ټوک 273 - مجمع الزوائد 5 ټوک 189 مخ او وایی چی روایان ثقه دی او هم روایت احمد - البزار - الطبرانی - کنز العمال په 6 ټوک 121 مخ د 1979 عیسوی کال کی کړی دی .

نیو لیک

الله جل جلاله د رحمت دوره وه او د پادشاهی دوره د شراب خنبلو او فساد زمانه وی 90.

حضرت سفینه رضی الله تعالی عنه وائی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل : زما په امت کې به د نبوت په خیر خلافت تر دیر شو کالونو پوری وی او د هغه وروسته به پادشاهی جوړه شی .

حضرت سفینه رضی الله عنه خپل شاگرد ته وویل د حضرت ابوبکر حضرت عمر ، حضرت عثمان او حضرت علی رضی الله عنهم د خلافت حساب وکړه ، نوکله چې مونږ د هغوی د خلافت وخت وشمیره نو پوره دیرش کاله شول د حضرت سفینی رضی الله عنه شاگرد سعید بن جبیل جمهان رحمه الله علیه فرمایي چې ما وویل چې بنو امیه هم خپل ځانونه خلیفه گان شمیری ، نو په دی خبره سفینی رضی الله عنه وفرمایلي : د زرقا زوی درواغ وایی ، بل هم ملوک من شر الملوک [دا خو د بدترینو پادشاهانو له ډلی څخه دی] 91.

په دی احادیثو کې خلافت اوملوکیت ته دوه متضاد نظامونه ویل شوی خلافت د شریعت پابند او د رسول الله صلی الله علیه وسلم و سنتوتابع حکومت وی چې د الله جل جلاله رحمت دی ، خو ملوکیت د یوه وگړی مطلق العنانه حکومت وی چې غوڅونکېاوخوړونکې او د ظلم اوزور پالیسی اختیار وی .

که چیری د اسلامی ریاست کار د دین کارنه وای نو هغه به نبی صلی الله علیه وسلم ته نه منسوب کیده ، نو څرگنده شوه چې حکومت او سیاست چې په نبوی تگ لاره جوړوی د دین کار دی .

⁹⁰ مجمع الزوائد 5 ټوک 189 مخ

91 ترمذی ابواب الفتن باب ماجاء فی الخلافه - سنن ابوداود کتاب السنه باب الخلفاء - مسند احمد رحمه الله علیه 5 ټوک 22 مخ د څلورو اسانید حدیث د ابی عبدالرحمن سفینه رضی الله عنه مولی رسول الله صلی الله علیه وسلم - جامع الاصول 4 ټوک 44 مخ

نیو لیک

عادل حکمران فضیلت:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمِثْلِ حَدِيثِ عُبَيْدِ اللَّهِ وَقَالَ : وَرَجُلٌ مُعَلِّقٌ بِالْمَسْجِدِ إِذَا خَرَجَ مِنْهُ حَتَّى يَعُودَ إِلَيْهِ حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى جَمِيعًا عَنْ يَحْيَى الْقَطَّانِ قَالَ زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ أَخْبَرَنِي خُبَيْبُ بْنُ عَسَدِ الرَّحْمَنِ عَنْ حَفْصِ بْنِ عَاصِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ الْإِمَامُ الْعَادِلُ وَشَابٌّ نَشَأَ بِعِبَادَةِ اللَّهِ وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُعَلِّقٌ فِي الْمَسَاجِدِ وَرَجُلَانِ تَحَابَّا فِي اللَّهِ اجْتَمَعَا عَلَيْهِ وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ وَرَجُلٌ دَعَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ وَحَمَالٌ فَقَالَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَأَخْفَاهَا حَتَّى لَا تَعْلَمَ يَمِينُهُ مَا تُنْفِقُ شِمَالُهُ وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللَّهَ خَالِيًا فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ

[نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمایلی دی چہی : اوہ دولہ خلکو تہ اللہ جل جلالہ خپل سیوری کھی خای ورکوی پہ ہغہ ورخ چہی د اللہ جل جلالہ لہ سیوری نہ بل سیوری نہ وی موجود عادل حکمران ، ہغہ خوان چہی د اللہ جل جلالہ پہ عبادت کھی لوی شوی وی ، ہغہ شخص چہی د ہغہ زہ د جومات سرہ تہلی وی ہغہ دوہ کسان چہی د اللہ جل جلالہ لہ پارہ پہ خپلوکھی مینہ کوی د اللہ جل جلالہ پہ مینہ یو د بل سرہ یو خای کیہی ، او د ہغہ پہ مینہ یو د بل خخہ جدا کیہی ، ہغہ شخص چہی د کومی غتی مرتبی لرونکھی بناہستہ بنخی لہ خواورتہ د گناہ کولو پہ لور بلنہ ورکھی شوی وی او ہغہ پہ خواب کھی ویلی وی چہی زہ د اللہ جل جلالہ خخہ ویریرم ، ہغہ شخص چہی پہ پتہ صدقہ ورکوی پہ داسی حال کھی چہی د ہغہ چپ لاس ہم نہ خبریہی چہی د ہغہ بنی لاس خہ شی ورکھی دی ، ہغہ شخص چہی پہ یواخوالی کھی اللہ

نیو لیک

جل جلاله یاده وی او سترگوڅخه ئی اوښکې راځی [92].

د سنن سعید بن منصور د یوه روایت څخه ښکارېږی چې د الله جل جلاله د سیوری څخه مقصد د عرش سیوری دی لیکن قاضی عیاض رحمه الله علیه فرمایې چې مقصد تری د شرافت او اکرام خاصه مرتبه ده [د خاص رحمت سیوری تری مقصد دی].

امام نووی رحمه الله علیه د قاضی عیاض رحمه الله علیه وینا رانقل کړی ده چې: د عادل امام څخه مقصد د حکومت هغه مسئولین او مشران دی چې هغه د مسلمانانو د ښیښو او بهبو د مسئولیت وریه غاړه شوی وی، دلته ئی د ټولو د مخه د عادل حکمران یادوونه ددی له خاطره کړیده چې د هغه گټی او تاوانونه د نورو شپږ ډولو خلکوڅخه ډیردی.

ابن حجر رحمه الله په فتح الباری د بخاری په شرحه کې لیکلی چې: د عادل امام څخه مقصد د حکومت مشر دی او هغه سړی ته هم دا مرتبه په لاس ورتلای شی چې د مسلمانانو د کوم کار مسئولیت وریه غاړه شوی وی او په عدل او انصاف سره کارکوی.

قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرِو ح وَأَبَانَا مُحَمَّدُ بْنُ آدَمَ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ ابْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَوْسٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ الْمُقْسِطِينَ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى عَلَى مَنَابِرٍ مِنْ نُورٍ عَلَى يَمِينِ الرَّحْمَنِ

⁹² - صحيح بخارى كتاب الصلوة لومړی ټوک 91مخ ، كتاب الزكوة لومړی ټوک 191 مخ ، كتاب الرفاق 2 ټوک 959مخ ، صحيح مسلم كتاب الزكوة باب فضل اخفاء الصدقه ، ترمذی ابواب الزهد 2 ټوک 74 مخ سنن نسائی كتاب ادب القاضی 2 ټوک 1931 عيسوی كال دهلی مجتباتی چاپ ، موطا امام مالک كتاب الجامع باب فى المتحابين فى الله - الترغيب و الترهيب للمنذرى 3 ټوک 260 مخ

نیو لیک

الَّذِينَ يَعْدِلُونَ فِي حُكْمِهِمْ وَأَهْلِيهِمْ وَمَا وَلَوْ قَالَ مُحَمَّدٌ فِي حَدِيثِهِ وَكَلَّمْنَا
يَدَيْهِ يَمِينًا

[رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی : چپ انصاف کونکې به د نور په منبرونو د الله جل جلاله په بنی طرف کې ناست وی او د هغه دواړه لاسونه بنی دی، دا هغه خلک دی چې د حکومت په کارونو کې ئی هم انصاف کولو او د خپلو کورنیو ترمنځ ئی هم د انصاف څخه کار اخست، او هغه مسئولیت چې وسپارل شوی وه په هغه کې ئی هم انصاف کاوه 93] .

امام نووی رحمه الله علیه فرمائی چې په دی فضیلت کې خلیفه ، بنکته امراء او مسئولین او قاضیان ټول شامل دی .

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُنْذِرِ الْكُوفِيُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فَضَيْلٍ عَنْ فَضَيْلِ بْنِ مَرْزُوقٍ عَنْ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَحَبَّ النَّاسِ إِلَيَّ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَدْنَاهُمْ مِنْهُ مَجْلِسًا إِمَامًا عَادِلًا وَأَبْعَضَ النَّاسِ إِلَيَّ اللَّهُ وَأَبْعَدَ هُمْ مِنْهُ مَجْلِسًا إِمَامًا حَائِرًا

[د آخرت په ورځ الله جل جلاله له ته تر ټولو ډیر گران او نزدی شخص عادل حکمران وی او تر ټولو ډیر مبعوض او ډیر لری به ظالم حکمران وی 94 .

عن ابن عباس رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم من امام عادل افضل من عباده ستين سنة وحد يقام في الارض بحقه ازكي فيها

⁹³ - صحيح مسلم كتاب الاماره باب فضيله الامير العادل- سنن نسائي 2 ټوك
302 مخ كتاب القضاء جامع الاصل 4 ټوك 53 مخ
⁹⁴ - ترمذی ابواب الاحكام لومړی ټوك 192 مخ 1380 هجري قمری كال د
اكستان كراچى سعیدی خپرنندو اداره چاپ - الترغيب 3 ټوك 67 مخ -
مسند احمد 3 ټوك 22 مخ د بيروت د دار صادر چاپ مسند ابوسعید او جامع
الاصول 4 ټوك مخ

نيو ليک

من مطر اربعين صباحا

[د عادل حکمران يوه ورځ د شپټوکالو نفلی عبادت څخه غوره ده او يوه شرعی سزا چې د حق او انصاف په رڼا کې ئی په ځمکه قائموی د څلویښت ورځو باران څخه ډیر برکت راوړی] 95

عن ابی هريره رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ثلاثه لاترد دعوتهم الصائم حتی یفطر و الامام العادل ودعوه المظلوم [د دری کسانو دعا نه رد کیږی د روژه لرونکې، د عادل حکمران او مظلوم] 96

په دی احادیثو کې د عدل او انصاف فضیلت بیان شوی دی او عادل حکمران ته د الله جل جلاله د رحمت سیوری ، د نور په منبر باندی کښناستونکې او د لوړی مرتبی د خاوند کیدو زیوری ورکړل شوی دی داسی څرگندیږی چې د عدل حکومت د عبادت یوه نوعه ده

اسلامي حکومت

د مسلمانانو د تحفظ ذریعه ده :

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَلَا كَلُّكُمْ رَاعٍ وَكَلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ فَالْأَمِيرُ الَّذِي عَلَى النَّاسِ رَاعٍ عَلَيْهِمْ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ بَعْلِهَا وَوَلَدِهِ وَهِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْهُمْ وَالْعَبْدُ رَاعٍ عَلَى مَالِ سَيِّدِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُ فَكَلُّكُمْ رَاعٍ وَكَلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ

[رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې : ښه پوه شی چې تاسو هریو مسئول یاست او له تاسو څخه ستاسو د رعیت په هکله

95 - ترغیب 3 ټوک 67 مخ په بحواله د طبرانی په الکبیر او الاوسط کی .

96 - ترغیب 3 ټوک 66 مخ په بحواله ترمذی ، احمد ، ابن ماجه ، ابن خریمه

نیو لیک

پوښتنه کیږي هغه حکمران چې په خلکو حکومت کوي هغه مسئول دی او د هغه څخه هم د هغه د رعیت په هکله پوښتنه کیږي سپری د خپلی کورنی ساتونکې دی او د خپل رعیت په باره کېبه ورځنۍ پوښتنه کیږي بنځه د خپل میړه کورنی او اولاد په هکله مسئوله ده او د هغې څخه به د هغې په هکله پوښتنه کیږي غلام یا نوکر د خپل بادار د مال ساتونکې او مسئول دی او د هغه څخه به د هغې مال او شتمنی په هکله پوښتنه کیږي، یو ځل بیا واورې چې تاسو هر یو راعی مسئول یاست او تاسی څخه به ستاسی درعیت په هکله پوښتنه کیږي [97 .

راعی درعی څخه اخستل شوی چې معنائی ساتنه ، حفاظت او مسئولیت دی - شپون ته په دی خاطر راعی وائی چې هغه د څارویو نساتنه کوی او د څیرونکو چارپایانو څخه ئی ساتی نو په همدی ډول حکمران هم د خپل رعیت د حقوقو د ساتنی او د باندنیو او کورنیو دښمنانو څخه ئی د ساتلو مسئولیت په غاړه لری د همدی امله لغت پوهانو د دراعی معنا حاکم هم کړیده ، د حکمران پرته د رعیت مثال دا رنگه دی لکه څنگه چې د شپون پرته څرونکې چارپایان هری خوا ته مندی رامنډی وهی نوښکاره خبره ده چې په داسی حالت کې به څیرونکې او قوی چارپایان دغه کمزوری او ضعیفه څاروی ماتوی او خوری ئی او یا به په څرخای خپله قبضه کوی او هغوی ته د ننوتلو اجازه هم نه ورکوی ، د دی نبوی مشابعت څخه دا راڅرگندیږي چې د مسلمانانو او عوامود حقوقو ساتنه او تحفظ د اسلامی ریاست د جوړیدو پرته ممکن نه دی .

97 - صحیح بخاری کتاب الاحکام باب اطیعوا لله ... 2 ټوک 57 مخ 0 صحیح مسلم کتاب الاماره باب کلکم راع - سنن ابوداود کتاب الخراج والاماره باب مایلزم الامام ... - جامع ترمذی کتاب الجهاد باب فی الامام ... جامع الاصول 4 ټوک 50 مخ [پورتینی حدیث امام په خپل کتاب صحیح بخاری کی په لس مقاماتو کی د بیولویبولو راویانو څخه نقل کړی

نیو لیک

.....
امام ابوسلیمان خطابی رحمه الله علیه په معالم السنن شرح ابوداود
کې لیکې دی چې :

فرعایه الامام الاعظم حیاطه الشریعه باقامه الحدود و العدل
فیالحکم ورعایه الرجل اهله سیاسه لامرهم وایصالهم حقوقهم ورعایه
المراه تدبیرامر البيت و الاولاد و الخدم و النصیحه للزوج فی کل
ذالک - ورعایه الخادم حفظه ماتحت یدیہ و القیام بما یجب علیه من
خدمته [د امام اعظم] د حکومت د مشر د مسئولیت خخه مقصد دا
دی چې [هغه به د شریعت حفاظت اوساتنه کوی، حدود به قایموی او
دخلکو ترمنځ به په عدل او انصاف سره حکم کوی، د سړی د
راعی کیدو خخه مراد دا دی چې هغه به د خپلی کورنی انتظام کوی
هغه به اصلاح کوی او د هغوی حقوق به ادا کوی د بنځی د راعیه
کیدو خخه مقصد دا دی چې هغه به دکور د کارونواو د اولاد او
خدمتگارانو د کارونو انتظام او تدبیر کوی او په دی ټولو کارونو کې
به د خپل میړه خیرغوښتونکې وی او د خادم او نوکر د
راعی کیدو خخه مقصد دا دی چې هغه به د هغه خه حفاظت اوساتنه
کوی چې د هغه په لاس کې ورکړل شوی وی او هغه خدمت به کوی چې
ده ته ورسپارل شوی وی .

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ عَنْ مُسْلِمٍ حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ حَدَّثَنِي
وَرَقَاءُ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّمَا الْإِمَامُ حُنَّةٌ يُقَاتَلُ مِنْ وِرَائِهِ وَيُتَّقَى بِهِ فَإِنْ أَمَرَ بِتَقْوَى اللَّهِ عَزَّ
وَجَلَّ وَعَدَلَ كَانَ لَهُ بِذَلِكَ أَجْرٌ وَإِنْ يَأْمُرُ بِغَيْرِهِ كَانَ عَلَيْهِ مِنْهُ

[حکمران یو ډال دی چې د هغه په مشرۍ کې نښتی کیږي او هم د
هغه په واسطه خلکو ته تحفظ په لاس ورځي که چیرې هغه په تقوی
حکم وکړ او د انصاف خخه ټی کار واخست نو هغه ته به د دی اجر
ورکړل شی خوکه چیرې هغه د عدل او تقوی په خلاف حکم ورکړ نو

نيو ليک

د هغه عذاب به په همدې وي [98].

الجنة بالضم ما استترت به من سلاح [جنه هغه ډال او اسلحي ته ويل كيږي چې د اسلحي څخه پرې ځان ساتل كيږي] 99.
ددې تشبيه څخه مقصد دا دی چې لکه څنگه چې ډال اوسپړ په واسطه د يو تيږي کونکې د وهلو څخه جسم ساتل كيږي نو په همدې توگه د حکمران او د هغه د مشري په اساس د باندنيو دښمنانو مقابله كيږي او د کورني دښمنانو او مفسدينو د فساد څخه د خلکو مالونه ، ځانونه او آبرو ساتله كيږي .

اسلامي حکومت

و الله جل جلاله و رحمت سيوري دي :

عن عمر رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم،
السلطان ظل الله في الارض ياوي اليه كل مظلوم من عباده فان عدل كان له الاجر وكان على الرعيه الشكر

[اسلامي حکومت يا عادل حکمران په ځمکه باندې د الله جل جلاله د رحمت سيوري دی هغه چاته چې د الله د بندگانو څخه د هر مظلوم د فرياد اوريدو له پاره رجوع كيږي که چيري هغه انصاف وکړي نو هغه ته به ئي اجر په لاس ورشي او په رعيت باندې د هغو د انصاف شکر کول واجيږي 100.

السلطان ظل الله في الارض فمن اكرمه اكرمه الله ومن اهانه اهانه الله
[مسلمان عادل حکمران پر ځمکه د الله جل جلاله د رحمت سيوري دی نو هر چا چې د داسې عادل حکمران احترام او عزت وکړي نو الله جل

98 - صحيح بخارى الجهاد لومړي ټوک 415 صحيح مسلم كتاب الاماره باب

الامام جنة جامع الاصول 4 ټوک 64 مخ

99 مختار الصحاح 114 مخ

100 - الترغيب للمندري 3 ټوک 68 مخ په حواله د ابن ماجه ، بزار او بيهقي

نیو لیک

جلاله به د هغه عزت وکړی اوکه چا د هغه سپکه وکړه نوالله جل جلاله به هغه سپک اوخوارکړی 101.

عن ابی بکره رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم :
من اکرم سلطان الله تبارک وتعالی فی الدنيا اکرمه الله یوم القیامه و من
اهان سلطان الله تبارک وتعالی فی الدنيا اهانه الله یوم القیامه

[هر هغه چا چې په دنیا ئی د الله جل جلاله د دین د قائمونکې حکومت احترام نو الله جل جلاله وکړی به د قیامت په ورځ په هغه خپل فضل اوکرم وکړی خوکه چا دی ډول حکومت ته په سپکه وکتل نو الله جل جلاله به د قیامت په ورځ هغه خوار او سپک کړی 102 .

د الله جل جلاله حقیقی رحمت خو د هغی دین دی لیکن کوم حکومت چې د دین د اقامی او د عدل دراوستو په خاطر کارکوی ، نو هغه هم د الله جل جلاله د رحمت سیوری دی مگر هغه خلک چې حکومت ضروری نه بولی ، نو هغه په اصل کې د الله جل جلاله د رحمت خخه د خلکو د بی برخي کولو کوښښ کوی .

د اسلامی حکومت

پرتله ژوند کول ناپوهی ده :

حَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنِ الْجَعْدِ أَبِي عَثْمَانَ عَنْ أَبِي رَجَاءٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ يَرْوِيهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ رَأَى مِنْ أَمِيرِهِ شَيْئًا يَكْرَهُهُ فَلْيَصْبِرْ فَإِنَّهُ مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ شَبْرًا فَمَاتَ

101 - منتخب كنز العمال په حاشیه د مسند احمد 2 ټوك 131 مخ په حواله د

طبرانی په الكبير کی او البيهقی په شعب الايمان کې

102 - جامع ترمذی باب الفتن 2 ټوك 55 مخ - مسند احمد 5 ټوك 42 مخ -

مجمع الزوائد 5 ټوك 215 - جامع الاصول 4 ټوك د حدیث پرله پسې

نيو ليک

فَمَيْتَةٌ جَاهِلِيَّةٌ

[که شوک د خپل امیرڅخه کوم نابیره شی وگوري]په خپل وگړیز ژوند کې [نو هغه ته په کار دی چې صبر وکړي دا په دی خاطر چې هغه چا چې د حکمران د اطاعت او پیروی څخه د یوه لوښت په اندازه هم سرغړونه وکړه او په همدی حالت کې هغه مړ شو نو دی د جاهلیت په مرگ مړ شوی دی] 103.

عن ابن عمر رضی الله عنهما قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من مات ولس فی عتیقه بیعه مات میتة جاهلیه

[که چا ته په داسی حالت کې مرگ راشی چې د هغه په غاړه کې دخلیفه ، امام او یا مسلمان عادل حکمران سره بیعت او یا د اطاعت کولو د وعدی حلقه نه وی نو د هغه مړینه د جاهلیت مړینه ده] 104 .

عن حذیفه بن الیمان رضی الله عنه [فی حدیث طویل] تلزم جماعه المسلمین وامامهم

[حذیفه رضی الله عنه ته رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی وه چې: د مسلمانانوله ډلی سره اوسه او د هغوی د امام اطاعت او پیروی کوه] 105 .

د اسلام ترمخه د عربو قبائل د یوه حکمران د اطاعت څخه خبرنه وه د هغوی د ژوندانه نظام د قبائلی سردارانو په لاس کې وه چې په

¹⁰³ - صحیح بخاری باب الفتن 2 ټوک 1045 مخ - صحیح مسلم کتاب الاماره باب وجوب ملازمه جماعه المسلمین - مستد احمد لومړی ټوک 175 مخ - جامع الاصول 4 ټوک 79 مخ

¹⁰⁴ - صحیح مسلم کتاب الاماره باب وجوب ملازمه جماعه المسلمین - جامع الاصول 4 ټوک 78 مخ

صحیح بخاری باب الفتن 2 ټوک 1045 مخ - صحیح مسلم کتاب الاماره باب وجوب ملازمه جماعت المسلمین

نیو لیک

خپلو منځو کې به ئی نښتی کولی، نوکله چې څوک داسی ژوند
اختیار کړی نو د هغوی مړینه به د جاهلیت مړینه وی د حکومت نه پرته
ژوند تیروول غیراسلامی ژوند او جاهلیت دی .

حافظ نورالدین الهشیمی رحمه الله علیه د پورتنی مضمون احادیث
د لاندینو صحابو رضی الله عنهم څخه هم را نقل کړی دی : ابوذر غفاری ،
ابومالک اشعری ، معاویه ، معاذ بن جبل ، ابوالدرداء ، عبدالله بن
عمر ، سعد بن جناده ، فضاله بن عبید ، حذیفه بن یمان ، عامر بن
ربیع ، جبله او عبدالله بن عباس رضی الله عنهم .

که څه هم په پورتنو روایاتو کې دځینی سندونه ضعیف دی
خومضمون ئی لکه د صحیح بخاری اوصحیح مسلم په شان دی چې
پورته ذکر شو 106.

د دري کسيزه ډلی له پاره

هم د امير تياکلي لازم دي :

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ بَحْرِ بْنِ بَرِّيّ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ
عَجَلَانَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا خَرَجَ ثَلَاثَةَ فِي سَفَرٍ فَلْيُؤْمَرُوا أَحَدَهُمْ
[که دري تنه د سفر له پاره روان شی نو د خپلی ډلی څخه یو تن
امیر وټاکي] 107.

عن عبدالله بن عمر رضی الله عنه قال قال النبی صلی الله علیه وسلم
لا یحل لثلاثة یكونون بفلاة من الارض الا امروا علیهم احدهم¹⁰⁸
[که چیری دري تنه هم په یوځای صحرا کې اوسیری نو هغوی ته دا روا
نه دی مگر دا چې یو د خپلودری کسو څخه د خپل خان امیر وټاکي].

¹⁰⁶ - مجمع الزوائد 5 ټوک 216 مخ 1967 عیسوی کال بیروت چاپ

¹⁰⁷ - سنن ابوداود د کتاب الجهاد 3 ټوک 81 مخ

¹⁰⁸ - نیل الاوطار 9 ټوک 157 مخ کتاب الاقضیه والاحکام په حواله د امام احمد

نیو لیک

.....
 قاضی شوکانی رحمہ اللہ علیہ د دی مضمون حدیث د عمر بن الخطاب رضی اللہ تعالیٰ عنہ او ابن مسعود رضی اللہ عنہم خخه را نقل کړی دی او د نبوی صلی اللہ علیہ وسلم ددی ارشاد بنیگنی یی داسی بیان کړی دی چې که چیری د هغوی امیر موجود نه وی نو بیا به هر یو په خپل نظر کلکوالی کوی چې ددی کار نه اختلاف او تفرقه را پیدا کیری .

د عادل حکمران خیر پوښتنه د دین یو فرض دی :

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَكِّيِّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ قُلْتُ لِسُهَيْلٍ إِنَّ عَمْرًا حَدَّثَنَا عَنِ الْقَعْقَاعِ عَنْ أَبِيكَ قَالَ وَرَجَوْتُ أَنْ يُسْقِطَ عَنِّي رَجُلًا قَالَ فَقَالَ سَمِعْتُهُ مِنَ الَّذِي سَمِعَهُ مِنْهُ أَبِي كَانَ صَدِيقًا لَهُ بِالشَّامِ ثُمَّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ سُهَيْلٍ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ تَمِيمِ الدَّارِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الدِّينُ النَّصِيحَةُ فُلْنَا لِمَنْ قَالَ لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأُمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ

[دین د پنداو نصیحت نوم دی مونږ پوښتنه وکړه د چا له پاره ویی فرمایل د الله جل جلاله له پاره د هغه د کتاب له پاره د هغه د رسول له پاره د مسلمانانو د حکمرانانو له پاره او ټولو مسلمانانو ته]¹⁰⁹ .
 د نصیحت په بنیادی معنا او مفهوم کې د صفائی [پاکې] او اړیکو معنا شامله ده نو په دی اساس ددی معنا ده د زړه پاکوالی او نیک اړیکې دی .

امام نووی رحمہ اللہ علیہ وایی چې : دا ډیر لوی حدیث دی [و علیه مدار الاسلام] .

¹⁰⁹ - صحیح بخاری کتاب الایمان باب الایمان - صحیح مسلم کتاب الایمان باب الدین والنصیحه

نيو ليک

.....
امام ابوسليمان خطابی رحمه الله عليه وسلم ویلی چي نصیحت
یوهرارخیزه کلمه ده اویه عربی لغاتوکې داسی بله جامع کلمه نه شته
چې د دی مفهوم ادا کړی .

النصیحه لله- د الله جل جلاله له پاره زړه پاکوالی او د هغه سره
نیکی اړیکې دا دی چې د هغه په یووالی ایمان راوړی هغه په
ټولوکامله صفاتو متصف او دټولو عیوبو اونقصانانو څخه پاک وگڼل
شی ، د هغه تابعداری وشی، د هغه ددوستانوسره مینه وشی، او د
دښمنانو سره ئیدښمنی وشی، د هغه د دین د منکرینو په خلاف جهاد
وشی د هغه د نعمتونو شکراداء شی او د هغه د دین په لورخلکو ته
بلنه ورکړل شی .

النصیحه لکتابه - د الله د کتاب فرقان حمید سره ښی اړیکې دا
دی چې په هغه د الله جل جلاله د کلام په حیث ایمان راوړی او د هغه
په احکامو باندی د زړه له اخلاصه عمل وکړی ، د تحریفاتو او د
کفارو د عبثواعتراضاتو څخه یې دفاع وکړی شی، د هغه په
مضامینو، پندونو ، نصیحتونو باندی غور، فکر او تدبر وشی د هغه د
علومو خپرونه وشی او د هغه په لور خلکو ته بلنه ورکړل شی .

النصیحه لرسوله : دالله جل جلاله پیغمبرسره نیک اړیکې دا دی
چې د هغه په رسالت ایمان راوړل شی، د هغه د سنتو پیروی وشی، د
هغه د سنتو د خپرولوکوشش وشی، د هغه ددوستانو سره مینه وشی
او د دښمنانو سره ئی دښمنی دهغه تعظیم وکړل شی، د هغه حسنه
اخلاق دخپل ځان له پاره دعمل نمونه وگرځول شی دهغه د ال اود هغه
د اصحابو رضی الله عنهم سره مینه وشی او د بدعاتوڅخه لریوالی
وشی.

النصیحه لائمہ المسلمین : د مسلمانانو د حکمرانانو خیرغوښتنه
او د هغوی سره نیکی اړیکې دا دی چې په حقه خبرکې د هغوی سره
کومک وشی، په ښه والی او نیکی کې ئیاطاعت وشی ، د غفلت او

نیو لیک

غلطی په وخت کې خبردار کړل شى د مسلمانانو د حقوقو د ساتلو په خاطر آماده کړل شى په امامت کې یی لمونځ وکړل شى د هغوى تر مشرې لاندې جهاد وشى او هغوى ته زکوه او صدقات ورکړل شى ترڅو ئی په مستحقینو کې وویشى .

النصيحة لعامة المسلمين : د عامو مسلمانانو خیر غوښتنه او د هغوى سره د نیکې اړیکې دا دی په هغوى ته د دنیا او آخرت د دواړو د خلاصون او کامیابى لاره وروښودل شى هغوى ته ضررونه رسول شى ، د هغوى اړتیاوى پوره کړل شى د مشرانو احترام وشى په کشرانو رحم وکړل شى او د بغض ، حسد ، کینى او غولونو څخه لری والى وشى ¹¹⁰ .

لکه څنگه چې په سوره النساء کې د الله جل جلاله او د هغى د رسول صلی الله علیه وسلم د حکم د منلو څخه وروسته د امام د اطاعت حکم ورکړل شوى ، نو همدا ډول په دى حدیث شریف کې د الله جل جلاله او د هغى د رسول صلی الله علیه وسلم د نصیحت څخه وروسته د مسلمانانو د حکامو د خیر غوښتنى او د هغوى سره د نیکو اړیکو کلکولو ته دین ویل شوى دى ددى نه دا راتېکاره کیږى چې د الله جل جلاله ، رسول صلی الله علیه وسلم او دهغه د کتاب سره نیک اړیکې [حسن تعلق] د امامت د نظام پرته نه شى قائمیدلای او همدا راز دا تری هم ثابت شوه چې د امامت د نظام قایمولى د دین یوه مهمه برخه ده .

د امیر د احترام حکم :

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى أَخْبَرَنَا الْمُعِزُّ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْجَزَائِيُّ عَنْ أَبِي الزُّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ بَغَضَنِي فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَمَنْ يُطِيعِ الْأَمِيرَ فَقَدْ أَطَاعَنِي وَمَنْ

¹¹⁰ - نووى شرح مسلم په حاشیه قسطلانى لومړى ټوک 456 تر 458 او منله دده په فتح الباری لومړى ټوک 146 مخ

نیو لیک

يَعُصِ الْأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي وَحَدَّثَنِيهِ زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ
بِهَذَا الْإِسْتِثْنَاءِ وَلَمْ يَذْكُرْ وَمَنْ يَعُصِ الْأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي

[چاچي زما اطاعت وکړه نو هغه د الله جل جلاله اطاعت وکړه او چا
چي زما نافرمانی وکړه نو هغه د الله جل جلاله نافرمانی وکړه او چا چي
زما د امير يا د مسلمانانو د امير اطاعت وکړه نو هغه په حقيقت کې
زما اطاعت وکړه او چاچي زما د امير يا د مسلمانانو د امير نافرمانی
وکړه نو هغه زما نافرمانی وکړه¹¹¹] .

ابن حجر عسقلانی رحمه الله عليه وائی چې : هغه امير چې په حق
سره حکم کوی او د عدل او انصاف له مخی پریکړی کوی نو هغه د
رسول صلی الله علیه وسلم امير او نائب دی دا په دی خاطر چې هغه د
رسول صلی الله علیه وسلم به حکم اود شریعت مطابق امير جوړ شوی
دی¹¹² .

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ وَهَبٍ بْنِ مُسْلِمٍ حَدَّثَنَا عَمِّي عَبْدُ اللَّهِ
بْنُ وَهَبٍ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ حَدَّثَنِي بُكَيْرٌ عَنْ بُسْرِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ
جُنَادَةَ بْنِ أَبِي أُمَيَّةَ قَالَ دَخَلْنَا عَلَى عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ وَهُوَ مَرِيضٌ فَقُلْنَا
حَدِّثْنَا أَصْلَحَكَ اللَّهُ بِحَدِيثٍ يَنْفَعُ اللَّهُ بِهِ سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ دَعَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَايَعَنَا فَمَا
أَخَذَ عَلَيْنَا أَنْ بَايَعَنَا عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ فِي مَنْشَطِنَا وَمَكْرَهِنَا وَعُسْرِنَا
وَيْسْرِنَا وَأَثَرَةٍ عَلَيْنَا وَأَنْ لَا تُنَازِعَ الْأَمْرَ أَهْلُهُ قَالَ إِلَّا أَنْ تَرَوْا كُفْرًا بَوَاحًا
عِنْدَكُمْ مِنَ اللَّهِ فِيهِ بُرْهَانٌ

[عباده بن صامت رضی الله عنه فرمایي چې مونږ نبي کریم

¹¹¹ - صحیح بخاری کتاب الاحکام 2 ټوک 57 مخ صحیح مسلم کتاب الاماره
باب اطاعه الامام

112 - فتح الباری 61 ټوک 228 مخ د 1959 عیسوی کال د مصر چاپ

نيو ليك

صلی اللہ علیہ وسلم راوغښتو اودا وعده ئی راڅخه واخسته چې مونږ به د خپلو آمرانو خبره او رو د هغو اطاعت او تابعداری به کووکه زموږ طبیعت ئی غواړی او یا ئی نه غواړی، د سختی او نرمی په دواړو حالتونو کې [په دی شرط چې د هغه حکم د شریعت مطابق وی] او زموږ څخه ئی دا وعده هم واخسته چې مونږ به د حکومت د مسئولینو سره نه نښلو، مگر دا چې دهغوی څخه ښکاره کفر وگورو او د هغی د کفر په هکله د تاسی سره د الله خوا نه کوم قطعی دلیل موجود وی [113].

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
اسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَإِنْ اسْتَعْمِلَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ حَبَشِيٌّ كَانَ رَأْسَهُ زَبِيئَةً
[د خپلو آمرانو خبری واورى د هغوی اطاعت وکړی که څخه هم په تاسی داسی یوحبشی غلام امیر مقرر شوی وی چې د هغه سر د ممیزد دانى په اندازه وی] [114].

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ تَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ
عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ قَالَ عَلَى الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ
فِيمَا أَحَبَّ وَكَرِهَ إِلَّا أَنْ يُؤْمَرَ بِمَعْصِيَةٍ فَإِنْ أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلَا سَمْعَ وَلَا طَاعَةَ
[دامیرانو خبره اوریدل اود هغوی د اطاعت کول په مسلمانانو فرض دی، ترڅو پوری چې هغوی ته ئی په گناه حکم نه وی کړی کله چې په گناه حکم وکړی نو بیا ئی نه اوریدل روا دی او نه اطاعت کول

113 - صحيح بخارى كتاب الاحكام 2 ټوک 1045 مخ - صحيح مسلم كتاب الاماره باب البيعه على السمع والطاعة

114 - صحيح بخارى كتاب الصلوات او كتاب الاحكام - جامع الاصول 4 ټوک 61 مخ

نیو لیک

و حَدَّثَنِي سَلْمَةُ بْنُ شَيْبٍ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ أَعْيَنَ حَدَّثَنَا مَعْقِلٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي أَنَيْسَةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ حُصَيْنٍ عَنْ حَدِيثِهِ أَنَّ الْحُصَيْنَ قَالَ سَمِعْتُهَا تَقُولُ حَجَّجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَجَّةَ الْوُدَاعِ قَالَتْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَوْلًا كَثِيرًا ثُمَّ سَمِعْتُهُ يَقُولُ إِنَّ أَمْرَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ مُجَدِّعٌ حَسِبْتُهَا قَالَتْ أَسْوَدٌ يَقُودُكُمْ بِكِتَابِ اللَّهِ فَاسْمَعُوا لَهُ وَأَطِيعُوا

[رسول الله صلى الله عليه وسلم دحجه الوداع په وخت کې په منی کې فرمایلی دی که پرتاسی پوزه غوڅی تور حبشی غلام امیرمقرر شی او هغه ستاسی مشری د الله جل جلاله د کتاب مطابق کوی نو د هغی خبره واوروی او اطاعت شی وکړی] ¹¹⁶.

عن ابی امامه رضی الله تعالی عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم في خطبه حجه الوداع اتقوا الله ربكم وصلوا خمسكم و صوموا شهرکم و ادوا زکوه اموالکم و اطيعوا اذا امرکم تدخلو جنه ربکم

[رسول الله صلى الله عليه وسلم دحجه الوداع په وخت کې په آخری خطبه کې وفرمایل: د الله جل جلاله څخه ویریری ، پنځه وخته لونځونه کوی ، د رمضان په وخت کې روژه ونیسی د خپلو مالونو زکوتونه ورکړی او د خپل امیر اطاعت او پیروی وکړی نو تاسی به په جنت کې

¹¹⁵ - بخاری 2 ټوک 1057 مخ کتاب الاحکام - مسلم الاماره باب اذا امر بمعصیه ... - جامع ترمذی کتاب الجهاد باب ملاطاعه مخلوق فی معصیه الخالق - سنن ابوداود کتاب الجهاد باب فی الطاعه - سنن نسائی کتاب فی البیعه باب جزاء من امر بمعصه - جامع الاصول 4 ټوک 65 مخ ¹¹⁶ - صحیح مسلم کتاب الاماره باب السمع والطاعه بکتاب الله - جامع ترمذی کتاب الجهاد باب ماجأ فی طاعه الامام

نيو ليك

داخل كړې شى 117] .

د امت اصلاح د صالح حكمران پرته نه كيږي :

عن ابن عباس رضى الله عنه قال قال النبي صلى الله عليه وسلم صنفان من امتي اذا صلحا صلحت الامه واذا فسدت فسدت الامه السلطان والعلماء وفي روايه الامراء و الفقهاء

[زما د امت د دوه ډولوخلكو حالت چي ترخه وخته پوري بڼه وي نو د امت حالت به هم بڼه او بهتر وي او كله چي د هغوى حالت خراب شى نو په امت كې هم خرابي او بدى منځ ته راځي، ددى دوه ډلوخه مقصد حكمرانان او علماء دي 118.

حَدَّثَنَا أَبُو الثُّعْمَانِ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ بَيَانَ أَبِي بَشِيرٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ قَالَ دَخَلَ أَبُو بَكْرٍ عَلَى امْرَأَةٍ مِنْ أَحْمَسَ يُقَالُ لَهَا زَيْنَبُ فَرَأَاهَا لَا تَكَلِّمُ فَقَالَ مَا لَهَا لَا تَكَلِّمُ قَالُوا حَجَّتْ مُضْمِتَةً قَالَ لَهَا تَكَلِّمِي فَإِنَّ هَذَا لَا يَجِلُّ هَذَا مِنْ عَمَلِ الْجَاهِلِيَّةِ فَتَكَلَّمْتُ فَقَالَتْ مَنْ أَنْتَ قَالَ امْرُؤٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ قَالَتْ أَيُّ الْمُهَاجِرِينَ قَالَ مِنْ قُرَيْشٍ قَالَتْ مِنْ أَيِّ قُرَيْشٍ أَنْتَ قَالَ إِنَّكَ لَسُئُولٌ أَنَا أَبُو بَكْرٍ قَالَتْ مَا بَقَاؤُنَا عَلَى هَذَا الْأَمْرِ الصَّالِحِ الَّذِي جَاءَ اللَّهُ بِهِ بَعْدَ الْجَاهِلِيَّةِ قَالَ بَقَاؤُكُمْ عَلَيْهِ مَا اسْتَقَامَتْ بِكُمْ أَيْمَتُكُمْ قَالَتْ وَمَا الْأَيْمَةُ قَالَ أَمَا كَانَ لِقَوْمِكَ رُءُوسٌ وَأَشْرَافٌ يَأْمُرُونَهُمْ فَيَطِيعُونَهُمْ قَالَتْ بَلَى قَالَ فَهُمْ أَوْلِيكَ عَلَى النَّاسِ

[يوى بنځى د ابوبكر رضى الله عنه څخه پوښتنه وكړه د جاهليت څخه وروسته چي الله جل جلاله زمونږ د حالت بڼه والى او اصلاح

117 - جامع ترمذى كتاب الصلوه فى آخواباب الصلوه تخريج د احمد رحمه الله

عليه ، ابن حبان او الحاكم

118 - جامع بيان العلم د ابن عبدالبر لومړى 184 مخ د مصرچاپ - منتخب

كنز العمال پرحاشيه دمسنده احمد 2 ټوك 147 په حواله حليه الاولياء

نيو ليک

.....
 فرمايلي دي نو په دي بڼه حالت کي به مونږ ترڅه وخته پوري اوسو؟
 ابوبکر رضی اللہ عنہ ورته وويل: ترهغه پوري چې ستاسو حکمران په
 صحيح لاره روان وي نو ترهغه وخته پوري به تاسو به بڼه حالت کي پاته
 شي [119] .

قال عمر بن الخطاب والله مايزع الله بالسلطان اعظم ممايزع بالقرآن
 [عمر فاروق رضی اللہ عنہ فرمايلي دي په الله جل جلاله قسم چې
 الله جل وعلی شانہ د حکومت په واسطه چې دکومو بديو مخنيوی
 کوي هغه د هغه نه ډير زيات دي چې د قرآن په واسطه ئي کوي] 120 .
 ددی علت دادی چې د قرآن د زده کړی او د هغی د پند او دلائلو
 څخه ځینی خلک گټه اخلي او خپل ځانونه دگناه څخه ساتي - خو ځنی
 سخت زړی خلک د هغی څخه څه گټه نه شي اخستی خو څرنگه چې
 حکومت ورته سزا ورکوي او د هغه سره مادی قوت هم دی نو د دی له
 امله د سزاگانوله ویری ځینی خلک د جرمونو کولو څخه ځان ژغوري .
 د همدی مضمون په ډول اوپه همدی کلیمو د حضرت عثمان
 رضی اللہ عنہ یوه وینا هم په کتابونو کي را نقل کړی شوی ده 121 .

ابومسلم خولانی رحمه الله علیه چې یولوی عالم او متقی تابعي وه
 فرمایي چې : مثل الامام کمثل عین عظیمه صافیه طیبه - الماء یجری
 منها الی نهر عظیم فیخوض الناس فی کدرونه ویعود علیه صفو العین
 فاذا کان الکدر من قبل العین فسد النهر و لا یصلح الناس الا بالامام
 و لا یصلح الامام الا با الناس [حکمران د هغی لوی، پاکي او خوږی

119 - صحیح بخاری کتاب فضایل اصحاب النبی صلی الله علیه وسلم باب ایام

الجاهلیه - جامع اصول 81 ټوک 4 مخ

120 - منتخب کنز العمال په حاشیه د مسند 2 ټوک 134 مخ په حواله د تاریخ

بغداد د خطیب بغدادی

121 - جامع الاصول 4 ټوک 87 مخ 1970 چاپ - البدایه و النهایه ابن کثیر 3

ټوک 10 مخ

نیو لیک

چینی په مثال دی چې د دی چینی اوبه په یوه غټ کانال کې بهیږي ، خلک د کانال په اوبوکې غوټی ووهی او هغه خرابوی او خره وی خو بیا له چینی څخه پاکې او صافی اوبه راشی ، خوکه په خپله دچینی اوبه خرابی او خړی شی نو د کانال اوبه به په خپله خرابی خړی پړی وگرځی- د خلکو اصلاح د حکمران پرته نه شی کیدلای- او د حکمران اصلاح د خلکو پرته نه شی کیدلای¹²².

احمد بن عبدالله رحمه الله علیه فرمائی چې :

اسئل الله صلاحاً للولاه الرو،ساء

فصلاح الدين والد نيا صلاح الامراء

[زه د الله جل جلاله څخه سوال کوم چې هغه حکمرانان او مشران نیک وگرځوی ځکه چې د دین او دنیا اصلاح د حکمرانانو په اصلاح کې پټه ده]¹²³.

د پورته نه ویشته روایتونو او همداسی ددی بحث په هکله د سلگونو نورو روایتونو څخه دا خبره راپه ډاگه کیږي چې د اسلامي عادل حکومت قیام یوه دینی وجیبه ده او دینی سیاست د اسلام او دین یو باب او مهمه څانگه ده .

د اسلامحکومت

په هکله د اسلام پوهانو وینا وی :

دقرآنکریم د پنځه آیتونو او دیرشو روایتونو څخه دا خبره ثابتیږي چې د اسلامي حکومت جوړول واجب دی ځکه چې که دمسلمانانو کوم سیاسي مشرموجودنه وی نو د هغی ټاکل په هغوی باندي شرعاً فرض دی او که نه نو دوی به د الله جل جلاله په وړاندي نیول کیږي مسلمان پوهانو د همدی آیتونو او روایتونو په نظرکې نیولو سره [دامام

122 - المنصف لعبدالرزاق 11 ټوک 327 مخ باب الامام راع 1392 هجری

قمری کال بیروت چاپ

¹²³ جامع البيان العلم د ابن عبدالبر لومړی ټوک 184مخ

نیو لیک

نصبول] یعنی د اسلامی حکومت جوړول او د خلیفه ټاکل واجب کړی دی دلته د مثال په ډول د یوڅو پوهانو نظرئى را اخلو:

امام ابوالحسن الماوردی الشافعی رحمه الله علیه چې په 450 هجری قمری کال کې مړ شوی دی او قاضی ابویعلیٰ الحنبلی رحمه الله علیه چې په 458 هجری قمری کال کې مړ شوی دی لیکلی دی چې: وعقد الامامه لمن يقوم بها في الامه واجب بالاجماع [د ریاست د مشرئ له پاره د داسی یوه شخص ټاکل چې دا فرض ادا کړی شی د اجماع په اساس واجب دی] 124.

امام عبدالقاهر بغدادی رحمه الله علیه چې په 429 هجری قمری کال کې مړ شوی دی وایی چې: جمهور اصحابنا من المتكلمين و الفقهاء مع الشيعه والخوارج واكثر المعتزله بوجوب الامامه وانها فرض وواجب [زمونږ د استادانو څخه د عقائدو او فقهی مشهورو پوهانو همدا ډول شیعہ گانو، خوارجو او اکثره معتزلو ډیرو همدا ویلی دی چې د اسلامی حکومت جوړول او امام نصبول فرض او واجب دی] 125.

علامه ابن حزم ظاهری رحمه الله علیه چې په 456 هجری قمری کال کې مړ شوی دی وایی چې: ولا يجوز التردد بعد موت الامام في اختيار الامام اكثر من ثلاث [د یو حکمران د وفات څخه وروسته د بل حکمران د ټکولو له پاره د درئ ورځو څخه ډیر وخت تیرول روانه دی] 126.

ابن حزم رحمه الله علیه په خپل بل کتاب کې دخلیفه د ټاکلو د وجوب په هکله د اهل سنتو، مرجئو، خوارجو او شیعو اجماع رانقل

124 - الاحكام السلطانيه ماوردی 1973 د مصر قاهره چاپ - الاحكام

السلطانيه ابی یعلیٰ رحمه الله علیه 1966 د مصر قاهره چاپ

125 - اصول الدین 271 مخ جامع اشرفیه لاهور پاکستان چاپ

126 - المحلي د ابن حزم لیکنه لومړی ټوک 45 مخ

نيو ليک

کړيده 127.

علامه ابوالشکور السالمی رحمه الله عليه وایي چې : ان الخلافه ثابتہ والاماره قائمه مشروعه واجبه على الناس ان يروا على انفسهم اماما بدليل الكتاب والسنة والاجماع [خلافت او امارت د شریعت په اساس ثابت دی او په خلکو واجب دی چې په خان یوسړی د حکمران په حیث وگوری د دی دلیل قرآن ، سنت او د امت اجماع ده] 128 .

شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمه الله عليه چې په 728 هجری قمری کال کې مړ شوی دی وایي چې : ان ولايه امرالناس من اعظم واجبات الدين بل لاقیام للدين الابهها [اسلامی حکومت د دین لویه فریضه او جوړښت ئی واجب دی بلکه د هغه پرته دین نه شی قائمیدلای] 129 .

علامه علاو الدین الحصکفی حنفی رحمه الله عليه چې په 1088 هجری قمری کال کې مړ شوی دی لیکي چې : ونصبه اهم الواجبات فلذا قدموه على دفن صاحب المعجزات [د عادل حکمران ټاکل د دین اهمه فریضه ده همدا علت دی چې صحابه کرامو رضی الله عنهم د امیر ټاکل د رسول الله صلی الله علیه وسلم د تدفین څخه د مخه سرته ورسول او ابوبکر صدیق رضی الله عنه سره ئی بیعت وکړ] 130 .

علامه ابن الهام حنفی رحمه الله عليه چې په 681 هجری قمری کال کې مړ شوی دی لیکي چې : و نصب الامام واجب سمعا [د ریاست

127 - الفصل بين الملل والنحل ابن حزم 4 ټوک 87 مخ

128 - التمهيد في بيان التوحيد 172 مخ د 1309 هجری قمری کال د هندوستان

129 - السياسته الشرعته 161 مخ 1969 عیسوی کال د مصر چاپ

130 - درمختار سره د شامی حاشییه لومړی ټوک 511 مخ د امامت بحث -

والمعتمد في المعتقد 174 مخ د قاضی فضل الله توریشتی حنفی رحمه الله علیه 1288 هجری قمری کال د هندوستان د مدراس چاپ - مقدمه ابن خلدون

نيو ليک

مشر ٽاڪل شرعاً واجب دی [131.

امام ربانی مجدد الف ثانی شیخ احمد سرهندي رحمہ اللہ علیہ لیکي چي : بادشاه نسبت به عالم در رنگ دل است بيدن اگر دل صالح است ، بدن صالح است و اگر دل فاسد است بدن فاسد است ، صلاح پادشاه صلاح عالم است و فساد او فساد عالم¹³².

په نري کي د پادشاه مقام هغسي دی لکه څنگه چي په بدن کي د زړه مقام دی که چيري د زړه حالت صحيح وی نو جسم به هم روغ او صحيح وی او که چيري د زړه حالت خراب وی نو د جسم حالت هم خرابيږي ، صالح حکمران د ټولي نري صلاح ده او بد حکمران د ټول نري خرابيدل دی .

شاه ولي الله محدث دهلوی رحمہ اللہ علیہ ليکلي چي : واجب بالكفايه است بر مسلمين الی يوم القيمه نصب خليفه مستجمع شرائط [د قيامت تر ورځي پوري په مسلمانو دا کفائي فرض دی چي داسي يو خليفه وټاکي چي په هغه کي د خلافت شرائط موجود وي] 133 .

دا لس حوالی چي د عشره کامله حيثيت لري د مثال په ډول وړاندي کيږي او که نه د فقهي ، احاديثو او تفاسيرو داسي کوم يو کتاب به نه وي چي په هغي کي د امام د ټاکلو د وجوب او ضرورت اهميت نه وي بيان شوی .

¹³¹ - المسایره 156 مخ د مصر د محمود يه چاپ - البدائع 7 ټوک 2 مخ د کاشاني حنفي ليکنه 1974 عيسوي کال چاپ

¹³² - مکتوبات لومړي دفتر دوهمه برخه 47 مکتوب د هندوستان چاپ

¹³³ ازاله الخفاء عن خلفه الخلفاء 3 مخ د پاکستان لاهور چاپ

نیو لیک

دوم فصل

د پیغمبرانو علیهم السلام او صالحینو

هکړه متونه :

د قرآن کریم له مخی د انبیاء علیهم السلام فرضی منصب د دین اقامه کول بنسول شوی دی یعنی د اسلام د دین نافذول، دین یواځی ما بعد الطبیعیات او یا د حس نه د لوړو کارونو نوم نه دی، بلکه د ژوندانه د پوره نظام نوم دین دی چې هغه په خو خانگو ویشل شوی : عقائد او ایمانیات - عبادات - معاملات - اخلاقیات - عقوبات - سیاسیات

ددین ددی جامع فکرڅخه د نبوت او رسالت جامع فکرمنخته راځی د الله جل جلاله رالپړل پیغمبر محمد صلی الله علیه وسلم د دنیا د پرینولو، د دنیا څخه د تینتیا او رهبانیت درس نه ورکوی، بلکه د دنیا د تعمیر او د خلکو د اصلاح هر اړخیز پیغام ئی له ځانه سره راوړی نبی صلی الله علیه وسلم یواځی د ما بعد الطبیعی امورو معلم نه دی بلکه د ژوندانه د مکمل نظام بنوونکې هم دی چې په هغه کې د

نيو ليک

سياست او حکمرانی اصول هم شامل دی .

د هندوستان نامتو محدث شاه ولی الله رحمه الله عليه د نبی صلی الله علیه وسلم د خصوصیاتو څیرنه په دی توگه کړی ده د بشری ژوندانه د تعمیر له پاره چې د کومو کومو صلاحیتونو اړتیا پیدا کړی نو هغه ټول د نبی صلی الله علیه وسلم په ذات کې نسبت نورو انسانانو ته فطرتاً زیات موجود دی .

ا [نبی یوحکرمان هم وی چې د [مدنی انسان] په نوم یاد کړی یعنی په ټولنیزو او تمدنی امورو کې پوه او ماهر انسان .

ب [نبی یوه حکیم هم وه چې د علم اخلاق ، تدبیر منزل او سیاست مدن په اصولو پوه او ماهر وه .

ج [نبی یو کامل مرشد هم وی چې د عبادتونو او ذکر ونو د هغه ټولو طریقو څخه په ښه توگه باخبر وه چې د نفس د پاکوالی له پاره ورته اړتیاوی .

په نبی کې دا ټول کمالونه په خپله موجود وی د کوم تربیت ځای او خاندان تر احسان لاندی نه وی ¹³⁴ .

د شاه ولی الله رحمه الله عليه د پورتنی څیرنی لنډیز دا دی چې نبوت دری بنسټیز ارکان لری : حکومت او سیاست - علم او حکمت - رشد او هدایت

په هر نبی کې دا دری واړه ارکان په پوره توگه موجود وی ، هغه د حکمرانی او سیاست قابلیت هم لری ، که څه هم هغه ته عملاً د منظمی حکمرانی وخت په لاس ورنشی ، خو هغه په خپله فقیری کې هم د امیری په صفتونو متصف وی ، د هغه په هکله دا فکر هم کیدای نه شی چې د مملکت د تدبیر او د خلکو د سیاست اصول او مقررات دی د هغه په زده کړو کې شامل نه وی .

---

¹³⁴ قره العینین فی تفضیل الشخین لنډ 41 مخ 1976 عیسوی کال مکتبه سلیفه لاهور پاکستان چاپ

نیو لیک

په دی فصل کې د انبیاء و او صالحینو د هغه حکومتونو یادونه کوو چې هغه قرآنکریم کې ذکر شوی د تاریخ په کتابونو کې هم د داسی حکومتونو حالات ترمخه کیږی ، چې د هغی مشران د الله جل جلاله نیک بندگان وه خو دلته د دی ټولو یادونه زمونږ په نظر کې نه ده .

د آدم علیه السلام خلافت :

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ [د البقره سورت 30 آیت]

بیا لږ شان هغه وخت په زړه کړه چې کله ستا رب پرېنتو ته ويلي و چې زه په ځمکه کې د یو خلیفه پیدا کوونکې يم [. د مفسرینو امام ابن جریر طبری رحمه الله علیه چې په 310 هجری قمری کال کې مړ شوی دی د خلیفه دکلیمی د تفسیر په هکله داسی وائی چې:

عن ابن مسعود او ابن عباس رضی الله عنهما انی جاعل فی الارض خلیفه منی یخلفنی فی الحکم بین خلقی و ذالک الخلیفه آدم ومن قام مقامه فی طاعه الله والحکم بالعدل بین خلقه [ابن مسعود او ابن عباس رضی الله عنهما د خلیفه دکلیمی مطلب په دی توگه بیان کړی دی چې زه پیدا کوم په ځمکه خپل خلیفه او هغه به زما د مخلوق ترمنځ د پری کړی کولو په وخت کې زما نائب وی او دا خلیفه آدم علیه السلام دی او هر هغه شخص چې د الله جل جلاله اطاعت اود هغه د مخلوق ترمنځ په عدل او انصاف سره حکم وکړی ، نو هغه به د آدم علیه السلام نائب وی^[135].

¹³⁵ - تفسیر ابن جریر رحمه الله علیه لومړی ټوک 200 مخ - معالم التنزیل لومړی ټوک 20 مخ هندی نسخه - تفسیر قرطبی لومړی ټوک 263 مخ -

نيو ليک

.....
 علامه سيد محمود الوسی رحمه الله عليه چې په 1270 هجري قمری کال کې مړ شوی دی شوی فرمایي چې : انه خليفه الله في الارض وكذا كل نبى استخلفه في عماره الارض و سياسه الناس وتكميل نفوسهم وتنفيذ امره فيهم [آدم عليه السلام پرځمکه د الله جل جلاله خليفه وه او په همدی ډول د الله جل جلاله هر نبی عليه السلام د ځمکې د ابادولو په خاطر پرځمکه خپل خليفه گرځولی وه د خلکو د سياست او صلاح په خاطر د هغوی د نفسونو د تزکیې او پاکوالي په خاطر او د هغوی ترمنځ د الله جل جلاله د حکمونو د نافذونو په خاطر
 [136]

د دی آیت د تفسیر په هکله مفسرینو د حکم بالعدل ، اقامه الاحکام ، تنفيذ قضایا او احکام او سياسه الناس الفاظ را نقل کړی دی - ښکاره ده چې د انصاف په اساس پریکړی کول د الله جل جلاله د حکمونو نافذول او په خلکو سیاست کول صرف د تبلیغ او تعلیم کارنه دی بلکه دا د یوه حکمران فریضه ده دا ضرو رنه ده چې د حکومت نظم دی د اوسنیو حکومتونو په څیر هرارځیز وی ، د آدم عليه السلام په وخت کې خلافت فطری او ساده وه مگرکه په هر ډول وه خو یو حکومت وه ، د ابن الاثیر او ابن جریر حواله مخکې ورکړل شوه چې ادم عليه السلام ته د نبوت به څنگ کې ملک الارض [د ځمکې حکومت] هم ورکړل شوی وه چې د هغی د مړینې وروسته [حکومت] د هغه زوی شیث عليه السلام ته ورو سپارل شو، اود شیث عليه السلام په نشتوالی کې به د حکومت مسئولیت سیاسه الملک د

زاد المسیر ابن جوزی لیکنه لومړی ټوک 60 مخ 1964 عیسوی کال بیروت چاپ - تفسیر مظهری د قاضی ثناء الله یانی پتی لیکنه لومړی ټوک 40 مخ د مکتبه علمیه لاهور پاکستان چاپ - تفسیر کبیر د امام رازی لیکنه 2 ټوک 165 مخ
 136 - روح المعانی لومړی ټوک 220 مخ رشید کتابخانه لاهور پاکستان چاپ

نیو لیک

137

هغه زوی حضرت انوش سرته رساوه
د ملک ، ریاست او سیاست د کلیموڅخه دا ثابتیږي چې
د ابتدائی دور د حکومتونوڅخه اخستل شوی چې د آدم علیه السلام
د خلافت په څیر وو .

د آدم علیه السلام دخلافت پوری د مربوطو آیاتونوڅخه را څرگند
شوی سیاسی اصول :

په قرآنکریم کې د آدم علیه السلام نوم په " 25 " آیتونو کې یاد شوی
دی چې د هغو آیتونو څخه د بقری په سوره کې د ځینی ثابت
شوواصولو لنډه تشریح وړاندی کوو.

1 - اِيَّيْ جَاعِلٌ

: زه ټاکونکې او جوړونکې یم :

له دی څخه په واضح توگه د الهی حاکمیت اصول ثابتیږي چې په
حقیقت کې حاکم او ټولواک ذات الله جل جلاله دی او آدم علیه
السلام د هغه ټاکلی خلیفه دی چې هغه د الهی اذن په اساس د
ځمکې د ریاست او د الله جل جلاله د بندگانو د قیادت وظیفه سرته
رسوی .

2- فِي الْأَرْضِ [په ځمکه کې]:

یعنی د آدم علیه السلام حکومت په جغرافیائی او منطقیو حدودو
کې مختصرشوی نه وه بلکه د الله جل جلاله په ټوله ځمکه دهغه
حکومت وه البته دا بیله خبره ده چې په هغه وخت کې د آبادی د
لږوالی په اساس ، په عملی توگه داخلافت په محدوده علاقه قایم
کړشوی وه .

3- خَلِيفَهُ [خپل نائب]

137 - الکامل د ابن اثیر لیکنه لومړی ټوک 47 مخ - تاریخ د ابن جریر طبری

لیکنه 76 مخ

نیو لیک

دا خلافت یو نیابتی حکومت وه چې د الله جل جلاله د احکامو او لارښوونو پابند وه نه یو مطلق العنانه پادشاهی یا د خلکو د غوښتنو پابند حکومت .

4- وَإِذْ قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ

[هغوی عرض وکړ: آیا ته په ځمکه کې داسی یو څوک ټاکې چې د هغی نظم خراب کړی او وینی توي کړي ؟] .

ددی نه څرگندېږی چې په بشری ټولنو کې د شخړو او نښتو را پیدا کیده یو طبیعی کاردی چې د خلافت یا نیابتی حکومت کار د همدی شخړو او نښتو پاتی ته رسول او د جرائمو مخنیوی دی .

5- وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ

[ستا له حمد او ثنا سره تسبیح اوستا له پاره سپیڅلی ستاینه خو همدا مونږ کوو] .

ښکاره ده چې په هغه ټولنو کې چې د گناه امکان نه وی، نو هلته د خلافت او حکومت د جوړولو اړتیا هم نه لیدل کیږی د بشری ټولنی په څیر په ملاتکو کې بی اعتدالی موجوده نده نو په همدی خاطر په هغوی

کې د خلافت له پاره اړتیا هم نه شته .

6 - قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

[وی ویل زه پر هغه څه پوهیږم چې تاسی پری نه پوهیږئ] .
دا د خلافت د هغه ښیگڼو په لور اشاره وه، چې ملاتکوته نه وی معلومی، همداراز په دی کېد هغه حقیقت په لور هم اشاره شوی ده چې د اعلی اقتدار خاوند او اعلی حاکم هغه څوک کیدای شی چې د هغه علم په ماضی ، مستقبل او حال باندی یو رنگ محیط او خپور وی .

7- وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا

[الله جل جلاله آدم علیه السلام ته د ټولو شیانو نومونه وښودل] .

نیو لیک

د مبارک آیت ددی برخی څخه را څرگندېږي چې د خلافت له پاره د دیني علومو پرته د دنیاوی علومو زده کړې ته هم اړتیا ده، او د شرعی احکامو د علم په څنګ کېبه ځمکنی شيانو پوهه هم ضروری ده ملائکوت ته د ځمکنی شيانو په هکله پوهه نه وه ورکړل شوی، نو د پاکوالی سره سره هغوی ته خلافت ور نکړل شو، څرنگه چې آدم علیه السلام ته د ځمکې د تعمیر [عمارۀ الارض] او د خلکو د سیاست [سیاسه الناس] کار ورپه غاړه وه نو ځکه هغه ته د [علم الاحکام] په څنګ کې [علم الاشياء] هم ورکړل شوی وه.

8- فَمَا يَا تَيْنَكُمْ مِني هُدًى

[بیا چې زما له خوا کوم هدايت ورسېږي].

خلافت کې اساسی قانون د الله له خوا څخه لارښوونی او نازل کړی شوی حکمونه دی، البته په غیري منصوصو امورو کې یعنی مباحاتو او د مصالحو مرسلو په دائره او د اساسی قانون د حدودو په چوکاټ کې قانون جوړیدای شی خو په دی شرط چې قانون جوړونکې فقهای عابدین وی.

9- فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

[نو څوک چې زما د دی لارښوونی پیروی وکړي نو پر هغو باندي به څه ویره او غم نه وي].

اسلامی حکومت کې د شرعی قوانینو پیروی د آخرت د ورځی د کامیابی او خلاصون وسیله ده. او د دنیوی اقتصادی آسانتیا او آرام [قراری] انتظام کول هم د هغی په فرائضو کې شامل دی.

10- وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

[او هغه خلک چې د ده له منلو انکار وکړي او زموږ آیتونه دروغ وانگيري هغوی د دوزخ ته تلونکي دی هلته به هغوی همیشه اوسېږي].

د اسلامی حکومت د شرعی احکامو څخه سرغړونه یوازې د

نیو لیک

دنیائی تاوانونو سبب نه گرځی بلکه د هغه اصلی او حقیقی تاوان
آخروی او همیشنی تباهی و بربادی ده پناڼه غواړم په الله جل جلاله له
هغه څخه .

د ابلیسی حکومت اصول :

عبدالله بن مسعود ، عبدالله بن عباس او نورو صحابه کرام رضی
الله عنهم څخه روایت دی چې :
فجعل ابلیس علی ملک الدنيا... وکان له سلطان الارض کان
یسوس بین السماء والارض [الله تعالی ابلیس د نړۍ په حکومت
ټاکلی وه او هغه ته په ځمکه سلطنت ورکړل شوی وه او هغه د ځمکې
او آسمان ترمنځ سیاست او حکومت کولو] ¹³⁸ .
ابلیس د ابلاس څخه اخستل شوی چې معنی ئی نا امیدي ،
پنښماني ، غم ، حیرانی او پریشانی ده، ابلیس هم د خپلی سرغړونی
او تکبر په اساس د الله جل جلاله د رحمت څخه نا امیده شوی وه او په
غم ، حیرانی او پریشانی کې ککړ وه او همدا د هغی د تسمی علت
دی ځکه چې د هغی اصلی نوم حارث یا عزازیل وه .
ابن منظور رحمه الله علیه لیکي چې: وابلس من رحمه الله ای یئس
وندم ومنه سمی ابلیس . . . وال ابلاس الحیره ... والابلاس الانکسار
والحزن [د ابلس معناده فلانکې نفر د الله جل جلاله د رحمت څخه
بی برخي اونا امیده شوی دی نو همدا علت دی چې ابلیس ته ئی د
ابلیس نوم ورکړی دی ... ابلاس حیرانتیا ته هم ویل کیږی او ابلاس د
ماتی خوړلو او غمجنیدو له پاره هم راځی] ¹³⁹ .
د ابلیسی نظام اصول د خلافت د اصولو ضد دی ددی ابلیسی

¹³⁸ - تفسیر ابن جریر لیکنه لومړی ټوک 226 مخ - تاریخ ابن جریر طبری
لومړی ټوک 41 مخ - الکامل د ابن الاثیر لیکنه لومړی ټوک 23 مخ - البدایه
النهاییه عمادا لدین بن کثیر لیکنه لومړی ټوک 55 مخ
¹³⁹ - لسان العرب 6 ټوک 29 مخ - تفسیر ابن جریر طبری ټوک 227 مخ

نیو لیک

سیاست خوخواوی په لاندی ډول دی :

1- اَبی [هغه انکارو کړ] :

د ابلیسی سیاست لومړی بنسټیز اصل دا دی چې د شرعی قانون د فوقیت څخه انکار او د الله جل جلاله د حکمونو څخه مخ اړول .

2- وَاسْتَكْبَرَ [د خپلی لوئی په غرور کې اخته شو] :

خپل ځان ئی لوی وگاڼه، د خپل ځان له پاره ئی لوړوالی او مطلق العنانیت اختیار کړ.

3- وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ [اود نه منونکو له ډلی څخه شو] .

د مسلمانانو په پرتله کافرو ته ترجیح ورکول او د هغوی د ډلی سره یوځای کیده.

4- قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ

[ابلیس وویل چې زه له هغه نه غوره یم تا زه د اور څخه پیدا کړی یم او هغه دی له ختی څخه پیدا کړی دی] .

د ابلیس له دیوینا څخه معلومیږی چې د عقلی سیاست [د شریعت په مقابل کېد عقل علویت او نشنلیزم یعنی قوم پرستی او نژاد پالنې] اول داعی ابلیس وه هغه به ویل چې عقل هیڅکله دانه قبلوی چې د اعلی نسل او نژاد پرځای ښکته او ادنی نژاد ته د ځمکې د خلافت او سیاست امور وسپارل شی .

5- لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ

[خامخا به زه هغوی ته ستا په سمه لاره کښینم] .

6- هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَى

[ای آدمه ! تا ته هغه و نه درونه ښیم چې په هغی سره تل تر تله ژوند او نه ختمیدونکې سلطنت په لاس درځی؟] .

غولونه د ځواک له پاره لوړه پیدا کول، او باطل د حق په څیر رامخته کول د ابلیس پالیسی ده .

نیو لیک

7- فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوُّكَ وَلِزَوْجِكَ

[په دی سره مونږ آدم علیه السلام ته وویل چې گوره دا ستا او ستا د میرمنی دښمن دی].

8- يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا

[او له هغو څخه یی د هغوی جامی ویستلی وی ترڅو د هغوی شرم ځایونه یو د بل په وړاندی لوچ شي]

د بی پردگی او عریانی خپرول د ابلسی نظام غوره پالیسی ده دا هغه ابلسی اصول وه چې په هر وخت او هره زمانه کې پری د ابلسی او طاغوتی نظامونو توغ جگوونکې او پیروان هر وخت او هره زمانه کې موجود وی او تر ټاکلی وخته پوری به موجود وی

ستیزه کار رهاه ازل سر تا امروز

جراغ مصطفوی سر شرار بولهبی!

[د ازل څخه تر نن پوری د خیر [نبوی رینا] او شر [دابولهب د فتنی

[ترمنځ کشمکش راروان دی].

د حضرت یوسف علیه السلام د خلافت دوره

[تقریباً 1877 ق م څخه تر 1797 ق م پوری]

وَقَالَ الْمَلِكُ ائتوني به أستخلصه لنفسي فلما كلمه قال إنيك اليوم لدينا

مكين أمين قال اجعلني على خزائن الأرض إني حفيظ عليم وكذلك

مكنا ليوسف في الأرض يتبوا منها حيث يشاء نصيب برحمتنا من نشاء

وكا نضيع أجر المحسنين والاجر الأجره خير للذين آمنوا وكانوا يتقون

[د سورت يوسف 54 - 57 آیتونه]

[پادشاه وویل: هغه ما ته راوړی ترڅو زه هغه د ځان له پاره

مخصوص کړم کله چې یوسف علیه السلام له هغه سره خبری وکړی نو

هغه وویل اوس ته زما په وړاندی قدر او منزلت لری او ستا په

امانتداری باندی پوره ډاډینه ده یوسف علیه السلام وویل: د هیواد

نيو ليک

.....
خزانی ما ته وسپاره زه ساتونکې هم يم او عالم هم ، پدی توگه مونږ په هغه هیواد کې دیوسف علیه السلام له پاره د حاکمیت لاره اواره کړه د هغه خوښه وه چې په هغه [هیواد] کې چې چیرته غوښتل ځانته ځای جوړکړي مونږ خپل رحمت چاته مو چې خوښه شی ورپه برخه کوو ، د بنو کسانو اجر له مونږ سره نه ضایع کیږي] .

په دی آیتونو کې د یوسف علیه السلام د حکومت یادوونه شوی ده چې هغه د مصر په ځمکه نزدی اتیا کاله کړی وه .

حضرت ابراهیم علیه السلام د عراق څخه هجرت وکړ او کنعان [فلسطین] ته خپل مرکز وټاکه ، د اسلام په همدی نوی مرکز کې د حضرت ابراهیم علیه السلام د لمسی حضرت یعقوب علیه السلام څخه یوسف علیه السلام پیدا شو، ورونوئی د کینی او حسد به اساس نوموړی په کوهی کې وروغوړځاوه یو تجارتي کاروان هغه دکوهی څخه راوویست او د مصر په عزیز باندی ئی وپلوره د مصر د عزیز بنځی د هغه دگناه گارولو له پاره مندی ترری شروع کړی، خو یوسف علیه السلام تری مخ واپاوه او بلکل پاک لمنی او معصوم پاتی شو، خو بیا هم د گناه څخه د مخ اړونی په اساس په بندی خانه کې ورواچول شواته یالس کاله په بندی خانه کې پاته شو، هلته زندان کې ورته د نبوت مقام ورکول شو، نو د توحید بلنه ئی بندیانو ته ورکړه د هغه علیه السلام د امانت پالنی ، ریښتونوالی، د نفس کنترولولو، حلم او بردباری ، ذهانت ، فراست او په ټولو معاملو د پوهیدلو په واسطه د مصر خلک ډیرد تاثیر لاندی راغله، پادشاه هم تر تاثیر لاندی راغی، د خوب د تعبیرونو او دراتلونکې قحطی د تدبیرونو دیبانولو څخه دیوسف علیه السلام شان او کمال نور هم وځلید د مخامخ خبرو په واسطه ئی نورهم تاثیر زیات شو، نو هغه وه چې بادشاه ورته وویل چې دنن نه ایسته ته دلته معزز او معتمد ئی، یوسف علیه السلام درک کړه چې د دین د اقامت له پاره دځواک دلاسته راوړو

نیو لیک

..... حالات برابر دی نوهماغه وه چې یوسف علیه السلام ورته وویل - یوازی دمعزیدو، معتمدیدو او خاص مشاوری خخه خه نه جوړیږي نودمملکت ټولی خزانی ټول وسائل او منابع او پوره اختیارات ماته راکړه پادشاه دده دا غوښتنه ومنله، او د مملکت ټول امرئې ده ته وسپارل او په خپله یوازی په نوم پادشاه پاتی شو او د امام مجاهد د وینا په اساس په خپله مسلمان هم شو.

د اسلامی انقلاب در او ستلو او د اسلامی حکومت د قائمولودری ذریعی دی :

[1] د بلنی، تبلیغ، ښوونی او روزنی په واسطه د ملک ډیر وگړي په خپله د خپل ځان له پاره عادل او صالح حکمران ټاکي، او که چیری ښی موجود وی نودهغی مشری او قیادت ته غاړه ږدی.

[2] د صالحینو او نیکانو د یوه ټولگی په واسطه جهاد شروع شی او د جنگ له لاری په ځواک او اقتدار قبضه وکړل شی .

[3] یا داسی حالات منځ ته راشی چې د ځواک بدلون د امن په واسطه صورت نیسی د یوسف علیه السلام له پاره په دی وخت کې دغه دریمه لار په لاس ورغلی وه هغه هم ددی حالاتو خخه گټه واخیسته او په ځواک ئی قضبه وکړه او د عدل او انصاف سره ئی د مصر په خلکو اتیا کاله حکومت وکړ ټولو نارینو او ښځو ایمان راوړ او د مملکت سرداران او مسئولین ټول د نوموړی پیروان وگرځیدل .

دا کوم پادشاه وه چې خپل اقتدار ئی یوسف علیه السلام ته منتقل کړ؟ د نوی عصر د محقیقینو نظر دا دی چې دا د مصر د [هکسوس] یا [هائک سوس] یو پادشاه وه چې په مصری تاریخ کې ئی نوم ابوقیس ښوول شوی دی داسی فکر کیږي چې هغه په [1877 ق م] کې خپل حکومت یوسف علیه السلام ته وروسپاره په پخوانی مصری ژبه کې [هائک] پادشاه ته ویل کیږي او [سوس] شپون او درمی خاوند ته وایی دا خلک سامی نژادی وه د اوبنانو، میرو اووزو ساتل دهغوی

نیو لیک

کاروه د سوری او فلسطین څخه راغلی وو او مصر نیولی وه په هغه زمانه کې د مصر دارالسلطنت ممفس [منف] و اوس هم دقاهری په جنوب کې نزدی 14میله لری د هغی بنار ننبی او آثار شته دی .

خو عربی تاریخ پوهانو او زمونږ مفسرین ددی پادشاه نوم ریان بن الولید بنسی چې د عملاق بن لاوز بن سام د اولاد څخه وه ابن جریر رحمه الله علیه لیکې چې دابن عباس رضی الله عنه او ابن اسحق رضی الله عنه څخه روایت دی چې د هغی وخت د پادشاه نوم ریان بن الولید وه چې د عمالق د ډلی څخه وه، نورود هغی نسب په دی ډول تشریح کړی دی ، ریان بن الولید بن ثروان بن راشه بن عمرو بن عملاق بن لاوز بن سام بن نوح علیه السلام - ځینی وائی چې دی پادشاه د مړینی ترمخه اسلام قبول کړی وه اود یوسف علیه السلام پیروی ئی اختیار کړی وه او بیا د یوسف علیه السلام په ژوند کې مړشوی وه ¹⁴⁰.

خزائن الارض تفسیر :

ځینی خلکود " اجعلنی علی خزائن الارض " څخه دا مقصد اخستی دی چې ما د خزانو وزیر وگرځوه او ددی خبری څخه ئی داسی اټکل کړی چې په کافرانه حکومت کې وزارت کول روا دی دا ډیره لویه غلطی ده چې باید ازاله ئی وکړل شی .

" خزائن د خزانه بالكسر جمع ده، چې یوازی د غلی او غذا په معنی نه استعمالیږی بلکه ټول هغه مالونه، وسائل او منابع په کې شامل دی چې د اړتیا په خاطر را ټولول کیږی او بیا د هغه ساتنه کیږی دا د خزن یخزن خزناً له باب څخه دی چې د ساتنی او نگرانی معنی ورکوی په قرآنکریم کې راغلی دی چې " وان من شیئ الا عندنا خزائنه " [د هرشی خزانی زما سره دی څرگنده ده چې په دی آیت کې یوازی د خوراکی خیزونو څخه مقصد نه دی بلکه د هرڅه خزانی تری مقصد دی

¹⁴⁰ - تاریخ الامم والملوک د طبری لیکنه لومړی ټوک 172 مخ

نیو لیک

خزانہ او مخزن هغه څه ته هم ویل کیږی چې هلته دارتیا وړشیان ساتل کیږی¹⁴¹.

د خزانو د دی لغوی څیړنی څخه دا معلومه شوه چې یوسف علیه السلام د مملکت د ټولو مالونو وسائلو او منابعو غوښتنه کړی وه هغه یوازی د یوه وزارت یا ادارې د نگرانی غوښتنه نه وه کړی .

ابن جریر رحمه الله علیه په دی هکله فرمایي : قال ابن زید رحمه الله علیه الفرعون خزائن کثیره غیر الطعام قال فاسلم سلطانه کله الیه وجعل القضاء الیه امره وقضاء نافذ... استعمله الملك علی مصر و کان صاحب امرها و قال ابن زید و لوشاء ان يجعل فرعون من تحت یدیه ويجعله فوقه لفعل وقال مجاهد اسلم الملك الذی کان معه یوسف علیه السلام [ابن زید رحمه الله علیه ویلی دی چې د خوراکی موادو پرته د مصر د فرعون سره نوری هم ډیری خزانی دی پادشاه ددی ټولو خزانو اختیار او واک یوسف علیه السلام ته ورکړی وه او د پریکړې کولو حق هم له ده سره وه په دی وخت کې په ټول مصر د حضرت یوسف علیه السلام حکم او فیصله چلیده .... پادشاه هم نوموړی د مصر حکمران او اختیارمند گرځولی وه ، ابن زیاد رحمه الله علیه دا هم ویلی دی چې هغه کولای شو چې فرعون د خپل لاس لاندی او خپل ځان پری پورته کړی حضرت مجاهد رحمه الله علیه وایی چې پادشاه مسلمان شوی هم وه]¹⁴².

مفسرین او مورخین لیکي چې :

د اقتدار انتقالولو وروسته حضرت یوسف علیه السلام په شاهي تخت لکه د سپوږمۍ په څیر وځلید او د مملکت سرداران او مسئولین د هغه او د هغه د حکومت فرمان وړونکي وگرځیدل ، پخپله پادشاه

¹⁴¹ - لسان العرب 13 ټوک 139 مخ

¹⁴² - تفسیر ابن جریر 13 ټوک 5-6 مخونه - تفسیر خازن 28 مخ 3 ټوک - تفسیر

مظهري 5 ټوک 174 مخ - روح المعانی 5 ټوک 13 مخ

نیو لیک

گوتنه شو" فوض امره اليه " او د مملکت ټول امور ئی حضرت یوسف علیه السلام ته وروسپارل قطفیرئی د صدراعظمی د منصب څخه لری کړ او دا منصب ئی حضرت یوسف علیه السلام ته ورجواله کړ، فسلم سلطانه کله اليه [ټول سلطنت ئی هغه ته په حواله کړ] ¹⁴³.

حافظ عماد الدین بن کثیررحمه الله علیه لیکلی چې :

وسلطه علی جمیع الارض والبسه خاتمه .... وقال له لست اعظم منک الابالکرسى.... وکان یوسف اذ ذاک الحاکم فى امورالديارالمصريه دنيا ودينا [اوپادشاه حضرت یوسف علیه السلام د مصر د ټولی ځمکې حکمران وگرځاوه خپله گوته ئی] د سلطنت مهر] هغه ته په گوته کړه اوورته ئی وویل چې زه ستا څخه یوازی د تخت او چوکي په لحاظ پورته یم په هغی وخت کې یوسف علیه السلام د ینی او دنیوی وه ¹⁴⁴.

د دی اقتباساتو: فسلم سلطانه کله فوض امره اليه سلطه علی جمیع ارض مصر و انت له الملوک - الحکام فىامور الديار المصریه او نورو جملوکې په ډیره څرگنده توگه راغلی چې د یوسف علیه السلام حیثیت د یوه نوکر او مامور په توگه نه وه بلکه هغه په خپله د سلطنت مشری په غاړه درلوده که څه هم په رسمی توگه تاج او تخت د پادشاه په لاس کې وه خو په حزائن الارض باندى د ټاکلو او تمکین فىالارض څخه همدا مقصد اخستل شوی، چې هغه په عملی توگه د سلطنت حکمران وه او یوسف علیه السلام په خپله هم خپل دغه صلاحیتونه د حکومت په نوم یاد کړی دی .

¹⁴³ - زادالمسیرلابن جوزی رحمه الله علیه 4 ټوک 244 مخ - تفسیرکبیر د امام

رازی رحمه الله علیه 18 ټوک 162مخ - تفسیر قرطبی 9مخ 13مخ - تفسیر خازن

3 ټوک 28 مخ - تفسیرمظهری 5 - ټوک 174مخ - تفسیر روح المعانی 13 ټوک

5 مخ - الکامل د ابن الاثیر لیکنه لومړی ټوک 147مخ

¹⁴⁴ - البدايه والنهائيه لومړی ټوک 210-211مخونه

نیو لیک

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحَقْنِي
بِالصَّالِحِينَ

[د يوسف سورت 101 آیت]

[ای ربه تا ماته حکومت راکړی او تا ما ته د ځینې خبرو حقیقت راوښود، ای د ځمکې او آسمانونو پیدا کونکيه په دنیا او آخرت کې ته زما کارجوړونکې بی ما ته مړینه په اسلام کې په برخه کړه او ما د نیکو خلکو سره یو ځای کړه].

په بائبل کې هم داسی مضمون راغلی: ته زما دکور اختیارمند ئی او زما په ټولی رعیت ستا حکم چلیږی یوازی د تخت د خاوند په صفت زه له تا څخه لوړ یم... گوره چې زه تا د ټول مصر حکمران گړځوم... اوستا د حکم پرته به په ټول مصر کې هیڅ څوک خپل لاس هم ونه خوځوی¹⁴⁵.

امام قرطبی رحمه الله علیه لیکې چې: و لما فوض الملك امر مصر الى يوسف تلتطف بالناس وجعل يدعومهم الاسلام حتى امنوا به و اقام فيهم العدل فاحبه الرجال والنساء [کله چې پادشاه يوسف علیه السلام ته د مصر ځواک او واک وروسپاره نو هغه د خلکو سره د نرمی او شفقت لاره اختیار کړه، هغوی ته ئی د اسلام په لور بلنه ورکړه، هغوی هم په ده ایمان راوړ او هغه هم دمصر د خلکو ترمنځ عدل او انصاف قائم کړ نو بنځو او نرو ټولو د يوسف علیه السلام سره مینه شروع کړه]¹⁴⁶.

په نښير اسلامي حکومتونو

کې د ماسوریت یا د امارت نوښتني مسئله:

¹⁴⁵ - بائبل کتاب پیدایش 41 باب 39-45 آیتونه

146 - تفسیر قرطبی 9 ټوک 218 مخ - تفسیر الکبیر 18 ټوک 162 مخ - زاد المسیر 4 ټوک 246 مخ

نيو ليک

اللّٰهُ جَل جَلالُه فرمايلى: قَالَ رَبِّ بِمَا أُتُّعِمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَهِيْرًا

لِلْمُجْرِمِيْنَ [د سورت القصص 17 آيت]

[موسى عليه السلام ژمنه وکړه چې ای زما ربه ! دغه احسان چې
تا پر ما کړيدى له دى وروسته به هيڅکله د مجرمانو ملاتړ نه شم] .
رسول اکرم حضرت محمد صلى الله عليه وسلم ته الله جل جلاله
حکم کړى دى چې :

فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيْرًا لِلْكَافِرِيْنَ [د سورت القصص 78 آيت]

[هيڅکله د مجرمانو ملاتړ مه جوړېږه] .

دلته يو پوښتنه پيدا کيږي چې يوسف عليه السلام د کافر پادشاه په
حکومت کې منصب ولي قبول کړي؟ ځکه چې دا خو د يو غير اسلامي حکومت
سره کومک دى ددى پوښتنى ځواب په دى څېړنه کې تر لاسه کيږي چې دا
منصب د دين د اقامې په خاطر قبول شوى وه، که چيرې پاليسى د کفرى نظام
وى او حکم او پريکړې د کافر پادشاه په لاس کې وى، نو په هغه صورت کې
واقعاً دى منصب په قبلولو سره د يو غير اسلامي نظام چلول، د کفر
کومک او مرسته ده نو پيغمبر عليه السلام لا څه چې يو عام متقى مؤمن ئى
هم نه نشى قبلولای [حاشا وکلا] خو په مصر کې ټول اختيارات د حضرت
يوسف عليه السلام په واک کې وه او د هغه حکم نافذ وه- پادشاه يوازى په
نوم د تخت او تاج خاوند وه او تراوسه پورې د دى رسمى تخت او رسمى
پادشاهى د پائى ته رسولو لپاره شرائط برابره وه او د يوسف عليه السلام له
پاره همدا يوه لاره خلاصه وه چې يوازى په نوم پادشاهى دى تريوه وخته اوسى
خو په عملى توگه دى د حق د قايمدو او د خلکو د سياست ټول نظام دده په
لاس کې وى همغه وه چې نوموړى د وخته څخه گټه واخسته او ځواک ئى لاس
ته راوست .

مفسرينو رحمه الله عليهم د حضرت يوسف عليه السلام د وزارت د
منصب د قبلولو علتونه همدا بنوولى دى .

امام قرطبي رحمه الله عليه ليکي چې: ځينى پوهانو ويلي دى چې په دى
آيت کې " اجعلنى على خزائن الارض " ددى خبرى له پاره دليل دى، چې يوه

نیو لیک

بهرترشخص ته فاضل شخص ته د یو فاجر، فاسق یا کافر حکمران لخواه د کارونو سپارل او قبولول روا دی خو په دی شرط چې د منصب قبولونکې ته دا په ډاگه شی چې هغه ته به ټول واک ورکول کیږي که هغه وغواړي اصلاحي لاری اختیار کړي د هغه په کار کې کوم خنډونه پیدا نه شی خو که دا کار او منصب د یو فاسق او فاجر شخص په لاس کې وي او یا د هغی د فسق او فجور او یا د نفسی غوښتنو پیروي وی نو بیا د داسې منصب قبولول روانه دی

147

قاضی ثناء الله پانی پتی رحمه الله علیه لیکې چې : په دی آیت کې ددی خبری دلیل شته چې د کافر یا ظالم پادشاه د لاسه د مسئولیت او منصب قبولول روا دی خو په دی شرط چې د حق د قیام له پاره او د مخلوق د سیاسی ښیگنی له پاره بله کومه لار نه وی موجود ، پرته له دی چې د همدی کافراو جابر له لاسه اختیار او اقتدار لاس ته راوړي

148

دوهمه پوښتنه دا راپیدا کیږي چې آیا د منصب او امارت غوښتل او یا د هغی په طرف میلان پیدا کول ناروا دی ؟

الله جل جلاله فرمایلی دی چې :

تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا
وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ [د سورت القصص 83 آیت]

[هغه د آخرت کور خو به مونږ د هغو خلکو له پاره مخصوص کړو چې په ځمکه کې خپله لویي نه غواړي او نه د فساد کولو اراده لري او نیک عاقبت او انجام یوازی د پرهیزگارانو له پاره دی] .

یوسف علیه السلام د الله جل جلاله پیغمبر وه په یو پیغمبر د مخلوق د معاملاتو انتظام او د امت د ښیگنیو او مصالحو اهتمام د استطاعت په اندازه او د امکان په صورت کې واجب دی .

147 - امام قرطبی رحمه الله علیه 9 ټوک 215 مخ

148 تفسیر مظهری 5 ټوک 174 مخ - روح المعانی 13 ټوک 5 مخ

نیو لیک

په دی وخت کې دا کار د همدی لاری ممکن وه کوم چې یوسف علیه السلام اختیار کړی وه لکه څنگه چې د واجبو او فرضو ادا کول کوم شی پوری موقوف وی نو د هغه حصول هم واجب او فرض گرځی نو په همدی خاطر د قننار غوښتنه او په هغی قبضه کول په یوسف علیه السلام واجب شوی وه او دا په دی خاطر چې په دی وخت کې د یوسف علیه السلام پرته بل څوک ددی منصب اهل او قابل نه وه او نه د واجب غوښتنه جاه طلبی وه ¹⁴⁹.

امام قرطبی رحمه الله علیه فرمائی چې: " ددی منصب لاس ته راوړل د یوسف علیه السلام لپاره " فرض عین" گرځیدلی وه او دا په دی خاطر چې د ده علیه السلام څخه پرته بل داسی بااهمیته شخص په دی وخت کې موجود نه وه نن هم همدا حکم پر خپل ځای دی که چیری د چا په خپل نفس باندی باوړی چې هغه به په حق باندی ثابت قدمه اوسی او بل کوم اهل ددی وظیفی د انجامولوله پاره دده نه زیات مناسب موجود نه وی، نو په دی وخت کې د مسئولیت دغه منصب ته به همدا ټاکل کیږی او د هغی لاس ته راوړل په هغه باندی واجب دی خوکه چیری هلته نور اهل خلک هم موجود وی، نو بیا ددی منصب خواهش او طلب دده له پاره روانه دی. دا په دی خاطر چې رسول صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې: د امارت خواهش او غوښتنه ونه کړی ¹⁵⁰.

د ظالوت حکومت

[تقریباً 1020 ق م شمه تر 1004 ق م پوری]

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَأَنَّى يَكُونُ لَهُ

¹⁴⁹ - تفسیر الکبیر مختصر د امام رازی لیکنه 18 ټوک 160-161 مخونه

¹⁵⁰ - تفسیر قرطبی 9 ټوک 216 مخ - زاد المسیر د ابن جوزی لیکنه 4 ټوک 243 مخ - تفسیر خازن 3 ټوک 27 مخ - تفسیر مظهری 5 ټوک 173 مخ - تفسیر روح المعانی 13 ټوک 5 مخ

نیو لیک

الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةَ مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ
 اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ
 وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ [د البقره سورت 147 آیت]

[د هغو پیغمبر هغو ته وویل چې الله جل جلاله طالوت تاسی له پاره بادشاه مقرر کړی دی هغوی وویل هغه څنگه پر مونږ د پادشاه کیدو استحقاق ومینده ؟ د هغه په پرتله مونږ د پادشاهی زیات وړیو. هغه کوم زیات شتمن سړی ندی پیغمبر ځواب ورکړه الله جل جلاله پر تاسی هماغه غوره کړیدی او هغه ته یی روحی او جسمی دواړه ډوله پراخ اهلیت وربښلی دی او الله واکمن دی چا ته یی خوبه شي خپل ملک ورکوی . الله جل جلاله سره ډیره پراخی ده او هر څه باندی عالم دی] .

د موسی علیه السلام او حضرت هارون علیه السلام دوفات څخه وروسته کله چې د یوشع بن نون په مشرۍ فلسطین فتح شو نو بنی اسرائیلو د خپل ځان له پاره کوم متحده حکومت جوړ نه کړای شو بلکه په قبائلی دښمنیو ککړی شو د دری سوه پنځوس کالو څخه زیاته موده همدغه د ملوک طوائفی دوره وه تر هغه پوری چې د عمالقو پخوانیو مشرکو قبائلو یو متحده محاذ جوړ کړ او نبی اسرائیل ئی د فلسطین د لوی برخی څخه وویستل او تابوت سکینه ئی هم تری واخست ، نو هماغه وه چې طالوت رحمه الله علیه د313 صالحو او موؤ موؤ منو کوچنی فوځ په ملگرتیا د عمالقو مقابله وکړه او د جالوت عسکرو ته ئی ماتی ورکړه نو په 1020 میلاد وړاندی کي بنی اسرائیلو یو متحده حکومت جوړ کړ چې تر 1004 میلاد وړاندی پوری ئی یعنی 16 کاله ئی دوام وکړ.

طالوت رحمه الله علیه په خپله نبی نه وه هغه په اصل کې د حضرت ثمویل علیه السلام تر مشرۍ لاندی حکومت کاوه خو څرنگه چې هغه ډیر زوړ شوی وه- نو په دی خاطر د حکومت نظم ظاهراً د طالوت په لاس کې وه او هغه د حضرت ثمویل علیه السلام د احکامو او

نیو لیک

لارښوونو مطابق کارکولو- د هغه ټاکل هم د وحی په اساس وه که څه هم طالوت رحمه الله علیه د بنی اسرائیلوله ډلی څخه وه خو ددی تر مخه دده په کورنۍ کې هیڅ سردار یا حکمران نه وه تیر شوی په دی وخت کې په بنی اسرائیلو کې د قبیله پرستی ، دنیا پرستی ، مکروبیونه خپاره شوی وه همد اعلت وه چې هغوی د الله جل جلاله لخوا په ټاکلی حکمران هم اعتراض وکړه او دلیل ئی دا راوړه چې دده سره دولت نه شته ، یعنی حکومت کول خو د خانانو، نوابانو بډایانو او... حق دی دغریبو، مزدورانو کار خود سرمایه دارانو خدمت کول دی نه دا چې په هغوی دی حکومت وکړی د الله جل جلاله بنی ورته وفرمایل : چې د قیادت او مشری یا د حکومت او سیاست لپاره نژاد، قبیله، دولت او ثروت کوم اهمیت نه لری، بلکه اهلیت ته اهمیت ورکول کیږی طالوت د علمی او جسمانی پلوه په تاسی ټولو قوی او پورته دی نو ددی امله الله جل جلاله هغه په تاسی حکمران ټاکلی دی خو هغوی بیا هم تیار نه وه خو کله چې دکرامت په ډول [د سکینې تابوت] یا [مبارک صندوق] د طالوت لاس ته ورغی نو د هغه وروسته به چې هرچیرته تلو، نو مشری به ئی منل کیده، طالوت رحمه الله علیه د عمالقو د مشرکو قبائلو څخه د مملکت د ازادیدو له پاره فوځ تیار کړ د اردن په کانال کې د اوبو څښلونه د منعی، کولو په اساس ئی د فوځ د صبر استقامت او د هغوی د نظم آزمینست وکړ، د زرگونو عسکرو څخه یوازی 313 زیات یاکمو خلکو په دی آزمینست کې کامیابی ترلاسه کړه ، اوبیا د همدی یو موتی مؤ من فوځ په واسطه ئی د جالوت لوی فوځ ته ماتې ورکړه او جالوت د داود علیه السلام په لاس په قتل ورسید. داود علیه السلام په هغه وخت کې بلکل ځوان او د طالوت په عسکرو کې شامل شوی وه د دی لوی کامیابی وروسته د بنی اسرائیلو متحد او مستحکم حکومت په شام او فلسطین کې جوړ شو او د ملوک الطوائفی دوره پائی ته ورسیده .

نیو لیک

د داود علیه السلام خلافت

[تقریباً 1004 ق م هغه تر 965 ق م پوری]

يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ
الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ
شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ [د ص سورت 26 آیت]

[ای داوده ! مونږ ته پرځمکه خلیفه ګرځولی شئ، له دی کبله ته د
خلکو ترمنځ په انصاف سره حکومت وکړه او د نفسی غوښتنی پیروی
مه کوه چې هغه به تا د الله جل جلاله د لاری څخه واړه وی او کوم
کسان چې د الله جل جلاله له لاری څخه بی لاری شی په یقیننی ډول د
هغوی له پاره سخته سزا ده چې هغو د حساب ورځ هیره کړی ده] .
وَأَتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ [د البقره سورت 251 آیت]
[او الله جل جلاله داود علیه السلام ته سلطنت او حکمت ورپه برخه
کړ او هر هغه څه یې ورزده کړل چې د الله جل جلاله خوښوه] .

د طالوت رحمه الله علیه څخه وروسته د داود علیه السلام خلافت
جوړشو چې د 1004 میلاد وړاندی څخه تر 965 میلاد وړاندی پوری
یعنی نزدی څلویښت کاله ئی دوام وکړ په دی آیت کې د همدی داود
علیه السلام د خلافت یادوونه شوی ده. د جالوت د قتلولو وروسته د
حضرت داود علیه السلام بهادری او شجاعت ښکاره شوی وه خود
نبوت د ورکولو وروسته د لوی الله جل جلاله په فضل او کرم په هرځای
کې بری او نصرت دده قدمونه ښکلول په ډیر لږ وخت کې په سوریه ،
عراق فلسطین او د اردن د ختیځ په ټولو سیمو کې د ده خلافت
جوړشو.

د " یا داود انا جعلناک خلیفه فی الارض " د تفسیر په هکله د څو
مفسیرینو لیکنی دکتنی وړدی :
" حکما بین اهلها [د ځمکې د اوسیدونکو ترمنځ حکومت

نیو لیک

کوونکې] ¹⁵¹، ای تدبر امر العباد من قبلنا بامرنا [ته زمونږ له خوا نه او
 زمونږ په حکم د بندگانو د معاملاتو نظم و نسق چلوی] ¹⁵²، فی الدعاء
 الی الله و سیاسه الناس [ته د الله جل جلاله په خوا د بلنی او د خلکو د
 سیاست له پاره خلیفه گرځول شوی ئی] ¹⁵³.

الله جل جلاله داود علیه السلام ته حکم کړی وه چې د انصاف په
 اساس به پریکړې کوی. او دخپل نفس د غوښتنی پیروی به نه کوی. ځکه
 چې هغه تاد الله جل جلاله د لاری څخه آړوی.

حافظ عماد الدین ابن کثیر رحمه الله علیه په دی هکله لیکې چې:
 "دا د الله جل جلاله له خوا نه حکمرانانو ته وصیت دی چې د حق په
 اساس به پریکړه کوی او د هغه نه به مخ نه اړوی که نه نو د مستقیمی
 لاری څخه به ونبویږی ابن ابی حاتم رحمه الله علیه د اسنادو په اساس
 رانقل کړی دی، چې اموی پادشاه ولید بن عبدالملک یوه ورځ د
 ابوزرعه رحمه الله علیه څخه پوښتنه وکړه چې تا تورات او انجیل هم
 لوستی دی، قرآن دی هم لوستی دی او ته د فقه عالم هم ئی، نو دا
 ووايه چې آیا د خلیفه سره به هم محاسبه کیږی ابوزرعه رحمه الله علیه
 وویل: ای امیر المؤمنین رښتیا خبره وکړم؟ ولید ورته وویل:
 بلکل، ابوزرعه رحمه الله علیه وویل: د الله جل جلاله په نزد ته ډیر معزز
 ئی که داود علیه السلام؟ هغه ته الله جل جلاله نبوت هم ورکړی وه
 او حکومت هم، خو ددی سره سره هم الله جل جلاله هغه خبر کړی وه
 چېکه چیری تا د نفس پیروی وکړه او د عدل او انصاف لاردی غوره نه
 کړه نو د سختی سزا او محاسبی څخه به خلاص نه شی ¹⁵⁴.

امام رازی رحمه الله علیه فرمائی چې: هر هغه څوک چې سیاسی

¹⁵¹ - تفسیر ابن جریر طبری 23 ټوک 151 مخ

¹⁵² - تفسیر زاد المسیرد ابن جوزی لیکنه 7 ټوک 124 مخ

¹⁵³ -- تفسیر کبیر 26 ټوک 199

¹⁵⁴ - تفسیر ابن کثیر 6 ټوک 55 مخ

نیو لیک

حکمران اوسی او د خپلو شخصی گټو او اهدافو په خاطر حکومت کوی ، نود هغه په نتیجه کې به خرابی را پیدا کیږی او بالاخره به دا حکمران په خپله تباه کیږی، خو هغه حکمران اوسیاسی مشر چې د شریعت پابند اوسی، نو مصالح ، نیکگنی او نیکی به خپره شی او د ریاست نظام به په نسی طریقې سره چلیږی¹⁵⁵.

د سلیمان علیه السلام خلافت

[تقریباً 960 ق م هغه تر 926 ق م پوری]

وَأَتَّبِعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَانَ [د البقره سورت 102 آیت]
 او په دی لړ کې یی دهغو شیانو پیروی وکړه چې شیطانانو د سلیمان علیه السلام د حکومت د نوم په اخیستلو وړاندی کول] .

وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا [د الانبیاء سورت 79 آیت]
 او مونږ داود علیه السلام او سلیمان علیه السلام دواړوته حکومت او علم ورکړی وه] .

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَّا يَتَّبِعِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ [د ص سورت 35 آیت]

[سلیمان علیه السلام ویلی چې ای پروردگاره ! را کړی ماته د هغه ډول حکومت چې مناسب نه وی چاته زماڅخه وروسته ، بی شکه چې ته دهرڅه بخښونکې ئی] .

وَوَرِّثْ سُلَيْمَانَ دَاوُدَ [د النمل سورت 16 آیت]
 [او سلیمان علیه السلام د داود علیه السلام وارث وگرځید] .

د داود علیه السلام څخه وروسته د هغه پراخه حکومت د هغه زوی حضرت سلیمان علیه السلام ته په لاس ورغی دا دولی عهدی رواج شوی طریقه نه وه خولکه څنگه چې داود علیه السلام د الله جل جلاله د طرفه په حکومت کولو مامور شوی وه نوپه همدی توگه ئی سلیمان

¹⁵⁵- تفسیر کبیر 26 توک 119 مخ

نیو لیک

.....
علیه السلام ته هم د نبوت په څنگ کې د حکومت منصب ورکړی وه .
نبی د الله جل جلاله له خوا څخه ټاکل کېږي او کله چې حکام د خپلو
بنسټه مامورینو ټاکنه کوي نو بیا دهغه له پاره انتخاب ضرورت نه
وي، په قرآن کریم کې دا نه دی ویل شوی چې داود علیه السلام خپل
زوی سلیمان علیه السلام د حکومت وارث او ولی عهد ټاکلی وه بلکه
دورث کلمه راغلی ده وارث اوقائم مقام یې وگرځاوه- ځواب ئی روښانه
دی هغه چا چې داود علیه السلام خلیفه ټاکلی وه- همغی سلیمان
علیه السلام ته هم دخلافت منصب ورکړ. یعنی په خپله الله جل جلاله
د وارثه دا مسئولیت ورپه غاړه کړی وه.

څرنگه چې د انبیاو پرته نور خلک د الله جل جلاله له طرفه نه ټاکل
کېږي، نو په دی اساس د هغوی تقرر د مسلمان امت د شوری په واسطه
کوي، الله جل جلاله د سلیمان علیه السلام دعا قبوله کړه او هغه ته
ئی د الوتونکو د خبرو په پوهیدو هم قوت ورکړ. او هوا او پیریان ئی هم
دهغوی تابع وگرځول بلکه د سبا حکومت هم دهغه د حکومت تر
تاثیر او اختیار لاندی راغی، نو په دی اساس د داود علیه السلام څخه
د سلیمان علیه السلام حکومت ډیر قوی او پراخه وه .

په خپله سلیمان علیه السلام فرمائی چې:

وَأُوْتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ [د النمل سورت 16 آیت]
[او مونږ ته د اړتیا وپهرشی راکړل شوی او یقیناً چې دا د الله جل
جلاله ښکاره فضل او احسان دی].

ددی عظیم الشان او پراخه مملکت له پاره چې د کوموشیانو او
اسبابونو اړتیا وه هغه ټول راکړل شوی، د سلیمانی دعا څخه دا ثابتېږي
چې د دین د اقامی او د شریعت د جاری کیدو په خاطر د الله جل جلاله
څخه د مستحکم حکومت غوښتل د نبوت او تقوی په خلاف کار نه
دی- افسوس دی چې د سلیمان علیه السلام څخه وروسته د هغه په
ځای د کنبیا ستوونکو نالایقی او د قوم د اخلاقی خرابیو په اساس

نیو لیک

مخالفتینو بیا سر راجگ کړ او په دی ترتیب د حکومت زوال شروع شو

د سلیمان علیه السلام

لیک

د سبأ د ملکی په نوم

إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِاسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿۱﴾ أَلَا تَعْلَمُونَ عَلِيٌّ وَأَتُونِي

مُسْلِمِينَ [د النمل سورت 31 آیت]

[د لوی الله جل جلاله په نامه پیل کوم چې ډیر مهربان او د رحم خښتن دی زما په مقابل کې زور مه کوی او زما حضور ته مسلمانان راشئ] .

داسی لنډ، جامع د معنی او عظمت نه ډک لیک شاید چا په دنیا کې لیکلی نه وی ددی خط مطلب داوه چې زما د خلافت او اسلامی حکومت په مقابل کې د زور او تکبر څخه کاراخیستل مناسب نه دی ستاخیږ په دی کې چې اسلام قبول کړی او زما ترمشری لاندی حکومت هم ومنی د دی لیک څخه دا څو اصولی مسائل را په ډاگه کیږی چې:

ټول رسمی او غیر رسمی خطونه باید د بسم الله په لیکلو شروع شی

د هغه اسلامی حکومت چې د شریعت پابند وی مخالفت کول روانه

دی

داد یوه اسلامی حکومت وجیبه ده چې په خپل شاوخوا کې د غیر اسلامی حکومتونو د ښکولو له پاره ضروری اقدامات وکړی .
د اسلامی حکومت هڅی باید د ملکونو د نیولو له پاره نه وی بلکه د اسلام د سپیڅلی دین د غلبی په خاطر وی .

د ذوالقرنین حکومت

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ ذِي الْقُرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُو عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿۱﴾ إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي

نیو لیک

.....
الأرضِ وآتيناها من كل شيء [د الكهف سورت 83 آیت]

[او ای محمده صلی الله علیه وسلم ! دوی له تانه د ذوالقرنین په باره کې پوښتنه کوی دوی ته ووايه : زه به د هغه څه احوال تاسو ته و اورم مونږ هغه ته په زمکې کې قدرت ورکړی و او هر ډول وسایل او اسباب مو وربښلی و] .

قرآنکریم دکهف په سورت کې د 83 آیت څخه تر 98 آیت پوری دذالقرنین د حکومت، جهاد، عدل و انصاف او دالله جل جلاله څخه دویری قیصه بیان کړی ده نو د دی څخه دا معلومیږی چېکوم وخت کې د ذالقرنین په نوم څوک مقبول، عادل خدای پالونکې او دینداره حکمران تیرشوی دی چې د هغه سره د وسایلو پراخی و او هغه د خپل مرکز په غرب او شرق کې او یوی بلی خوا [شایدچې شمال وی] فتوحات وکړه او د یاجوج او ماجوجو د فساد د مخنیوی او د خپل رعیت د ستاینی په خاطرئی یو مستحکم دیوال جوړکړی و . د هغه په هیواد کې د عدل او انصاف نظام قایم وه مجرمینوته سزاګانی ورکول کیدی او د نوررعیت سره ئی ډیره نرمی کوله، ده په خپل دی پراخه او لوی حکومت او ډیرو مادی وسائلو غرور او تکبرنه کاوه بلکه دا ئی د الله جل جلاله رحمت ګاڼه [قال هذا رحمه من ربی] .

په فرقان حمید او صحیحو احادیثو کې د ذوالقرنین د حکومت وخت او نور تفصیلات ندی ذکر شوی ځکه چې قرآنکریم د تاریخ کتاب نه دی- بلکه د هغه موضوع د هدایت له پاره احکام او د عبرت واقعات بیانول دی او دا مقصد د تفصیلاتو پوهیدوپرته هم لاس ته راخی زمونږ مقصد هم یواخی دابنوبول دی چې ذوالقرنین یوعادل حکمران وه چې الله جل جلاله ئی تعریف کړیدی اودا ثابتول دی چې ددین د اقامی او د عدل د قیام په خاطر د حکومت او سیاسی نظم جوړول ضروری دی .

دځینی مورخینو او مفسرینو رحمه الله علیهم څخه سخته غلطی

نيو ليک

شوی چې د ذالقرنین څخه ئی مقصد یونانی، مقدونی سکندر اخستی دی چې په 300 کاله وړاندی له میلاده تیر شوی ، هغه داراکو قتل کړ او د ده وزیر مشهور فلسفوف پوه ارسطو وه.

د حافظ عمادالدین بن کثیر رحمه الله علیه په البدایه او تفسیر دواړوکې ددی خبری سخت تردید کړیدی ، سکندر یونانی مشرک وه اود ذالقرنین یادوونه قرآنکریم د یو صالح مؤمن په صفت کړیده د حضرت علی رضی الله عنه څخه یوروایت دی چې " ذوالقرنین نه نبی وه نه ملائکه بلکه یو صالح مسلمان وه ¹⁵⁶.

حافظ عماد الدین بن کثیر رحمه الله علیه خپله څیړنه داده چې په قرآنکریم کې ذکر شوی ذوالقرنین دیونانی سکندر څخه دوه زره کاله پخوا د حضرت ابراهیم علیه السلام په زمانه کې تیر شوی هغه پښی ابل حج وکړ ، همدا قول په عمومی توگه په عربی تاریخونو او عامو تفسیرونو کې ذکر شوی دی خو د نورو څیړونکو څیړنه دا ده چې په قران کې ذکر شوی ذوالقرنین څخه مقصد مشهور حکمران سائرس ایرانی وه چې هغه په ایران کېد هخامنشی دکورنی د حکومت بنسټ ایښی وه او هغه د 550 وړاندی له میلاد څخه تر 539 وړاندی له میلاده پوری 21 کاله په ایران حکومت کړی وه دا یو عادل حکمران وه چې ایرانیان پری فخر کوی ایرانیان هغه ته گورش اعظم وائی، یهودیان ورته خورس ، یونانیان ورته سائرس او عرب ورته کي خسرو وایی .
مولانا ابوالکلام آزاد رحمه الله علیه په تفسیر ترجمان القرآن کې مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه په تفسیر تفهیم القرآن کې او مولانا حفظ الرحمن سیوهاروی رحمه الله علیه په قصص القرآن کې همدی نوی څیړنی ته ترجیح ورکړی ده .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نيو ليک

..... خُلافت او سِيادت :

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ [د التوبه سورت 33 آيت]

[الله جل جلاله خپل رسول محمد صلى الله عليه وسلم له هدايت او حق سره راليرې دى تر څو چې هغه په ټولو اديانو باندې برلاسى كړى كه مشركانو ته دا څومره ناكاره هم بريښي] .

د الفتح د سورت د 28 آيت كلمات هم همداسى دى خود " ولو كره المشركون " په ځاى " وكفى بالله شهيدا " راوړى دى په دى آيت كې د رسول الله صلى الله عليه وسلم د بعثت مقصد او هدف په دى ډول بيان شوى چې هغه به د اسلام دين په ټولو باطلو دينونو باندې غالبه وي او د دى لازمي غوښتنه هم همدا ده چې دا دين به د ځواك خاوند وي او نور ټول باطل اديان به مغلوب او يا به نابوديرې د الشورى په 13 آيت كې ئى محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم او اسلامى ټولنى ته همغه حكم كړى چې نوح عليه السلام ، ابراهيم عليه السلام ، موسى عليه السلام ، عيسى عليه السلام او نورو انبياوته ئى ور كړى وه يعنى دا چې : ان اقيموا الدين [دين قائم كړى] د لغت پوهانو د څيړنې په رڼا كېد دين د اقامې څخه مقصد د دين نافذول ، جارى كول ، ټينگول او مضبوطول ، او هغه ته رواج او شهرت وركول دى يعنى د هغه غالبول او په هغى عمل كول دى

څرگنده ده چې د دين كاميابى د دين د خاوندانو د كاميابى پورې تړلى ده ددين د اقامى د فريضى د ادا كولو او د دين د غلبى په خاطر د تعليم ، تبليغ تربيت او پاكوالى په څنگ كې د اسلامى حكومت جوړولو او د ځواك د ترلاسه كولو كوشش كول هم په نبوى فرائضو كې شامل وه كه څه هم رسول الله صلى الله عليه وسلم د فطرى طريقى مطابق د نبوت د كار شروع د توحيد او تبليغ نبوونى او روزنى څخه كړى وه او دا په دى خاطر چې ددين د علم نه پرته نه په دين عمل كيږي او نه هغه غالب او نافذيدى شى او نه د پوهو

نیو لیک

او تربیه شووکارکوونکو د ډلی څخه پرته اسلامی حکومت ټینګیدائی شی او نه کارکولای شی خو د رسول الله صلی الله علیه وسلم د تعلیم او تربیی د پیل سره سم یو سیاسی فکر هم موجود وه او د شروع سره سم ئی د سیاسی اثراتو د پیدا کولو تدبیرونه هم اختیارکړی وه چې د همدی تدبیرونو په نتیجه کې د مدیني حکومت دهغه ترمشری لاندی جوړ شو¹⁵⁷.

د توحید د کلیمی غوښتنه

د توحید په بنسټ د حکومت جوړول

د توحید د کلیمی مفهوم دادی چې د یوه الله جل جلاله څخه پرته بل خدای نه شته او محمد صلی الله علیه وسلم د الله جل جلاله وروستی پیغمبر دی، اله کارجوړونکې ته هم ویل کیږی او قانون جوړونکې ته هم لکه څنګه چې د حاکمیت په څیرنه کې د دی خبری په تفصیل سره یادونه شوی هر هغه څوک چې کارجوړونکي او قانون جوړونکې وی هغه معبود هم وی. او د عبادت مقصد هم دا دی چې د ژوندانه په هراړخ کې دیوه الله جل جلاله بندگی وشی، نوله دی امله د توحید د کلیمی غوښتنه دا ده چې یوازی په عباداتو، معاملاتو، اخلاقیاتو و جزاگانو [تعزیر او حدودو] سیاسیاتو [د حکومت په نظام]، ایمانیاتو او عقائدو او ټولو کې د الله جل جلاله او د هغی د رسول محمد صلی الله علیه وسلم د احکامو په مخلصانه توګه اطاعت وشی، یا په بل عبارت، د توحید د کلیمی غوښتنه دا ده چې داسی یونظام منځ ته راشی چې هلته عبادت هم یوه الله جل جلاله لره وی او اقتصادی، ټولنیزی او تمدنی چاری هم د یوه الله جل جلاله د قانون او حکم مطابق سرته ورسیرې په مکې دورکې د رسول اکرم الله صلی الله علیه وسلم د توحید د تبلیغ په وخت کې د اسلامی سیاست او اسلامی حکومت

¹⁵⁷ لسان العرب 12 ټوک 496-497 مخونه

نیو لیک

فکرهم خلکو ته وړاندې کاوه که څه هم حکومت د هجرت څخه وروسته جوړ شوی وه- د حکومت او سیاست پوری د تړلو احکامو تفصیلات وروسته بیان شوی وه خو هغه ته مخکې ترمخکې اذهان تیاریدل د مکې د خلکو د حکومت وړاندیز په دی خاطر رسول الله صلی الله علیه وسلم مسترد کړ، چې هغوی د توحید د پرینولو شرط رامخته کړی وه. هغوی غوښتل چې د جاهلیت مشرکانه نظام په خپل حال پاته شی خو د دی حکومت مشری دی د پخوانیو سردارانو په ځای په خپله حضرت محمد صلی الله علیه وسلم سره وی څرگنده ده چې دیو نبي په زړه کې د داسی یو حکومت فکرهم نه گرځی، خو هغه صلی الله علیه وسلم دمکې سرداران قبائلی مشران او خپل خپلوان په مسلسلله توگه په دی خبره پوهول چېکه چیری تاسو توحید قبول کړی او د هغی غوښتنی هم ترسره کړی نو په عربو به ستاسی حکومت جوړ شی او عجم به تاسوته جزیه درکوی دا خبره هغه ددی فکر جوړولوله پاره کړی وه، چې د توحیدی نظام غوښتنه یوازی د خلکو د عقیدو بدلون نه دی- بلکه د اقتدار او ځواک بدلون هم دی .

د نبوت په لومړیو دریو کلونو کې رسول الله صلی الله علیه وسلم خلک د حکمت او تبلیغ په واسطه په ځانگړی لیدنوکتونو کې د توحید په عقیده پوهول خو کله چې د نبوت په څلورم کال د الشعرا په سورت کې هغه ته دا حکم وشو چې [خپل نژدی خپلوان دی خبردار کړه نو هغه د صفا په غونډی کښی د ټولو قبائلو د نمایندگانو یوه غونډه جوړه کړه او په عامه توگه ئی ورته د توحید بلنه ورکړه- په صحیح بخاری کې خو یوازی دا راغلی دی چې هغه وفرماییل: "زه تاسی ته د الله جل جلاله د عذاب نه دویرولوله پاره راغلی یم- تاسو ایمان راوړی او خپل ځانونه ددی عذاب څخه په څنگ کړی او که نه نو زه تاسی د قیامت په ورځ د عذاب څخه نه شم ژغورلای ."

خو ابن سعد رحمه الله علیه چې په 230 هجری کال کې مړ شوی

نيو ليک

دي د لاندی الفاظو په زیاتولو سره ئی داسی رانقل کړی دی :
 وتدین لکم بها العرب وتذل لکم بها العجم [که چیری تاسو توحید
 ومنی نو عرب به ستاسی تابع وگرځی او عجم به ستاسی د لاس لاندی
 شی]¹⁵⁸.

د دی نیوی ارشاد څخه دا مقصد دی چې یو توحیدی ریاست به
 جوړ شی هماغه وه چې حکومت جوړ شو او د قیصر او کسری مانی ئی
 ورپنځی کړی .

ابن سعد رحمه الله علیه په بل ځای کې لیکې چې : د عامی بلنی د
 پیل څخه وروسته محمد خاتم الرسول صلی الله علیه وسلم ترلسو کالو
 پوری خلک په همدی خبرو پوهول، هرکال به د حج په وخت کې د
 [عکاذ مجنه] او [ذوالمجاز] کلنی میلی ځایو کې یوی یوی قبیلې ته
 ورته ، هغه قبیلې چې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم به ورتلو په دی
 ډول دی :

بنوعامر- بنومحارب- بنوفزاره- بنوغسان - بنومره - بنوحنیفه-
 بنوسلیم- بنوعبس - بنونصر- بنوالبکاء- بنوکنده- بنوکلث- بنوحارث-
 بنوعذره- الحضارمه

پورته ذکرشو وپنځلس قبیلوته رسول اکرم صلی الله علیه وسلم دا
 رنگه بلنه رسولی وه

يا ايها الناس قولوا لا اله الا الله تفلحوا وتملكوبها العرب وتذل لکم
 العجم واذا آمنتم کنتم ملوکا فی الجنة وابولهب ورائه یقول لاتطیعوه
 فانه صابی وکاذب

[" ای خلکو! وایاست چې د یوه الله جل جلاله پرته بل معبود نه
 شته نو تاسو به کامیاب شی او عجم به هم ستاسی ترلاس لاندی شی
 او کله چې تاسی ایمان راوړی نو په جنت کې به هم پادشاهان شی
 ابولهب د محمد صلی الله علیه وسلم تره دده پسی وروسته تللو او ویل

¹⁵⁸ طبقات ابن سعد 1 ټوک 216 مخ

نيو ليک

•••••

به ئی چې ای خلکو! دده خبره مه منی دا صابی او دروغجن دی].
 کله چې ابوطالب د مرگ په مرض اخته وه نو د قریشی سردارانو یوهیئت د ابوجهل په مشری ورته راغی او دا شکایت ئی ورته وکړچې ستا وراره زمونږ خدایان نه منی اوته د هغه حمایت او ساتنه کوی ابوطالب رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته وویل وراره جانه ته د خپل قوم څخه څه غواړی هغه مبارک وفرمایلی: اریدمنهم کلمه تدین لهم بها العرب و تؤدی اليهم العجم الجزیه [زه له هغوی یوه خبره غواړم چې د هغی د منلو په صورت کې به عرب د هغوی تابع وگرځی او عجم به یې د لاس لاندی شی او جزیه به ورته ورکوی].
 ابوطالب ورته وویل چې یوازی یوه خبره؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایلی چې: کاکاجانه ووايه چې لاله الاالله - هیئت ورته وویل چې آیا مونږ یوازی د یوه الله جل جلاله بندگی وکړو په قریشی ملت [آخری ملت] کې مونږ تر اوسه پوری داسی خبره نه وه اوریدلی دا درواغ دی نو په همدی وخت کې د ص د سورت لومړی اوه آیتونه رانازل شول¹⁵⁹.
 د عربو او عجمو د حکومت کولو یادونه د مکې دور به بلنوکې ځکه په بیا بیا کیدله چې مخالفین او موافقین دواړه په دی ښه پوهیږی چې د اسلام دین او د توحید کلیمه د قنادر او ځواک بدلون غواړی او مکمل اسلامی انقلاب ئی غوښتنه ده.
د هېښی د هجرت سیاسي اثرات:

¹⁵⁹ سنن ترمذی ابواب التفسیر سورت ص 2 ټوک 178 مخ - مسند احمد - مسند ابن عباس لومړی ټوک 27 مخ - تفسیر ابن جریر په څلور اسانید 23 ټوک 125 - طبقات ابن سعد لومړی ټوک 202 مخ - تفسیر ابن کثیر 6 ټوک 47 مخ په حواله د احمد او سنن نسائی - سیره ابن هشام لومړی ټوک 417 مخ د 1955 عیسوی کال د مصر چاپ - الکامل د ابن اثیر 2 ټوک 65 مخ - تاریخ الامم و الملوک د طبری 2 ټوک 219 مخ

نیو لیک

د مکې دکفارو د مظالمو په اساس د صحابه کرامو رضی الله عنهم هجرت حبشی ته یوازی د پناه اخستولوله پاره نه وه بلکه دا یو رنگ سیاسی حکمت عملی هم وه چې مقصد یې د عربو څخه د باندې د دعوت خپرول وه او د حبشی شاهي کورنی تر تاثیر لاندې راوړل وه د حبشی مهاجرین د پناه اخستلو په څنگ کې د اسلام بلونکې او ترجمانان هم وه هغوی د دعوت او بلنی کار ته دوام ورکړ او په دی ترتیب د اسلام اثرات خپریدل حتی چې په هغه وخت کې د حبشی پادشاه نجاشی [اصمه] هم مسلمان شو او د مدینې د هجرت وروسته ئی هلته د جوړشوی اسلامی حکومت سره د دوستی اړیکې هم ټینګ کړې

د نبوت په پنځم کال د رجب په میاشت کې پنځلس کسانو [یو لسو سړو او څلور بنځو] لومړی ځل حبشی [ایتوییا] ته هجرت وکړ او د بعثت په شپږم کال نږدی سلوکسانو د دوهم ځل له پاره هجرت وکړ. کله چې د قریشو خلکو دا درک کړه چې ددی مهاجرینوپه واسطه په حبشه کې هم د محمد صلی الله علیه وسلم بلنه روانه ده او په راتلونکې کې هغه ډیر سیاسی اثر لری. نو هغوی عمرو بن عاص رضی الله عنه عماره بن ولید رضی الله عنه یا د ام سلمه رضی الله عنها د وینا له مخی عبدالله بن ابی ربیعته ته قیمتی تحفی ورکړې او د نجاشی دربار ته ئی ورواستول ترڅو هغه دا مهاجرین دخپل وطن څخه وشړی، د قریشی هیئت د شکایت اوریدونه وروسته پادشاه مهاجرین خپل دربار ته راوغوښتل د اسلام د پیغام درسولواو د پادشاه د متاثره کولوله پاره دا یو طلائی وخت وه چې د توقع څخه پرته پیدا شو، نو هماغه وه چې د مهاجرینو د نماینده په توګه حضرت جعفر بن ابیطالب شاهي دربار ته ولاړ او د اسلامی اصولو مطابق ئی سلام واچاوه او پادشاه ته ئی سجده ونه کړه درباریانو ورته وویل تا د پادشاه د احترام په خاطر سجده ولی ونکړه حضرت جعفر رضی الله

نيو ليک

عنه ورته وويل : د الله جل جلاله پيغمبر محمد صلى الله عليه وسلم
 مونږ ته حکم کړی چې مونږ د الله جل جلاله څخه پرته بل هیچا ته
 سجده ونه کړو، لمونځونه وکړو او زکاتونه ورکړو، "ددی خبری
 وروسته عمرو بن عاص رضی الله عنه وويل چې دا خلک د حضرت
 عیسی علیه السلام په هکله له تاسی سره اختلاف لری پادشاه
 پوښتنه وکړه چې د حضرت عیسی علیه السلام په هکله ستاسو عقیده
 څه ده؟ حضرت جعفر رضی الله عنه ورته وفرمایل : حضرت عیسی
 علیه السلام د الله جل جلاله په حکم پیدا شوی وه او د هغه پاک روح
 الله جل جلاله پیغلی مریم عیها السلام ته القا کړی وه چې هغه ته د
 هیڅ بشر لاس نه وه لگیدلی [هم بستره شوی نه وه] نجاشی رحمه
 الله علیه د ځمکې څخه یو ډکې راپورته کړ او وئى ويل چې : ای د
 حبشی خلکو او ای عالمانو او راهبانو! په الله جل جلاله قسم چې دا
 خلک زمونږ د عقیدې څخه ددی ډکې په اندازه هم زیاتی نه وائی د
 دی وروسته ئی مهاجرینو ته په خبرو کې ويل : زه تاسی ته هم ښه
 راغلاست وایم او هغه پيغمبر صلی الله علیه وسلم ته هم ښه راغلاست
 وایم چې تاسی د هغه له لوری دلته راغلی یاست او زه شاهدی
 او گواهی وایم چې هغه د الله جل جلاله رسول دی چې ذکر ئی په
 انجیل کې هم شوی دی او ده غه پیش گوئی حضرت عیسی علیه
 السلام کړی وه ، تاسی زما په مملکت کې هر چیرته چې غواړی
 اوسیدلی شی-که چیری زه د حکومت په چارو کې نښتی نه وائی نو
 زه به په خپله د هغه نبی علیه السلام په دربار کې حاضر شوی وایی
 د هغه پنی مبارکې به می راجگولای او د هغه قدمو به می پاکولای د
 دی خبرو وروسته ئی د قریشی هیئت سوغات بیرته مسترد کړی¹⁶⁰.
 امام احمد بن حنبل رحمه الله علیه په مسند کې د ام سلمه رضی الله
 عنها د روایت له مخی د حبشی د هجرت مکمله قصه رانقل کړی

¹⁶⁰ مسند احمد لومړی ټوک 461 مخ - مسند ابن مسعود دارصادر بیروت چاپ

نیو لیک

.....
 اوهمدا راز یی د مهاجرینو د خطیب جعفر رضی الله عنه د ویناو مکمل متن رانقل کړی دی چې هغه د نجاشی په دربار کې کړی وه په دی وینا کې د جاهلیت د دوره اعتقادی ، اخلاقی او ټولنیزې خرابی بیان شوی وی، بیا ئی د نبی صلی الله علیه وسلم د معبوث کیدو یادونه وکړه او د هغه د تعلیماتو لندیز ئی وړاند کړی د هغه وروسته ئی د مکې د قریشو د هغه مظلومو یادونه وکړه چې په مسلمانانو به ئی کول او په آخره کې ئی وویل مونږ ستاسی د ملک په لور په دی خاطر راغلی یو چې دلته به پر مونږ ظلم و نه شی نجاشی رحمه الله ورته وویل : آیا له تاسی سره د دی پیغام څه برخه شته چې الله جل جلاله له خوانه په دی نبی صلی الله علیه وسلم رانازل شوی دی؟

حضرت جعفر رضی الله تعالی عنه د مریم علیه السلام د سورت لومړی برخه تلاوت کړه ، د دی په اوریدلو نجاشی په ژړا شروع وکړه ، تر دی پوری ئی وژړل چې پریره مبارکه ئی په ژړا لمده شوه- د هغه د دربار پادریانو هم په ژړا شروع وکړه، تر دی ئی وژړل چې د هغوی تر مخ پرا ته کاغذونه هم لامده شول او بیا نجاشی وویل چې " دا پیغام او د حضرت عیسی علیه السلام تعلیمات دواړه د یوه خراغ رڼا ده " او بیا ئی د قریشو هیئت ته وویل چې ولاړ شی زه دا خلک تاسی ته نه شم درکولای¹⁶¹.

حضرت جعفر رضی الله عنه د مسلمانانو نماینده او د رسول الله صلی الله علیه وسلم سفیر وه چې په شاهي دربار کې ئی د قریشو سفارتی هیئت ته په سفارتی میدان کې سخته ماتې ورکړه ، دا د رسول الله صلی الله علیه وسلم دعوت هم وه او سیاست هم چې کامیاب ثابت شو .

¹⁶¹ - مسند احمد لومړی ټوک 201 مخ - سیرت ابن هشام لومړی ټوک 236 مخ - الکامل د ابن اثیر لیکنه 2 ټوک 80 مخ البدایه النهایه د حافظ عماد الدین ابن کثیر لیکنه 3 ټوک 73-74 مخونه

نيو ليك

.....
وصلی الله علیه و علی اله و اصحابه اجمعین

د عقبی تړون د اسلامي حکومت پیل :

د عقبی تړون هم د رسول الله صلی الله علیه وسلم سیاسی زیرکتیا وه چې د هغه په اساس په عربو او عجمو کې د هغه د حکومت بنسټ کینموولی شو، چې د هغه یادونه حضور صلی الله علیه وسلم د قریشو سردارانو او د عربی قبائلو مشرانو ترمنځ کړی وه دا تړون په اصل کې د اسلامي حکومت پیل وه .

حضرت سوید بن صامت په مدینه کې هغه اول د ښه نصیب خاوند ، چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم تر تاثیر لاندی راغی خو د بعثت په نښته کې په قتل ورسید ، دوهم خوش قسمته انسان حضرت ایاس بن معاذ وه هغه ویلی وه "په الله جل جلاله سوگند چې دا ښی خیری دی خو هغه هم ډیر ژر وفات شو"¹⁶².

د نبوت په یولسم کال د حج په وخت کې رسول الله صلی الله علیه وسلم د مدینې د یوی قبیلې خزرج د شپږ کسانو سره د منی په عقبه کې لیدنه وکړه ، هغوی اسلام قبول کړ او وعده ئی وکړه چې د راتلونکې کال کې د حج په موسم کې به بیا سره گوری هغوی بیرته ولاړل او د اسلام تبلیغ ئی شروع کړ، او د مدینې په هر کور کې د رسول اکرم له صلی الله علیه وسلم د نوم یادونه شروع شوه .

د هغو شپږو خوش نصیبو صحابه و رضی الله عنهم نومونه دا دی :
ابوامامه اسعد بن زاره - عوف بن الحارث - رافع بن مالک - قطبه بن عامر بن حدیده - عقبه بن عامر بن نابی - جابر بن عبدالله بن رباب رضی الله عنهم

د نبوت په 12 کال د وعدی مطابق د حج په وخت د منی په کنده کې دولس کسانو د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره دوهم ځل له پاره

---

¹⁶² سیرت ابن هشام 1-2 ټوکونه 426 - 427 مخونه

نیو لیک

لیدنه وکړه په دی وخت کې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغوی
څخه کومه وعده واخسته نو هغه د هغه بیعت [تړون] مطابق وه چې
څوکاله وروسته د ممتحنی د سورت په 12 د ولسم آیت کې د مهاجرو
بنځوڅخه د بیعت د اخیستوپه هکله بنوول شوی وه.

همدا علت دی چې د عقبی تړون ته مسند احمد او سیرت ابن هشام
بیعت النساء ویلی دی او حضرت عبادہ بن صامت رضی الله عنه
فرمایي چې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم زمونږ څخه دا ډول
بیعت [تړون] اخستی وه .

د الله جل جلاله سره به هیڅوک نه شریکوي- غلابه نه کوي- زنا به
نه کوي- خپل اولاد به نه وژني- په هیچا به د دروغو تورنه لگوي او
زما نافرمانی به نه کوي، که چیري تاسی په دی وعده وفا وکړه
نو تاسی ته به جنت وی او که چا ددی حرامو کارونوڅخه یوکار هم
وکړنو بیا د هغه معامله د الله جل جلاله په حواله ده که هغه یی معافوي
او که عذاب ورکوي .

د هغه د ولسوکسانو نومونه دا دی :

ابوامامه اسعد بن زراره - عوف بن حارث - رافع بن مالک - قطبه
بن عامر - عقبه بن عامر - معاذ بن حارث - زکوان بن عبدالقیس -
عباده بن صامت - یزید بن ثعلبه - عباس بن عباده- ابوالهثیم بن
التيهان- عویم بن ساعده رضی الله عنهم .

ددی بیعت وروسته محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت
مصعب بن عمیر رضی الله عنه د هغوی سره مدیني ته واستاوه هغه د
مدیني منوری د مسلمانانو مشری په غاړه واخسته او د بنوونی او
روزی او تنظیم او دعوت کارونه ئی نور هم پسی پر مخ بوتله چې په
دی کار کې حضرت اسعد بن زراره رضی الله عنه له ده سره ډیر کومک

نيو ليک

وکړې 163

د نبوت په 13 کال 73 سپری او 2 بنځی د دریم ځل له پاره د نبی اکرم صلی الله علیه وسلم سره په همدی عقبی کې د لیدنی له پاره راغلی وه په دی ځل ئی ورڅخه د اطاعت په څنگ کې د جهاد او کومک کولو وعده هم واخسته .

حضرت عباده بن صامت رضی الله عنه د دی بیعت څرنگوالی په دی توگه بیان کړی دی : مونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره دا وعده وکړه چې ستاسی هر حکم به اورو او منو به ئی، که زمونږ طبیعت ئی وغواړی او که وئی نه غواړی، مونږ به مالی مصارف په غاړه اخلو که څه هم تنگ لاسی اوسو یا آسوده ، مونږ به په نیکی حکم کوو او د بدی څخه به منع راوړو، د الله جل جلاله له پاره به حقه خبره کوو او د هیڅ ملامت کونکې پرواه به نه کوو- کله چې د الله جل جلاله رسول الله صلی الله علیه وسلم زمونږ کلی یثرب [مدینې] ته تشریف راوړی نو مونږ به د هغه کومک کوو او د هغه به داسی ساتنه کوو لکه څنگه چې د خپلو ځانونو، بنځو او اولاد ساتنه کوو او د دی په بدل کې مونږ یوازی جنت غواړو [نو دا هغه بیعت وه چې مونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره کړی وه] .

د دولس نمایه کانیو ټاکل

د بیعت وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چې ما ته ستاسی له ډلی څخه دولس کسه باوری نمایندگان غوره او راکړی چې دخپلی قبیلې داسی مسئول او استاذی وی لکه څنگه چې د حضرت عیسی علیه السلام حواریون کفیلان وه هغوی د خزر ج څخه نهه او د

163 - طبقات ابن اسعد لومړی ټوک 220مخ - سیرت ابن هشام لومړی ټوک 433مخ - تاریخ طبری 2 ټوک 235مخ - الکامل 2 ټوک 96مخ - البدایه والتهایه 3 ټوک 150 ددی بیعت ذکر د صیحیح بخاری په کتاب الایمان باب بیعه العقبه کی هم شوی خو د نومونو یادوونه په بخاری اومسند احمد کی نشته

نیو لیک

.....
اوس خخه دری کسه وټاکل ابن حزم ،ابن هشام او ابن سعد رحمه الله
عليه د هغوی نومونه په دی توگه ذکر کړیدی .

د خزرخ خخه : اسعد بن زراره رضی الله عنه د رئیس په توگه او
سعد بن ربیع ، عبدالله بن رواحه ، رافع بن مالک ، براء بن معرور ،
عبدالله بن عمر و بن حرام ، عباد بن صامت ، سعد بن عباد ، مندر
بن عمر رضی الله عنهم .

د اوس خخه : اسید بن حضیر ، رفاعه بن عبدالمنذر ، سعد بن
خیشمه رضی الله عنهم¹⁶⁴.

د همدی بیعت خخه وروسته مسلمانانو هجرت وکړ او نزدی یوه
نیمه میاشت وروسته په خپله رسول اکرم صلی الله علیه وسلم هم
هجرت وکړ او مدینه کې ئی د اسلام مرکز جوړ کړ د باوری خلکو ټاکل
او د بیعت د اخستوپه وخت کې د هغوی خخه د اطاعت پرته ، د
کومک ، جهاد او نصرت وعده اخستل ددی خبری ثبوت دی چې د
عقبی بیعت په اصل کې د یو اسلامی حکومت پیل وه او د بلنی په
خنګ کې یو سیاسی زیرکتیا هم وه .

په مدینه کې د جمعې لومړی خطبه

او د اسلامی حکومت اساسی اصول

د مشهورو خپرونکو د وینا له مخی محمد صلی الله علیه وسلم د
ابوبکر صدیق رضی الله عنه په ملګرتیا د نبوت په 13 کال د ربیع الاول
په 12 نیټه د دوشنبی په ورځ قبا ته ورسید ، هلته د یوڅو ورځو تم
کیدونه وروسته مدینی منوری ته روان شو ، هغه د بنو سالم بن عوف
په ځای کې د لومړی جمعې لمونځ ادا کړ او لومړی خطبه ئی وفرمایله

---

¹⁶⁴- سیرت ابن هشام لومړی ټوک 442مخ - طبقات ابن اسعد لومړی ټوک
222مخ - تاریخ طبری 2 ټوک 238مخ - الکامل 2 ټوک 99مخ - وفاء الوفاء
باخبار دار المصطفی د مسهودی لیکنه لومړی ټوک 230 مخ بیروت چاپ -
البدایه والنهایه 3 ټوک 159 مخ

نیو لیک

چې دا خطبه په حقیقت کې د اسلامی حکومت تاسیس په خاطر د حکومت د مشر په حیث د هغه لومړنی پالیسی جوړونکې بیان وه چې په هغه کې د اسلامی نظام اساسی اصول او بنسټیز احکام واضح کړي وه دا د جمعی خطبه ابن جریر او ابن کثیر رحمه الله علیهما پوره رانقل کړی چې د هغی لنډیز په دی ډول دی .

۱- **توهید:**

حاکمیت او الوهیت یواځی دیوه الله جل جلاله صفت دی د همغه بندگی وکړی او د هغه سره هیڅوک مه شریکوی .

۲- **تقوی:**

د الله جل جلاله د عذاب اونیولوڅخه وویریږی. ریښتونی ژوند خو د دی دنیا ژوندنه دی بلکه د آخرت ژوند دی نو هرکار د آخرت د کامیابیدو په خاطر کوی .

۳- **د قرآن او سنتو پورته والی:**

ریښتونی لارښوونه ، حقیقی پوهه، او د حق معیار د الله جل جلاله کتاب او د هغه د رسول صلی الله علیه وسلم سنت دی - په هرکار کې د الله جل جلاله د کتاب او د هغه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د سنتو پیروی وکړی نو په یوی اسلامی ټولنه کې یواځی قرآن او سنتوته پورته والی اوځواک حاصل دی .

۴- **جهاد فی سبیل الله:**

د الله جل جلاله د بنمنان خپل د بنمنان وگڼی او د هغه د دین د غالبولو له پاره جهاد وکړی ځکه چې اسلامی امت ئی د همدی له پاره غوره کړی دی

۵- **اسلامی امت:**

ستاسی اسلامی نوم مسلمان دی چې تاسی ټول یوه ټولنه اویو قوم

نيو ليک

.....¹⁶⁵ .

ياست او د اسلامي امت په نوم يادېږي .
دا هغه پنځه بنسټيز اصول دي چې په دې باندې د يوي اسلامي ټولني او يو اسلامي حکومت بنياد ايښودل شوي دي په دې وينا کې رسول اکرم صلي الله عليه وسلم د مديني خلکو ته د راتلو سره سم وويل چې اوس به دلته د دنيا پرستي، قبيله پرستي، اوبت پرستي د جاهلي نظامونو په ځاي به د توحيد، د آخرت په فکر او تقوي باندې ولاړ اسلامي نظام منځ ته راځي .

د جوماتونو جوړول :

په يوه اسلامي حکومت کې جوماتونه اساسي رول لري ځکه چې د لمانځه قائمول د يوه اسلامي حکومت اولين کار دی آدم عليه السلام پر ځمکه باندې د الله جل جلاله لومړي خليفه وه هغه هم د جبريل عليه السلام په لارښوونه په مکه مکرمه کېد دنيا پرمخ لومړي جومات جوړکړي وه د کعبې د تعميرد شروع څخه دې خبرې ته گوته نيول ضروري دي چې د يوه اسلامي خلافت لومړي بنيادي کار د جوماتونو د نظام جوړول او د عبادت د مرکز انتظام او اهتمام کول دي د لومړي پيغمبر عليه السلام سسپه څير د الله جل جلاله پيغمبر محمد صلي الله عليه وسلم هم تر ټولو لومړي کار دا وکړ چې په قبا کې يې د جومات د جوړيدو تيگه کښيښوده او بيا ئې د نبوي مسجد جوړښت پائي ته ورسوه د هغه وروسته ئې د خپل ځان له پاره حجره جوړه کړه . دنيا لرونکې پادشاه لومړي د خپل ځان له پاره ماني آبادوي او بيا د هغه وروسته نور کارونه کوي خو د اسلامي حکومت مشر او د کائيناتو سردار لومړي مسجد جوړکړي او بيا ئې د نورو اړتياو په لور پاملرنه وکړه .

مواخات عقد [د ورورولې تړون]

¹⁶⁵- تاريخ ابن جرير 2 ټوک 255-256 مخونه - البدايه والنهائيه 3 ټوک

نیو لیک

د هجرت په پنځمه میاشت رسول الله صلی الله علیه وسلم د اسلامی قومیت او دینی ورورولی د ټینګیدو په خاطر د مهاجرینو د اقتصادی کفالت او آبادیدو له پاره ډیرمهم او انقلابی قدم واخیست چې هغی ته د احادیثو او سیرت په کتابونو کې " مواخات بین المهاجرین والانصار " ویل شوی دی .

انس بن مالک رضی الله عنه فرمائی چې :

قد حالف النبی بین قریش والانصار فی داری [رسول الله صلی الله علیه وسلم زما په کور کې د قریشو [مهاجرینو] او انصارو ترمنځ د اسلامی ورورولی تړون وکړی و¹⁶⁶] .

د دی تړون یادوونه د صحیح بخاری په ډیرو ځایونو کې شوی ده ¹⁶⁷

په مسند احمد کې د ورورولی د تړون د لیکل شوی سند یادوونه هم شوی ده : ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کتب کتابا بین المهاجرین والانصار علی ان یعقلوا معاقلهم ویفدوا عانیهم بالمعروف و الاصلاح بین المسلمین [رسول الله صلی الله علیه وسلم د مهاجرینو او انصارو ترمنځ یو تړون ولیکه چې دوی دواړه به یو د بل سره د دیت په ورکړه کې کومک کوی . یو د بل د بندیانو فدییه به ورکوی اود مسلمانانو د اصلاح په لاره کې به کوشش کوی]¹⁶⁸ .

ابن سعد رحمه الله د څلورو مسانیدونو په واسطه د عقد مواخات تفصیل دا رنگه نقل کړی دی کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم مدینې ته تشریف راوړ نو د او انصارو مهاجرینو د بیلو، بیلو وگړو ترمنځ یې د مواخات [ورورولی] رینی ټینګی کړی .

¹⁶⁶ - صحیح بخاری کتاب الکفایه 1 ټوک 306 مخ

¹⁶⁷ - صحیح بخاری المناقب 1 ټوک 533-561 مخونه - التفسیر ټوک 659 مخ -

الفرائض 2 ټوک 999 مخ

¹⁶⁸ - عبد الله بن عمرو بن العاص روایت مسند احمد 2 ټوک 204 مخ

نيو ليک

د هغوی ترمنځ دا ورور ولی د یوه بل سره په کومک او حق باندی ولاړه وه او د هغی وخت د انصارو میراث هم مهاجرینوته ورکول کیده په دی تړون کې 25 کسه مهاجرین او 25 کسه انصاریا د حدیثو نورو روایاتو د ویناله مخی 50-50 کسه شریک وه - د ورورولی [مواخات] دا تړون د بدر د غزا څخه ترمخه شوی وه خو کله چې د بدر د جنگ وروسته دا آیت رانازل شو چې "نسبی رینه لرونکي د میراث ډیر حق لری" نو بیا به میراث نسبی رینه لرونکوته ورکول کیده، خو بیا هم د اسلامی ورورولی او یو د بل سره دکومک رینه په خپل ځای وی ¹⁶⁹.
 د عقد مواخات په نتیجه کې د مدینی انصارو خپلی ځمکې او باغونه د خپلو ځانونو او مهاجرز ورونو ترمنځ د ملکیت په اساس د ویشولو پیشنهاد وړاندی کړ خو رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل: چې دومره زیات بار په تاسی اچول مناسب نه دی البته خپلی ځمکې د مزارعت په خاطر خپلو مهاجرو ورونو ته ورکړی خو په حاصل کې به ئی دواړه گډیاستی انصارو وویل چې مونږ ته قبوله ده ¹⁷⁰.

الوثیقه السیاسه

[لومړی لیکل شوی قانون]

په دی وخت کېبه مدینه منوره کې د اوس او خزرج د قبیلو پرته دیهودو دری بااثره قبیلې هم آبادی وی یعنی بنونضیر، بنوقریظه او بنوقینقاع. هغوی ته د بلنی د په څنگ کې د دی هم اړتیاوه چې د هغوی سره د سیاسی اړیکو څرنګوالی معلوم شی، او د مهاجرینو، انصارو اویهودو ترمنځ یو لیکلی تړون وشی، چې په هغه کې د حکومت د قانون اواهدافو بنیادی او ضروری مادی ولیکل شی، نو هماغه وه چې

¹⁶⁹ - طبقات ابن سعدا ټوک 238 مخ

¹⁷⁰ - صحیح بخاری کتاب المزارعه 1 ټوک 312 مخ - الهبه 1 ټوک 358-

المناقب 1 ټوک 534 مخ.

نيو ليک

د بدر د غزا تر مخه دهجرت په لومړي کال دا وثيکه اوسندو ليکل شو.
د دی مدنی تړون حواله په مسند احمد رحمه الله د ابن القيم
رحمه الله په زاد المعاد او د حلبیه په سيرت او حینی نورو کتابونو کې
ورکړل شوی خو د هغو تفصیلات ئی نه دی ورکړي- حافظ عماد
الدين بن کثير په البدايه کې حواله ورکړي چې د امام ابو عبید قاسم
بن سلام په کتاب الغریب کې په دی باندی اوږد بحث شوی دی د
الحلبی لیکنو کې علی بن ابراهیم حلبی رحمه الله چې په 1044 هجری
قمری کې وفات شوی ليکي چې په [الاصل] کې د دی سند پوره
متن موجود دی ، د الاصل څخه هغی مقصد د ابن سید الناس یعمری
چې په 734 کې وفات شوی کتاب عیون الاثر فی فنون المغازی و
الشمائل والسير دی¹⁷¹.

ابن هشام او ابن کثیرد محمد بن اسحق چې په 150 هجری قمری کې
وفات شوی په حواله دا سند پوره رانقل کړی دی ، ابن اسحق رحمه الله
عليه د مغازی او سیر پخوانی او مستند امام دی نو په دی خاطر د هغه
وینا هم مستنده گڼل کیږی ، د ابن هشام سيرت او البدايه څخه ددی مهم
سیاسی تړون او مدون قانون لنډیز را نقل کوو.

بسم الله الرحمن الرحيم دا تحریری تړون چې د مهاجرینو ، انصارو
او هغه خلکو چې د هغوی تابع دی او په جنگ کې ورسره شریک وی ،
ترمنځ ليکل شوی دی :

- 1- ټول مسلمانان یوه ټولنه اویوقوم گڼل کیږی .
- 2- قریشی مهاجرین به د پخوا په شان د خپلو بندیانو فدیو ورکوی او په
دیت ورکولو کې به یو د بل کومک کوی .
- 3- د اوس او خزرج د اته قبیلو نومونه واخستل او وليکل شوه چې

---

¹⁷¹ - مسند احمد 2 ټوک 204 مخ - زاد المعاد 2 ټوک 63 مخ 1970 عیسوی کال د
مصر چاپ - د حلبیه سيرت 2 ټوک 29 مخ 1964 عیسوی کال - البدايه 3
ټوک 226 مخ - جوامع السير ابن حزم ليکنه 95 مخ

نیو لیک

دوی به ټول د پخواپه شان یوبل ته دیت ورکوی او د خپلو بندیانو فدیة به ورکوی لکه څنگه چې د ایمان د خاوندانو اصول دی .

- 4 - د پورورو او تنگ لاسو خلکو په نیکه توگه کومک کیږی .
- 5 - د ظالمانو ، مجرمانو او مفسدو خلکو په خلاف به ټول مسلمانان یوکیږی که څه هم د هغوی څخه کوم مجرم د کوم مسلمان زوی هم وی .
- 6 - هېڅ مؤمن به دکافرو د حمایت په خاطر بل مؤمن نه وژنی او نه به د مؤمن په مقابله کې دکافر حمایت کوی .
- 7 - که ادنی مؤمن هم چا ته پناه ورکړی نو هغه به د ټولو پناه گڼل کیږی

د مسلمانانو مسؤلیت به شریک وی .

- 8 - که چیری یهودان زموږ فرمان وړونکو گرځی نو په هغوی باندی به ظلم ونه شی بلکه کومک به ورسره کیږی .
- 9 - د مسلمانان صلح به په گډه وی ، ځانگړی صلح هیڅ حیثیت نه لری ، مگر په ټولنیز ډول چې دکومی باندینی قبیلې سره سوله کیږی د جنگ په وخت کې هیڅ مسلمان په ځانگړی توگه سوله نه شی کولای .
- 10 - مسلمانانو به په وار وار جهاد ته درومی کله چې یوه ډله راشی نو بله ډله به لیرل کیږی .

11 - د ټولو مسلمانانو وینه برابره ده او په حقه او صحیح لاره به هماغه گڼل کیږی چې متقی وی .

12 - چا چې کوم مسلمان په ظلم اوتیری سره قتل کړی وی نو د هغه څخه به قصاص واخستل شی مگر دا چې د مقتول وارث په دیت اخستلو راضی شی ، او د قاتل په خلاف به ټول مسلمانان متحد وی .

13 - د مکې دقریشو [کفارو] سره به نه مالی کومک کیږی او نه به د مسلمانانو په مقابل کې ورته پناه ورکول کیږی .

14 - دهری معاملی اوهر ډول شخړی پریکړه به د الله جل جلاله په کتاب او د محمد صلی الله علیه وسلم د سنتو په اساس کیږی [قانونی

نيو ليک

پورته والی به قرآن او سنتوته حاصل وی [او د پریکړې اختیار به د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم سره وی .

یهودو پوری تړلی مادی

15- په مدینې منورې باندې د تیرې په وخت کې به یهود د مسلمانانو سره په جنگ کې شریک کېږي او د جنگ تاوان به هم په گډه ورکوي ځکه چې دا جگړه د وطن د دفاع جنگ دی .

16- یهودیان به په خپل دین او مسلمان به په خپل دین عمل کوي .

17- د یهودیانو ټولو قبیلو اود هغوی دوستانو ته به د قانون په رڼا کې ټول حقوق حاصل وی له دوی چې څوک جرم وکړي نو هغه به د جزا څخه خلاص نه شی .

18- د جرمونو د سزا وروکولو په وخت کې به هیڅ ډول خنډونود را پیدا کولو اجازه ورنه کړل شی ، غولونکې اوتړون ماتوونکې به خپل ځان په خطر کې اچوي ، ځکه چې تحفظ نیکوخلکو ته ورکول کېږي .

19- د دی تړون گډونکو نکوته په مدینې [یثرب] کې د هر ډول فتنې او فساد جوړول حرام دی .

20- د گاونډی او پناه اخستونکې له پاره هم همدغه حقوق دی او په هغوی باندې به هیڅکله زیاتې ونه شی .

21- د تړون د گډون کونکو ترمنځ که کله کومه شخړه او حادثه را پیدا شی چې د هغی څخه فساد جوړېږي ، نو د هغه پریکړه به د الله جل جلاله د قانون په اساس حضرت محمد صلی الله علیه وسلم کوي .

22- د مکې قریشو [کفارو] او د هغوی دوستانو ته به په هیڅ ډول پناه نه ورکول کېږي .

23- د تړون ټول گډون کونکې د هر چا سره په سوله کې برابر شریک دی او د مسلمان په څیر هر یو یهودی به هم د سولې د دی تړون پابند وی ، چې د کومې بهرنی قبیلې سره شوی وی .

24- هره ډله به دخپلې سیمې د ساتنې او د هغی څخه د دفاع له پاره

نیو لیک

مسئوله وی

25- دا ترون به د ظالم او زیاتۍ کونکې د سزا د ورکولو په لار کې خنډ نه گڼل کیږی : وان الله جار لمن اتقی وبر و محمد رسول الله {صلی الله علیه وسلم} او الله جل جلاله د هغه چا مددگار او حامی دی چې ډیر د الله څخه ویریدونکې اونیکو کار وی محمد صلی الله علیه وسلم دالله رسول وی [172 .

د دې لیکنې شوی د ستورڅخه ثابت شوی

سیاسي اصول

- ا [ټول اسناد او لیکنې به په بسم الله سره شروع کیږی دا ځکه چې د حکومت لوی حاکم الله جل جلاله دی .
- ب [د حکومت قانون قرآن اوسنت دی چې مشرئی محمد صلی الله علیه وسلم دی د 14 - 21 مادو له مخی
- ج [ټولو اوسیدونکو د قانون په وړاندی برابر حقوق لری 4-11-16-17 مادو له مخی
- د [د حکومت دفاع په ټولو اوسیدونکو لازمه ده او هیڅ ډول فتنی او فساد ته به اجازه ورنه کړل شی 15-19 مادو له مخی ¹⁷³

د قتال فی سبیل الله

څخه مقصد د اسلامي حکومت جوړول او ټینګول دی

د مکې په دولس کلنه دوره کې چې کوم مظالم په مسلمانانو وشوه او په آخره کې چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د قتل په خاطر د هغی

172- سیرت ابن هشام لومړی ټوک 510 مخ د 1955 عیسوی کال د مصطفی البانی 1955 لیکنه - البدایه د حافظ عمالدين بن کثیر لیکنه 3 ټوک 224 مخ د 1966 عیسوی کال د بیروت چاپ

173 - اصلی لیکنه په 52 مادو باندی مشتمله ده لیکن مائی تکرار حذف کړاود مضمون نتیجه می بیان کړه .

نیو لیک

مبارک کورمحاصره کړای شو، نو پدی اساس دمسلمانانو او د مکې د قريشو ترمنځ د نښتی امکانات را پیدا شوی وه په مدینې کې د حکومت د جوړیدو سره الله تعالی هغوی ته دنښتوا اجازه ورکړه او د لږې مودی وروسته ئی قتال فی سبیل الله فرض وگرځاوه.

د بین المللی قانون په اساس دجنگ په حالت کېهیڅوک هم ددښمن قافلی ته په خپلوحدودوکې د اجازی اخستلو پرته د سفر کولو اجازه نه ورکوی دجگړې په حالت کې د دښمن په تجارت بندیزونه لگول او د نورو لارو څخه د هغه ټکول او د هغه د قوت ختمول د جنگ یوه برخه ده ، جنگ د مکې د قريشو له لوری لومړی پیل شوی وه نو په دی خاطر اخلاقاً او شرعاً اوهمداراز د قومونو د مسلمه قاعدو په اساس دا نه چې د مسلمانانوحق نه وه بلکه پری فرض وه چې په دښمن تجارتی بندیزونه ولگوی او د هغوی قافلوته د اسلامی حکومت په حدودوکې د تیریدو اجازه ورنکړی همدا علت وه چې د هجرت په لومړی کال نبی صلیالله علیه وسلم د قريشو د قافلو د ټکولو په خاطرڅه ټولی ورولسپړل او په دی ترتیب د جهاد اوقتال سلسله پیل شوه د قتال فی سبیل الله مقصد قرآن کریم په دی ډول بیان کړیده :

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بَأْنَهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌۗۙ
 أَخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْ كَفَرَ اللَّهُ النَّاسَ
 بَعْضُهُمْ بِبَعْضٍ لَهْدَمْتُمْ صَوَامِعَ وَبَيْعَ وَصَلَوَاتٍ وَمَسَاجِدٍ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ
 كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌۗۙ
 أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ

الأُمُورِ [د الحج سورت 39 تر 41 آیاتونو پوری]

[هغو کسانو ته اجازه ورکړه شوه چې د هغو پر خلاف په جگړه لاس پوری کيږی ځکه چې هغوی مظلومان دي او الله په يقينی ډول د هغو د ملاتړ وس لری دا هغه کسان دی چې له خپلو کورونو څخه په نا حقه

نیو لیک

ووېستل شول یوازی په دی جرم چې هغوی وایی "زمونږ رب الله دی که الله خلک یو د بل په وسیله دفع نه کړی نو خانقا گانی ، کلیسا گانی ، عبادتخانی او جوماتونه چې په هغو کې د الله نوم ډیر زیات اخیستل کیږی ټول به ونړول شي الله به ارومرو د هغو کسانو سره مرسته وکړی چې د هغه مرسته کوی الله ډیر زورور او بر لاسی دی دا هغه کسان دی چې که مونږ دوی ته په ځمکه کې قدرت ورکړو نو لمونځ به قایم کړی زکات به ورکړی ، په بنسو چاروبه امر وکړی او له بدیونه به منع وکړی او د ټولو چارو پای د الله په لاس دی] .

په جامع ترمذی کې د عبدالله بن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې د قتال په هکله د ټولو ترمځه همدا آیت را نازل شوی دی- د دی آیتونوڅخه مقصد دا دی چې ظالم د ظلم څخه منع کړی او داسی حکومت جوړکړی چې په هغه کې د الله جل جلاله د عبادت له پاره آزادی وی د غریبوخلکو اقتصادی حالت ښه شی د ښه والی او نیکی احکام نافذ شی او د بدی ټولی لاری چاری ختمی شی . یعنی د ظلم شرک او د فساد د نظامونو په ځای د عدل ، توحید او د اصلاح نظام منځ ته راشی ، په بل ځای کې الله جل جلاله فرمائی چې:

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ

[د انفال سورت 39 آیت]

[اود دوی سره ترهغه پوری وجنگیږی چې د کفر او شرک غلبه پای ته ورسیری او د الله جل جلاله حکم په ټولو غالب شی] .
حافظ ابن کثیر رحمه الله علیه لیکي چې:

ای یکون دین الله هو الظاهر العالی علی سائر الادیان

[د الله جل جلاله دین په ټولو نورو دینونو غالب او عالی واوسی]¹⁷⁴.

په صحیح بخاری او صحیح مسلم کې د ابو موسی اشعری رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دیوه پوښتنی په

¹⁷⁴ - تفسیر ابن کثیر لومړی ټوک 402 مخ

نیو لیک

.....

خواب کي وفرمايل : "

من قاتل لتكون كلمه الله هي العليا فهو في سبيل الله

[هغه څوک چې ددی په خاطر جنگیږي چې یوازی د الله جل جلاله کلیمه دی پرته اوسې نو په حقیقت کې همدا سړی د الله جل جلاله په لار کې جنگیږي] .

د پورتنی بیان لنډیز دا دی چې د جهاد او قتال څخه مقصد په زور د خلکو مسلمانول نه دی، که چیرې تری مقصد دا وایي نو بیا به اسلام کې د خراج احکام نه وای ، جزیه او خراج په همدی خاطر اخستل کیږي چې غیرمسلم خلک هم په اسلامی حکومت کې په خپل دین عمل وکولای شي، حکومت به د هغوی د مال ، ځان او آبرو ساتنه کوی ، د هغه اړتیا به پوره کوی او د هغوڅخه چې د جزیی او خراج له لاره کومی پیسی لاس ته راځي نو هغه به د هغوی د بهبود په خاطر خرڅوی او حقیقت دا دی چې په زور سره مسلمان کول ممکن هم نه دی دا ځکه چېایمان یواځی د اقرار کولوڅخه عبارت نه دی بلکه د سینی د پراخوالی په څنگ کې د تسلیمی ، انقیاد او د زړه د تصدیق نوم هم دی- د جهاد او قتال څخه مقصد د کفارو او مشرکینو د اقتدار ختمول او د اسلامی حکومت جوړول دی اوکه چیرې مخکې څخه جوړشوی وی نو بیا د هغی د دفاع او ټینګښت له پاره جهاد کیږي او جنگ د غلبی په خاطر کیږي اود همدی غلبی نوم اقتدار او حکومت دی .

د الله جل جلاله په لار کې

د قتال د آیتونو څرنگوالی

د قرآنکریم په څوارلس سورتونو او 47 آیتونو کې د قتال حکم ورکړل شوی دی او یا د هغی فضیلت بیان شوی دی د دی نه پرته پر 15 سورتونو او 28 آیتونو کې یا د جهاد حکم او یا ئی فضیلت بیان شوی دی - جهاد یوازی جنگ ته نه وائی بلکه جهاد د هر ډول هلوځلو د څخه عبارت دی که څه ژبه وی ، په قلم وی او د زړه د بدوالی یا د مال او نورو

نیو لیک

وسایلو او صلاحیتونو په اساس وی ، خو په دی شرط چې مقصد تری د دین غلبه وی، همدا علت دی چې د النحل سورت په 110 آیت د الفرقان سورت په 52 آیت د العنکبوت سورت 66 آیت کې د جهاد ذکر دی په داسی حال کې چې دا سورتونه مکې دی او په مکه د قتال اجازت نه و د قتال د آیتونو نقشه په لاندی ډول ده:

د البقره سورت : 154-190-193-216-244-246-251 آیتونو

د آل عمران سورت : 13-121-146-157-167-169-195 آیتونو

د النساء سورت : 74- 75- 76-77-84- 89- 91 آیتونو

د الانفال سورت : 16-39-65 آیتونو

د التوبه سورت : 5-12-13-14-29-36-111-123 آیتونو

د الحج سورت : 39-58 آیتونو

د الاحزاب سورت : 61 آیت

د محمد سورت : 4-20 آیتونو

د الفتح سورت : 16 آیت

د الحشر سورت : 11-12 آیتونو

د الصف سورت : 4 آیت

دالحجرات سورت : 9 آیت

دالحديد سورت : 10 آیت

د المزمّل سورت چې مکې کې نازل شوی دی او ټول شل آیت دی چې په دی کې د راتلونکې جنگ په هکله مخکې وینا شوی ده .

د فزاکانو او د سرایا ټول شمیر

غزوه په اصطلاح کې هغه سفرته ویل کیږی چې د قتال په اراده یی صورت نیولی وی او په هغه کې د فوځ مشری په خپله محمد صلی الله علیه وسلم کړی وی او سریه هغه جنگی سفرته ویل کیږی چې په هغه کې د ډلی مشری کوم صحابی رضی الله عنه ته ورسپارل شوی وی او په خپله رسول الله صلی الله علیه وسلم په هغه کې کډون نه وی کړی .

نيو ليک

زيد بن ارقم رضی اللہ عنہ د غزواتو شمير نولس بنوولی دی ¹⁷⁵ .
 امام ابويعلی رحمہ اللہ علیہ د جابر بن عبداللہ رضی اللہ عنہ خخہ د
 غزواتو شمير يويشت را نقل کړی دی ¹⁷⁶ .
 عبدالرزاق رحمہ اللہ علیہ د سعید بن مسیب خخہ د غزواتو شمير 24 را
 نقل کړی دی ¹⁷⁷ .
 ابن حزم چې په 456 هجري قمری کال کې مړ شوی د غزواتو شمير
 25 بنوولی دی ¹⁷⁸ .
 ابن هشام رحمہ اللہ علیہ د غزواتو شمير 26 او د سراياو شمير 38
 بنوولی دی ¹⁷⁹ .
 ابن سعد د واقدي چې په 207 هجري قمری کال مړ شوی ، ابن اسحق
 چې په 150 هجري قمری کال مړ شوی او موسی بن عقبه رحمہ اللہ علیہم
 چې په 141 هجري قمری کال مړ شوی خخہ را نقل کړی چې د غزواتو شمير
 27 دی او د سراياو شمير 47 دی ¹⁸⁰ .
 ابن عبدالبر رحمہ اللہ علیہ - السيره الحلبیه او الاستيعاب هم د
 غزواتو شمير 27 او د سراياو شمير 47 بنوول دی ¹⁸¹ .
 لیکن عملاً په نهه غزاگانو کې جنگونه شوی دی چې هغه په لاندی
 ډول دی : بدر ، احد ، مریسیع ، خندق ، قریظہ ، خیبر ، مکہ ، حنین او
 طائف .
 په شميرکې د توپير يو علت همدا دی چې ځینی اشخاصو يوازی د

¹⁷⁵ - صحيح بخارى كتاب المغازى لومړی باب

¹⁷⁶ - فتح الباری 8 ټوک 283 مخ

¹⁷⁷ - فتح الباری 8 ټوک 283 مخ

¹⁷⁸ - جوامع سير 16 مخ

¹⁷⁹ سيرت ابن هشام رحمہ اللہ علیہ 3- 4 ټوک 608 مخ

¹⁸⁰ - طبقات ابن سعد رحمہ اللہ علیہ 2 ټوک 5 مخ

¹⁸¹ الحلبیه 2 ټوک 342 مخ

نيو ليک

.....
 مشهورو غزاگانو او سربو يادوونه کړی او ځینی نورو ئی پوره شمیر بیان کړی، بل علت ئی دا دی چې ځینی غزاگانی د ځینو نورو غزاگانو تتمه گڼل شوی او جداگانه حیثیت ورته نه دی ورکړل شوی خو دا باید په یاد وساتل شی چې ځینی محدثینو او د سیرت لیکوالانو هر هغه سفر نقل او حرکت ته غزوه یاسریه یا بعث ویلی دی چې د دښمن په علاقه یې صورت نیولی وی هغه ئی کړی وی د دښمن د حالاتو د معاملو یا د دښمن سره د جنگ یا د تبلیغ اویا د کوم تړون له پاره وی په خاطر، دا په دی خاطر چې په دی هری وظیفی کې د دښمن سره د تکرخطر موجود وه .

په اتویشت غزواتو کې د فوج قیادت

د محمد صلی الله علیه وسلم په غاړه وو

په اتویشت غزاگانو کې د اسلامي فوج مشری په خپله رسول الله صلی الله علیه وسلم په غاړه درلوده او دیوه بی مثاله عسکری قوماندان په صفت ئی دجنگ په ډگر کې د اسلام د مجاهدینو قوماند په خپل لاس کې اخستی وه څرنگه چې د دی کتاب موضوع د غزاگانو او سربو او تفصیل وړاندی کول نه دی خو بیا هم د ابن سعد رحمه الله علیه د کتاب څخه د عسکری او جنگی مهماتو یوه اجمالی خاکه وړاندی کول به دگټی څخه خالی نه وی :

- د ودان یا ابواء غزاء دوهم هجری قمری کال د صفر میاشت - د مجاهدین شمیر 70 تنه
- د بواط غزاء دوهم هجری قمری کال د ربیع الاول میاشت - د مجاهدین شمیر 200 تنه
- د سفوان غزاء دوهم هجری قمری کال د ربیع الاول میاشت - د مجاهدین شمیر 70 تنه
- د ذی العشیره غزاء دوهم هجری قمری کال د جمادی الثانی میاشت - د مجاهدین شمیر 200 تنه
- د بدر الکبرا غزاء دوهم هجری قمری کال د رمضان میاشت - د

نیو لیک

- .....
- مجاهدین شمیر 313 تنه خه کم او یا زیات
- د بنو قینقاع غزاء دوهم هجری قمری کال د شوال میاشت - د
مجاهدین شمیر ....
- د سوبق غزاء دوهم هجری قمری کال د ذوالحجه میاشت - د
مجاهدین شمیر 200 تنه
- د قرقره الکدر غزاء دریم هجری قمری کال د محرم الحرام میاشت -
د مجاهدین شمیر 200 تنه
- د غطفان غزاء دریم هجری قمری کال د ربیع الاول میاشت - د
مجاهدین شمیر 450 تنه
- د نجران غزاء دریم هجری قمری کال د جمادی الاول میاشت - د
مجاهدین شمیر 300 تنه
- د احد غزاء دریم هجری قمری کال د شوال میاشت - د مجاهدین
شمیر 650 تنه
- د حمراء الاسد غزاء دریم هجری قمری کال د شوال میاشت - د
مجاهدین شمیر 540 تنه
- د بنو النضیر غزاء خلورم هجری قمری کال د ربیع الاول میاشت - د
مجاهدین شمیر ... تنه
- د بدر صغری غزاء خلورم هجری قمری کال د ذوالعقده میاشت - د
مجاهدین شمیر 1500 تنه
- د ذات الرقاع غزاء پنخم هجری قمری کال د محرم الحرام میاشت د
مجاهدین شمیر 400 تنه
- د ذات الرقاع غزاء پنخم هجری قمری کال د ربیع الاول میاشت - د
مجاهدین شمیر 400 تنه
- د دومه الجندل غزاء پنخم هجری قمری کال د محرم الحرام میاشت د
مجاهدین شمیر 1000 تنه
- د بنو المصطلق غزاء پنخم هجری قمری کال د شعبان میاشت - د

نیو لیک

- مجاهدین شمیر ..... تنه
- د احزابو غزاء پنجم هجری قمری کال د ذوالعقده میاشت یا د شوال میاشت - د مجاهدین شمیر 3000 تنه
- د نبو قریظه غزاء پنجم هجری قمری کال د ذوالحجه میاشت - د مجاهدین شمیر 3000 تنه
- د بنولحیان غزاء شپږم هجری قمری کال د ربیع الاول میاشت - د مجاهدین شمیر 200 تنه
- د غابه غزاء شپږم هجری قمری کال د ربیع الثانی میاشت - د مجاهدین شمیر 500 تنه
- د حدیبی غزاء شپږم هجری قمری کال د ذوالعقیده میاشت - د مجاهدین شمیر 1400 تنه
- د خیبر غزاء اوم هجری قمری کال د محرم الحرام میاشت - د مجاهدین شمیر 1420 تنه
- د وادی القری غزاء اوم هجری قمری کال د محرم الحرام میاشت - د مجاهدین شمیر 1382 تنه
- د مکې د فتحی غزاء اتم هجری قمری کال د رمضان میاشت - د مجاهدین شمیر 10000 تنه
- د جنین غزاء اتم هجری قمری کال د شوال میاشت - د مجاهدین شمیر 12000 تنه
- د طائف غزاء اتم هجری قمری کال د شوال میاشت - د مجاهدین شمیر 12000 تنه
- د تبوک غزاء نهم هجری قمری کال د رجب میاشت - د مجاهدین شمیر 30000 تنه¹⁸².
- د خینی غزاگانو په تاریخونو او د لښکرو په شمیرکې د اهل مغازیو

¹⁸² - طبقات الکبری د ابن سعد لیکنه 2 ټوک 8 مخ څخه تر 192 پوری 1906

عیسوی کال بیروت چاپ

نیو لیک

تر منځ اختلاف موجود دی لکه د ابن اسحق رحمه الله علیه په نزد د احزاب غزاء د پنځم هجری قمری کال شوال په میاشت کې شوی ده او د بنوالمصطلق غزاء د شپږم هجری قمری کال د شعبان په میاشت کې شوی خوڅرنګه چې ما دا تفصیل د ابن سعد رحمه الله علیه څخه راخیستی دی نویه همدی خاطر می تاریخ او د مجاهدینو شمیرهم دهمغه څخه رانقل کړی دی .

په نبوی دوره کې عسکری قوماندانان

د اسلامی ریاست څخه د دفاع په خاطر عسکری قوماندانان دیر زیات اهمیت ورکړل شوی دی د مدینې په لس کلنه دوره کې رسول الله صلی الله علیه وسلم په مختلفو وختو کې مختلف صحابه کرام رضی الله عنهم د عسکری قوماندانانو په حیث د ځینی عسکری کارونو په خاطر استولی دی ، ددی [سرایاو] څخه د ټولو لومړی سریه د حمزه بن عبدالمطلب رضی الله عنه وه د هجرت په اومه میاشت چې د روژی په میاشت وه کې استول شوی وه . خو تر ټولو زیاتو سرایاو ته ئی زید بن حارث رضی الله عنه لیرلی دی هغه د اته سربو قوماندانی کړی ده چې وروسته ورته د موتی په نښته کې شهادت ورپه برخه شو- ابن سعد د نبوی دور د عسکری قوماندانانو [امراء الجیش] ټول شمیر دیرش ښوولی دی خو بل کوم مورخ د عسکری قوماندانانو دومره تفصیل په کوم ځای کې نه دی ښودلی څومره چې دی ښودلی او بیان کړی ئی دی . په طبقات کبری کې د عسکری قوماندانانو د نومونو تفصیل چې په شمیراو ترتیب کې تاریخی ملحوظات په نظر کې نیول شوی دی په دی توګه راغلی دی :

حمزه بن عبدالمطلب - عبیده بن حارث - سعد بن ابی وقاص د ایران فاتح - عبدالله بن حش اشدي - عمیر بن عدی بن خرشه خطمی - سالم بن عمیر العمری - محمد بن مسلمه د کعب بن اشرف قاتل - زید بن حارثه - ابوسلمه بن عبدالاسد مخزومی - عبدالله بن انیس - منذر بن عمرو الساعدي - عاصم بن ثابت الانصاری - مرثد بن ابی مرثد غنوی -

نيو ليک

عکاشه بن محصن اسدی - ابو عبیده بن جراح - عبدالرحمن بن عوف -
 علی بن ابی طالب - عبدالله بن عتیک - عبدالله بن رواحه - عمرو بن
 امیه ضمری - کرز جابر الفهری - عمر بن خطاب - ابوبکر صدیق - بشیر بن
 سعد انصاری - غالب عبدالله لیشی - ابن ابی العوجاء سلمی - شجاع بن
 وهب اسدی - کعب بن عمر غفاری - جعفر بن ابی طالب - خالد بن ولید -
 عمرو بن عاص د مصرفاتح - ابوقتاده بن ربعی الانصاری - سعد بن
 زید اشهلی - طفیل بن عمرو الدوسی - عینیه بن حصن فزاری - قطبه بن
 عامر بن حدیده - ضحاک بن سفیان کلابی - علقمه بن مجرم دلجی -
 عبدالله بن حذافه سهمی - اسامه بن زید - ابو عامر اشعری - جریر بن
 عبدالله البجلی رضی الله عنهم .

ددی وروستی دواړو صحابه و ذکر ابن سعد رحمه الله نه دی کړی خو
 په صحیح بخاری کې راغلی دی چې ابو عامر اشعری رضی الله عنه د
 او طاس د سړی امیر ټاکل شوی وه او هغه په همدې نېنټه کې شهید شو
 او حضرت بیا جریر رضی الله عنه ئی د هغی ټولگی امیر ټاکلی شو چې په
 یمن کې ئی ذوالخصله نومی بت خانی د وړانولو په خاطر لیرلی شوی وه .

په نبوی دور کې منطوقوی امیران

كان النبي صلى الله عليه وسلم يبعث من الامراء الرسل واحدا بعد
 واحد [نبي كريم صلى الله عليه وسلم به امران ټاکل او سفیران به ئی یو په
 بل پسې استول 183].

ابن حجر عسقلانی لیکي چې : والاخبار طافحه بان اهل كل بلد منهم
 كانوا يتحاكمون الى الذي امر عليهم و يقبلون خبره و يعتمدون عليه [د
 ډیرو روایاتو څخه دا رامنځته کوي چې د هرې سیمې خلکو په د خپلو
 ستونزو پریکړه د هغه امیر په واسطه کوله چې په هغوی به ټاکل شوی وه د
 هغه خبره به ئی منله او په هغه به ئی باور کاوه 184].

183 - صحیح بخاری کتاب التمنی و اخبار الاحاد 5 ټوک 1078 مخ

184 - فتح الباری 16 ټوک 362 مخ

نيو ليک

رسول الله صلى الله عليه وسلم به د سيمو امرانو ته د خاصو لارښودنو وروسته د تللو امرکاوه د نمونې په توگه ، کله چې رسول الله صلى الله عليه وسلم دهجرت په لسم کال دحجه الوداع څخه وروسته معاذ بن جبل رضی الله تعالى عنه په پورتنی یمن او ابوموسی اشعری رضی الله عنه ئی په ښکتنی یمن د امرانو په حیث ولېږل نو هغوی ته ئی د لېږلو په وخت کې داسی لارښوونې کړې وې : په خلکو په آسانتیا راوړې ، نرمی به اختیاروی او د سختی څخه به ځان ساتی ، په اسلام باندی عمل کونکو ته زیری ورکړی خو داسی کړنلاره به نه اختیاروی چې د هغی په اساس خلک د اسلام څخه متنفر شی .

معاذ بن جبل رضی الله تعالى عنه ته ئی دا لارښوونه هم کړې وه چې د یمن اهل کتابوته په توحید او رسالت باندی د ایمان راوړلو بلنه ورکوه ، ایمان راوړونکو ته د لمانځه په ادا کولو تاکید کوه او د هغوی د اغنیاو څخه زکات اخله اود هغو په مسکینانوئ ویشه 185.

د قران کریم مطابق به پریکړه کوی که چیری په هغی کې ښکاره او واضحه حکم موجوده وی نو بیا به د رسول الله صلى الله عليه وسلم د سنتو مطابق پریکړه کوی او که چیری په هغه دواړو کې هم صریحه او څرگند حکم په لاس درنه شی ، نو بیا به اجتهاد کوی 186.

ابن حزم د 24 عسکری قوماندانانو نومونه ذکر کړی دی خو په هغه کې ئی د زکات د راټولونکو وگړو ځینی نومونه هم اخستی دی 187.
ابن قیم رحمه الله علیه د دولس امرانو نومونه رانقل کړی دی 188.

185 - صحیح بخاری کتاب الزکاه 1 ټوک 187 مخ

186 - سنن ابوداود کتاب الاقضیه باب اجتهاد الرائی فی القضا ء - جامع

الاصول 10 ټوک 177 مخ

187 - جوامع السیر 23 مخ څخه تر 25 مخ پوری

188 - زاد المعاد لومړی ټوک 47 مخ

نیو لیک

.....
 ځایونو کې کړیده خو د خپل دوهم کتاب [انساب الاشراف] په لومړي جلد کې یې د هغه د تفصیل په خاطر ځانگړی باب جوړ کړی دی، د دی امیرانو څخه باذان بن ساسان بن بلاش هم وه چې د بهرام جوړد نژاد څخه وه او د ایرانی پادشاهی لخوا په یمن کې حاکم ټاکل شوی وه خو د کسری د وژلو وروسته مسلمان شو او رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه د پخوانی تجربی په اساس د ټول یمن حاکم وټاکه د هغه وروسته د هغه زوی شهر بن باذان حاکم ټاکل شوی وه او د هغه وروسته بیامختلف صحابه رضی الله تعالی عنهم د دی منطقی د امیرانو په توگه ټاکل شوی وه .

عتاب بن اسید رضی الله عنه مکه مکرمه - عثمان بن ابوالعاص ثقفی رضی الله عنه طائف - علاء بن الحضرمی رضی الله عنه بحرین - عمرو بن عاص رضی الله عنه عمان - ابوسفیان بن حرب رضی الله عنه نجران - بازان بن ساسان رضی الله عنه یمن - شهر بن بازان رضی الله عنه یمن - مهاجر بن ابی امیه رضی الله عنه یمن - ابان بن سعید بن عاص رضی الله عنه یمن - ابوموسی اشعری رضی الله عنه د یمن سواحل - معاذ بن جبل رضی الله عنه یمن جند - یزید بن ابی سفیان رضی الله عنه تیماء - ثمامه بن اثال رضی الله عنه الیمامه - عمرو بن سعید بن عاص رضی الله عنه وادی قری [خیبر]¹⁸⁹ - خالد بن سعید بن عاص رضی الله عنه یمن - زیاد بن لیبیدانصاری رضی الله عنه حضرموت - عمر بن حزم رضی الله عنه نجران کی د امیرانو په توگه گمارل شوی وو.

د ورستنیو دری نومونو یادونه علامه بلاذری 470 هجری قمری مې شوی دی کړی ده¹⁹⁰.

په نبوی دور کې د زکات ټولولو مسؤلیین

ابن هشام ، ابن حزم ، ابن جریر ، ابن ، ابن اثیر رحمه الله علیهم ټولولیکلی دی چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په وخت کې په

¹⁸⁹ - فتح الباری 16 ټوک 317 مخ - عمدہ القاری 25 ټوک 19 مخ

¹⁹⁰ - فتح البلدان 76 مخ د 1900 عیسوی کال د مصر چاپ

نيو ليک

هرکلیکې دزکات درأ ټولولو له پاره امیران ټاکلی شوی وه ، همدا رازځنی سیمو حاکمان هم دخپلو دندو د سرته رسولوپرته د زکاتونواو صدقاتو په را ټولولو باندی موظف وه د احادیثوپه کتابونوکې د زکاتونو را ټولونکوته مصدقین هم ویل شوی [د صدقو را ټولونکې] .
 د څومشهورو زکات ټولونکو امرانونومونه په لاندی توگه دی :

مهاجرین ابیامیه رضی الله عنه دیمن په صنعاکې - زیاد بن لبید انصاری رضی الله عنه په حصرموت کې - عدی بن حاتم رضی الله تعالی عنه په بنوطی او بنواسد کې - زبرقان بن بدر رضی الله تعالی عنه د بنوسعدبن زید بله یوه علاقه کې - قیس بن عاصم رضی الله عنه د بنوسعدبن زید په یو بل علاقه کې - مالک بن نویره رضی الله تعالی عنه په بنوحنظله کې - علاء بن الحضرمی رضی الله عنه په بحرین کې - علی بن ابیطالب رضی الله عنه په نجران- عمر بن خطاب رضی الله تعالی عنه

191

په نښوي دور کې د مرکزي حکومت

موقت مسئولین

کله کله به رسول الله صلی الله علیه وسلم په مرکزکې د لمانځه د امامت اونورو انتظامی امورو د سرته رسولو له پاره په خپل ځای یوکس نائب ټاکه څرنگه به چې اکثر و صحابو کرامو رضی الله عنهم به دده مبارک سره په سفر کېدون درلوده نوپه دی خاطر به ئی د ټیټی مرتبې د صحابه ووڅخه یوڅوک په خپل ځای ټاکه، نو د هغه د مرکزي حکومت موقتو مسئولینو وجدول په لاندی توگه لاس ته راغلی دی :

سعدبن عباده انصاری رضی الله عنه د دوهم هجری قمری کال د ودان د غزاه په وخت - سعدبن معاذ انصاری رضی الله عنه د دوهم هجری

191 - سیرت ابن هشام 3-4 ټوک 600 مخ - جوامع السیر 24 مخ - الکامل د ابن

نیو لیک

قمری کال د بواط د غزاه په وخت - زید بن حارثه رضی الله عنه د دوهم هجری قمری کال د سفوان د غزاه په وخت - ابوسلمه عبدالاسد مخزومی رضی الله عنه د دوهم هجری قمری کال د ذی العشیره غزاه په وخت - ابولبابه بن عبد المنذر رضی الله عنه د دوهم هجری کال د بدر الکبری د غزاه په وخت امیر - عمر بن ام مکتوم رضی الله عنه د لمانخه د امام په صفت د دوهم هجری قمری کال د بدر الکبرا د غزاه په وخت - ابولبابه بن عبد المنذر رضی الله عنه د دوهم هجری قمری کال د بنوقینقاع غزاه په وخت - ابولبابه بن عبد المنذر رضی الله عنه د دوهم هجری قمری کال د سویق د غزاه په وخت - عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنه د دریم هجری قمری کال د قراره الکدر غزاه په وخت - عثمان بن عفان رضی الله عنه د دریم هجری قمری کال د غطفان غزاه په وخت - ابن ام کلثوم رضی الله عنه د دریم هجری قمری کال د بحران غزاه په وخت - عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنه د دریم هجری قمری کال د احد د غزاه په وخت - عبدالله بن مکتوم رضی الله عنه د دریم هجری قمری کال د حمراء الاسد د غزاه په وخت - عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنه د خلورم هجری قمری کال د بنو النضیر د غزاه په وخت - عبدالله بن رواحه رضی الله عنه د خلورم هجری قمری کال د بدر صغری غزاه په وخت - عثمان بن عفان رضی الله عنه د پنځم هجری قمری کال یا اوم هجری قمری کال د ذات الرقاع د غزاه په وخت - سباع بن عرفطه رضی الله عنه پنځم هجری قمری کال د دومه الجندل د غزاه په وخت - زید بن حارث رضی الله عنه پنځم هجری قمری کال یا شپږم هجری قمری کال د بنوالمصطلق د غزاه په وخت - عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنه پنځم هجری قمری کال د غزاه په وخت - عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنه کال د بنوقریظه د غزاه په وخت - عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنه کال د بنولحیان د غزاه په وخت - عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنه شپږم هجری قمری کال د غابه د غزاه په وخت - عبدالله بن

نیو لیک

.....
 ام مکتوم رضی الله عنه شپږم هجري قمری کال د حدیبیه د غزاء په وخت -
 سباع بن عرفطه رضی الله عنه اوم هجري قمری کال د خیبر د غزاء په وخت
 - عبدالله ابن ام مکتوم رضی الله عنه اتم هجري قمری کال د فتح مکه
 غزاء په وخت محمد بن یاسباع بن عرفطه رضی الله عنهما نهم هجري
 قمری کال د تبوک د غزاء - ابودجانه سماک بن حرشه رضی الله یا سباع
 بن عرفطه غفاری رضی الله عنه عنه لسم هجري قمری کال د حجه الوداع
 غزاء په وخت ¹⁹².

د رسول الله صلی الله علیه وسلم

وزیران و د شوری غړی

د وزارت او شوری په هکله به په دریم فصل کې تفصیلی څیړنه وشي
 خو د پورتنی عنوان لاندی یواځی دا بنوول کیږی چې د رسول الله صلی الله
 علیه وسلم په حکومت کې وزیران او مشاورین هم موجود وو چې د ریاست
 د کابینې او د اجرایه شوری په نامه یادیدلای شی .

ابوبکر صدیق رضی الله عنه - عمر فاروق رضی الله عنه - عثمان
 بن عفان رضی الله عنه - علی بن ابیطالب رضی الله عنه - حمزه رضی الله
 عنه - ابو عبیده رضی الله عنه - عثمان بن مظعون رضی الله عنه -
 عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه - سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه -
 طلحه رضی الله عنه - زبیر بن عوام رضی الله عنه - جعفر رضی الله عنه

¹⁹³

په نبوی دور کې لیکوالان

د العلق د سورت په پنځم آیت کې ئی قلم د علم ذریعه بنوولی ده
 اگرچې د نبی صلی الله علیه وسلم له پاره امی ویل کمال اویوه معجزه وه
 نویه دی خاطر د هغه د علم ذریعه د الله جل جلاله لخوا وحی وه خو د غیر

¹⁹² - البدایه و النهایه د ابن کثیر 5 ټوک 110 مخ

¹⁹³ - السیره الحلبیه 3 ټوک 428 مخ

نیو لیک

نبي له پاره لیک لوست قابلیت او کمال گڼل کیږي، عرب الکامل هغه چا ته وائی چې په لیک لوست وپوهیږي لکه څنگه چې قرآنکریم ذکر دی چې عرب قوم امی قوم وه ، خو د اسلام د راتلو تر مخه هم هلته یوڅه خلک وو چې په لیک لوست پوهیدل خو څرنگه چې د هغوی زیاتره بی سواده او امی وو نو په دی خاطر قرآن ټولو ته امی ویلی دی . او ورته د امی ویلو یوعلت دا دی چې دا خلک ددین نه بی خبره وو علامه بلاذری حمه الله علیه لیکلی دی چې د اسلام د راتلو تر مخه یویش کسان په لیک لوست پوهیدل چې په هغوی 17 نارینه اوڅلور ښځی وی، د هغوی نومونه په دی ډول دی :

عمر بن خطاب رضی الله عنه - علی بن ابی طالب رضی الله عنه - عثمان بن عفان رضی الله عنه - ابو عبیده بن جراح رضی الله عنه - طلحه رضی الله عنه - یزید بن ابی سفیان رضی الله عنه - ابو حذیفه بن عتبہ رضی الله عنه - حاطب بن عمر رضی الله عنه - ابوسلمه بن عبدالاسد رضی الله عنه - ابان بن سعید رضی الله عنه - خالد بن سعید رضی الله عنه - عبدالله بن سعد بن ابی سرح رضی الله عنه - حویطب بن عبدالعزی رضی الله عنه - ابوسفیان بن حرب رضی الله عنه - معاویه بن ابی سفیان رضی الله عنه - جهیم بن الصلت رضی الله عنه - علا بن الحضری رضی الله عنه - شفا بنت عبدالله عدویه رضی الله عنها - حفصه بنت عمر رضی الله عنهما - کریمه بنت مقداد رضی الله عنه - ام کلثوم بنت عقبه رضی الله عنها ، په مدینی منوری کې د بنواوس او بنوخزرج په قبیلوکې هم د اسلام تر مخه یوشمیر خلک په لیک او لوست پوهیدل لکه : سعد بن عباده رضی الله عنه - منذر عمرو رضی الله عنه - ابی بن کعب رضی الله عنه - زید بن ثابت رضی الله عنه - رافع بن مالک رضی الله عنه - اسید بن حضیر رضی الله عنه - معن بن عدی رضی الله عنه - بشیر بن سعد رضی الله عنه - سعد بن ربیع رضی الله عنه - اوس بن خولی رضی الله عنه - عبدالله بن ابی منافق رضی الله عنه - سوید بن صامت رضی الله عنه } چې

نيو ليک

دده سره د لقمان صحيفه هم وه {¹⁹⁴.

دا هغه 23 کسان دی چې بلاذری ئی یادوونه کړی ده خو په دی کې یوازی د مکې او مدینې د مشهورو خلکو ذکر شوی دی ځکه چې امکان شته چې د عربو په باقی ښارونو کې هم څه د لیک لوست خلک موجود وو کله چې د هجرت نه وروسته اسلامی ریاست جوړشو نو د لیک فن ته ئی نوره وده او ترقی هم ورکړه ځکه چې د حکومت د کارونو د پر مختلو له پاره باسواده خلکو ته اړتیا وه .

ابن سعد رحمه الله علیه لیکې چې د بدر د بندیانو له ډلې څخه هغه څوک چې په لیک پوهیده او د فدائی د ورکړی توان ئی نه وه نوهغوی ته رسول اکرم صلی الله علیه وسلم وویلی چې تاسی د انصارو زامنو ته لیک و رزده کړی چې همدا ستاسو فدیسه ده هریوته ئی لس لس ځوانان وروسپارل او کله به چې هغو لسوکسانو لیکل ور زده کړ نو بیا به ئی پریښوده¹⁹⁵.

د تاریخ او سیرت په کتابونو کې د نبی صلی الله علیه وسلم د وخت د لیکونکو صحابو رضی الله عنهم د نومونو تفصیل موجود دی چې په دی هکله ابن الاثیر رحمه الله علیه یولس نومونه درج کړی دی ، خو ابن حجر رحمه الله علیه پنځلس او ابن قییم رحمه الله علیه 17 نومونه راخستی دی¹⁹⁶.

ابن عبدالبر رحمه الله علیه چې په 463 هجری قمری کال کې مړی شوی او حافظ عمادالدین بن کثیر رحمه الله علیه د 23 صحابه ونومونه رانقل کړی دی، حافظ عماد الدین بن کثیر رحمه الله علیه د هغه هریو وگړی لنډی سوانح هم بیان کړی دی چې د هغو نومونه په دی ډول دی :

¹⁹⁴ - فتوح البلدان د بلاذری لیکنه 1318 هجری قمری کال چاب

¹⁹⁵ - طبقات د ابن سعد لیکنه 2 ټوک 22 مخ

¹⁹⁶ - الکامل د ابن الاثیر لیکنه لومړی ټوک 313 مخ - فتح الباری د ابن حجر

لیکنه 10 ټوک 397 مخ

نیو لیک

ابی ابن کعب ، زید بن ثابت ، عبدالله بن سعد بن ابی سرح ، عبدالله بن ارقم زهری ، علی بن ابی طالب ، ابوبکر صدیق ، عمر بن خطاب ، عثمان بن عفان ، زبیر بن عوام ، خالد بن سعید بن عاص ، ابان بن سعید بن عاص ، حنظله اسدی ، علا بن حضرمی ، خالد بن ولید ، عبدالله بن رواحه ، محمد بن مسلمه ، عبدالله بن عبدالله بن ابی مغیر بن شعبه ، عمرو بن عاص ، معاویه بن ابی سفیان ، جهیم بن الصلت ، معیقیب بن ابی فاطمه ، شرحبیل بن حسنہ رضی اللہ عنہم¹⁹⁷ .

د ریاض د پوهنتون استاد پروفیسور ڈاکتر محمد مصطفیٰ الاعظمی په دی هکله د کتاب النبی صلی الله علیه وسلم تر عنوان لاندی یو کتاب لیکلی دی چې په هغه کې ئی د 22 نورو صحابو رضی الله عنه نومونه د مستندو کتابونو په حواله درج کړی دی هغه لیکلی چېکه چیری نور زیات کونښن وشي نو نور نومونه هم په لاس راځی لیکن تراوسه پوری چېخومره تحقیق شوی دی نو د هغه په اساس د 45 صحابه نومونه په لاس راغلی دی¹⁹⁸ .

د اداری نظام بنسټ په نبوی دور کې ایښوول شوی دی که څه هم اداری او دفتری نظام د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په وخت کې پرمختګ وکړ ، خو د دی نظام بنسټ په ابتدائي توګه د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم په واسطه ایښوول شوی وه .

ځنی صحابه کرامو رضی الله عنہم به د قرآن کریم د لیکلو کار کاوه چې په دی ډله کې زید بن ثابت رضی الله عنه ډیر مشهور وه¹⁹⁹ .

ابن عبدالبر او ابن حجر رحمہ الله علیہم لیکلی دی چې په مدینه منوره کې د لیکلو کار زید بن ثابت کاوه ، نو په دی اساس هغه د کاتب النبی په

¹⁹⁷ - الاستیعاب د ابن عبدالبر لیکنه په حاشیه د الاصابه 1 ټوک 50 مخ -

البدایه د ابن کثیر لیکنه 5 ټوک 339 مخ

¹⁹⁸ - کتاب البنی د 1974 عیسوی کال د بیروت چاپ

¹⁹⁹ - صحیح بخاری کتاب فضایل القرآن

نیو لیک

نوم مشهور شوی وه خوځینې نورو صحابو هم د وحی د لیکلو کارکاوه د زید بن ثابت رضی الله عنه څخه دمخه به د رسول الله صلی الله علیه وسلم د وحی د لیکلو کار حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه کاوه او همدغه صحابی رضی الله عنهم په مدینه منوره کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم لومړی کتاب وه²⁰⁰.

حضرت عمر فاروق رضی الله عنه د اسلام د قبلولو د قصی څخه راڅرگند یږی چې د قرآن کریم لیکنه او کتابت په مکې دور کې شروع شوی وه²⁰¹.

زید بن ثابت او ابی بن کعب رضی الله عنه د پادشاهانو او قبائلی مشرانو په نوم د خطونو د لیکلو کار هم کاوه.

ځینې صحابو به تړونونه او د سولی لیکونه لیکل لکه علی بن ابی طالب رضی الله عنه او ځینې نورو صحابه کرامو به د غنیمت د مالونو او نورو سرکاری مالونو درجول ترسره کول، همدا راز په صحیح بخاری کې یو روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به د صدقاتو راټولونکو وگړو څخه حساب اخیسته او د هغوی سره به ئی محاسبه کوله²⁰².

حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا عَبْدُهُ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَعْمَلَ ابْنَ الْأُبَيْيَّةِ عَلَى صَدَقَاتِ بَنِي سُلَيْمٍ فَلَمَّا جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَحَاسِبَهُ قَالَ هَذَا الَّذِي لَكُمْ وَهَذِهِ هَدِيَّةٌ أُهْدِيَتْ لِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهَلَّا جَلَسْتَ فِي بَيْتِ أَبِيكَ وَبَيْتِ أُمَّكَ حَتَّى تَأْتِيكَ هَدِيَّتُكَ إِنْ كُنْتَ صَادِقًا ثُمَّ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَطَبَ النَّاسَ وَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ

200 - الاستيعاب په حاشیه الاصابه باندی 1 ټوک 50 مخ

201 - سنن دارقطنی نهی المحدث عن من القرآن باب 1 ټوک 123 مخ

202 - صحیح بخاری الاحکام باب محاسبه العمال

نیو لیک

أَمَّا بَعْدُ فَإِنِّي أَسْتَعِينُ رِجَالًا مِنْكُمْ عَلَى أُمُورٍ مِمَّا وَلَانِي اللَّهُ فَيَأْتِي أَحَدُكُمْ
 فَيَقُولُ هَذَا لَكُمْ وَهَذِهِ هَدِيَّةٌ أُهْدِيَتْ لِي فَهَلَّا جَلَسَ فِي بَيْتِ أَبِيهِ وَبَيْتِ أُمِّهِ
 حَتَّى تَأْتِيَهُ هَدِيَّتُهُ إِنْ كَانَ صَادِقًا فَوَاللَّهِ لَا يَأْخُذُ أَحَدُكُمْ مِنْهَا شَيْئًا قَالَ هِشَامٌ
 بَغَيْرِ حَقِّهِ إِذَا جَاءَ اللَّهُ يَحْمِلُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا فَلَا عَرَفَنَ مَا جَاءَ اللَّهُ رَجُلٌ بَعِيرٌ لَهُ
 رُغَاءٌ أَوْ بَقَرَةٌ لَهَا خُورٌ أَوْ شَاةٌ تَبْعُرُ ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى رَأَيْتُ بَيَاضَ إِبْطِئِهِ أَلَا
 هَلْ بَلَّغْتُ

خینی صحابو به د مالی امورو سندونه لیکل ځکه چې د دریمی
 سپاری د بقری د سورت په 382 آیت کې د مالی معاملو د لیکلو حکم
 شوی دی ، د خینی روایتونوڅخه را څرگندیږي چې د خلکو د شمیر او د
 عسکری رضاکارانو نومونو د درج کولو بنسټ هم ایښودی شوی وه .

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنِ
 حَدِيفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَكْتُبُوا لِي مَنْ تَلَفَطَ
 بِالْإِسْلَامِ مِنَ النَّاسِ فَكَتَبْنَا لَهُ أَلْفًا وَخَمْسَ مِائَةٍ رَجُلٍ فَقُلْنَا نَخَافُ وَنَحْنُ أَلْفٌ
 وَخَمْسُ مِائَةٍ فَلَقَدْ رَأَيْنَا ابْتِلِينَ حَتَّى إِنَّ الرَّجُلَ لَيُصَلِّي وَحَدَّهُ وَهُوَ خَائِفٌ
 حَدَّثَنَا عَبْدَانُ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ فَوَجَدْنَا هُمْ خَمْسَ مِائَةٍ قَالَ أَبُو
 مُعَاوِيَةَ مَا بَيْنَ سِتِّ مِائَةٍ إِلَى سَبْعِ مِائَةٍ

[د حضرت حدیفه بن یمان څخه روایت شوی دی چې یوځل رسول الله
 صلی الله علیه وسلم وفرمایل: ما ته د هغه خلکو نومونه ولیکې چې د
 اسلام کلمه وائی ، نو د پنځلس سوه خلکو نومونه مو ورته ولیکل .]
 دا روایت سفیان ثوری د اعمش او ابی وائل د حدیفه رضی الله عنه
 څخه روایت کړی دی خو کوم روایت چې ابوحمزه د ابو معاویه له خولی نقل کړی
 دی د باسوادو شمیر د شپږ سوو او اوه سوو په منځ کې ښودل شوی ²⁰³.
 ابن حجر رحمه الله علیه لیکي چې ابن التین رحمه الله علیه په پوره اعتماد

²⁰³ - صحیح بخاری کتاب الجهاد لومړی ټوک 430 مخ

نیو لیک

لیکلی دی چې دا حکم د خندق د غزا په وخت کې ورکړل شوی وه خو علامه داودی رحمه الله علیه لیکلی دی چې کیدای شی دا حکم د حدیبیه په وخت کې ورکړل شوی وی - خو زما نظر دا دی چې کیدای شی دا حکم ئی د احد د غزا په وخت کې ورکړل شوی وی خو په شمیرکې د توپیر علت همدا بنسول شوی دی چې د کتابت حکم په مختلفو وختونو کې ورکړل شوی دی .

ابن حجر رحمه الله علیه فرمایي چې :

و فی الحدیث مشروعیه کتابه دوا دین الجیوش وقد تبیین ذالک عند الاحتیاج الی تمیز من یصلح للمقاتله عن لا یصلح²⁰⁴.

[ددی حدیث څخه دا معلومیږي چې د عسکرو درجول او لیکل مشروع دی او هغه وخت ضروری گرځي چې کله چې د جنگ د قابلیت لرونکو او قابلیت نه لرونکو ترمنځ د بیلگون اړتیا پیدا شی]

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُوَيْبَانُ بْنُ عَمْرٍو عَنْ أَبِي مَعْبُدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يَخْلُونَ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ وَلَا نُسَافِرُونَ امْرَأَةً إِلَّا وَمَعَهَا مَحْرَمٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ اكْتَبْتُ فِي غَزْوَةٍ كَذَا وَكَذَا وَخَرَجَتْ امْرَأَتِي حَاجَةً قَالَ أَذْهَبَ فُحِجَّ مَعَ امْرَأَتِكَ

[د ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت دی چې: یو سړی وویل چې ای رسول الله صلی الله علیه وسلم زما نوم د فلانکې غزا د تلونکو په ډله کې لیکلی شوی دی او زما بنځه حج ته تلل غواړي او تا ویلی دی چې د بنځې سره حج ته ولاړ شه²⁰⁵].

ددی روایت څخه دا معلومیږي چې د فوځی سربښندونکو د نوم د لیکلو دفتر په نبوی دور کې په ډیره ساده توګه جوړ شوی وه، هغه خلک چې وائی چې مسلمانانو دفتري نظم د ایرانیاڼو څخه زده کړی وه نو د هغوی دا خبره اصولاً غلطه ده که څه هم د نورو هیوادونو د تجربو څخه ګټه اخستل کومه بده خبره نه وه نو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه به دا

²⁰⁴ - فتح الباری 6 ټوک 518 مخ

²⁰⁵ - صحیح بخاری لومړی ټوک 430 مخ

نیو لیک

گتیه تری اخیستی هم وی خو د دفتری نظام بنیاد او بنسټ په خپله رسول الله صلی الله علیه وسلم ایښی وه چې د همدی نظام د بنسټ په اساس د هغه راتلونکې مانی پورته شوه .

په صحیح بخاری کې د کتابت پوری ترلی ابواب موجود دی د مثال په توگه : کتابه العلم کتابه الامام الناس يستحب للکاتب ان یکون امینا عاقلاً - کتاب الحاکم الی عماله

په نبوی دورې کې ژباړونکې:

رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله جل جلاله په لوریلونکې هم او د مملکت مشرهم وه ، هغه ته د بلنی خطونه او د نظم پوری ترلی ننورو لیکونولیرل هم ورپه غاړه وه او په نورو ژبو به ورته خطونه هم راتلل ، نوپه دی اساس دیوی ژبی-خخه په بلی ژبی ته د ژباړی اړتیا لیدل کیده ، امام بخاری رحمه الله علیه د باب ترجمه الاحکام تر عنوان لاندی د حکمران له پاره د ترجمان اړتیا ثابتہ کړی ده او دا لاندی حدیث ئی رانقل کړی دی :

عن زیدبن ثابت رضی الله عنه ان النبی صلی الله علیه وسلم امره ان يتعلم

کتاب اليهود حتی کتبت للنبي کتبه واقراء ته کتبهم اذا کتبوا الیه

[د زید بن ثابت رضی الله عنه خخه روایت شوی دی چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم ما ته دیهودو د ژبی او د هغی د رسم الخط د زده کړی حکم کړی وه ما عبرانی ژبه زده کړه او بیا به می د نبی صلی الله علیه وسلم له پاره خطونه لیکل او د یهودو راغلی خطونه به می لوستل او هغه ته به میاورول]²⁰⁶

ابن حجر رحمه الله علیه فرمایي چې امام بخاری دا روایت په خپل تاریخ کې په متصله توگه رانقل کړی دی په هغه کې راغلی دی چې زید بن ثابت رضی الله عنه په 15 ورځو کې ژبه زده کړی وه - په مسند احمد ، مسند اسحق او مسند ابویعلی رحمه الله علیهم کې د نورو سندونو په

²⁰⁶ - صحیح بخاری کتاب الاحکام 2 ټوک 1068 مخ

نیو لیک

خنگ کې دا هم راغلی دی چې زید بن ثابت رضی الله عنه ته رسول الله صلی الله علیه وسلم دسریانی ژبی د زده کړی حکم هم کړی وه او هغه دا ژبه هم زده کړی وه ځکه چې په دواړو ژبو کې به ترجمانی ته ضرورت پیدا کیده²⁰⁷.
المسعودی لیکلی دی چې زید بن ثابت رضی الله عنه فارسی، رومی، قطبی او حبشی ژبی زده کړی وی²⁰⁸.

ابن سعد رحمه الله علیه لیکلی دی چې په 7 هجری کال کی چې کوم شپږ کسه قاصدان لیږل شوی وه نو هغوی ټولو د هغی قومونو په ژبو چې ورته لیږل شوی خبری کولای شوی²⁰⁹.

د مملکت مهر :

د یو ریاست له پاره سرکاری مهر [الخاتم] ته بنسټیز اهمیت ورکول کیږی او د مملکت د مشرخاص مهر د هغه امتیازی نښه گڼل کیږی. رسول الله صلی الله علیه وسلم په وخت کېهم الخاتم ته بنسټیز اهمیت ورکول شوی وه امام ابوداود په خپل کتاب سنن ابی داود کېد کتاب الخاتم به نوم یوځانگړی فصل لیکلی دی چې اته برخي لری او 26 حدیثونه ئی په کې رانقل کړی دی .

حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا أَرَادَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَكْتُبَ إِلَى الرُّومِ قِيلَ لَهُ إِنَّهُمْ لَنْ يَقْرَءُوا كِتَابَكَ إِذَا لَمْ يَكُنْ مَخْتُومًا فَأَتَّخَذَ خَاتَمًا مِنْ فِضَّةٍ وَنَقَشَهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ فَكَأَنَّمَا أُنْظِرُ إِلَى بَيَاضِهِ فِي يَدِهِ
[د انس بن مالک رضی الله عنه څخه روایت دی چې کله حضرت

²⁰⁷ - فتح الباری 16 ټوک 310 مخ - اسدالغابه فی معرفه الصحابه 2 ټوک 222 مخ د المکتبه الاسلامیه الرياض چاپ - الستیعاب په حاشیه د الاصابه لومړی ټوک 552 مخ
²⁰⁸ - سیر الانصار لومړی ټوک 403 مخ 1948 عیسوی کال د هندوستان چاپ
²⁰⁹ - طبقات د ابن سعد لیکنه لومړی مخ 258 مخ

نيو ليک

رسول الله صلى الله عليه وسلم عجموته د ليکونو د ليرلو اراده وکړه نو
 ځينی صحابو رضی الله عنهم ورته وويل چې دا خلک داسی خط چې
 مهر پری نه وی لگيدلی نه اخلی ، نو هماغه وه چې رسول الله عليه وسلم
 د سپينو زرو يو مهر [گوته] جوړ کړ چې پری محمد رسول الله [صلى الله
 عليه وسلم ليکلی وه²¹⁰]

حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ ثُمَامَةَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ خَاتَمُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 فِي يَدِهِ وَفِي يَدِ أَبِي بَكْرٍ بَعْدَهُ وَفِي يَدِ عُمَرَ بَعْدَ أَبِي بَكْرٍ فَلَمَّا كَانَ عَثْمَانُ
 جَلَسَ عَلَى بَعْرِ أَرِيَسَ قَالَ فَأَخْرَجَ الْخَاتَمَ فَجَعَلَ يَعْبَثُ بِهِ فَسَقَطَ قَالَ فَاخْتَلَفْنَا
 ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مَعَ عَثْمَانَ فَتَزَحَّ الْبَعْرُ فَلَمْ يَجِدْهُ

[د ابن عمر رضی الله تعالی عنه څخه روایت دی چې د حضرت
 محمد صلی الله علیه وسلم څخه وروسته دا گوته د حضرت ابوبکر
 رضی الله عنه سره وه او د هغه وروسته د حضرت عمر رضی الله عنه سره
 وه خو وروسته بیا د حضرت عثمان رضی الله عنه څخه په آریس نومی
 یوه کوهی کې ولویده²¹¹]

دا حدیث د صحیح بخاری څخه پرته صحیح مسلم ، ترمذی ، ابوداود
 ، نسائی او ابن ماجه هم رانقل کړی دی .

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ
 رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتَّخَذَ خَاتَمًا مِنْ فِضَّةٍ وَنَقَشَ
 فِيهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَقَالَ إِنِّي اتَّخَذْتُ خَاتَمًا مِنْ وَرَقٍ وَنَقَشْتُ فِيهِ مُحَمَّدٌ
 رَسُولُ اللَّهِ فَلَا يَنْقُشَنَّ أَحَدٌ عَلَى نَقْشِهِ

[ابن عمر رضی الله عنه فرمایلی چې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم
 حکم ورکړی وه چې هیڅوک دی زما دگوتی په څیرگوته نه جوړه وی²¹²].

²¹⁰ - صحیح بخاری کتاب اللباس 2 ټوک 872 مخ

²¹¹ - صحیح بخاری کتاب اللباس 2 ټوک 873 مخ

²¹² صحیح مسلم کتاب اللباس - ترمذی په شمایل کی

نیو لیک

.....
 حَدَّثَنَا أَبُو مَكِينٍ نُوحُ بْنُ رَبِيعَةَ حَدَّثَنِي إِيَّاسُ بْنُ الْحَارِثِ بْنِ الْمُعَيْقِبِ
 وَجَدَهُ مِنْ قِبَلِ أُمِّهِ أَبُو ذُبَابٍ عَنْ جَدِّهِ قَالَ كَانَ خَاتَمُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
 وَسَلَّمَ مِنْ حَدِيدٍ مَلُويٍّ عَلَيْهِ فِضَّةٌ قَالَ فَرُبَّمَا كَانَ فِي يَدِهِ قَالَ وَكَانَ الْمُعَيْقِبُ
 عَلَى خَاتَمِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[ددى سرکاری مهر ساتونکي او امين [امين الخاتم] حضرت معيقب بن ابی فاطمه دوسی وه²¹³ .

مهر جوړول اود هغه له پاره د یوه امین ټاکل ددی خبری څرگند ثبوت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د ریاست مشرهم وه، او د الله جل جلاله په لوریلونکي [رسول] هم او د ریاست د چارو پرمختگ د هغه د بلنی او د نبوت د فریضی یوه برخه وه .

په نبوی دورکي سزا ورکونکي

مجرمانوته د جزا ورکولوپه وخت کې دی ته اړتیاوی چې یوڅوک هغه ته د سزا ورکولو په خاطر راوغوښتل شی، خو هلته یوڅه کسان ددی له پاره ټاکل شوی هم وه بلکه دا یو ډول پولیسی قوت وه چې نومونه ئی په لاندی ډول دی :

علی بن ابیطالب رضی الله عنه ، زبیر بن عوام رضی الله عنه ، مقداد بن عمرو رضی الله عنه ، عاصم بن ثابت رضی الله عنه ، محمد بن مسلمه رضی الله عنه رضی الله عنه ، ضحاک بن سفیان کلابی رضی الله عنه رضی الله عنه ، قیس بن سعد بن عباده [وکان قیس بن سعد الانصاری رضی الله عنه منه بمنزله صاحب الشرطه من الامیر] او قیس بن سعد رضی الله عنه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په دربارکي د پولیسو د صاحب منصب یا کوتوال مقام درلوده²¹⁴.

په نبوی دورکي د بازارونو څارونکي

²¹³ سنن ابوداود کتاب الخاتم - سنن النسائی کتاب الزینه
²¹⁴ - زاد المعاد 1 ټوک 48 مخ - السیره الحلییه 3 ټوک 422 مخ

نیو لیک

د بازارونو اومارکیتونو څارنه کول هم د حکومت په غاړه وی، ترڅو غیر شرعی سوداګانی ونه شی، د ټاکلی نرخ نه زیات قیمت وانه خيستل شی، او دغولونی، فریب ګډون او غش څخه مخنیوی وشي، دغه کار ته الحسبه او د دغه کارکوونکې ته المحتسب ویل کیږي، د مکې د فتحی څخه وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم سعید بن سعید بن عاص رضی الله عنه د مکې د بازار د څارونکې په څیر ټاکلی وه²¹⁵.

دمدینې منوری د بازارونو د څارنی کار په یو وخت کې حضرت عمر رضی الله عنه ته سپارل شوی وه²¹⁶.

په نبوی دورکې

د اسلامي حکومت سفیران

اسلامي ریاست یوفکری او په اصولو ولاړ ریاست وی، نوپه دی خاطر د سوچي مادی غوښتنو په بنسټ ولاړ حکومت په مقابل کې اسلامي حکومت ته د بهرنیو اړیکو د ټینګولو له پاره سفیرانو اوقاصدانو لېرلوته زیاته اړتیا وه، نبی اکرم صلی الله علیه وسلم د الله جل جلاله رسول وه او د هغه دا مسؤلیت وه چې د توحید پیغام د عوامو پرته حکمرانانو او سردارانوته هم ورورسوی ددی مقصد د ترسره کولو له پاره هغه په خاصه توګه کسری اوقیصرتنه سفیران لېرلی وه چې هغوی نبوی لیکونه دی دواړو پادشاهانوته رسولی وه ددی نه پرته ئی نورویلو بیلو ځایونوته هم سفارتي استاذی لېرلی وه.

ابن حزم د هغه لسولیکونو یادوونه کړې چې هغه صلی الله علیه وسلم د لسو پادشاهانو په نوم لېرلی وه او د هغی ډلی څخه څلوروکسانو اسلام قبول کړی وه²¹⁷.

²¹⁵ - الاستعیاب په حایشه د الاصابه 2 ټوک 48 مخ

²¹⁶ - الحلبیه 3 ټوک 424 مخ

²¹⁷ - جوامع السیر 29 ټوک

نیو لیک

خو ابن هشام د نهوکسانود سفارتونویادوونه کړی ده او د حلبیې په سیرت کې د اته پادشاهانو په نوم د خطونویادوونه شوی ده ²¹⁸.

په دی هکله د ټولو زیات څخه تفصیلات ابن سعد رحمه الله علیه بیان کړی دی، د سلو هغه ورو او لویو خطونو یادونه کړی چې د پادشاهانو یا قبایلی مشرانو په نوم لیرل شوی وه، ددی لیکونو څخه ځینی تبلیغی او بلنیزه بڼه لری او ځینی د تړونونو په خاطر وه او په ځینی نورو کې د شرعی احکامو تفصیلات بیان شوی دی خو د پنځلسو لیکونو پرته دنور ولیکونو په هکله دانه ده معلومه شوی چې دکومو صحابو رضی الله عنهم په لاس لیرل شوی دی د هغه پنځلسو سفیرانو نومونه په لاندی ډول دی :

عمرو بن امیه ضمیری رضی الله عنه د حبشی پادشاه نجاشی ته ، د حیه بن خلیفه کلبی رضی الله عنه د روم قیصرته ، عبدالله بن حذافه سهمی رضی الله عنه د ایران کسری ته ، حاطب بن ابی بلتعہ الخمی رضی الله عنه مقوقیس مصری ته ، شجاع بن وهب اسدی رضی الله عنه حارث غسانی سوریه ته ، سلیط بن عمرو عامری رضی الله عنه هوزه بن علی پیمامه ته ، عمرو بن عاص رضی الله عنه د عمان جیفرته ، علاء بن الخصرمی رضی الله عنه د بحرین منذر عبدی ته ، مهاجر بن ابی امیه مخزومی رضی الله عنه د یمن حارث عبدالکلل ته ، معاذ بن جبل رضی الله عنه یمن ته - مالک بن مراره رضی الله عنه یمن ته - جریر بن عبدالله بجلی رضی الله عنه ذوالکلاع د یمن ته ، عمرو بن حزم رضی الله عنه یمن ته ، ابو موسی اشعری رضی الله عنه یمن ته عیاش بن ابی ربیعہ یمنی حارث ته ²¹⁹.

په پورته خلکو کې د پیل نه اوه تنه صحابه کرام رضی الله عنهم په یوه ورځ [د محرم په اوم نیټه] خپلی وظیفی پسی لیرلی شوی وو او ټولو د هغی قومونو په ژبه خبری کولای شوی کوم ته به چې لیرل کیده، رسول الله صلی الله علیه وسلم خطونه به د لیکلو وروسته اوریدل، په دی هکله زید بن

²¹⁸ - سیره ابن هشام 3 ټوک 407 مخ - الحلیپیه 3 ټوک 283 مخ

²¹⁹ - طبقات ابن سعد 1 ټوک 258 مخ - زاد المعاد 45 ټوک

نيو ليک

ثابت رضی اللہ عنہ فرمایا یدی چي :

کله به چي زه دقرآن کریم دلیکلوخه فارغه شوم نورسول الله صلی الله علیه وسلم به وفرمایل ولوله او راته ئی واوروه ، مابه لوسته که چیری کوم ټکي به پاته شوی وه نو هغه به ئی راته اصلاح کاوه او بیا به ئی دا لیکنه اخیسته اوخلکوته به ورتللو²²⁰.

عبداللہ بن ارقم رضی اللہ عنہ یوخل درسول الله صلی الله علیه وسلم په نوم د یوه رالیړلی شوی خط خواب ولیکه او بیائی هغه ته واوراوه، نو هغه ورته وفرمایل ډیرینه دی لیکلی دی²²¹.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهِ دَرَبَار كَبِي

د حكومتونو او قبيلو جرگي او هيئتونه

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ وَلَا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ

[کله چي د الله مرسته راشي او بری [در] په برخه شي او ای [پیغمبره !] ته وگوري چي خلک ډلی ډلی د الله په دین کي داخلېږي نو د رب له ثنا ستایني سره د هغه تسبیح وکړه او له هغه نه بېښنه وغواړه بېشکه هغه ستر توبه قبلوونکي دی .]

دا سورت دحجه الوداع په وخت کي په منا کي نازل شوی دی په دی کي د مکي د فتحی او د 9 هجری کال دعام الوفود په لور اشاره شوی ده ځکه کله چي د اسلامی ریاست د قوت د مقابلی له پاره په جزیره العرب کېکوم قوت پاته نه شو، نو د عربو د هری ځنډی څخه جرگی او د بیلو بیلو حکومتونو او قبیلو سفیران د رسول الله صلی الله علیه وسلم په دربار کي راحاضر شول ځینی هیئتونه د نهم هجری کال څخه تر مخه راغلی وه خو ډیر په همدی کال راغلل نو د دی امله دی کال ته د عام الوفود کال هم

²²⁰ - مجمع الزوائد 1 ټوک 159 مخ

²²¹ - مجمع الزوائد 1 ټوک 159 مخ

نیو لیک

وایی په صحیح بخاری او احادیثو په نورو کتابونو کې د ځینو هیئتونو یادونه شوی ده خو تاریخ پوهانو او مغازی او سیرت لیکونکو د هغوی دیرتفصیل بیان کړی دی .

ابن جریر - ابن هشام او ابن اثیر رحمه الله علیه د دی هیئتونو تفصیلات را نقل کړی دی ، ابن کثیر رحمه الله علیه په البدایه کې د کتاب " الوفود الواردین الی رسول الله صلی الله علیه وسلم " په نوم یو ځانگړی فصل لیکلی دی او دیرگټه ورتفصیلات ئی بیان کړی دی ²²² .
خو د ابن سعد رحمه الله علیه په کتاب الطبقات الکبری کې د هیئتونو شمیرهم دیرنقل شوی دی او ترتیب ئی هم دیرینه دی ، نو د دی امله مونږ د ابن سعد رحمه الله علیه د کتاب څخه یو مجمل فهرست را نقلوو خو تفصیلات ئی اوس ضروری نه گڼو په طبقاتو کې چېد هیئتونو د شمیر او د هغه دراتلود نیتی په هکله چې کوم معلومات شته هغه مولیکلی دی - او کوم چې معلوم نه دی نو د هغه ځای موسپین پری ایښی دی ، په شمیر او تاریخ کې که چیری د نورو کتابونو سره کوم اختلاف په نظر راځی ، نو د هغه یو علت د څیړنی اختلاف هم دی خو یو علت ئی دا هم دی چې د ځینی قبیلو مشران څو څو ځله راغلی دی .

د مزینه هیئت پنځم هجری قمری کال 400 تنه ، د بنو اسد هیئت نهم هجری قمری کال 10 تنه ، د بنو فزاره هیئت نهم هجری قمری کال 13 تنه ، د بنومره هیئت نهم هجری قمری کال 13 تنه ، د بنو ثعلبه هیئت لسم هجری قمری کال 10 تنه ، د بنو سعد بن بکر هیئت پنځم هجری قمری کال 1 تن ، د بنو کلاب هیئت نهم هجری قمری کال 13 تنه ، د بنو قشیرین کعب هیئت اتم هجری قمری کال 3 تنه ، د بنو البکاء هیئت نهم هجری قمری کال 3 تنه ، د بنو کنانه هیئت نهم هجری قمری کال 1 تن ، د بنو اشجع هیئت پنځم هجری قمری کال 100 تنه ، د بنو باهله هیئت اتم هجری قمری کال 1 تن ، د بنو سلیم هیئت اتم هجری قمری کال 900 تنه

²²² - البدایه و النهایه د حافظ عماد الدین بن کثیر لیکنه 5 ټوک 40 مخ

نیو لیک

بنومهره هیئت ، حبشیان هیئت²²³

هجه الوداع

د 23 کاله نبوت او لس کاله حکومت کولو وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم په 25 ذی القعدی په لسم هجری کال کی د حجه الوداع آخری سفر وکړ چې په سفر کې د گدون کونکو شمیر خومره وه په دی هکله کوم صحیح شمیر معلوم نه دی خو د سیرت په ټولو کتابونو کې راغلی دی چې جموع کثیره" او "عدد لا یحصون [ډیری ډلی وی اوبی شماره خلک وه].

په سیرت الحلبیه کېلاندی ویناوی راخستل شوی دی : خولینبت زره - اویا زره - نوی زره - یولک خوارلس زره - یولک شل زره ددی نه هم ډی²²⁴

دهلوی محدث عبدالحق رحمه الله علیه د یو لکو خوارلس زره او یو لکو څلورویشت زرو دوه روایتونه رانقل کړی دی²²⁵.
قاضی منصور پوری رحمه الله علیه د یولکو څلورویشت زره او یو لکو څلور څلوینبت زرو دوه روایتونه راخستی دی²²⁶.
د صحابه کرامو رضی الله عنهم د ټول شمیریه هکله کوم قطعی ثبوت او روایت هم نه شته ابن حجر رحمه الله علیه د امام ابوزراعیه رازی رحمه الله علیه وینارا نقل کړی ده چې: ټولو هغه بنخواو نارینوچېرسول الله صلی الله علیه وسلم ئی لیدلی وه اود هغه څخه یې روایت هم کړی دی د هغوی شمیر دیولک څخه زیات دی .

ابن کثیر رحمه الله علیه لیکلی دی چې : د ابوزراعیه رازی رحمه الله علیه څخه رانقل شوی دی چې د صحابو رضی الله عنهم شمیر یولکوشل

²²³ - طبقات کبری ابن سعد رحمه الله علیه 1 ټوک 291 مخ

²²⁴ - الحلبیه 3 ټوک 308 مخ

²²⁵ - شرح سفر السعاده 27 مخ 1978 عیسوی کال مکتبه نوریه سکهراچاپ

²²⁶ - رحمه اللعالمین لومړی ټوک 340 مخ

نيو ليک

.....²²⁷ زروتنو ته رسیده

دامام شافعی رحمه الله علیه خخه روایت دی چې: هغه مسلمانان چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ئی لیدلی وه یا یی د هغه خخه خه اوریدلی وه شمیر یی شپيته زره دی. امام حاکم ابو عبد الله ویلی دی. چې دویونکو صاحبو رضی الله تعالی عنهم شمیر نزدی پنځه سوه کسان دی خو امام احمد رحمه الله علیه چې کثیر الروایات دی هغه یواځی 987 کسه صاحبو رضی الله عنهم روایات رانقل کړی دی او په صحاح ستو کې د هغوی پرته دری سو صاحبو رضی الله عنهم خخه روایت کړی دی²²⁸.

د صاحبو رضی الله عنهم په حالاتو باندی څلورو کتابونو ډیر شهرت موندلی دی الاستیعاب فی معرفه الاصحاب د ابن عبد البر رحمه الله علیه چې د 3500 صاحبو رضی الله عنهم پیژندگلوی په کی شوی ده بل کتاب د ابن الاثیر جزری اسد الغابه فی معرفه الصحابه دی چې په کی د 755 اصحابو و رضی الله عنهم پیژندنه شوی ده او د شمس الدین ذهبی به کتاب التجرید کې د 8808 صاحبو رضی الله عنهم حالات بیان شوی دی .

څلورم کتاب د ابن حجر رحمه الله علیه الاصابه فی تمیز الصحابه دی دا کتاب ډیر جامع دی په دی کې د 12894 صاحبو رضی الله عنهم ذکر شوی دی خو په هغه کې تکرار هم شته او هغه کوچنیان هم په کې شمیرل شوی دی چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په وخت کې لابلوغ ته نه وه رسیدلی او د هغه خلکو یاد وونه هم په کې شوی ده چې صحابه نه وه خو د غلطی په اساس ځینی خلکو په صاحبو کې شمیرلی [الله تر ټولو ښه پوهیږی].

ه هجه الوداع خطبه

په حجه الوداع کې رسول الله صلی الله علیه وسلم دری ځلی خلکو ته ویناوی وکړی د ذوالحجی په اتم تاریخ په یوم الترویة کې او هم ئی د عرفی

227 - الاصابه لومړی ټوک دریم مخ

228 - البدايه والنهائيه 5 ټوک 356 مخ

نیو لیک

په ورځ د عرفات په میدان کې او دریمه په یولسم یا دولسم دذی الحجی په منی کې د دی دری وارو خطبونه پرته رسول الله صلی الله علیه وسلم د حج په وخت کې په نورو مختلفو ځایونو کې هم ویناوی کړی دی په صحیح مسلم کې د عرفات خطبه دا ډول را نقل شوی ده .

بی شکه چې ستاسی وینه او ستاسی مال یو په بل حرام دی لکه څنگه چې تاسی دنن ورځی د دی ښاراو د دی میاشتی احترام کوی .

ښه وپوهیږی چې د جاهلیت هریوه طریقه او هر یو رواج زما د پښولاندی پا مال شوی دی [هغه بیا مه را ژوندی کوی] .

د جاهلیت د زمانی [د اسلام تر مخه] د قتلونو او جنگونو دعوی ختم کړل شوی دی لومړی زه د خپلی کورنی وینه ختموم یعنی د ابن ربیع بن حارث وینه چې په بنو سعد کې ئی شیدی ځکلی وی او بنو هذیل هغه قتل کړی وه [دا د رسول الله صلی الله علیه وسلم د کاکا لمسی وه] .

د جاهلیت د زمانی سود ختم کړل شوی دی، تر ټولو لومړی زه دخپلی کورنی سود ختموم [د حضرت عباس بن عبدالمطلب سود خومره چې وه ټول پری ښوول شو] .

د خپلو ښځو په هکله دا الله جل جلاله نه ویریری تاسو هغوی د الله جل جلاله په نوم د مسئولیت په اساس خپلی ښځی گرځولی دی او د الله جل جلاله د حکم په اساس تاسی د هغوی جسمونه خپل ځانته حلال گرځولی دی .

په ښځو دا ستاسی حق دی چې هغه ستاسو په بستره بل چاته د راتلوا اجازه ورنکړی، که چیری هغوی داسی وکړی نو هغه د تعزیر به خاطر دومره ووهی چې دو هلو ښی ئی ښکاره نه شی [د دی څخه زما مقصد نه دی بلکه شرعی پرده نه کول تری مقصد دی] .

ښځی په تاسو دا حق لری چې هغوی ته په نیکه طریقه خوراک او کالی ورکړی .

زه تاسو ته هغه څه پرېږدم او ځم چېکه چیری تاسو هغه ټینگ ونیسی

نیو لیک

نوهیخکله به بیلاری نه شی [د الله جل جلاله کتاب].

د قیامت په ورځ به له تاسی څخه زما په هکله پوښتنه وشی، نو وایاست چې تاسی به څه ځواب ورکوی؟ ټولو وویل چې مونږ گواهی وایو چې تا د الله جل جلاله احکام ترمونږ پوری رارسولی وه .
په دی خبره رسول الله صلی الله علیه وسلم دشهادت گوته پورته کړه او بیا ئی دخلکوپه لور د بنکته کولوپه وخت کې وویل اللهم اشهد- اللهم اشهد-اللهم اشهد [ای الله جل جلاله ته گواه اوسه ، ای الله جل جلاله ته گواه اوسه ، ای الله جل جلاله ته گواه اوسه]²²⁹.

وفات

د رسول الله صلی الله علیه وسلم د وفات په هکله ټول اهل سیر رحمه الله علیهم اومحدثین رضی الله عنهم متفق دی چې دا د دوشنبی ورځ وه ددی ذکر د صحیح بخاری په یوه روایت کې هم راغلی دی په دی هکله اجماع ده چې د وفات میاشت دربیع الاول میاشت وه خو د وفات تاریخ په یقینی اوقطعی توگه نه دی تاکل شوی محمد بن اسحاق ، محمد بن سعد ، واقدی ، ابن حزم ، ، ابن هشام او د ابن کثیر رحمه الله علیهمشپږنه دا ده چې هغه په 12د ربیع الاول 11هجری قمری کال د دوشنبی په ورځ په غرمه کې وفات شوی دی څوموسی بن عقبه ، لیث بن سعد ، ابن شهاب زهري ، عروه بن زبیر ، سلیمان بن طرхан التیمی ، ، محمد بن قیس او ابونعیم فضل بن دکین رحمه الله علیهم نظریات دا دی چې هغه په دوهم د ربیع الاول وفات شوی دی _ حافظ ابوالقاسم سهیلی او ابن حجر رحمه الله علیهم اونورو همدی وینا ته ترجیح ورکړی ده په دی لړ کې ځینی نوروی ویناوی هم شته خو ډیره مشهوره همدا ده چې په دولسم د ربیع الاول وفات شوی دی [الله جل جلاله ډیر ښه پوهیږی]²³⁰.

²²⁹ صحیح مسلم کتاب الحج باب حجه النبی صلی الله علیه وسلم

²³⁰ - السیره النبویه 4 ابن کثیر ټوک 505 مخ 1978 عیسوی کال - فتح الباری 9

نیو لیک

دریم فصل

د اسلامی حکومت بنسټونه

[لومړی اصل]

د الله جل جلاله ها کیمیت]:

په سیاسي اصطلاح کې اعلی اقتدار یا مطلق ځواک ته حاکمیت وای
نویه دی اساس هغه څوک چې اراده او خوښه ئی د قانون سرچینه او حکم
ئې په ټولو لوړ وی، د ځواک خاوند او اعلی حاکم ورته ویل کیږی چې په
شرعی اصطلاح کې ورته تشریعی حاکمیت هم ویل کیږی یعنی د قانون
حاکمیت ، د اسلامی حکومتی نظام او د شرعی سیاست ، لومړی بنیادی
اصل دا دی چې حاکمیت او اعلی اقتدار د مخلوقاتو د څښتن یو صفت
دی د قانون سرچینه انسانی عقل نه ، بلکه دالله جل جلاله له خوا وحی ده

نيو ليک

او قرآن او سنتوته په کې د اوليت حق ورکړل شوی. د الهی حاکمیت ثبوت د قرآن ، سنتو د راشيدنو خلفاو د کړنلاری د امت د اجماع ، عقل او قياس ټولوخڅه کيږي چې د همدی عنوان لاندی د دغی اساسی اصولو وضاحت او څيړنه کوو .

د حکم لغوي مفهوم :

دحاکم ماخذ حکم دی چې معنی ئی پريکړه او فرمان ورکول هم راتلای شی او پوهه او حکمت هم ، این منظور افريقي رحمه الله عليه ليکلی دی چې: والحکم العلم والفقہ والقضاء بالعدل [حکم، علم او پوهی ته هم ويل کيږي او عادلانه پريکړی ته هم²³¹] .

ابن دريد چې په 321 هجري قمری کې وفات شوی ليکې چې : فکل کلمه وعظمتک او زجرتک او د عتک الی مکرمه او نهتک من فيبیح فهی حکمه وحکم [هره هغه خبره چې تاته پند درکړی یا تا کومی سهوی ته متوجه کړی ، یا تا دکوم بد شی څخه منع کړی، دا راز خبری ته حکمت او حکم هم ويل کيږي]²³² .

علامه جمال قرشی ليکې چې : حکم بالضم فرمودن ... و دانش و حکمت [حکم فرمان ... پوهی او حکمت ته ويل کيږي]²³³ . لنډه دا چې حکم په لغت کې شاهي فرمان او عادلانه پريکړی ته وايی چې په مروجه ژبه تری کې مراد د امر او نهی قانون دی] .

د شرعي حکم فقهي مفهوم

د اصولو د علم پوهانو، شرعی حکم په دی توگه تعريف کړی دی : خطاب الله المتعلق بافعال المکلفين بالاقتضاء والتغير [شرعی حکم د

²³¹ - لسان العرب 3 ټوک 141 ماده حکم - مختار الصحاح 148 مخ د 1967

عیسوی کال د بیروت چاپ - مفردات القرآن 126 مخ - تفسیر ابن جریر لومړی ټوک 557 مخ

²³² - جمهوره الغه 2 ټوک 186 د هندوستان حیدرآباد دکن چاپ

²³³ - صراح اللغات 66 مخ باب المیم 1910 عیسوی کال د هندوستان چاپ

نيو ليک

الله جل جلاله هغه فرمان دی چې د هغه په واسطه د بندگانوله پاره ځنی افعال واجب یا مستحب گرځولی شوی وی او ځینی نور پری حرام او بد] ، دغی الهی احکاموته شرعی احکام یا شریعت ویل کیږی او د هغی رالیږونکې ته حاکم یا شارع یعنی قانون جوړونکې ویل کیږی ²³⁴.

اللهی حاکمیت په هکله قرآنی آیاتونه

په قرآنکریم کې د الله جل جلاله د حاکمیت او قانون جوړونی په هکله گڼی آیتونه راغلی دی په 22 آیتونوکې د حکم د کلیمی او د هغی د مشتقاقوڅخه ثابتیږی چې الله جل جلاله حاکم شارع او قانون جوړونکې دی چې ددی آیتونونقشه په لاندی توگه ده :

{ د البقره سورت 313 -}

{ د ال عمران سورت 23 -}

{ د المائده سورت 42، 43، 44، 45، 47، 50 آیاتونه }

{ د الانعام سورت 57 ، 62 ، 114 آیاتونه }

{ د یوسف سورت 40 آیت }

{ د الرعد سورت 37 آیت }

{ د الکهف سورت 26 آیت }

{ د النور سورت 48 - 151 آیاتونه }

{ د غافر سورت 12 آیت }

{ د الشوری سورت 10 آیت }

{ د الممتحنه سورت 10 آیت }

{ د الطور سورت 152 آیت }

{ د القلم سورت 48 آیت }

{ د الدهر سورت 24 آیت. }

ددی دوویشتم آیتونوڅخه یوڅو د مثال په توگه وړاندی کوو:

²³⁴- تحریرالاصول سره د شرحی لومړی ټوک 77 مخ - منهاج الرسول للبیضاوی

په حاشیه د تحریرلومړی ټوک 22 مخ

نیو لیک

أَفْحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ

[د المائدہ سورت 50 آیت]

[نو ایا بیا د جاهلیت پریکړه غواړی؟ پداسی حال کې چې کوم خلک په الله باور لری نو د هغوی په نزد له الله نه بل غوره فیصله کوونکې هیڅ نشته.]

د دی آیت څخه دا څرگند یږی چې د انسان په جوړشوی قانون پریکړه کول جاهلیت دی او شرعی قانون د یوبهترین قانون په توگه منل د ایمان باور او یقین غوښتنه ده.

امام ابن کثیر رحمه الله علیه ددی آیت په تفسیر کې د چنگیز خان د کتاب په حواله لیکلی دی چې: "هرڅوک چې داسی کړنلاره اختیار کړی لکه چې چنگیز خان غوره کړی وه نو هغه کافر دی او دهغه په خلاف جنگ کول واجب دی تر هغه پوری چې هغه د الله جل جلاله او د هغه د قانون په لور ونه گرځی، او د قرآن او سنتو مطابق د هری وړی او غتی معاملی پریکړی کولو ته تیار نه شی"²³⁵.

أَفَغَيْرَ اللَّهِ ابْتَغَى حَكْمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا

[د الانعام سورت 114 آیت]

[ایا زه د الله نه پرته بل کوم فیصله کوونکې ولتوم پداسی حال کې چې هغه تا ته پوره مفصل کتاب لیرلی دی.]

دا چې هغه په تاباندی واضحه او څرگند کتاب رالیرلی دی نو د هغو خلکو رویه حیرانوونکې ده چې د الله جل جلاله رالیرل شوی قانون پریږدی او د بشر د جوړ شوی قانون لته کوی.

إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ

لَا يَعْلَمُونَ [د يوسف سورت 40 آیت]

[د فیصلی واک یوازی الله جل جلاله سره دی هغه امر کړی چې د هغه

²³⁵ - تفسیر ابن کثیر 2 ټوک 590 مخ

نیو لیک

پرته د بل هیچا بندگی مه کوی دا د ژوند سمه سیخه لاره ده خو زیاتره خلک نه پوهیږی [.

وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ

[د البقره 213 سورت 50 آیت]

[او د هغوی سره یی حق کتاب رالیږلی ترڅو هغه اختلافونه چې د حق

په باب د خلکو تر مینځه راغلی وو فیصله کړي] .

که د حاکمیت مقام د انسانی عقل پوری وایی نو بیا د انبیاء کرامو د رالیږلوڅه اړتیا وه او د کتابونو د رالیږلو څه حاجت ، کتابونه د همدی له پاره رانازل شوی دی چې د هری شخړی او معاملی پریکړه د هغه په اساس وکړی شی او هغه د ژوندانه واجب الاطاعت قانون وگرځول شی .

وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ . . . . .

وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ . . . . .

وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ . . . . .

[او کوم خلک چې د الله د نازل کړي قانون سره سمه فیصله ونکړی

هماغوی فاسقان دی ... هغوی ظالمان دی ... هماغوی کافران دی ...]²³⁶

کفر په دوه برخو ویشل شوی دی اعتقادی کفر او عملی کفر، که چیری د الله جل جلاله په حاکمیت اود هغه په قانون باندي اعتقاد او ایمان نه وی، نوهغه ته اعتقادی کفر ویل کیږی او که چیری ایمان وی خو د پوهی سره سره په عملی ډول د هغی په اساس عمل ونه کړای شی نو دی ته عملی کفر وائی- ظلم هغه ته ویل کیږی چې د یوه حق بل ته ورکړل شی یا حق لرونکې ته حق ورنکړای شی هغه څوک چې په بشری قانون پریکړه کوی نوهغه دالله جل جلاله حق مخلوق ته ورکوی. نو دی ته شرک فیالحکم وائی چې په قرانکریم کې ورته لوی ظلم ویل شوی دی

²³⁶ - د المائده سورت 47 - د المائده سورت 45 - د المائده سورت 44 آیتونه

نیو لیک

إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ [د القمان سورت 50 آیت]

همدا ډول شرک هم په دوه برخو ویشل شوی، عملی شرک او اعتقادی شرک، او په همدې توگه د فسق معنی بغاوت سرکشی او دالله جل جلاله د بندگۍ څخه دباندي کيښده دی دا هم په دوه برخو ویشل شوی دی، اعتقادی فسق او عملی فسق.

حضرت عطا او طاوس رحمه الله عليهم همدې لور ته د اشارې کولوپه ترڅ کې فرمایلي دي: کفر دودن کفرو ظلم دودن ظلم وفسق دودن فسق [کفر هم څو درجې لري، ظلم هم څو درجې لري او فسق هم څو درجې لري] ²³⁷.
همدا راز محمد بن اسماعيل بخاری رحمه الله عليه هم د کفر او ظلم د پورته یاد شوو درجو په هکله توضیحات ورکړي دي ²³⁸.

يو چا د حضرت حذیفه رضی الله تعالی عنه څخه پوښتنه وکړه چې دا آیتونه خو د بنیاسرائیلو په هکله رانازل شوي دي هغه ورته وفرمایيل چې بنیاسرائیل خو بيا ستاسو ډیر بڼه وروڼه دي چې ترڅه ټول د هغوی له پاره شوه او خواږه خواږه ټول ستاسو له پاره، هيڅکله داسی نه ده، تاسو به هم د هغوی په قدم قدم اخلی.

حسن بصری رحمه الله عليه او ابراهيم نخعی رحمه الله عليه دواړو ویلي دي چې دا آیت خوپه ښکاره توگه د بنیاسرائیلوله پاره راغلی دی، خو زمونږ له پاره هم همدا ډول حکم دی.

تَعَاكُمُ الطَّائِفَاتُ

[د معاملاتو او شخړو پریکړه دطائفوت په واسطه]

په قرآن کریم کې په یوه بله توگه هم دخدای دحاکمیت ثبوت موجود دی او هغه دطائفوت څخه د انکار حکم دی دطائفوت په هکله اته آیتونه راغلي دي نو دلته لومړی آیتونه رانقلوو او بیا د طائفوت حقیقت را

²³⁷- ابن جریر 6 ټوک 256 مخ

²³⁸- صحیح بخاری کتاب الایمان باب کفر دودن کفرو باب ظلم دودن ظلم

نیو لیک

برسیره کوو.

فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انفِصَامَ

لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ [د البقره سورت 256 آیت]

[طاغوت نه انکارشی او په الله یې ایمان راوړ هغه یوه داسی کلکه اسره و نیوله چې هیڅکله ماتیدونکې نه ده او الله د هر څه اوریدونکې او په هر پوهیدونکې دی] .

په دی آیت کې طاغوت دالله جل جلاله په مقابل کې راغلی دی اودهغه څخه مخه اړو نه او سرکشی اود الله جل جلاله په احکامو او فرامینو باندی ایمان راوړلوته عروه الوثقی [نه شلیدونکې حلقه او کلکه تکیه ویل شوی ده] کفر بالطاغوت د لاله غوښتنه ده او ایمان بالله د الاله غوښتنه ده - د الله جل جلاله د قوانینو څخه پرته د نورو ټولو قوانینو څخه انکارکول اومخ اړول اود الله جل جلاله په قوانینو ایمان راوړل د کلمیې طبیه حقیقت او د توحید مفهوم دی .

وَالَّذِينَ كَفَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ

أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ [د البقره سورت 157 آیت]

[او کوم خلک چې د کفر لاره غوره کړي د هغوی ملاتړ او مرستندویان طاغوتان دی او هغوی له ریا نه د تړمپو لوري ته راکاږی دا کسان دوزخ ته ورتلونکې دي هلته به تل اوسیرې] .

نو د دی آیت څخه معلومیږی چې په طاغوت قانون توره تیاره او د الله قانون ریا او روښنایی ده .

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيحًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا - أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ

اللَّهُ وَمَنْ يَلْعَنُ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا [د البقره سورت 51 آیت]

[ایا تا هغو خلکو ته نه دی کتلی چې د کتاب له علم څخه یو څه برخه ورکړه شوی ده او د هغو حالت دا دی چې جبت او اطاعت مني او دد

نیو لیک

کافرانو په باب وایی چې له ایمان راوړونکو څخه خو د همدوی لاره زیاته سمه ده ، همداسی خلک دی چې الله پرې لعنت کړیدی او په چا باندی چې الله لعنت وکړی بیا ته هغه له پاره مرستندوی نشې میندلی .
 ددی ایت څخه څرگندیږی چې د طاغوتی نظام پیروی کول د الله جل جلاله د قهر او لعنت سبب گرځی ، او هغه خلک چې د طاغوت د قانون پیروی کوی هغوی ته د توحید په نسبت د کفر او شرک لاره ښه ښکاری .
 الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ
 لَطَاغُوتٍ قَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا

[د النساء سورت 76 آیت]

[کوموخلکو چې د ایمان لاره غوره کړیده هغوی د الله په لار کې جنگیږی او هغه خلکو چې کفر کړی دی د طاغوت په لاره کې جنگیږی نو د شیطان له ملگرو سره وځنگیږی او باور ولری چې د شیطان د سیسی په حقیقت کې ډیری کمزوری دی] .

د پورتنی آیت څخه مقصد دا دی چې د الله جل جلاله دکلیمی د لوړوالی په خاطر جنگ کول دایمان غوښتنه ده او د طاغوت د قانون د لوړوالی په خاطر جنگیدل کفر دی او په خپله طاغوتی نظام په حقیقت کې د شیطان د مکر او فریب څخه عبارت دی
 .مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْفِرْدََّةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ
 أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ

[د المائده سورت 60 آیت]

[هغه څوک چې الله جل جلاله ورباندی لعنت وکړ او غضب یی ورباندی رانښکته کړ او له هغو څخه ئی بیزوگانی او خوگان جوړ کړل او هغه چا چې د غیر الله اطاعت وکړ نو د هغو درجه لا ډیره زیاته بده او له نیغی او سمی لاری څخه ډیر بی لاری شوی دی] .

په پورتنی آیت کې د طاغوت بندگی کونکې او د هغی د قانون پیروان د بیزوگانو خنزیرانو ، لعنتیانو او غضب کړای شوو په فهرست کې شمارل

نیو لیک

شوی دی او ویل شوی چې دوی د صحیح لاری څخه بلکل اووښتی دی .

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ أُعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ

[د النحل سورت 36 آیت]

[مونږ په هر امت کې یو پیغمبر ولیږله او د هغه په وسیله مو ټول خبردار کړل چې د الله جل جلاله بندگی وکړئ او د طاغوت څخه ځان وژغورئ] .

ددی څخه دا څرگندیږي چې د طاغوت د بندگی او د هغه د قوانینو څخه د لری والی حکم هر نبی علیه السلام ته ورکړل شوی وه او د ټولو انبیاءو علیهم الصلوه و السلام د شریعتونو بنسټ د الله جل جلاله په حاکمیت او د هغه په معبودیت ایښوول شوی دی .

وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَى

[د الرمز سورت 17 آیت]

[او کومو خلکو چې د طاغوت له بندگی څخه ځان وژغوره او د الله جل جلاله په لور یی رجوع وکړه د هغو له پاره زیږی دی نو [ای پیغمبره] زیږی ورکړه زما هغو بندگانو ته چې په غورسره اوری او د هغی د ډیر ښه اړخ پیروی کوی] .

د زیږی مستحق خلک هغه دی چې د طاغوت د بندگی څخه لری والی کوی ، پورته اوه آیتونوکې دا خبره په صریحه توگه څرگندیږي چې د حکم ورکولو ، پریکړې کولو او د قانون جوړولو اختیار طاغوت ته نه دی ورکړل شوی او په هر مؤمن فرض دی چې د هغه څخه مخ واړوی او لری والی تری وکړی .

د طاغوت مفهوم

د لغت د پوهانو له نظره

د طاغوت کلیمه د طغی او طغیان یا طغو او طغوی طغوان څخه اخستل شوی ده - طغی، طغیان، طغو، طغوی او طغوان ددی ټولومعنا د اعتدال د پولو څخه وتل دی په کلیمو څخه راوتلی کلیمه دسرکشی او د

نیو لیک

پولوڅخه د اوبنتلو په معنا ډیره استعمال شوی لکه :

ذَبْتُ ثُمُودَ بِطَعْوَاهَا [د الشمس سورت 9 آیت]

[د ثمودیانو قوم د خپلی سرکشی په اساس یې حق دروغ وگپل]

فِي طُعْيَانِهِمْ يَغْمَهُونَ [د البقره سورت 15 آیت - د الانعام سورت 110 آیت
د الاعراف سورت 186 آیت - د یوتس سورت 11 آیت - د الاسراء سورت 60 آیت
د الکهف سورت 80 آیت - د المومنون 75 آیت]

[او دوی په خپله سرکشی کې لکه د روند په شان تیندکونه خوری]
د طاغوت کلیمه د همدی مادی څخه د مبالغی صیغه ده، چې معنائی ،
کثیرالطغیان یعنی په سرکشی ، نافرمانی او د حدود څخه په وتلو کې د
ټولونه وړاندی کیدل دی ، چې یواځی گمراه او سرکشه نه، بلکه د کفر او
گمراهی مشر او قائد هم وی .

لغت پوهانو د دی کلیمی څرنګوال په دی توګه بیان کړی دی :
و الطاغوت يقع على الواحد و الجمع و المذكر و المونث و زنه فعلوت
انما هو طغيوت قدمت الياء قبل الغين وهي مفتوحه و قبلها فتحه
فقلبت الفأ... و قال ابوسحق رحمه الله عليه كل معبود من دون الله
عزوجل جبت و طاغوت و قال الشعبي وعطاء و مجاهد رحمه الله عليهم
الجبت السحرو الطاغوت الشيطان و الكاهن و كل راس في الضلال
[د طاغوت کلیمه د واحد ، جمعی ، مذکر او مونث ټولو له پاره راځی
چې صرفی وزن ئی فعلوت او یا طغیوت دی دلته ئی "ی" په "غ" باندی
رامخته کړی او په " الف " یی بدله کړی ابوسحق رحمه الله علیه فرمایلی
چې د الله جل جلاله پرته د بل هر چا بندگی وکړی شی نو هغه جبت او
طاغوت دی شعبی عطار او مجاهد رحمه اللهم علیه ویلی دی چې جبت
جادو ته وایی او طاغوت شیطان اوجادوګر ته هم ویل کیږی او هر هغه
سړی ته طاغوت ویل کیږی چې د گمراهی لیبر او قائد دی 239].

نیو لیک

د طاغوت مفهوم د صالحینو له نظره

عمر فاروق رضی الله عنه ، عامر شعبي ، ضحاک ، او سدی رحمہ الله عليهم ویلیدی چې د طاغوت څخه مقصد شیطان دی .
 او امام راغب اصفهانی لیکلی دی چې : الشیطان اسم لکل عارم من الجن و الانس و الحيوان [د هر بد خو یه او سرکشه نوم شیطان دی که څه هم دا انسان وی یا پیری او یا حیوان وی] .
 ابن عباس او ابن مسعود رضی الله عنهما فرمایي چې : اما شياطينهم فهم روسهم في الكفر و قال قتاده قادتهم في الشر [د منافقو د شیطانانو څخه مقصد د کفر او بدی لارښوونکي او قیادت کونکي انسان دی] .
 غالباً چې په قرآن کریم کې په 88 ځایونو کې د شیطان کلیمه یاده شوی ده چې په هغی کې ئی لږ تر لږه په څلورو آیتونو کې په خپله انسان ته په څرگند ډول شیطان ویل شوی لکه : د البقره سورت 14 آیت ، ال عمران سورت 175 آیت ، د انعام سورت 112 آیت ، د الناس سورت 6 آیت _ کومو صحابو رضی الله عنهم او تابعینو رحمہ الله عليهم چې طاغوت په شیطان معنی کړی دی نو د هغوی مقصد عام دی [هغه پیریان او انسانان چې خلک بی لاری کوی ، د کفر او د شرک مشری او قیادت کوی هغوی طاغوت دی] .

امام فخر الدین رازی په خپل تفسیر کې فرمائی چې : د سوره النساء په 51 آیت کې یی حیبي بن احطب او کعب بن اشرف ته جبت او طاغوت ویل شوی دی چې دا آیت د همغوی په هکله را نازل شوی وه دا په دی خاطر چې دی دواړو کوشش کاوه چې خلک د دین څخه واړوی .
 د امام مجاهد رحمہ الله علیه یوه وینا ده چې : الطاغوت الشیطان فی صوره انسان يتحاكمون اليه و هو صاحب امرهم [طاغوت د انسان په شکل کې شیطان وی چې هغه ته خلک د خپلو شخړو د پریکړی له پاره ورځی او دی د هغوی حاکم او قاضی وی] .
 ابن جریر طبری رحمہ الله علیه فرمایي : صحیح خبره دا ده چې د الله

نیو لیک

جل جلاله په مقابل کې هر سرکش او باغی ته چې د الله جل جلاله څخه پرته یی بندگی وشي طاغوت ویل کیږي که څه هم هغه دا خلک په زور خپل تابع کړي وی یا خلکو په خپله خوښه او مینه د ده بندگی او عبادت شروع کړي وی که دا انسان وی یا بت وی یا کوم بل شی 240.

حافظ ابن قیم رحمه الله علیه چې په 751 هجری قمری کال کې وفات شوی لیکلی : هر هغه شی ته طاغوت ویل کیږي چې د هغه له امله بنده د ندگی د پولو څخه ووځي که څه هم د هغه عبادت وشي او یا د هغه تابعداری او اطاعت وشي، د هر قوم طاغوت هغه دی چې هغوی د خپلو شخړو د پریکړو له پاره د الله جل جلاله او رسول صلی الله علیه وسلم پرته هغه [طاغوت] ته ورځي او دا قوم بیا د هغه عبادت کوي یا د هغه تابع گرځي، پرته له دی چې د هغه بصیرت په واسطه چې الله جل جلاله دوی ته ورکړي دی معلوم کړي چې دا د الله جل جلاله اطاعت دی او که نه ؟

دا دی د دی نړۍ طواغیت او شیطانان ، که چیرې تاسی د دوی حالت او کړنه په غور وڅیړي، نووبه گوري چې ډیرو خلکو د الله جل جلاله عبادت پری ایښی او د دی طواغیتو عبادت او پرستش ئی شروع کړي او د الله جل جلاله او د هغی د رسول صلی الله علیه وسلم د قانون پرځای د طواغیتو په لور د خپلو معاملو او شخړو د پریکړی له پاره ورځي 241.

د لغت پوهانو او د تفسیر د امامانو د پورتنۍ څیړنې څخه دا ثابتیږي چې کاهن ، ابلیس او بت هم طاغوت دی .

او هغه حکمران چې د الله جل جلاله د حاکمیت پرځای خپل حاکمیت مسلط کول غواړي او د الله جل جلاله د قانون پرځای خپل جوړ شوی قوانین او د نورو انسانانو جوړ کړي قوانین نافذول غواړي، هم طاغوت دی په خپله د انسان ، اماره نفس هم طاغوت دی چې د هغه په اساس دی بغاوت او سرکشی ته تیاریږي ، الله جل جلاله د دی ټولو طواغیتو څخه د

240- ابن جریر 3 ټوک 19 مخ - تفسیر روح المعانی 3 ټوک 13 مخ

241- اعلام الموقعین لومړی ټوک 18 مخ د هندوستان چاپ

نیو لیک

لری والی حکم کړی دی .

شریعت او شارع

په خپله د شریعت د کلیمې څخه دا ثابتیږي چېسواخی الله جل جلاله شارع اوقانون جوړونکېدی شریعت شرعه شارع او مشرعه په عربی کېلاری ته وائی ، لوی لاری ته شارع وایی او لارښوونکې ته شارع هم ویل کیږي خو د قرآن په اصطلاح د شریعت څخه مقصد د [الهی احکامومجموعه] ده .

ابن منظور رحمه الله علیه لیکي چې:

والشريعة والشرعه ما من الله من الدين وامر به كالصوم والصلوه والحج والزكوه و سائر اعمال البر [شریعت او شرع د دین هغه لاره ده چې الله جل جلاله خپلو بندگانوته ټاکلېده او په هغه ئی ورته د تلوحکم کړی دی لکه لمونځ ، زکاه ، روژه ، حج غوره اعمال] 242.

مشهور تابعی حضرت قتاده رحمه الله علیه فرمایلی دی چې :

والشريعة الفرائض والحدود و الامر و النهی [شریعت د فرائضو، شرعی حدودو، امر او نهی نوم دی 243] .

د قرآن کریم په درې آیتونوکې د شریعت دکلیمې په څنگ کې د الله جل جلاله د قانون جوړونکې په حیث یادکړل شوی دی .

[ا لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَا جَا] [د المایده سورت 48 آیت]

[مونږ له تاسی نه د هر یوه له پاره یو شریعت او یو عملي تگلاره ټاکلې ده] .

ټول انبیاء علیه السلام او آسمانی ملتونه د دین په اصولوکې یو د بل سره متحد دی خو هر امت ته د هغی د چاپیریال او خاص استعداد مطابق

²⁴²- لسان العرب 8 ټوک 176 مخ - مختارالصحاح 335 مخ - صراح 317 مخ -

مجمع البحار 2 ټوک 184 مخ

²⁴³- تفسیر ابن جریر طبری 25 ټوک 147 مخ

نيو ليک

خاص خاص احکام او لارښوونې ورکړل شوی دی .

صحيح بخاری ليکلی چې : ټول پيغمبران عليهم السلام په خپلو منځو کې ميرنی ورونه دی لکه د چا چې پلار يو وی او مورگانی يی بيلی بيلی وی .

د دی نه همدا مقصد اخستل کيږی چې اصول ټول يو، خو په فرعوکې توپير شته د "جعلنا" څخه را څرگنديږی چې د قانون او شريعت ورکونکې يوازی او يوازی يو الله رب العالمين دی .

ب [نَمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ] [د الجاثية سورت 18 آيت]

[او ته مو ای پيغمبره ! د دين په يوه روښانه لاره [شريعت] باندی برابر کړی يی له دی کبله ته پر هماغی باندی لار شه او د هغو کسانو د نفسی غوښتنو پيروي مه کوه چې علم نلری] .

په دی آيت کې هوا د شريعت په مقابل کې ښوولی شوی ده او دا تری راڅرگنديږی چې هغه قانون چې د الله جل جلاله د قانون په خلاف وی هغه به په هوا او نفسی غوښتنی ولاړ وی او دهغه جوړونکې ياپه هغه عمل کونکې به ناپوهه او د خپل نفس بنده وی که څه هم د دی قانون جوړونکې کوم فيلسوف ، يا دينی مشر، يا پادشاه وی او يا د قوم وکيلان ، کارگران او د هقانان او يا عوام وی .

ج [أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنَ بِهِ اللَّهُ وَكَوَلَا كَلِمَةً الْفَصْلِ لِقَضِي بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ]

[د الشوری 21 آيت]

[ايا دا خلک د الله سره داسی شريکان نيسي چې د دوی له پاره يی د دين داسی طريقي غوره کړی چې الله د هغی اجازه نده کړی ؟ که د فيصلی خبره مخکې نه وای سرته رسول شوی نو د دوی ترمنځ به پريکړه صادر کړای شوی وه به باوري توگه د دغو ظالمانو له پاره درناک عذاب دی] .

نيو ليک

د پورتنی آیت د وضاحت څخه دا را په ډاگه کيږي چې دلته د شرکاوڅخه مقصد هغه گډونکونکي نه دي چې خلک ئي دکومک له پاره په غائبانه ډول راغواړي بلکه مقصد تری هغه خلک هم دي چې هغه ئي ورسره په تشریح او قانون سازي کې شريکان گرځوليدی د هغوی په مقررکړي قوانينو او احکامو باندی خلک داسی روان دي چې ته به وایي همدا شريعت دی او پیروي ئي په دوی ضروری ده ، دا خو داسی شرک دی لکه څنگه چې څوک د الله جل جلاله پرته بل چاته سجده کوي ، او یا د الله جل جلاله پرته څوک د غیبی کومک له پاره راغواړي ، د آیت په آخر کې دی ډول خلکو ته ظالمان ویل شوی ، او علت ئي دا دی چې د شرعی قانون په خلاف وضعی قانون جوړول یا په هغه عمل کول شرک دی [ان الشرک لظلم عظیم] په رښتیا چې شرک ډیرلوی ظلم دی .

الله د تشریحی حکم پر معنی

د اله د کلیمی یادونه د قرآنکریم په یو 140 ځایونو کې راغلی ده په ډیروځایوکې دا کلیمه د کارجوړونکې ، فریاد اوریدونکې ، مشکل حل کوونکې او د عبادت او بندگی مستحق په معنی استعمال شوی ده، خو په ځینو نورو آیتونوکې د قانون جوړونکې ، حاکم او د بندگی او د اطاعت د لائق په معنی راغلی ده ، هسی خو د کارجوړولو په څنگ کې د قانون جوړولو عقلی ربط هم شته نوځکه څوک چې کارجوړونکې وی نو بندگی بیا د همغه حق وی .

أَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا

[د الفرقان سورت 43 آیت]

[آنا ته د هغه چا حال ته څیر شوی یی چې هغه خپل نفسی خواهش خپل خدای گرځولی وي ؟ ایا ته په سمه لاره باندی د داسی چا د راوړلو مسؤلیت پر غاړه اخیستلی شی ؟] .
بنکاره ده چې هیڅوک هم خپل ځان کارجوړونکې او د غیبی قوت

نیو لیک

وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ

[د التوبه سورت 31 آیت]

[او هغوی ته له یو معبود نه پرته د بل هیچا د بندگی کولو حکم نه و ورکړی شوی هغه چې له هغه پرته بل هیڅوک د عبادت وړ نشته پاک دی له هغو مشرکانه خبرو څخه چې دوی یی کوی].

عمادالدین بن کثیررحمه الله علیه د دی آیت په تفسیرکې لیکلی دی چې : وما امروا الا ليعبدوا الها واحدا - الذي اذا حرم الشيء فهو الحرام وما حلله فهو الحلال ما شرعه ابتع وما حکم به نفذ

[د الله جل جلاله د واحدانیت څخه مقصد دا دی چې کله هغه کوم شی حرام کړی نو همغه حرام وی او کوم شی چې هغه حلال کړی نو هغه حلال وی او کوم قانون چې هغه ئی نافذ وی د هغه به تابعداری کیږی او هر هغه حکم چې هغه ئی کوی هغه به جاری کیږی] 247.

ابن جریررحمه الله علیه هم په دی ځای کې اله د معبود او مطاع په دواړو معناگانو راوړی دی : وهو الله الذي له عبادته كل شيء وطاعه كل خلق تنزيها و تطهيرا لله عما يشرك في طاعته وربوبيته

[الله جل جلاله هغه ذات دی چې هرڅه د هغه عبادت کوی او ټول مخلوق ئی اطاعت کوی، پاکې ده یو الله جل و علی شانه ته د هغه شیانو څخه چې هغوی یی ورسره په تابعداری او حاکمیت کې ورگډوی] 248.

دی دواړو تفسیر پوهانو دلته اله د تشریعی حاکم او قانون جوړوونکې په معنی راخستی دی او د کلام د وضاحت څخه هم دغه ثابتیږی .

ربا د تشریعی حاکم په معنی

د رب کلیمه په قرآن کې درې ډوله معناوله پاره استعمال شویده او په عربی ژبه کې ئی هم همدا درې بنیادی معنا وی راغلی : مالک -

²⁴⁷ تفسیر ابن کثیر 3 ټوک 386 مخ

²⁴⁸ تفسیر ابن جریر 10 ټوک 115 مخ

نیو لیک

پروردگار- حاکم او پادشاه

ابن منظور رحمه الله عليه ليکلی چي: الرب يطلق في اللغة على المالك و السيد و المدبر و المربي و القيم و المنعم [د رب دکلیمی اطلاق په لغت کې په مالک ، پادشاه ، مدبر او منتظم ، مربی او محسن هم کیږی] 249.

مفسرینوهم دا دری ډوله معنا بیان کړی ده : فرینا جل شانہ السیدی الذی لاشبه له و لامثل فی سو دده و المصلح امرخلقه بما اسبغ علیهم من نعمه و المالك الذی له الخلق و الامر [زمونږ رب چې شان ئی تر ټولو لوړ، حاکم او پادشاه دی او د هغه په سیادت او حاکمیت کې هیڅوک د هغه سره مشابه او برابر نه دی، د خپل پیدایښت { مخلوق } د حالت ښه کوونکي دی { د هغوی پالونکي دی } د هغه ټولو نعمتونو په واسطه چې هغه د دوی له پاره رالیږی دی { پیدا کړی یی دی } او زمونږ رب مالک دی او هغه لره دی خلق { پیدایښت } او اختیار] 250.

په قرآنکریم کې د الله جل جلاله له پاره د رب کلیمه په 960 ځایونو کې راغلی ده چې په هغه کې 142 ځایونه داسی دی چې د هغی د متن او وضاحت څخه دا په ډاگه کیږی چې هلته د رب کلیمه د تشریحی حاکم ، شارح او قانون جوړونکي په معنا راغلی ده او یا په دری وارو ذکر شوو معناگانو استعمال شوی ده

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ [د ال عمران سورت 64 آیت]

[ووايه ای اهل کتابو! یوی داسی خبری ته راشی چې چې زمونږ

²⁴⁹ - لسان العرب لومړی ټوک 339 مخ

²⁵⁰ - ابن جریر رحمه الله عليه - زاد المسیرد ابن جوزی رحمه الله عليه او ابن کثیر رحمه الله عليه

نیو لیک

.....
 او ستاسو دواړو ترمنځ یو شان ده دا چې مونږ له الله نه پرته د هیچا
 بندگي ونکړو له هغه سره هیڅوک شریک ونکنو او له مونږ نه دی
 هیڅوک له الله نه پرته هیڅ یو په ربوبیت ونه نیسی که هغوی ددی
 بلنی له منلو نه مخ واړوی نو په ډاگه ورته ووايه چې شاهدان اوسئ
 مونږ خو مسلمانان یو او یوازی د الله جل جلاله بندگي کوونکي او
 اطاعت کوونکي یو .

یومشهو رتابعی ابن جریج رحمه الله علیه فرمایي چې : ان تلک
 الربوبیه ان یطیع الناس سادتهم وقادتهم فی غیرعباده وان لم یصلوا لهم
 [د الله پرته د بل چا رب نیولو څخه مقصد دا دی چې خلک دی [پرته
 دکوم شرعی دلیل څخه] د خپلو مشرانو او سردارانو تابع اوسی ، که څه
 هم د هغوی عبادت [بندگي او سرتیتونه] نه کوی او نه د هغوی له پاره
 لونه ادا کوی] 251.

یعنی هغوی ئی د غیبی طاقت خاوندان هم نه ئی گڼلی اونه هغوی ته
 سجده کوی ، خو د الله د حکم په مقابل کې د هغوی حکم په ځای راوړی
 نو د دوی دغه عمل ، د هغوی د رب نیولو سره برابر دی .

امام قرطبی رحمه الله علیه د رب د نیولو تشریح په دی توگه کړی ده
 چې د کتاب خاوندانو خپل علماو او راهبانو ته د رب درجه ورکړی وه ،
 د الله د تحریم او تحلیل پرته ئی د هغوی تحریم او تحلیل مانه - نو دا آیت
 ددی خبری څرگندوی دی چې یواځی په نظری ډول یوشی ته ښه ویل باطله
 خبره ده ترڅو چې هغه په کوم شرعی دلیل ښه نه وی ښوول شوی د دی آیت
 څخه د شیعه گانودا خبری هم مسترد کيږی چې وایی د امام خبره ددلیل
 او سند پرته هم باید ومنل شی، او امام د الله جل جلاله حرام کړی شیان
 حلالولای شی پرته له دی څخه چې د هغه له پاره کوم شرعی سند

نیو لیک

راوړاندی کړی 252.

اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهَيْبًا لَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ [د التوبه سورت 31 آیت]
 [دوی خپل عالمان او روحانیون له الله پرته خپل ارباب نیولی دي].
 د دی آیت تشریح د عدی بن حاتم رضی الله عنه څخه په رانقل شوی
 یو حدیث کې واضح شوی چې یادونه به ئی حاکمیت په بحث کې د رسول
 الله صلی الله علیه وسلم د حدیثو تر عنوان لاندی وشي .
 امام فخرالدین رازی رحمه الله علیه لیکې چې : زما استاد چې
 خاتمه المحققین وه ما ته به یی ویل چې ما یو ځل د ځینی مسألو د
 ثبوت په خاطر دمقلدینوپه مخ کې آیتونه ولوستل نو په حیرانتیا سره یی
 وویل چې زمونږ د پخوانیو [سلفو] روایات د دی په خلاف دی [دا مرض
 د ډیرو خلکو په رگونوکې ځغاستی دی]

قَضَا د تَشْرِيعِي حُكْمٍ په معنی

د الله جل جلاله قضا په دوه ډوله معنی کیږی : تکوینی احکام -
 تشریعی احکام .

په قرآنکریم کې دا کلیمه په 38 آیتونو کې راغلی ده چې هلته تری
 مقصد تکوینی او ازلی قضا ده خو لږ تر لږه په دوه آیتونوکې د قضا
 کلیمه د شرعی حکم یا د شرعی قانون په معنی همه راغلی ده دا د بیان
 یو بل شکل دی چې د هغی په اساس الهی حاکمیت ثابتیږی .

وَقَضَى رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ [د بنی اسرائیل سورت 23 آیت]

[او ستا رب پرېکړه کړیده چې تاسی د بل هیچا عبادت مه کوئ
 مگر یوازی د هغه].

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ

²⁵² - تفسیر قرطبی 4 ټوک 107 مخ - په همدی ډول په تفسیر الکبیر -
 تفسیر المدارک - تفسیر البحر المحيط او مظهری د ال عمران سورت 64 آیت
 تفسیر

نیو لیک

مِنْ أَمْرِهِمْ [د الاحزاب سورت 36 آیت]

[هیخ یو مؤمن سړی او هیخ مؤمنه ښځه دا حق نلری چې کله الله جل جلاله او د هغه رسول صلی الله علیه وسلم د کومی معاملی فیصله وکړی نو بیا د هغه ته د خپلی معاملی د فیصلی اختیار حاصل وی] .
په دی دواړ آیتونوکې دا خبره روښانه شوی ده چې قاضی الله جل جلاله دی او حکم کول د هغه حق دی او د هغه په مقابل کې د قانون جوړولو حق هیچاته نه دی ورکړل شوی ، په همدی توگه د امر کلیمه د تشریحی حکم په معنا په قرآنکریم کې په 43 آیاتونو کې راغلی ده او دا ورڅخه داسی ثابت شوی چې مطلقه امریت یوازی د الله جل جلاله صفت دی .

عِبَادَاتُ لِكُمْ هُنَا لِأَنَّكُمْ هُنَا

د عبادت اساسی معنا خو غایه الخضوع والتذلل دی یعنی د خپل معبود په وړاندی تر آخری درجی پوری عاجزی کول او د هغه په مقابل کې خپل ځان بی وسه او کمزوری گڼل ، د همدی بنیادی مفهوم په اساس په قرآنکریم کې دا کلیمه په دری معناو استعمال شویده : غلامی ، پرستش ، د حکم منل [بندگی] .

د غلامی او پرستش دمعناو مثالونه خو ډیری دی خو د عبادت کلیمه د بندگی او اطاعت په معنا هم ډیره استعمالیږی .

ابن منظور افریقی رحمه الله علیه لیکي چې: العباده الطاعة ... وکل من دان لملک فهو عابده [د عبادت معنا اطاعت او تابع کیدل دی لکه څوک چې د کوم پادشاه [په غیری مشروط ډول] تابع اوسی نو هغه ته د هغه غلام ویل کیږی] .

یعنی د کوم حکمران او مشر اطاعت کول په غیر مشروط ډول، پرته له دی نه چې وگوری چې د ده حکم د شریعت مطابق دی او که نه، دا په اصل کې د هغه عبادت کول دی چې ناروا او شرک دی ، په قرآنکریم کې د الله جل جلاله له پاره د عبادت حکم او د غیر الله د عبادت څخه منع

نیو لیک

144 ځایه راغلی ده ، خو 73 ځایونه داسی دی چې هلته عبادت د اطاعت په معنا یاد شوی دی یا د پرستش او اطاعت په دواړو معناو استعمال شوی دی چې دلته د نمونی په توگه څو آیتونه تر نظر تیروو .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ [د البقره سورت 172 آیت]

[ای د ایمان خاوندانو د هغه پاکوشیانوڅخه وخورئ چې مونږ درکړی دی تاسوته ، او د الله جل جلاله شکرپه ځای کړئ که چیرې تاسی د هغه عبادت کونکې یاست] .

ابن جریرطبری رحمه الله علیه د دی آیت په تفسیرکې لیکې چې : که چیرې تاسی په رینستونی د الله جل جلاله د حکم تابع او غاړه ایښودونکې یاست ، نو هغه څه چې هغه درته حلال اوپاک گرځولی دی هغه بی د څه تکلف څخه وخورئ او په خپل ځان د هغه د حرامولو په اساس د شیطان په قدمونو قدم مه اخلئ 253.

[د الله جل جلاله له خوانه د حرامواو حلالوگرځول شوو پابندی کول هم د هغه عبادت دی نه یواځی سجده کول] .

أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ

[د یسن سورت 60 آیت]

[ای د آدم علیه السلام خوځاته ! آیا ما تاسوته هدایت نه وه کړی چې د شیطان بندگی مکوی هغه ستاسی ښکاره دښمن دی او یوازی زما بندگی وکړئ دغه سمه لاره ده] .

امام فخرالدین رازی رحمه الله علیه ددی آیت په تشریح کې لیکې چې : معناه لا تطیعوه بدلیل ان المنهی عنه لیس هو السجود له فحسب بل الانقیاد لامره و الطاعه له فالطاعه عباده [د آیت معنا دا ده چې د شیطان بندگی مه کوی دا په دی خاطرچې شیطان ته نه یواځی دا چې

نیو لیک

سجده کول منع دی بلکه د هغه د حکم تابع کیدل هم منع دی ځکه چې اطاعت او بندگی هم عبادت دی .

له دی وروسته امام رازی رحمه الله علیه یو پوستنه کوی چې آیا مونږ چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم او د امرانو کوم اطاعت کوو دا هم عبادت دی ؟

په ځواب کې ویل شوی دی ، چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم او اولوالامر اطاعت د الله جل جلاله د حکم په اساس کیږی ، خوکه چا د امرانو اطاعت د الله جل جلاله د نافرمانی په کارونو کې وکړ نو دا به د هغه په عبادت کې و شمیرل شی .

نوموړی امام بله پوښتنه کړی ده چې څرنگه چې شیطان [جنی شیطان] مونږ په لیدلی شو او نه ئی خبره اوریدلی شو نو څنگه به ښکاره شی چې دا د شیطان عبادت دی ؟

ځواب ئی دا ډول ویل شوی دی ، چې کله شیطان په نورو انسانانو کې ننوځی او کله ستاسو په داخل کې پټ ناست وی که چیری کوم انسان تاسو ته حکم وکړ او یا په خپله ستاسی نفس تاسی یوه داسی کار ته وهڅولی چې د الله د شریعت او حکم مخالف وی نو پوه شی چې حکم ورکونکې په تاسی کې ننوتی دی په دی وخت کې که چیری تاسی د هغه حکم په ځای کړنو دا د شیطان عبادت دی چې شرک دی ، تاسو به ډیر خلک لیدلی وی چې د ظالمو حاکمانو په دروازو کې ولاړ وی او د پادشاه د نزدی خپلولی له کبله فخر کوی او په دی خبره خوښ وی چې پادشاه زمونږ د وینا په اساس ظلم کړی دی او یا مونږ د هغی د وینا په اساس ظلم کړی دی ، همدی ته د پادشاه عبادت وایی چې شرک دی 254.

فَقَالُوا أَتُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ [د المؤمنون سورت 47 آیت]
[فرعونیانو و ویل چې آیا مونږ د ځان غوندی دوو انسانانو باندی

نیو لیک

ایمان را ورو؟ او انسانان هم داسی چې د قوم یې زمونږ بندگی کوونکې دی [.

ابن جریر رحمه الله علیه د دی آیت په تفسیر کې لیکلی دی چې :
یعنون انهم لهم مطیعون متذللون یاتمرون لامرهم ویدینون لهم و العرب
تسمى کل من دان لملک عابداً له و من ذالک قبیل لاهل الحیره العباد
لانهم کانوا اهل طاعه لملوک العجم [د هغوی مقصد دا وه چې دا زمونږ
تابع او ذلیل قوم دی زمونږ د حکمونو مننه کوی او زمونږ اطاعت کوی ،
عرب د یو پادشاه تابع شخص ته د هغه عابد وایی حیره د عراق خلکو ته
عباد یعنی غلامان ویل کیده ځکه چې هغوی د عجمو پادشاهانو تابع وه]

مطلق اطاعت

د اطاعت او طاعت معنی ده: لایتمارلما امر و الارتسام فیما رسم [د
ورکړل شوی حکم منل او په هغه رسم [قانون] تلل چې ورته ټاکل شوی
وی] .

د الله جل جلاله د مطلق او غیر مشروط اطاعت حکم د قرآن کریم په
28 آیتونو کې شوی دی او د فساقو او نافرمانه خلکو ، اطاعت څخه منع
والی او د هغه بدی په پنځلس آیتونو کې شوی ده ، او د الله جل جلاله د
پادشاهی ذکر د قرآن کریم په 39 آیتونو کې شوی دی ، د دی پورتنی جملی
څخه هم د الله جل جلاله د حاکمیت ثبوت په لاس راځی په لاندی ورکړل
شوی نقشه کې د هغه آیتونو د شمیر ذکر دی چې د هغه په واسطه د الله جل
جلاله تشریعی حاکمیت ثابتیږی ، دا نقشه د سرسری مطالعی وروسته
تیاره شوی او که نه په قرآن کریم کې نور هم ډیر داسی کلیمات شته چې د
هغی څخه پورتنی مضمون په ډیره بڼه توگه ثابتیږی ، خو حقیقت دا دی
چې ټول قرآن کریم د الهی حاکمیت دلیل دی ځکه چې دا کتاب الله جل
جلاله رالیرلی د کوم انسان تالیف او تصنیف نه دی .
د اسلامی حاکمیت اصول قرآن کریم په بیل شکل ، جملو او متنوع

نيو ليک

اسلوب کي بيان کړی دی :

تشریعی حکم 22 آیتونه

شریعت 3 آیتونه

اله د تشریعی حاکم په معنی 3 آیتونه

رب د تشریعی حاکم په معنی 142 آیتونه

قضا د تشریعی حکم په معنی 2 آیتونه

آمر د تشریعی حاکم په معنی 43 آیتونه

عبادت د اطاعت په معنی 73 آیتونه

عبد د تشریعی حاکم د تا بعدار په معنی 131 آیتونه

د مطلق اطاعت حکم 28 آیتونه

د فساقو د اطاعت څخه منع والی 15 آیتونه

طاغوت ته د تحاکم څخه منع والی 8 آیتونه

د الهی ملک 39 آیتونه

ټول ځایونه 509 آیتونه

د الهی حاکمیت په هکله

د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم اهادیث

د الله جل جلاله د حاکمیت په هکله د رسول الله صلی الله علیه وسلم د احادیثو شمیر ترسلگونو پوری رسی لیکن دلته د نمونی په توگه یوخواحادیث رانقلووچې د الله تعالی د حاکمیت په هکله ښکاره دلایل دی ، د تهجد دلمانځه په وخت کې به رسول الله صلی الله علیه وسلم یوه اوږده دعا لوستله چې د هغی یوه جمله دا ده : **وبك خاصمت و اليك تحاکمت** [زه ستا په کومک سره بحث کوم او ستا په وحی پریکړه کوم] 255. ابن حجر رحمه الله علیه د تحاکمت تشریح په دی ډول کړی ده چې زه د

²⁵⁵ بخاری باب التهجد بالیل - صحیح مسلم باب دعا النبی صلی الله علیه

وسلم اذقام من اللیل

نيو ليك

ٲولو معاملاتو او شخړو پريکړه ستا د حکم مطابق کوم او د جاهليت په مشرکانه رسوباندي ئي نه کوم .

عن عبد الله بن ابي اوفى رضی الله عنه اوصی بکتاب الله تعالی [د عبد الله د ابي اوفى رضی الله عنه نه روايت چې رسول الله صلی الله علیه وسلم مو تر ټه په قرآن د عمل کولو وصیت کړي وه 256] .

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ يَحْيَى بْنِ حُصَيْنٍ قَالَ سَمِعْتُ حَدَّثَنِي تُحَدِّثُ أَنَّهَا سَمِعَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ فِي حَجَّةِ الْوُدَّاعِ وَهُوَ يَقُولُ وَلَوْ اسْتَعْمَلَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ يَقُودُكُمْ بِكِتَابِ اللَّهِ فَاسْمَعُوا لَهُ وَأَطِيعُوا وَحَدَّثَنَا ابْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ عَنْ شُعْبَةَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ وَقَالَ عَبْدًا حَبَشِيًّا وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا وَكَيْعُ بْنُ الْحَرَّاحِ عَنْ شُعْبَةَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ وَقَالَ عَبْدًا حَبَشِيًّا مُجَدَّعًا

ام الحصين رضی الله عنه فرمایي چې ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم خخه د حجه الوداع په وخت کې اوریدلی وه چې که چیري په تاسي بدرنگه تور غلام هم امير مقرر کړي شي نو د هغی اطاعت وکړي خو په دی شرط : يقودکم بکتاب الله [چې هغه ستاسو قيادات او مشري د الله جل جلاله د کتاب په اساس وکړي 257] .

عن مالك رحمه الله عليه بلغه ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال ترکت فيکم امرين لن تضلوا ما تمسکتما هما کتاب الله وسنه نبيه [ما ستاسو ترمنځ دوه شيان پريښوول تر هغی پوري چې تاسي په هغی منگولی لږولی وي ، نو هيڅکله به گمراه او بی لاری نه شي ، يو د الله

²⁵⁶ - صحيح بخارى كتاب الوصايا باب الوصاه بكتاب الله

²⁵⁷ - صحيح مسلم كتاب الاماره باب السمع والطاعة عمل بكتاب الله

نیو لیک

.....

کتاب او بل د نبی صلی الله علیه وسلم سنت [258.

عن ابی هریره قال رسول الله صلی الله علیه وسلم فاحذروا انی ترکت

فیکم ما ان اعتصمتم به فلن تضلوا ابدا کتاب الله وسنه نبیه

[د شیطان د پیروی څخه ځان وساتی، ما ستاسی ترمنځ هغه شی پری

اینبی دی چې که چیری تاسی په هغه ټینگی منگولی ولگولی نو هیڅکله

به بی لاری نه شی، یو د الله جل جلاله کتاب او بل د نبی صلی الله علیه

وسلم سنت [259].

عن ابی شریح الخزاعی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه

وسلم ان هذا القرآن طرفه بیدالله وطرفه بایدیکم فتمسکوا به فانکم لن تضلوا

و لن تهلكوا بعده ابداً

[د ابی شریح خزاعی رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله

صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی د دی قران یوه خوا د الله جل جلاله په

لاس کې ده او بله خوا یی ستاسی په لاس کې ده، دا ټینګ ونیسی نو

هیڅکله به بی لاری نه شی اونه به په هلاکت کې ولویرې [260.

عن ابی ایوب الانصاری رضی الله عنه قال رسول الله صلی الله علیه وسلم

علیکم بکتاب الله احلوا حلاله و حراموا حرامه

[د الله جل جلاله د کتاب تابعداری په خپل ځان لازمه کړې د هغه

حلال حلال وگنې او د هغه حرام حرام وشمیری [261.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْأَسَدِيُّ حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ حَدَّثَنَا أَبُو فَرْوَةَ يَزِيدُ بْنُ

سَيَّانٍ عَنْ أَبِي الْمُبَارَكِ عَنْ صُهَيْبٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا

آمَنَ بِالْقُرْآنِ مَنْ اسْتَحْلَ مَحَارِمَهُ

258 - موطا مالک القدر باب النهی عن القول فی القدر

259 - الترغیب د منذری لیکنه 1 ټوک 37 مخ 1342 هجری قمری کال د مصر چاپ

260 - الترغیب د منذری لیکنه 1 ټوک 37 مخ 1342 هجری قمری کال د مصر چاپ

261 - الترغیب د منذری لیکنه 1 ټوک 37 مخ 1342 هجری قمری کال د مصر چاپ

نيو ليک

[د صهيب رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چې رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمایلی دی چې په قرآن نئی ایمان نه دی راوړی هغه چا چې د هغه حرام کړی شیان نئی حلال وگنیل 262].

حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الْجُعْفِيُّ قَالَ سَمِعْتُ حَمْرَةَ الزَّيَّاتِ عَنْ أَبِي الْمُخْتَارِ الطَّائِيِّ عَنْ ابْنِ أَبِي الْحَارِثِ الْأَعْوَرِ عَنِ الْحَارِثِ قَالَ مَرَرْتُ فِي الْمَسْجِدِ فَإِذَا النَّاسُ يَخْوِضُونَ فِي الْأَحَادِيثِ فَدَخَلْتُ عَلَى عَلِيٍّ فَقُلْتُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَلَا تَرَى أَنَّ النَّاسَ قَدْ خَاضُوا فِي الْأَحَادِيثِ قَالَ وَقَدْ فَعَلُوا قُلْتُ نَعَمْ قَالَ أَمَا إِنِّي قَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ أَلَا إِنَّهَا سَتَكُونُ فِتْنَةٌ فَقُلْتُ مَا الْمَخْرَجُ مِنْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ كِتَابُ اللَّهِ فِيهِ نَبَأُ مَا كَانَ قَبْلَكُمْ وَخَيْرُ مَا بَعْدَكُمْ وَحُكْمُ مَا بَيْنَكُمْ وَهُوَ الْفَصْلُ لَيْسَ بِالْهَزْلِ مَنْ تَرَكَهُ مِنْ حَبَّارِ قَوْمِهِ اللَّهُ وَمَنْ ابْتَغَى الْهُدَى فِي غَيْرِهِ أَضَلَّهُ اللَّهُ وَهُوَ حَيْلُ اللَّهِ الْمَيِّتُ وَهُوَ الذِّكْرُ الْحَكِيمُ وَهُوَ الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ هُوَ الَّذِي لَا تَرْيَغُ بِهِ الْأَهْوَاءُ وَلَا تَلْتَمِسُ بِهِ الْأَلْسِنَةُ وَلَا يَشْتَبِعُ مِنْهُ الْعُلَمَاءُ وَلَا يَخْلُقُ عَلَى كَثْرَةِ الرَّدِّ وَلَا تَنْقُضِي عَجَائِبُهُ هُوَ الَّذِي لَمْ تَنْتَهِ الْجَنُّ إِذْ سَمِعَتْهُ حَتَّى قَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَأَمَّنَّا بِهِ مَنْ قَالَ بِهِ صَدَقَ وَمَنْ عَمِلَ بِهِ أُجِرَ وَمَنْ حَكَمَ بِهِ عَدَلَ وَمَنْ دَعَا إِلَيْهِ هَدَى إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ خُذْهَا إِلَيْكَ يَا أَعْوَرُ

[د حضرت حارث اعور رضی اللہ عنہ فرمایې چې زه په جومات کې تیریدلم و می لیدل چې خلک د دنیا په خبرو بوحت دی نوزه حضرت علی رضی اللہ عنہ ته ورغلم ومو ویل یا امیر المؤمنین ایا تاسی نه گوری چې خلک په خبرو مشغول دی هغه وفرمایل : ایا داسی دی ؟ ما وویل هو ! حضرت علی رضی اللہ عنہ وفرمایل ما رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم فرمایل چې ورڅخه می واوړیدل چې یوه فتنه راتلونکی ده ما عرض وکړه ددی څخه د ځان ساتلو کوه لاره ده هغه وفرمایل : د الله جل جلاله کتاب

نیو لیک

دی چې په دې کې د تیرشوو قومونو حالات بیان شوی دی او د راتلونکو قومونو له پاره خبر دی ، دا کتاب ستاسو ترمنځ د راپیښو شوو شخړو او معاملوله پاره حکم {پریکړه کونکې قانون} دی .

د دی حدیث د راوی حارث اعور رضی الله عنه د ثقه والی په هکله محدثینو خبری کړی دی ، خو ابن کثیر رحمه الله علیه وایی چې حارث اعور د درواغو احادیثو جوړونکې نه دی ، همدغه روایت امام احمد رحمه الله علیه هم په خپل مسند کې نقل کړی دی ، په همدی ډول یو حدیث د حضرت عبدالله بن مسعود رضی عنه څخه امام ابو عبید قاسم بن سلام رحمه الله علیه په خپل کتاب فضایل القرآن کې او د ابن عمر رضی الله عنه څخه ابن الاثیر په جامع الاصول کې رانقل کړی دی- خو د هغوی په سند کې حارث اعور رضی الله عنه نشته 263.

حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ يَزِيدَ الْكُوفِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ عَنْ غُطَيْفِ بْنِ أَعْيَنَ عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي عُنُقِي صَلِيبٌ مِنْ ذَهَبٍ فَقَالَ يَا عَدِيُّ اطْرَحْ عَنْكَ هَذَا السَّوْتَنَ وَسَمِعْتُهُ يَقْرَأُ فِي سُورَةِ بَرَاءَةِ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهَبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالَ أَمَا إِنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا يَعْبُدُونَهُمْ وَلَكِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا أَحَلُّوا لَهُمْ شَيْئًا اسْتَحَلُّوهُ وَإِذَا حَرَّمُوا عَلَيْهِمْ شَيْئًا حَرَّمُوهُ

[عدی رضی الله عنه فرمایي چې کله زه د نبی اکرم صلی الله علیه وسلم په خدمت کې حاضر شوم نو زما په غاړه د سرو زرو صلیب وه نبی صلی الله علیه وسلم وفرمایل ای عدی ! دا بت وغورځوه ، هغه په دی وخت کې د برات د سورت دا آیت لوسته چې هغوی خپل علماء او پیران د الله جل جلاله پرته خپل خدایان گرځولی وه ، ویی فرمایل ښه پوه شه چې دی خلکو د هغوی پرستش نه کاوه خو کله به چې د دوی اجبارو او رهبانو کوم شی حلال کړ نو د هغوی مقلدینو او پیروانو به هم هغه { پرته

نیو لیک

د کوم شرعی دلیل خخه { حلال گانه او کوم شیء به یې چې حرام کړ هغوی به حرم گانه } [264 .

په دی آیت او په دی حدیث کې د پاپائیت او تیاکراسی ته شرک ویل شوی دی چې په هغه کې پاپ ته د تحریم او تحلیل کامل اختیارات ورکړل شوی وه او هغوی په عملی توگه اعلی حاکمان گرځیدلی وو .

ابن جریر رحمه الله علیه دا حدیث د څلورو سندونو په اساس رانقل کړی دی په یوه روایت کې دا زیاته شوی چې [همدغه طرز عمل د هغوی عبادت وه] او همدغه هغوی خپل خدایان گرځولی وه . 265

دا حدیث احمد بن حنبل ، ابن سعد ، عبدین حمید ، محمد بن المنذر ، ابن ابی حاتم ، ابن مردویه او بیهقی رحمه الله علیهم هم په خپلو کتابونو کې رانقل کړیدی 266 .

په دی احادیثو کې قرآن کریم او نبوی سنتو یعنی د الله جل جلاله له خوا نه وحی ته د واجب الطاعت قانون درجه ورکړل شوی او د الهی حاکمیت مقصد هم همدا دی چې د الله جل جلاله له خوا را لیږل شوی قانون ته په نورو وضعی قوانینو پورته والی ورکړل شی او د الله جل جلاله وحی ته د قانون د ماخذ درجه ورکړل شی .

د الهی حاکمیت په هکله

د راشدینو خلفا و رضی الله عنهم تلب لاره

د قرآن او سنتو خخه وروسته د مسلمانانوله پاره د عمل غوره نمونه د راشدینو خلفا و رضی الله عنهم کړنلاره او سنت دی په صحیح بخاری کې د څلورو وارو راشدینو خلفا و کړنلاره په دی توگه بیان شوی ده :

فاذا وضع الكتاب والسنة لم يتعدوه الى غيره اقتدا بالنبي صلى الله عليه وسلم

264 - جامع ترمذی کتاب التفسیر سوره التور

265 - تفسیر ابن جریر 10 ټوک 114 مخ

266 - تحفه الاحوزی 4 ټوک 117 مخ د 1346 عیسوی کال د بیروت چاپ

نیو لیک

[د دی خلفاء رضی الله عنهم او امامانو په وړاندی به چې کله د قرآن او سنت له مخی حکم واضح شو نو د هغه څخه به یی د نبی صلی الله علیه وسلم د اتباع په خاطر تیری نه کاوه] .

امام دارمی رحمه الله علیه چې په 255 هجری قمری کال کې وفات شوی د ابوبکر صدیق رضی الله عنه کړنلاره په دی ډول بیانوی :

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّلْتِ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بُرْقَانَ حَدَّثَنَا مَيْمُونُ بْنُ مِهْرَانَ قَالَ كَانَ أَبُو بَكْرٍ إِذَا وَرَدَ عَلَيْهِ الْخَصْمُ نَظَرَ فِي كِتَابِ اللَّهِ فَإِنْ وَجَدَ فِيهِ مَا يَقْضِي بَيْنَهُمْ قَضَى بِهِ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي الْكِتَابِ وَعَلِمَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ذَلِكَ الْأَمْرِ سُنَّةً قَضَى بِهِ فَإِنْ أَعْيَاهُ خَرَجَ فَسَأَلَ الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ أَتَانِي كَذَا وَكَذَا فَهَلْ عَلِمْتُمْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى فِي ذَلِكَ بِقَضَاءٍ فَرُبَّمَا اجْتَمَعَ إِلَيْهِ النَّفَرُ كُلُّهُمْ يَذْكُرُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهِ قَضَاءً فَيَقُولُ أَبُو بَكْرٍ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِينَا مَنْ يَحْفَظُ عَلَيَّ نَبِيَّنَا فَإِنْ أَعْيَاهُ أَنْ يَجِدَ فِيهِ سُنَّةً مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَمَعَ رُءُوسَ النَّاسِ وَخِيَارَهُمْ فَاسْتَشَارَهُمْ فَإِنْ أَجْمَعَ رَأْيُهُمْ عَلَيَّ أَمَرْتُ قَضَى بِهِ

[کله به چې د ابوبکر رضی الله عنه په وړاندی دوه ډلو کومه مسئله د پریکړی له پاره راوړه نو د ټولو ترمخه به یی په قرآن کریم کې د هغه د حل له پاره غور او فکر کاوه، که چیری په قرآن کې به ئی د هغه د حل کومه لاره پیدا کړه نو د هغه مطابق به ئی پریکړه کوله خوکه په قرآن کریم کې به کوم واضح حکم په لاس ورنغی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په سنتوکې به ورته د هغی له پاره کوم حکم معلوم وه، نو بیا به ئی د همغه مطابق پریکړه کوله، خوکه چیری به په دواړو کې د حکم د میندلو څخه عاجزه شو، نو بیا به د بانندی راووت او د مسلمانانو څخه به ئی پوښتنه کوله چې ما ته په دی ډول یوه موضوع راغلی آیا تاسی ته په دی هکله د رسول الله صلی الله علیه وسلم کومه پریکړه معلومه ده خو ځلی داسی شوی چې د ابوبکر رضی الله عنه سره به د مسلمانانو یوه ډله یو ځای کیدله او

نيو ليک

.....
 هريو به په دې هکله د رسول الله صلى الله عليه وسلم پريکړه رانقلوله ، نو ابوبکر رضي الله عنه وويل ستاينه ده الله جل جلاله چې په مونږ کې داسې خلک شته چې زمونږ د پيغمبر صلى الله عليه وسلم سنت يې په ياد دى .267

دغه روايت په سنن بيهقي کې هم رانقل شوى دى خو په آخرکې ويل شوى دى چې د حضرت عمر رضي الله عنه هم همدغه کړنلاره وه 268 .

د الهى حاکميت په هکله

د اسلام سپيڅلي دين د پوهانو [فقهاو] ويناوې

دلته د الهى حاکميت په هکله د مجتهدينو امامانو او مشهورو اسلامي پوهانو ويناوې وړاندې کيږي ترڅو څرگنده شى چې زمونږ پخواني فقهاء د الهى حاکميت په ديني اصولو کې ټول د يوه نظر خاوندان او متفق دى .

ا { امام ابوحنيفه رحمه الله عليه چې په 50 هجرى قمرى کال مړ شوى دى فرمايى : اخذ بكتاب الله فما لم اجد فبسنة رسول الله صلى الله عليه وسلم فان لم اجد فى كتاب الله ولا سنة رسول الله صلى الله عليه وسلم اخذت بقول اصحابه رضی الله عنهم اخذ بقول من شئت منهم وادع من شئت منهم و اخرج الى قول غيرهم فاما اذ انتهى الامر الى ابراهيم و الشبعى و ابن سيرين و عطاء و سعيد بن المسيب رحمه الله عليهم و عدد رجالاً فقوم اجتهدوا فاجتهد كما اجتهدوا [زه د الله جل جلاله په کتاب عمل کوم کله چې په هغه کې را ته کوم حکم په لاس رانه شى نو بيا د رسول الله صلى الله عليه وسلم سنت را اخلم خوکه چيرى په کتاب او سنت دواړوکې را ته حکم په لاس رانه شى نو بيا د رسول الله صلى الله عليه وسلم اصحابو رضي الله تعالى عنهم قول را اخلم د هغوى د اقوالو څخه

267 - صحيح بخارى كتاب الاعتصام باب قول الله : وامرهم شورى بينهم
 268 - تفسير فتح البارى 17 مخ 105 مخ د سنن بيهقي رحمه الله عليه په حواله

نیو لیک

می چي د چا قول خوښ شو هغه اخلم او د چا می چي خوښ نه شو پرېږدم یی، خو د صحابو رضی الله عنهم د وینا و پرته د بل چا وینا نه را اخلم، کله چي خبره ابراهیم، شعبي، ابن سيرین، عطاء، سعید بن المسیب، رحمه الله عليهم او په دی ډول نورو وگړوته ورسې نو دا داسې خلک وه چي اجتهاد به 35ئېکاوه نو زه هم د هغوی په خیراجتهاد کوم [269].

کان ابوحنيفه رحمه الله عليه يقول حرام على من لم يعرف دليلى ان يفتى بكلامى و قال لا ينبغى لاحد ان يقول قولاً حتى يعلم ان شريعته رسول الله صلى الله عليه وسلم يقبله [امام ابوحنيفه رحمه الله عليه به ويل چي حرام دی په هغه چاچي د دليل د معلومولو پرته زما په وینا فتوی ورکوی، او هیچا ته په دین کې هیڅ خبره کول مناسب نه دی، ترڅو یی پلټنه ونه کړي چي آیا د رسول الله صلی الله علیه وسلم شریعت دا خبره قبلوی [270].

کان الامام الاعظم يقول اياكم وارا ء الرجال [امام اعظم رحمه الله عليه به فرمایل چي د خلکو په ذاتی رای [د دلیل پرته] د عمل کولوڅخه لری والی وکړی [271].

ب { د امام ابویوسف رحمه الله علیه شاگرد یحیی بن یحیی رحمه الله علیه فرمایي چي ما د نوموړی امام څخه د وفات کیدو په وخت کې اوریدلی چي ویل یې: کل ما افتتیت به فقد رجعت عنه الا ما وافق کتاب الله و سنه رسول الله صلى الله عليه وسلم [ما د خپلو ټولو فتوو څخه مراجعه کړی ده پرته له هغوڅخه چي د کتاب الله او سنت رسول الله صلی الله علیه وسلم سره برابری وی] [272].

²⁶⁹ - تاریخ بغداد خطیب لیکنه 13 ټوک 368 مخ د بیروت چاپ - مناقب الامام

عظم رحمه الله علیه للموفق الدین ملکی 1 ټوک 76 مخ

²⁷⁰ - المیزان الکبری شعرائی لیکنه لومړی ټوک 58 مخ

²⁷¹ - المیزان الکبری شعرائی لیکنه لومړی ټوک 58 مخ

²⁷² - تاریخ بغداد د بغداد خطیب لیکنه 14 ټوک 354 مخ

نیو لیک

.....
 ابن عبدالبر ، امام شعرانی او ابن عابدین شامی رحمہ اللہ علیہم
 دخلورو وارو امامانو خخہ رانقل کړی دی چې : اذا صح الحدیث فهو
 مذهبی [په صحیح حدیث عمل کول زما مذهب دی] 273.

ج { امام مالک رحمہ اللہ علیہ 179 هجری قمری کال مړ شوی دی
 فرمایي : الحکم حکمان حکم جاء به کتاب اللہ و حکم احکمتہ السنه [
 حکم او قانون یواځی دوه برخی لری یو دا چې د الله جل جلاله د کتاب
 خخه ثابت شوی وی او دوهم دا چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د
 سنتو خخه ثابت شوی وی] 274.

د { امام شافعی رحمہ اللہ علیہ چې په 204 هجری قمری کال مړ
 شوی دی په خپل کتاب الام شپږم او اوم ټوک کې په دی موضوع اوږود
 بحث کړیدی ، هغه د کتاب او سنت خخه د آزاد قانون جوړونی او اجتهاد
 کونکو په هکله فرمایي چې : قال قولاً عظيماً لانه وضع نفسه فی رایه
 و اجتهاده و استحسانه علی غیر کتاب و لاسنه موضعها فی ان يتبع رایه
 كما اتبعنا [هغه ډیره ستره خبره کړی ده ، دا په دی خاطر چې هغی خپلی
 ذاتی رائی ، خپل اجتهاد او خپلی خوښه ته چې په کتاب او سنت نوی بنا
 شوی ، د کتاب او سنت درجه ورکړی ده ، ترڅو د دی د رائی او اجتهاد
 همداسی پیروی وکړی شی لکه خنګه چې د کتاب او سنتو پیروی کیږی
 275

په بل ځای کې لیکي چې خپله خوښه روا گڼل داسی دی لکه څوک
 چې خپل ځان ته د شارع او قانون جوړونکي درجه ورکړی .
 دا هم لیکي چې : لا يلزم قول بکل حال الا بکتاب اللہ و سنه رسوله [
 یوه وینا هم په هیڅ حالت کې لازم الاتباع نه گرځی پرته له دی خخه چې په
 کتاب او سنتو کې د هغه له پاره کوم دلیل موجود وی] .

273 - مجموعه شامی ا ټوک 63 مخ د 1324 هجری قمری کال د مصر چاپ

274 - جامعه بيان العلم د ابن عبدالبر 2 ليکنه ټوک 25 مخ

275 - کتاب الام د امام شافعی ليکنه 2 ټوک 200 مخ

نيو ليک

•••••
 ها { امام احمد بن حنبل رحمه الله عليه 241 هجری قمری کال مړ شوی دی خپل یوه شاگرد ته د نصیحت کولو په ترڅ کې ویلی وه چې : لا تقلدنی ولا تقلد مالکا ولا الشافعی ولا الاوزاعی ولا الثوری رحمه الله علیهم وخذ من حیث اخذوا [مه زما تقلید کوه، نه د مالک نه د شافعی نه د اوزاعی نه د ثوری رحمه الله علیهم بلکه د هغه منبع څخه احکام واخله د کومه ځایه چې دوی بزرگانو اخستی وه] 276.

امام احمد رحمه الله عليه 228 هجری قمری کال مړ شوی دی د خلق قرآن د فتنی په وخت کې ئی معتصم عباسی خلیفه ته په یوه ویناکې وویل یا امیرالمومنین : اعطونی شیاً من کتاب الله و سنه رسوله حتی اقول به [یا امیرالمومنین ! د کتاب الله او سنتو له مخی په [خلق قرآن باندی] کوم دلیل را وړاندی کړه چې زه یی ومنم] 277.

و { امام ابن حزم رحمه الله عليه چې په 456 هجری قمری کال کی مړ شوی دی لیکلی دی چې : دین الاسلام اللزیم لکل احد لایوخذ الا من القرآن او مما صح عن رسول الله صلی الله علیه وسلم [د اسلام د دین احکام چې پیروی ئی په هرچا لازمه ده د قرآن او صحی حدیثونه پرته د بل څه څخه نه اخستل کیږی] 278.

ز { امام فخرالاسلام بزدوی حنفی رحمه الله عليه 482 هجری قمری کال کی مړ شوی دی لیکلی دی چې : و اصل الشرع الکتاب والسنه [د شرعی قوانینو ماخذ کتاب او سنت دی] 279

ح { امام غزالی رحمه الله عليه چی په 482 هجری قمری کال مړ شوی دی لیکلی دی چې : فانما النافذ حکم المالک علی مملوکه و لا مالک

²⁷⁶ - اعلام الموقعین 2 ټوک 302 مخ

²⁷⁷ - مناقب الامام الاحمد بن جوزی 401 مخ د 1979 عیسوی کال چاب البدایه و

الناهیة 10 ټوک 333 مخ

²⁷⁸ - المحلی لابن حزم لومړی ټوک 50 مخ د احمدشاکر په تحقیق د بیروت چاب

²⁷⁹ الاصول د بزدوی لیکنه 6 مخ د پاکستان کراچی چاپ -

نیو لیک

الا الخالق فلا امر والا حکم الا له [په غلام یواځی د خپل مالک حکم نافذیدلای شی، نوڅرنګه چې د خالق پرته بل مالک نه شته نو پس د همغه پرته بل څوک د حکم کولو حق نه لری 280.

ط { شیخ الاسلام ابن تیمه رحمه الله علیه 728 هجری قمری کال کې مړ شوی دی لیکلی دی چې : والشریعه انما هی کتاب الله و سنه رسول الله صلی الله علیه وسلم و ما کان علیه سلف الامه فی العقائد و الاحوال و العبادات و الاعمال و الاحکام و السياسیات [شرعی قانون هغه دی چې د کتاب او سنتو څخه ثابت شوی وی او سلفو پری عمل کړی وی ، د عقائدو او اخلاقو له پلوه هم، د عباداتو او اعمالوله خوا هم او د احکامو او سیاسیاتونو له خوا هم 281].

ی { امام ابن قیم رحمه الله علیه چې په 751 هجری قمری کالې مړ شوی دی لیکلی دی : لا واجب الا ما اوجبه الله ورسوله ولم یوجب الله و رسوله علی احد من الناس ان یتمذهب بمذهب رجل من الامه [د اتباع وړحکم هغه دی چې الله جل جلاله او د هغه رسول واجب کړی وی ، الله جل جلاله او د هغه رسول صلی الله علیه وسلم په هیچا دا واجب کړی نه دی چې د امت څخه د یوه کس مذهب دی لازماً اختیارکړی 282].

ک { امام ابواسحق الشاطبی رحمه الله علیه چې په 790 هجری قمری کال مړ شوی دی لیکلی دی : د علماء او فقهاو پیروی په دی خاطر نه کیږی چې هغوی په مطلق ډول د حکم ورکولو او قانون جوړولو په منصب فائز وی دا منصب یواځی هغه شریعت ته حاصل دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم باندي نازل شوی وه 283.

280 - المستصفی د امام غزالی لیکنه لومړی ټوک 53 مخ د مصر چاپ

281 - مجموعه فتاوی شیخ الاسلام 19 ټوک 308 مخ 1382 هجری قمری کال

چاپ د سعودی ریاض چاپ

282 - اعلام الموقعین 4 ټوک 131 مخ

283 - الاعتصام د شاطبی لیکنه 3 ټوک 250 مخ 1914 میلادی کال د مصر چاپ

نيو ليک

ل { قاضي بيضاوي رحمه الله عليه چې په 791 هجري قمری کال کې مړ شوی دی ليکلی دی چې : الفصل الاول في الحاكم وهو الشرع دون العقل [حاکم او د قانون ماخذ عقل نه دی بلکه د الله جل جلاله شريعت وی 284].

م { علامه ابن الهام حنفي رحمه الله عليه چې په 861 هجري قمری کال کې مړ شوی دی ليکلی دی : الحاكم لا خلاف في انه الله رب العالمين [په دی هکله هيڅ اختلاف نه شته چې حاکم رب العالمين په خپله دی 285].

ن { قاضي شوگانی رحمه الله عليه چې په 750 هجري قمری کال کې مړ شوی دی ليکلی دی : لا خلاف في كون الحاكم الشرع [په دی هکله هيڅ اختلاف نه شته چې د الله شريعت حاکم دی 286].

په حکم کې شرک

په تیرو شوو پايو کې د 509 قرانی کلیمو لس حدیثونو د راشدینو خلفاو د کرنلاری او د خوارلس مشهورو فقهاو د ویناوو څخه دا راپه ډاگه شویده چې حاکمیت د الله جل جلاله صفت دی او د قانون ماخذ قرآن او سنت ی د دی څیرنی څخه دا ثابتیږی چې د الله جل جلاله پرته بل چاته د حاکمیت ، شاریعت او په غیر مشروط ډول قانون جوړونی واگی ورکول په حکم کې شرک [شرک فی الحکم] دی ، چې د شرک بدی او مذمت د قرآن کریم په 168 ځایونو کې بیان شوی چې دلته ئی د نمونی په توگه یو څو آیتونه را اخلو چې د هغه څخه د شرک فی الحکم [په قانون جوړونه کې د شرک] بدی بیان شوی ده .

وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَكَاوُنَ

284 - منهاج الاصول په حاشیه تحریر الاصول 1 ټوک 91 مخ

285 - تحریر الاصول سره د شرحه 2 ټوک 250 مخ

286 - ارشاد الفحول د شوکانی لیکنه 1937 میلادی کال د مصر چاپ

نیو لیک

إِلَىٰ أَوْلِيَآئِهِمْ لِيَحَادِلُوْكُمْ وَإِن أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ

[د الانعام سورت 121 آیت]

[او د هغه څارویو چې د الله د نوم په اخیستلو نه وی ذبحه کړای شوی غوښه مه خوری دا کار فسق دی شیطان د خپلودوستانو په زړونو کې شکونه او وسوسی اچوی ، تر څو چې هغوی له تاسی سره شخړه وکړي خو که تاسی د هغوی اطاعت وکړ تاسی به په باوري توگه مشرکان یاست] .

د مائدی د سورت په لومړی آیت کې ئی د هر ډول مرداری غوښی خوړل حرام کړی دی چې مرداره غوښه په دری ډوله ده : لومړی دا چې د حلولو پرته مړ شی ، دوهم د کوم مؤمن یا د کتاب د خاوندانو پرته ئی بل کوم مشرک ذبح کړی ، دریم دا چې دالله جل جلاله د نامه پرته د بل چا په نوم حلاله کړی شوی وی نو په پورتنی آیت کې د همدی دریم ډول لورته اشاره شوی ده ځکه چې د هغوی دحرمت په هکله شیطانانو د دوی په زړونو کې شکوک پیدا کول ، نوالله جل جلاله مسلمانانوته وویل چې که چیری تاسی د شیطان د دی شکوکود تاثیر لاندی راشی او دهغوی خبره و منی نوتاسوبه هم مشرکان شی بنسکاره ده چې د دی څخه شرک فیالحکم [په حکم کې شرک] مقصد دی .

امام رازی رحمه الله علیه فرمایي چې : و فیه دلیل علی ان کل من احل شیا مما حرم الله او حرم شیا مما احل الله فهو مشرک وانما سمی مشرکا لانه اثبت حاکما سو الله تعالی وهذا هو الشرک [په دی آیت کې ددی خبری دلیل موجود دی چې هرڅوک چې د الله جل جلاله حرام کړی شیان حلال او حلال کړی شیان حرام وگرځوی نو هغه مشرک دی ، هغه ته د مشرک د ویلو علت دا دی چې هغه د الله جل جلاله پرته نورخلک حاکمان [قانون جوړونکي] گرځولی دی ، چې دا په خپله شرک دی] .287

قاضی ثناء الله پانی پتی رحمه الله علیه وایی چې : قال الزجاج فان من

287 - تفسیر کبیر 13 ټوک 180 مخ - تفسیر قرطبی نقل د ابن العربی نه 7 ټوک 77 مخ

نیو لیک

ترک طاعه الله او اطاع غیره واتبعه فی دینه فقد اشرك [امام زجاج لغوی رحمه الله علیه ویلی دی چې هغه څوک چې د الله تابعداری نه کوی یا د دین په هکله د الله جل جلاله پرته د نورو اطاعت کوی نوهغه د شرک مرتکب گرځی] 288.

وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَائِهِمْ لِيُزِدُوهُمْ
وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ [د الانعام سورت 137 آیت]

[او په همدی ډول ډیرو مشرکانو ته د هغوی شریکانو د هغوی اولاد وژنه بنایسته کړی ده ترڅو چې هغوی له تباهی سره مخامخ کړي او هغوی د خپل دین په باب په اشتباه کې واځوی].
د هغوی دا شریک څوک وه، چې دا قانون ئی جوړ کړی وه چې خپل اولاد و وژنی؟

قتاده رحمه الله علیه په دی هکله فرمایي چې دلته تری نه د مشرکینو مشران او رئیسان مقصد دی - فرا او زجاج رحمهم الله وایی چې د بت خانو منجاوران تری مقصد دی ، لیکن ماوردی رحمه الله علیه وایی چې دا یو سرکش انسانان وو 289.

هغوی ته ئی په دی خاطر شریک ویلی دی چې خلکو د الله جل جلاله د قانون په مقابل کې د هغوی جوړ کړی قانون [د اولاد قتلول] اطاعت شروع کړی وه [هغوی یی په حکم کې شریکان کړی وه] .

انی کفرت بما اشركتمون من قبل [زه مخ اړونکې [انکاری] یم له دی نه چې تاسی شریک کرځولی وم د الله جل جلاله سره پخواه تردی] 290.
امام رازی حمه الله علیه فرمایي چې : کانوا یطیعون الشیطان فی اعمال الشرک ما یطیعون الله فی اعمال الخیر وهو المراد بالاشراک [دی خلکو په بدو کارونو کې دا ډول د شیطان پیروی کوله لکه څنگه به ئی چې

288 - تفسیر مظهری 3 ټوک 283 مخ

289 - زاد لمیسر 3 ټوک 357 مخ

290 - د ابراهیم سورت 22 آیت

نيو ليک

په نيکوکارونوکې د الله جل جلاله اطاعت کاوه [د شريک جوړولوڅخه همدا مقصد دی].

شاه ولي الله محدث دهلوی رحمه الله عليه چې په 1176 هجري قمری کال کې مړ شوی فرمایلی چې: و اشهد بالله انه كفر بالله ان يعتقد في رجل من الامه ممن يخطىء ويصيب ان الله اوجب على اتباعه حتما و ان الواجب على هو الذي يوجبه هذا الرجل على [زه په الله قسم يادم او گواهی ورکوم چې داسی عقیده لرل کفر دی چې گویا الله په مونږ د امت د یوه داسی فرد پیروی او اطاعت لازم گرځولی دی چې رایه یې صحیح او غلط کیدای شی او یا دا ډول عقیده لرل هم کفر دی چې ووايي پرما همغه حکم واجب دی، چې فلانی شخص پر ما لازم گرځولی دی]. 291

د شاه ولي الله مقصد په داسی خلکو رد کول دی چې د قرآن او سنتو د واضحو احکامو په مقابل کې د بل چا د جوړ شوی قانون او جاری شوی لاری پیروی کوی [دلته په غیر منصوص امورو کې د اسلام د فقها و او مجتهدینو د اتباع څخه منع کول د هغه مقصد نه دی].

د شاه ولي الله رحمه الله عليه زوی شاه عبدالعزيز رحمه الله عليه د دهلی لوی محدث چې په 1249 هجري قمری کال کې مړ شوی فرمایلی چې: اطاعت غیر او تعالی بالاستقلال نیر کفر است و معنی اطاعت عیر بالاستقلال آنست که او را مبلغ احکام ندانسته و ربقته تقلید او درکردن اندازد و تقلید او را لازم شمارد و با وجود ظهور مخالفت حکم او تعالی جل جلاله دست از اتباع بر ندارد این هم نوعی است از اتخاذ انداد که در آیت آتخذوا احبارهم ... نکوهش آن فرموده اند

"په مستقل ډول د غیر الله اطاعت کول هم کفر دی د مستقل ډول څخه مقصد دا دی چې هغه د احکامو د مبلغ گنلو په ځای د هغه د تقلید کړی په غاړه کې واچوی، او د هغه تقلید په ځان لازم وشمیری، که چیری د دی حکم د الله جل جلاله د حکم مخالف هم وی نو بیا هم د هغه د اتباع

نیو لیک

څخه لاس نه اخلی نو دا هم د الله جل جلاله سره د شریک جوړولو یو نوع ده ، لکه څنگه یی چې په "اتخذوا احبارهم ... " کې په ډاگه فرمایلی دی ²⁹².

د سورت النساء د 105 آیت څخه تر 115 آیت پوری په دوو رکوعگانو کې د منافقینو ذکر شوی، چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په پریکړی خوښ نه وه د هغه وروسته یی په 116 آیت کې فرمایلی : " بی شکه چې الله جل جلاله بخښنه نه کوی هغه چا ته چې د هغه سره څوک شریک کوی " .

ددی آیت په توضیح کې د شاه ولی الله رحمه الله علیه بل زوی شاه عبدالقادر رحمه الله علیه چې په 1230 هجری قمری کال مړ شوی دی لیکلی دی چې : پورته د منافقانو ذکر شوی و چې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په حکم راضی نه وه ، او په بیله لار تلل ، بیا یی دا آیت راولیږه چې الله جل جلاله شرک نه ښی " که چا په حکم کې د الله جل جلاله سره څوک ه شریک کړي [د اسلام د دین پرته د بل دین حکم یی ومانه او د هغی په قانون ولاړ] نو د اسلام د دین پرته په بل هر دین عمل کول شرک دی که څه هم په عبادت کې ئی شرک نه وی کړی ²⁹³.

د شاه ولی الله رحمه الله علیه شاگرد قاضی ثناء الله پانی پتی رحمه الله علیه فرمای چې : اذا صح عند احد حدیث صحیح مرفوع من النبی صلی الله علیه وسلم سالما عن المعارضه و لم يظهر له ناسخ و كان فتوی ابي حنیفه رحمه الله علیه خلافه و قد ذهب علی وفق الحدیث احد من الائمة الاربعه یجب علیه اتباع الحدیث الثابت ولا یمنعه الجمود علی مذهبه من ذالک کیلا یلزم اتخاذ بعضنا ارباباً من دون الله - روى البیهقی فی المدخل باسناد صحیح الی عبدالله بن مبارک رحمه الله علیه قال سمعت اباحنیفه رحمه الله علیه یقول اذا جاء عن النبی فعلی الراس والعین [کله

²⁹² - تفسیر عزیزی د البقره سورت " فلاتجعلوا لله اندادا "

²⁹³ - موضع القرآن د النساء سورت 116 آیت

نیو لیک

چې چا ته د نبی کریم صلی الله علیه وسلم صحیح مرفوع حدیث په لاس ورشی او د هغه په مقابل کې بل کوم حدیث موجود نه وی او منسوخ هم نه وی او د امام ابوحنیفه رحمه الله فتوی د دی حدیث په خلاف وی ، خو د خلورو امامانوڅخه د یوه فتوی د دی حدیث سره برابره وی نو د حدیث اتباع واجبه ده ، او په خپل فقهی مسلک د حدیثو د اتباع په لار کې خنډ نه شی ، ترڅو یو بل د خپل ځان رب جوړول لازم و نه گرځوی - امام بیهقی رحمه الله به مدخل کې د عبدالله بن مبارک رحمه الله څخه په صحیح سند رانقل کړی دی فرمایلی چې ما د امام ابوحنیفه رحمه الله څخه اوریدلی دی چې زه د رسول الله صلی الله علیه وسلم حدیث د سر په سترگو منم .

مولانا شبیر احمد عثمانی رحمه الله د سورت النساء د 116 آیت گټی داسی بیانوی " شرک یوازی دا نه دی چې د الله جل جلاله پرته د بل چا بندگی وکړی شی بلکه د الله جل جلاله د حکم په مقابل کې د بل چا حکم منل او خوښوول هم شرک دی .

مولانا عثمانی رحمه الله علیه د سورت النساء د آخری آیت حاشیې او گټو کې هم په " شرک فی الحکم" باندی تفصیلی بحث کړیدی .

د الله جل جلاله پرته نور د شارع حاکم او قانون جوړونکې په حیث منل او هغوی ته دا حق ورکول چې څنگه مو خوښه وی قانون جوړ کړی ، هغه بدترین شرک دی چې نن پری مسلمان حکومتونه ککړی دی ، او خلک هم د دی مشرکانه نظامونو لاندی ژوند تیروی ، په مسلمانانو فرض دی چې د مشرکانه نظامونو د پای ته رسولو او د اسلامی توحیدی نظام د قیام په خاطر یو موتی شی ، مخلصانه هلی ځلی شروع وکړی او په هغه ځایونو کې چې دا ډول هلی ځلی له پخوا شروع شوی وی نوری هم گړندی کړی ...

اللهم انصر من نصر دين محمد صلى الله عليه وسلم وجعلنا منهم

الهي هاكميت

نیو لیک

..... د سلیم عقل په رڼا کې

الهی حاکمیت یوه عقیدوی او ایمانی مسئله ده ، او د یوه مؤمن له پاره اصل دلیل کتاب الله او سنت رسول دی ، خوکه چیری کومه خبره د انسانی عقل د لاری هم ثابته شی نو ایمان کې به نورکلکوالی هم راشی نو په دی خاطر لازمه ده چې دا مسئله د عقل په رڼا کې هم وڅیړله شی .

د قرآنکریم په 49 ځایونو کې د عقل یادونه شوی د دی معنی یا دی ورته معنی قلب [زړه] دی چې د قرآنکریم په 135 ځایونو کې ئی یادونه شوی ده د عقل او زړه په واسطه انسان راکړه ورکړه کوی . خو کله عقل سالم وی او کله ناروغ ، نو په دی خاطر دا د الله جل جلاله د ډیر لوی نعمت سره سره د شیانوپه درک او د گتیی او تاوان ترمنځ په توپیکې په پوره ډول کفالت نه شی کولای ، بلکه د الله جل جلاله لارښوونی ته اړوی ، نو ځکه یواځی پدی پوره باورنه شی کیدلای .

د انسانی عقل حقیقت

د عقل کلیمه د عقل بعقل د باب څخه د مصدر صیغه ده ، چې معنای بندول ، تړل او بچ کول دی د اوبن تړلو ته "عقل البعیر" ویل کیږی، قلعی ته معقل وایی ځکه چی د دښمن د حملی څخه د بچکیدو ځای دی ، په عقل د قلب اطلاق هم کیږی او په قلب د عقل اطلاق هم کیدای شی 294.

د همدی اساسی مفهوم له نظره د عقل اطلاق د غور ، فکر او د پوهی په هغه قوت کیږی چې الله جل جلاله په فطری ډول د انسان په زړه کې پیدا کړی دی .

حارث بن اسد محاسبی رحمه الله علیه فرمایلی دی : انه عریزه یتهییا بها ادراک العلوم النظریه وکانه نور یقذف فی القلب به یستعد لا دراک الاشیا ... [عقل هغه فطری قوت دی چې د هغه په واسطه د نظری علومو

²⁹⁴ - د تفصیل په خاطر مفردات القرآن 346 مخ باب العین - لسان العرب 11

توک 458 مخ باب اللام وگوری

نيو ليک

د درک استعداد پیدا کيږي او دا يوه روښانتيا ده چې په زړه کې اچول کيږي چې د هغی په اساس د شيانو د پيژندنی استعداد را پیدا کيږي [295].

امام ابوالحسن اشعری رحمه الله عليه چې په 330 هجري قمری کال کې مړ شوی دی فرمایلی دی چې: العقل تمیز و کیاسه و اصلاح معیشته و فراسه و به يتوجه الخطاب الشرعی [عقل تمیز او پوهه ده، فراست او زیرکي ده چې د هغی په اساس ژوند اصلاح کيږي او د عقل په اساس انسان ته شرعی حکم متوجه کيږي] [296].

د عقل اطلاق په علم هم کيږي [پوهیدل، درک کول، پیدا کول، پیژندل] [297].

علم په اصل کې د عقل میوه ده لکه څنګه چې د انگور بیخ ته هم انگور ویل کيږي، نو د هغی میوی ته هم انگور ویل کيږي - په همدی ډول عاقله قوت ته هم عقل وایی او د هغی میوی یعنی علم او پوهی ته هم عقل وایی.

په صراح اللغات کې د عقل معنا " خرد و دانش " هم شوی ده او د " دریافتن " په معنی هم راغلی دی - عاقله قوت ته عقل مطبوع یعنی طبیعی عقل وایی او عقل د علم په معنا ته عقل مسموع یعنی کسبی علم وایی [298].

د عقلی اقتسام

د امام غزالی او مولانا روم رحمه الله علیهم له نظره :

²⁹⁵ - احیاء العلوم د امام غزالی لیکنه لومړی ټوک 64 مخ د علم باب د

1322 میلادی کال د مصر چاپ - مفردات القرآن 346 مخ

²⁹⁶ - التمهید فی بیان التوحید د ابی شکور سامی رحمه الله علیه لیکنه 4 مخ د

1309 هجري قمری کال د هندوستان دهلی چاپ

²⁹⁷ - مفردات القرآن 346 مخ

²⁹⁸ - احیاء العلوم لومړی ټوک 64 مخ

نیو لیک

امام غزالی رحمه الله علیه د احیاء العلوم د کتاب العلم اوم فصل کې د عقل حقیقت ، اهمیت او د هغی د درجاتو او اقسامو د بیانولو له پاره مخصوص کړی دی . هغه د عقل څلور ډول بیان کړی دی .

ا { طبیعی عقل یعنی د غور ، فکر او ادراک فطری عاقله قوت .

ب { طبیعی عقل یعنی هغه علم چې د هغه د لاس ته راوړلو له پاره ډیر غور او فکر ته اړتیا نه وی ، او نه په کې د نظریاتو اختلاف موجود وی لکه وایو چې د دوو عدد د یو له عدد څخه لوی دی .

ج { تجربی عقل یعنی هغه علم چې د تجربی په واسطه لاس ته راځی . تجربه کار سپری ته عاقل ویل کیږی . او هغه څوک چې د تجربو څخه نتایج لاس ته نه شی راوستلی هغه ته غیبی او غافل ویل کیږی .

د { دور اندیش عقل یعنی هغه پوخ عقل چې په خپل نظر انجام انجام یې ساتی ، د وخت گټی او خوند پسی نه گرځی او نه پری خواهشات او جذبات غالبی شی بلکه دی په هغو غالب وی .

د لومړی ډول مثال د ونی د بیخ په څیر دی ، د دوهم او دریم ډول مثال د هغی د خانگو او پانو په څیر دی او د څلورم ډول مثال د ونی د میوی په څیر دی 299.

مولانا روم رحمه الله علیه چې په 672 هجری قمری کال وفات شوی دی د عقل دوه ډولونه بیان کړی دی :

ا [جزوی عقل هغه ماده پرست عقل چې د محسوساتو او مادی پولو پابند وی ، او د تل له پاره د مادی گټو ، حیوانی غوښتنو او ذاتی اغراضو په فکر کې وی ، د دی عقل میوه او هام او شکوک وی ، او د ظلماتو [تیارو] عالم د دی وطن دی او د غټی بدننامی باعث گرځی

عقل جزوی آفتش وهم است وطن

زانکه در ظلمات شد او را وطن

عقل جزوی عقل را بدننام کرد

نیو لیک

کام دنیا مرد را بی کام کرد

[مثنوی]

ب [ایمانی عقل : هغه عقل دی چې د انبیاء علیه السلام د لارښوونو په رڼا کې غور او فکر کوی - د دی عقل د فکر دائره یواځی حیوانی ، جسمانی او مادی گټی نه وی بلکه د دی اصلی توجه روحانی ، اخلاقی او د آخرت د همیشنی مصلحت په لور وی ، دا عقل د اطمینان او سکون باعث گرځی ، د نفس د غوښتنو څخه آزاد وی او د زړه له پاره د څوکیدار حیثیت او مقام لری

عقل ایمانی چوشحنه عادل است
پاسبان و حاکم شهر دل است
عقل در تن حاکم ایمان بود
که همیش نفس در زندان بود

[مثنوی]

مولانا روم رحمه الله علیه پخپل څلورم دفتر کې د انسان دری ډولو نه بیان کړی دی :

ا- پوره عاقل چې د نبوت نور او د رسالت مشال له ځان سره ولری دغه انسان قائد او مشر وی .

ب - نیم عاقل چې د نور خاوند نبی صلی الله علیه وسلم د خپلو سترگو نور وگرځوی هرڅه د همغه نور په رڼا کې وگوری او په هره معامله کې په هغه داسی باور وکړی لکه څنگه چې یو ږوندی په خپل لارښود باندی کوی .

ج - شقی لاشی [بد بخت او بی کاره] چې بلکل جاهل او نا پوهه وی نه په خپله څه رڼا ورسره وی او نه بل د رڼا خاوند د خپل قائد په حیث منی .

عاقل آن باشد که با او مشعل است

نیو لیک

.....
او دلیل و پیشوای قافله است
دیگری نیم عاقل آمد او
عاقلی را دیده خود داند او
دست دروی زد چو کور اندر دلیل
تا بدو بینا شد و چست و جلیل!
و آن خری کز عقل چوسنکی نداشت!
خود نبودش عقل و عاقل را گذاشت

[مثنوی خلورم دفتر]

مولانا روم رحمه الله علیه عقل تمام ته په بل خای کی عقل کل ویلی
دی او د هغه رنای بی د لمر سره مشابه کری ده دا عقل د مشکو په مثال
دی او د عامو خلکو عقل د هغی د خوشبو بی په ډول ده.
هست عقلی هم چو قرص آفتاب
هست عقلی کمتر از زهره و شهاب
عقل های خلق عکس عقل او
عقل او مشک و عقل خلق بو
عقل کل و نفس کل مرد خدا است

عرش و کرسی را مدان کزوی جداست

مظهر حق است ذات پاک او

زد بجو حق را و از دیگر مجو !!

[د مثنوی پنجم دفتر]

د انسانی عقل اصلی های

د پورتنی تفصیل څخه معلومه شوه چې د غزالی رحمه الله علیه د وینا
له مخی "عقل دوراندیش" او د رومی رحمه الله علیه د وینا له مخی
عقل ایمانی "په صحیحو معناو سره سلیم عقل دی او د دی دکار صحیحه
دائره دا ده چې هغه د الهی وحی په رنای کی غور او فکر کوی نو که چیری
عقل په خپله کفالت کولی نو الله جل جلاله به نه انبیاء رالیږلی وی او نه

نیو لیک

به یی کتابونه رانازل کړی وی ، په قرآن کریم کې د دی همدا حیثیت بیان شوی دی د بقره د سورت د 236 آیت څخه تر 241 آیت پوری د مهر ، طلاق او وصیت د ځینی احکامو د بیانولو نه وروسته یی فرمایلی دی چې :

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

[په همدی ډول بیانوی الله جل جلاله تاسو ته خپل احکام ترڅو تاسی فکر وکړی او پوه شی] .

د نور د سورت د 58 آیت څخه تر 61 آیت پوری د پردی اوڅه نورو کورنی قوانینو د بیانولو وروسته یی فرمایلی دی :

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

[په همدی توگه بیانوی الله جل جلاله تاسی ته خپل احکام ترڅو تاسی فکر وکړی او پوه شی] .

د یوسف علیه السلام په سورت د یوسف کې فرمایلی چې :

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

[مونږ نازل کړی دا کتاب په عربی ژبه ترڅو تاسو فکر وکړی او پوهیږی] .

د دی ډول آیتونو څخه مقصد دا دی ، چې د الهی وحی څخه آزاد انسانی عقل معتدل ، برابر او گټور قانون نه شی معلومولی . د عقل اصلی کار دا دی چې هغه د الله جل جلاله د پولو دننه غور او فکر وکړی ، بلکه د الهی وحی او انبیاءو علیهم السلام ، د لارښوونو پرته په آزادی سره فکر وکړی او د خپله ځانه کومه لاره پلټونکو ته قرآن کریم سفهاء یعنی بی عقله ویلی دی 300 .

په طبیعی علومو کې د عقل او تجربی څخه حقایق تر یوی اندازی پوری را برسیره کیږی ، خو د الهیاتو او اخلاقیاتو په دائره کې انسانی عقل ته هیڅ مستقل حیثیت نه دی ورکول شوی ، بلکه د هغه څخه د

نيو ليک

غلطی کیدلو امکانات په هر وخت کې موجود وی ، امام غزالی رحمه الله علیه فرمایي چې کله ما د علم الکلام څخه وروسته د فلسفې مطالعه مستقيما پیل کړه نو د دري کاله ژوري مطالعي څخه وروسته زه دی نتيجي ته ورسيدم چې : حتی اطّلت علی ما فيہ من خداع و تلبیس و تحقیق و تخييل اطلاعا لم اشک فيہ [حتی چې زه د فلسفې د هرڅه نه خبره شوم په هغه کې يوڅه فريب او غولول دی ، يوڅه صحيح خبری په کې هم شته اوڅه په کې تخيل دی ما ته د دی داسی معلومات وشو چې په هغه کې هيڅ شک نه شته] 301.

امام فخرالدين رازی رحمه الله علیه چې په 606 هجري قمری کال کې مړ شوی او د فلسفې او منطق استاد وه په دی هکله یی نزدی دوه زره کتابونه لیکلی دی خو آخر دی نتیجی ته ورسيد چې : لقد اختبرت الطرق الکلاميه و المناهج الفلسفيه فلم اجدها تروی غلیلا ولا تشفی علیلا ورئیت اقرب الطرق طریقہ القرآن [ما د علم کلام او فلسفې ټول لاری امتحان کړی چې یوه یی هم نه دکوم تړی سړی تنده ماتولای شی ، او نه د کوم ناروغ علاج کولی شی ، ما ولیدله چې نزدی او آسانه لاره د قرآن لار ده] 302.

ابواسحق الشاطبي رحمه الله علیه فرمایي چې : قد علم بالتجارب و الخيره الساريه في العالم من اول الدنيا الى اليوم ان العقول غير مستقلة بمصالحها استجلابا لها ومفاسدها استدفاعا لها [د دنیا د پیل څخه تر اوسه پوری د تجربو او علم په رنا کې دا ثابت شوی چې عقول د مصالحو د لاسته راوړلو او د مفاسدو څخه د ځان ساتلو په لړ کې مستقل قوت او استعداد نه لری] 303.

د علامه اقبال رحمه الله علیه په شان فیلسوف هم په دا رنگه ویلو

³⁰¹ - المنقذ من الضلال 17 مخ د 1971 میلادی کال د پاکستان لاهور چاپ

³⁰² - البدايه و اللنهائيه 13 ټوک 56 مخ

³⁰³ - الاعتصام د شاطبي رحمه الله علیه لیکنه

نيو ليک

مجبور شوی دی .

عقل بی مایه امامت کي سزا وار نهين
 راهبر هو ظن و تخمين تو زبون کار حیات
 خرد کي کهتیاں سلجها چکا هون
 میرے مولا مجھے صاحب جنون کر
 پرھ لیے مین نے علوم شرق و غرب
 روح مین باقی ہے اب تک درد و کرب
 عالم ہے غلام اس کے جلال ازلی کا
 اک دل ہے کہ هر لحظه الجھتا ہے خرد سے
 [یوازی په نوم او بیگتی عقل د امامت او مشری ورنه دی ، خکه کله
 چپلار بنود گمان او خیال شی نو بیا ژوند د تباھی په لور روان شی ، د
 عقل د ټولو نغبتو او تاوو راتاوو پراونو خخه تیر شوی یم نو ای زما مولا
 ما اوس د لیونتوب خاوند زکره ، ما د ختخ او لویدیخ ټول علوم ولوستل
 خو زما په روح کي تر اوسه پوری درد او تکلیف پاته دی ، ټول پیداینبت
 د هغه د ازلی جلال غلام دی یوازی زره دی چې په هر وخت کي د عقل
 سره په جنگ وی] .

عقلی د خلق تفصیل

لومړی دلیل :

أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ [د الاعراف سورت 54 آیت]

د الهی حاکمیت تر ټولو لومړی عقلی دلیل : هغه څوک چې خالق دی
 هغه مالک هم دی او څوک چې مالک دی هغه حاکم هم دی نو څرنگه
 چې دا ټول د الله جل جلاله پیداینبت دی نو له دی امله پری دهمغی قانون
 هم نافذیږی ، عقل هیڅکله دا خبره نه منی چې یو شی دی یو سړی
 جوړکړی خو هغه دی د بل چا په ملکیت کي وی ، مگرکیدای شی چې د
 مالک په اجازه بل څوک د هغه په ملکیت کي تصرف وکړی ، خو
 مستقل بالذات مالک همغه دی چې خالق یی دی او دا حقیقت چې په

نیو لیک

غلام او مملوک باندی یواخی د هغه د مالک او آقا حکم باید نافذ شی
 یو داسی حقیقت دی چې د بدیهی عقل څخه ثابت شوی دی ، او د
 معلومولو له پاره یې ډیر غور او فکر ته اړتیا نه شته ، په انسان باندی د
 انسانی عقل جوړکړی قانون نافذول د حریت ، آزادی او د انسانی شرف په
 خلاف کار دی . په اسلام کې د آزادی تصور دا نه دی چې یو قوم دی د بل
 قوم د غلامی څخه یا یو مملکت دی د بل مملکت د غلامی څخه آزاد
 شی ، بلکه حقیقی او صحیح آزادی دا ده چې یو انسان د بل انسان د
 غلامی څخه آزاد شی ، او د خپل حقیقی خالق غلام وگرځی . د خپل
 مملکت او قوم د جوړ شوی قانون پیروی کول غلامی ده .

آزادی خو دا ده چې انسان د مخلوق د غلامی څخه آزاد شی او د خپل
 خالق غلامی اختیار کړی ، لکه څنگه چې علامه اقبال رحمه الله وایی

تا نه رمز لا اله آید بدست بند غیر الله را نتوان شکست
 [د لا اله رمز په دی کې دی چې د الله جل جلاله پرته د هر چا د
 غلامی زنجیرونه وروشکیرې] .

دوهم دلیل :

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتُّمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

[د فاطرسورت 15 آیت]

انسانی عقل مخلوق دی او د مخلوق په فطرت کې فقراو احتیاج
 شامل دی نو په دی خاطر عقلی قانون د نقص عیب او غلطی څخه پاک نه
 وی ، خو د الله جل جلاله ذات غنی او صمد دی یعنی د هر ډول احتیاج
 څخه پاک دی نو له دی امله د هغه قانون هم د هر ډول عیب او نقص
 څخه پاک دی هغه څوک چې د هری او د الله جل جلاله نه منکر نه وی هغه
 د دی خبری په منلو کې هیڅ ډول ځنډ نه کوی . الله جل جلاله نه په خپل
 وجود کې چا ته محتاج دی او نه په خپل علم کې کوم معلم او اسبابو ته
 ضرورت لری ، خو انسان په خپل وجود کې هم فقیر او محتاج دی او د

نیو لیک

.....
 خپل فکر او تعقل له پاره هم د علم اسبابوته اړ دی ، د ده د معلوماتو ذریعه پنځه حواس دی چې هغه د غلطی څخه نه شی پاکیدلی ، د همدی حواسو په اساس د عقل ادراک او تفکیر پوره او مستقل نه وی ، او د ناکافی ادراک په اساس د مصالحو قطعی علم لاس ته نه شی لاس ته راتلای ، ډیر تر ډیره گمان او قیاس کیدای شی .

د تجربی او احساس په بنسټ انسانی عقل د طبیعی او ساینسی علومو په چوکاټ کې کار کولای شی ، خو د اخلاقیاتو او اجتماعیاتو په چوکاټ کې تجربه او احساس هم کار نه شی کولای ، دا په دی خاطر چپاخلاق او تمدنی قانون د احساس قابل شیان نه دی ، بلکه دا معنوی امور دی ، او تجربات په مادی او حسی امورو کې کیدای شی او که یو څخه معلوم هم کړی نو د غلطی څخه خالی نه وی . نو د دی علتونو په اساس عقل د خپلی بی وسی ، کمزوری او فقیری گواهی وایی ، او دا عرض کوی چې هغه چا چې زه پیدا کړی یم نو همغه دی ووايي چېگتیه ور څه دی او غیرگتیه ور کوم دی؟ په څه کې مصلحت دی او په کوم کې ضرر ؟ او ټولنیز ، اقتصادی او تمدنی اړیکې د کومو موادو په واسطه قایمدای شی ؟ نو د انسانی عقل د دغی فقر او احتیاج په خاطر الله جل جلاله د عقل د لارښوونی له پاره انبیاء علیهم السلام راواستول او کتابونه ئی رارلیږل .

دريم دليل :

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ [د البقره سورت 216 آیت]

که څه هم انسان د ماضی او حال په هکله یو څه ناڅه علم لری خو د مستقبل په هکله په هیڅ نه پوهیږی خو د الله جل جلاله علم په ماضی ، حال ، مستقبل دری واړو باندي یو شان محیط دی ، ناقص او ناتمام شیان د پوره شی په مقابل کې نشت گنیل کیږی ، نو په دی اساس د انسان علم د الله جل جلاله د علم په مقابل کې په نشت برابر دی ، چې خپله د عقل گواهی دا ده چې د نیمگړی علم جوړ شوی قانون نیمگړی وی

نیو لیک

.....
 او د پوره علم جوړ شوی قانون مکمل وی او د کامل په مقابل کې د نیمګړی قانون اختیارول د عقل غوښتنه نه ده . بلکه ډیره لویه بی عقلی او سفاقت دی ، د نمونې په توګه ، سود ، جوارې ، شراب ، نخا د انفرادی ملکیت خاتمه یا چا ته د غیرې مشروط حاکمیت حق ورکول ، دا هغه امور دی چې په ښکاره ډول عقل ته ګټه ور ښکاري خو د تجربو په واسطه دا معلومه شوه چې دا تباہ کونکې شیان دی او نن د هغی د تباہی څخه عقل په تنګ راغلی .

څلورم دلیل :

وَمَا أُبْرِيْ نَفْسِيْ اِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوْءِ اِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيْ

[د یوسف سورت 53 آیت]

انسانی عقل د نفسی غوښتنو او د خپل غرضی څخه پاک نه دی پرته د هغه خلکو څخه چې الله جل جلاله پری رحم کړی وی ، نو په دی خاطر د هغوی جوړ کړی قانون هم د خپل غرضی څخه پورته نه وی ، خو الله جل جلاله هیڅ ذاتی غرض نه لری او نه د کومی طبقی یا انسانی نسل سره د خپلوی کومه رېښه لری . نو په دی خاطر د هغه قانون د ټول انسانیت د فلاح ضامن دی چې خالص د انصاف په اصولو جوړ شوی دی د نفس غوښتنه په دوه ډوله ده " بهیمیه او " سبعیه " د بهیمی [حیوان] د غوښتنی خاصیت حرص دی او هغه غواړی چې د حلالو او حرامو ، نیکی او بدی بندیزونه لری شی ، خو سبعیه [خپرونکې] خاصیت تکبر او غرور دی ، او غواړی چې د ظلم آزادی دی موجوده وی ، نو د داسی شخص له نظره ، قتل ، غلا وهل ټکول یوه تفریح ، بهادری او [نارینتوب] دی ، د مزدورانو او لاس لاندی کسانو څخه بیګار اخستل اودهغوی په ګټه عیش کول، د دی حیوان صفت انسان له نظره د عزت اوشرافت نښه وی ، دا دواړه مرضونه او یا داسی نور چې په چا تسلط پیدا کړ ، نو د هغه زړه ته د مریض زړه ، د متکبر زړه او د غافل زړه ویل کیږی ، د قرآن کریم په 62 ځایونو کې د عقل او د زړه مرضونو ته

نیو لیک

.....
 اشاره شوی ، فلاسفو او حکماو هم دا [د زړه مرضونه] تسلیم کړی دی د
 اسلامی شریعت او د انبیاو د تعلیم څخه آزاد فکر کونکې عقل ته د دی
 مرضونو څخه د بچیکیدو هیڅ ضمانت نه شی ورکول کیدای ، دا په دی
 خاطر چې د هغه شاو خوا د حرص ، هوا او غرور او تکبر تیارو نیولی ده
 او په دی تیارو کې راگیر شوی عقل څخه دا توقع کول ، چې حقیقی او په
 عدل او انصاف ولاړ قانون به جوړ کړی ، یو خام خیال دی او یو بی ځایه او
 بی بنیاده حسن ظن دی ، که چیرې د سرمایه لرونکو په لاس کې
 اختیارات وی ، نو هغه به د مزدورانو ، زحمت ویستونکو ، د هقانانو او
 غریبو د استثمار له پاره قانون جوړ کړی او که همدا اختیارات بلی طبقی
 ته ورکړل شی نو هغوی به د خلکو د حلالی گټی د شکولو له پاره
 غورځنگو نه شروع کړی .

بیا به پښتون د خپل قوم په فکر کې وی ، پنجابی به د خپلی قوم ...
 عرب به عجمی له نظره وغورځوی او نه به عجمی د عربو د گټو فکر
 وکړی خو خداوند قدوس د خپل ټول مخلوق د گټی او مصلحت له پاره
 احکام را نازل کړی دی .

پنځم دلیل :

وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ [د یوسف سورت 53 آیت]
 د انسانی عقل جوړ شوی قانون یوازی د دینوی مصالحو له پاره
 تیاریری ، خو د الله جل جلاله نازل کړی قانوند دواړو دارینو د نیک
 بختی او د معاش او معاد دواړو د صلاح ضمانت ورکوی. دینوی ژوند د
 مسلسل ژوند یواځی یوه دوره ده او مرگ یو گوډ [موړ] یا پل دی چې
 انسان تری په تیریدو سره د ژوند بل همیشنی دور کې داخلیری څرنگه
 چې دنیا زمونږ د سترگو ترمخ ده نو په دی خاطر مونږ د دی څخه څه
 ناڅه علم د عقل او تجربی په واسطه لاس ته راوستلی شو ، خو عقل دا نه
 شی معلومولای چې څه ډول اعمال آخرت ته گټه رسوی او څه ډول اعمال
 هلته د تباھی او بربادی باعث گرځی څرنگه چې د الله جل جلاله ذات په

نیو لیک

هرڅه علیم دی او په دی خاطر د هغه نازل کړی قوانین هم د دواړو جهانو د نیک بختی او کامیابی سبب گرځی .

شپږم دلیل:

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا [د البقره سورت 143 آیت]

عقلی قانون د افراط او تفريط څخه محفوظ نه وی خو د الله جل جلاله نازل کړی قانون په اعتدال او برابری ولاړ دی او اعتدال او برابروالی د افراط او تفريط نه غوره او بهتر دی انسانی عقل اعتدال ته راوړل که نا ممکن نه وی نو مشکل خو ضرور دی ځکه خاطر چې د هغی سره جوش او جذبه خامخا د تشدد په لور میلان لری ، په پخوانی مصری تهذیب او یونانی رومی تمدن کې ماده پرستی او حیوانی غوښتنی او د جسمانی ضروریاتو افراط او د روحانیت تفريط موجود وه، او د هغی زیادت او کموالی د انسانانو څخه ځناور او څیرونکې جوړ کړی وه، د بلی خوا رهبانیت ، بدمت او د جاهلو صوفیانو تصوف د جسم د ازارولو دوهمه انتها وه چې دا د اصلاح په ځای د وژنی او د ظلم دوهم ډول وه . بنسکاره ده چې د الله جل جلاله نعمتونه په خپل ځان حرامول ، خپل جسمانی صلاحیتونه تباہ کول او د دنیا د تعمیر او جوړونی یو ځای د هغی د ترک کولو رویه اختیارول ، اصلاح نه بلکه وړانیول دی ، عدل نه ، بلکه ظلم دی ، د نفس وژنه او د جسم تباہی ده ، خو د خپل جوړ کړی روحانیت توغ جگونکې د لږی مودی وروسته بیا بلی انتها ته ورسپړی ، او په لیدو لیدو کې د فقیری دا ځالی ، شاهی دربارونه وگرځیدل ، د هغوی عبادت ځایونه په قارون خانوبدل شوه په غاړوتلونکې اموخته خلک کله هم منځنی لار نه غوره کوی او نه په غاړوتلونکې خلک د تباہی په کندو کې د لویو څخه ځان ژغورلای شی .

د اوسنی وخت د دوه لویو نظامونو هم همدغه حال دی په سرمایه لرونکې نظام کې ملکیت فرد ته د غیر محدود او غیر مشروط ملکیت حق ورکړ شوی لیکن په اشتراکې نظام کې د وگړی ملکیت او نور ټول

نیو لیک

حقوق بی له یوه سره ختم کړی شوی دی .

په یوه نظام کې د وگړی په حقوقو کې افراط او په بل کې تفریط دی ، خو علیم او حکیم الله جل جلاله په اسلامی نظام کې د اعتدال او برابری منځنی لار اختیار کړی ده ، که عبادات دی یا معاملات ، که سیاسیات دی یا تعزیرات ، که اخلاقیات دی یا د صلح او جنگ قواعد ، د عقائدو څخه تر اعمالو پوری د اسلام هر حکم ، هر قانون او هر هدایت په اعتدال ولاړ دی او معتدل او برابر نظام هیڅکله د ظلم او فساد ذریعه نه گرځی .

اوم دلیل :

وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا [د ال عمران سورت 102 آیت]

عقلی قانون د اتحاد په ځای د افتراق او سبب گرځی دا نننی نړی د همدی عقلی او وضعی نظامونو په اساس په اختلافاتو او وینی تویونو بوخته ده ، خو د الله جل جلاله نازل کړی قانون د اتحاد ، یووالی او ورور ولی بهترینه او پایښتناکه ذریعه ده . په انسانی فهم او عقل کې توپیر یو لازمی شی دی همدا علت دی چې د اول نه نیولی تر اوسه پوری عقلاء فلاسفه او مفکرین هیڅکله هم یو شوی نه دی . د یونان حکماء سبعة چې د اساطین سبعة په نوم هم یادیرې د هغوی ترمنځ په ځینی بنسټیزو مسائلو کې ډیر زیات اختلاف موجود وه ، علامه شهرستانی رحمه الله علیه د الملل په دوهم ټوک کې د 61 مخ څخه تر 95 مخ پوری یعنی پوره 34 مخو کې د هغوی نظریات را اخستی دی ، او د اروپا د نورو فلسفیانو د اختلافاتو څخه خو نن هر یوه تعلیم یافته وگړی خبر دی د همدی عقلی توپیر په اساس نن بشریت په زرگونو ټوټو ویشل شوی دی بت پرست ، وطن پرست سیکولریست ، سوسیالیست ، فاشست .... هغه ټوټی او طبقی وی چې بنی نوع انسان ئی د همدی عقلیت پرستی په اساس تقسیم کړی دی او که نه نو " کان الناس امه واحده " ټول بشریت په یوی عقیددی وه ، او هغه د الله جل جلاله د حاکمیت عقیده وه ، د اسلامی نظام په بنیادی اصولو کې خو د سر د وینسته په اندازه هم اختلاف نشته او کوم

نیو لیک

چې په فروعی مسائلو کې موجود دی ، هغه د [اختلاف تنوع] د ډلې
 څخه دی یعنی په یوه کار کې یې څو طریقې ښوولی دی چې ټولې روا دی
 د دی فروعی مسائلو په اساس د افتراق پیدا کول د نفس د غوښتنې
 پیروی ده نه د اسلام پیروی .

اتم دلیل :

وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ [د البقره سورت 165 آیت]

د عقلی او وضعی قانون سره د انسان د زړه مینه نه پیدا کیږی ، همدا
 علت دی چې فلسفیانو دنیا کې نفرت کولو ته ترقی ورکړی وه. مگر تر
 اوسه یې د خلکو زړونه لاس ته نه دی راوړی ، خو د شرعی او الهی قانون
 سره د ایمان د خاوندانو د زړه مینه او محبت وی او د هغی پیروی کول
 عبادت او د ثواب کارگنې ، هر څوک په دی پوهیږی چې هر هغه څه چې په
 زړه کېځای پیدا کولی شی نو انسان د هغه د لاسته راوړو په خاطر سر
 ورکولو ته هم تیاریږی ، نو ښکاره ده چې د قانون د حکمرانی د قایمولو
 له پاره هیڅ حکومت د چا په کوراو سر د پولیسو پیره نه شی درولای تر
 هغه پوری چې په زړه کې د قانون احترام موجود نه وی ، نو مجرم په
 مختلفو قسمونو خپل ځان د قانون د پنځی څخه په څنگ کولی شی ، د
 امریکې ، انگلستان ، فرانسې او د اروپا د نورو ملکونو پولیس تجربه
 لرونکې هم دی او د نوی وسایلو خاوندان هم دی خو د دی سره سره بیا هم
 په دی هیوادونو کې د قانون ماتونی او نورو جرمونو زیاتوالی ورځ په ورځ
 صورت نیسی ، د قانون سره مینه د قانون جوړونکې سره د مینی نتیجه
 وی ، څرنگه چې د الله جل جلاله او د هغه رسول صلی الله علیه وسلم سره
 مینه ، د ایمان نښه ده نو په دی خاطر د هغه د جوړکړی قانون سره مینه
 هم د ایمان نښه او جز دی ، چې د هغی پابندی د مسلمان د زړه او ایمان
 سره تینگ اړیکې لری .

د عقل د هاکمیت اولین مخترع ابلیس دی

کله چې الله جل جلاله حکم وکړ چې آدم علیه السلام ته سجده وکړی

نیو لیک

نو ملائکو بی د څه ویلو څخه حکم و مانه او سجده ئی وکړه ځکه چې هغوی عقل او رای ته د حقیقی حاکم په مقابل کې هیڅ اهمیت نه ورکاوه خو ابلیس د الله جل جلاله د حکم د منلو څخه په دی اساس ډډه وکړه چې دا حکم د عقل په خلاف دی ، زه د اورڅخه پیدا شوی یم او آدم د ختی څخه پیدا شوی دی او د خاورو تر مخ تیتیدل د عقل نه لری ده ملائکې د الله جل جلاله منونکې دی او لعین ابلیس د عقل د حاکمیت قائل وه علامه شهرستانی رحمه الله علیه فرمایي چې : په مخلوق کې د ټولو نه لومړی شبه ابلیس لعین را پیدا کړه هغه د الله جل جلاله د حکم په مقابل کې عقل مستقل وگانه نو د نفس د غوښتنی پسی ولاړ او د خپلی تخلیقی مادی په اساس بی لویی وکړه 304.

د الهی حاکمیت منونکې د ملائکو تابع دی او د عقل د حاکمیت منونکې د لعین ابلیس تابع دی .

دوهم اصل شوری

د اسلامی حکومتی نظام او اسلامی سیاست دویم بنیادی اصل شوری ده ، یعنی د اسلامی ریاست مشربه هم د مسلمانانو د باوری وکیانو څخه د تشکیل شوی شوری له خوا ټاکل کیږی ، او د ټاکلو وروسته به ټولی مهمی او ارزښتناکه پریکړی د همدی مجلس د تأیید وروسته صورت نیسی نن سبا مسلمان سیاست پوهان شورائیت ته اسلامی جمهوریت وایی د عربی ادب ، حدیثو او فقهی په کتابونو کې د جمهور کلیمه د غلبی او اکثریت په معنا استعمالیږی ، د سنن ترمذی په یوه روایت کې هم " فی جمهور من العرب " کلیمه راغی ده 305.

خو د اوسنی وخت د جمهوریت رواج شوی کلیمه د عربی ژبی د ډیکشنری څخه نه ده اخستل شوی بلکه د [ډیموکراسی] د

304- الملل والنحل دریمه مقدمه لومړی ټوک 16 مخ

305 - سنن ترمذی ابواب الفتن باب ماجاء ان الخلفاء من قریش لومړی ټوک 56

نیو لیک

یونانی-کلیمی څخه اخستل شوی ، چې د هغی اصول تر پایه د اسلام په خلاف دی ، لکه څنگه چې ترمخه مو ولوستل چې د اسلامی جمهوریت اصطلاح خو حرامه نه ده خو د غلطی څخه د بچکیدو له پاره صحیح اسلامی اصطلاح " شورائیت " ده دا اصطلاح د قرآن او سنتو او همدا ډول د راشدینو خلفاؤ د سنتو سره مطابق ده چې د دی نه په خلکو کې د مطلق العنان حاکمیت او بی قیده آزادی د مشرکانه فکر د پیدا کیدو خطر هم نه شته ، سدباب الذریعه [د غلطیو او بدیو دروازی بندول] د شریعت مستقلة قاعده ده نو د دی قاعدی له مخی د جمهوریت استعمال پرینسودل وړ دی ځکه شورائیت بهترینه او مناسبه اصطلاح ده .

د شوری په ښکته قرآنی آیتونه

فِيمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ [د ال عمران سورت 159 آیت]

[ای پیغمبره ! دا د الله جل جلاله لوی رحمت دی چې ته د دی خلکو له پاره ډیر نرم خو په جوړ شوی یې که داسی نه وای او ته توند خو په وی او سخت زړی وی نو دا ټول به ستا له شاو خوا نه خواره شوی وو نو هغوی معاف کړی ، او د هغوی د خطاؤ ویننه د الله جل جلاله نه وغواړه ، او د دین په چارو کې هغو ته هم په مشوره کې برخه ورکړه ، بیا چې ستا اراده پر کومه رایه ټینګه شي نو پر الله توکل وکړه ، د الله جل جلاله هغه خلک خوښیږی چې د هماغه په ډاډینه کار کوي] .

ابن منظور رحمه الله علیه لیکي چې : الامر نقيض النهي .... والامر الحادثه [امر د نهی په مقابل کې دی او د امر معنا حادثه او واقعه هم راځی] 306.

د لغت د امامانو د دی تشریح څخه معلومیږی چې د امر معنا حکم او

نیو لیک

حکومت هم راخی او د مهمو او د [مهتمم بالشان واقعی] په معنا هم استعمالیږي ، او د آیت مفهوم دا دی چې ای نبی صلی الله علیه وسلم د حکومت په چارو کې او د مهمو واقعو په هکله د صحابو رضی الله عنهم سره مشوره کوه .

ابن جریر طبری ، امام جصاص حنفی ، امام بغوی ، امام فخرالدین رازی رحمہ ، امام قرطبی ، علامه نسفی ، علاوالدین بغدادی ، قاضی ثناء الله پانی پتی او علامه الوسی رحمہ الله علیہم علیه دی ټولو په خپلو تفسیرونو کې لیکلی دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د مشورې د اخستو حکم په دی خاطر ورکړ شوی وه چې امت ته د شورائیت سلسله سنت پاته شی ، ترڅو راتلونکې کې امت د آمریت په لاره ولاړ نه شی ، او د شورائیت په شرعی قاعدی باندی ټینگ او مستحکم واوسی د ذکر شوو مفسرینو رحمہ الله علیہم څخه د ځینو اقتباسات را نقل کوو : لیتبعه المؤمنون من بعده فیما حزبه من امر دینهم و یستنوا بسنته فی ذالک و یتخذوا المثال الذی راوه یفعله فی حیاته [د مشورې اخستولو حکم له دی امله ورکړل شوی وه چې ترڅو راتلونکې د ایمان خاوندان په مشورې اخستو کې د هغو دینی چارو په هکله چې هغوی ته پرمخ کې راځی ، د هغه صلی الله علیه وسلم پیروی وکړی او په دی هکله د هغه سنت د خپل ځان له پاره نمونه وگرځوی ، او همدا نمونه چې هغه به خپل ژوند کې پری عمل کړی وه د خپل ځان تگ لاره وټاکي] 307.

اراد ان یستن به من بعده [د حکم ورکولو مقصد دا وه چې د مشاورت په سنت کې امت د هغه پیروی وکړي] 308.

د وخت بیهقی قاضی ثناء الله پانی پتی رحمہ الله علیه فرمایلی دی چې : تمهید لسنه المشاوره للامه [دغی حکم په امت کې د مشاورت د

307 - تفسیر ابن جریر 4 ټوک 152 مخ د 1954 عیسوی کال د مصر چاپ

308 - زاد المسیر فی علم التفسیر د ابن جوزی لیکنه لومړی ټوک 488 مخ

1964 عیسوی کال د بیروت چاپ - تفسیر کبیر 9 ټوک 66 مخ

نيو ليک

سنت له پاره بنسټ کيښود [309].

په نبوي دور کې د شوري تاريخي غونډې

معاذ بن جبل رضي الله عنه د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه نقل کړی دی چې : اني فيما لم يوح الي كاحدكم [په کومو چارو کې چې وحی نه وی راغلی نو په هغوی کې زه ستاسی په شان یو انسان یم] [310].

امام جصاص رحمه الله عليه چې په 370 هجري قمری کال کې مړ شو فرمایي : رسول الله صلى الله عليه وسلم ته د مشوري حکم د هغه دیني امورو په هکله ورکړل شوی وه چې د هغه په هکله د الله جل جلاله له طرفه روښانه لارښوونه نه وه شوی او په هغه دنیا وی او انتظامی امورو هم ورته د مشاورت حکم شوی وه چې د هغه بنیاد په رای او غالب گمان ولاړ وی [311].

هغه د هری غیرمنصوص او مهمی معاملی په هکله مشوره کوله که څه هم هغه امور دیني احکامو پوری تړلی وه ، جنگ پوری تړلی وه او یا ئی د انتظامی معاملات پوری اړه درلوده ، دلته د مثال په توگه لس تاریخي نمونی وړاندی کيږی چې په کې ځینی داسی مثالونه هم شته چې ور څخه دا په ډاگه کيږی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د شوري د رای په مقابل کې خپله رای پری ایښی ده .

د اذان شوري

[لومړی هجري قمری کال] :

د انس بن مالک رضي الله عنه او ابن عمر رضي الله عنه څخه روایت دی چې د مدنی دور په اولو وختونو کې خلکو د لمانځه وختونه د خپل

309 - تفسیرمظهری 2 ټوک 153 مخ د هندوستان د هلی چاپ

³¹⁰ - مجمع الزوائد 9 ټوک 46 مخ (المناقب) .

³¹¹ - احکام القرآن للحصاص 2 ټوک 20 مخ

نيو ليک

خپل فکر مطابق ټاکل ، یوه ورځ د دی له پاره مشوره وشوه ځینو د یهودو د بوق تجویز وړاندی کړ او ځینی نورو د نصاراو د ناقوص پیشنهاد وکړ ، خو حضرت عمر رضی الله عنه دا پیشنهاد وکړ چې یو کس دی وټاکل شی چې د لمانځه په وخت کې خلک په لوړ غږ سره راوبولی ، هماغه وه چې په همدی پیشنهاد پریکړه وشوه او رسول الله صلی الله علیه وسلم د دی کار له پاره حضرت بلال رضی الله عنه وټاکه ، 312 بلال رضی الله علیه به په لوړ آواز خلکو ته الصلوه جامعہ ویل [ای خلکو د جمعی لونیخ تیار دی] ، خو وروسته عبدالله بن زید رضی الله عنه په خوب کې د اذان دا مروجہ کلیمات د چا څخه واوریدل نو بیا رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت بلال رضی الله علیه ته په هماغه کلیماتو د اذان کولو حکم وکړ ، چې وحی ئی هم په تائید کې راغله .

ابن حجر رضی الله عنه فرما یی چې: مبدا الاذان کان عن مشوره اوقعها النبي صلی الله علیه وسلم بین اصحابه حتی استقر برویا بعضهم و فیه مشروعیه التشاور فی الامور المهمه [اذان په مشوری سره شروع شوی دی ، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلو اصحابو رضی الله عنهم سره کړی وه وروسته بیا د ځینی صحابو د خوب په واسطه] مروجہ [اذان وټاکل شو 313].

دا حدیث د دی خبری دلیل دی چې په مهمو خبرو کې مشوره کول شرعی طریقہ ده .

د بخاری شمیری شمیری

[دوهم شمیری شمیری کمال]

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَفَّانُ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَاوَرَ حِينَ بَلَغَهُ إِقْبَالُ أَبِي سَفْيَانَ

312 - صحيح بخارى بدء الاذان لومړی ټوک 85 مخ

313 - فتح الباری بدء الاذان 2 ټوک 219 مخ

نيو ليك

قَالَ فَتَكَلَّمَ أَبُو بَكْرٍ فَأَعْرَضَ عَنْهُ ثُمَّ تَكَلَّمَ عُمَرُ فَأَعْرَضَ عَنْهُ فَقَامَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ
 فَقَالَ يَا أَيُّهَا تَرِيدُ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَمَرْتَنَا أَنْ نُحْيِيَهَا الْبَحْرَ
 لَأَحْيَيْنَاهَا وَلَوْ أَمَرْتَنَا أَنْ نَضْرِبَ أَكْبَادَهَا إِلَى بَرَكِ الْغِمَادِ لَفَعَلْنَا قَالَ فَتَدَبَّرَ
 رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّاسَ فَانْطَلَقُوا حَتَّى نَزَلُوا بَدْرًا وَوَرَدَتْ
 عَلَيْهِمْ رَوَايَا قُرَيْشٍ وَفِيهِمْ غُلَامٌ أَسْوَدٌ لَبِنِي الْحَجَّاجِ فَأَخَذُوهُ فَكَانَ أَصْحَابُ
 رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْأَلُونَهُ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ وَأَصْحَابِهِ فَيَقُولُ مَا
 لِي بِأَبِي سُفْيَانَ وَلَكِنْ هَذَا أَبُو جَهْلٍ وَعُتْبَةُ وَشَيْبَةُ وَأُمَيَّةُ بْنُ خَلْفٍ فَإِذَا قَالَ
 ذَلِكَ ضَرَبُوهُ فَقَالَ نَعَمْ أَنَا أَخْبَرْتُكُمْ هَذَا أَبُو سُفْيَانَ فَإِذَا تَرَكَوهُ فَسَأَلُوهُ فَقَالَ مَا
 لِي بِأَبِي سُفْيَانَ عَلِمْتُ وَلَكِنْ هَذَا أَبُو جَهْلٍ وَعُتْبَةُ وَشَيْبَةُ وَأُمَيَّةُ بْنُ خَلْفٍ فِي
 النَّاسِ فَإِذَا قَالَ هَذَا أَيْضًا ضَرَبُوهُ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَائِمٌ يُصَلِّي
 فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ انْصَرَفَ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَضْرِبُوهُ إِذَا صَدَقْتُكُمْ وَتَرَكَوهُ
 إِذَا كَذَبْتُكُمْ قَالَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذَا مَصْرَعٌ فَلَانَ قَالَ
 وَيَضَعُ يَدَهُ عَلَى الْأَرْضِ هَاهُنَا هَاهُنَا قَالَ فَمَا مَاطَ أَحَدُهُمْ عَنْ مَوْضِعِ يَدِ رَسُولِ
 اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

انس بن مالک رضی اللہ عنہ خخہ روایت دی چې رسول اللہ صلی اللہ
 علیہ وسلم د بدر د غزا په وخت کې [په لاره کې] د خپلو صحابو
 رضی اللہ عنہم سره مشوره وکړه ، حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ او
 حضرت عمر رضی اللہ عنہ خپله خپله رایې بنکاره کړه مگر هغه د انصارو
 د رای د معلومولو په خاطر چپ ناست وه ، نو په دی وخت کې سعد بن
 عبادہ انصاری رضی اللہ عنہ جگ شو او ویی ویل که چیری ته حکم
 وکړی نو مونږ د ریاب کې ټوپ وهلوه او د برک الغماد [یمن] پوری د
 خپلو آسونو زغلولو ته تیار یو- د دی خبری د اوریدو وروسته د تلوحکم

نيو ليك

.....
 وشو، او فوخ د بدر په خای کې خپلی مورچې سنبال کړې 314.
 امام نووی رحمه الله علیه فرمایي چې : و فیه استشاره الاصحاب و
 اهل الراي والخبره [د دی نه دا ثابتیږي چې د ملگرو او د رای د خاوندانو
 او باخبره خلکو څخه مشوره اخستل سنت دی] 315.
 د شوری د دی غونډی د گډونکو صحابو رضی الله عنهم وینا وی د
 سیرت په ټولو کتابونو کې موجودی دی .

د بدر د بندیانو په هکله شوری

[دریم هجری قمری کال]

"د بدر د بندیانو په هکله رسول الله صلی الله علیه وسلم په خپله د
 صحابوسره مشوره وکړه او ورته ئی وویل چې د بندیانو په هکله ستاسی
 نظر څه دی؟ ابوبکر رضی الله عنه وفرمایل چې فدیة تری واخلی او
 پریردی خو حضرت عمر رضی الله عنه وفرمایل، زما نظر خودا دی چې د
 هغوی څټونه ورپرېکړو ځکه چې دا خلک د کفر امامان او د دښمن
 سرداران دی ، رسول الله صلی الله علیه وسلم د ابوبکر رضی الله عنه د
 رای مطابق د هغوی څخه فدیة واخسته او خوشی یی کړل 316."
 ابن کثیر رحمه الله علیه د مسند احمد څخه دا حدیث په ډیر تفصیل
 سره رانقل کړی دی چې په هغه کې دا الفاظ هم راغلی دی : ناس یاخذ
 بقول ابوبکر رضی الله عنه وناس یاخذ بقول عمر رضی الله عنه ځینی
 خلکو د ابوبکر رضی الله عنه د خبری تائید وکړ ځینی نورو د حضرت
 عمر رضی الله عنه د خبری تائید وکړ ، لیکن وروسته د حضرت عمر
 فاروق رضی الله عنه په تائید کې آیت هم را نازل شو 317]

314 - صحیح مسلم کتاب الجهاد باب غزوه بدر

315 - نووی په حاشیه د قسطلان 401 مخ

316 - صحیح مسلم الجهاد باب الامداد بالملائکه فی غزوه بدر- سنن ترمذی

317 - تفسیر ابن کثیر 3 ټوک 246 مخ

نيو ليک

د اهد شوري

[درېيم هجري قمري کال]

د احد د غزا په وخت کې د رسول الله صلی الله عليه وسلم نظر دا وه چې د بنار په داخل کې مورچې جوړې کړي او د ځینې مشرانو صحابو رضی الله عنهم رای هم همداسی وه ، خو د ځوانانو رای دا وه چې د باندې ووځي او په ډگر د دښمن مقابلې وکړي ، نو هماغه وه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم د خپلې رائي په ځای د هغوی په رایه پریکړه وکړه او د احد د غره په لمنه کې ئې د جنگ محاذ جوړ کړ 318.

د خندق شوري

[پنځم هجري قمري کال]

د خندق [احزابو] د غزا په وخت کې رسول اکرم صلی الله عليه وسلم شوري راوغوښتله چې آیا د باندې ووځو او د جنگ محاذ جوړ کړو یا د بنار په داخل کې مورچې جوړې کړو سلمان فارسی رضی الله عنه د خندق د ویستلو مشوره ورکړه او د مسلمانانو دا نظر خوښ شو، نو هماغه وه چې په همدې نظر باندې د عمل کولو حکم صادر شو³¹⁹.

د خندق شوري د مصالحت په ځانظر

[پنځم هجري قمري کال]

د خندق د غزا په وخت کې د مسلمانانو محاصره ورځ چې ورځ تنگیده نو رسول الله صلی الله عليه وسلم د بنو غطفان مشرانو عینه بن حصن او حارث بن عوف سره د مدینې د باغونو د دریمې برخې د میوی په ورکولو د مصالحت او روغی جوړې خبرې وکړې ، ترڅو دا دواړه سرداران د قریشو د ملاتړ څخه لاس واخلي د محمد صلی الله عليه وسلم نظر همدا وه

318 - صحیح بخاری تعلیقا الاعتصام باب امرهم شوری بینهم 2 ټوک 1095

مخ - طبقات ابن سعد 2 ټوک 38 مخ ابن هشام 3-4 ټوک 63 مخ

³¹⁹ - ابن سعد 2 ټوک 66 مخ - ابن هشام 3-4 ټوک 224 مخ - الحلیبه 2 ټوک 640 مخ

نیو لیک

چې روغه جوړه دی وشى ، خو د آخری پریکړې تر مخه مشوره اخستل ضرور وگڼل شوه ، د انصارو د مشرانو څخه سعد بن معاذ رضی الله عنه او سعد بن عباده رضی الله عنه وویل چې که چیری دا د الله جل جلاله حکم وی نو مونږه منلی دی او که چیری ته د نبی صلی الله علیه وسلم په حیث د خپل حکم مطابق دا پریکړه کوی نو بیا هم زموږ قبوله ده خو که چیری حکم نه وی نو بیا مونږه دی روغی جوړی ته تیار نه یو ، رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وویل چې که چیری دا د الله حکم وایی نو ما له تاسی سره بیا مشوره نه کوله ، نو هماغه وه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلی رایی په نسبت د شوری رایی ته ترجیح ورکړه او د روغی جوړی د خبرو څخه تیر شو 320.

د ائلی په هکله شوری

[شپږم هجري قمري کال]

د بنوالمصطلق د غزا د سفر په وخت کې د منافقینو مشر عبدالله بن ابی بن سلول ، پرام المؤمنین حضرت عایشه رضی الله عنها باندي تهمت ولگاوه ، چې په مدینه منوره کې دی تهمت او پروپاگندی د طوفان شکل ونیوه - رسول الله صلی الله علیه وسلم د اسامه بن زید رضی الله عنه او حضرت علی رضی الله عنه سره د ام المؤمنین رضی الله عنها څخه د بیلیدو په هکله مشوره وکړه ، او بیا جومات ته ولاړ او په لویه غونډه کې یی وویل : ای مسلمانانو ! څوک به ما معذور وگڼی ، که چیری زه د هغه سړی په خلاف څه اقدام وکړم ، چې د هغی څخه ما ته تکلیف رارسیدلی دی [زما د بنځی په هکله] حال دا چې ، په الله عزوجل قسم چې ما ته د خپلی بنځی په باره کې د خیر پرته نور هیڅ نه دی معلوم - خو وروسته د النور سورت رانازل شو چې په کې د حضرت عایشی رضی الله عنها

³²⁰ - ابن سعد 2 ټوک 69 مخ - ابن هشام 3-4 ټوک 223 مخ - الکامل ابن الاثیر 2

ټوک 181 مخ الحلیبه 2 ټوک 640 مخ

نيو ليک

پاکوالی بیان شوی وه او په دی توگه تهمت جوړوونکې د سختی ناکامی سره مخ شول 321 .

د هدیبیبی شوری

[شپږم هجری قمری کال]

د حدیبیبی د غزا په وخت کې کله چې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم غدیر الاشطاط ته ورسید نو د مسلمانانو " خبری خانگی " هغه ته اطلاع ورکړه ، چې د مکې قریشو خپل نژدی قبایل را ټول کړی دی او غواړی چې تا بیت الله ته د تللو څخه منع کړی ، په دی وخت کې هغه وفرمایل ای مسلمانانو ! ما ته مشوره را کړی چې اوس باید کوم اقدام وشی آیا دا غوره ده چې د قریشو د دی دوستانو احابیشو په کورونو دی حمله وشی ابوبکر رضی الله عنه رای ورکړه چې تاسو د کعبی [بیت الله] د زیارت کولو په خاطر راغلی یاست نو د همدی غرض په خاطر مخکې ولاړ شی هرڅوک چې زمونږ مخه ونیسی نو مونږ به د هغه سره جنگیرو خو وروسته صلح وشوه 322 .

د هوازن د بندیانو په هکله شوری

[اتم هجری قمری کال] :

د حنین په غزا کې د هوازن د قبیلې شپږ زره کسان بندیان و نیول شول نو کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د طائف د محاصری څخه راستون شو نو په [جعرانه] کې تر یوه وخته پوری تم شو ، په دی خاطر چې دا خلک راشی او ایمان راوړی ، نو د هغوی مال او بندیان به بیرته ورکړل شی ، خو هغو خلکو په راتلو کې ځنډ وکړ ، نو د غنیمت مالونه و ویشل شوه ، خو کله چې د طائف اوسیدونکې پیښمانه شوه او راغلل نو محمد صلی الله علیه وسلم [عامه شوری] راوغوښته او ورته ئی وویل

³²¹ - صحیح بخاری المغازی غزوه بنوالمصطلق 2 ټوک 595

³²² - صحیح بخاری المغازی غزوه الحدیبیه 2 ټوک 600

نيو ليک

چې زه غواړم چې د دوی بنديان خوشی کړم تاسی هرڅوک چې په خپله خوښه خپل بندي آزاد وی آزادی ئی کړی او که نه نو هغوی به د معاوضی په بدل کې آزاد کړم خلکو وویل چې مونږ یی په خپله خوښه آزادو و خو محمد صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل : بیرته ولاړ شی او خپلو مشرانو [عرفاء] ته دا رای وویاست ، نماینده گان بیرته راستانه شول او ویی ویل چې ټول په دی خبره خوښ دی بیا نو رسول الله صلی الله علیه وسلم ټول بنديان خوشی کړل 323.

ه معاذ بن جبل رضی الله عنه په هکله شوری

[لسم هجری قمری کال] :

کله چې معاذ بن جبل رضی الله عنه د یمن والی ټاکل کیده نو شورای وغوښتل شوه ، د شورا غړو خپل خپل نظریات وړاندی کړل او د ډیر فکر او تعمق وروسته ئی حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه یمن ته ولیږه .
 فَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَّاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى لِلَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ [وَالَّذِينَ يَحْتَسِبُونَ كِبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ] [وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ] [د الشوری سورت 36 - 38 آیتونه]

[هغه څه چې تاسی ته درکړی شوی د دنیا د ژوند سامان دی او هغه څه چې د الله جل جلاله سره دی هغه ډیر غوره او دو امدار دی د هغه خلکو له پاره چې ایمان یی راوړی دي او پر خپل پروردگار توکل کوي ، هغه خلک چې له لوی گناهانو او بی حیایۍ د کارونو څخه ډډه کوي او کله چې غوسه شي نو عفه کوي ، اد هغه کسان چې د خپل رب حکم مني ، لمونځ قایموي خپلی چاري په خپل منځي مشوري سره سرته رسوي او کومه روزی چې مونږ دوی ته ورکړی ده له هغی نه لگښت کوي] .

323 - صحیح بخاری المعازی غزوه الحدیبیه 2 ټوک 612 - سنن ابوداود کتاب

نیو لیک

په دی آیت کې د ایمان د خاوندانو اوه ښکاره صفتونه ذکر شوی دی چې د دی له امله دوی د جنت حقدار گڼل کېږي :

توکل ، د لوی گناهونو او فواحشو څخه ځان ساتل ، معافی کول ، د الله جل جلاله هر حکم منل ، لمونځ کول ، مشوره کول ، مال خرڅول .

د مشورې یادوونه د لمانځه او انفاق ترمنځ شویده د کلام د دی وضاحت څخه معلومېږي چې د شورائی نظام جوړول د لمانځه په څیر د فرایضو له ډلې څخه دی چې د ایمان د خاوندانو یو ښکاره صفت دی .

د هغو یولسو مفسرینو ذکر چې تر مخه شوی دی ټولو لیکلی دی چې د " امرهم شوری بینهم " څخه مقصد دا دی چې په غیرمنصوصو معاملاتو کې په مشورې سره پریکړه کول پر مسلمانانو لازم دی ، او دا یو ټینګ او کلک حکم دی .

ابوبکر رازی جصاص رحمه الله علیه فرمایي چې : یدل علی جلاله موقع المشوره لذکره مع الایمان و اقامه الصلوه و یدل علی انا مامورون بها [دا حکم د مشورې په عظمت باندې دلالت کوي ځکه چې ذکر یې د ایمان او لمونځ سره شوی دی ، او دا ددی خبری دلیل هم دی چې مونږ مامور شوی یو چې مشوره به کوو] .

امام رازی رحمه الله علیه فرمایي چې : اذا وقعت بینهم واقعه اجتمعوا و تشاوروا فائنی الله علیهم ای لاینفردون برای بل ما لم یجتمعوا علیه لا یقدمون علیه [کله چې د هغوی ترمنځ کومه معامله را پیدا شي نو بیا هغوی غونډه رابولي او مشوره کوي- په دی خاطر الله جل جلاله د هغوی تعریف کړی ، چې انفرادی [ځانگړی] رای نه اختیار وی ، بلکه هغی پوری چې اجتماعی پریکړه ونه شي ، هیڅ اقدام نه کوي 324 .

فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا

[د البقره سورت 233 آیت]

[خو که دواړه خواوی په خپل منځی موافقه او مشورې سره یې له تی

نيو ليک

بيلول غواړي د دې خبرې څه باک نشته] .

که څه هم دا آيت د سياست البيت پوري اړه لري خو د کوچني د شيدوڅخه د لري کولو په کار کې ئي هم د شورائيت د اصولو مراعات ضروري گڼلي دي ، د دې څخه دا خبره را په ډاگه کيږي چې د سياست البيت [کورني حکومت] په شان د سياسي مدينه د [قومي سياست] پريکړي هم د اهل الراي په مشوره کول په کار دي لکه څنگه چې دکور په سياست کې د کوچنيانوگټي په نظرکې دي همدا ډول په ملکي سياست کې هم د خلکوگټي او روزل تری مقصد دي ، نو په دې خاطر د شورائيت د حکم پابندي په دواړو کې ضروري ده .

دوهمه خبره د دې آيت څخه هم دا معلوميږي چې د بنځو څخه هم مشوره اخستل کيږي خصوصا په هغه امورو کې چې هغه د اولاد د تربيت او روزني پوري تړلي وي ، ځکه چې په هغی کې د بنځو تجربه د نارينو څخه زياته ده .

د شوروي په هکله

د رسول الله صلی الله علیه وسلم اهدايت

عن علي رضي الله عنه قال قلت يا رسول الله صلى الله عليه وسلم ان نزل بنا امر ليس فيه بيان امر و لا نهي فما تامرون؟ قال شاوروا فيه الفقهاء العابدین و لا تمضوا فيه رای خاصه

[حضرت علي رضي الله عنه پوښتنه وکړه ، يا رسول الله صلى الله عليه وسلم که چيري زمونږ ترمنځ کومه داسی موضوع را پيدا شي چې د هغه په هکله نه امر وي نه نهی ، نو د داسی پيښی په هکله تاسو څه فرمايی رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل چې په دې کله د عابدينو او ديانت لرونکو فقهاو سره مشوره وکړي او ځانگړی رای اختيار نه کړي] .325

نیو لیک

.....
 د حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہ د همدا رنگ سوال په ځواب کې رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم وفرماییل چې : تجعلونه شوری بین العابدین من المؤمنین و لا تقضونه برائی خاصه [دا معامله د عبادو مسلمانانو شوری نه حواله کړی او ځانگړی پریکړه مه کوی] 326.

عن ابی هریره رضی اللہ عنه قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم اذا كانت امراءکم خیارکم و اغنیاءکم سمحاءکم و امورکم شوری بینکم فظهر الارض خیرلکم من بطنها و اذا كانت امراءکم شرارکم و اغنیاءکم بخلاءکم و امورکم الی نساءکم فبطن الارض خیر لکم من ظهرها [کله چې ستاسی حکمرانان ستاسی د بنو خلکوڅخه وی ستاسی دولت مند خلک سخیان او او ستاسی چاری د مشوری په اساس مخته ځی نو د ځمکې مخ تاسی ته د ځمکې د گیدې نه بهتر دی ، خوکه ستاسی حکمرانان ستاسی د بدترینو خلکو څخه وی ، او ستاسی دولت مند خلک بخیلان وی او ستاسی چاری د بنځو په غاړه وی] اصل پریکړه د هغوی په لاس کې وی [نو بیا د ځمکې گیده د هغی ترمخ تاسی ته بهتره ده] 327.

په دی حدیث شریف کې ئی د آرام ژوند د تر سره کولو له پاره درې شیان ډیر ارزښتناک بنوولی دی او هم دغه درې شیان د اسلامی ریاست او صالحی ټولنی بنسټیز شرطونه دی : صالح قیادت - د غریبانو کفالت - شورائیت

عن عایشه رضی اللہ عنه قالت مارئیت رجلا اکثر استشاره للرجال من رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم [حضرت عایشه رضی اللہ تعالی عنها فرمایي چې ما داسی څوک نه دی لیدلی چې د رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم څخه زیات د خلکو سره مشورکونکو اوسی] 328.

³²⁶ - مجمع الزوائد لومړی ټوک 178 مخ - کنز العمال 5 ټوک 812 مخ

³²⁷ - مشکوه کتاب الرقاق باب تغیر الناس

³²⁸ - سنن ترمذی کتاب الجهاد د ابی هریره په روایت لومړی ټوک 241 مخ -

معالم التنزیل ال عمران سورت 159 آیت

نیو لیک

.....
 عن سهل بن سعد الساعدي رضي الله عنه عن رسول الله صلى الله عليه وسلم ما شقى عبد قط بمشوره وما سعد باستغنا راى [رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلى دى چې مشوره كوونكې سړى هيڅكله د حق څخه نه بى برخى كيږي او خپله راى خوښوونكې او پوره گڼوونكې ، خپل غرضى سړى هيڅكله سعيد [نيك بخت] نه گرځي 329 .
 يعنى ملوكيت او آمریت د شقاوت او بد نصيبي لار ده او شورايت د سعادت او خوش نصيبي لار ده .

عن ابى هريره رضى الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم المستشار مؤتمن [د چا څخه چې مشوره اخستل كيږي هغه معتمد او باورى وي] 330 .

د شورى غړى بايد هغه څوك وي چې د هغه په ديانت او امانت باندې اعتماد او باور موجود وي ځكه چې مشوره يو ډول امانت دى او په مشوره وركونكې باندې فرض دى چې په هغى كې خيانت ونه كړي او د پوره غور و تعمق نه وروسته د پوره ديانت او پوره ايماندارى سره صحيح رايى وركړي .

عن ابى هريره رضى الله عنه قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من استشاره اخوه المسلم فاشار عليه بغير رشد فقد خانه و من افتى فيتا بغير ثبت فاثمه على من افتاه [د چا څخه چې د هغه مسلمان ورور مشوره وغواړي او هغه ورته د حق په خلاف مشوره وركړي نو هغه د خپل ورور سره خيانت كړى او كوم مفتى چې د تحقيق پرته فتوى وركړه نو گناه به د فتوى وركونكې په غاړه وي] 331 .

³²⁹ - تفسير قرطبي 4 ټوك 251 مخ د 1967 عيسوى كال د مصر چاپ
³³⁰ - سنن ابوداود كتاب الادب باب فى المشوره 5 ټوك 345 مخ - جامع ترمذى باب الاستيذن والادب 2 ټوك 124 مخ - الادب المفرد د امام بخارى رحمه الله عليه سره د شرح فضل الله الصمد لومړى ټوك 384 مخ د عيسوى كال 1969 د چاپ
³³¹ - الادب المفرد لومړى ټوك 352 مخ - سنن ابى داود كتاب العلم 4 ټوك 66 مخ

نیو لیک

امام محمد بن اسماعیل بخاری ، امام ابوداود ، او امام ترمذی رحمه الله عليهم په خپلو کتابونو کې د مشورې د اهمیت او ضرورت د ثابتولو په خاطر ځانگړې ابواب قائم کړي دي .

دامام بخاری رحمه الله عليه د قایم کړي باب عنوان دا دی [باب قول الله وامرهم شوری بینهم و شاورهم فی الامر و ان المشاوره قبل العزم و التیین لقوله فاذا عزمتم فتوکل علی الله فاذا عزم الرسول الله صلی الله علیه وسلم لم یکن لبشر التقدم علی الله ورسوله] مشوره د پریکړې او د حق د واضح کیدو تر مخه کیږي کله به چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د مشورې وروسته او یا د وحی په اساس کومه پریکړه وکړه نو بیا هیڅ یو بشرته د الله جل جلاله او د هغی د رسول صلی الله علیه وسلم تر مخه کیدو د حق نه شته [332] .

جلال الدین سیوطی رحمه الله عليه چې په 911 هجری قمری کال مړی شوی دی په الخصائص الکبری کې یو ځانگړی فصل ترتیب کړی چې عنوان یی دی باب اختصاصه بوجوب المشاوره [د مشورې وجوب د رسول الله صلی الله علیه وسلم خصوصیت وه .

د دی باب څخه مقصد دا دی چې په نبی کریم صلی الله علیه وسلم باندی په غیرمنصوص امورو کې د خپلو اصحابو رضی الله عنهم سره مشوره کول واجب وه او دا د هغه امتیازی خصوصیت وه ، د دی باب د ثبوت له پاره ډیر روایتونه رانقل شوی دی 333 .

د تیرو شوو انبیاء وروسته به نور پیغمبران او رسولان هم راتلل نو په دی خاطر په هغی وختونو کې د مشورې اخستو ته دومره اهمیت نه وه ورکړل شوی خو څرنگه چې د محمد صلی الله علیه وسلم څخه وروسته هیڅ پیغمبر نه شی راتلای ، نو په دی خاطر هغه ته د خپلو اصحابو رضی الله عنهم سره د مشورې کولو له پاره تاکید وشو ترڅو راتلونکي امت د ده

³³² - صحیح بخاری باب الاعتصام 2 ټوک 1095 مخ

³³³ - الخصائص الکبری 2 ټوک 230 مخ

نیو لیک

په اسوه حسنه باندی عمل وکړی او د ورپسین شوو معاملو په هکله د فقهاو ، عابدینو د مشورې او اجتهاد په واسطه حکم معلوم کړی .

د شوری په هکله

د راشدینو خلفاء تابعه ٥ :

بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَشَاوِرَهُمْ فِي الْأَمْرِ وَأَنَّ
 الْمَشَاوِرَةَ قَبْلَ الْعَزْمِ وَالتَّيْبِينَ لِقَوْلِهِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِذَا عَزَمَ
 الرَّسُولُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكُنْ يَنْشُرُ التَّقَدُّمَ عَلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَشَاوَرَ
 النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصْحَابَهُ يَوْمَ أُحُدٍ فِي الْمَقَامِ وَالْخُرُوجِ فَرَأَوْا لَهُ
 الْخُرُوجَ فَلَمَّا لَبَسَ لَأَمْتَهُ وَعَزَمَ قَالُوا أَيْمَنَ فَلَمْ يَجِبْ إِلَيْهِمْ بَعْدَ الْعَزْمِ وَقَالَ لَا يَنْبَغِي
 لِنَبِيِّي يَلْبَسُ لَأَمْتَهُ فَيَضَعُهَا حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ وَشَاوَرَ عَلِيًّا وَأَسَامَةَ فِيمَا رَمَى بِهِ أَهْلُ
 الْإِفْكِ عَائِشَةَ فَسَمِعَ مِنْهُمَا حَتَّى نَزَلَ الْقُرْآنُ فَجَلَدَ الرَّامِينَ وَلَمْ يَلْتَفِتْ إِلَى
 تَنَازُعِهِمْ وَلَكِنْ حَكَمَ بِمَا أَمَرَهُ اللَّهُ وَكَانَتْ الْأَيْمَةُ بَعْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
 وَسَلَّمَ يَسْتَشِيرُونَ الْأَمْتَاءَ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ فِي الْأُمُورِ الْمُبَاحَةِ لِيَأْخُذُوا بِأَسْهَلِهَا فَإِذَا
 وَضَحَ الْكِتَابُ أَوْ السُّنَّةُ لَمْ يَتَعَدَّوهُ إِلَى غَيْرِهِ افْتِدَاءً بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 وَرَأَى أَبُو بَكْرٍ قِتَالَ مَنْ مَنَعَ الزَّكَاةَ فَقَالَ عُمَرُ كَيْفَ تُقَاتِلُ النَّاسَ وَقَدْ قَالَ
 رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمِرتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا
 اللَّهُ فَإِذَا قَالُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا وَحِسَابُهُمْ
 عَلَى اللَّهِ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ وَاللَّهِ لَأُقَاتِلَنَّ مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ مَا جَمَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
 عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ تَابَعَهُ بَعْدَ عُمَرَ فَلَمْ يَلْتَفِتْ أَبُو بَكْرٍ إِلَى مَشُورَةٍ إِذْ كَانَ عِنْدَهُ
 حُكْمُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الَّذِينَ فَرَّقُوا بَيْنَ الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ
 وَأَرَادُوا تَبْدِيلَ الدِّينِ وَأَحْكَامِهِ وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ
 فَاقْتُلُوهُ وَكَانَ الْقُرَاءَةُ أَصْحَابَ مَشُورَةٍ عُمَرَ كُهُولًا كَانُوا أَوْ شُبَّانًا وَكَانَ وَقَافَا
 عِنْدَ كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ

نیو لیک

د نبی اکرم صلی الله علیه وسلم وروسته د مسلمانانو حکمرانانو به د هغه خلکو سره مشوره کوله چې په خپل دیانت او امانت کې به د اعتماد وړ وه او د دین په هکله به ورته پوره پوهه حاصل وه ، دا مشورې به په مباحاتو کې کیدلې [غیرمنصوص] ، ترڅو د ټولو آسانه او گټه وړه لار اختیار شي خو کله به چې د قرآن یا سنتو واضح حکم پیدا شو نو د هغې څخه بل طرف ته مخ نه اړوه ، د هغوی دا تگ لاره د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د پیروي په اساس وه .

دا الاثمه څخه مقصد راشدین خلفاء او صحابه رضی الله عنهم او تابعین رحمہم الله علیهم دی ، دا د هغوی ځانگړی لار وه چې په ټولنیزو معاملو کې به ئی د خپلې ځانگړې رای په نسبت د شوترجیح او برتری ورکوله ، د دی عباراتو څخه دا هم څرگندیږي چې د راشدینو خلفا رضی الله عنهم په دوره کې امناء او د علم خاوندان [د قوم معتمد و او باوری] خلک به د شوری په غونډه موجود وو [334 .

فان اعیاه ای ابابکر رضی الله عنه ان یجد فیہ سنه من رسول الله صلی الله علیه وسلم جمع رؤوس الناس و خیارهم فا ستشارهم فاذا اجتمع رائهم علی امر قضی به ، و فی کنز العمال و کذالک کان یفعل عمر رضی الله عنه [که چیرې ابوبکر رضی الله عنه ته به د کومی معاملې د پریکړې له پاره د رسول الله صلی الله علیه وسلم سنت په لاس ورنه غلغل نو د خلکو مشران [وکیلان] او د هغوی څخه نیک او پوه خلک به ئی راغونډول او بیا به ئی د هغوی سره مشوره کوله ، کله به چې هغوی په کومه خبره متفق شو ، نو د همغی مطابق به ئی پریکړه کوله حضرت عمر رضی الله عنه هم همداسی کول [335 .

و کان القراء اصحاب مجالس عمر رضی الله عنه و مشاورته کهولا

³³⁴ - - الدرامی لومړې ټوک 58 مخ د 1978 عیسوی کال د مصر قاهره چاپ - کنز العمال په حاشیه مسند احمد 2 ټوک 166 مخ - فتح الباری 17 ټوک 105 مخ
³³⁵ - صحیح بخاری کتاب التفسیر 2 ټوک 669 مخ - الاعتصام 6 ټوک 1082 مخ

نیو لیک

کانونا او شبانا و فی روایه شبایا [د حضرت عمر رضی الله عنه د مجلس غری ، زاره وه او که خوانان ، ټول د قرآنی علومو پوهان وه] 336.

حضرت عثمان رضی الله عنه په خپله لومړی وینا کې ویلی وه چې د کتاب او سنتو وروسته به زه د هغی پریکړی پابند اوسم په کومی چې ستاسو رای یو شان وی 337 .

قال الحسن البصری رحمه الله علیه ما استشار قوم قط الا هدوا لا فضل ما بحضرتهم ثم تلا و امرهم شوری بینهم [حسن بصری رحمه الله علیه فرمایي چې هر هغه قوم چې په مشورې یی عمل کړی وی نوهغو ته د نیکی او ښه رای توفیق ورکړل شوی دی] 338.

د پوهانو وینا وی :

ما استنبط الصواب بمثل المشاوره ولا حصنت النعم بمثل المواسات ولا اكتسبت البغضاء بمثل الكبر [صحيح او ښه رای د مشورې وروسته لاس ته راځی او په نعمتونو کې برکت د انسانانو سره د همدردی په واسطه پیدا کیږی او بغض او دښمنی د کبر او غرور نه را پیدا کیږی] .

د ریاست مشورته د شوری

د رایی د رد کولو حق نشته

ځینی خلک په دی ناپوهی کې دی چې امیرالمومنین ته دا حق ورکړل شوی دی چې د شوری رای او پریکړی رد کړی چې دا کار بالکل د شرعی اصولو خلاف دی .

O د "امرهم شوری بینهم" د تفسیر په هکله چې د تفسیرد پوهانو او صالحینو سلفو رحمهم الله کومی ویناوی ترمخه نقل شوی دی په هغی کې دا خبره په ډیر وضاحت سره بیان شوی ده چې د ځانگړی رای په مقابل کې د شوری د پریکړی پابندی واجب ده ، او شورائیت یو لازم الاتباع

336 - تاریخ طبری 5 ټوک 159 مخ

337 الادب المفرد لومړی ټوک 351 مخ

338 - زادالمسیر لومړی ټوک 441 مخ

نیو لیک

.....
قانون دی ، د حضرت علی رضی الله عنه او حضرت ابن عباس رضی الله عنه د روایتونو له مخی حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم د فقهاو او عابدینو څخه د مشورې اخستلو حکم کړی دی او د ځانگړې رای د اختیارولو څخه ئی منع راوړی ده " ولا تمضوا فیہ رای خاص ولا تقضونه برای خاصه " د راشدینو خلفاء د سنت ذکرهم شوی دی چې د " روس الناس او خیار الناس او الامناء " [د قوم د بهترینو او باوری نماینده گانو پریکړی به ئی عملی کولی د ملوکیت او خلافت ترمنځ اساسی توپیر هم دا دی چې خلیفه د شوری پابند وی او پادشاه د شوری پابندی ضروری نه گنی او که نه مشوری په خپله پادشاه هم وکړی که د هغه طبیعت ئی غواړی منی بی او که نه د ټول قوم متفق نظر هم رد کولای شی .

O له دی نه پرته ، د ویتو د حق د نه حصول یولوی دلیل دا هم دی چې خلیفه د شوری له خوا ټاکل کیږی او هغه د قوم د وکیل حیثیت لری ، چې د هغوی له خوانه د ورکړل شوو اختیاراتو په اساس د مملکت نظم و نسق پرمخ وړی ، د شوری د پریکړی رد کول د هغه اعتماد د لاسه ورکولو سره برابر دی ، کوم چې شوری په ده کړی وه او د اعتماد او اختیار پرته هغه شرعا د حکومت په منصب نه شی پاته کیدای .

O که چیری دا غلطه خبره د یوی مفروضی په طور ومنو چې د ریاست مشر ته د [ویتو] حق ورکول شوی ، نو د دی حق استعمال که شرعا واجب نه وی نو ډیرنه ډیر د یومباح امر درجه خو به ورته ورکړل شوی وی ، او [سد باب الذریعه] د قاعدی له مخی کله چې یو روا بلکه مستحب کار هم د فساد او خرابی د را پیدا کیدو سبب گرځی ، نو هغه کار ممنوع کیږی په رسول الله صلی الله علیه وسلم او راشدینو خلفاء رضی الله عنهم د مسلمانانو سل په سلوکې باور وه نو په دی خاطر که چیری هغوی د شوری پریکړی رد کړی هم وی نو خلکو دا خبره قبلوله خو په اوسنی وخت کې به هغسی حکمران له کومه راشی ؟ چې په هغی دی د مسلمانانو اعتماد دومره ډیر وی چې هغه دی د شوری پریکړی د قرآن او سنت د دلیل پرته د

نیو لیک

خپلی ذاتی رای په اساس رد کړی او بیا دی هم دا همغسی باوری او معتمدوی په اوسنی وختونو کې د خپل غرضی او جاه طلبی مرضونه په عام ډول خپاره شوی دی او د اخلاص، د الله جل جلاله څخه د ویری، تواضع او فروتنی صفات کوم شوی دی نو په دی وخت کې د حکمرانو په لاس کې د ویتو سلاح ورکول د ظالمانه نظام دروازه پرانستل دی، د شلمی عیسوی پیړی او پنځلسمی هجری پیړی حکمرانان د راشدینو خلفاء سره مقایسه کول ډیره غلطه خبره ده ځکه چې هغوی ته په خپله رسول الله صلی الله علیه وسلم د جنت زیری ورکړی وه او د راشدین المهدین په لقب ئی یاد کړی وه او د دی زمانی ډیر متقی او عابد سپی هم د دی اسلحی د غلط استعمال نه ځان نه شی ساتلای، نو که په اوسنی وخت کې د حکومت کوم مشر د شوری د مجلس اتفاقی فیصله رد کړی نو د هغی معزولول ضروری دی، تر څو پوری چې د معزول کیدو توره د هغه په سر سوره وی نو هغه به هیڅکله د ظلم، استبداد، آمریت او مطلق العنانی لار اختیار نه کړی، او د قرآن او سنتو وروسته به د ملت د نمایندگانو د پریکړو پابند اوسی، ملت به هم په پراخه سینه د هغه اطاعت کوی.

قاضی عبدالحق ابن غرناطی رحمه الله علیه چې په 546 هجری قمری کال کی مړی شوی دی فرمایلی دی چې:

الشوری من قواعد الشریعه و عزائم الاحکام من لایستشیراهل العلم والدين عزله واجب هذا ما لاختلاف فييه و قدمدح الله المؤمنین بقوله وامرهم شوری بینهم [شورائیت د شریعت بنیادی قاعده او لازمی قانون دی، کوم حکمران چې د دینداره علماو څخه مشوره نه اخلی، د هغه عزل کول واجب دی په دی هکله هیڅوک اختلاف نه لری] 339.

لوی فقهه ابن خويزمندان رحمه الله علیه فرمایلی دی:
حاکم ته په دینی امورو کې د علماو د خاوندانو څخه مشوره اخستل

نیو لیک

واجب دی او په جنگی امورو کې د جنگ د ماهرینو څخه مشوره اخستل په کار دی ، او د ملت د بنیګڼو له پاره د ملت د وکیلانو [وجوه الناس] څخه مشوره اخستل په کار دی او د مملکت د مصالحو یعنی د ترقی او تعمیر په امورو کې د سکرترانو و زیرانو او نورو لاس لاندی حکامو څخه مشوره اخستل په کار دی 340.

شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله علیه فرمایي چې : لاغنی لولی الامر عن المشاوره [حکمران ته روا نه ده چې خپل ځان د مشوری څخه بی پروا [مستغنی] وگڼي] 341.

سید جمال الدین افغانی رحمه الله علیه فرمایي چې : هغه ملت چې په خپلو کړو وړو کې په خپله د پریکړی اختیار ونلری او په ولسی امورو او د ملی بنیګڼو په کارونو کې د هغوی مشوری او غوښتنی داخلی نه وی ، یا ملت د داسی یوه حکمران د لاس لاندی وی چې د هغه اراده قانون او د هغه غوښتنه د حکومت نظام وی ، څه چې غواړی کوی ئی او څنگه یی چې زړه غواړی هسی حکم کوی ، نو داسی ملت به هیڅکله په یوه حال پاته نه شی او نه به ترقی وکړی 342.

شیخ محمد عبده فرمایي چې : د شریعت د واجباتو څخه یو واجبی امر شورا ئیت دی ، که مونږ دا حکم په شریعت کې واجب گرځول شوی پریرېدو نو مونږ به د ښکاره گناه مرتکب گرځیدلی یو .

د بغداد د پوهنتون پروفیسور عبدالکریم زیدان وایی چې : کله چې د ریاست مشر د مشاورت حکم ترک کړی ، نو هغه د قدرت نه لری کول په کار دی ځکه چی مشاورت د دی حقیقت ښکار ندوی دی چې اصل اختیارات د اسلامی ټولنی په لاس کې دی او د حکومت مشر د ټولنی

³⁴⁰ - تفسیر قرطبی 4 ټوک 250 مخ

³⁴¹ - السیاسه الشرعیه 7 فصل 157 مخ

³⁴² - ثلاثه من اعلام الحریه له قدری څخه 134 مخ - نظام الحکم فی الشریعه

والتاریخ د طافر قاسمی لیکنه 74 مخ د 1970 عیسوی کال بیروت چاپ

نیو لیک

وکیل دی نه چې خپل اختیاره او مطلق العنان 343 .

هغه خلک چې امیر ته د ویتو حق ورکوی هغوی د ال عمران 159 آیت دلیل نیسی چې په هغه کې ویل شوی دی چې کله ته پریکړې وکړې نو بیا په الله باندې تکیه وکړه دا خلک وائی چې د "عزمت" څخه دا څرگندیږي چې د شوری د پریکړې په خلاف پریکړه کول او عزم کول هم روا دی حال دا چې د دی آیت مقصد د مشوری څخه وروسته عزم دی حضرت علی رضی الله عنه څخه چا پوښتنه وکړه چې د عزم څخه مقصد څه دی؟ هغه وفرمایل:

مشاوره اهل الراي ثم اتباعهم [د رای د خاوندانو سره مشوره کول او بیا د هغوی د پریکړې پیروی کول] 344.

د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دی حدیث څخه دا په ډاگه کیږي چې د عزمت څخه مقصد د شوری د پریکړې په نافذولو کې عزم او توکل دی د هغوی د پریکړې رد ول تری مقصد نه دی.

دوهم دلیل دا وړاندی کیږي چې حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه د ذکات د نه ورکونکو په خلاف اقدام وکړ او د حضرت عمر رضی الله عنه او د شوری رای ئی مسترد کړه حال دا چې د ابوبکر رضی الله عنه دا اقدام د هغه د ذاتی رایی پوری تړلی نه وه بلکه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د حدیث مطابق وه او د حدیث په موجودیت کې د شوری رای ته کوم قانونی حیثیت نه پاته کیږي.

امام بخاری رحمه الله علیه فرمایي چې: ابوبکر رضی الله عنه له دی امله د مشوری په لور څه توجه ونه کړه چې د هغه سره د رسول الله صلی الله علیه وسلم پریکړه د هغه خلکو په هکله چې د لمانځه او د ذکات ترمنځ توپیر راوړی او د دین د احکامو بدلول غواړی موجوده وه 345.

343 - اصول الدعوه 169 مخ 197 عیسوی کال د عراق بغداد چاپ

344 - تفسیر ابن کثیر 2 ټوک 142 مخ [ال عمران سورت 159 آیت]

345 - صحیح بخاری کتاب الاعتصام 2 ټوک 1096 مخ

نیو لیک

دریم دلیل دا دی چې حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه د
 اسامه رضی الله عنه د لنبکر روانیدل ونه ځنډول او مشوری ته یې هیڅ
 توجه ونه کړه حال دا چې دا پریکړه په خپله رسول الله صلی الله علیه وسلم
 په خپله ژوند کې کړې وه او د هغې د بدلولو اختیار هیچاته نه وه ورکول
 شوی ځکه چې په نبوی دور کې د څرگندو پریکړو د بدلولو حق شوری ته
 هم نه وه ورکړی شوی.

العرفاء

[د ملت نمایندگان] :

اوس دا پوښتنه را منځ کېږي چې د کومو خلکو څخه مشوره واخستل
 شی، ښکاره ده چې د ټولو مسلمانانو څخه چې شمیرې سلگونو میلیونو
 ته رسیږي په ځانگړې توگه مشوره نه شی اخستل کېدای او نه ټول
 غونډې ته رابلل کېدای شی، د دی پوښتنې ځواب دا دی چې د
 مسلمانانو د باوري او معتمدو نماینده گانو څخه باید مشوره واخستل
 شی د ملت دغی نماینده گانوته په حدیث کې عرفاء ویل شوی دی [په
 ملی چارو پوه مشران] .

قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان العرافه حق و لابد للناس من
 العرفاء ولكن العرفاء فی النار [د علاقې نمایندگي ضروري ده او خلکو
 ته د نماینده ټاکل هم لازمی دی خو خراب او بد نمایندگان به په جهنم کې
 وي] 346.

عرفاء د عریف جمع ده چې معنا یې " القیم و السید لمعرفته بسیاسه
 القوم [مدبراو منتظم ، سرداراو مشر چې د قوم په سیاسي لارو چارو پوه
 وي] .

ابوسلیمان خطابی رحمه الله علیه فرمایي چې : العریف القیم
 بامر القبيله والمحلله یلیامورهم ویتعرف الامیر منهم احوالهم [عریف

نیو لیک

هغه چا ته ویل کیږي چې د خپلي قبیلې یا محلي منتظم وی او د هغوی د معاملو مسئولیت په غاړه ولري ، امیرالمومنین د دی قبیلې او محلي حالات د همدی په واسطه ځانته معلوموي [.

لکه چې شاعروائی :

اوکلما وردت عکاظ قبيله بعثوا الی عریفهم یتوسم

[د عکاظ میلی ته چې کله کومه قبيله راځي نو هغه خپل عریف یعنی مشر او مسئول نماینده ما ته راستوی او زه د هغه څخه حالات معلوموم]
347.

په صراح اللغات کې د عریف ژباړه په دی ډول شوی ده " شناسنده وکارکذارقوم "

لکه څنگه چې تر مخه مو د هوازن د بندیانو په هکله د صحیح بخاری حواله ذکر کړه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د عرفاء و یعنی د مسلمانانو د نمایندگانو د رای د اخستلو وروسته ټول بندیان خوشی کړل نو د دی څخه دا معلومیږي چې په هغه وخت کې هم د ملت نمایندگان موجود وه چې هر یو د خپلي قبیلې معتمد او باوری وه. همدغو عرفاؤ ته په نننی اصطلاح کې د نمایندگانو غونډه یا پارلمان ویل کیږي او امیرالمومنین د همدوی څخه د مشورې اخستلو پابند وی .

نقباء :

عرفاؤ ته نقباء هم ویل کیږي موسی علیه السلام هم د بنی اسرائیلو له پاره دولس نقباء ټاکلي وه چې د خپلو قبیلو نمایندګي به ئی کوله .

الله جل وعلی شانہ فرمایي چې:

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا

[د المائد سورت 12 ایت]

[او په یقین سره چې الله جل جلاله د بنی اسرائیلو څخه وعده اخستی

نيو ليک

وه او مونږ د هغوی څخه دولس نقيبان [سرداران] ټاکلي وه .
 په ليله العقبه کې کله چې د مديني انصار و بيعت وکړ او لکه څنگه
 چې تر مخه حواله ورکړل شوه رسول الله صلی الله عليه وسلم د هغوی
 څخه هم دولس کسه نقيبان وټاکل د نقيب معنا هم د عريف په څير ده .
 و النقيب العريف وهو شاهد القوم و ضمینهم و هو كالعريف على
 القوم المقدم عليهم الذي يتعرف اخبارهم و ينقب عن احوالهم ای يفتش
 [نقيب عريف ته وائی چې د خپل ملت د معاملاتو گواه او مسؤل وی ...
 دا د ملت هغه مشر دی چې د هغوی د حالت نه پوره خبر وی او د هغوی
 د کړو وړو پلټنه او څيره نه کوی 348].
 په صراح اللغات کې د نقيب معنی ده بهتر و داننده قوم [سردار او د
 قوم پوه شخص] .

ابواسحق او زجاج رحمه الله عليهما فرمایلي دی چې النقيب فى اللغه
 كالمين والكفيل [نقيب د ملت باوری او مسؤل وگړی ته ویل کیږی
 349].

ملاء القوم :

د مفسرينو امام ابن جرير رحمه الله فرمایي چې د ملاء القوم د پریکړی
 پابندی په مسلمانانو لازمه ده .
 ابن منظور رحمه الله لیکي چې : الملاء الروساء و قبيل اشراف القوم و
 وجوههم و رؤساهم و مقدموهم الذين يرجع الی اقوالهم [د الملاء څخه
 مقصد د قوم مشران او شريف نمايندگان وی چې قوم را منځته کړی وی
 او د هغوی د خبری په لور رجوع کیږی 350].
 څرکنده شوه چې د ملاء القوم څخه مقصد هم لکه د عرفاء او نقباء په
 څير د ملت نمايندگان اخستل کیږی .

³⁴⁸ - لسان العرب لومړی ټوک 769 مخ

³⁴⁹ - زاد المسیرد ابن جوزی لیکنه 2 ټوک 311 مخ

³⁵⁰ - لسان العرب لومړی ټوک 159 مخ

نیو لیک

اولو الامر:

د اولو الامر تفسیر په مخکې آیت کې بیان شوی دی چې د اولو الامر په مفهوم کې حکام فقهاء او سیاسی مشران ټول شامل دی نو له دی امله د امر د خاوندانو اطلاق په ملی او قومی نمایندگانو هم کیدای شی .
ابن کیسان رحمه الله فرمایلی دی چې : هم اولو العقل و الراى الذین یدبرون امر الناس [د ملت عاقل او پوه خلک د هغه ملت اولو الامر وی او د هغوی د معاملاتو تدبیر کونکې وی] 351.

امام زجاج فرمایلی چې: اولو الامر من یقوم بشان المسلمین فی امر دینهم و جمیع ما ادى الیه صلاحهم [د اولو الامر خه مقصد هغه خلک دی چې د مسلمانانو د دینی امور و گټو او ټولو نیکو کارونو له پاره ملاتړلی ولاړ وی] 352.

د پورتنی څیړنی څخه دا څرگندېږی چې د ملت نمایندگانو ته هم اولی الامر ویل شوی چې د هغو د اطاعت حکم ورکول شوی دی د سورت النساء په دری اتیاوم آیت کې حکم شوی دی چې هغه امور چې د تحقیق او څیړنی وړ وی هغه دی د اولو الامر په مخ کی کیښول شی ، ترڅو هغو د اجتهاد او څیړنی او تحقیق وروسته مناسبه پریکړه وکړی او همدا خلک د پارلمان [ملی شورا] غړی هم گرځی .

اهل الحل والعقد:

د ملت نمایندگانو ته د اسلام پوهان په عمومی ډول " اهل الحل والعقد " وایي یعنی د قوم مسوولین او نمایندگان چې د خلکو باوری او مرجع وی امام رازی رحمه الله علیه فرمایلی چې : المراد بقوله اولی الامر اهل الحل و العقد من الامه [د اولو الامر خه مقصد د اسلامی امت اهل

351 - تفسیر قرطبی 5 ټوک 260 مخ

352 - تفسیر خازن لومړی ټوک 397 مخ

نيو ليک

حل و عقد [د پريکړې کولو خلکدي 353].

شيخ محمد عبده رحمه الله عليه فرمايي: د هغه اولو الامر څخه چې ذکر يې په قرآن شريف کې شوی دی، مقصد تری هغه د رای او بصيرت خاوندان دی چې د اسلام په اصطلاح کې ورته اهل شوری یا اهل حل و عقد ويل کيږي، دا د رياست هغه مسئولین دی چې نور قومونه ورته نواب الامه [د ملت نمايندگان وايي] او دا ضروری ده چې ټول قانونی انتظامی او سياسي امور دی همدوی ته په غاړه کې ورواچول شي 354.

همدا خبره د شيخ محمد عبده شاگرد او د مصر پياوړی محقق سيد رشيد رضا په المنار کې ليکلی ده چې: د رای او بصيرت په خاوندانو مشتمله يوه داسی اداره په کار ده چې د هر ډول ټولنيز، قانونی او سياسي امورو فيصلی وکړي.

همدغه العرفاء، النقباء، ملاء القوم، اولوالامر او اهل الحل والعقد ته د اوسنی دور په سياسي اصطلاح کې د ملت نمايندگان، د قوم نمايندگان يا د پارلمان غړی ويل کيږي او په اسلامي اصطلاح کې ورته د مجلس شوری غړی وايي د رياست د مشر د ټاکلو څخه نيولی د هری ارزښتناکې معاملی د پريکړې پوری ټول اختيارات بايد د همدی اداری سره وی او دا اداره خپلی پريکړې د قرآن، سنت او د راشدينو خلفاء د سنتو په رڼاکې کوی خو په غير منصوص امورو يعنی مباحات او مصالحو کې به دی اداری ته د اجتهاد کولو آزادی موجوده وی که څه هم هر او وگړی کولی شی چې مشوره ورکړي وړانديز ورکړي، تنقيد او محاسبه وکړي خو د مملکت د امورو پريکړې د قوم معتمد او مومن عرفاء او نقباء څخه جوړه شوی شوری کوی چې ددی پريکړې پابندی د

353 - تفسير كبير لسم ټوک 144 مخ

354 - الاسلام و التجديد في مصر 167 مخ په حواله د کتاب ثلاثه من اعلام

الحرية 160 مخ

نيو ليک

رياست په مشر او يا د حکومت په مشر ضروري ده ، مگر دا چې هغه پريکړه د قرآن ، سنتو او د امت د اجماع خلاف وي نو په دې صورت کې د هغې پريکړې رد کول واجب دي ، که چيرې د شوري او د رياست د مشر ترمنځ په کومه معامله کې د نصوصو او اجماع د خلاف کيدو يا نه کيدو کې اختلاف راى پيدا شى نو بيا به دا معامله د عابدينو فقهاء قضا ته وړاندې کول په کار دي .

د مجلس شوري [پارلمان] د غړو مواصفات

مشوره يو امانت دي لکه څنگه چې رسول اکرم صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي چې المستشار مومن [د چا څخه چې مشوره اخستل کيږي هغه معتمد وي] او الله جل جلاله فرمايي چې :

ان الله يامرکم ان تودوا الامانات الی اهلها

[الله جل جلاله تاسو ته حکم کوي چې امانتونه او مسؤليتونه هغه خلکو ته وسپاري چې د هغه اهل وي] .

د شوري د مجلس غړيتوب داسې يو حق نه دي چې هغه د حقوقو د برابري تر قاعدې لاندې راشي او بې له کوم شرطه هر وگړي ته د شوري د غړي کيدو او يا هغه ته د کانديدو حق ورکړل شى ، بلکه دا يو فرض دي چې د شوري غړي يې د امت د نمايندگانو او وکيلانو په حيث انجاموي بنسټه ده چې فرض او امانت هر چا ته نه شى ورسپارل کيدای - بلکه هغه ته د اهليت يو معيار په کار دي ، د اهليت او د نماينده گي د معيار شرائط دا دي :

ايمان :

د اسلامي رياست مجلس شوري د رياست د مشر او د وزيرانو د ټاکلو پرته د اسلامي قوانينو تشریح او تعبير هم په غاړه لري ، په نوو مسايلو کې به اجتهاد هم کوي ، او د اسلامي نظام د نفاذ له پاره د عملي تدبيرونو نيول هم د دوى دنده تشکيلوي ، نو هغه څوک چې بلکل په اسلام باندې عقیده نه لري نو هغه به دا ارزښتناک مسؤليت څنگه

نیو لیک

.....
 وسپارل شی؟ څکه د هر فکری ریاست مسئولین باید د ریاست په بنسټیز فکر باندی پوره یقین ولری نو له دی امله د مسلمان امت د نماینده له پاره دا ضروری ده چې هغه په توحید ، رسالت ، ختم نبوت او د قرآن او سنتو په قاطعو احکامو غیرمتزلزل اعتقاد ولری .

البته غیر مسلمانی ډلی کولی شی د جلا انتخاباتو په اساس خپل نمایندگان د ریاست پارلمان ته واستوی .

فقاهت :

د هر ریاست د شوری غړو ته لږ تر لږه د هغه ریاست د اساسی قانون په هکله څه معلومات وی ، نو څرنگه چې د اسلامی ریاست اساسی قانون قرآن او سنت دی ، نو هغه څوک چې د هغه په هکله ابتدائی معلومات هم و نه لری هغه څنگه د دی شوری غړی جوړیدی شی ؟ ددی امله دی ته اړتیا ده چې د دی شوری غړی کتاب او سنت او اسلامی تعلیماتو ژوره پوهه ولری ، دا ضرور نه ده چې د کوم دارالعلوم سند دی ولری خو د ضرورت په اندازه علم او فقهت لرل ورباندی لازمی شرط دی د سورت النساء په 83 آیت کې د اولوالامر صفت په دی ډول بیان شوی دی چې هغه به د اجتهادی بصیرت خاوند وی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د فقهاو څخه د مشوری اخیستو حکم کړی دی راشدینو خلفاو به د علم او پوهی د خاوندانو څخه مشوره اخسته ، او د حضرت عمر رضی الله عنه د شوری ارکان علماء وو .

دیانت او دیانت :

رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د عابدینو یعنی عبادت کونکو او دیانت لرونکو خلکو څخه د مشوری اخیستو حکم کړیدی ، او د شوری غړو ته یی امناء ، موتمن ، خیيارالناس [غوره خلک] ویلی دی د بله طرفه قرآن کریم د مسرفینو- مترفینو - فساقو- فجارو د اطاعت څخه منع راوړی ده - ددی دلایلو له مخی ضروری ده چې د شوری غړی د فرائضو پابند او د کبائرو او فواحشو څخه لری والی وکړی ، څرنگه چې فاسق او

نيو ليک

فاجر سپري قاضي او گواه نه شي کيدای نو د قانون جوړونکي اداري غړي به څنگه جوړشي هغه څوک چې د لمانځه او روژي پابند نه وي په فحاشي او اخلاقي جرمونو عادي شوي وي، قاتل غل وي او په سود، جواړي او داسي نورو کيائرو کې غرق وي نو هغه نه د مسلمانانو معتمد کيدی شي ، او نه د مخلصانه مشوري اهل دا ډول خلک خپل عرضي، نفس پالني او خپل پالني په هکله فکر مند وي، د الله جل جلاله څخه نه ويريدونکو خلکو ته د هيواد واگي سپارل په اصل کې د ځان وژني او ملت وژني سره برابر دی خو په دی لړ کې د ضرورت نه زياته څيرنه او پلټنه هم په کارنه ده بلکه هغه خلک چې په خپلو منطقو کې په عدالت او ديانت مشهور وي بد نوم ونه لري ، او د منطقي خلک د هغه په پاکوالي گواهي ورکوي وي نو د دی منصب اهل گرځيدای شي .

عاقلي اوبالغي وي :

دماغي مريض او نابالغه په خپل مال کې هم تصرف نه شي کولای

" ولا توتو السفاء اموالکم "

نو د ملی امورو مسئول به څنگه جوړشي ؟ د هغی له پاره دا ضروري ده چې د پوخ ذهن خاوند وي، خپله رای ولري او په معاملو وپوهيږي د ذهني پخلني له پاره د لږ تر لږ عمرحد هم ټاکل کيدای شي لکه پنځلس کاله

د عامو رواجو نو څخه باخبر وي :

ابن عابد شامي او جلال الدين سيوطي رحمه الله عليهما ليکلي دي چې : عرف او رواج په شريعت کې معتبر دي او په غيرمنصوصو امورو کې د عرف او عادت [رسم او رواج په اساس پريکړه کيږي] 355 .

³⁵⁵ - رسائل ابن عابدین رحمه الله لومړی ټوک 44 مخ 1976 عيسوی کال د پاکستان لاهور چاپ - الاشياء والنظائر د جلا الدين سيوطي رحمه الله عليه 29 مخ د 1959 عيسوی کال د مصر چاپ

نیو لیک

ابن قیم رحمه الله لیکې چې فتوی او پریکړه د هیواد عرف ، حالت او عادت د بدلون په اساس بدلیری 356 .

هغه څوک چې نه د خلکو د رسم او رواج او عام عرف څخه خبروی ، نه د حاضره حالاتو په هکله پوهه لری ، او نه په بین المللی چارو کې علم ولری نو دا د ریاست د قانون او پالیسی جوړونکې مهمی اداری فرائض هم نه شی پوره کولای .

له اسلامی امت مستقیم وی :

په ذکر شوی صفاتو د موصوفو خلکو شمیر زرگونو ته رسی او د ټولو رائی یوځای کول سخت کار دی نو لازمه ده چې د ترجیح او غوره والی له پاره اصول او قواعد جوړ شی هغه اصول داسی کیدای شی چې هغه خلک چې د علم او دیانت په څنگ کې د مسلمانانو د اکثریت معتمد هم وی نو هغه ته به په پاته خلکو ترجیح ورکولی شی ، بنسکاره ده چې عرفاء او نقباء هغه خلک کیدای شی چې د اهلیت په څنگ کې معتمد هم وی لکه څنگ چې یو سړی یواځی د اهلیت او قابلیت له پلوه په خپله د چا وکیل نه شی جوړیدی تر څو چې موکل پری اعتماد ونه کړی او خپل وکیل ئی و نه ټاکي ، په همدی توگه د قوم نقیب او عریف یعنی د قوم نمایندده یواځی د ذاتی قابلیت په اساس تر هغی پوری د شوری غړی نه شی جوړیدای ترڅو پوری چې د منطقی د خلکو اعتماد ترلاسه نه کړی ، د اعتماد لاسته راوړل د وټونو په واسطه هم کیږی لکه څنگه چې په اوسنی وخت کې معمول دی او د وټونو پرته هم په عرفی توگه معتمد کیده کافی دی لکه څنگه چې د راشدینو خلفا و رضی الله عنهم په دوره کې د شوری غړو ته د مسلمانانو لخوا د اعتماد رایه ورکړل شوی وه په خاصه توگه انصار او مهاجرین [لسابقون الاولون] عملا د اسلامی امت نمایندگان وه او هغوی ته په رواجی شکل د انتخاب شوو وگړو څخه زیاده د ملت اعتماد ور په برخه وه هلته د وټونو د تکلیف ضرورت نه وه ، د مجلس شوری د

³⁵⁶ اعلام الموقعین 3 ټوک 62 مخ د 1969 عیسوی کال د مصر چاپ

نیو لیک

غرو حیثیت د اولو الامر په څیر دی او هغه څوک اولو الامر گرځی چې په خپله مسلمانانو ټاکلی وی د چا له خوا کانديد نه وی د " امرهم شوری بینهم " به عمومی اصولو کې د شوری د غرو ټاکل همه شامل دی خود دی مطلب هیڅکله دا نه دی چې د غیرو منتخبو خلکوڅخه مشوره او رایې اخیستل او یا د هغوی په پیشنهادونو او تبصرو عمل کول روا نه دی په هر ښه پیشنهاد او مشورې باندی عمل کیدای شی خو په اصل کې د با اختیاره او پالیسی جوړونکې ادارې غړی هغه خلک دی چې د اهلیت په څنگ کې ئی د مسلمانانو اعتماد هم ترلاسه کړی وی .

د پورتنیو ذکر شوو شرائطوڅخه درې بنیادی شرطونه امام ماوردی رحمه الله علیه او قاضی ابویعلی هم ذکر کړی دی .

د اهل حل و عقد یعنی د ملت په نمایندگانو کې د درې صفتونو موجودیت لازمی دی : عدالت او دیانت - علم ، فهم او پوهه ، په معاملی پوه . امام قرطبی رحمه الله علیه فرمایي چې په دینی او قانونی اموروکې د عالم څخه مشوره اخستل په کار دی داسی عالم چې د یانت لرونکې هم وی او په دینوی او انتظامی اموروکې تجربه لرونکې او د رای خاوند هم وی 357.

په هوهووده زمانه کې

د مجلس شوری د جوړولو کړنلاره

نن سبا ځینی خلک وائی چې د انتخاباتو لړی په اسلام کې نه شته دا په دی خاطر چې په نبوی دور اود خلفا و راشدینو رضی الله عنهم په دوره کې د بیا بیلټ پیپر [د رای پاڼه] طریقه رواج نه وه ، دا خبره په اصل کې د شریعت د اصولو څخه د بی خبری په حالت کې کیږی په دی لړ کې یو څه اصولی قواعد وړاندی کیږی مگر ټولی غلطی یا په دی قواعدو د نه پوهیدو او یا هغی ته د توجه د نه کولو په اساس را پیدا کیږی.

357 - الاحکام السلطانیه د ماوردی لیکنه 4 مخ - الاحکام د قاضی ابویعلی لیکنه 19

نيو ليک

لومړی قاعده:

ټول شيان اصلا مباح او روا دي تر هغه پوري چېکوم دليل د هغه په حرمت دلالت و نه کړي .

امام احمد رحمه الله عليه فرمايي :

الاصل في العادات ان لا يحظر الا ما حظره الله تعالى [عادات او معاملات] پرته د عباداتو څخه [اساسا غير ممنوع دي مگر دا چې الله جل جلاله د کومي معاملي څخه منع راوړي وي] 358.

ددی شرعی قاعدی د بنيادی دلائلوڅخه د رسول الله صلی الله علیه وسلم ځینی احادیث هم دی د مثال په ډول :

سکت عن اشياء من غير نسيان فلابتحشوا عنها [الله جل جلاله د ځینی شيانو په هکله] د هیریدونه په غیر [چپوالی اختیارکړی دی نوتاسو د هغو شيانو په مباح کیدو بحث مه کوی] 359.

سیوطی رحمه الله علیه په الاشباه کې د مسند بزار، ترمذی، ابن ماجه او معجم طبرانی څخه د دی مضمون په هکله ډیر احادیث را ټول کړيدي لکه چې ملاعلی قاری حنفی رحمه الله علیه لیکې چې:

دل علی ان الاصل في الاشياء الاباحه [دا حدیث په دی دلالت کوی چې په شيانو کې اصل د هغه اباحت او جواز دی] .

خو دا قاعده یوازی په عباداتو کې نشی جاری کیدای ، بلکه په دی هکله په خپله رسول الله صلی الله علیه وسلم یوه قاعده بیان کړی ده او هغه دا چې : من احدث في امرنا هذا ما ليس منه فهو رد [چا چې زموږ په دین کې هغه حکم او طریقه را پیدا کړه چې هغه په دین کې نه وی ، نو هغه مردوده شمیرل کیږی دی ډول حکم ته بدعت ویل کیږی او : کل بدعه ضلاله [هر بدعت گمراهی ده] خو [د رای د پایی په ذریعه] انتخاب

³⁵⁸ - افتضاء صراط المستقیم د ابن تیمیه لیکنه 269 مخ 1950 عیسوی کال

چاپ - المشکوه المصاییح باب الاعتصاء

³⁵⁹ مرقات لومړی ټوک 263 مخ د پاکستان ملتان چاپ

نیو لیک

کوم شرعی کار نه دی ، شرعی حکم شورايت دی ، چې د قرآن او سنتو او د صحابو رضی الله عنهم د سنتو څخه ثابت وی ، انتخاب [الیکشن] یوازې د اعتماد د لاسته راوړلو یو وسیله ده چې د عرف او رواج د بدلیدو په سره بدلېږي .

د مجلس شوری جوړل په هغه اصلی مباحاتو کې شامل دی چې د هغی په اساس شریعت مونږ ته آزادی راکړي چې د حالاتو مطابق هره لاره چې غوره گڼي اختیار ولای شی ، او په اوسنی وخت کې د قوم د اعتماد د لاسته راوړلو یواځی لار همدا ده چې د وتونو په اساس دی اصلی اداره جوړه کړای شی ، د بیلې پیپر [د رای کاغذ] د انتخاب په هکله که کوم شرعی دلیل وی نو هغه رامخته کړي ، او که نه نو اصلا په عاداتو ، معاملاتو او آلتو کې اباحت شته او دا د عباداتوله ډلی څخه نه دی ترڅو د ثبوت نشتوالی د جواز د نشتوالی د پاره دلیل وگرځوی ، لکه څنگه چې په قتال فی سبیل الله کې د نوی اسلحی استعمال په دی خاطر منع کیدای نه شی چې دا خو په نبوی دور کېمروج نه وه ، نو په همدی توگه د رای کاغذ هم په دی اساس نا روا نه شوگڼلای چې په هغه دور کې مروج نه وه .

دوهمه قاعده :

و العرف فی الشرع له اعتبار و لذا علیه الحکم قد یدار [عرف عام په شریعت کې معتبر دی ، نو له دی امله په ځینی وختو کې د هغی په پریکړی عمل کیږي] 360.

و فی المبسوط الثابت بالعرف کا لثابت بالنص [د عرف په اساس ثابت شوی شی داسی وی لکه څنگه چې د نص څخه ثابت شوی وی] 361.

تغیر الفتوی بحسب تغیرالازمنه والامکنه والاحوال والعوائد [د

³⁶⁰ - رسایل ابن عابدین دویمه رساله لومړی ټوک 44 مخ

³⁶¹ - رسایل ابن عابدین دریمه رساله دوهم ټوک 155 مخ

نیو لیک

زمانی، علاقې، حالاتو او عاداتو د بدلیدو په اساس فتویٰ بدلیدای شی [362].

جلال الدین سیوطی سپرېمه قاعده دا بیان کړې ده العاده محکمه [عادات فیصله کوونکې حیثیت لری 363].

خو عرف، عادات، رسم او رواج هلته معتبر دی چې د قطعې نصوصو او اجماع په خلاف نه وی او که نه نو بیا ورته د فقهاو په اصطلاح فاسد عرف وائی چې د هغی د منځه وړل په کار دی، همدا ډول په تعبدي احکامو کې هم عرف ته څه مقام نه دی ورکول شوی، خو الیکشن [انتخابات] یوه انتظامی معامله ده، د راشدینو خلفاو په وخت کې انتخاب د [رای د کاغذ] په اساس رواج نه وه او نه دهغه وخت په عام عرف کې ورته اړتیا لیدل کیده- خلک لږ وه او په لویو صاحبو کرامو رضی الله عنهم د خلکو په سلو کې سل باور او اعتماد وه او هغوی عملا او عرفاً د خپل ملت نمایندگان او د حل و عقد خاوندان وه، خو په اوسنی وخت کې عرف بدل شوی دی نو په دی اساس په دی دور کې د انتخاباتو همدا مروج لاره گټوره ده.

دریمه قاعده :

"سد الذرائع" د فساد او خرابی د زرائعو مخنیوی کول دی که چیری کوم روا او نیک کار د فساد او غیر شرعی ناروا کار ذریعه گرځی نو بیا هغه کار ناروا او د پرېنسو د لو وړ وی، ترڅو د خرابی دروازی ورو تپلی شی.

حافظ ابن قیم رحمه الله د دی قاعدی 99 مثالونه وړاندی کړی دی او امام بخاری رحمه الله د دی قاعدی ذکر داسی کړیدی باب من ترک بعض

362 - اعلام الموقعینی 3 ټوک 5 مخ

363 - الاشیاه والنظائر د جلال الدین سیوطی لیکنه 89 مخ الاشباه د ابن نجیم جنفی رحمه الله علیه لیکنه

نیو لیک

الاختیار مخافه ان یقصر عنه فهم بعض الناس فیقعوا فی اشد منه [په دی باب کې د هغه چا دلیل بیان شوی چې ځینی بڼه شیان ترک کوی، دا په دی خاطر چې ځینی خلک به هغه مصلحت ونه گڼی او د دی نه په لویه خرابی کې به ونښلی، که چیری د کاندیدی په اساس د وتونو اچولو پرته د شوری جوړول روا هم وی نو بیا هم په اوسنی دور کې د دی لاری په اساس د آمریت او ظالمانه نظام د دروازی د پرانستلو ډیره خطره احساس کیږی، د حضرت ابوبکر، حضرت عمر، حضرت عثمان او حضرت علی رضی الله عنهم په خیر حکمرانانو له خوا نامزد کړل شوی خلک مسلمانان د خپل نماینده په توگه په آسانی سره منی خو په اوسنی دور کې د داسی حکمران پیدا کیدل هم سخت دی چې د هغوی په منتخب شوو خلکو قوم راضی او مطمئن اوسی، او د قوم د اطمینان او اعتماد نه پرته منتخب کړی شوی خلکو ته د حل و عقد مستحق نه شی ویل کیدای او نه د هغوی پریکړی قوم په پوره اعتماد منلای شی، نو له دی امله دی ته اړتیا ده چې د دی خطرانو څخه د ځان ساتلو په خاطر د وتونو په اساس پارلمان جوړ کړل شی ځکه چې خلک دا درک کړی چې پارلمان د دوی د منتخبو وکیلانو څخه جوړه شوی دی نو د هغوی په منځ کې د ریاست په چارو کې د گډون احساس را ژوندی کیږی او ملی یووالی به نور هم ټینږیږی، د ښوونی او روزنی د کم والی په اساس په دی وخت کې په انتخاباتو کې هم تر یوی اندازی پوری د خطر د راپیدا کیدو امکان شته، خو که د کاندیدانو له پاره پورتنی معیاری شرائط وضع شی، نو دا خطر به تر ډیره حده پوری لږه شی د کاندید تاوان په دی دور کې د هغه د گټی څخه ډیر دی او په اوسنو شرائطو کې د انتخاباتو گټه د هغه د نقصان څخه ډیره ده، نو په دی خاطر " اثمهما اکبر من نفمهما - اختیار اهون البلیتین او دفع المضرة مقدم علی جلب المنفعة، د مسلمه قاعدی په رڼا کې د انتخاباتو لاره لږه خطرناکه لاره ده.

د انتخاباتو د مروج نظام

نيو ليک

اصلاح کولو ته اړتيا ده

غربي جمهوريت او د هغې د انتخاب تگ لاره د اسلامي فکر سره کوم مناسبت نه لري، خو د يوه سره د انتخاباتو د پريښولو په ځای د هغه په نظام کې دا لاندې اصلاحات راوړل ضروري دي:

په کانديد کې د مخکې ذکر شوو صفاتو موجوديت شرط وگڼل شي:

مسلمان وي، د دين د پوهې څخه به د ضرورت په اندازه خبر وي، ديانت لري، عاقل او بالغ وي او عرفياتو [رسم او رواجونو] څخه خبر وي

هغه سړي د کانديد په حيث را مخ ته کړي شي چې هغه د کوم گوند يا علاقې د مشهورو خلکو د پيژندگلو په اساس کانديد شوي وي، هيچا ته په آزاد او شخصي ډول په انتخاباتو کې د ودریدو او کانديدو اجازه ورنه کړل شي.

په انتخاباتو کې د کانديد د شخصي سرمايي د مصرف څخه مخنيوی وشي او د هغه د انتخابي هلوځلو ټول مصارف د همغه گوند يا خلکو له خوا چې دا يې د کانديد په حيث پيښتهاد کړي دي صورت ونيسي خو د اعانت او کومک په توگه دي خپل توان په اندازه څه سرمايه گوند ته ورکولای شي

که چيري گونديز سيستم نافذول مقصد وي نو بيا هغه گوندونه پابند کړي شي چې د داسې نمايندگانو فهرست راوړاندی کړي چې پورتنی شرائط په کې په پوره ډول موجود وي.

رسمي يا غير رسمي ماموريت د شرعي پارلمان منافي نه دی خو د ماموريت د مسئوليت په څنگ کې د پارلمان مسئوليت سرته رسول ډيرگران کار دی نو په دی خاطر د داسې شخص دکانديدو څخه مخنيوی وکړي شي څوکه ماموريت داسې وي چې د هغه په څنگ کې د ملت د نمايندگي مسئوليت هم ترسره کولای شي نو بيا په شرعي لحاظ کوم بنديز نه شته

نيو ليک

.....
 دا هغه بنسټيز شرطونه دي چې که چيري کوم کاندید ئی پوره نه شی
 کړی نو د کاغذونو اخیستونکي مسئولین دی د هغه کاغذونه بیرته
 ورکړي خو دا کاغذ اخیستونکي مامور به داسی شخصیت وی چې د
 شرعی قضاء د قاضی کیدو اهل وی ، ، پاتی قواعد او ضوابط همغه
 پوهان جوړوي چې د انتظامی مامورو پوری تړلی وی .

د بنسټو د نیمايندکي مسئله

څرنگه چې د غربي جمهوريت بنسټ د [ملی حاکمیت] په اساس
 ایښودل شوی دی نو ددی امله هلته د نارینو په څیر بنځی هم د دولت او
 حکومت مشری کولای شی ، او د لومړی وزیر [صدر اعظم] په حیث هم
 ټاکل کیدلی شی خو په اسلامی نظام کې د بنځو اوږی د عملی سیاست
 یعنی حکومت د نظم و نسق د چلولو څخه خالی دی ، څرنگه چې پارلمان
 [د شوری مجلس] یوه مشوره ورکونکي انتخابی اداره ده چې د حکومت
 مشر ټاکي او هغه ته مشوری ورکوی ، قانون جوړه وی ، نو آیا ددی
 اداری له پاره کومه بنځه د غړی په حیث انتخابیدای شی؟ ښه خو دا ده
 چې په دی هکله د عابدینو فقهاو کومه گډه پریکړه منځ ته راشی ، خو هغه
 رای چې ما د شریعت د اصولو په رڼا کې وړاندی کړی ده هغه دا ده چې
 بنځه د مشوری ورکولو د حق څخه په شرعی توگه نه ده منعه کړی شوی ، د
 قرآن او سنتو څخه خو دا خبره په ډاگه ده ، چې بنځی په عمومی ډول د
 نارینو په مقابل کې د ناقص عقل خاوندانی دی او همدا علت دی چې
 نارینه ئی په بنځو بانندی حاکمان ټاکلی دی . خو ما ته ددی خبری کوم
 دلیل په لاس رانغی چې گویا بنځه نه شی کولای چې مشوره ورکړی او یا
 د هغی په مشوری عمل کول ناروا دی ، کله کله د ناقص عقل مشوره
 صائبه هم وی او ځینی بنځی د نارینو په نسبت ډیری ذهینی ، پوهه او
 فقیهی وی ، خو په عمومی ډول د نارینه ذهانت په بنځی ډیر دی ، همدا
 علت دی چې د دوه بنځو گواهی ئی یو سړی د گواهی سره برابره کړی ده
 ، د امام ابوحنیفه رحمه الله د نظر په اساس بنځی د حدود و او قصاص د

نيو ليک

.....

پرته په نورو ټولو چارو کې قاضيه جوړيدای شي 364.

د امام ابن جرير رحمه الله د نظريې په اساس د حدود و اوقصاص په شمول په ټولو چارو کې بنځه قاضيه ټاکل کيدای شي او د نورو څلورو امامانو له نظره بنځی فتوی ورکولای شي 365.

امام ابن حزم رحمه الله د شلو داسی بنځو نومونه راخيستی دی چې د صحابو رضی الله عنهم په وخت کې ئی فتوی ورکولی 366.

نو کله چې بنځه قاضی او مفتی ټاکل کيدای شي نو د مجلس شوری غړې څنگه نه شي ټاکل کيدای ځکه چې د دی اداری کارونه هم مشوره او فتوی ورکول دی ، د پالیسی جوړولو او قانون جوړولو کارونه هم د فتوی یو برخه ده . کله چې په محکمه کې د دواړه گواهانو د بیانونو د اوریدلو وروسته پریکړه کولی شي او یا د گواه په ډول محکمی ته حاضریدلای شي ، نو بیا خو هیڅ داسی معقوله وجه نشته چې په شرعی پردی کې دی د شوری په غونډه کې گډون ونه کړی شي او یا دی مشوره ورنکړی شي د ابوهریره رضی الله عنه په حدیث کې د امورکم الی النساء کم څخه مقصد دی " مفوضه الی نساء کم " یعنی کله چی ستاسی جاری بنځو ته وروسپارلی شي او یوازی د هغوی په مشوره او پریکړی عمل وکولای شي ، نارینو په مقابل کی د هغوی پریکړی پوره او کافی وگڼلی شي ، نوپه هغه وخت کی د ځمکی خپته تاسی ته د هغه د مخ څخه غوره ده په دی حدیث کی د بنځو څخه مشوره اخیستل او یا د هغوی په کوم صحیح نظر د عمل کولو څخه منع نه ده راغلی بلکه په ټولو پریکړو او تصامیمو کی د هغوی د آزادو پریښولو څخه منع راغلی ده په همدی ډول " الرجال قوامون علی النساء (سړی په بنځو حاکمان دی) یا " لن یفلح قوم ولوا امرهم امراه

364- هدايه كتاب القضاء - بدائع الصنائع 7 ټوک 3 مخ 1974 عيسوی کال د

بیروت چاپ

365 - المغنی د ابن قدامه لیکنه 2 ټوک 36 مخ بدایه المجتهد 2 ټوک 420 مخ

366 - جوامع السیر د ابن حزم لیکنه 332 مخ

نیو لیک

..... (هغه ملت به هیڅکله کامیاب نه شی چی هغوی د خپلو چارو واگی د
 بنځوپه لاس کی ورکړی وی) په دی آیت او حدیث کی ئی بنځی د مشوری
 ورکولو، فتوی او تحقیق کولو یا پیشنهاد ورکولو څخه نه دی منع کړی
 بلکه د حکومت نظام د بنځوپه لاس کی د ورکولو څخه ئی منع راوړی ده
 په دی لړ کی یو روایت په خلکو کی ډیر مشهور شوی چی شاووهن
 وخالفوهن (د بنځوڅخه مشوره خو اخلی لیکن د هغه مخالفت کوی او د
 هغوی په مشورو عمل مه کوی) .

د دی روایت په هکله ملا علی قاری حنفی چی په 1014 هجری کال
 کی مړ شوی دی د علامه سخاوی 903 هجری کال کی مړ شوی د کتاب
 المقاصد الحسنه فی بیان کثیر من الاحادیث المشتبهه علی الالسنه په
 حواله لیککی چی: لایثبت بهذ المعنی ... و قال السخاوی رحمه الله لم
 اعرفه مرفوعا.... و قال السیوطی رحمه الله باطل لا اصل له (دا حدیث
 پدی الفاظو ثابت نه دی ، سخاوی رحمه الله فرمایي چی د دی په هکله د
 رسول الله صلی الله علیه وسلم وینا ما ته معلومه نه ده ، سیوطی رحمه الله
 فرمایي چی دا د دروغو روایت دی چی هیڅ بنسټ نه لری ³⁶⁷ .

د حضرت انس رضی الله عنه څخه په همدی هکله یو حدیث را نقل
 شوی چی الفاظ یی دا دی : لا یفعلن احدکم امرا حتی یستشیر فان لم
 یجد من یستشیر فلیسنشر امراه ثم لیخالفها فان فی خلافها البرکه)
 تاسو هیچ یو دی د مشوری پرته څه کار نه کوی که چیری بل کوم مشوره
 کونکی په لاس ورنشی نو بیا د د بنځی سره مشوره وکړی خو په هغه
 عمل نه کړی دا په دی خاطر چی د بنځی د مشوری په مخالفت کی
 برکت وی ³⁶⁸ .

شمس الدین سخاوی رحمه الله د دی روایت د نقل کولو وروسته

³⁶⁷ - موضوعات کبیرد ملاعلی قاری لیکنه 222 مخ 1921 عیسوی کال بیروت چاپ

³⁶⁸ - موضوعات کبیرد ملاعلی قاری لیکنه 322 مخ 1921 عیسوی کال بیروت

نیو لیک

لیکلی دی چی فی سنده ضعف و انقطاع (د دی سند ډیرضعیفه او په منخ کی ئی لپی غوڅه شوی ده). محمد بن عراق رحمه الله په خپل کتاب تنزیه الشریعه 2 ټوک 308 مخ کی لیکلی دی چی دا حدیث ابن لال د حضرت انس رضی الله عنه څخه رانقل کړی دی خو عیسی بن ابراهیم الها شمی بی په سند کی راغلی او دی په درواغو ویلومتهم دی³⁶⁹.

د صحیح احادیثوله پاره د ثقه او عادلو راویانو موجودیت شرط دی چی حافظی او یادبنت بی هم بنه او درست وی او د سند د لپی اتصال هم یو لازمی خبره ده څنگه چی د پورتنی حدیث یو روایت کونکی په درواغو متهم دی او سند ئی هم اتصال نه لری یعنی غوڅ او منقطع دی، نو دا حدیث هم د منلو وړ نه دی او "شاورهن و خالفوهن" په هکله خو دا هم څرگنده نه شوه چی دا چا رانقل کړی دی ملاعلی قاری دا په مرقات کی د سند پرته "و قد ورد" (روایت راغلی دی) په کلیمو را نقل کړی دی)

370

خوله خپل دوهم کتاب موضوعات کبری کی ئی دی روایت ته بی اصله او باطل ویلی دی لکه څنگه چی ترمخه حواله ورکړل شوه.

په دی هکله یو بل حدیث هم را وړاندی کولای شی چی هغه سخاوی رحمه الله علیه په خپل کتاب مقاصد حسنه او سیوطی رحمه الله علیه په "اللالی المصنوعه فی الاحادیث الموضوعه کی د حضرت عایشی رضی الله عنها او حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه څخه د ابن عدی رحمه الله علیه، ابن لال او الدیلمی رحمه الله په حواله رانقل کړی دی چی طاعه النساء او طاعه المراه ندامه (د بنحو خبره منل د پیښمانی سبب گرځی) خو سخاوی رحمه الله علیه او سیوطی رحمه الله علیه دی حدیث ته

³⁶⁹ - دابن لال څخه مقصد ابوبکر احمد بن علی بن علی .. بن لال الهمدانی چی په 398 هجری قمری کال مړ شوی دی چی د مکارم الاخلاق تر عنوان لاندی بی یو کتاب هم لیکلی دی.

³⁷⁰ - مرقات 10 ټوک 98 مخ د پاکستان ملتان چاپ

نیو لیک

.....³⁷¹ .

ضعیف ویلی دی

ابن جوزی رحمه الله علیه چی په 597 هجری قمری کال کی مړ شوی دی د حضرت عایشی رضی الله عنها او حضرت زید بن حارث رضی الله عنه د روایتونو د رانقل کولوڅخه وروسته ویلی دی : هذان حدیثان لایصحان اما حدیث زید ففیه عنبسه قال یحیی لیس بشیء و قال ابن حبان هو صاحب اشیاء موضوعه لایجوز الاحتجاج به ولا بعثمان بن عبدالرحمن و اما حدیث عائشه رضی الله عنها فقال العقیلی محمد بن سلیمان یحدث عن هشام بواطیل لا اصل لها منها- هذا الحدیث قال ابن عدی ماحدث بهذا الحدیث عن هشام الاضعیف(دا دواړه حدیثونه صحیح نه دی د زید بن ثابت رضی الله عنه روایت په سند کی عنبسه بن عبدالرحمان راغلی دی یحیی وایی چی د هغه هیڅ حیثیت نه شته ابن حبان وائی چی نوموړی د درواغو او افواها تو خپرونکی وه، نو په دی اساس د هغه روایت هم دلیل نه گرځی، او نه د هغه د شاگرد عثمان بن عبدالرحمان روایت دلیل کیدای شی ، د حضرت عایشی رضی الله عنها د روایت په سند کی محمد بن سلیمان بن ابی کریمه راغلی دی چی هغه به هشام بن عروه ته د درواغو حدیثونه منسوبول چی هیڅ بنسټ به ئی نه درلوده - دا حدیث د همغوی له ډلی څخه یو دی - ابن عدی رحمه الله علیه فرمایي چی د هشام څخه د دی حدیث رانقلوونکی ټول راویان ضعیف دی) .

د دی ډول ضعیفو او موضوعی روایاتو په مقابل کی، قرآن کریم او صحیح احادیثو کی د بنځو څخه مشوره اخستل، او که چیری رایی او نظرئی صحیح وی نو په هغه د عمل کولو جواز ثابت دی .¹

کله چی د حضرت شعیب علیه السلام لور هغه ته مشوره ورکړه او پیشنهاد ئی ورته وکړ چی حضرت موسی علیه السلام د خپل ځان سره نوکر کړی ځکه چی هغه قوی او امانت دار دی نو پیشنهاد معقول وه او

³⁷¹ - موضوعات کبیر 223 مخ

نیو لیک

.....
 حضرت شعیب علیه السلام نوکر ته اړهم وه نو هغه د خپلی لور په مشوره
 عمل وکړ او موسی علیه السلام ئی د څه شرائطو په اساس د خپل ځان
 سره نوکر ونيوه. " د دی دواړو څخه یوی وویلی چی ای پلاره هغه له ځان
 سره نوکر ونیسه داسی نوکر چی ته ئی غواړی ځکه هغه قوی هم دی او
 امین هم ...

2- د بقری د سورت په 233 آیت کی د کوچنی د شیدو څخه د
 غوڅولو په معامله کی د بڼخی او میړه دواړو د ترمنځ یوه د بل سره د
 مشوری حواله ورکړل شوی ده او دا هم د بڼخی په مشوری د عمل کولو
 یو ښکاره مثال دی .

3- د حدیبی د صلحی د تړون وروسته چی کله رسول الله صلی الله علیه
 وسلم حکم وکړ چی پورته شی او د قربانی ځناور حلال کړی او د سرونو
 وینبتان و تراشی او احرامونه پرانیخی نو هیڅ څوک د خپل ځای څخه
 پورته نه شول د دی خبری د دری واری تکرارولو وروسته رسول الله
 صلی الله علیه وسلم د خپلی میرمنی ام المومنین ام سلمه رضی الله عنها
 څیمی ته تشریف یوړ هغه ورته مشوره ورکړه او پیشنهاد ئی ورته وکړ چی
 تاسو د چا سره د خبرو پرته د باندی ولاړ شی او خپل د قربانی او بڼ حلال
 کړی او سر وینبتان مو و تراشی کله چی رسول الله صلی الله علیه وسلم په
 دی مشوره عمل وکړ، نو صحابه کرام رضی الله عنهم پورته شوو او
 قربانی ئی وکړه څاروی ئی حلال کړه او یو د بل د سرونو په تراشلو بوخت
 شو³⁷².

ابن حجر رحمه الله علیه فرمایي : و فیه فضل المشوره و... و جواز
 مشاوره المرء الفاضله (د دی حدیث څخه د مشوری فضیلت معلومیږی
 او دا هم را په ډاگه کیږی چی د فاضلو، رای او نظر د څښتنو او په معامله
 پوهو بڼخو څخه مشوره اخستل روا دی)³⁷³.

- صحیح بخاری کتاب الشروط لومړی ټوک 380 مخ
 - فتح الباری 6 ټوک 275 مخ الشروط.

نیو لیک

4 - دوهم مثال ئی دا دی چی کله چی د حضرت علی رضی الله عنه او حضرت معاویه رضی الله عنه په منخ کی دروان جنگ د پای ته رسولو او د مسلمانانو ترمنخ د یووالی د را پیدا کولو له پاره حکمین ویاکل شوه نو د حکمینو د پریکړی د اوریدو له پاره بی طرفه صحابه کرام رضی الله عنهم هم راوبلل شوه ترڅو چی ټول مسلمانان په یوه خبره متفق شی حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه ته هم د راتللو بلنه ورکول شوه (چی بی طرفه وه) هغه د ام المومنین حضرت حفصه رضی الله عنها څخه چی د ده خور وه مشوره وغوښته چی ولاړ شی اوکه نه؟ په خپله ابن عمر رضی الله عنه د تگ اراده نه لرو ده خو حضرت حفصه رضی الله عنها ورته مشوره ورکړه چی سمدلاسه ولاړ شه کیدای شی چی ستا د نشتوالی په اساس په مسلمانانو کی بیا بیلتون را پیدا شی " فلم تدعه حتی ذهب حضرت حفصه رضی الله عنها حضرت ابن عمر رضی الله عنه ترهغی پوری پری نښود ترڅو پوری چی هغه نه وه تللی " ³⁷⁴.

دا دواړه پېښی په صحیح بخاری کی رانقل شوی دی دا ښکاره خبره ده چی د ام سلمه رضی الله عنها او ام حفصه رضی الله عنها مشوره د کورنیو چارو په هکله نه وی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د ام سلمه رضی الله عنها په مشوره عمل وکړ حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه د ام حفصه رضی الله عنها په مشوره عمل وکړ او حضرت شعیب علیه السلام د خپلی لور په مشوری عمل وکړ نو د دی ډول مستندو روایاتو په پرتله به هغه روایاتو ته څه خای پاته وی چی ضعیف یا موضوعی وی او په هغه کتابونو کی راخستل شوی دی چی د محدثینو له نظره معتمد او متداول نه دی .

5- امیر المؤمنین حضرت عمر فاروق رضی الله عنه به هم د ښځو څخه مشوره اخسته ³⁷⁵.

- صحیح بخاری المغازی غزوه خندق 2 ټوک 589 مخ

³⁷⁵ - تفسیر مظهری په حاشیه 2 ټوک 153 مخ

نیو لیک

6- حضرت عمر رضی الله عنه به د شفا بنت عبد الله قرشیه رضی الله عنها د رای او نظر ډیره قدردانی کوله د هغه رای به ئی مقدمه گپله کله کله به حضرت عمر رضی الله عنه دی بنځی ته د بازار د نگرانی کارونه هم ورسپارل³⁷⁶.

7- سمره بنت نهیک اسدیه رضی الله عنها چی یوه صحابیه وه او د ډیر عمره پوری ژوندی وه دی به د بازارونو دوری کولی ، خلکو ته به ئی په نیکی حکم کاوه او د بدی څخه به ئی منع کول او جرم کونکی به ئی په دورو وهل چی له دی سره به موجوده وه³⁷⁷.

8- په نبوی دورکی به بنځو په غزاگانو کی شرکت کاوه د زخمیانو علاج به ئی کولو، د شهیدانو لاشونه به ئی راپورته کول او مدینی ته به ئی راوړل او مجاهدینو ته به ئی اوبه ورکولی³⁷⁸.

خوڅرنګه چی د بنځو اوړی د حکومت د چلولوڅخه خالی دی نو په دی خاطر غوره خو دا ده چی د انتخاباتو په عمومی مقابلوکی د ودریدو په ځای ورته یوڅو چوکی خاص کړای شی، د دی نه پرته د نارینو له پاره چه کوم شرایط پورته ذکر شول ، هغه دوی ته هم په نظر کی نیول ضروری دی او همدا راز بنځوته د شرعی پردی پابندی هم لازمی وګرځول شی، او د غونډی په وخت کی د هغوی د کنبیناستو ځایونه د ټولو وروسته وی. داهم کیدای شی چې د بنځو جداګانه شوری وی چه حکومت ته د ضرورت په وخت کی د مشوری ورکولو او یا د خپلو غوښتنو د وړاندی کولو له پاره جدا غونډی وکړی شی .

³⁷⁶ - الاصابه ابن حجر 4 ټوک 341 مخ - الاستیعاب د ابن عبد البر په حاشیه الاصابه 2 ټوک 241 مخ و اسد الغابه 5 ټوک مخ 487 په حواله د ابن عبد البر او

ابونعیم اصفهان

³⁷⁷ - الاستیعاب به حاشیه الاصابه 4 ټوک 335 مخ

³⁷⁸ - صحیح بخاری کتاب الجهاد د لومړی ټوک 403 مخ

نيو ليک

وخت کې د مشورې ورکولو او يا د خپلو غوښتنو د وړاندې کولو له پاره جدا غونډې وکړې شې .

دا خو زما نظر وه ليکن مولا نا سيد ابوالاعلی مودودي رحمه الله عليه د سورت احزاب د ايت " قرن في بيوتکن . " او بعضواحاديثو په رڼا کې داسې استدلال کوی .

د قران مجيد د دغه روښانه او خرگند حکم په موجوديت کې ددی خبرې څه گنجایش دی چې مسلمانې ښځې د شوراگانو او وپارلمانونو غړې شي ، له کور نه د باندې ټولنيزو او اولسي فعاليتونو کې برخه واخلي په دولتي ادارو کې له نارينو سره يو ځای کاروکړي ، په پوهنتونونو کې له هلکانو سره گډ تحصيلات وکړي ، د نارينو په روغتونو کې د نرسانو وظيفی اجراء کړي ، الو تکو او اورگاډو کې مسافر پالو نکې وټاکل شي ، د زده کړې او تحصيلاتو لپاره اروپا ، امریکا ... ته وليږل شي .

د کور نه د باندې د ښځو د فعاليتونو د روا والی په باب چې کوم غټ دليل وړاندې کيږي هغه دا دی چې حضرت عائشې رضی الله عنها د جمل په جگړه کې برخه اخیستې وه خو کوم خلک چې دغه استدلال وړاندې کوي هغو ته ښايې دا نه وي معلومه چې په دی باب پخپله د حضرت عائشې رضی الله عنها مفکوره څه وه .

عبدالله بن احمد بن حنبل رحمه الله عليه په زوائد الزهد کې او ابن المنذر ابن ابی شيبه او ابن سعد په خپلو کتابونو کې د مسروق روايت نقل کړی دي چې حضرت عائشه رضی الله عنها به کله دقران کریم د تلاوت په ترڅ کې دغه [دقرن في بيوتکن] ايت ته ورسیده نو بې اختياره

نيو ليک

.....
 به يې ژړل تر دې پورې چې د هغه پړونې به لمديده ، ځکه چې په دې سره به هغې ته خپله هغه غلطی ورياديدله چې د جمل په جگړه کې ورڅخه صادره شوې وه 379.

د جمل په جگړه کې دام المومنين دگډون دلاملونو او مقاصدو تفصيل زما په کتاب [عورت کې حکمرانی قرآن و سنت کې روشنی مين] د مستندو کتابونو د حوالو سره ليدلی شی - ليکن پدې گډون دام المومنين د پيښمانی او خفگان کومه حواله چې مولا نا سيد ابوالاعلی مودودي رحمه الله عليه ورکړې مناسب بولم چې د هغې د عربي متن د احاديثو له کتابونو څخه وړاندې کړي .

ابن سعد چې په 230 هجري کال کې وفات شوی په خپل کتاب کې ليکلی عايشی رضی الله عنها به چې کله د " وقرن فی بيوتکن بکت حتی تبل خمارها " آيت ولو سته دومره به ئی ژړل چې پړونې به لمديده 380 .
 ابن ابی شيبه چې په کال 235 هجري قمری کال کې وفات شوی دی د حضرت عائشه رضی الله عنها قول داسی نقل کړی دی : وددت انی کنت غصنا رطبا و لم اسر مسیری هذا [زه بڼه بولم چې دونې شنه لخته وی خو چې دا سفر می نه وای کړی {د جمل د جگړې سفرته اشاره کوی}] 381
 " قالت عائشه لما حضرتها الو فاه ادفنونی مع ازواج النبی فانی کنت احدث بعده حدثا [کله چې حضرت عايشه رضی الله عنها ته مرگ راغی نو وي ويل ما در رسول الله صلی الله وعلیه وسلم د نورو بنحو سره په عامه هديره کې دفن کړی [کوم امتیاز حیثیت مه راکوی] ځکه چې ما د رسول الله عليه وسلم د وفات څخه وروسته یو نوی کار ایجا د کړی یعنی د جمل په جگړه کې گډون 382.

379 - تفهيم القرآن 4 ټوک 90 مخ حاشیه 48 سورت الحزاب

380 - طبقات دابن سعد ليکنه 8 ټوک 81 مخ ديروت چاپ کال 1958 م .

381 - دابن ابی شيبه مصنف 15 ټوک مخ ، مستردک دحاکم 3 ټوک 119 مخ

382 - طبقات ابن سعد 8 سعد ټوک 84 مخ مصنف ابن ابی شيبه 10 ټوک 360 مخ

نیو لیک

دام المومنین حضرت عایشه رضی الله عنہا پدی کار ډیرو صحابیاتو نیوکه کړی وه خو د هغی یادونه له دی امله ضروری نه بنکاری چې هغوی دی کار ته غلط وایه او پری پینمانه وه بله دا چې د قران او سنت د بنکاره حکم په مقابل کې د صحابی قول یا عمل حجت نه دی .

ځینی خلک د رضیه سلطانه ، چاند بی بی د بهویال د شهزادگیو حکومتونه د بنخو د سیاسی فعالیت لپاره د دلیل او حجت په توگه وړاندی کوی خو پوښتنه دا ده چې دام المومنین حضرت عایشه رضی الله عنہا عمل او کړنه دلیل نه شی کیدی نو د بادشاهانو او شهزاده گیو کړنه څنگه دلیل کیدا شی . ددی شهزادگیو او بنخو د حکومتونو د جواز فتوی خو علماؤ هم نه ده ورکړی ، که علامه نواب صدیق حسن خان بهوپالی د دی بنخو د حکومت مخالفت نه وی کړی د هغی به څه خاص حالات او مصالح په نظر کې وه خو هغی هم ددی حکومتونو د جواز فتوی نه ده ورکړی .

همدا راز په پاکستان کې د جنرال ایوب خان د دکتاتوری او امریت څخه د خلاصون په خاطر محترمه فاطمه جناح د صدر اعظمی لپاره کاندید کړای شوی وه او مفتی محمد شفیع صاحب نظر ورکړی وه چې د دوو بدیو څخه دی کوچنی اختیار کړی شی ، اوکله چې مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه د زندان څخه راخلاص شو د مفتی صاحب د رای تأیید ئی وکړ خو دوی دواړو هم د بنخی د حکومت د جواز فتوی نه وه کړی بلکه د عدم جواز فتوای ئی ورکړی وه چې په لیکلی ډول موجوده ده .

بنکاره خبره ده چې د لوی بدی څخه د خلاصون په خاطر په موقت ډول کوچنی بدی برداشت کول خو ممکن دی مگر د هغی څخه د جواز دلیل او مستقل اصول جوړول پکار نه دی اگر چې زما رائی دا ده چې په هغی وخت هم زمونږ داهون البلیتین په اختیارولو مجبورنه وو ځکه چې د خپل کاندید د ودرولو لاره هم خلاصه وه اوبی طرفه پاتی کیدل هم ممکن وو

نیو لیک

، او له دی پرته د فاطمه جناح د عظمی صدارت د اهنون البلیتین په رابطه هم اختلاف رای کیدی شی .

ځینی خلک په نبوی عهد کې د صحابیاتو د جماعت د لمانځه د اداء کولو جوماتونو ته وتل د ښځو د سیاسی فعالیت او اولسی ښیگنو کې د برخی اخستیلو لپاره د دلیل په توگه نیسی مگر دا قیاس مع الفاروق دی چې د نرو او ښځو د گډو مجالسو او دکورڅخه د باندی د اولسی فعالیتونو او په محلی حکومتونو کې گډون لپاره د جواز دلیل نه شی جوړیدی .

په دی خبره کې د هیچا اختلاف نه شته چې په نبوی دور کې امهات المومنین او نوری صحابیاتی جوماتونو او عیدگاه ته تللی او د سپود صفونو شاته به ئی صفونه جوړول او لمونځ به ئی اداء کاوه ، او د سلام د اړولو نه سملاسی وروسته کورونو ته تللی ، مسجد نبوی کې د ښځو د تلو راتلو لپاره جدا لاره او دروازه وه چې تر اوسه پوری د باب النساء په نامه یادیږی ، مگر په بل طرف کې داسی احادیث روایت کړی شوی دی چې دا ورڅخه ثابتیږی چې د ښځو لپاره په کورونو کې لمونځ اداء کول افضل دی .

او هغوی ته جوماتونو ته د تللو اجازه ورکړی شوی ، حکم ندی شوی ، او دا اجازه هم په څه شرائطو مشروطه ده .

د دواړه ډوله احادیثو په رڼا کې امام نووی رحمه الله علیه ددی موضوع په رابطه لیکلې دی چې : ښځی جوماتونو ته د تللو څخه منع کول روانه دی مگر دا اجازه هم په لاندی شرائطو مشروط ده چې علماؤ د نورو احادیثو په رڼا کې بیان کړی دی :

- عطر ئی باید نه وی استعمال کړی .
- ډول اوسینگا ر بې نه وی کړی .
- په لاسونو او پښو کې ئی داسی زیور او گانه نه وی اچولی چې اوآز کوی .

نيو ليک

- بنکلي او بنايسته لباس ئی نه وی اغوستی .
  - په صفونو او لارو کې د سرو سره اختلاط او گډون نه وی .
  - ماحول او محیط داسی وی چې په فتنی او فساد کې د مبتلا کیدو خطر او ویره نه وی 383.
- حنیفی فقها و دهمدی لاملونو په اساس لیکلی چې اوس د فساد او فتنی خطر دیره ده نو جوماتونو ته د خوانو بنخو تلل مکروه دی 384.
- د مالکې ، حنبلی او شافعی فقهاؤ رائی هم دا ده چې بڼه خبره دا ده چې بنخې په کورونو کښی لمونځ اداکړی ، خوکه د فتنی خطر او ویره نه وی نو جوماتونو ته تللی شی ، خو د فتنی د موجودیت په صورت کې جوماتونو ته د بنخو تلل مکروه دی 385.
- مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه د موضوع په اړه د احادیثو د بیان څخه وروسته لیکلی : د اسلام د مزاج او طبیعت سره څومره مخالفت لری تردی چې د الله جل جلاله په کورکې د عبادت په وخت هم دواړه جنسونو د اختلاط او گډون اجازه ورکړی نو د اسلام په باره کې ددی تصور هم نه شی کیدای چې په تعلیمی ادارو، دفترونو، وکلبونو او غونډو کې د بنخو او سرو اختلاط او گډون اجازه ورکوی 386.
- جوماتونو ته د بنخو د تللو په رابطه د احادیثو او احکامو تفصیلات زما په کتاب تفهیم المسائل دریم ټوک 317 - 324 مخونو کې وگوری .

383 - شرح نووی په صحیح مسلم باپ خروج النساء الی المساجد

384 - هدایه مع فتح القدير . لومړی ټوک 529 مخ ، در مختار مع رد المختار

لومړی ټوک 529 مخ

385 - المغنی لابن قدامه حنبلی 2 ټوک 202 مخ - الفقه الاسلامی د ز حیلې لیکنه

2 ټوک 100 مخ

386 - تفهیم القرآن سورت نور حاشیه 49 ټوک 3 مخ 390-396

نیو لیک

آیا دا احادیث د محلی حکومتونو، د اولسی فعالیتونو او بلدیاتی مخلوطو او گډو مجالسو او غونډو کې د شرکت او برخی اخستی له پاره د دلیل په حیث نیول او را وړل کیداشی؟ هر څوک چې دخپل ضمیر دقناعت او حق طلبی په روحیه پدی سوال غوروکړی جواب به یی منفی وی، د مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه او نورو راسخینو علماو جواب د سوال په اړوند هم منفی دی مگر خان ته قناعت ورکولو ا ویا د جواب ورکولو په خاطر خو یو ویونکي ویلی شی چې ښځی دی په غونډو کې شرکت نه کوی، او که کله دانتخاباتو وخت راځی اویاکومه مهمه خبره تر بحث لاندی نیول کیږی نو برقعه به پرسر اچوی او د غونډی په کوم کنج کې کښینی او په بحث کې برخه نه اخلی، خو دا صرف یو تصور دی نوعیت به له لاسه نه ورکړی، او د مسؤلیت دقبلولو غوښتنه او تقاضاهم دا ده چې په غونډو او فعالیتونو کې فعالانه ونډه واخلي. مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه دکتاب "اسلامی ریاست" په اتم باب کې د اسلامی دستور لس بنیادی اصول بیان شوی دی چې په هغوی کې شپږم اصل د "ښځو منصبونه" تر عنوان لاندی داسی بیان شوی دی.

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ [سورت النساء 34 آیت]

[سړی په ښځو باندی قیمومیت لری].

لن یفلح قوم ولوا امرهم امراه [صحیح البخاری]

[هغه قوم به هیڅکله کامیابی ونه مومی چې خپل کارونه ئی ښځی ته سپارلی دی].

دا دواړه نصونه پدی اړه غوڅ او قاطع دی چې په هیواد کې د غړیتوب وی او یا د کومی اداری مدیریت وی [ښځو ته نشی سپارل کید، ځکه چې د اسلامی حکومت په دستور کې ښځو ته د احيثیت ورکول او په هغی د گنجائش راویستل د صریحو نصوصو خلاف کار دی، او د الله او رسول تابع حکومت ا وریاست ددی مسئلی دمخالفت مجاز نه دی

نيو ليک

د دی تفصیلی تشریح د اسلامی ریاست په یولسم باب کې د [داخلی سیاست کې د بنځو رول] تر عنوان لاندی په 506 - 517 مخونو کې راغلی ده .

مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه وایی، په اوسنی عصر کې د قانون جوړونکې مجلس [پارلمان] کار یوازی د قانون جوړول نه دی بلکه په عملی ډول همدا [پارلمان] د ټول هیواد کنترول په لاس کې لری، همدا کابینه جوړه وی او وړانوی، د نظم انضباط او امنیت سیاستونه وضع کوی، او همدا د هیواد اقتصادی او مالی قانون جوړوی 387 د جنگ او صلحی ټول واک د پارلمان په لاس کې وی، له دی حیثیت څخه د پارلمانونو مقام صرف د یو فقیه او مفتی نه بلکه د ټول هیواد د اقوام او واکدار مقام لری. لدی څخه ورسته مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه د قرانی آیاتونو او نبوی احادیثو څخه ثابت کړی چې د قیومیت مقام او دهیواد د سیاست او نظم مسؤلیت بنځو ته سپارل د اسلام خلاف کار دی، د مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه له نظره قانون جوړونکې مجالس [پارلمانونه] قوام [واکدار] دی او د قرانی آیاتونو او نبوی احادیثو له رویه په هغی کې د بنځو گډون غیر اسلامی دی .

مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه په خپله رای ډیر اصرار کوی او وایی: پاتی شو هغه خلک چې دهغی په وړاندی د حق معیار یواخی د دنیا د غالبو قومونو طرز عمل او تگ لاره ده او په هر حال هغوی همغه طرف ته ځی کوم طرف چې اکثریت ځی نو هغوی ته چا ویلی دی چې اسلام هم د ځان سره وران کړی، چیرته چې دهغوی زړه ځی په شوق سره دی همغه طرف ولاړشی مگر لږ تر لږه باید دومره رشتینی وی چې د چاپسی روان وی دهغه نوم په جرات سره واخلي، او اسلام ته هغه خبری

نيو ليک

منسوب نه کړې چې د الله کتاب او د هغه د رسول سنت او د صحابه کرامو او تابعينو تاريخ له هغې څخه په زغرده انکار کوي 388 .

د همدې کتاب [اسلامي رياست] په 515 صفحه کې ليکې : اسلام په اصولي ډول د مخلوطې او گډې ټولني مخالف دی . او هيڅ داسې نظام چې دکورنۍ وجود او استحکام ته اهميت نه ورکوي دا نه خوښوي چې د نرو او ښځو گډه او مخلوطه ټولنه دی وی ، په غربي هيوادونو کې د دی [گډې ټولني] ناوړه نتايج ښکاره شوی ، او که زمونږ ټولني د هغې ناوړه نتايجو د برداشت له پاره تياري وی برداشت کړي ، خو ددی څه ضرورت دی چې په اسلام کې د هغه کارونو له پاره په زور گنجائش پيدا کړي چې اسلام په قوت سره هغه منع کړي دی ، که اسلام د جنگ په وخت کې د ښځو څخه د پرستاري [مرهم پټي کوونکې] کاراخيستي دی نو د دی دا مطلب نه دی چې د صلحي په وخت کې دی هغوی دفترونو ، کارخانو ، کلبونو او پارلمانونو ته رواستلی شي .

ښځې د سرو د کار په دائره او ډگر کې د سرو په مقابل کې نه شي کاميابيدی ځکه چې هغوی ددی کارونو له پاره پيدا شوی ندی .

ښځې خو لا پريږده چې د موجوده پارلمانونو نارينه غړي هم د اهليت په شرعي معيارونو برابر نه دی ، ددی پارلمانونو ټول نظام د غربي جمهوريت په اصولو ولاړ دی ، او مونږ ددی پارلمانونو په ځای د اسلام شوارتي نظام راوړل غواړو ، خو زما په نظر د شرعي احکامو او شرعي پردی پابندی ښځې د مجلس شوری او قانون جوړونکې پارلمان غړي جوړيدای شي ، ځکه چې اسلام ښځې د مشوری ورکولو او قانون جوړولو څخه ندی منع کړی ، پاتی شوه د مخلوط او گډو مجلسو او غونډو خبره نو د ښځوله پاره د سرو په غونډه کې د پردی او نقاب پرته گډون کول حرام دی ، د اسلامي حکومت په مجلس شوری [پارلمان] کې دښځو دگډون لپاره دپردی او حجاب کول په قانوني ډول ضروری دی او همداراز داهم

نيو ليک

.....

ضروری ده چې د بنځو لپاره د ناستی دځایونو انتظام دسپرو د نشتونو شاته وشي . زما پدی رای ډیر علما ومخکې هم تنقید کړی او هم نن یې هم کوی مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه خو ټول پارلمان ته قوام [واکدار] وایی ، زما د ناقصی رای په اساس پارلمان پخپله قوام نه بلکې د قوام له پاره ټاکونکې اداره قوام هغه چا ته ویل کیږی چې د هیواد د چارو د سمبالولو لپاره د حکومت مشر ټاکې او دهغی احتساب هم کوی خو په عملی لحاظ د ملک د نظم او نسق چاری نه سمبالوی بلکې د هغی قوانین لپاره او قواعد جوړوی چې اسلام بنځی په هغی دبرخی اخستلو څخه ندی منع کړی زه د مولانا مودودی په وړاندی د خپلی کم علمی احساس کوم ځکه پخپله رای اصرار نه کوم . خو ضلعی حکومتونه [اولسوالیو حکومتونه] چې دپویزیانو پلان او تحطیظ دی په پارلمان [اولسی جرگی] او ولایتی جرگو نشی قیاس کیدی ځکه چې دا اداری او حکومتونه دقانون جوړونی او مشوری پوری محدود نه دی بلکې دادگډی ټولنی او مخلوط تهذیب او کلتور د منځ ته راوړلو لپاره یو پلان او منصوبه ده ، بلدیاتی او اولسی فعالیتونه په مشاورتی او قانون جوړونکو ادارو قیاس کول قیاس مع الفارق دی دا د سپرو ډگر دی د بنځو دکار دائره نده .

په اسلامی پارلمان کې د غیرو مسلمانو

د نمایندگی ورکولو مسئله

په اسلامی نظام کې د غیرو مسلمانو د حقوقو د ساتنی سخت ډیر تاکید شوی دی او اسلامی ریاست د مسلمانانو په څیر د هغوی د مال او ابرو د ساتنی مسئول دی ، حکومت مکلف دی چې د مسلمانانو په څیر د غیرو مسلمانو بنیادی ضرورتونه رفع کړی ، هغوی ته د خپل دین په اساس د تلنی پوره اجازه ورکړی شی خو په دی شرط چې د اسلام او اسلامی شعائرو توهین به نه کوی او نه به د هغی په خلاف پروباکنده کوی ~ هیڅ یو مسلمان ته به د مرتد کولو

نیو لیک

اجازه ورنه کړی شی همدا راز د حکومت په لور او مهمو پوستونو باندی د غیر مسلم ټاکل هم نه کیږی ، دا په دی خاطر چې هغه د ریاست په نظریی یعنی د اسلام په سپیڅلی دین باندی یقین نه لری او په هیڅ ریاست کې د هغه ریاست په نظرئ باندی یقین نه کونکوته د غټ مسؤلیت منصب نه شی ورسپارل کیدای - اسلام د سیکولر جمهوریت قائل نه بلکه د اسلامی سیاسی نظام قائل دی ، خو اقلیتونه په خپلو خاصو مسائلو او عامو انتظامی امورو کې د خپلی رای د ورکولو له پاره د ځانگړی انتخاباتو له لاری څه نمایندگان پارلمان یعنی اولسی جرگی ته استولی شی ، چې هغوی به د مالی امورو په بحث کې برخه اخلی او د عامو انتظامی امورو په اړوند د خپلی رای اظهار کوی .

خو د شرعی امورو په پریکړو او یا د حکومت د مشر په انتخاب کې هغوی ته د رای د اظهار او ووت ورکولو حق ندی حاصل او د غیر مسلمانو په غټو منصبونو ټاکل روا نه دی ، خو په انتظامی معاملاتو کې ورڅخه مشوره اخستلای شی ، لکه د هر میزان څخه د حضرت عمر رضی الله عنه د مشوری اخستلو روایت چې په صحیح بخاری کې موجود دی ، چې هغه د تستر په جنگ کې بندی نیول شوی وه او هغه د ایرانی جنرالانو څخه یو تجربه لرونکی جنرال وه.

سیاسی گوندونه

په اروپا کې چې د سیاسی گوندونو کوم نظام رائج دی هغه د ځواک د لاسته راوړو یوه لویه ده چې په اسلام کې ورته ځای نه شته ، مسلمان امت د یوه بدن په څیردی چې په مستقل ډول هغه د ځواکمن او مخالف ترمنځ ویشل نه د شریعت غوښتنه ده او نه د عقل او پوهی غوښتنه ، په اسلامی نظام کې د احتساب او محاسبی گوند گټه ور او ضروری دی خو اختلاف د اختلاف په خاطر یا اختلاف د ځواک په خاطر ته په اسلام کې ځای نه شته که څه هم په اسلام کې د تنظیم یا انجمن جوړول منع نه دی ~

نیو لیک

.....
د دین د بلنی، د اسلام د تبلیغ د بنوونی او روزنی او نورو ټولنیزو خدمتونو د تر سره کولو له پاره ډلی او گوندونه جوړول بی له شکه روادی، داسی گوندونه د هیواد پر مشر د راتولیدو او اتحاد په صورت کې د یوه واحد بدن د مختلفو اعضاو په څیرکارکوی ، دا ډول ډلی او گوندونه د امت دیوالی سره منافی نه دی لکه څنگه چې په فقهی او قانونی مسائلو کې د امت د فقهاو فکرونه او نظریات مختلف دی. ځکه ځنی مسلمانانو په یوه امام ډیر اعتماد کړی او ځینی نورو پرېل ډیر اعتماد کړی ، خو دی فروعی او فقهی اختلافاتو ته ، د وحدت او یووالی منافی نه شو ویلای ، په دی شرط چې د تعصب او کینی په اساس دغه اجتهادی اختلافات د ډلټیزو شخړو ذریعه ونه گرځوی په همدی توگه په سیاسی او ملی معاملاتو کې هم د غیري منصوصو احکامو په اړه مختلف سیاسی فکرونه او نظریی کیدای شی ، او د هری نظریی خلک خپل سیاسی گوند جوړولای شی ، د دی د ممنوعیت له پاره هیڅ دلیل نه شته ، دا ډول گوندونه د ملی ادارو له پاره موزون او پوه نمایندگان کاندیدولای شی ! د لومړی خلیفه د ټاکلو په وخت کې د اسلامی امت یوی ډلی یعنی د مهاجرینو له طرفه حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه یا حضرت ابو عبیده رضی الله عنه نوم وړاندی کړی وه. او د بلی ډلی یعنی انصارو لخوا حضرت سعد بن عباده رضی الله عنه راوړاندی شوی وه خو اخر دواړه ډلی د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه په خلافت متفقی شوی ، څرگنده شوه چې مختلفی ډلی مختلف کسان د کاندید په توگه د قوم او ملت مخی ته وړاندی کولای شی .

سیاسی گوندونو ته دا ضروری ده چې اساسنامی یی د اسلام مطابق وی ، او د هر گوند د انتظامی [اداری] ، اقتصادی ، او ټولنیزو اصلاحاتو له پاره ځانته بیل منشور جوړولائی شی، او د نورو ډلو څخه مختلفی مادی په خپلی اساسنامه کې ځای پر ځای کولای شی ، خو که

نيو ليك

چيرى د اسلامى نظام د اصولى ~ قطعى ، او اجماعى احكامو په خلاف كومه ماده د كوم گوند په اساسنامه يا مراننامه كې خاى په خاى كړل شوه ، نو بيا داسى گوندته د كار كولو اجازه نه وركوله كيږي ، په همدى توگه دايو لازمى شرط دى چې د دى ډلو د كار طريقه فساد فى الارض يا افتراق و انتشار پيدا كول نه وي د هغوى مشر به د اسلام د بنسټونو مطابق د ملت سياسى روز نه كوي ، او د هغوى نمايندگان به هم د اسلام په معيار پوره برابر وي . كه چيرى د ملت سياسى شعور د پخلنى مرحلى ته ورسيرى نو هغه به پخپله دا اوسنى سياسى لوبغاړى مسترد كړي .

مركزي هغه نظريه حكومت

دا يوه انتظامى مسئله ده چې د مصالحو مرسلو څخه شميرل كيږي په شرعى توگه دا هم روا دى چې يو واحد مركزي حكومت دى وي او هغه دى يوه شورى ولرى ، په ټول هيواد كې دى سياسى يو والى موجود وي . د حكومت يو مشروى ، چې د شورى د پريكړو او مشورو په اساس نور مسئولين او منطقوى حكام ټاكي ، او دا هم روا ده چې حكومت فدرالى شكل او جوړښت ولرى يعنى هيواد د انتظامى اسانتياو په خاطر په څو ولايتونو ووېشل شى ، ولايتى شوراگانى او حكومتونه دى موجوده وي ، چې هغوى ته د هيواد د اساسى قانون په اساس ولايتى ازادى وركول شوى وي په همدى ترتيب سره د ولاياتو ترمنځ د معاملاتو د تصفيى او حل له پاره د سنا مجلس او لوړه اداره جوړول هم جائز دى . او دهغى پرته د كار كول او د چارو پر مخ وړل هم روا دى ، د لومړى قاعدى ترمخه وويل شوه چې په مباحاتو كې عرف او رسم ورواج معتبر او مهم دى ، خو د مصلحت مطابق هر هغه نظام چې اهل حل و عقد يې مناسب وگڼي جوړولای شى ، په نبوى دور او د خلفائى راشدينو په دوروكې په مختلفو علاقوكې بيل بيل واليان مقرر كړي شوى وه چې د كتاب او سنتو د پولو په داخل كې ورته خپلو خپلو علاقو كې پوره ازادى وركړل شوى وه ، د مركزي حكومت سره د دى واليانو د عزل كولو اختيارات موجود وه ، خو

نيو ليک

هغوی به د کوم معقول علت یاد علاقې د خلکو د شکایت پرته هغوی نه عزل کول . په اوسنی وخت کې د ریاست مسئولیتونه زیات شوی دی نو په دی خاطر که د حکومت طرز مرکزی وی نو ډیره غوره ده ، د ولایتی پارلمانو او ولایتی حکومتونو جوړول د پاکستان د اوسنی حالت ترمخه ضروری معلومیږی³⁸⁹.

د مجلس شورې

له پاره د مودی ټاکل

د شورې [پارلمان] له پاره د مودی ټاکل نه ممنوع دی او نه لازم ~ بلکه د مباحاتو له مصالحو مرسلو له جملې څخه دی ، په اوسنی وخت کې د پارلمانو نوله پاره د مودی ټاکل یوه معروفه او مروجه طریقه ده چې د امت د مصالحو له پاره گټه وړه ده . ځکه چې د نفس د غلبې په اساس په ننی وخت کې د شورې او پارلمان غړو ته د اوږدی مودی پوری اختیارات ورکول د فساد او خرابی سبب گرځی ، کیدای شی چې د پنځوکالو یا لږې ډیری مودی د تجربی څخه څرگند شی چې د شورې د موجوده ارکان غړو پرته ډیر اهل او غوره وگړی نور هم پیدا کیدی شی ځکه په دی موده کې به نوی خلک د ملت مخی ته راشی او خلکو ته به د راتلونکې انتخاب په وخت کې د خپلی رای صحیح استعمال او د اهلو او خلکو د غوره کولو فرصت په لاس ورشی ~ د دی عمل په واسطه د خلکو په سیاسی شعور کې پخلنی راځی او د قیادت خلاهم نه را منځ کیږی دا په دی خاطر چې نوی خلکوته د تجربی وخت په لاس ورځی . البته په وار وار یو شخص انتخابول بدی نه لری خو د شورې د غړی د دیانت او صلاحیت د داغدار کیدو په صورت کې د شورې څخه عزل

³⁸⁹ - لیکوال دا کتاب د پاکستان د وضعی مطابق لیکلی دی نو ځکه ئی په

بیابیا د خپل مملکت نوم یاد کری مترجم

نيو ليک

کیدی شی . خو دا پریکړه باید د کوم داسی قاضی په واسطه وشي چې هغه د شرعی عدالت د قاضی کیدو اهل وی .

دریم اصل

د امام سره بیعت کول

[د حکومت د مشر انتخاب]

د اسلامی سیاست دریم اصل دا دي چې د ریاست مشر یا خلیفه او امیر باید د مسلمانانو معتمد شخص وی . موروثی پادشاهی ، امریت او د یکتا توری په اسلامی نظام کې خای نه لری . قران کریم اسلامی امت د احکامو د تنفیذاو د دین اقامی مکلف کړی دی او امیرالمؤمنین د امت دوکیل په حیث دا فرض سرته رسوی ~ بنکاره ده چې وکیل او نائب ته دا منصب نه په میراث په لاس ورځی او نه ئی په زور لاس ته راوړی شی ، بلکه دا منصب په خپله د موکل د ازادی غوښتنی په اساس تر لاسه کولی شی ، په اسلام کې د مسلمانانو د اعتماد د لاسته راوړو لاره [بیعت الامام] دی ، یعنی د ملت له خوا ځنی د حکمران سره د اطاعت تړون او د

نیو لیک

.....
 امیر له خوا څخه د خدمت کولو تړون ~ چې همدی ته بیعت یا مبايعه ویل کیږی ، ابن قدامه رحمه الله علیه فرمایي چې [ان من اتفق المسلمون علی امامته و بیعتته و جبت معونته] د چا په حکومت چې مسلمانان اتفاق وکړی ا د هغه سره کومک واجب شو].³⁹⁰

، ابن منظور افریقی رحمه الله د بیعت مفهوم په دی ډول بیان کړی دی :
 عبارة عن المعاقده من صاحبه و المعاهده کان کل واحد منها باع ما عنده من صاحبه و اعطی خالصه نفسه و طاعته و دخلیه امره و قد تکرر ذکر هافی الحدیث [بیعت عبارت له دوه طرفه پیمان او تړون څخه دی چې گویا هریو د دواړو خواو څخه یو په بل خپل هر څه خرڅ کړی دی هغه ته ئی خپل زړه او نفس ورکړی وی او خپله تاج داری او مخصوص امورئی هغه ته ورسپارلی وی د بیعت ذکر په حدیثونو کې په وار وار راغلی دی]
 391

دغی بیعت ته د خلیفه انتخاب یا د خلیفه اختیار یعنی د خلیفه ټاکل اودهغه غوره کول ویل کیږی په پخوانیو وختونو کې انتخاب یا د رای د بنسکاره کولو طریقه د لاس ورکول و چې په هغه به حکمران ته د ملت له خوانه د کومک او اطاعت وعده ورکول کیده او د حکمران له خوا به د قران او سنتو د پیروی د عوامو خیر خواهی د عدل د قیام او د حکومت د نورو فرائضو د ښه ادا کولو وعده ورکول کیده د لاس ورکول د همدی دوه اړخیز تړون او کومک او ورور ولی بنسکاره او څرگنده ښه وه په اوسنی وخت کې د بیعت شکل د رای ورکولو کاغذ [بیلټ پیپر] دی ، کله چې یو رای ورکونکې خپل ووت یو چاته ورکوی ~ نو دا دده له طرفه په هغه باندی د اعتماد او د هغی اطاعت ښه ده ، او کله چې انتخاب شوی شخص قسم خوری نو داد هغه له خوا نه د قانون د پابندی او د خپلو فرائضو د ادا کولو پیمان او تړون دی ~ څنگه چې د لاس ورکول اصل

³⁹⁰ - المغنی ابن قدامه لیکنه 52 مخ 1969 عیسوی کال چاپ

³⁹¹ - لسان العرب 8 ټوک 26 مخ .

نیو لیک

مقصد نه دی بلکه اصل مقصد د اعتماد او باور ښکاره کول دی ، نو په همدی توگه د ووت کاغذ هم په خپل ځای کوم مقصد نه دی چې ثبوت یې د قران او سنتو له لاری ضرور شی . بلکه دا پخپله د اعتماد د ښکاره کولو او یاد اعتماد دلایسته راوړلو ذریعه ده . څرگنده ده چې د مقصد د لاس ته راوړلو له پاره مختلفې ذرائع استعمالیدی شی او همدا راز د عرف او عاداتو د بدلون په صورت کې بدلیدلای هم شی ، د اوسنی وخت عرف او رواج [پته رای] او [بیلټ پیپر] دی ، نو له دی امله د همدی طریقه اختیارول په کاردی ، د هیواد د مشر او رئیس ټاکل خو د عمومی انتخاباتو په واسطه هم کیدای شی لکه څنگه چې د صدارتی نظام طریقه ده ، او داسلام د روح سره همدا طریقه ډیر اړخ لری او د هغه [رئیس] انتخاب پارلمان [شوری] هم کولی شی چې د مسلمانانو لخوا معتمده وی . لکه څنگه چې د پارلمانی نظام معروفه طریقه ده ، څرنگه چې مجلس شوری [پارلمان] د قوم اعتمادی اداره وی ، نو له دی امله د هغوی پریکړه هم د ټول قوم پریکړه وی ، صدارتی نظام او پارلمانی نظام دواړه د مرسله مصالحو له جملی څخه دی . اوشرعاً دواړه روا دی ، اهل حل و عقد د همدی دواړو نظامونو څخه د ملی او بین المللی حالاتو او شرائطو د غوښتنی سره سم یو نظام اختیار وی ، ځکه چې دا یوه انتظامی مسئله ده ~ په هر صورت د بیعت له لاری د خلیفه ټاکل یعنی د مشر ټاکل او باوری کیدل د اسلامی سیاست یو اساسی اصل دی . چې د ملوکیت او خلافت تر منځ بیلونکې بنیادی اصل همدا دی .

د بیعت او انتخاب د لازمیدو د دلیل

۱ - د دوهم اصل یعنی شوری په څیرنه کې چې کوم قرآنی آیات او نبوی احادیث ذکر شو د هر غیري منصوصی مسئلی سره اړیکې لری او د هیواد د مشر ټاکل هم غیر منصوص مسئله ده ، او هغه د " امرهم شوری بینهم " د عام حکم او قانون لاندی راځی ، او د ایت صحیح مفهوم همدا

نيو ليک

دی ، چې د مسلمانانو خلیفه به هم منتخب وی او دهغه د دولت ټول نظام به هم شورائی وی او په ذاتی رای به ولاړ نه وی.

2 - د حضرت عایشی رضی الله تعالی عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: ماغوبنتل چې ابوبکر او د هغی زوی را وغواړم او یوه وصیت نامه ولیکم ، ځکه چې ماته داویره ده چې خلک به خبری کوی او خواهش به کوی ، بیا ما فکر وکړ چې الله جل جلاله او مسلمانان به نور خلک منع کړی ³⁹².

د صحیح مسلم په روایت کې صراحت شوی دی چې هغه د خلافت په هکله د وصیت نامی د لیکلو اراده کړی وه. نو څرگنده شوه چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په نظر کې تر ټولو اهل حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه وه ، همدا علت وه چې د وفات کیدود مرض په وخت کې ئی هغه د لمانځه امام ټاکلی وه . خود وصیت نامی او ولیعهد کولو اراده ئی ځکه پریښوده چې د شوری په واسطه چې د خلیفه ټاکل یو سنت جوړ شی ، هغه په دی باور وه ، چې مسلمانان به د اصلح د انتخاب د توفیق څخه نه بی برخه کیږی .

3 - په 23 هجری قمری کال کې چې حضرت عمر رضی الله تعالی عنه د اخری حج نه بیرته مدینې ته راستون شونو په خپله لومړی خطبه کې ئی خلکو ته وویل : چا چې د مسلمانانو د مشوری پرته د چا سره بیعت کړی وی [هغه ئی خپل مشر ټاکلی وی] نو د هغی تابعداری دی ونه کړی شی دا ویره ده چې دا دواړه به قتل کړل شی ³⁹³.

4 - حضرت عمر رضی الله تعالی عنه فرمایلی دی چې : من تامر منکم من غیر مشوره من المسلمین فاقتلوه [څوک چې د مسلمانانو د مشوری پرته امیر شو نو هغه قتل کړی] ³⁹⁴.

³⁹² - صحیح بخاری کتاب المرضی 2 ټوک 846 مخ کتاب الاحکام 2 ټوک 1072 مخ

³⁹³ - صحیح بخاری المحارین لومړی ټوک 1002 مخ باب رجم الجلی

³⁹⁴ - المنصف عبدالرزاق 5 ټوک 481 مخ 1972 عیسوی کال بیروت چاپ

نیو لیک

5 - په یو بل روایت کې د حضرت عمر رضی الله تعالی عنه وینا داسی را نقل شوی چې : چا چې د مسلمانانو د شوری پرته چاته د حکومت د منلو بلنه ورکړه نو دا بلنه او دا حکومت حلال نه دی ³⁹⁵.

6 - د حضرت علی رضی الله تعالی عنه څخه روایت شوی دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی : که چیری ما د چا د مشوری پرته خپل خلیفه ټاکلی نو د ام عبد زوی ابن مسعود رضی الله تعالی عنه به می خپل خلیفه ټاکلی وایی ³⁹⁶.

د دی حدیث څخه دامعلومیږی چې د مسلمانانو د مشوری پرته یوڅوک خپل ولیعهد ټاکل د رسول الله صلی الله علیه وسلم په نظر غوره کارنه وه.

7 - رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې په شپږ ډوله خلکو زه هم لعنت وایم او الله جل جلاله پری هم لعنت رالیږلی دی د هغوی څخه یو سړی هغه دی چې په زور په حکومت قبضه وی ³⁹⁷.

8 - حضرت علی رضی الله تعالی عنه د جمل په جنگ کې فرمایلی وه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم مونږ ته د خلافت په هکله کوم وصیت نه وه پری ایښی ، بلکه د دی پریکړه مونږه په خپله خوښه کړی وه، ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه چې خلیفه شو نو هغه هم خلک په دین کلک کړه او په خپله هم په دین کلک ولاړه وه. بیانو حضرت عمر رضی الله تعالی عنه خلیفه کړی شو نو هغه هم خلک په دین کلک وساتل او په خپله هم په دین کلک ولاړه وه. ان تردی پوری چې خلکو خپلی غاړه و غزولی او په آرام سره شو ³⁹⁸.

³⁹⁵ - فتح الباری 15 ټوک 140 مخ

³⁹⁶ - مسند احمد ټوک 95 د مجمع الزوائد الخلافه 5 ټوک 445.

³⁹⁷ - مشکوه باب الايمان بالقدر.

³⁹⁸ - مجمع الزوائد كتاب الخلافه 5 ټوک 975 و كنز العمال 5 ټوک 655.

نيو ليک

9- ابو موسی اشعری رضی اللہ عنہ فرمائی چې : ان الاماره ما او تمر فيهما و ان الملك ما غلب عليه با السيف [امارت [اسلامى حكومت] هغه دى چې په مشوره جوړ شوى وى او بادشاهت هغه چې د توري په توري زورئى لاس ته راوړى وى ³⁹⁹.

10 - د مدینى حاکم مروان بن الحکم د یزید بن معاویه صفت د مدینى د مسجد په منبر د دى له پاره شروع کړ چې خلک ورسره بیعت وکړي نو عبدالرحمن بي ابى بکر رضی اللہ عنہ څه خبره وکړه د اسماعیل په روایت کې راغلى دى چې عبدالرحمن وويلی : ماهى الاهر قليه سنه هرقل و قيصر و لابن المنذر اجئتم بها قليه تبایعون ابناء کم [دا خود هر قل او قيصر لاره ده ، تاسو د حکومت څخه قيصريت جوړ کړى دى چې د خپلو زامنو له پاره به ئى بیعت اخلى ⁴⁰⁰.

11 - ذو الکلاع او ذو عمر د یمن د تجربه لرونکو حکمرانانو څخه وه کله چې رسول الله صلى الله عليه وسلم جرير بن عبدالله الجبلى رضی الله عنه یمن واستاوه نو دا دواړه مسلمانان شوخو یو ورځ ذوعمر حضرت جرير رضی الله عنه ته په خطاب کې وويل [ستا پرما ډیر احسان دى چې ستا د نبی په اساس ماته د ایمان دولت په برخه شو" زه تاته یو ضرورى خبره بنایم او هغه داده چې د عربو حالت به تر هغه پوری صحیح وى ترڅو چې د هغوى حکومت د مشورى په اساس جوړیږي خو کله چې دا حکومت د توري په زور جوړ شى نو بیا به ستاسى حکمران پادشاه وى چې د نورو پادشاهانو په څیر به په رښتیا خبره په غصه کیږي او ناراضه کیږي او په چاپلوسى باندی به ډیر خوشحالیږي ⁴⁰¹.

³⁹⁹ - طبقات ابن سعد 4 ټوک 113 مخ

⁴⁰⁰ - صحيح بخارى كتاب التفسير 2 ټوک 715 مخ سورت الاحقاف - فتح البارى 10 ټوک 197~198 مخونه

⁴⁰¹ - بخارى المغازى 2 ټوک 625 مخ - فتح البارى 2 ټوک 138 باب ذهاب جرير الى المين

نيو ليک

د بيعت او د خليفه د ټاکلو

په هکله د فقهاو ويناوې

د پورته ذکر شوو احاديثو څخه دا په ډاگه کيږي چې په اسلام کې د خليفه د ټاکلو طريقه بيعت او انتخاب دی او انتخابی خلافت د اسلامي سياست يو نه تغير کونکې اصل دی، د همدې دليل په رڼا کې د اسلام فقهاو رحمه الله عليهم هم د دی اصل ذکر په خپلو خپلو کتابونو کې کړی دی.

1- امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله عليه د عباسی خليفه په وړاندې د يوه سوال په ځواب کې فرمایلي وه چې: ستا په خلافت باندې د فتوی د خاوندانو د دوه خلکو اجتماع هم نه ده شوی حال دا چې خلافت د مسلمانانو د اجتماع او مشورې په اساس جوړيږي.⁴⁰²

2 - شيخ عبدالقاهر بغدادی رحمه الله چې په 429 هجري کال کې مړ شوی د جمهورو اهل سنتو مسلک په دی توگه بيان کړی دی: ان طريقه ثبوتها الاختيار من الامه باجتهاد اهل الاجتهاد منهم و اختيارهم من يصلح لها [د خليفه د ټاکلو لاره دا ده چې امت هغه انتخاب کړي و د امت د اجتهاد خاوندان له تحقيق او اجتهاد په اساس هغه څوک وټاکي چې دی د منصب اهميت او صلاحيت ولري] ⁴⁰³.

د [اهل اجتهاد] څخه مقصد د پوهې او د رای خاوندان دی يعنی اهل حل و عقد او د قوم مسؤل نمايندگان.

3- امام ابو الحسن ماوردي بغدادی رحمه الله عليه چې په 450 هجري قمری کال مړ شوی دی د خليفه د انتخاب او ټاکلو د بيان په هکله ځانگړی فصل جوړ دابن سولې ده " باختيار اهل حل والعقد " يعنی اهل حل

⁴⁰² - مناقب الامام الاعظم دکردي ليکنه 2 ټوک 15 مخ په حواله د خلافت او

ملوکيت د مولانا سيد ابوالاعلی مودودي رحمه الله عليه

⁴⁰³ - اصول دين 279 مخ پاکسنان لاهور چاپ

نیو لیک

و عقد [د ملت نمایندگان] چې څوک خوښ کړی هغه به د خلافت منصب په غاړه اخلی.

په بله صفحه کې د انتخاب د طریقی و ضاحت ئی په ځانگړې فصل کې په دی توگه کړی دی ، کله چې اهل حل و عقد په یوه ځای کې راټول شی ، نو د خلافت د منصب له پاره دی د موزونو خلکو پلټنه وکړی ، هر چا کې د خلیفه د جوړیدو د اهلیت د شرائط موجود وی. نو د بیعت له پاره همغه ته ترجیح ورکوله کیږی، یعنی هغه څوک چې په فضیلت او د شرائطو د اهلیت په لحاظ په ټولو غوره وی. او د هغه د اطاعت له پاره خلک ډیر ژر آماده کیږی [مشهور وی] د داسی شخص سره په بیعت کولو کې ځنډنه دی په کار ، اهل حل و عقد د انتخاب څخه وروسته د خلافت منصب د داسی سړی ترمخ وړاندی کوی چې هغه ئی غوره کړی وی خو که چیری هغه د دی منصب د قبلولو څخه انکار وکړی نو بیا به هغی پسی اهل منتخبوی⁴⁰⁴.

4 - قاضی ابو یعلیٰ حنبلی رحمه الله علیه چې په 458 هجری قمری کال مړ شوی دی فرمائی چې : فلا تنعقد الا بجمهور اهل الحل و العقد قال احمد رحمه الله علیه الامام الذی یجتمع قول الحل و العقد علیه کلهم یقول هذا امام و ظاهر هذا انها تنعقد بجماعتهم [د خلافت او امامت انتخاب د ملت د نمایندگانو د اکثریت لخوا کیږی امام احمد رحمه الله علیه فرمایلی دی چې په چا چې اهل حل و عقد متفق شی نو همغه به امام او حکمران وی نو د دی څخه دا معلومیږی چې د خلافت جوړیدو د ملت د نمایندگانو د اجتماعی پریکړی په واسطه کیږی]⁴⁰⁵.

5 - قاضی فضل الله تورپشتی رحمه الله علیه حنفی په خپل کتاب المعتمد فی المعتقد کې لیکې کوم چې په 620 هجری قمری کال کې چاپ شوی وه :

⁴⁰⁴ - الاحکام السلطانیه د ماوردی لیکنه 706 مخ 1973 عیسوی کال چاپ

⁴⁰⁵ - الاحکام السلطانیه د ابی یعلیٰ لیکنه 23 مخ 1960 عیسوی کال چاپ

نيو ليک

کله چې 40 کسه د رای ، مشوری ، بصیرت او دیانت خاوندان ، په داسی یو سپری په متفقہ توگه د حکمران په صنعت وټاکې چې ددی منصب اهلیت ولری. او د دی څلویشتو کسانو څخه لږ تر لږ داسی دینی عالم وی چې د قاضی کیدو اهل وی ~ نو د دی سپری حکومت جوړیدای شی او په مسلمانانو ئی اطاعت واجیږی ⁴⁰⁶.

6 - ابن الهمام حنفی چې په 681 هجری قمری کال کې مړ شوی دی فرمایي چې : د خلیفه ټاکل د علماء، د رائی د خاوندانو او په معاملاتو پوه د یو ټولگی د بیعت سره کیږی خو د دی له پاره کوم خاص شمیر ضروری نه دی ⁴⁰⁷.

ځینی کتابونوکې د اهل سنت د ائمو او ځینی علماو دا وینا هم رانقل کړی ده چې د پنځه یا دري کسو بیعت هم کافی دی بلکه د دی مفهوم دادی چې که چیری څوکسو بیعت کړی وی [ووت ئی ورکړی وی] او پاتی خلکو مخالفت و نه کړ نو سکوت او چپوالی او د مخالفت نه کول د دوی له خوا څخه بیعت گڼل کیږی .

ابن حجر رحمه الله علیه د الماور دی څخه را نقل کړی دی چې د ټولو اهل حل و عقد بیعت اخستل ضروری نه دی په خپله د مخالفت نه کول کافی گڼل کیږی ⁴⁰⁸.

ابن قدامه حنبلی رحمه الله علیه چې 620 هجری قمری کال وفات شوی ، امام قرطبی رحمه الله علیه چې 671 هجری قمری کال وفات شوی ، شیخ الاسلام ابن تمیمه رحمه الله علیه چې 728 هجری قمری کال وفات شوی حافظ عماد الدین بن کثیر رحمه الله علیه چې 774 هجری قمری کال وفات شوی ، ابن خلدون رحمه الله علیه چې 808 هجری قمری کال وفات شوی ، او شاه ولی الله رحمه الله علیه چې 1176 هجری قمری کال وفات

المعتمد هندی نسخه د امامت بحث 176 مخ ⁴⁰⁶

⁴⁰⁷ - فتح الباری المغازی غزوه خیبر

⁴⁰⁸ - فتح الباری المغازی غزوه خیبر

نیو لیک

شوی کې هم همدا ډول لیکلی دی چې خلافت د اهل حل و عقد [یعنی د ملت د نمایندگانو] د بیعت پرته نه شی جوړیدلای⁴⁰⁹.

د راشدینو خلفاؤ رضی الله عنہم سره بیعت

د ابو بکر صدیق رضی الله عنه سره بیعت :
د بنو ساعده د چوتری د انتخاباتی غونډی راپور او د ابوبکر صدیق رضی الله عنه د بیعت تفصیلات تاریخ طبری ، الکامل د ابن اثیر ، طبقات ابن سعد ، البدایه د ابن کثیر رحمه الله علیهم کې بیان شوی دی ، چې ما د دی کتابونو پوره مطالعه کړی ده. خود تاریخ او مغازی په کتابونو کې صحیح او ضعیف دواړه ډوله روایات راغلی دی. نو له دی امله می دا کونښن وکړ چې د احادیثو د مشهورو او مستندو کتابونو روایت رانقل کړم ، په دی هکله د صحیح بخاری د روایاتو لنډیز په دی توگه دی .

د بنو ساعده په چوتری کې د انصارو او مهاجرینو ترمنځ د خلیفه د ټاکلو له پاره په ډیره ازاده توگه بحث وشو، خود حضرت عمر رضی الله تعالی عنه د پیشنهاد په اساس د مدینی خلکو [چې په هغی وخت کې یې عملاً د ټول قوم د معتمدو او باوری نمایندگانو حیثیت درلوده] په

---

⁴⁰⁹ - المغنی لابن قدامه 8 ټوک 526 مخ 1969 عیسوی کال د مصر چاپ - تفسیر قرطبی لومړی ټوک 268 مخ د البقره سورت - منهاج السنه د ابن تمیمه لیکنه 1 ټوک 140 مخ 1321 هجری قمری کال د مصر چاپ - تفسیر ابن کثیر 1 ټوک 125 مخ د البقره سورت - مقدمه ابن خلدون 152 مخ - ازاله الخفاء د شاه ولی الله رحمه الله علیه لیکنه لومړی ټوک لومړی فصل 1976 عیسوی کال لاهور چاپ - جامع الاصول د ابن اثیر چی 606 هجری قمری کال کې مړ شوی لیکنه 4 ټوک 101 مخ ان البیعه حقها ان تقع صادره عن المشوره و الاتفاق

نيو ليک

خپله خوښه او رضا ابوبکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ غوره او د هغه په لاس ئی بیعت وکړې " فبايعه الناس " ⁴¹⁰

په بل ځای کې د اکلمات داسی راغلی دی: وبايعه المهاجرون ثم بايعه الانصار [مهاجرینو د حضرت ابوبکر رضی اللہ تعالیٰ عنہ سره اول بیعت وکړې او بیا ورسره انصارو بیعت وکړې] ⁴¹¹.

دا خاص بیعت وه چې د مرکز ټولو مسلمانانو په کې گډون ونه شو کړای خو په دوهمه ورځ په نبوی مسجد کې عمومی بیعت وشو او په هغی کې ټولو مسلمانانو گډون وکړې " فبايعه الناس عامه " ⁴¹².

د حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ سره د بیعت تفصیلات په مسند احمد رحمه الله علیه ~ منصف عبدالرزاق او مجمع الزوائد کې هم رانقل شوی دی ، په دی کتابونو کې هم همدا خبره راغلی ده چې د مدیني انصارو او مهاجرینو ټولو د هغه سره بیعت کړی وه ⁴¹³.

د سعد بن عبادہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ په هکله په تاریخ طبری کې دوه روایتونه راغلی دی : لومړی دا چې هغه هم د حضرت ابوبکر رضی اللہ تعالیٰ عنہ سره بیعت کړی وه او دوهم دا چې هغه د خپل مرگ تر وخته پوری بیعت ونه کړې ⁴¹⁴.

دا روایت ډیر مشهور دی ، خو حضرت سعد بن عبادہ رضی اللہ عنہ کوم مخالف قدم پورته نه کړې ښکاره ده چې د غالب اکثریت درایو د اتفاق

⁴¹⁰ - صحیح بخاری المناقب 1 ټوک 518 مخ 1961 عیسوی کال اصح المطابع

مطبعی کراچی پاکستان چاپ

⁴¹¹ - بخاری المعاریین 2 ټوک 1010 باب رجم الجنلی

⁴¹² - بخاری الاحکام باب الاستخلاف 2 ټوک 1072 مخ - جامع لاصول 4 ټوک 102 مخ

1970 عیسوی کال چاپ

⁴¹³ - مسند احمد 1 ټوک 55 مخ بیروت چاپ - منصف عبدالرزاق 5 ټوک 439 مخ

1972 عیسوی کال د بیروت چاپ - مجمع الزوائد 5 ټوک 182 ~ 183 مخونه

1967 عیسوی کال د بیروت چاپ

⁴¹⁴ - تاریخ طبری 3 ټوک 21 مخ

نیو لیک

خخه وروسته د هغه چپوالی او د بیعت نه کول کوم قانونی حیثیت نه درلود، د حضرت علی رضی الله عنه په هکله ابن حجر رحمه الله علیه د صحیح ابن حبان په حواله د ابوسعید خدری رضی الله عنه روایت رانقل کړی دی چې: ان علیاً بايع ابابکر فی اول الامر " حضرت علی رضی الله عنه د حضرت ابوبکر رضی الله تعالی عنه سره د ټولو لومړی بیعت کړی وه. خو د بخاری په یوه روایت کې راغلی دی چې د حضرت فاطمی رضی الله عنها د وفات تر وخته پوری [پوره شپږ میاشتې] هغه عملاً او بنکاره بیعت نه وه کړی خو کوم مخالفانه اقدام ئی هم ونه کړ کیدای شی چې د هغه لومړی بیعت مشهور شوی نه وی او د خلکو د غلط فهمیو د لری کولو په خاطر ئی دوباره په نبوی مسجد کې بیعت کړی وی ترڅو عام خلک هم پری وپوهیږی⁴¹⁵.

د صحیح مسلم او صحیح بخاری د روایتونو لنډیز په دی توگه دی: تر هغه وخته پوری چې حضرت فاطمه رضی الله عنها ژوندی وه نو خلکو به د حضرت علی رضی الله عنه ډیر فکرساته، خود حضرت فاطمه رضی الله عنها د وفات خخه وروسته حضرت علی رضی الله عنه ولیدل چې د خلکو توجه هغه طرف ته کمیږی نوهماغه وه چې د ابوبکر رضی الله عنه سره ئی د مصالحت او بیعت کولو پریکړه وکړه او حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته ئی خیر ولیږه چې ته یوازی زمونږ کورته تشریف راوړه، ابوبکر رضی الله عنه تشریف وروړ، د صحیح مسلم روایت دی چې حضرت علی رضی الله عنه بنو هاشم را ټول کړی وه حضرت علی رضی الله تعالی عنه سوگند یاد کړ او وئیل چې قسم په الله جل جلاله مونږ ستا په فضیلت پوهیږو او مونږ له تا سره خه کینه نه کوو تاسی په خلافت کې مختار یاست، حال داچې په مشوره کې مونږ هم باید برخی لرو دای، حضرت ابوبکر رضی الله عنه ځواب ورکړ وی وئیل: چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلوانو سره نیک سلوک کول زه په خپلو خپلوانو مقدم

⁴¹⁵ - فتح الباری 9 ټوک 36 مخ الغازی غزوه خیبر

نیو لیک

شمیرم ، حضرت علی رضی الله عنه ورته وفرمایل چې زه د زوال څخه وروسته له تا سره بیعت کوم، د ماسپښین د لمانځه وروسته لومړی حضرت ابوبکر رضی الله عنه په ممبر وخت او د حضرت علی رضی الله عنه تعریف ئی وکړ او د بیعت د ځنډیدو چې کوم علت هغه ویلی وه هغه ئی توضیح کړ [د اهل بیت د مشورې پرته د خلافت مسئولیت په غاړه اخستل] بیا حضرت علی رضی الله عنه د شهادت کلیمه ولوسته ، بیائی د ابوبکر صدیق رضی الله عنه فضیلت بیان کړ او وئ فرمایل چې زمونږ د مشورې پرته د خلافت پریکړه شوی وه . په دی اساس مونږ په خپل زړه کې لږ غمجن شوی غوندی وه- د مسلم شریف په روایت کې راغلی چې بیا راپورته شو او د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه سره ئی بیعت وکړ⁴¹⁶ .

د حضرت ابوبکر رضی الله عنه لومړی وینا:

په الله جل جلاله سوگند یادوم چې زه له تاسی څخه غوره او بهترنه یم ، او نه د خلافت له پاره زه خپل ځان له تاسی بهتر گڼم ، زما خواهش وه چې ستاسی څخه کوم یو دا مسئولیت په غاړه واخلي تاسو به دا امید لری چې زه به د رسول الله صلی الله علیه وسلم د سنتو مطابق عمل وکړم ~ رسول الله صلی الله علیه وسلم معصوم او پاک وه او د هغه سره ملائکې موجودی وی ، خو زما سره شیطان هم دی چې زما د صحیح لاری څخه دبی لاری کولو کونښن کوی په دی اساس تاسی ټول خلک به زما محاسبه کوی : ان استقمت فاعینونی وان زغت فقومونی [که چیری زه په نیغه لار روان وم نو ما سره کومک وکړی او که چیری زه بی لاری شوم نو بیا ما نیغی لاری ته راواړوی] .

په یوبل روایت کې دا وینا په دی توگه رانقل شوی ده :

⁴¹⁶ - صحیح بخاری المغازی غزوه خیبر 2 ټوک 609 مخ صحیح مسلم الجهاد باب قول النبی صلی الله علیه وسلم لا نوټ - جامع الاصول 4 ټوک 104 مخ

نيو ليک

ای خلکو ! زه ستاسی خلیفه جوړکړای شوی یم حال دا چې زه ستاسی څخه بهتر نه یم ، که چیری زه صحیح کارونه کوم نو زما سره کومک وکړی او که چیری غلطی را څخه وشوه نو ما ته نیغه لاره وښایاست ، رښتیا ویل امانت دی او درواغ ویل خیانت دی ، ستاسی کمزوری او ضعیفه شخص به زما په وړاندی قوی او طاقت وروی ، ترهغه پوری چې زه هغه ته حق ونه سپارم او ستاسی طاقت لرونکي او قوی شخص به دلته کمزوری او ضعیفه وی تر هغه پوری چې زه د هغه څخه د مظلوم حق وانه خلم ، هغه قوم چې د خدای په لاره کې جهاد پریږدی نو الله تعالی هغه په فقر او ذلت اخته کړی او په کوم ملت کې چې بی حیائی وده وکړی او ډیره شی ، نو الله تعالی په هغوی غمونه او مصیبتونه رانازلوی ، تر هغه پوری زما اطاعت کوی ترڅو پوری چې زه د الله جل جلاله او د هغه د رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت کوم ، خو کله چې ما د هغو نافرمانی وکړه نو بیا په تاسو زما اطاعت واجب نه دی ، پورته شی لمونځ وکړی چې الله جل جلاله په تاسی خپل رحم وکړی ⁴¹⁷.

د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه سره بیعت
 حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه د خپل وفات په مرض کې
 د حضرت عبدالرحمان بن عوف ، عثمان بن عفان ، سعید بن زید ، سید
 بن حضیر رضی الله عنهم او نورو مهاجرینو او انصارو رضی الله عنهم
 څخه د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په هکله مشوره وغوښته ، د
 مشوری او د دی لویو صحابه کرامو رضی الله عنهم درای د معلومولو
 وروسته ئی حضرت عثمان رضی الله عنه ته ویل چې د حضرت عمر رضی
 الله تعالی عنه په باره کې زما وصیت ولیکه هغه ولیکه او مهرئی پری
 ولگاوه او بیا بیرون ولاړ او د خلکو [اهل حل وعقد] څخه ئی پوښتنه وکړه

⁴¹⁷ - المصنف د عبدالرزاق لیکنه 11 ټوک 336 مخ - مجمع الزوائد 5 ټوک 183
 مخ - طبقات ابن سعد 3 ټوک 212 مخ - تاریخ طبری 3 ټوک 203 مخ - البدایه 5
 ټوک 248 مخ - کنز العمال 5 ټوک 601 مخ د 1979 عیسوی کال بیروت چاپ

نيو ليک

: اتبايعون لمن في هذا الكتاب فقالوا نعم فاقروا بذكر ورضوا وبايعوا] ايا تاسى د هغه شخص سره بيعت كوى چې نوم ئى په دى خط كې ليكلي دى ؟ ټولو وويل هو - هغه وه چې ټولو د حضرت ابوبكر رضى الله عنه پيشنهاده ومانه ، راضى او مطمئن شو او د حضرت عمر رضى الله تعالى عنه سره ئى بيعت وكړ⁴¹⁸ .

ابن جرير رحمه الله عليه او ابن الاثير رحمه الله عليه د ابوالتفسير خخه رانقل كړى دى چې حضرت ابوبكر رضى الله عنه د خپل ځاى خخه بنسخته شو او په خپله ئى د خلكو خخه وپوښتل چې : اتر ضون بمن استخلف عليكيم [ايا تاسى په هغه چاراضى ياست چې زه ئى خپل خليفه گرځوم] ، په الله زما سوگند چې ما په دى هكله په خپل غور او فكر كې څه كمى نه دى كړى او خپل كوم خپلوان نه ، بلکه عمر فاروق رضى الله عنه مى خليفه ټاكلى دى ، خلكو وويل : سمعنا واطعنا [مونږ يى اورو او اطاعت ئى كوو] .

ابوبكر صديق رضى الله عنه د خپل وصيت ليك د ليكو ترمخه د مهاجرينو او انصارو رضى الله عنهم د ممتازو او باورى نماينده گانو راى لاس ته راوړى وى ، او بيائى د هغوى د راى مطابق وصيت ليك وليكه ~ او د مديني د عامو خلكو خخه يې پوښتنه وكړه، او خلكو په خپلى ازادى خوښى سره د حضرت عمر رضى الله عنه سره بيعت وكړ او وروسته له هغى د فاروق خلافت ته قانونى حيثيت حاصل شو، د ابوبكر صديق رضى الله عنه وصيت په اصل كې يووړانديز وه چې هغه خلكو مسترد كولاى هم شو . خو مسلمانانو هغه قبول كړ⁴¹⁹ .

ابن الاثير مجد الدين جزرى رحمه الله عليه چې 606 په هجرى قمرى كال كې مړ شوى په جامع الاصول فى احاديث الرسول كې يو بل روايت

⁴¹⁸ - طبقات ابن سعد 3 ټوك 199 مخ - منتخب كنز العمال په حايشه د مسند

احمد 2 ټوك 177 مخ

⁴¹⁹ - طبرى 4 ټوك 51 مخ - الكامل 2 ټوك 426 مخ

نیو لیک

رانقل کړی دی چې وایی : د ابوبکر رضی الله تعالی عنه د تدفین څخه وروسته حضرت عمر رضی الله عنه خلکو ته وویل چې زه تاسی ته د خپل ځان په هکله داسی کومه خبره نه شم کولای چې تاسوته د پخوا څخه معلومه نه وی زه یوازی عمر یم او په تاسی د حکومت کولو هیڅ حرص نه لرم. خو دا امانت دکوم نا اهل په غیبرکې هم نه شم وراچولی. خو هغه څوک چې د مسلمانانو د قوت باعث وی هغه د دی منصب ډیر حق داره دی⁴²⁰.

تاسی بیا هم غور وکړی او کوم بل کس ددی کار له پاره وټاکې خو خلکو دوهم ځل بیا همدی غوره کړ. د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه لوموی وینا :

د عربو مثال لکه د پیزاون تړلی اوبن دی چې د خپل قانڈ مشر پسی وروسته روان وی نو مشرته ئی غور کول په کار دی چې هغه دوی چیرته وړی؟ پاتی شوم زه د کعبی په رب می دی سوگند وی چې زه به دا خلک په نیغه لاره روان کړم⁴²¹.

ابن سعد رحمه الله علیه د ابوبکر رضی الله تعالی عنه د تدفین څخه وروسته په همغه ځای کې د شوی وینا متن داسی رانقلوی : د حمد او ثنا وروسته زه ستاسی له پاره امتحان یم ، او تاسی زما له پاره امتحان یاست زه تیرو دوه ملگرو د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ابوبکر رضی الله عنه نه وروسته خلیفه شوی یم - هغه خلک چې د مرکز څخه لری دی زه په هغوی پوه ، دیانت دار او قوی امیران ټاکم ، هغه څوک چې نیکې کوی مونږ د هغوی سره احسان کوو او هغه خلک چې د جرائم ارتکاب وکړی

⁴²⁰ - جامع الاصول 4 ټوک 109 مخ کتاب الخلافه ولاماره الباب الثاني فی ذکر

الخلفاء الراشدین بیعتهم

⁴²¹ - طبری 4 ټوک 51 مخ - الکامل 2 ټوک 427 مخ

نیو لیک

هغو ته به سزا ورکوم الله جل جلاله دی ما ته او تاسی ټولو ته بښنه و
کړی⁴²².

د حضرت عثمان رضی الله عنه سره بیعت :

د زخمی کیدو وروسته حضرت عمر فاروق رضی الله تعالی عنه وویل :
زما په نظر د هغو شپږو کسانو څخه ډیریل هیڅوک اهل او موزون نه
شته ، د چا څخه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د وفات تر نیتې پوری
خوشحاله وه یعنی حضرت عمر حضرت عثمان حضرت زبیر حضرت
طلحه حضرت سعد او حضرت عبدالرحمن رضی الله عنهم په مشوره کې
زما زوی عبدالله هم شریکولای شی خو هغه په خلافت کې هیڅ حق نلری
[ترڅو چې د دی په اساس خلافت موروثی ونه گرځی] که چیری سعد بن
ابی قاص رضی الله عنه ته خلافت ورپه لاس شی نو ډیره به ښه وی او که
نه نو بل هرڅوک چې خلیفه شونوورته په کاردی چې د هغه کومک ترلاسه
کړی... د دی نه وروسته ئی راتلونکې خلیفه ته د مهاجرینو او انصارو
رضی الله تعالی عنهم ، کلیوالو خلکو او غیر مسلمانو ډلو سره د حسن
سلوک وصیت وکړ دغه شپږ رکنی انتخابی هیئت د خلیفه د وړاندیز
اختیار عبدالرحمن بن عوف رضی الله تعالی عنه ته ورپه غاړه کړ [هغه
ئی د انتخاب ناظم وټاکه] هغه د مدینې د خلکو سره اوږدې مشورې
وکړې . د بخاری شریف په کتاب الاحکام کې راغلی دی چې خلک
تردری ورځو پوری د عبدالرحمن رضی الله تعالی عنه کورته د خپلو رایو د
ښکاره کولو په خاطر راتلل ، د رای گیری وروسته د حضرت عثمان او
حضرت علی رضی الله تعالی عنهما د د وارو څخه د قرآن او سنتو د
تابعدارۍ وعده واخسته او وی ویل چې د مدینې وگړی عثمان رضی الله
عنه خوښوی ~ نو په دی خاطر د هغه سره بیعت وکړی ، هماغه وه چې
حضرت علی رضی الله عنه او د مدینې ټولو خلکو د هغه سره بیعت وکړ "
فبايعه على رضي الله عنه وولج اهل الدار فبايعوه " .

نیو لیک

.....
د صحیح بخاری په کتاب الاحکام کې د حضرت عبدالرحمن رضی الله عنه وینا را نقل شوی ده: فلم ارحم يعدلوا بعثمان رضی الله عنه ... فبايعه عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه و بايعه الناس و المهاجرون و الانصار و امراء الاخبار و المسلمون [ما وليدل چې خلک د حضرت عثمان رضی الله عنه سره هيڅوک نه برابروي او د خلافت له پاره د هغه څخه زيات اهل بل څوک نه گڼي ... عبدالرحمان بن عوف د حضرت عثمان رضی الله عنهما سره بيعت وکړ عامو خلکو او مهاجرينو رضی الله عنهم ورسره بيعت وکړ او عسکري مشرانو] چې په هغی وخت کې د حج د پاره راغلي وه [هم ورسره بيعت وکړ⁴²³ .
د حضرت عثمان رضی الله عنه لومړی وینا :
د حمد او ثنا څخه وروسته په ما د خلافت بار اچول شوی دی او ما دا بار پورته کړی دی، زه د سنتو پیروي کوونکې یم او د بدعاتو د منځه وړونکې یم ښه پوه شوی چې د قرآن او سنتو د پیروي څخه وروسته زه د دری اصولو پابند یم :
لومړی دا چې د ابوبکر صدیق رضی الله عنه او عمر فاروق رضی الله عنه پیروي به کوم او د هغوی د پریکړې پابند به یم په دی شرط چې تاسی پری اتفاق کړی وی .
دوهم دا چې په کومه موضوع کې چې ستاسی د اجتماعی مشوری په اساس کومه پریکړه و نه شی نو د هغی د پاره به زه د ښه او نیکو خلکو سنت اختیار وم .
دریم دا چې زه به په تاسی لاس پورته نه کړم مگر هغه سزا چې تاسی یې وړ وگرځی .

423- بخاری المناقب ټوک 523 ~ 525 الاحکام ټوک 1070 - جامع الاصول 4
ټوک 124 ~ 128 مخونه

نیو لیک

بڼه پوه شی ! چې دا وینا د خلکو له پاره ښایسته او غوره جوړه کړل شوی ده تاسی د دی په لور مه ښکته کیږی او نه پری اعتماد وکړی ځکه دا د اعتماد وړ شی نه دی .

پوه شی ! چې دا وینا تاسی نه پریږی تر هغو چې تاسی یې په خپله پری نه ږدی ⁴²⁴.

د علی بن ابی طالب رضی الله عنه سره بیعت :

حضرت عثمان رضی الله عنه د شهادت څخه وروسته د رسول الله صلی الله علیه وسلم اصحابو رضی الله عنهم د حضرت علی رضی الله عنه څخه وغوښتل چې د خلافت مسئولیت په غاړه واخلي ، هغه وویل چې ما ته د وزیر په حیث پاته کیدل ډیر غوره دی ، خلکو ورته وویل چې مونږ ستا سره بیعت کوو ، په دی خبره حضرت علی رضی الله عنه ورته وفرمایل چې زما سره بیعت به په جومات کې وی او په پټه به نه وی او د مسلمانانو د ازادی رای پرته به مکمل نه شی ، کله چې هغه جومات ته تشریف یوړ نو مهاجرینو او انصارو رضی الله عنهم او عامو خلکو په اتفاق سره ورسره بیعت وکړه .

د علی بن ابی طالب رضی الله عنه لومړی وینا :

الله جل جلاله د هدایت او لارښوونې کتاب رانازل کړی چې په هغه کې یې نیکی او بدی بیان کړیدی نیک کارونه کوی او له بدو کارونو څخه ځان وژغوری او د فرائضو پابندی کوی ، الله جل جلاله د څو شیانو حرمت بیان کړی دی چې نامعلوم نه دی خو هغه په ټولو حرمتونو د مسلمان حرمت بیان کړی دی چې نامعلوم نه دی خو هغه په ټولو حرمتونو د مسلمان حرمت ته فضیلت ورکړی دی او مسلمانانو ته یې د اخلاص او یووالی په اساس قوت ورڅښلی دی مسلمان هغه دي چې د هغه د ژبی او

نیو لیک

د لاس د ضرر څخه خلک خلاص وی د حق پرته کوم مسلمان ته تکلیف ورکول روا نه دی ، پرته دهغه سزا څخه چې هغه ته یی ورکول واجب وی ، څه خلک له تاسی څخه مخته ولاړل او مرگ ستاسی پسی هم روان دي خپل بارونه کم کړی ، دا په دی خاطر چې مخکې تلونکې د وروسته راتلونکې انتظار کوی، د خدای بندگانو، د خدای نه ویریری ، د هغی د بندگانو د حق تلفی به له تاسی څخه پوښتنه وشی حتی چې د ځناورو په هکله به هم له تاسی څخه پوښتنه وشی ، د خدای اطاعت ورکړی او د هغه د نافرمانی څخه ځان وژغوری- نیکی او خیر چې هر چیرته وی هغه تر لاسه کړی، او بدی چې په هر ځای کې گوری، هغه نه لری والی اختیار کړی ، هغه وخت رایاد کړی چې تاسی ډیر لږ وی او په ځمکه کې کمزوری گڼل کیدلی⁴²⁵.

د خلفائی راشدینو رضی الله عنهم د بیعت په هکله د دی مستندو حوالو څخه دا ثابتیږی چې د هغوی انتخاب خو د عمومی انتخاباتو له لاری نه وه شوی خود مسلمانانو د اهل حل و عقد یعنی ملت د نمایندگانو لخوا په اصولی توگه شوی وه ، او همدا لاره ډیره غوره ده ، چې د حکومت مشر د ملت د نمایندگانو لخوا انتخاباتو شی، خود ملت نمایندگان باید د ملت معتمدین اوباوری وگړی وی ترڅو د هغوی پریکړه د ملت پریکړه وبلل شی .

د ولی عهد تگاکل

فقهاو او سیاست پوهانو د خلیفه دتاکلو یوه لاره دا هم بنوولی ده چې مخکینی خلیفه څوک خپل ولی عهد او خلیفه وټاکي . ابن خلدون ، ماوردی رحمه الله علیهما او ځینی نورو پوهانو همدا ټاکل کافی

⁴²⁵ - تاریخ طبری 5 ټوک 157 مخ - الکامل د ابن اثیر 3 ټوک 194 مخ - البدایه د حافظ عمادالدین بن کثیر 7 ټوک 227 مخ

نیو لیک

گنلی دی، البته د ماوردی رحمه الله په نظر خلیفه خپل پلار یا زوی ولی عهد نه شی ټاکلی⁴²⁶.

قاضی ابو یعلیٰ رحمه الله علیه یوازی ولی عهدی او ټاکل کافی نه گڼی بلکه د اهل حل و عقد بیعت کول ورسره ضروری گڼی: لان الا مامه لا تنعقد للمعهود له بنفس العهد وانما تنعقد بعهد المسلمین.... ان امامه المعهود الیه تنعقد بعد موته با اختیار اهل الوقت [د ولی عهد حکومت یوازی د پخوانی خلیفه د عهد او وصیت په اساس نه شی نه جوړیږی بلکه د مسلمانانو د عهد او اطاعت او د وخت د اهل حل عقد د انتخاب او خوښی په اساس جوړیږی شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله هم ویلی دی چې: د بیعت پرته یواځی ولی عهدی کافی نه ده]⁴²⁷.

په قرانکریم او د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په احادیثو کې د شورائیت اصول ذکر شوی دی چې په هغی کې د ولی عهد او نامزد کولو طریقته نه ده ښوول شوی، موسی علیه السلام د طور غره ته د تللو په وخت کې حضرت هارون علیه السلام خپل نائب مقرر کړی وه او همدا راز کله به چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په سفر تللو، نو کوم صحابی به ئی په مدینه کې خپل نائب او سرپرست ټاکه، خو هغه د بحث لاندی [ولی عهدی] د موضوع سره کوم اړیکې نه لری، د دی نه یواځی دا را په ډاگه کیږی چې خلیفه د خپلی غیر حاضری په وخت کې یو څوک د قایم مقام امیر یا نائب امیر په حیث ټاکلی شی.

که څه هم رسول الله صلی الله علیه وسلم د ابوبکر رضی الله عنه له پاره د وصیت لیک د لیکو اراده کړی وه خو بیا دا اراده پرینوده، تر څو د شوری په واسطه د خلیفه د ټاکلو اصل پا تی شی، ابوبکر رضی

⁴²⁶ - الاحکام د ماوردی لیکنه 10 مخ

⁴²⁷ - الاحکام د قاضی ابویعلیٰ لیکنه 25 مخ د 1966 عیسوی کال د مصر چاپ

نیو لیک

.....
 الله عنه چې د حضرت عمر رضی الله عنه په هکله کوم وصیت کړی وه - نو هغه یوازی پیشنهادی شکل لروده خو کله چې د مدینې خلکو هغه قبول کړ او د هغه په لاس ئی بیعت وکړ نو وروسته له هغی د حضرت عمر رضی الله عنه خلافت جوړ شو .

ابن تمیمه رحمه الله فرمائی چې: انما صار اماما لما با يعوه [حضرت عمر رضی الله عنه هغه وخت عملا خلیفه شو چې صحابو رضی الله عنهم ورسره بیعت وکړ⁴²⁸ .

تغلب یا په زور حکومت نیول :

د اسلام فقهاو د حکومت د جوړیدو یو ډول دا بیان کړیدی ، چې که څوک د زور له لاری په حکومت قبضه وکړی او خپل حکومت جوړ کړی ، د هغی احکام نافذ یدی شی په دی شرط چې د شریعت مطابق وی ، ځینی خلک ددی فقهی مسئلې څخه غلط مقصد اخلی - حال داچې د فقهاو مقصد دادی چې که څه هم د قبضه کونکي دا قبضه شرعا ناروا کاردی . خو کله چې هغه عملا خپله پنجه کلکه کړی نو په هغه وخت کې که د هغه حکومت په رسمیت ونه پیژندل شی ، نو کورنی شخړی ، فتنه او فساد به جوړشی او په ملت کې به گډوډی را پیدا شی او دا کارونه د قبضی [غلب] په مقابل کې ډیره خرابی منځ ته راوړی " الضرورات تبیح المحظورات [د مجبوری په وخت کې ځینی ممنوع شیان د ضرورت په اندازه روا کیږی] ، سد باب الذریعه [د فساد او خرابی دروازه بندول ضروری دی] ، او اختیار اهون البلیتین [د دوه بلاگانو څخه کوچنی بلا اختیار کیدای شی] ، شرعی قواعدو په اساس د ضرورت د قانون لاندی د متغلب او غاصب حکومت به د مجبوریت په اساس منل کیږی - د فقهاو هیڅکله دا مقصد نه دی چې گویا د متغلب حکومت روا او په حق جوړ شوی حکومت وی ، د هغوی په نظر دایو بالفعل او عملی حکومت خودی

نیو لیک

.....
 مگر په حق نه دی. همدا علت دی چې هر چیرته چې د فقهاو په کتابونو کې دا موضوع یاده شوی ده نو ورسره د "للضرورة" یا د "خوفاً من قهره و جبره" ته ... کلماتو ذکر شوی دی د هغوی څخه په ډاگه دا څرگندیږي چې د زور او غلبې حکومت کوم نیک کار نه دی خو یوازی د ضرورت او مجبوری په اساس منل کیږي .

مشهور حنفی فقیه فخرالدین حسن بن منصور او زجندی چې په قاضی خان مشهور دی او په 592 هجری قمری کال کې وفات شوی لیکي چې: قال علماءنا رحمهم الله السلطان یصیرسلطانا بامرین بالمبايعه معهم و تعتبر فی المبايعه مبايعه اشرافهم و اعيانهم و الثاني ان ینفذ حکمه فی رعیته خوفاً من قهر و غلبته [زمور علماو ویلی دی چې د یو حاکم حکمرانی له دوه لارو جوړیږي، یو ډول دا چې د ملت شریف او معتمد خلک ورسره بیعت وکړي، [د ملت د نمایندگانو] بیعت دی، او بل دا چې عملاً د هغه حکم د هغه د قهر غلبې او ویرې په اساس جاری شوی وی] ⁴²⁹ .

د امام قاضی خان د دی وینا څخه څرگنده شوه چې د حکومت جوړیدو صحیح او درسته او قانونی لاره خو داده چې د اسلامی امت پوه او شریف خلک یعنی د ملت نمایندگان یو څوک منتخب کړي، او بیعت ورسره وکړي خو که چا په زور په حکومت قبضه وکړه او د هغه احکام عملاً په رعیت کې جاری شول، نو دا یوازی په دی خاطر حکمران دی چې د ده د قهر، جبر، ظلم او ویره ده او هغه عملاً غالب شوی دی، دا په دی خاطر چې دا کومه روا او قانونی لاره نه ده، قانوناً خودا غاصب او په زور مسلط شوی دی، او داسی حاکم ته رسول اکرم صلی الله علیه وسلم لعنتی ویلی دی - په قران او احادیثو کې د

⁴²⁹ - فتاوی قاضی خان په حاشیه د عالمگیری 3 ټوک 584 مخ - کتاب السیر تنویرالابصار متن درمختار په مجموعه شامی باب البغات 3 ټوک 428 مخ - بحرالرایق شرح د کنزالدقایق باب البغاه 5 ټوک 152 مخ د بیروت چاپ

نیو لیک

شورائیت حکم راغلی دی. د تغلب او په زور د حکومت واگی په لاس کې داخستو حکم نه دی راغلی .

په در مختار کې دی " و تصح سلطه متغلب للضرورة⁴³⁰ "

په زور لاس ته راوړی حکومت د ضرورت په اساس صحیح گڼل گيږی ابن عابدین شامی رحمه الله علیه په دی هکله په خپله حاشیه کې لیکلی که څوک د خلیفه کیدو په شرائطو او اوصافو برابر هم وی خو د اهل حل و عقد د بیعت نه پرته په حکومت قبضه وکړی نو د هغه حکومت به د ضرورت او مجبوریت په اساس صحیح وگڼل شی، او که نه نو صحیح لاره خوداده چې خلیفه باید د اهل حل و عقد له طرفه ټاکل شوی وی. او د ضرورت څخه مقصد د فتنی او کورنی شخړو مخه نیول دی⁴³¹.

حنفی فقهاو رحمهم الله په دی نظر دی چې که چیری دا متغلب ظالم او فاسق وی نو د توان په اندازه د هغه څخه سر کش کول او د قوت په زور د هغه حکومت ړنگول روادی، او مسلمانانو ته د داسی حکومت په خلاف د مسلح مقاومت په وړاندی ودریدل او د ظالم حاکم مرسته کول روا نه دی⁴³².

په فقه کې د باغیانو تعریف داسی شوی دی الخارجون علی الامام الحق بغير الحق [باغیان هغه څوک دی چې د یو برحق او عادل حاکم په خلاف یی بی حقه او ناروا پاڅون او خروج کړی وی⁴³³.

⁴³⁰ - شامی 512 مخ لومړی ټوک والمسائره د ابن همام 170 مخ نهم اصل

⁴³¹ - شامی باب الامامه لومړی ټوک 512 مخ

⁴³² - حکام القرآن للجصاص لومړی ټوک 70 مخ بیروت - فتح القدير 6 ټوک

102 مخ 1970د عيسوی کال چاپ - عالمگیری 2 ټوک 384 مخ - بحرا لرائق 5

ټوک 151مخ

⁴³³ - مجموعه شامی 3 ټوک 426 مخ - فتح القدير د ابن الهمام لیکنه 6 ټوک

نیو لیک

خگلورم اصل

د خلیفه صفات او شرطونه

د اسلامی سیاست څلورم اصل دادی چې د ریاست مشر یعنی خلیفه به د خپل علم، عمل، عدالت، دیانت، قابلیت او صلاحیت له نظره په ټول امت کې ممتاز شخصیت وی، ځکه اسلامی ریاست د خپل طبیعت له رویه یو اصولی فکری ریاست دی نو شرعاً او عقلاً لازمه ده چې دده مشر د اسلام عملی نمونه وی، او د خپل دینی فکر او عمل په اساس بنسکاره او ممتاز وگړی وی، او یا لږ تر لږه د یوه صالح مؤمن بنیادی شرائط خو پوره کړی، د اسلام پوهانو د شرعی دلائلو

نیو لیک

په رڼاکې دا شرایط او اوصاف بیان کړي، چا لږ ډیر تفصیل ورکړي او چا په مختصره توګه راخستی دی - امام قرطبی رحمه الله علیه دا شرطونه د نورو علماو په نسبت په ډیر تفصیل سره بیان کړي دي. چې په لاندې توګه ئی وړاندی کوو .

{ مسلمان وی :

په قرانکرم کې ئی ډ او لو الامر مسلمانی شرط ګرځولی ده

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

[د النساء سورت 59 ایت]

[ای مؤمنانو د الله او د رسول اطاعت وکړي او د خپلو هغه مشرانو

چې ستاسی څخه وی " مسلمانان وی " اطاعت وکړي] .

او په خپلو رازونو او معاملاتو کې ئی د غیر مسلمانانو داخلول او

شریکول ناروا ښودلی دی

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُؤًا مَا عَنِتُّمْ

قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْآيَاتِ إِنْ

كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ [د ال عمران سورت 118 ایت]

[ای مؤمنانو ! د خپلی ټولنی له وګړونه پرته نورو سره خپل رازونه

مه وایی ، هغوی ستاسی د ورکاوی له هیڅ یو فرصت څخه ګټه

اخیستل له لاسه نه ورکوی ، تاسی ته چې په هر څه زیان اوږی د هغوی

خوښیږی ، د هغوی د زړه دښمنی د هغوی له خولې نه راووځي او څه

چې هغوی به خپلو سینو کې پټ ساتلی دی هغه هغه له دی نه زیات

دی ، مونږ تاسی ته په ډاګه څرګنده لارښوونې کړیدی که تاسی پوهه

لری [نو له هغو سره به په ارتباط ساتنه کې له پاملرنې څخه کار

واخلئ]] .

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ

دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِجَنَّةٍ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

[د التوبه سورت 16 آیت]

نیو لیک

[ایا تاسی دا گنلی ده چې همداسې به پرینبودل شی پداسی حال کې چې تر اوسه پوری خو الله دا دنده لیدلې چې له تاسی نه څوک هغه کسان دی چې هغوی [د هغه په لاره کې] سرښندنه وکړی او له الله او له پیغمبر او مؤمنانو څخه پرته یې څوک صمیمی دوست ونه نیوه] .
 مؤمنانو ته حکم ورکړی شوی چې کافران خپل دوستان و نه نیسی او په خپلو رازونو او معاملو تو کې ئی د غیر مسلمانانو داخلول او شریکول ناروا ښودلی دی

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ [د النساء سورت 144 ایت]

[ای مؤمنانو ! د مؤمنانو په ځای له کافرانو سره ملگرتیا مکوئ]

نو کله ئی چې په راز کې شریکول او دوستان نیول روانه دی نو څنگه به د هغه مشری روا شی، د اسلامی حکومت مقصد د اسلام د دین جاری کول دی نو هر هغه څوک چې په دی دین ایمان نه لری نو هغه به دا څنگه نافذ او جاری کړی هیڅ ملت او ریاست د بنسټییزی نظرئ او اساسی قانون نه منونکې ته د مسئولیت منصب نه شی ورسپارلی .

2} نارینه وی :

په قرانکریم کې راغلی چې نارینه په ښځو حاکم دی
 الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ [د النساء سورت 34 آیت]

[نارینه پر ښځو مسلط اداره چیان دي ، له دې امله چې الله د هغو ځینو ته پر ځینو نورو لوړتیا وربښلې ده ، او له دې کبله چې نارینه خپل مالونه لگوي] .

نیو لیک

.....
رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې هغه قوم به
هیڅکله کامیابه نه شی چا چې بنځه خپله حاکمه وگرځوله [صحیح
بخاری او صحیح مسلم] .

په همدی ډول نبی صلی الله علیه و سلم فرمایلی دی چې هر کله
ستاسی معاملی د بنځو په غاړه شوی نو بیا تاسی ته مرگ ډیر بڼه دی
[جامع ترمذی] .

د اسلام د فقهاو په دی خبره اجماع ده چې بنځه د حکومت مشره
او خلیفه نه شی گرځیدلای .

3} عادل او صالح وی :

په قرانکریم کې راغلی دی چې ظالم خلک د مسلمانانو د امامت
او قیادت وړ نه دی:

قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ

[د البقره سورت 124 آیت]

[نو الله جل جلاله وویل " زه تا د ټولو خلکو قائد ټاکم ، ابراهیم
علیه السلام عرض وکړ " او ایا زما له اولادې سره هم همدا وعده ده ؟
هغه وویل " زما وعده له ظالمانو سره نشته] .

د الله جل جلاله نه د غافلو مسرفیتو او مفسدینو اطاعت روانه دی

وَلَا تُطِيعُ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا .....

[د الکف سورت 28 آیت]

[د هغه چا اطاعت مه کوه چې مونږ یې زړه د خپل اطاعت څخه
غافل کړی دی او د خپل خواهش تابع دی او د هغه کار او طبیعت د
حد څخه تجاوز دی] .

وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ

[د الکهف سورت 28 آیت]

[تاسی د حد څخه تیریدونکو خبره مه منی هغوی چې په ځمکه کې
فساد کوی او د اصلاح کارنه کوی] .

نیو لیک

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

[د الحجرات سورت 13 آیت]

[ای خلکو ! مونږ تاسې له یوه نارینه او یوې ښځې نه پیدا کړي او بیا مو تاسې قومونه او قبیلې وگرځولي ترڅو چې تاسې یو تر بله سره وپېژني ، په حقیقت کې د الله په نزد له تاسې نه تر ټولو زیات عزتمند هغه څوک دی چې په تاسې کې تر ټولو زیات پرهیزگار وي . په باوري ډول الله په هر څه پوهیدونکې او باخبره دی] .

نو کله چې د فاسق او نافرمانه له سره اطاعت روا نه وی او هغه د عزت او احترام وړهم نه دی نو هغه د ټول ملت د ریاست او مشري مستحق څنگه گرځي د اسلام د فقهاو په دی خبره هم اجماع او اتفاق دی چې فاسق مشر ټاکل روانه دی .

4} د دین عالم وی :

په قرانکریم کې ئی د اولوالامر له پاره د استنباط او اجتهادی بصیرت لرل ضروری گڼلی دی :

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَ الَّذِينَ يُسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ

[د النساء سورت 83 آیت]

[دوی چې کله کوم د ډاډ یا ویری خبر اوری هغه خپروی ، پداسی حال کې چې که دوی هغه پیغمبر او د خپلی ډلی مسؤلو کسانو ته ورسوی نو پر هغه به داسی ډول خلک وپوهیږی چې د دوی په مینځ کې د دی خبری صلاحیت لری چې له هغی څخه سمه نتیجه واخیستلی شی] .

د قیادت له پاره علم و جسم دواړه ضروری دی :

قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ [د البقره سورت 247 آیت]

نیو لیک

.....
[الله پر تاسی هماغه غوره کړی دی او هغه ته یې روحي او جسمی
داوړه ډوله پراخ اهلیت وربښلی دی] .

عالم او غیر عالم برابر نه وی :

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ [د الزمر سورت 9 آیت]
[ووايه آيا هغه خلک چې پوهیږي او هغه چې نه پوهیږي سره برابر
دی] .

په دی خبره د فقهاو اتفاق دی چې لږترلږه علم کول ډیر ضرور دی
خو په سختو او بغرنجو مسائلو کې د عابدینو فقهاو مشوری ته رجوع
کولی شی ، لکه څنگه چې د راشدینو خلفاو دوره وه ، خو په هر وخت
کې د نورو څخه په پوښتنه کار نه روانیږي . د اسلامی ریاست مقصد د
دین جاری کول دی . نو هغه څوک چې د ضرورت په اندازه هم د دین په
هکله علم ونلری نو هغه به ئی جاری څنگه کړي؟ هیڅ ملت داسی
شخص خپل مشر نه شی ټاکلی چې د ریاست د اساسی قانون څخه
بالکل ناخبره وی .

5} آزاد وی :

یعنی د چا غلام ، د ټول وخت نوکر او بندی نه وی او د فرائضو د
اداء کولو له پاره فارغه وی .

6} بالغ وی :

نا بالغه هلک خو دا بار د خپلی جسمانی او ذهنی کمزورتیا په
اساس نه شی پورته کولی ، د بلی خوا څخه ناپوهه او نابالغه کوچنیان
په خپل مال کې د تصرف څخه هم منع کړل شوی دی

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا
وَاصْوَهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا

[د النساء سورت 5 آیت]

نیو لیک

[او خپل هغه مالونه چې الله جل جلاله هغه ستاسی له پاره د ژوند سمبالښت وسیله گرځولی ده ناپوهانو ته مه سپاری البته د هغوی د خوراک او اغوستن له پاره یې ورکړی او هغوی ته سمه لارښونه وکړی] .

{7 عاقل وی :

بنکاره ده چې په ذهني توگه مریض شخص دملت دومره دروند بار نه شی پورته کولی.

{8 د بدن غوی بیگ روغ وی :

په جسماني ډول بی کاره شخصیت دومره لوی خدمت نه شی سرته رسولی او نه حدود جاری کولای شی .

{9 زوه و ر او شجاع وی :

د کمزوری زړه خاوند بزده شخص نه د هیواد دفاع کولای شی نه امن راوستلای شی او نه حدود جاری کولای شی .

{10 په معامله پوه او د رای خاوند وی :

د حالاتو څخه بی خبره شخص چې په معاملاتو باندی نه پوهیږی هیڅکله نظم او ضبط نشی راوستلای⁴³⁴.

د امام د شرائطو ذکر په نورو کتابونو کې هم شوی چې په ځینو کې په لنډ ډول او په ځینو کې په مفصل ډول بیان شوی دی⁴³⁵.

د خلافت له پاره د قریشی توب شرط

د اهل سنت و الجماعت جمهورو علماو د خلافت له پاره قریشی توب شرط ټاکلی دی. د دی شرط دلیل هغه احادیث دی چې په هغه

⁴³⁴ - تفسیر قرطبي لومړی ټوک 270 مخ

⁴³⁵ - الاحکام د ماوردی رحمه الله لیکنه 6 مخ - الاحکام د قاضي ابی یعلی رحمه الله لیکنه 30 مخ - اصول الدین د شیخ عبدالقادر بغدادی رحمه الله لیکنه 277 مخ - المسائره د ابن الهمام رحمه الله لیکنه 169 مخ ازاله الخفاء د شاه ولی الله رحمه الله لیکنه لومړی ټوک 3 مخ خلافت او ملوکیت اسلامي ریاست مولانا سید ابوالاعلی مودودي رحمه الله لیکنه 379 مخ

نیو لیک

کې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې ائمه او خلفاء به د قریشو له جملی څخه وی ⁴³⁶.

خو که چیری قریشی د دین د اقامی، عدل او انصاف څخه مخ واړوی نو بیا د هغه په مقابل کې د غیر قریشی خلیفه ټاکل روادی. په دی د ټولو فقهاو اجماع شوی ده چې یوازی قریشی توب کافی نه دی. بلکه ایمان، علم، دیانت، زړه ورتیا او شجاعت ته د اولیت حق حاصل دی، د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم په حدیث کې قریشی خلفاو ته د اولیت ورکولو حکم د دی شرط سره تړلی دی چې هغه به دین جاری کوی " ما اقاموا الدین " ⁴³⁷.

په یوه بل روایت کې راغلی دی چې امراء به د قریشو څخه وی، تر هغه پوری چې هغوی په عدل پریکړي کول " ماحکموا فعدلوا "

په یو بل روایت کې ویل شوی دی چې کله قریش د صحیح لاری څخه و بنووېږی او په حق ولاړ نه شی، نو تاسی بیا خپلی توری را پورته کړی " رجاله ثقات الا ان فیه انقطاعا " ⁴³⁸.

همدا د امام ابوحنیفه رحمه الله علیه مشهور مسلک او د حنفی فقهاو فتوی ده چې قریشی توب شرط دی خو علامه انور شاه کشمیری رحمه الله د التحریر المختار په لومړی ټوک 68 مخ په حواله لیکلی دی چې د امام ابوحنیفه رحمه الله علیه څخه یو روایت دا هم را نقل شوی دی چې قریشی توب ضروری نه دی ⁴³⁹.

خو دا روایت ډیر کمزوری دی چې د پورتنی قول په مقابل کې د منلو وړ نه دی.

436 - بخاری الانبیاء باب مناقب قریش وسلم کتاب الاماره باب الناس

437 - بخاری الانبیاء باب مناقب قریش وسلم کتاب الاماره باب الناس

⁴³⁸ - فتح الباری 16 ټوک 233 مخ

439 - معارف السنن د جامع ترمذی شرح 2 ټوک 322 مخ

نیو لیک

.....
 ابن خلدون رحمه الله علیه د قریشی توب د شرط علت ، د قوت خاوند او موثر توب بیان کړی دی هغه لیکې چې اصل مقصد د نسب او قبیلی برتری نه ده. بلکه مقصد تری ، قوت ، موثر توب او د قوم ډیر اعتماد لاس ته راوړل دی ، خو ابن خلدون رحمه الله علیه د ممتاز مورخ او ټولن پوهنی په څنگ کې په فقه او حدیثو کې هغه ځای نه لری چې دهغه په اساس د ده په توجیه باندی اطمینان حاصل شی ، په دی خاطر که چیری صحیح النسب قریشی موجود وی او قوم پری اعتماد وکړی او په نورو شرائطو هم برابر وی نو هغه ته په غیر قریشی برتری ورکول په کار دی .

دظالم او فاسق حکمران په هکله

د امام ابو حنیفه رحمه الله علیه مسلك

د فقهی په کتابونو کې یوه مسئله ذکر شوی ده. چې د فاسق او

ظالم حکمران په واسطه د ټاکل شوی قاضی پریکړی قانونا جاری کیرې خو په دی شرط چې قاضی په خپله عادل وی او دهغه پریکړه د شریعت په خلاف نه وی، د دی څخه ځینی خلکوته اشتباه پیداشوی وه چې شاید امام ابوحنیفه رحمه الله علیه د خلیفه لپاره د عدالت شرط ضروری نه گڼی ، نو د دی اشتباه دلری کولو له پاره مشهور حنفی فقیه امام جصاص رحمه الله علیه چې په 370 هجری قمری کال کې مړی شوی دی فرمایي چې : ولا فرق عند ابی حنیفه رحمه الله علیه بین القاضی و الخلیفه فی ان شرط کل واحد منهما العداله وان الفاسق لایکون خلیفه ولا یکون حاکما کما لا تقبل شهادته وخبیره [د امام ابو حنیفه رحمه الله په نظر د خلیفه او قاضی ترمنځ په دی هکله کوم توپیر نه شته دواړو له پاره عدالت او دیانت شرط دی فاسق نه خلیفه جوړیدی شی او نه قاضی لکه څنگه ئی چې شهادت او روایت نه قبلیری ⁴⁴⁰] .

نیو لیک

د امام ابو حنیفه رحمه الله له نظره د فاسق حکمران په خلاف بغاوت کول او د قوت استعمالول روا دی، په دی شرط چې د هغه پرځای عادل او صالح حکمران منځ ته را وستلای شی، او په نتیجه کې د کورنی شخړو او د بی نتیجی وینی تویدلو او نفسونو د ضایع کیدلو خطر او ویره موجوده شی .

جصاص رحمه الله علیه فرمایي چې : وکان من قوله وجوب الامر بالمعروف و النهی عن المنکر فرض بالقول فان لم یوتر فبالسيف.
 ابو حنیفه رحمه الله علیه به ویل چې په ژبه امر بالمعروف او نهی عن المنکر فرض دی خو که چیری حکمران د نیکی حکم نه منی او په نیغه لاره نه ځی، نو بیا امر بالمعروف د توری په واسطه واجبېږي⁴⁴¹]

ابن الهمام رحمه الله علیه فرمایلي دی چې که چیری خلیفه په اوله کې عادل وه، خود ټاکلو وروسته ئی د ظلم او فسق لاره ونیوله په دی حالت کې خو په خپله نه شی معزو لیدلای خو د هغه حکومت چپه کول روا دی. په دی شرط چې د دی حکومت د چپه کولو په وجه د دی نه بله لویه فتنه را پیدا نه شی⁴⁴².

Comment [P1]:

علامه ماوردی رحمه الله علیه او قاضی ابو یعلی رحمه الله علیه لیکلی دی چې : د خلیفه اهلیت د هغه د عدل او دیانت د مجروح کیدو یاپه جسمانی توگه د بی کاره کیدو په اساس له منځه ځی ، او هغه بیا د خلافت وړنه گرځي⁴⁴³ .

امام ابو حنیفه رحمه الله علیه د زید بن علی رحمه الله علیه د بغاوت او محمد بن عبدالله او ابراهیم بن عبدالله د بغاوت په دوران

⁴⁴¹ - احکام القرآن لومړی ټوک 70 مخ

442 - المسائر 5 ټوک 170 مخ - شامی 1 ټوک 514 مخ

- الاحکام الموردي 17 مخ - الاحکام للفاضل ابی یعلی 28 مخ

نيو ليک

کې د هغوی سره مالي کومک کړې او خلکو ته ئی هغوی سره د کومک کولو فتوی ورکړې وه⁴⁴⁴.

د خلیفه منصبی فرائض

د خلیفه اصل منصبی فرض د دین اقامت او د شریعت جاری کول دی، د خلکو د حقوقو ساتنه او دهغوی بښکښی له پاره تدبیرونه نیول د هغه د مسؤلیتونو څخه دی، رسول الله صلی الله علیه وسلم امیر ته راعی ویلی دی، نو په دی خاطر د رعیت د بنیادی انسانی اړتیاو تنظیم او دهغوی د مال، ځان او ابرو ساتنه او د هغوی د بنیادی انسانی حقوقو رعایت کول د هغه منصبی فریضه او مسؤلیت دی. ماوردی رحمه الله علیه او ابویعلی رحمه الله علیه د دی فرائضو او مسؤلیتونو لنډیز په لاندی توگه بیان کړی دی.

د دین ساتنه، [د دین تعلیم عام کول او له دین څخه دفاع کول] - د شرعی قوانینو جاری کول، عدل او انصاف منځ ته راوړل، د مال، ځان او ابرو ساتنه او د امن و امان راوستل، د فوځ او اسلحی تنظیم کول، او د دارالاسلام څخه دفاع کول، د جنگیدونکو کفارو په خلاف قتال کول، د رسمی خزانی ساتنه، د اسلامی مال سیستم رواجول، په قومی خزانی باندی امانتدار پوهان ټاکل، د معاش منصفانه نظام جوړول او د هغه په وخت ورکول، د خلکو د حالت څخه په مستقیمه توگه ځان خبرول⁴⁴⁵.

د خلیفه حقوق

عادل حکمران ته په اسلامی کې لوړه درجه ورکول شوی ده او رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د هغه خیر غوښتنه د دین مهم جز گڼلی ده.

- احکام القرآن لومړی ټوک 70 مخ

⁴⁴⁵ - الاحکام الموردي 17 مخ - الاحکام للقاضی ابی یعلی 27~28 مخونه

نيو ليک

ماوردی او ابویعلی رحمہ اللہ علیہما ویلی دی : کوم حاکم چي د خپل رعیت د هغه حقوقو پاملرنه کوی د کومو یادوونه چي مونږ تر مخه و کړه نو په رعیت د هغه دوه ډله حق واجبیږی.

لومړی دا چي د هغه تا بعداری به کوی دوهم دا چي د هغه سره به کومک کوی ترڅو پوری چي د هغه په حالت کي بدلون را نه شی⁴⁴⁶.

بدر الدین ابن جماعه رحمه الله عليه چي په 733 هجری قمری کال کي مړ شوی دی په خپل کتاب تحریر الاحکام فی تدبیر اهل الاسلام کي لیکلی دی چي خلیفه په امت باندی لس ډوله حقوق لری چي د هغو اداء کول په ملت واجب دی :

په پټه او په بنکاره دواړو حالاتو کي د خلیفه د خبر غوښتنه ، د هغه سره کومک کول ، د زړه له کومی د هغه تا بعداری کول ، د هغه احترام کول ، په ښه خبره یي پوهیدل اوریدل او د بدی خبری او غلطیو په لورئی متوجه کول ، هغه د ټولو سازشونو څخه خبرول ، هغه د حکامو او عمالو د کړونو څخه خبرول ، د ملت د بهبود په کارونو کي د هغه لاس نیوی کول ، خلک د هغه د مرستی له پاره تیارول ، په ژبه ، مال او عمل سره د هغه څخه دفاع کول⁴⁴⁷.

د خلیفه د وحدت او تعدد مسئله

څرگنده ده چي دیموکراسی [غربي بی دینه جمهوریت] د ملت په حاکمیت قایل دی نو په دی خاطر په هغی نظام کي نسل و قوم او د هری علاقی خلکوته د بیلو بیلو حکومتونو د جوړولو حق ورکول شوی دی ، خو اسلامی ریاست کوم قومی ، نسلی یا وطنی حکومت نه دی ، بلکه خالص اصولی او فکری حکومت دی. د ټولی نړی مسلمانان

⁴⁴⁶ - الاحکام الموردي 17 مخ - الاحکام للفاضل ابی یعلی 28 مخ

⁴⁴⁷ - نظام الحکم فی الشریعه - تاریخ د ظاهر قاسمی 358 مخ 1974 عیسوی

نیو لیک

خداي خپل حاکم گڼی ، قران او سنت د خپل اساسی قانون په څیر پیژنی ، محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم خپل رسول او قائد پیژنی د یوی قبلی په لور لمونځ کوی ، او د حج په وخت کې ټول یوه مرکز [متابه للناس] کې راټولېږی او د حج مناسک اداء کوی ، مسلمان د رنگ ، نسل، رسم، رواج ، او جغرافیائی پولو د اختلاف سره سره یو قوم او ملت دی چې د اسلامی امت ، منځنی امت او د خیرامه [غوره امت] نوم ورکړل شوی دی، نو د یو ملت غوښتنه همدا ده، چې د هغه خلیفه او سیاسی مشر هم یووی. په اسلام کې د ازادی تصور هغه نه دی کوم چې د سیکولرپریم او نیشنلیزم د توغ جگونکو سیاستمدارانو دی ، هغوی د خپل نسل او وطن د اوسیدونکو حکومت منل ازادی بولی ، د فکر او خیال په څیر نه وی ، په اسلام کې د غلامی څخه مقصد دا دی چې په انسان د بل انسان حاکمیت جوړشی ، او یو انسان د بل انسان د جوړکړی قانون غلام او وفادار وگرځی ، د ازادی حقیقی مفهوم دا دی چې انسان د انسان د غلامی نه ازاد او د خپل خالق غلام جوړ شی یعنی توحید ازادی ده او شرک غلامی ده .

د نسل او وطن په لحاظ راشدین خلفاء رضی الله عنهم عرب وه خو کله چې په ایران، شام خراسان، افغانستان، ترکستان د هغوی حکومت جوړ شو. نو هغوی د عجمو خلک د عربو غلامان نه کړل او نه ئی پر هغوی د عربو جوړ کړی قانون جاری کړ. بلکه د هغی هیوادنو او سیدونکې ئی د پادشاهانو او سردارانو د غلامی څخه ازاد کړل او د خدای نازل کړل شوی قانون ئی پری جاری کړ. که چیری دا غلامی وه خود عربو غلامی نه وه بلکه د کائناتو د خالق غلامی وه.

اسلامی فتوحات او اسلامی خلافت استعمار او استثمار نه ، بلکه د توحید او عقیدې په بنسټ ولاړ اسلامی نظام وه کله چې د مسلمانانو د متحد خلافت نظام له منځه تللی د هغوی سیاسی قوت هم په کموالی شروع کړی او نن چې د مسلمانانو شمیر په نړۍ کې

نیو لیک

زر میلیونو ته رسیږی ~ بیائی هم خپل وقار په نورو ملتونو کې بایلی دی د پورته حقایقو څخه دا تاثیرې چې د مسلمانانو له پاره په کاردی یو خلیفه و لری ، د مسلمانانو په تاریخ کې په یوه وخت کې د ډیرو ازادو حکمرانانو د موجودیت مثالونه شته او نن ، هم د مسلمانانو 42 ازاد هیوادونه موجود دی ، خو د مسلمانو پادشاهانو طرز عمل کوم شرعی دلیل نه دی اصل دلیل قران او سنت او د راشدینو خلفا و رضی الله عنهم سنت دی .

په دی سلسله کې څو احادیث د نمونی په ډول وړاندی کوو:
 وَ حَدَّثَنِي وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةِ الْوَاسِطِيِّ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ
 الْجُرَيْرِيِّ عَنْ أَبِي نَضْرَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى
 اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا بُوِيعَ لِخَلِيفَتَيْنِ فَأَقْتُلُوا الْآخَرَ مِنْهُمَا

[د ابی سعید خدری رضی الله عنه نه روایت دی چې رسول الله علیه وسلم فرمایلی دی چې کله دوه کسه خلیفه گان شی او د دواړو سره بیعت شوی وی نو هغه چې وروسته خلیفه شوی وی هغه قتل کړی که چیری هغه خپل بغاوت څخه لاس نه اخلی]⁴⁴⁸.

وَ حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ أَبِي يَعْقُورٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ
 عَرْفَجَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ أَتَاكُمْ
 وَأَمْرُكُمْ جَمِيعٌ عَلَى رَجُلٍ وَاحِدٍ يُرِيدُ أَنْ يَشُقَّ عَصَاكُمْ أَوْ يَفَرِّقَ جَمَاعَتَكُمْ
 فَأَقْتُلُوهُ

[هغه څوک ووژنی چې ستاسی یووالی د منځه یوسی او ستاسی په ډله کې بیلتون او افتراق راوولی په داسی حال کې چې تاسی د یوه شخص تر قیادت لاندی متفق شوی نو داسی شخص و وژنی]⁴⁴⁹.

448 - صحیح مسلم الاماره باب اذا بویع الخلیفتین

449 - صحیح مسلم الاماره باب من فرق بین المسلمین

نیو لیک

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ فُرَاتِ الْقَرَّازِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ قَالَ قَاعَدْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ خَمْسَ سِنِينَ فَسَمِعْتُهُ يُحَدِّثُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كَانَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ تَسُوسُهُمُ الْأَنْبِيَاءُ كُلَّمَا هَلَكَ نَبِيٌّ خَلَفَهُ نَبِيٌّ وَإِنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي وَسَتَكُونُ خُلَفَاءُ تُكْثِرُ قَالُوا فَمَا تَأْمُرُنَا قَالَ قُوا بِبَيْعَةِ الْأَوَّلِ فَأَلْأَوَّلِ وَأَعْطُوهُمْ حَقَّهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ سَأَلَهُمْ عَمَّا اسْتَرَعَاهُمْ

[د ابی هریره رضی الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې زما څخه وروسته به ډیر خلفاء [په یوه وخت] کې راشی صحابه رضی الله عنهم ورڅخه پوښتنه وکړی چې په داسی وخت کې ستا څه حکم دی ، هغه ورته وویل د هغه چا په بیعت وفا وکړی کلک شی چې لومړی خلیفه جوړ کړای شوی دی]⁴⁵⁰ .

د دی احادیثو څخه دا ثابتیږی چې کله د امت اهل حل و عقد د داسی سپری سره بیعت وکړی چې د خلیفه کیدو له پاره په ضروری شرطونو متصف وی نو دا بیا د ټولو مسلمانانو خلیفه گرځی .

امام نووی رحمه الله علیه فرمایي : واتفق العلماء على انه لا يجوز ان يعقد لخليفتين في عصر واحد سواء اتسعت دارالاسلام ام لا [د اسلام علماو په دی خبره اتفاق کړی دی، چې په یوه وخت دوه کسه خلیفه گان جوړول روا نه دی که د دارالاسلام پولی پراخه وی او که نه وی]⁴⁵¹ .

ماوردی او بویعلی رحمه الله علیهما دواړه لیکي چې: لايجوز ان يكون للامه امامان في وقت واحد وان شد قوم فجوزوه [امت ته په یوه وخت کې د دوه حکمرانانو ټاکل روا نه دی ځینی خلکو دا روا گڼلی ده خو دا قول شاذ [ډیر کم] دی یعنی د اکثریت د رای خلاف دی

450 - صحيح بخارى الانبياء ذكر بنى اسرائيل

- نووی په حواله د صحيح مسلم

نیو لیک

قاضی ابوبکر الباقلائی چې 403 په هجری قمری کال کې مړ شوی دی او امام ابن حزم چې 456 په هجری قمری کال کې مړ شوی دی دواړو هم په یوه وخت کې د مسلمانانو له پاره دوه حکمرانان ټاکل ناروا گنلی ~ ابن حزم رحمه الله علیه په الملل و النحل کې د دی د نه روا کیدو په هکله عقلی او نقلی دلایل په ډیره بڼه توگه راغونډ او بیان کړی دی د سقیفه بنو ساعده په انتخاباتی غونډه کې د دوه امیرانو د ټاکلو بحث راغی ، خو هغه صحابو رضی الله عنهم په اجماع سره رد کړ او یواځی د یوه خلیفه ابوبکر رضی الله عنه سره یې بیعت وکړ، د امام الحرمین او شیخ عبدالقادر بغدادی رحمه الله علیهما تحقیق دادی چې په یوه ځای کې د دوه امیرانو ټاکل په اجماع سره ناروا گنل شوی دی خو په دوه لری ځایونو کې چې د هغوی په منځ کې دریا بونه او یا غرونه حائل وی نو په دی صورت کې د دواړه علاقو خلک د خپلو ځانونو له پاره بیل بیل امیر ټاکي شی ⁴⁵² .

شیخ عبدالقادر رحمه الله علیه چې کوم علت بیان کړیدی هغه نن موجودیت نه لری ~ د سائنس د پرمختگ په اساس نن د نړی د یوه کنج څخه تربل گنجه پوری په څو دقیقو یا سانیکو کې اطلاعات او لارښونی رسیږی او مرسته هم که په دقیقو کې نه وی په ساعتونو کې ورسیدلی شی .

امام نووی د جواز قول ته فاسد ویلی دي :وهو قول فاسد مخالف لماعلیه السلف والخلف ولظواهر الا حادیث والله اعلم [دا یو غلط او فاسد قول دی چې د پخوانیو او اوسنیو ټولو علماود ویناو څخه مخالف دی او د احادیثو د ظاهری حالت څخه هم مخالف دی ⁴⁵³ .

متحدده اسلامی خلافت

- اصول الدین 274 مخ

- نووی د مسلم شرح په حاشیه د قسطلانی 8 ټوک 39 مخ

نيو ليک

په اوسني وخت کې چې د اسلامي متحده رياست يا اسلامي خلافت کومه عملي لار نقشه زما په فکر کې راځي هغه داده چې :

[1] د ټولو اسلامي هيوادونو نړيوال اسلامي کانفرانس په مکې مکرمې يا مديني منوري کې جوړکړ شي ، د دې کانفرانس بلونکې بايد د اسلامي حکومتونو د مشرانو څخه کوم ممتاز او مقبول شخص وي . د دې مقصد له پاره دې د اوسني اسلامي کانفرانس اضطراري غونډه هم راغوبښتل کيدای شي ، په کانفرانس کې هيئت به د دين عالمان ، سياسي مشران او انتظامي پوهان شامل وي ، دا کونښنې کول په کار دي چې په کانفرانس کې د ټولي اسلامي نړۍ هيئتونه هم گډون وکړي ، خو که چيرې اکثريت په کې گډون وکړي نو دا بيا هم په شرعي توگه د نړۍ د مسلمانانو د نماينده په حيث گنل کيږي

[2] دا کانفرانس دې د ټولو اسلامي ملکونو له پاره يو مرکز جوړکړي او د "الخلافة الاسلاميه المتحد" په نوم دې ئې ياد کړي ، ښه خوداده چې د خلافت مرکز مدينه منوره وي خود انتظامي امورو او نورو مصالحو په نظر کې نيولو سره کوم ځای چې مناسب وي نو هغه د خلافت مرکز جوړيدلی شي

[3] يوه نړيواله اسلامي شوري دې جوړه کړای شي چې په کې د هر اسلامي هيواد لس کسه نمايندگان غړيتوب په دې مرکز شوري کې بايد د هر اسلامي هيواد مشر ياد هغه نماينده ضرور گډون وکړي ، د شوري په ټولو غړو کې هغه صفات چې تر مخه ذکر شو بايد موجود وي د مرکزي شوري د هر هيواد د شوري د اعضاو څخه انتخابولی شي او همدا د منطقوي شوري غړي يې بايد انتخاب کړي ، مرکزي شوري بايد د " مجلس الشوري للخلافة الاسلاميه المتحده" په نوم ياد شي .

[4] د مرکزي مجلس شوري بايد د ازادې او پټو رایو په اساس د خلافت داسې شخص غوره کړي چې د خلافت په شرايطو پوره وي ، د مرکزي حکومت د مشر نوم بايد خليفه المسلمین يا اميرالمؤمنين وي

نیو لیک

.....
او د مرکز پوری د ترلو اسلامی هیوادنو مشرانو ته باید په خپلو خپلو
مملکتونو کې امیران وویل شی لکه د پاکستان امیر د ایران امیر او
نور... خو هیڅ مشر باید د پادشاه - شاهنشاه په نوم یاد نه کړل شی
ځکه چې دی نوم ته رسول الله صلی الله علیه وسلم ډیر بد نوم ویلی دی .

5 ~ د مسلمانانو خلیفه د ضرورت مطابق خپل ځان ته مجلس جوړه
وی چې هغه به د مرکزی مجلس شوری د دپریکړو پابند وی .

6 ~ مرکزی مجلس شوری به یو اساسی قانون جوړوی چې ټول
اسلامی هیوادونه به دهغه پابند وی د دی اساسی قانون تفصیلات به
د مرکزی شوری او یا د هغی له خوا د فقهاو، عابدینو او پوهو خلکو
څخه جوړه شوی کمیسیون ترتیبوی ، خو ځینی اصولی مادی په هغه
کې ځای په ځای کول ضروری دی چې په لاندی ډول دی .

ا : حاکمیت او اقتدار اعلی یواځی یوه الله جل جلاله لره خاص دی
او د خلکو مقام د عبدیت [بندگی] دی .

ب : د قانون ماخذ قران او سنت دی د مرکز پوری ترلی هیڅ هیواد
په خپل ځای کې داسی قانون نه شی جاری کولای چې د قران او سنتو
د صریحو نصوصو او د هغه د اجماعی تعبیر په خلاف وی یعنی هیڅ
هیواد داسی قانون نه شی جوړولای چې د راشدینو خلفاء صحابه
کرامو رضی الله عنهم او د امت د اجماع په خلاف وی او د قران او
سنتو د نصوصو هغه تعبیرونه وکړل شی ، چې د اسلامی امت د
اجماعی تعبیر خلاف نه وی .

ج : په اجتهادی او اختلافی مسائلو کې دی هر هیواد د مجلس
شوری قانون جوړوی خود دی قانون پابندی د مرکز پوری ټولو ترلو
هیوادونو باندی ضروری نه ده. اجتهادی مسائلو کې یو مجتهد ته بل
مجتهد اود یوه قاضی ته د بل قاضی تقلید شرعاً ضروری نه دی ځکه
د راشدینو خلفاو په وخت کې د قاضیانود پریکړو او د مفتیانود
فتوی ترمنځ ځینی وخت اختلافات پیدا کیدل، خودی اختلافاتو د

نیو لیک

اسلامی امت د وحدت او د متحدہ خلافت په لار کې خنډونه نه پیدا کول .

د : په هغه مسائلو کې چې د قران او سنتو نصوص موجود نه وی او بنسټ ئی په عرف ایښودل شوی وی ، د هغی په هکله هر هیواد مجلس شوری د خپل ملت د عرف ، رواج او رسم سره سم قانون جوړوی ځکه چې د یوه هیواد عرف د بل هیواد د عرف سره کله کله ډیر توپیر لری .
ه : څرنگه چې اداری تشکیلات او حکومتی هیکل د مباحاتو او مرسله مصالحو له جملی څخه دی ، نو هر هیواد باید په دی هکله پوره داخلی آزادی ولری چې د خپلی محلی شوری د پریکړی مطابق د هیواد د ضرورت په رڼا کې مناسب او صحیح اداری چوکاټ اختیار کړی .

و : د متحد خلافت رسمی ژبه باید عربی وی او که د مرکز پوری تړلی ملکونه هم خپله رسمی ژبه عربی کړی نو دا به ډیره غوره او بهتره وی په دی کې کوم شرعی بندیز نه شته ، هر هیواد خپله خپله ژبه رسمی ژبه ګرځولائی شی خو هغه ژبه به چې د غیر مسلمانانو خاصه ژبه وی په خپل هیواد کې نه شی رسمی کولای .

ر : د غیر اسلامی هیوادونو سره په تجارتي او اقتصادی اړیکو ټینګولو کې هر هیواد ته ازادی ده خو هیڅ اسلامی هیواد د غیر اسلامی هیوادونو سره سیاسی او عسکری تړونونه د مرکزی شوری د پریکړو پرته نه شی کولای .

ح : متحد خلافت او په هغی پوری تړلی هیوادونو د هیڅ غیر اسلامی هیواد سره بطانی [رازداری] او ولیجی په توګه یو ځای کیدای نه شی یعنی هیڅ غیر اسلامی هیواد په خپلو رازونو او کارونو کې نه شی شریکولای . په بین المللی موضوعاتو او شخړوکې به د حق پیروی کیږی . او د باطلو مخالفت به کیږی ، د یوه بلاک دهری خبری مخالفت او د بل بلاک دهری خبری تأیید به د متحد خلافت او

نيو ليک

هغی پوری د ترلو هیوادونو پالیسی نه وی بلکه دوی به د "امت وسط" په توگه خپله ازاده خارجي پالیسی ولری .

ط : په متحد خلافت کې هر هیواد خپل ځانگړی عسکری نظام او ځانگړی دفاعی نظام جوړولای شی ، خو د دی په څنگ کې به یو مرکزی عسکری مجلس جوړیږي چې د هر هیواد یو یو عسکری جنرال به په کې گډون کوی چې د ضرورت په وخت کې به دگډ دفاع پلان جوړوی او د عسکري اړتیاو له پاره به وړاندیزونه ترتیبوی .

ق : د ساینس او تیکنالوژي د پوهانو یوه گډه غونډه دی جوړه شی ترڅو د اسلامي هیوادونو د تیکنالوژي ، زراعت او صنعت د پرمختگ له پاره پروگرامونه او پلانونه جوړکړي او په دفاعي لحاظ ئی په خپلو پښو ودروی .

ی : یوه مرکزی محکمه به موجوده وی چې د خلافت هغه پوری ترلو هیوادونو ترمنځ د شخړو د را پیدا کیدو په صورت کې د خلافت د مرکزی اساسی قانون په رڼا کې د هغوی تر منځ فیصلی کوی د دی محکمی پریکړی به په مرکز پوری ترلو هیواد ونو د محکمو د پاسه وی او په دی محکمه کې به د هر هیواد څخه یو یو ممتاز عالم شامل وی .
ل : متحد خلافت باید یوه خپرونډویه اداره ولری چې د اسلامي خلافت د ترجمان حیثیت به لری .

م : په متحد خلافت کې دگډون کونکو هیوادونو ترمنځ باید دویزی بندی له منځه ولاړشی ترڅو خلک یو د بل هیواد ته په اسانی سره سفروکړي ، خو پا سپورت دی اوس موجودوی ځکه د دی په واسطه په معرفت کې اسانتیاوی راپیدا کیږی .

نیو لیک

پینحگم اصل

وزارت

ابن منظور افریقی رحمه الله علیه د وزیر د کلیمی په هکله دری قوله
رانقل کړی دی :

د علامه جوهری رحمه الله علیه وینا دا ده چې دا د وزر خخه
اخیستی شوی کلیمه ده او معنا ئی پناهگاه او یا هغه غردی چې هلته د

نیو لیک

ویری په وخت کې پناه اخستل کیږي و زیر هم د حکومت د یومشرله پاره د پناه گاه حیثیت لری، چې د ده په لور د هیواد په اموروکې رجوع کوی - دوهم دا چې د وزیر کلیمه د وزر څخه اخستل شوی ده او د بار په معنا راځی ځکه وزیر هم د هیواد د مشر بار په اوږ واخلي - خو صحیح خبره هغه ده چې ابن سید او نورو محقیقونوکړی ده، چې دا کلیمه د ازرخڅه اخستل شوی ده او معنا ئی تقویت او اعانت دی ، ځکه چې وزیر هم د هیواد د مشر ممد اومعاون وی ، کله کله په عربی ژبه کې همزه په واو بدلیږي د وزیرتعریف داسی کیږي : جباء الملك الذی یحمل ثقله و یعینه برایه [وزیر د حکمران خاص ملگری وی چې د هغه بار په اوږ واخلي او د خپل نظر په اساس د هغه سره کومک کوی]⁴⁵⁴ .

وزیر د قرآن او سنتو له نظره

ځینی خلک وائی چې عربود وزیرکلیمه د ایران د ساسانی پادشاهانو څخه اخستی ده. خودا خبره غلط ده ځکه د اسلام نه تر مخه په عربی ژبه کې دا کلیمه مروجه وه د خالد بن زهیر د یو شعردوهم بند دا دی : و انت نفسه وزیرها ~ په قرانکریم کې د وزیر کلیمه په دوه ځایو کې راغلی ده :

وَأَجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي هَارُونَ أَحْيَى اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي

[د طه سورت 29 آیت]

[موسی علیه السلام و ویلی ای زما خدایه : زما د کورنی څخه ما

ته یو وزیر راکړی زما د ورور هارون علیه السلام په واسطه زما ملا ټینگه کړه او هغه زما په کارونو کې له ما سره شریک کړه] .

د دی آیت څخه معلومیږي ، چې وزیر باید د حکمران د هم فکره او

هم مسلکه خلکو څخه وی ، دوهمه خبره د دی ایت څخه دا معلومه شوه چې وزیر د حاکم د ریاست د نظم و نسق د چلولو مسئول اود هغه

نیو لیک

په کارکې شریک وی ، یوازی نوکر نه وی الله تعالی جل جلاله د
 حضرت موسی علیه السلام د عا قبوله کړه او ورته ئی و ویل :
 وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا [د الفرقان سورت 53 آیت]
 [او مونږ گړخولی وه د هغه سره د هغه ورور هارون علیه السلام وزیر]

د محمد صلی الله علیه وسلم وزیران
 د عبدالله بن مسعود رضی الله تعالی عنه څخه روایت دی چې
 رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی : ثم نظر فی قلوب العباد بعد
 فاختار له اصحاباً فجعلهم انصار دینه و وزراء نبیه [بیا نو الله جل
 جلاله د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم څخه وروسته د خپلو
 بندگانو زړونو ته وکتل نو د هغه له پاره ئی داسی ملگری منتخب کړه
 چې د دین کومک کوونکې وه او د هغی د نبی صلی الله علیه وسلم
 وزیران وه]⁴⁵⁵

د مسند احمد رحمه الله علیه ، بزار او معجم کبیر د طبرانی په یو
 روایت را غلی دی چې : ان اصحاب النبى وزراء ه " یعنی د حضرت
 رسول الله صلی الله علیه وسلم صحابه رضی الله عنهم د هغه وزیران
 وه د ابوسعید خدری رضی الله عنه څخه روایت شوی دی چې : فاماً
 وزیر ای من اهل الارض فابوبکر و عمر [د ځمکې د اوسیدونکو څخه
 زما وزیران ابوبکر او عمر دی]⁴⁵⁶

ابن ابی الحدید نهج البلاغه په شرح کې لیکلی دی چې " ان علیاً
 وزیر النبى صلی الله علیه وسلم [حضرت علی رضی الله عنه هم د
 رسول الله صلی الله علیه وسلم وزیر دی] .

455 - شرح السنه د بغوی لومړی ټوک 214 مخ مسند احمد - مجمع الزوايد

لومړی ټوک 177 مخ

456 - مشکوه المصابيح 56 مخ مناق عمر فاروق رضی الله عنه

نيو ليک

د طبري په تاريخ کې د بنو تميم د هيئت په سلسله کې د زيد بن ثابت رضی الله عنه دا وينا رانقل شوی ده : نحن انصار الله و وزراء رسوله : مونږ د الله جل جلاله د دين کومک کونکې او د هغه د رسول و زيران يو .

د طبري په تاريخ کې دی چې : وکان عثمان يدعى فى اماره عمر رديفا [د حضرت عمر رضی الله عنه په خلافت کې حضرت عثمان رضی الله عنه درديف يعنى د وزير په نامه يا ديده] .

ابن ابى الحديد د نهج البلاغه په شرحه کې ليکلى دی چې حضرت عثمان بن عفان د عبدالله بن سعيد بن ابى سرح ، معاويه ، سعيد بن عاص عمرو بن عاص ، عبدالله بن عامر رضی الله عنهم ته په يوه خط کې وليکل چې: لکل امير وزراء و نصحاء و انکم و زراى و نصحاءى و اهل ثقتى [هر امير وزيران او خيرخواهان مشوره ورکونکې لری او تاسو زما وزيران ، خير غوښتونکې مشاورين او باوري ملگرى ياست]

د سقيفه بنو ساعده په غونډه کې ابوبکر رضی الله عنه انصارو ته په وينا کې وويل : نحن الامراء و انتم الوزراء [مونږ قريش اميران يو او تاسى انصار زمونږ وزيران ياست] .

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عَامِرٍ الْمُرِّيُّ حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِالْأَمِيرِ خَيْرًا جَعَلَ لَهُ وَزِيرَ صِدْقٍ إِنْ نَسِيَ ذِكْرَهُ وَإِنْ ذَكَرَ أَعَانَهُ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهِ غَيْرَ ذَلِكَ جَعَلَ لَهُ وَزِيرَ سُوءٍ إِنْ نَسِيَ كَمْ يُذَكِّرُهُ وَإِنْ ذَكَرَ كَمْ يُعِينُهُ

[کله چې الله تعالى د کوم امير په هکله د خير اراده وکړي نو هغه ته پاک او مخلص وزير ورکوي ، که چيری امير د خپلو فرائضو د اداء کولو څخه غفلت کوی نو دا وزيری ئی ورته ور په ياد وی او کله چې

نیو لیک

هغه خپل فرض نوبیا دهغه سره کومک کوی خو که چیری الله جل جلاله د هغه امیر په هکله بده اراده وکړی نو هغه ته بد وزیر ورکوی چې نه هغه ته د خپل فرض د اداء کولو یاد اوری کوی او د فرضو په اداء کولو کې د هغه سره مرسته او تعاون کوی [457 .

د دی روایاتو څخه دا په ډاگه کیږی چې په نبوی دوری او د راشدینو خلفاوو په دوری کې دوزیرانو غونډه په ساده توگه موجوده وه چې د بنو امیه په زمانه کې ئی پرمختگ وکړ او دعباسیانو په زمانه کې ورته اصول او قوانین جوړ شو، د وزیر کلیمه په رسمی اصطلاحاتو کې نن سبا ډیره استعمالیږی او په اوسنی وخت کې دوزارتونو پوری تړلی خبری د هیواد د اساسی قانون یوه برخه ده.

د حکومت په جوړو شگت کیگ د وزیرانو اهمیت مملکت د نظم په جوړولو کې وزیران لکه د انسانی جسم د اعضاوو په خیر اهمیت لری لکه څنگه چې انسانی جسم د غړو پرته کار نه شی کولای ~ په همدی ډول د حکومت مشر هم د وزیرانو او انصارو د کومک پرته د حکومت نظم و نسق پر مخ نه شی بوتلای .

عبدالله بن المقفع چې په 143 هجری قمری یا 142 هجری قمری کې په قتل ورسید که څه هم په دینی فکر کې تر یوی اندازی پوری مشکوک وه خو د سیاست او وزارت په موضوعاتو ئی د پوهی او حکمت نه ډکې جملی لیکلی دی - نوموړی د وزارت د اهمیت په هکله لیکې چې : لا یستطاع السلطان الا بالوزراء و الاعوان ولا ننقع الوزراء الا بالموده و النصیحه [د وزراء او اعوانو پرته د حکومت نظم و نسق پر مخ نه شی تلای او وزیران د مننی او خیر غوښتنی پرته حکمران ته هیڅ گڼه نه شی رسولای]⁴⁵⁸.

- سنن ابوداود الاماره باب فی اتخاذ الوزیر - سنن نسائی البیعه باب وزیرا الامام - جامع الاصول الخلافه 4 ټوک 73 مخ - مشکوه الاماره و القضاء الباب الاول 23 مخ
458 - رسائل البغاء الادب الصغیر 23 مخ د نظام الحکم په حواله 224 مخ

نيو ليک

په بل ځای کې ليکې چې د حکمران سره يو ځای ناسته د غونډې بناسيت او د رعيت ژبه وي .

ابن الربيع چې په 272 هجري قمری کال د سلوک المالک فی تدبير المالک تر عنوان لاندی يو کتاب ليکلی دی په دی کتاب کې هغه د وزارت د موضوع په هکله ليکلی چې : که چيری څوک د وزارت څخه بی پرواه وي نو محمد صلی الله عليه وسلم او موسی عليه السلام به تری بی نیازه او بی پرواه وي - وزير د خليفه په کار کې شریک وي د حکومت د نظم تدبيرونه جوړوي او هغه په خپل وينا او عمل کې لوی مدبر وي]⁴⁵⁹.

علامه ماوردی او قاضی ابویعلی رحمہ الله علیہم دواړو په يو ډول الفاظو کې ليکلی دی چې کله چې د نبوی فريضي په اداء کولو کې وزير نيول روا دی ، نو په امامت او خلافت کې خوبالکل روا دی ، خلفیه د امت چاری په ځانگړی توگه د نائب پرته سرته نه شی رسولای ، د ځان ته د کار کولو په نسبت د کار شریک يو کس د وزير په توگه جوړول ډیر گټه ور دی چې د دی په کومک سره به احکامو نفاذ په ښه توگه صورت نیسی د خليفه ښو به سپیک وي ، وزارت د غلطیو څخه د لری والی له پاره ډیره ښه ذریعه ده⁴⁶⁰.

مشهور مورخ محمد بن علی ابن طباطبی رحمہ الله علیه چې په 709 هجري قمری کې وفات شوی او د ابن الطقطقی په نوم ئی شهرت مندلی وه وزیر ته د اړتیا په هکله فرمایي : وزير د حکمران او رعيت ترمنځ واسطه وي نو دی ته اړتیا ده چې د هغه يو اړخ داسی وي چې د حکمرانانو سره مناسب

459 - سلوک المالک 123 مخ په حواله د نظام الحکم 423 مخ

460 - الاحکام السلطانيه د ماوردی 22 مخ - الاحکام السلطانيه د القاضی ابویعلی 29

نيو ليک

ولری او بله اړخ د رعیت سره، ترڅو هغه په مقبولیت، امانت او محبت کې د دواړو اړخو سره په ښه طریقه کار وکړي⁴⁶¹.

علامه ابن خلدون رحمه الله علیه چې په 808 هجری قمری کال کې مړشوی دی لیکلی چې: الوازره هی ام الخطط السلطانيه و الرتب الملوکيه [وزارت د حکومت په ټولو څانگو او منصوبونو کې مرکزی مقام لري]⁴⁶².

د تفویض وزارت او د تنفیذ وزارت ماوردی او ابویعلی رحمه الله علیهما وزارت په دوه برخو ویشلي دي او دواړه ئی روا گڼلي: وزارت تفویض او وزارت تنفیذ فاما وزاره التفویض فهو ان یستوزر الامام من یفوض الیه تدبیر الامور برائه او امضاها علی اجتهاده [د تفویض د وزارت] صدر اعظمی [څخه مقصد دا دی چې امام دی هغه سپری خپل وزیر وټاکي، چې هغه ته د ټولو چارو او د نظم او نسق پوره واک ورکړل شوی وي. نوموړی د خپل رای او اجتهاد په اساس څه مناسب تدابیر نیولای شی او هغه تدابیر نافذ کولای هم شی].

د تفویض د وزیر په واک کې، د احکامو جاری کول، د ښکته مامورینو ټاکل، محکمی جوړول، عسکری تنظیم راوستل او د هغوی مسخ کول، او د هغوی مشری په غاړه اخستل، یود هغوی د ډلی څخه د قوماندان په صفت ټاکل، د انتظامی امورو په هکله پریکړی کول شامل دی خو په دی ټولو کارونو کې خلیفه د وروستی پریکړی واک لري، هغه د تفویض وزیر عزل کولای شی او جاری کړل شوی احکام ئی منسوخ کولای شی د تفویض وزیر د خپلو پریکړو او د مامورینو د ټاکلو څخه خلیفه با خبره ساتی، او په هر کار کې په د هغی څخه منظوری اخلی ~ ترڅو چې

461 - الفخری فی الاداب السلطانيه و الدول الاسلاميه اردو ترجمه د مولانا

محمد جعفر شاه 182 مخ 1962 عیسوی کال چاپ لاهور پاکستان چاپ

462 - مقدمه ابن خلدون فصل فی مراتب الملک و السلطان و القابها 186 مخ

نیو لیک

دی په عملی تو گه مطلق العنان و نه گړخی، خلیفه به د خپل وزیر د تدبیرونو او پریکړو پوره نگرانی کوی او د هغه صحیحی او قانونی پریکړی به د اجراء وړ بولی غیر قانونی پریکړی به یې منسوخ کوی⁴⁶³.
جلال الدین سیوطی رحمه الله علیه چې په 911 هجری قمری کال وفات شوی دی د تفویض د وزیر د اختیاراتو په هکله داسی تشریحات ورکړی دی: "په حقیقت کې وزیر د خلیفه هغه نائب وی چې د هیواد ټولی چاری ورته سپارل شوی وی، د قاضیانو او والیانو مقررول د عسکرو منظمول، تنخواه گانو او وظیفو ورکول، تنخوا گانو کې کمالی او ډیر والی، رتبه لوړول یا رتبه ټیټول، پریکړی کول یا د پریکړی منسوخول، د چا سره اړیکې ټینګول یا غوڅول او په خزانه کې واک کول او دهغی څرخول د وزیر له مسؤلیتتو او اختیاراتو څخه دی"⁴⁶⁴.

نن ورځ وزیر تفویض ته صدر اعظم وائی او د تفویض د وزارت ذکرشوی جوړ بڼت ته پارلمان جوړبڼت وائی په پارلمان نظام کې صدر اعظم د ریاست د مشر لخوا ټاکل کېږی خو هغه باید د پارلمان او شوری مجلس له خوا نه د اعتماد رای واخلی چې د اکثریت د اعتماد د لاس ته راوړلو پرته هغه د خلیفه یا د حکومت د مشر لخوا عزل کیدای شی، صدر اعظم په عملی تو گه د انتظامی امورو مشری په غاړه لری چې د خپل ځان له پاره د ضرورت په اندازه کابینه جوړو لای شی ترڅو د هغوی په کومک د ملت چاری پر مخ بوزی - دی ډول نظام ته ماوردی، ابوبعلی او ابن خلدون رحمه الله علیهم د تفویض د وزارت نوم ورکړی دی.

صدر اعظم تگاکل:

⁴⁶³- الاحکام السلطانیه د ماوردی 22 مخ - الاحکام السلطانیه د القاضی ابویعلی 29 مخ
⁴⁶⁴- حسن المحاضره د سیوطی رحمه الله علیه 2 ټوک 121~123 مخونه

نیو لیک

د عباسی دوری په ملوکیت کې به صدر اعظم د پادشاه لخوا ټاکل کیده د ابوالعباس سفاح او منصور په حکومتونو کې صدر اعظم خپل واکې او د ډیر قوت خاوند نه وه .

ابن طباطبائی لیکلی دی چې خپله د منصور د بدبه دومره ډیره وه چې د هغه په مقابل کې د وزیرانو د بدبه ډیره کمه پاتې شوی وه ځکه په خپله وزیران به د هغه څخه هر وخت په لږزان او ویره کې وه⁴⁶⁵.

د وزارت ظالمانه تګ لاره د هارون الرشید په حکومت کې شروع شوه - ابو عبدالله محمد بن عیددوس الجهشیاری رحمه الله علیه چې په 311 هجری قمری کال وفات شوی دی په خپل کتاب الوزراء و الکتاب کې لیکي چې : کله چې هارون الرشید د حکومت مسئولیت په غاړه واخست نو یحیی بن خالد بن برمک ئی دربار ته راوغوښت [چې پلار به ئی ورته وایه] ورته ئی وویل ای پلارجانه : تا د خپل نیک تدبیر په اساس زه دی منصب ته راوړسولم ~ له دی امله ما د خپل رعیت ټولی چاری تا ته در وسپارلی ~ قلد تک امرالرعیه ... [زه به ستا په هیڅ معامله غور او فکر هم و نه کړم] او په دی ډول ټول دفترونه د ابن خالد په لاس کې ورواچول شوه .

ابن خلدون لیکلی چې : د عباسیانو د ظالم حکومت مرکز کې به کله صدر اعظم بدل شو او کله به پادشاه، د ځواک له پاره هلی ځلی کیدی او د واک او اختیاراتو مرکز به بدلیده را بدلیده⁴⁶⁶.

په اسلامی حکومت کې خلیفه د ورځنی عامو کارونو د پریکړو څخه پرته به په ټولو مهمو چارو کې د شوری د پریکړی پابند وی . څرنگه چې د وزیرانو او نورو مهمو منصونو له پاره د اهل کسانو ټاکل د مهمو امورو څخه دی. نو په دی خاطر د "امرهم شوری بینهم" د شرعی قاعدی لاندی خلیفه مکلف دی چې د صدر اعظم او د وزیرانو د تقرر او کابینې د

465- الفخری اردو ترجمه 208 مخ

466 - مقدمه د ابن خلدون 188 مخ

نيو ليک

.....
 انحلال منظوري د شوري د غونډې څخه د اخستلو پابند دی او وزارت د پریښول له پاره هم د شوري د غونډې پریکړه اساسی شرط باید وی. څرنگه چې صدر اعظم په عملی توگه حکمران دی. نو باید د اسلامی ټولنی له خوا منتخب او د هغی اعتمادی تر لاسه کړی وی غیر معتمد وگړی ته د حکومت ورکول شرعاً روانه دی. لکه څنگه چې د " الشوری " په څیرنه کې د هغه د دلا ټلو یادونه شوی ده .

د صدر اعظم صفات:

ويعتير في تقليد هذه الوزارة شروط الامامه [د صدر اعظمی (وزارت تفویض) د منصب له پاره د اهمیت همغه شرائط دی چې د امامت او خلافا له پاره دی]⁴⁶⁷.

يعنی ایمان ، علم، تقوی په معامله پو هیدل ، جسمی قوت ، د دی شرائطو موجودیت په صدر اعظم کې ، همداسی ضروری دی لکه څنگه چې د خلیفه له پاره ضروری وه ځکه چې صدر اعظم په عملی ډول د مملکت چاری په غاړه لری .

علامه ماوردی رحمه الله علیه د صدر اعظم دا صفتونو په هکله داسی تشریحات ورکوی : وزیر تفویض [صدارعظم] په اخلاقی توگه پاک او سپیڅلی وی د تدبیر له پلوه ئی کار پوخ وی. تجربی او روزنی هغه مهذب کړی وی ، د حکومت د اسرارو امین وی ، د مسائلو د حل له پاره ملا تړلی دلاړ وی ، د پراخی حوصلی او علم وذهانت خاوندوی ، د یو حکمران په څیر رعب ولری ، او د پوهانو په څیر سنجیده وی ، د علماو په څیر تواضع د فقهاو په څیر پوهه ولری ، نیکی پیژندونکې او صابر وی ، سمدستی گټی ته په را تلونکې تاوان ترجیح نه ورکوی ، او د خپل خواږه بیان او وینا په اساس د خلکو زړونه لاس ته راوړی شی ⁴⁶⁸ .

467 - الاحکام السلطانیه د ماوردی 22مخ - الاحکام السلطانیه د القاضی ابویعلی 30

مخ
 468 - الاحکام السلطانیه د ماوردی 22مخ

نيو ليک

.....
ابن طباطبائي رحمه الله عليه ليکي چي: ديانت لرل، ريبنستوني، پوخ
کاره، پوهه، وينن فکره او سياسي پوهه د صدراعظمي لازمي عناصر
دي د صدر اعظم له پاره، نرمي، وقار، متانت، حریت، حلم، پراخه
حوصله، ميړني، زړورتوب... دا ټول صفتونه ضروري دي⁴⁶⁹.

علامه ماوردي رحمه الله عليه د آداب الوزير په نوم يو کتاب ليکلي
دي د دي کتاب په شروع کي هغه يوه اوږده سريزه ليکلي ده، د هغي
سريزي لنډيز په دي توگه دي: اي وزيره! ته حاکم هم ئي او محکوم هم
ئې "سائس و مسوس" د رعيت سياست ستا په لاس کي دي خو په خپله
ستا سياست دهيواد د مشر په لاس کي دي، د دي له پاره دي ته اړيتا ده
چي ستاسي د فکر يوه خوا د هغه رعيت د بهبود په لور وي چي ته پري
حکمراني کوي او بله خوا د هغه حکمران په لور وي چي د هغه پيروي په
تا فرض دي، د هيواد نظم او نسق ستا په لاس کي دي او د هر قسم
خرابي مسئوليت ستا په غاړه دي ددي له امله ته د وينا د ژبي په ځاي د
عمل د ژبي څه کار واخله.

اي وزيره! ته ته د دي هيواد نظم او نسق درسپارل شوي چي بيناد يي
داسلام سپخلي دين دي، ددغه سپخلي دين قائد وگرځوه او حق خپل لار
بنود وگرځوه نو هر قوي شخص به ستا تر مخ کمزوري شي، او هر سخت
کار به درته اسانه شي، د اسلام د دين انصار او کومکونکي موجود دي
... د دي انصارو زړونه لاس ته راوړل ستا له پاره يو توخه ده، د ځيني
پوهانو څخه پوښتل شوي. چي د دفاع له پاره کوم ډول لښکر په کار دي
، هغوي ځواب ورکړ چي دين، بل پوښتنه ئي ورڅخه ورکړه چي د ټولو
څخه ډير قوي فوج کوم يو دي پوهانو ځواب ورکړ عدل او انصاف.

حکمراني په حقيقت کي دين ته ورکول شوي نو دا دين خپل
کومکونکي وگرځوه، نو د خلکو زړونه به ستا په مقابل کي نرمي
اختيار کړي، د مملکت استحکام د دين جاري کولو پوري تړلي دي. د

نیو لیک

عدل مثال د یوی شنی میوه لرونکې ونی په څیر دی خو ظلم هغه و نه ده چې د هغی بیخ او جرړی پری کرل شوی دی [470 .

د تنفیذ وزارت :

د تنفیذ وزیر د خلیفه او رعیت په منځ کې یواځی د یوی واسطی حیثیت لری ، هغه د حاکم فرمانونه تعمیلو لاندی مامورینو ته د هغه احکام رسوی د عسکرو له پاره د سامانونو د برابری کونینن کوی ، او حل غوښتونکې مسئلی د حکمران څخه د احکامو د اخستلو وروسته نافذ وی .

که څه هم په شخصی ډول د تنفیذ وزیر ته د حکومت د نظم و نسق ټول واک نه وی رکول شوی بلکه د هغه کار د حاصل شو و احکامو اجراء کول او په هغی عمل کول دی .

نن سبا داسی وزیر ته منشی [سکرتر] وائی ، د تنفیذ د وزارت نظام ته صدارتی نظام هم کیږی ، چې په هغی کې ټول انتظامی واک د ریاست د صدر [رئیس جمهور] په لاس کې وی او د هغه د وزیرانو غونډی ته صدارتی کابینه ویل کیږی .

ماوردی او ابویعلی رحمه الله علیهما د تفویض وزیر او تنفیذ وزیر د اختیاراتو او صلاحیتونو توپیر داسی بیان کوی : د تفویض وزیر ته پوره اختیارات لری او تنفیذ وزیر پوره اختیارات نه لری ، د تفویض وزیر د الایانو ټاکل او عزل کولای شی او تنفیذ وزیر ی نه شی کولای ، د تفویض وزیر پوځ ته هر ډول هدایت کولای ، د تفویض وزیر د مالی چارو کې هر ډول اختیار لری او د تنفیذ وزیر په مالی چارو کې هیڅ ډول اختیار نه لری ، د تفویض وزیران دوه په یو وخت نه شی ټاکل کیدای او تنفیذ وزیر دوه بلکه بی شمیره ټاکل کیدای ⁴⁷¹ .

ادب الوزیر 3 مخ په حواله د نظام الحکم 432 مخ
- الاحکام السلطانیه د ماوردی 27 مخ - الاحکام السلطانیه د قاضی ابویعلی 32 مخ

نيو ليک

.....
علت دا دی چې د تفویض وزیر په عملی توګه حکمران وی او په یوه مملکت کې په یوه وخت کې دوه حکمرانان نه ځایږي .

د تنفیذ د وزیر صفتونه

څرنگه چې د تنفیذ وزیر خپل واکې حکمران نه وی ، نو په دی خاطر د هغه د اهمیت شرائط د صدراعظم د دی شرائطو څخه لږ څه نرم دی . خود ځینی صفتو نو موجودیت په ده کې هم د ضروری شرطونو له دلی څخه دی او هغه دا چې [امانت لرونکې او رښتیا ویونکې به وی] تر څو اعتماد پری وشي ، لالچې او حریص به نه وی تر څو د رشوت اخستو په مقابل کې احکام ردو ، بدل نه کړي ، ښه یاد داشت او قوی ذهن ولری ، ذهن او د خلکو پیژندونکې وی ، د دی نه پرته ښځه نه د تفویض وزیره کیدی شی او نه د تنفیذ وزیره دا په دی خاطر چې د ریاست د نظم و نسق چلول د سپو کار دی .

ولایتی وزارتونه

که خلیفه ولایتی امیران مقرر کړي وی نو د هر ولایت والی یا امیر د تفویض وزیر (لومړی وزیر) او د تنفیذ وزیران مقررولی شی او د دی دواړو وزیرانو احکام همغه احکام دی چې خلیفه د مرکزی وزیرانو له پاره ټاکلی وی د مرکزی [وفاقی] حکومت طریقه همداسی ده .

شپام اصل

د قضاء نظام

د اسلامی ریاست شپام اصل قضاء بالعدل او القیام بالقسط یعنی عدل د انصاف قیام او قانونی برابر والی دی ، په قرانکریم کې د دی اصل یادونه د عدل د کلیمی سره په 17 ځایونو کې او د قسط (انصاف)

نيو ليک

ذکرد قرآن کریم په 23 ایتونو کې راغلی ، د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حدیثونو ، د صحابه رضی الله عنهم او تابعینو رحمه الله علیهم په ویناووکې د عدل او عادل صفت او د ظلم او ظالم بدی په سلگونو واری یاده شوی ده ~ څرنگه چه د خلافت په بحث کې د دی مضمون احادیث رانقل شوی نو په دی اساس دلته د قرانکریم د ایتونو نقشه وړاندی کوو :

هغه ایتونه چی د عدل کولو حکم په کې راغلی :

د البقره سورت 282 آیت - د النساء سورت 3 آیت - د النساء سورت 58 آیت - د النساء سورت 135 آیت - د المائده سورت 8 آیت - د المائده سورت 95 آیت - د المائده سورت 106 آیت - د الانعام سورت 152 آیت - د الاعراف سورت 159 آیت - د الاعراف سورت 181 آیت - د النحل سورت 76 آیت - د النحل سورت 90 آیت - د الشوری سورت 15 آیت - د الحجرات سورت 9 آیت - د الطلاق سورت 2 آیت

هغه ایتونو چې په کې قسط د انصاف په معنی راغلی دی :

د البقره سورت 282 آیت - د ال عمران سورت 18 آیت - د ال عمران سورت 21 آیت د النساء سورت 127 آیت - د النساء سورت 135 آیت - د النساء سورت 3 آیت - د المائده سورت 8 آیت - د المائده سورت 42 آیت - د الانعام سورت 152 آیت - د الاعراف سورت 29 آیت - د یونس سورت 4 آیت- د یونس سورت 47 آیت - د یونس سورت 54 آیت - د هود سورت 85 آیت - د انبیاء سورت 47 آیت - د الاحزاب سورت 5 آیت - د الحجرات سورت 9 آیت - د الرحمن سورت 9 آیت - د الحديد سورت 25 آیت - د الممتحنه سورت 8 آیت

ددی نه پرته د ظلم بدی په قرانکریم کې په 287 ځایونو کې بیان شوی دی خو ایتونه د نمونی په توگه وړاندی کوو:

نيو ليک

وامرت لاعدل بينکم (او ماته حکم شوی دی چې ستاسی ترمنځ انصاف وکړم⁴⁷²) ، و اذا حکمتکم بين الناس ان تحکموا بالعدل (اوکله چې د خلکو ترمنځ پریکړه کوی نو په عدل سره ئی وکړی⁴⁷³) ولا یجرمنکم شأن قوم علی ان لا تعدلوا اعدلوا هو اقرب للتقوی (او د کوم قوم سره د دینمنی په اساس هیڅکله د عدل څخه لاس وانخلی عدل وکړی ځکه همدا عدل تقوی ته ډیر نژدی دی⁴⁷⁴) ، و ان حکمت فاحکم بینهم بالقسط (اوکه چیری ته پریکړه وکړی نو پریکړه وکړه د دوی ترمنځ په انصاف سره⁴⁷⁵) ، قل امر ربی بالقسط (او ووايه چې زما الله جل جلاله ما ته د انصاف کولو حکم راکړی دی⁴⁷⁶) ، یا ایهاالذین امنواکونوا قوامین بالقسط (ای د ایمان خاوندانو د تل له پاره په عدل و انصاف ولاړ اوسی⁴⁷⁷) .

شیخ الاسلام ابن یتیمیه رحمه الله علیه فرمایلی دی چې د شرعی سیاست مانی په دوه ستنو ولاړه ده : لومړی دا چې منصوبونه او مسئولیتونه د هغه اهل خلکو ته سپارل او دویم د عدل او انصاف په اساس د خلکو ترمنځ پریکړی کول⁴⁷⁸.

حافظ ابن قیم رحمه الله علیه فرمائی چې: ان مقصوده اقامه العدل بین عباده وقيام الناس بالقسط (د الله جل جلاله د دین مقصد دا دي چې د هغه د بندگانو ترمنځ انصاف قایم کړل شی او خلک د انصاف په کولوکې کلک ولاړ وی) .

472 - د الشوری سورت 15 آیت

473 - د النساء سورت 58 آیت

474 - د الاعراف سورت 29 آیت

475 - د الاعراف سورت 29 آیت

476 - د النساء سورت 135 آیت

⁴⁷⁷ - الطرق الحکمیة 17 مخ - اعلام الموقعین 3 ټوک 5 مخ

478 - سیاسته الشرعیة 7مخ

نیو لیک

.....
د عدل او قسط معنا:

لغت پوهانو د عدل معنا (القضاء بالحق) کړې ده ، یعنی د حق په اساس پریکړې کول او قسط ئی په (النصیب) یعنی برخه او حق معنا کړیدی ، نو دواړو مقصد دا دی چی : حق لرونکې ته د هغه حق راخستل او ورکول .

د عدل غوښتنه ، برابر والی او مساوات نه دی بلکه د هغه غوښتنه ده چی یوه شخص سره د لږوالی او کموالی پرته داسی کپنه کول چی هغه ئی مستحق وی ، د عدل او انصاف تله داسی برابرول پکار دی چه د ډیرنه ډیر محبت او سختی نه سخته د بنمنی د هغه د تلی پله بل لور ته درنه نه کړی ، اود ظلم معنی ده [وضع شی فی غیر محله] یوشی د خپل اصل خای خخه پرته په بل خای کې ایښوول.

یعنی د حق لرونکې حق خوړل ، د یو چا حق خنډول ، او بیا په چا زور او فشار اچول ، دا ټول د ظلم شاخونه دی. او د یوه حق بل ته ورکول دا هم ظلم دی . او د حق په ورکړی کې خنډ کول دا هم ظلم دی .
د قضاء مفهوم :

د قضا کلیمه ، د قضی یقضی خخه د مصدر صیغه ده ، دا کلیمه په اصل کې قضای وه ، د عربی ژبی د یوی قاعدی په اساس (یا) ئی په همزه بدله کړه . د لغت په کتابونوکې د دی کلیمی ډیری معنی گانی ذکر شوی ، خو د دوه ډلو ترمنخ د کومی شخړی هوارول د دی عمومی مفهوم دی ، (قضی بین الخصمین وعلیهما ای حکم بینهما و علیهما) هغه د دوه ډلو ترمنخ پریکړه وکړه او په هغوی ئی خپله پریکړه عملی کړه ، د همدی اساسی مفهوم په بنسټ فقهاو دقضاء قانونی او اصطلاحی تعریف په ډیرو ډولو کړی دی خو د ټولو مفهوم یو دی القضاء هو الحکم بین الناس بالحق و الحکم بما انزل الله عزوجل (د قضاء معنا د خلکو ترمنخ د حق په

نیو لیک

اساس پریکړه کول او د هغی قانون په اساس پریکړه کول چی الله جل جلاله را لیرلی دی ⁴⁷⁹.

فصل الخصومات و قطع المنازعات (په نښتو او شخړوکې پریکړه کول ⁴⁸⁰).

الاخبار عن حکم شرعی علی سبیل الالزام (د شرعی پریکړی او رول په دی توگه چی د هغه نافذول لازم شی ⁴⁸¹).

د قضاء او فتوی ترمنځ یو توپیر دا دی چی د قاضی سره د خپلی پریکړی د نافذولو واک او قوت موجود وی ، خو مفتی یوازی د شرعی حکم بیانونکې دی ، د هغه سره د نافذولو قوت نه شته)

دوهم توپیر ئی دا دی چی د قاضی پریکړی د همغه دائر کړل شوی معاملی په هکله وی، د هر چا له پاره نه وی ، قاضی د بحث لا ندی قضیی نوع او قسم معلوموی ، د دواړو ډلو خبری او دگواهانو گواهی اوری او هغه وروسته د شرعی حکم مطابق پریکړه کوی ، هغه یواخی مسئله نه ښی ، نو په دی خاطر د هغه د دی پریکړی انفاذ په نورو قضیو نه کیږی خودمفتی فتوی عامه وی ، یواخی د مستفتی (فتوی غوښتونکې) پوری نه وی تړلی.

د قاضیانو تنگاکل فرض دی

الله جل جلاله رسول الله صلی الله علیه وسلم ته حکم کړی دی چی د خلکو تر منځ د الله جل جلاله د نازل کړی قانون مطابق پریکړه وکړه ⁴⁸²)
- داود علیه السلام ته ئی حکم ورکړی وه چی د خلکو تر منځ د حق

479- بدائع الصنائع دکاشانی حنفی 2 ټوک 7 مخ 1974 عیسوی کال د بیروت چاپ

480- البحر الرائق نقل له محیط خخه 6 ټوک 277 مخ بیروت چاپ

481- معین الحکام د شیخ علاوالدین طرابلسی لیکنه 6 مخ

482 د المائده سورت 48 آیت

نیو لیک

مطابق پریکړه وکړه⁴⁸³ - اسلامی ټولنی ته ئی حکم کړی دی چی انصاف قائم کړی او په هغه کلک اوسی⁴⁸⁴ .

دا ایتونه او د عدل او قسط پوری ترلی مخکې یاد شوی څلویښت آیتونه د دی خبری دلیل دی چی د عدل قیام فرض دی څرگنده ده چی د عدل قیام او د حکم بالحق فریضه د قاضیانو د ټاکلو پرته ممکنه نه وه، نو په دی خاطر د دی فرض د پوره کولو له پاره نظام القضاء یعنی د عدلیی منخ ته راوړل او د قاضیانو ټاکل هم فرض دی .

علامه کاشانی حنفی رحمه الله علیه چی په 587 هجری قمری کال کې مړ شوی دی د پورتنی آیتونو په اساس استدلال کوی او فرمایي چی : فنصب القاضی فرض لانه ینسب لاقامه امر مفروض و هوالقضاء ... و لان نصب الامام الاعظم فرض بلا خلاف بین اهل الحق ... و معلوم انه لا یمکنه القیام بما نصب له بنفسه فیحتاج الی نائب یقوم مقامه فی ذلک و هو القاضی و لهذا کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یبعث الی الافاق قضاء... و قد سماه محمد رحمه الله علیه فریضه محکمه (د قاضی ټاکل فرض دی له دی امله چی د هغه ټاکل د بل فرض د ادا کولو له پاره کیږی او هغه قضاء ده ، د خلیفه (الامام الاعظم) ټاکل د اهل الحق تر منخ د اختلاف پرته فرض دی او ښکاره ده چی خلیفه خپل ورسپارل شوی فرائض په ځانگړی توگه سرته نه شی رسولائی ~ او نائب ته ضرورت لری چی د دی فرض په ادا کولو کې د هغه قائم مقام دی ، او دا نائب قاضی دی همدا علت دی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم به مختلفو ځایو ته قاضیان لیږل ، امام محمد رحمه الله علیه قضاء ته د یوی کلکې او ټینگی فریضی نوم ورکړی دی⁴⁸⁵ .

483- د ص سورت 26 آیت

484 - د النساء سورت 135 آیت

485 - بدائع الصنائع 7 ټوک 2 مخ

نیو لیک

ابن الهمام حنفی چی په 681 هجری قمری کال کې مړ شوی دی لیکې چی : و اما وصف القضاء ففرض کفایه ... و علیه اجماع المسلمین (قضاء یو کفائی فرض دی چی په دی باندی د مسلمانانو اجماع ده ⁴⁸⁶) .
امام بابرته حنفی چی په 786 هجری قمری کال کې مړ شوی دی فرمایې چی : لاشک ان القضاء بالحق من اقوی الفرائض و اشرف العبادات بعدالایمان (په دی کې هیڅ شک نه شته چی د حق مطابق پریکړه کول (قضاء) د ایمان څخه وروسته ډیر قوی فرض او ډیر پاک عبادت دی ⁴⁸⁷) .

ابن قدامه حنبلی رحمه الله علیه چی په 334 هجری قمری کال کې مړ شوی دی فرمایې چی : و القضاء من فروض الکفایه لان امر الناس لایستقیم بدونه فکان واجب علیهم کالجهد والامامه (قضا کفائی فرض دی دا په دی خاطر چی د دی پرته د خلکو حالت نه بڼه کیږی نو دا د جهاد او امامت په څیر واجب دی) ⁴⁸⁸ .

د عادل قاضی غوره والی

په ځینو احادیثو کې د قاضی فضیلت بیان شوی او په ځینی نورو کې د هغه مذمت راغلی په همدی توگه د اسلافو رحمه الله علیهم څخه هم دواړه ډوله وینا وی او تگ لاری را نقل شوی دی ، چا د قاضی کیدو څخه انکار کړی دی ، او ځینو دا منصب قبول کړی دی .
د رسول الله صلی الله علیه وسلم د حدیثونو او اسلافو رحمه الله علیهم دا اختلاف د (تضاد اختلاف) نه دی بلکه د (تنوع اختلاف) دی ، یعنی قاضیان په دوه برخو ویشل شوی دی :
لومړی هغه قاضی دی چی د اهلیت خاوند وی په خپله ئی د دی منصب غوښتنه او خواهش نه وی کړی . خو کله چه دا مسئولیت هغه

486 - فتح القدير 7 ټوک 152 مخ 1970 عيسوی کال د مصطفى البابی چاپ

487 - العنايه على الهدايه للبابرته مع فتح القدير 7 ټوک 151 مخ

488 - المغنی دابن قدامه لسم ټوک 32مخ 1970 عيسوی کال چاپ

نیو لیک

ته وروسپارل شی نو بیا هغه د عدل او انصاف او پوره تحقیق په اساس پریکړی کوی . دا ډول قاضی یو ډول عبادت کوی ، او ښکاره ده چی کفائی فرض د عبادت یو شکل دی په خپله رسول الله صلی الله علیه وسلم به پریکړی کولی او صحابه کرام رضی الله تعالی عنهم ئی هم په دی منصب ټاکلی دی . په همدی ډول راشدینو خلفاؤ هم رضی الله عنهم د خلکو ترمنځ پریکړی کړی دی او نور صحابه کرام رضی الله عنهم ئی هم په نورو ښارونو او ځایونو کې د قاضیانو په نوم لیږلی دی .

دوهم هغه قاضی دی چی د اهلپت د نه لرلو سره سره ئی دا منصب منی ، یا هغه سره دا ویره وی ، چی حکمران او دهغی نور حاکمان ما ازاد قضاوت او انصاف کولو ته نه پرېږدی او د قضا په کارونو کې به مداخلت کوی او یا دا قاضی ښکاره په ظلم لاس پوری کوی نو بیا د دی ډول قاضی بدی ویلی شوی ده .

د نیکی او ستایل شوی قضاء او د بدی او مذمومی قضا دا ویش په خپله د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه هم را نقل شوی لکه چی فرمائی :

حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ مَيْسَرَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي ابْنَ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنِي يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْهَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ بُسْرِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي قَيْسٍ مَوْلَى عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ فَأَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ فَأَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ

(قاضیان په دری ډوله دی . چی یو ئی جنت ته درومی او دوه نور ئی دوزخ ته ، جنت ته به هغه قاضی ځی ، چی حق پیژنی او د هغی مطابق پریکړی کوی ، مگر هغه قاضی چه حق پیژنی او د هغه په اساس پریکړی نه کوی هغه به جهنم ته ځی ، او بل هغه چی د ناپوهی سره ئی

نیو لیک

دا وظیفه په غاړه اخیستی وی او د خلکو ترمنځ پریکړی کوی هغه به هم دوزخ ته ځی⁴⁸⁹ .

د اسلام فقهاو د همدی حدیث په رڼاکې د قضا د مذمت او د هغه د فضیلت په هکله همدا ډول تطبیق کړی دی :

ملک العلماء فرمایي چي : و الحدیث محمول علی القاضی الجاهل و العالم الفاسق و الطالب الذی لا یامن علی نفسه الرشوه فیخاف ان یمیل الیها توفیقا بین الدلائل (د قضا د مذمت حدیث د هغه قاضی په هکله کې دی چي جاهل وی یا فاسق عالم وی یا دهغه قاضی په هکله کې دی چه د دی منصب غوښتونکې وی. خو په ځان ئی دا باور نه وی چي زه به د رشوت اخستلو څخه په څنگ شم او دا ویره ورسره وی چي هغه به د رشوت اخستوته تیارشی ، د دلائلو ترمنځ دغه تطبیق دی) .

د دی څخه وروسته فرمایي چي : که چیری په کوم ځائی کې د یوه شخص پرته بل څوک اهل موجود نه وی نو په دی وخت کې په دی شخص د قضا د منصب قبلول فرض عین گرځی⁴⁹⁰ .

شیخ الاسلام میرغنیانی رحمه الله علیه چي د هدایه کتاب لیکوال چي په 593 هجری قمری کال کې مړ شوی دی لیکې چي : په قضا کې کومه بدی نه شته ، خو د هغه چا له پاره چه په خپل ځان دا باور ولری چه زه دا مسئولیت ترسره کولای شم ، خو هغه چا ته قضا ورکول مکروه تحریمی دی چي د هغه څخه دا ویره وی چي زه دا مسئولیت نه

---

489 - ابوداودالاقضیه باب فی القاضی یخطئی - جامع ترمذی باب ماجاء فی القاضی - سنن ابن ماجه الاحکام باب ذکر القضا - جامع الاصول 10 ټوک 167 مخ - کنز العمال 6 ټوک 91 مخ 1979 عیسوی کال د بیروت چاپ
490 - بدائع الصنایع 7 ټوک 4 مخ

نیو لیک

شم ترسره کولای او نه ورسره د ظلم څخه د ځان د ژغورلو قضاوت کومه ډا ډگیرنه وی⁴⁹¹.

په عالمگیری فتاوی کې راغلی دی : قضا یوه کلکه فریضه او د اتباع وړ سنت دی .... خو هغه چا تا د قضاوت د مسئولیت قبولول حرام دی ، چی هغه ته د خپل نفس دا کمزوری معلومه وی ، چی زه د انصاف راوړلو او قائمولو څخه عاجزه یم ، او د نفس د پیروی او غوښتنی څخه ځان نه شم ژغورلی⁴⁹².

علامه علاوالدین طرابلسی رحمه الله علیه فرمائی : هغه احادیث چی په کې قاضی ته د عذاب و عده ورکړل شوی هغه ټول د ظالمانو قاضیانو په هکله دی. یا د هغه ناپوهانو په هکله دی. چی د علم او قابلیت پر ته ئی دا مسئولیت په غاړه اخیستی وی د دغه دوه ډوله قاضیانو په هکله وعید راغلی دی⁴⁹³.

شیخ الاسلام میرغنیانی رحمه الله علیه دا هم وایی چې کله حاکم د حق او انصاف په اساس د پریکړی د کولو ازادی نه ورکوی نو په دی حالت کې د قضا د منصب قبولول روانه دی .

اوس نو د ترغیب او ترهیب په هکله څو احادیث رانقلوو ترڅو د موضوع په دواړو اړخونو ښه وپوهیږو⁴⁹⁴.

د ترغیب حدیثونه :

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ وَ حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا أَبِي وَمُحَمَّدُ بْنُ بَشِيرٍ قَالَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ عَنْ قَيْسٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى

491 - هدايه كتاب آداب القاضي

492 - فتاوی عالمگیری 3 ټوک 306 مخ

493 - معین الحکام 877 مخ

494 - الهدایه آداب القاضي

نیو لیک

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَسَلَطَهُ عَلَيْهِ هَلَكَ فِيهِ
 الْحَقُّ وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ حِكْمَةً فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَيَعْلَمُهَا

(رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی چی د هیچا سره کینه کول
 مناسب نه دی مگر د دوه کسانو سره رشک جائز دی یو هغه چی الله جل جلاله
 هغه ته مال ورکړی وی او د هغه په څنگ کې ئی په نیکو لارو کې د دی
 مال د خرڅ کولو توفیق هم ورکړی وی او دوهم هغه چی هغه ته الله جل
 جلاله د شریعت علم ورکړی وی او د هغی په اساس ... د خلکو د شخړو
 پریکړی او فیصلی کوی او د هغه نبونه خلکو ته کوی ⁴⁹⁵) .

په دی حدیث کې ئی قضا بالحق د رشک وړېنولی ده او دا د قضا
 د فضیلت له پاره څرگند ثبوت دی .

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُزَيْدَ الْمُقَرَّبِيُّ الْمَكِّيُّ حَدَّثَنَا حَيْوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ حَدَّثَنِي
 يُزَيْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْهَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ عَنْ بُسْرِ بْنِ
 سَعِيدٍ عَنْ أَبِي قَيْسٍ مَوْلَى عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ أَنَّهُ سَمِعَ
 رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَصَابَ
 فَلَهُ أَجْرَانِ وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ

(کله چی کوم قاضی د پریکړی په وخت کې اجتهاد کوی ، که
 چیری هغه حق معلوم کړ نو هغه ته به دوه برابر اجر ورکړی شی ، او که
 چیری غلطی تری وشوه او حق یی معلوم نه شو کړای نو هغه نه به یو
 اجر ورکول شی ⁴⁹⁶) .

امام خطابی رحمه الله علیه فرمایلی چی : اجتهاد کول عبادت دی
 نو له دی امله هغه ته د حق د معلومولو پرته د تحقیق او کوشش اجر
 ورکول کیږی .

495- صحیح مسلم کتاب العلم

496 بخاری الاعتصام باب اجرالحکم کتاب الاقضية.

نیو لیک

خو دا حکم د هغه چا له پاره دی چه د اجتهاد اهلیت ولری او که نه د قابلیت او صلاحیت پرته اجتهاد کونکې ته د هغی د غلطی په اساس د عذاب ورکولو ویره هم شته ، لکه څنگه چی القضاء ثلاثه په حدیث کی راغلی دی .

د خلافت په بحث کې د بخاری او مسلم شریف هغه حدیث هم زمونږ تر مخه دی چی په هغی کې راغلی وه. چی عادل او انصاف کونکې قاضی او حاکم به د قیامت په ورځ د ریا په ممبرونو کښینول شی.

د تزهیب حدیثونه :

حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ أَخْبَرَنَا فَضِيلُ بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ أَبِي عَمْرٍو عَنْ سَعِيدِ الْمَقْبَرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ وَلِيَ الْقَضَاءَ فَقَدْ دُبِحَ بِغَيْرِ سَكِّينٍ
(هغه څوک چه د خلکو قاضی جوړکړای شو د چاره پرته حلال کړل شوی دی ⁴⁹⁷) .

امام خطابی رحمه الله علیه او ابن الاثیر رحمه الله علیه لیکلې دی چی د چاره پرته حلالول څخه دوه ډوله مقصد اخستل کیږی .

لومړی دا چی د چاری په واسطه جسم حلالیږی ، خو دلته تری جسمانی حلاله مقصد نه دی بلکه روحانی او اخلاقی حلاله تری مقصد دی .

دوهم دا چی د چاری پرته د بلی کومی پخی الی په واسطه حلالول ډیر تکلیف ورکونکې دی .

دلته د دواړو معنا گانو په اساس د ظالم او جابر قاضی مذمت کړل شوی دی کوم چی د دی منصب حریص او غوښتونکې وی -

497 - ابوداود فی الاقضية ، سنن ترمذی فی الاحکام ، سنن ابن ماجه فی الاحکام ، جامع الاصول 10 ټوک 165 مخ ، کنز العمال 2 ټوک 95 مخ 1979 عیسوی کال د بیروت چاپ

نیو لیک

محدثونو رحمہ اللہ علیہم د دی همدا مفهوم بیان کړی دی چی دا د مذمت او ترهیب حدیث دی ⁴⁹⁸.

د معین الحکام خاوند او ځینی نورو فقهاو د دی حدیث مقصد په دی توگه بیان کړی دی. چی د قضا مسؤلیت په غاړه اخستل ډیر لوی او دروند بار دی. چه نفس سره د مجاهدی او ریاضت پرته ئی څوک نه شی پورته کولای هغه څوک چه دا بار پورته کوی نو هغه د چړی پرته حلال شوی دی یعنی هغه ته باید ذبیح الله وویل شی ، ځکه دا د الله جل جلاله د رضا له پاره خپل نفس د قربانی له پاره وړاندی کوی .

خو قاضی شوکانی رحمہ الله علیه فرمایلی دی : چی صحیح مفهوم هغه دی چی محدثونو تری راخستی دی .

څرنګه چی د قضاء د ترغیب او فضیلت په هکله نور هم ډیر احادیث موجود دی نو بیا په را بنسکلو او د تکلف په واسطه د دی حدیث ته ترغیبی شکل ورکول څه ضرورت دی ؟ ⁴⁹⁹.

عن عبد الله بن ابي اوفى رضى الله تعالى عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان الله مع القاضى ما لم يبجر فاذا جار تخلى عنه و لزمه الشيطان وفى روايه تبراء الله منه (د عبدالله بن ابی اوفی رضی الله عنه نه روایت دی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی الله جل جلا له د قاضی ملګری وی تر هغه پوری چه هغه ظلم و نه کړی ، کله چه هغه ظلم وکړی نو بیا د الله جل جلاله کومک د هغه څخه واخستل شی او شیطان ئی په پنجه کې ونیسی ⁵⁰⁰) .

498 - معالم النبیین په حاشیه د ابو داود 4 ټوک 4 مخ و جامع الاصول 10 ټوک 166 مخ

499 - نیل الاوطار 164 مخ د 1973 عیسوی کال د بیروت چاپ

500 - ترمذی کتاب الاحکام - مستدرک للحاکم کتاب الاحکام و کنز العمال 6 ټوک 92

نیو لیک

په دی احادیثو کې چه کومه (تنوع) ده نو همدا تنوع د قاضیانو په حالت کې هم شته د ترغیب حدیثونه د عادل قاضی په هکله راغلی دی او د ترهیب احادیث د ظالم او نا اهل قاضی هکله په راغلی دی .

د قاضی د اهلیت شرطونه

د عدل د راوستولو په خاطر د قاضی اهلیت لازمی شرط دی ځکه چه د نا اهل قاضی څخه د انصاف امید لرل ډیره بی عقلی ده د اسلام فقهاو د کتاب او سنتو په رڼاکې چه د قاضی د اهلیت له پاره کوم شرائط وړاندی کړی ، د هغه لنډیز په دی ډول دی :

مسلمان وی : د مسلمانانو د معاملاتو د پریکړې له پاره غیر مسلمان قاضی ټاکل په اجماع سره باطل دی ، ځکه د هغه پریکړه کوم شرعی حیثیت نه لری ، لیکن د احنافو په فکر د غیر مسلمانانو له پاره د غیر مسلمان قاضی ټاکل روا دی ⁵⁰¹.

بالغ وی ، عاقل وی آزاد وی : دا شرطونه د نورو مسئولیتونو دور سپارلو له پاره هم شرعاً ضروری دی .

نارینه وی : د امام شافعی رحمه الله علیه امام مالک رحمه الله علیه امام احمد رحمه الله علیه او نورو ، جمهورو ، فقهاو همدا مسلک وه چی په قصاص او حدودو کې بنځه قاضی نه شی جوړیدای خود ابن جریر طبری رحمه الله علیه ته دا قول منسوب دی چی په هر ډول مقدماتو او قضایاو کې بنځه قاضیه جوړیدای شی ⁵⁰².

په دی لړکې د جمهورو علماو رای صحیح معلومیرې الله جل جلا له فرمایلی چه نارینه په بنځه حاکم دی او رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی هغه قوم به هیڅکله کامیابی ته ونه رسی چی هغوی خپلی چاری بنځو ته ورسپارلی وی ⁵⁰³.

⁵⁰¹ - مجموعه شامی القضاء 4 ټوک 415 مخ

⁵⁰² - بدائع الصنائع 7 ټوک 3 مخ - الغنی د ابن قدامه 10 ټوک 36 مخ هدایه المجتهد

⁵⁰³ - صحیح بخاری فی الفتن و المغازی

نیو لیک

لا تكون المرآه حكما تقضى بين العامه (بنسخه د خلکو ترمنخ د
شخړو هوارولو له پاره نه شی حاکمه کیدای)⁵⁰⁴.

د قرآن کریم او نبوی احادیثو په عموم کې د قضاء منصب هم شامل
دی او ابن قدامه په دی هکله ډیر قوی دلیل راوړی چی : رسول الله
صلی الله علیه وسلم خلفای راشدینو رضی الله عنهم او د نورو امر او
خخه هیخ یوه بنسخه قاضی نه ده ټاکلی او نه ئی کوم خای ته د حاکمی
په صفت لیرلی ده که چیری دا روا وی نو ټول دور به د دی خخه خالی
نه وه پاتی شوی⁵⁰⁵.

عادل او صالح وی : امام شافعی ، امام مالک ، امام احمد رحمه
الله علیهم د حنفی فقهاو خخه امام طحاوی رحمه الله علیه او د نورو
اسلامی فقهاو په نظر د فاسق قاضی ټاکل روانه دی او نه د هغه پریکړه
جاری کیدای شی .

خو د احنافو عام مسلک دا دی چی فاسق د قاضی په حیث ټا کل
گناه ده لیکن د هغه پریکړی جاری کیږی په دی شرط چی د هغه
پریکړه د قرآن ، سنتو او اجماع په خلاف نه وی .⁵⁰⁶

دلته د فاسق خخه مقصد هغه شخص دی چی د کبیره گناهونو او
فواحشو خخه ځان نه ژغوری او نه د فرائضو او واجباتو پابندی کوی .

عالم او فقهیه وی : امام شافعی ، امام مالک ، امام احمد رحمه الله
علیهم او د ځینو حنفیه و مسلک دا دی چه قاضی باید فقهیه او مجتهد
وی ، خو د عامو احنافو رای یو نظر دا دی چی که څه هم د غیر مجتهد
شخص قاضی ټاکل مکروه دی خو پریکړه ئی نافذ کیدای شی .⁵⁰⁷

504 - کنز العمال 6 ټوک 79 مخ

505 - المغنی د ابن قدامه رحمه الله علیه لیکنه 2 ټوک 36 مخ

506 - بدایع الصنایع 7 ټوک 3 مخ - مجموعه شامی 4 ټوک 415 مخ - بحر الرائق 6

ټوک 283 مخ

507 - المغنی د ابن قدامه رحمه الله لیکنه 10 ټوک 37 مخ - بدایع الصنایع 7 ټوک 3 مخ

نیو لیک

ابن الهمام حنفی رحمہ اللہ علیہ فرمائی: کہ چیری پہ رعیت کی عادل
او عالم موجود وی نو د غیر عادل او غیر عالم قاضی تاکل روا نہ دی ،
خو کہ چیری و تاکل شو نو بیائی پریکړه نافذیږی⁵⁰⁸ .
د هدایه او د فقہی په نورو کتابونو کې چی ویل شوی دی چی " تقلید
الجاهل صحیح عندنا " څخه جاهل مطلق مقصد نه دی ، بلکه هغه
شخص تری هدف دی چه په مستقیمه توگه اجتهاد ونه شی کولای خود
مجتهدینو د ویناو' د پوهی او درک صلاحیت ولری هغه ته دا روا ده چی
د مجتهدینو وینا له مخی پریکړی وکړی⁵⁰⁹ .
انگریزی قانون پوه ته مجتهدنه ویل کیږی او نه هغه ته ویل کیږی چی
د قران یا حدیثو او فقہی د کتابونو انگریزی یا اردو ترجمه بی لوستی
وی بلکه یو مجتهد ته په لاندی علومو پوهیدل ضروری دی .
د قران پوهه ، د حدیثو علم ، په شرعی مسائلو کې د سلفو (صحابه
رضی اللہ عنہم ، تابعین ، امامان او مجتهدین رحمہ اللہ علیہم د اقوالو
پوهه ، د عربی ژبی پوهه ، صرف او نحوی د قواعدو سره - د اجتهاد او
شرعی قیاس د قواعدو پوهه .
سلیم الاعضا وی : ښکاره ده چی گونگ او کون سپری د دی منصب
غوښتنی نه شی ترسره کولای .
دا هغه بنسټیز صفتونه دی چی ذکر ئی د دلائلو سره د فقہی په
ټولو کتابونو کې شوی دی څوک چی په دی صفاتو لږ تر لږه هم متصف
نه وی او هغه قاضی و تاکل شی نو دا به ډیر لوی خیانت وی ، د
داسی قاضی په واسطه نه شرعی قانون نافذیدلای شی ، او نه تری د
انصاف غوښتنه کیدای شی .
د پریکړی کولو شرعی طریقہ

508 - فتح القدير 7 ټوک 253 مخ

509 - عنایه علی الهدایه مع فتح القدير 7 ټوک 257 مخ

نیو لیک

د شرعی قضاء لار داده چی د ټولو ترمخه په قران کریم کې چی حکم معلوم کړی شی او بیا د هغه وروسته د رسول الله صلی الله علیه وسلم د حدیثو مطابق پریکړه وکړی شی د هغه وروسته د امت اجماع او د صحابو رضی الله عنهم سنت مخ ته کېښودل ، که چیری په دری وارو کې کوم ښکاره حکم موجود نه وی ، نو بیا به قاضی اجتهاد کوی د هغی په ریاکې به پریکړه کوی .

رسول الله صلی الله علیه وسلم د حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه څخه ، یمن ته دلیرلو په وخت کې ، پوښتنه وکړه چی ته به په څه ډول پریکړی کوی ؟ معاذ رضی الله عنه ځواب ورکړ چی د قرانکریم مطابق به پریکړه کوم ، که چیری په هغه کې کوم حکم په لاس رانغی نو بیا به رسول الله صلی الله علیه وسلم د سنتو په مطابق پریکړه کوم ، خو که چیری په دی دواړو کې کوم صریح حکم په لاس رانغی نو بیا به اجتهاد کوم ، د ده په دی خبرو رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله جل جلاله شکرې ادا کړی چی هغه حضرت معاذ رضی الله عنه ته د صحیحی لاری د مندلو توفیق ورکړی دی ⁵¹⁰ .

حضرت عمر فاروق رضی الله عنه چه د قاضی شریح رحمه الله علیه په نوم چه کوم مشهور خط لیرلی وه په هغی کې هم همدا لار وربښوول شوی وه .

د کله چی تا ته د الله په کتاب کې کوم حکم پیدا شی نو د هغی په اساس پریکړه وکړه او بل لور ته هیڅ توجه ونه کړی ، خو که چیری د الله جل جلاله په کتاب کې کوم حکم در معلوم نه شو نو بیا د خدای جل جلاله د رسول الله صلی الله علیه وسلم په سنتو پریکړه وکړه ، که چیری د قرآن او سنتو دواړو څخه حکم په لاس درنغی نو بیا همغه

⁵¹⁰ - سنن ابو داود الاقضية باب اجتهاد الراى فى القضاء - سنن ترمذی الاحکام باب ماجاء فى القاضی - جامع الاصول لابن الاثیر 10 ټوک 177 مخ القضاء فصل فى كيفية الحكم

نيو ليک

.....
 پريکړه وکړه چې د صالحينو رحمه الله عليهم اجماع پري شوی وی ، خو که چيري ستا تر مخ داسی یو معامله راشی چې د هغه حکم نه په قرآن کې وی او نه په سنتو کې ، او نه د هغه په هکله د صالحينو د اجماع کومه پريکړه موجوده وی ، نو په دی حالت کې که ته د خپل نظر مطابق اجتهاد کوی ، نو وئی کړه او د معاملی په هکله پريکړه اعلان کړه خو که چيري د معاملی ځنډول غواړی نووی ځنډ وه زما په نظر ځنډول به ئی تا ته غوره وی (ترڅو د نورو علماء سره په کې د مشوری کولو وخت په لاس درشی)⁵¹¹.

په اجتهادی امورو کيگ

د قاضی پريکړه نافذیدای شی

که چيري قاضی د قران او سنتو یاد امت د اجماع په خلاف څه پريکړه وکړه نو هغه پريکړه یی له منځه ځی او نه نافذیږی خوکه چيري دا پريکړه اجتهادی او اختلافی وی نو بیا د قاضی پريکړه نافذیږی ، بل کوم قاضی ئی د خپل شخصی نظر په اساس له منځه نه شی وړای ، او نه د دواړو خواو څخه کوم یو په پريکړه اعتراض کولائی شی چې دا پريکړه زما د فقهی مسلک خلاف ده نو د دی امله زه دی ته غاړه نه ږدم البته په نورو معاملاتو کې بل قاضی د دی قاضی خلاف پريکړه کولای شی .

د هدایه لیکونکې شیخ الاسلام مرغنیانی رحمه الله علیه لیکلی چې: کله چه د یوه قاضی په مخ کې د بل قاضی پريکړه د عملی کولو له پاره کینسول شی ، نو هغه به ئی عملی کوی ، پرته له هغه وخته چې دا پريکړه د قرآن ، سنتو او اجماع په خلاف وی ... جامع صغیر کې چې د امام محمد رحمه الله علیه کتاب دی راغلی په هغه مسئله کې چید فقهاو اختلاف وی ، او قاضی د کوم یو فقیه د رای مطابق د نظر پريکړه واوروله ، نو بل قاضی به (که څه هم د رای مخالفت ورسره ولری) هغه عملی کوی ،

511 - النسائی القضاء باب القضا باتفاق اهل العلم 1 ټوک 305 مخ دهلی چاپ

- دا رامی 1 ټوک 60 مخ د مشق چاپ - جامع الاصول 10 ټوک 180 مخ

نیو لیک

، قاعده همدا ده ، چی د اجتهادی او اختلافی مسائلو په هکله کله چی د قاضی پریکړه اعلان شی ، نو هغه به عملی کیږی بل قاضی ئی منسوخ کولی نه شی - د دی علت دا دی چی بل قاضی هم اجتهاد کوی او لومړی قاضی هم اجتهاد کړی وه چی د هغه سره فیصله هم تړل شوی ده نوله دی امله هغه ته ترجیح ورکول کیږی ⁵¹².

شمس الائمه سرخسی رحمه الله علیه فرمایلی دی چی : ان الاجتهاد لاینقض باجتهاد مثله (یو اجتهاد د بل اجتهاد په واسطه له منځه نه شی تلای ⁵¹³.

قضاء د قاضی په علم

د گواهانو د کره والی او عدالت په هکله قاضی د خپل شخصی نظر په اساس بالاجماع پریکړه کولای شی ، خو که چیری گواهی د محکمی تر مخ شوی وی نو په دی صورت کې په دی اتفاق شوی دی چه قاضی د خپل ذاتی معلوماتو په اساس د گواهی په خلاف پریکړه نه شی کولای ، او اختلافی صورت یی دا دی چی د مدعی په حق کې هم گواه موجود نه وی ، او مدعی علیه هم اقرار نه وی کړی ، خو قاضی ته په شخصی ډول معلوم وی چه د مدعی یعنی دعوه کونکې په رښتونی وی ، نو ایا په دی صورت کې قاضی د خپلی شخصی پوهی او معلوماتو په اساس پریکړه کولای شی ؟

1- امام شافعی رحمه الله علیه په دی هکله وائی چه قضا د قاضی په علم روا ده ، ځکه چی د گواهی څخه مقصد هم دا دی چی قاضی ته د دعوی د رښتیاوالی پوهه په لاس ورشی ، نوکه چیری هغه ته د خپلی شخصی پوهی په اساس دا معلومه شی ، نو بیا هیڅ دلیل نه شته چی د هغه د خپلی ذاتی پوهی په اساس دی پریکړه کول روا نه وی

512 - الهدایه ادب القاضی مع فتح القدر 7 ټوک 300 مخ - البدائع 7 ټوک 14

مخ - قاضیخان په حاشیه عالمگیری 2 ټوک 453 مخ

513 - المبسوط للسرخی رحمه الله علیه طبع بیروت 16 ټوک 84 مخ

نیو لیک

•••••
 . شریعت هر مدعی باندی د (بینی) وړاندی کول لازم گرځولی دی،
 خوبینه یواځی د گواهی نوم نه دی . بلکه د هغه څخه مقصد دلیل او
 ثبوت دی ، که څه هم دا دلیل گواهی وی . یا د مدعی علیه اقرار وی . یا
 د قاضی خپل معلومات وی دا دری واره حالات د بینی په تعریف کې
 شامل دی .

2- امام مالک د امام احمد رحمه الله عليهم مشهور مسلک ، د قاضی
 شریح ، اسحق بن راهویه ، ابو عبید قاسم بن سلام ، حافظ ابن قیم رحمه
 الله عليهم او د ډیرو صحابه رضی الله عنهم او تابعینو رحمه الله عليهم نظر
 او مسلک همدا دی چی قضاء د قاضی په علم روانه ده ځکه چه د هغی د
 شخصی معلوماتو د پریکړی په اساس د هغه دیانت او امانت په شک کې
 لویږی ، او د دی تهمت په اساس د خلکو اعتماد او باور پری باقی نه پاته
 کیږی ، د یوه قاضی له پاره ضروری دی چی د تهمت څخه ځان وژغوری .

3- د امام ابوحنیفه رحمه الله علیه مشهور مسلک او لار دا ده چی په
 حدودو کې قضاء د قاضی د خپل علم په اساس روانه ده ، خو په حقوقی
 او مالی معاملو کې قاضی د خپل شخصی معلومات او پوهی په اساس
 پریکړه کولای شی⁵¹⁴ .

خو ورستنیو احفنانو اوس په حقوقی او مالی معاملو کې هم د عدم
 جواز(نه روا) فتوی ورکړی ده .

په درمختارکې راغلی دی : ان المعتمد عدم حکمه بعلمه فی زماننا
 ... [الاشباه] (باوری وینا همدغه ده چی په دی زمانه کې د قاضی د
 شخصی پوهی په اساس پریکړه باید ونشی) .

علامه شامی رحمه الله علیه په دی هکله لیکې چی: دا د ورستنو نظر
 دی او علت ئی دا دی چی د دی وخت د قاضیانو په حالت کې خرابوالی
 پیدا شوی دی. په اوسنی وخت کې فتوی همدغه ده چه قضاء (فیصله) د

---

514 - المغنی 10 ټوک 48 مخ - بدایه المجتهد 2 ټوک 470 مخ - بدائع 7 ټوک
 6 مخ - مسبوط سرخسی 16 ټوک 104 مخ - الطرق الحکمیة 383 مخ

نیو لیک

قاضی د شخصی پوهی په اساس روانه ده په جامع الفصولین کې هم په همدی توگه ویل شوی دی ⁵¹⁵.

امام بخاری رحمه الله علیه فرمائی چی : هغه خلک چه قضاء د قاضی د ذاتی پوهی په اساس روا گنی نو هغوی سره دا یو شرط دی قاضی باید په خپل ځان د بدگمانی او تهمت ویره ونه لری ⁵¹⁶.

امام بخاری رحمه الله علیه په بل ځای کې د (قضاء د قاضی د پوهی) په هکله د مختلفو نظریاتو د را نقلولو وروسته لیکې چی : قاسم بن محمد بن ابی بکر رضی الله تعالی عنه ویلی دی چی قاضی ته دا مناسب نه ده چی هغه د خپلی شخصی پوهی په اساس پریکړه وکړی ځکه چی د دی په اساس دی خپل ځان د مسلمانانو په منځ کې متهم او مشکوک گرځوی او خلک به پری بدگمانی کوی او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د بدگمانی او د تهمت درا پیدا کیدو کار خوښ نه دی ⁵¹⁷.

د امام بخاری رحمه الله علیه شیخ الکراییسی فرمایي چی : زما په نظر (قضاء د قاضی د پوهی په اساس) له پاره یو شرط دادی چه قاضی په پا کوالی ریښتینوالی او امانت کې داسی مشهور شوی وی چی هغه ته د گوتی نیولو یا تهمت واردولو له پاره هیڅوک زړه ښه نه کړی ⁵¹⁸.

امام ابن قیم رحمه الله علیه فرمائی چی : که چیری دی ډول قضاء ته لار خلاصه شوه ، نو قاضیانو ته به د خپلو دښمنانو د وژلو ، سنگسارولو ، فاسقولو ، او حتی چی د هغوی د ښځو د بیلولو لار پرانستل شی خاصاً په دی وختو کې .... که چیری قاضی ته د خپلی پوهی په اساس پریکړه روا هم شی ... بیا هم د دی وخت قاضیان تری منع کول په کار دی ⁵¹⁹.

515- شامی 4 ټوک 478 مخ

516- بخاری الاحکام باب من رائی القاضی ان یحکم بعلمه

517 - بخاری الاحکام باب الشهاده تکون عند الحاكم

518 - فتح الباری الاحکام 16 ټوک 259مخ

519 - الطرق الحکمیة لابن القیم 211مخ

نیو لیک

سد الذریعه د شریعت یومهم اصل دی ، یعنی د فساد د دروازو بندول لازمی دی په اوسنی وخت کې د قضاء بعلم قاضی (د قاضی د علم په اساس فیصله) روا گنل د ظلم دروازه خلاصول دی ، نن د دی ډول قضا دروازی بندول ضروری دی دبله طرفه د څلورو وارو مذهبونو د پوهانو فتوی هم د جواز نه ورکول دی .

د قرائنو په اساس کگواهی پریکوه کول

د صحاح سته یو صحیح حدیث دی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی. چی مدعی به بینه وړاندی کوی او که نه نو مدعی علیه به سوگند یادوی، د بینه په مفهوم کې د سترگو لیدلی گواهانو گواهی یقیناً شامله ده خو ایا په هغی کې د قرائنو ، علائمو او حالاتو گواهی هم شامله ده یا نه؟ د قرائنو څخه مقصد هغه د حالاتو او چاپیرال هغه گواهی او علامات دی چه د هغی په واسطه قاضی ته د دعوی صحت او ریښتنولی ثابتیږی په دی موضوع حافظ ابن القیم رحمه الله علیه په الطرق الحکمیة کې او شیخ علاوالدین طرابلسی حنفی رحمه الله علیه په معین الحکام کې اوږد او مدلل بحث کړی دی. ابن قیم رحمه الله علیه ته د طرابلس څخه یو استفتا راغلی وه ، چی ایا قاضی ته دا روا دی چی هغه دی د قرائنو او علاماتو په اساس پریکړه وکړی یوازی د گواهانو په گواهی دی باورنه کوی بلکه حالات او واقعات او قرائن او علامات دی هم په نظر کې نیسی .

حافظ ابن القیم رحمه الله علیه د هغه په ځواب کې ولیکل چی : دا یوه ډیره مهمه موضوع ده چی ښه پری پوهیدل په کاردی که چیری قاضی قرائن له نظره باسی ، نو د ډیرو داسی خلکو حقوق به د منځه ولاړ شی چی هغه سره لیدلی کتلی گواه موجود نه وی ، خو قرائن او د حالاتو او چاپیریال گواهی د هغه په حق کې وی نو که چیری قاضی بی احتیاطی کوی ، او د قرائنو د قطعیت او ظنیت په نظر کې د نیولو پرته

نيو ليك

پريکړه کوي، نو د دی کار څخه د ظلم او فساد د واقع کیدو ویره ده ،
که چیری قاضی په شرعی احکامو پوهیږی خود واقعاتو او شواهدو په
هکله فقیه النفس او په معامله پوه نه وی ، نو هغه به داسی پریکړه
کوی چی د هغی په غلطوالی کې به هیڅوک هم شک ونه کړی ، په دی
خاطر ضروری ده چی قاضی په احکامو او واقعاتو دواړو کې فقیه
النفس او په معامله پوه او تجربه لرونکی وی⁵²⁰ .

د بینی معنی او مفهوم :

ابن قیم رحمه الله علیه د بینی په تشریح کې دارنگه لیکي: بینه هر
هغه دلیل ته ویل کیږی چی حق را په ډاگه کوی او دا ثابتوی چی هغه
خلک چی دا د دوه گواهانو یا څلور گواهانو یا یوه گواه سره مخصوص
کوی نو هغه د دی کلیمی حق پوره نه ادا کوی ، د قرانکریم په هیڅ ځای
کې هم بینه د گواهانو په معنی نه ده راغلی ، بلکه د حجت ، دلیل او
برهان په معنا گانو راغلی ده که څه هم یو شی په ځانگړی توگه دلیل وی
یا خوشیان یوځای شوی او دلیل ئی جوړ کړی وی د " البینه علی
المدعی " څخه مقصد دا دی چه مدعی به دا رنگ دلیل او ثبوت وړاندی
کوی چه د هغه په واسطه د هغه د دعوی صحت او صداقت ثابت شی ،
دوه گواهان هم د (بینی) په مفهوم کې شامل دی لیکن په دی کې هیڅ
شک نه شته چه کله د شاهدانو پرته نور دلایل ډیر قوی وی ، مثلاً د
حالاتواو واقعاتو گواهی ، چی دمدعی د ریښتنوالی ثبوت ورکوی
ځینی وختونه د گواه د گواهی څخه قوی دلیل گنل کیږی⁵²¹ .

۱ - الطرق الحکمیة لابن القیم رحمه الله علیه 4 مخ

521 - الطرق الحکمیة 1977 عیسوی کال د مصر قاهره چاپ - اعلام الموقعین
لومړی ټوک 90 مخ د 1977 عیسوی کال د بیروت چاپ- معین الحکام 78 مخ

نيو ليک

علامه علاوالدين طرابلسي حنفي رحمه الله عليه د معين الحکام په 51 باب کې په دې هکله اوږد بحث کړيدی هغه ليکي چې : ولا خلاف في الحکم بها و قد جاء العمل بها في مسائل اتفق عليها الطوائف الاربع من الفقهاء (د قرائنو د گواهي [د حالاتو گواهي] په اساس په پريکړه کولو کې هيڅ اختلاف نه شته په ډيرو مسائلو کې د قرائنو په اساس د عمل کولو داسې مثالونه شته چه د څلور گوني مذاهبو فقهاو پري اتفاق کړي دي .

له دې وروسته طرابلسي علامه 25 داسې مسائل او مثالونه او موضوعات راخستي چې په هغې کې فقهاو د قرائنو په اساس پريکړه کړيده د نموني په توگه د واده په وخت کې چې کومه بنځه سپري ته ورسپارلي کيږي نو د هغه سره يوځای والي په اتفاق سره روادى ، که څه هم دوه سپرو يا بنځو گواهي يا خبرتيا نه وي کړي چې دا هغه بنځه ده چې د ده سره يې نکاح شوى او سپري هغه تر مخه ليدلى هم نه وي نو په دې صورت کې قرينه حال ته د گواهي درجه ورکوله شوى يا مثلاً کله چې مدعى عليه د سوگند يادولو څخه مخ واريو نو بيا پريکړه د مدعى په حق کې کيږي ، څرگنده ده چه دا ډول قضاء دقريني په اساس پريکړه کوي ځکه چه د مدعى عليه د سوگند څخه انکار کول په خپله د مدعى د ريښتنولي ثبوت او د دعوى صحت دى چه د هغې په اساس پريکړه کيږي ⁵²²

په دې لړ کې ابن قيم رحمه الله عليه او نورو فقهاو دوه څرگند مثالونه ورکړي دي چې هغه دا دي :

لومړى دا چې يو سپري د يوه کور څخه په وينو ککړ چاقو ، چاره يا توره په لاس د راوتلو په حال کې وليدل شو او بيا د دې کور په داخل کې مړى پيدا شو ، چې د همداسې چاقو يا چاره يا توري په واسطه وژل شوى وي ، په کور کې بل څوک هم داسې نه وي ، نو په دې صورت کې همدا

نيو ليک

سړی قاتل شمیرل کیږي ځکه چې دا داسی قاطع ثبوت او قرینه ده چې د سترگو لیدلی گواهی څخه قوی گواهی شمیرلی کیږي .

دوهم مثال دا چې یو سړی پگړی په لاس کې نیولی یا ئی په اوږو پرته ده او منډی وهی او دی خپله پگړی په سر تړلی ور پسی سړی لوڅ سر منډی وهی او خلکو ته چیغی وهی چه هغه منډی وهونکې زما څخه پگړی غلا کړی یا ئی زما د سر څخه اخستی ده نو په دی وخت کې منډی وهونکې غل گنل کیږي ځکه چې د هغی دا حالت پخپله د دی خبری گواهی ورکوی چې د سترگو لیدلی گواهی څخه که قوی نه وی ، نو کمه تری هم نه ده .

خو د قرینی او د حالاتو د گواهی په اساس د حد په ځای تعزیری سزا ورکول د احتیاط غوښتنه ده ځکه چې حد هغه دی چې د قرآن ، سنتو او اجماع د امت په واسطه ټاکل شوی وی ، اصل دا دی چې حدود د شک په اساس ساقط کیږي ، او د حالاتو گواهی د شکو څخه خالی نه وی او تعزیری سزا هغه ده چې د محکمی له خوا ټاکل کیږي خو تعزیری سزا د لږ شک په واسطه نه ساقط کیږي .

یو طرفه پریکړه

څلور امامانو او د اسلام فقهاو په دی خبره اتفاق کړی دی چې که چیری مدعی علیه په محکمه کې حاضر وه ، او یا د هغه حاضرول ممکن وی. نو په دی وخت کې یو طرفه پریکړه (په غائب فیصله) روانه ده ، که څه هم مدعی گواهان راوړی وی ، د انصاف غوښتنه خو دا ده چې مدعی علیه ته د خپلی پاکې د ثبوت له پاره په گواهانو د انتقاد کولو موقع په لاس ورشی ، او دا کار د هغه په غیر حاضری کې ممکن نه دی .

همدا راز څلورو امامانو په دی هم اتفاق کړی دی چې که چیری د مدعی علیه وکیل یا وصی د هغه قایم مقام گنل کیږي خو په دی شرط چې وکیل ته ئی پوره اختیار ورکړی وی په دی حالت کې د وکیل یا وصی بیان اوریدل او هغی ته د خپل موکل د دفاع حق ورکول او په گواهانو د

نيو ليک

انتقاد کولو وروسته قاضي پريکړه کولای شي او دا په غياب کې قضاء او يو طرفه پريکړه نه شميرل کېږي .

اختلافي صورت ئی دادی چه مدعی عليه کوم لری ځای کې وی یا په خپل ښار کې چیرته پټ شوی وی، نه په خپله حاضرېږي او نه کوم وکیل ځانته ټاکی ، او قاضي ئی هم نه شی را حاضرولای نو په دی کې د امامانو اختلاف دی :

امام ابو حنیفه رحمه الله عليه قاضي ابن شبرمه ، قاضي ابن ابی یعلی ، او د قاضي شریح رحمه الله عليهم مسلک همدا دی چی په غائب حکم او فیصله روا نه ده ⁵²³.

دوی یومشهور دلیل لری او وایی چی کله رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت علی رضی الله تعالی عنه په یمن کې قاضي وټاکه نو هغه ته ئی د لیږلو په وخت کې داسی لارښوونه وکړه : فاذا جلس بین یدک الخصمان فلا اتقضین حتی تسمع من الاخر کما سمعت من الاول فانه احرى ان یتبین لک القضاء (کله چی ستا په وړاندی دواړه مخالفی ډلی حاضری شی نو تر هغه وخته پوری پریکړه مه اوروه ترڅو چی دی د بلی ډلی بیان هم داسی وانه وری لکه څنگه دی چه د لومړی ډلی بیان اووړید صحیح پریکړی ته درسیدو په خاطر دا غوره لار ده) ⁵²⁴.

د احنافو اصل مسلک خو همدادی چه قضاء په غياب کې روانه ده خوکه چیری قاضي د مدعی د ثبوت د وړاندی کولو وروسته د نورو امامانو د رای مطابق یو طرفه پریکړه اووړوله نو دشمس الائمه سرخسی رحمه الله علیه په نزد پریکړه عملی کېږی د دی امله چه دا یوه اجتهادی او اختلافی مسئله ده ، او په دی ډول موضوع کې د قاضي پریکړه نافذ یری .

523 - هدایه سره د فتح القدیر 7 ټوک 308 مخ - بحر الرئق 7 ټوک 17 مخ - المغنی د ابن

قدامه 95 مخ

524 - سنن ابوداود فی الاقضیه باب کیف القضاء - جامع ترمذی فی الاحکام باب

لا یقضی القاضی بین الخصمین حتی کلا مهما

نیو لیک

د متاخرینو احنافو فتوی هم همدا ډول ده ، او هم دغه اظهر الروایتین دی

525

د دی نه پرته د متاخرینو احنافو ویلی دی چی که چیری مدعی علیه پت شوی وی نو قاضی به تر دری ورخو پوری د خپل باوری نفر په واسطه د هغه په دروازی اعلان کوی چی که چیری محکمی ته حاضر نه شوی نو یو طرفه پریکړه به و اورول شی که د دی اعلان څخه وروسته بیا هم حاضر نه شو ، نو بیا دی قاضی د خپله طرفه یو وکیل وټاکي چی د مدعی علیه له خوا څخه بحث وکړي ، په داسی توگه د موضوع د اوریدو وروسته قاضی یو طرفه (په غیاب کې) پریکړه کولای شی؟ امام ابو یوسف رحمه الله علیه په اوله کې په دی قائل نه وه خو وروسته د مطلق جواز قائل شوی وه د دی لپاره چه د خلکو د حقوقو ساتنه وشي⁵²⁶.

امام شافعی ، امام مالک ، امام احمد ، امام اوزاعی ، امام بخاری ، لیث بن سعد امام ابن حزم او ابو عبید قاسم بن سلام رحمه الله علیهم د دوی مسلک دا دی چی د حدودو او قصاص په موضوعاتو کې یو طرفه (په غیاب کې فیصله) پریکړه روانه ده ، خو په نورو موضوعاتو کې که چیری مدعی د اعتماد وړگواه وړاندی کړی نو بیا د هغه په حق کې یو طرفه پریکړه کیدای شی ، د دی علت دادی چی که چیری قضا په غیاب کې روانه وی ، نو د خلکو حقوق به له منځه ولاړ شی ، مدعی علیه به پتیرپی او د مدعی حق به خورل کیږی⁵²⁷.

525 - فتح القدير 7 ټوک 311 مخ - شامی 4 ټوک 470 مخ

526 - فتح القدير 310 مخ - شامی 4 ټوک 471 مخ - عمدہ القاری د صحیح

بخاری شرح 24 ټوک 255 مخ

527 - المغنی 10 ټوک 95 مخ ملخص - عمدہ القاری 4 ټوک 254 مخ - فتح

الباری 16 ټوک 294 مخ

نيو ليک

.....

احنافو چي په کوم حديث استدلال کړي دي امام خطابي رحمه الله عليه د جمهورو له خوا د هغه داسي توجیه کړي ده: د دواړو ډلو د بيانونو د اوریدو پابندی په دي خاطر ده چه کله دواړه محکمی ته حاضر شوی وی لکه څنگه چي " اذاجلس بین یدک الخصمان " څخه ثابتیږي خو کله چي قاضي ته دا جوته شی چه مدعی علیه د بدنیت په اساس د کوم شرعی عذر پرته د مدعی د حق د خوړلو په خاطر قصداً پټ شوی دی. نو په داسي حالت کي یوه طرفه پریکړه کول د دي حدیث خلاف نه دی.⁵²⁸

هغه خلک چه قضا په غیاب کي روا بولي هغوی وایي چي که چیري د یو طرفه پریکړي وروسته مدعی علیه راغي او د مدعی په گواهانو انتقاد وکړي او یا د بلي کومي لاري څخه دا ثابته کړي چه د مدعی دعوه د درواغود ده، نو بیا قاضي خپله پریکړه بیرته اخستی شی.⁵²⁹

په اوسني وخت کي د قاضي په لاس کي ډیر وسایل موجود دي. چه د هغي په اساس قاضي کولای شی د پولیسو په واسطه مدعی علیه محکمی ته حاضر کړي. خو د دي وسایلو د ډیر والی سره اوس د هیواد په دننه او د باندی د مجرمانو پتیدل، فرار کیده د پخوا څخه ډیر شوی دی، د دي علت د الله جل جلاله څخه د خلکو په ویره کي کموالی او د مسئولیت نه احساسول دي. بل عامل ئی د وگړو ډیر والی او د تلوراتلو د وسائلو پر احوالی دی. نو په دي خاطر قاضي ته په کار دي چي لومړي مدعی علیه ته اطلاع ورکړي او د هغي څخه به کفیل بالنفس یعنی حاضر ضمانت واخلی او یا ئی د ضرورت د پیدا کیدو په صورت کي هغه د شخړي تر پریکړي پوري په بندی خانه کي واچوی چي فقها ورته (حبس تفتیش) وائی. خو که د دي ټولو تدابیرو سره سره بیا هم مدعی علیه حاضر نه کړي شو، نو بیا یو طرفه (په غیاب کي فیصله) پریکړه روا ده.

د قاضي آداب

528- معالم السنن بر حاشیه سنن ابو داود 4 ټوک 12 مخ

529 - المغنی لابن قدامه 1 ټوک 96 مخ

نیو لیک

د آدابو څخه مقصد نیک اخلاق دی. خو دلته تری هغه قواعد او ضوابط مقصد دی چی د هغی پابندی د قاضی له پاره قانوناً ضروری گڼل کیږی. په دی هکله د حضرت عمر فاروق رضی الله تعالی عنه هغه خط بنسټیز حیثیت لری چی هغه د عراق قاضی ابوموسی اشعری رضی الله تعالی عنه ته لیکلی وه چی مسبوط سرخسی رحمه الله علیه او بدائع الصنائع دی لیک ته د "کتاب السیاسه القضاء" نوم ورکړی د خط د حدیثو او فقهی په ډیرو کتابونو کې رانقل شوی دی. د هر وخت قاضیانو ، علماء او فقهاء دا لیک د خپل ځان له پاره یو قانونی سند گرځولی دی او د حکم او قضاء د اصولو په ټاکلو کې ئی بنسټ گرځولی دی د دی لیک پوره متن د (سنن دار قطنی) څخه نقل شوی دی چی په لاندی توگه دی :

د قاضی د آدابو په هکله د عمر فاروق رضی الله عنه

لیک د ابو موسی اشعری رضی الله عنه په نوم

من عمر بن الخطاب الی ابی موسی الاشعری رضی الله تعالی عنه اما بعد فان القضاء فريضة محكمة و سنه متبعه ~ فافهم اذا ادلى اليك بحجة ~ و انفذ الحق اذا وضح فانه لاينفع تكلم بحق لانفاذله و اس بين الناس في وجهك و مجلسك و قضاءك حتى يياس الضعيف من عدلك ولايطمع الشريف في جيفك ~ البينة على المدعى و اليمين على من انكر ~ والصلح جائز بين المسلمين الاصلحا احل حراماً و حرم حلالاً لايمتنع قضاء قضيته راجعت فيه نفسك و هديت فيه لرشدك ان تراجع الحق فان الحق قديم و مراجعه الحق خير من التماذي في الباطل الفهم الفهم فيما يختلج في صدرك مما لم يبلغك في الكتاب او السنه اعرف الامثال و الا شباه ثم قيس الامور عند ذلك فاعمد الی احبها عندالله و اشبهها بالحق فيما تری ~ و اجعل لمن يدعى بينه املا ينتهي اليه فان احضر بينه اخذبحقه و الاوجهت القضاء عليه فان ذلك اجلى للعمى و ابلغ في العذر المسلمون عدول بعضهم على بعض الا مجلود في حد او مجرب في

نیو لیک

شهاده زور او ظنین فی ولاء او قرابه ان الله تولى منكم السرائر و دراء عنكم
بالبينات ~ و اياك و القلق و الضجر و التاذى بالناس و التنكر للخصوم فی
مواطن الحق الذى يوجب الله بها الاجر و يحسن بها الزجر (او الذكر) فانه من
يصلح نيته فيما بينه و بين الله ولو على نفسه يكفه الله فيما بينه و بين الناس
و من تزين للناس بما يعلم الله منه غير ذلك يشنه الله فما ظنك بثواب غير الله
عزوجل فی عاجل رزقه و خزائن رحمته و السلام عليك

(قضا يوه کلکه فريضة او مسلمه دينى لاره ده- کله چه تاته کومه
معامله راشی نو په هغه د ټولو اړخونو له پلوه ددليلونو په واسطه ځان پوه
کړه او کله چه حق راڅرگند شى نو بيا هغه نافذ کړه ، د دى امله چي په
ژبه دحق دويلو څخه کومه گټه نه شته تر هغو چي هغه په عملی ډول جاري
نه شى- په خپله غونډه کې د کښينولو، د نيغ په نيغه خبرو کولو، او د
انصاف په اساس په پريکړي کولو کې ، د خلکو سره يو رنگ سلوک کوه
ترڅو چي بي اثره کمزورى خلک ستاد انصاف کولو څخه مايوس نه شى
او باثره قوی خلک له تا څخه د مراعات او طرفداري اميد ونه کړي- د
مدعى په ذمه د ثبوت وړاندی کول دى او منکر ته به سوگند ورکول
کيږي- د مسلمانانو ترمنځ صلح کول روا دى ، پرته د هغی صلحي څخه
چي حلال حرام او حرام حلال وکړي يعنى چي د هغی په واسطه د شريعت
د کوم حکم خلاف ورزی وشى - په هيڅ يوه معامله کې د پرون پريکړه نن
حق رجوع په لاره کې خنډ جوړول نه دى په کار ، مگر کله چي د پوره
تحقيق او څيړنى وروسته د صحيح پريکړي کولو توفيق تاته په برخه شى
، داپه دى خاطر چه حق ازلى دى او د هغه په لور راگرځيده په غلطی
باندی د ټينگيدو څخه ډير غوره دى - په هغه معاملو کې د ډير غور او
فکرڅخه کار واخله، د کومو حل چي تا ته د قران او سنتو څخه په لاس
درنه شى او هغه ستا په زړه کې ځورنده وى ، مثالونه او نظائر په ذهن کې
کښنوه هغه حل اختيار کړه چي ستا د څيړنى مطابق د الله جل جلاله ډير

نیو لیک

خوښ او حق ته ډیر نژدی وی - مدعی ته تریوی ټاکلی مودی پوری مهلت ورکړه که چیری هغه تر ټاکلی وخت پوری شاهدان راوړل نو بیا هغه ته د هغه حق وروسیاره ، اوکه نه نو بیا د همغه په خلاف پریکړه وکړه د دی په اساس شک وشبه هم له منځه ځی او مدعی ته اعتراض هم نه پیدا کیږی ، ټول مسلمانان یو په بل باندی د گواهی په ورکولوکې عادل دی. پرته له هغه شخص څخه چی هغه ته د دورو سخته سزاوار کول شوی وی ، د دروغو په گواهی کې مشهور وی او ورباندی دا شک وی چی دی مدعی سره د دوستانه اړیکو د لرلو په اساس د درواغو بیان ورکوی الله جل جلاله به ستاسو د پتو خبرو پریکړه په خپله کوی او هغه د گواهانو په واسطه ستاسی شخړی پای ته رسولی - د قضا په غونډه کې دشور ، د خلکو د خفه کولو او هغوی ته ضرر رسولو او د ډلو ترمنځ د تریویدو څخه ځان وژغوره ، په دی ځایونو کې د حق د قائمولو په واسطه خدای اجر او ثواب ورکوی. او دهغه یادونه په خیر سره کوی یا د هغه له پاره ذخیره جوړ وی د چا نیت چی په هغه معاملو کې چی د ده او د الله جل جلاله ترمنځ ښه وی نو خدای تعالی به د خلکو سره د ده معاملی سمی کړی ، او هغه چا چی خپل ځان د خلکو ترمنځ په هغه صفاتو متصف ښکاره کړ په داسی حال کې چی هغه صفت په هغه کې موجود نه وی نو الله جل جلاله به هغه د خلکو ترمنځ بد نام کړی - نو د الله جل جلاله د ورکول شوی رزق او د هغه د رحمت د خزانو په مقابل کې ته د بل چا څخه امید څه ته کوی⁵³⁰.

حافظ ابن قیم رحمه الله علیه د فاروق رضی الله عنه د دی لیک تشریح په اعلام الموقعین کې په ډیر تفصیل سره کړی ده⁵³¹.

⁵³⁰ - سنن الدار قطنی معی التعلیق المغنی فی الاقصیه و الاحکام 4 ټوک 206
 مخ السنن الکبری للبيهقي کتاب الشهادت 10 ټوک 150 مخ - کنز العمل 5 ټوک
 806 مخ - الخلافة نصب الراية فی تخريج احاديث الهداية 4 ټوک 81 مخ - اعلام
 الموقعين د ابن قيم رحمه الله عليه 1 ټوک 85 مخ
 531 - اعلام الموقعين لومړی ټوک 86 مخ

نیو لیک

د دی خط و کتابت او سنتو په رڼاکې د اسلام فقهاو ځینی نور
مفصل آداب بیان کړی دی ، چی لنډیزئی په دی توگه دی :

د قضا دمنصب د غوښتلو څخه لری والی : رسول الله صلی الله
علیه وسلم فرمایلی دی چی هغه څوک چه د قاضی کیدو فکر ولری او
د هغه له پاره عریضه ورکوی ، او د دی منصب دلاس ته راوړلو له پاره
واسطی او سفارش راوړی نو هغه خپل نفس ته ورسپارل کیږی ، او
هغه څوک چه د هغه د غوښتنی او خواهش پرته قاضی وټاکل شو ، نو
هغه ته په صحیح لاره د ثابت پاتی کیدو په خاطر الله جل جلاله
ملائکې رالیږی⁵³².

د دی روایت څخه معلومیږی چی د قضا د منصب غوښتل او یا
خواهش کول منع دی خو د ابوداود شریف په یوه بل روایت کې راغلی
دی : من طلب قضاء المسلمین حتی ینا له ثم غلب عدله جوره فله
الجنه و من غلب جوره عدله فله النار (چاچی د قضا غوښتنه وکړه او دا
منصب ئی لاس ته راوست او بیا د هغه عدل د هغه په ظلم غالب شو نو
هغه ته جنت دی او که د هغه ظلم د هغه په عدل غالب شو، نو هغه ته د
دوزخ اوردی⁵³³).

د دی حدیث څخه خو په ښکاره توگه د قضا د طلب جواز ثابتیږی
ددی امله چی په دی کې عادل قاضی ته د جنت زیږی ورکړی دی یعنی
هغه چا چی د دی منصب د لاس ته راوړلو کوښښ کړی وی ځینی
محدیثینو دی حدیث ته ضعیف ویلی دی .

---

532 - سنن ابو داود فی الاقضیه باب فی طلب القضاء - سنن ترمذی الاحکام
باب ماجاء فی القاضی - جامع الاصول 10 ټوک 169 مخ
533 - ابو داود فی الاقضیه باب فی القاضی یخطی

نیو لیک

خو قاضی شوکانی رحمه الله علیه فرمائی چی: ابو داود اوالمندری رحمه الله علیه دا روایت د شه انتقاد پرته رانقل کړی دی او د هغه په سند کوم اعتراض نه شته دی ⁵³⁴.

علامه ماوردی ، قاضی ابو یعلی ، مجدین الدین ابن تیمیه رحمه الله علیه (د مشهور ابن تیمیه نیکه وه) علاوالدین طرابلسی او قاضی شوکانی رحمه الله علیه چی د دواړو حدیثونو ترمنځ چی کوم تطبیق کړی دی هغه زما د نظره ډیره بڼه توجیه ده

او هغه د اختلاف تنوع او اختلاف الحالتین مسئله ده ، په یوه حالت کې د قضا غوښتنه منع شوی ده او په بل حالت کې روا ده ، که چیری با اهلینته علماء او فقهاء موجود وی ، نو په دی حالت کې د دی منصب غوښتل روانه دی ، دا د حکومت فرض دی ، چی د هیواد د علماو او فقهاء څخه غوره او اهل کسان وټاکي او دامنصب ورته وروسپاری. خو که په کوم ځای کې د یوه کس پرته بل څوک اهل موجود نه وه. نو په دی حالت کې دغه اهل کس ته د قضا غوښتنه روا ده بلکه د ځینو په نظر محتسب او یا واجب ده [الله جل جلاله ډیر بڼه پوهیږی] ⁵³⁵.

د اجتهاد او تحقیق وروسته د پریکړی کول :

د قاضی له پاره ضرور ده چه هغه د ارام غوښتنی ، تنبلی او بی پروائی څخه کار وانخلي بلکه د معاملی څرنګوالی ، د دواړو خواو ویناوی او د گواهانو په گواهی د پوهیدو، شرعی حکم معلومولو او په وړاندی کړی شوی دعوی باندی ئی د منطبق کیدو له پاره خپل ټول امکانی تحقیق او صلاحیت په کار اچولو څخه وروسته پریکړه وکړی ، که چیری هغه په خپل ځان کې د دی له پاره عملی قابلیت نه وینی ، یا د دعوی په څرنګوالی او نوعیت پوه نه شی او یا د محکمی په کارونو کې د حکومت

534 - نیل الاوطار 9 ټوک 159 مخ 1973 بیروت چاپ

535 - منتقی الاخبار سره نیل الاوطار 9 ټوک 161 مخ - معین الحکام 11 مخ - الاحکام ملخصا د ماوردی لیکنه 74 مخ

نیو لیک

له خوا څخه د بی ځایه مداخلی ویره وه ، نو بیا د قضاء د منصب قبول یا د دائر شوی دعوی د پریکړی څخه لاس واخلی .

د غصی او خفکگان په حالت کیگ د پریکړی نه کول :

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرَةَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ كَتَبَ إِلَيَّ ابْنِهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَقْضِي الْحَكَمَ بَيْنَ اثْنَيْنِ وَهُوَ غَضَبَانُ

(رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی چی هیڅکله دی یو پریکړی کونکې د غصی په حالت کې د دوو تر منځ پریکړه نه کوی)⁵³⁶ .
فقهاو لیکلی دی چی د دعوی اوریدل او د هغه په هکله پریکړه کول د اطمینان او سکون په حالت کې کول په کاردی په جذباتی او د غصی نه په ډک وخت کې نه ده په کار (هر هغه حالت چی په هغه کې طبیعت پر خپل حال نه وی او زړه ته اطمینان او ډاډ پیدا نه وی) لکه (لوربه - تنده - مرض - اړتیا ، غم او تکلیف او یا ذهنی پریشانتیا)⁵³⁷ .

دواؤو آلو ته برابره درجه ورکول

او په یوه حگای کشگینول :

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ حَدَّثَنَا مُصْعَبُ بْنُ ثَابِتٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ قَالَ قَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ الْخَصْمَيْنِ يَفْعُدَانِ بَيْنَ يَدَيْ الْحَكَمِ

(رسول الله صلى الله عليه وسلم حکم کړی دی چی د دعوی دواړه ډلی باید د قاضی په مخکې برابر کښینول شی)⁵³⁸ .

536 - صحيح بخارى فى الاحكام باب هل يقضى القاضى وهو غضبان - صحيح

مسلم فى الاقضية - جامع ترمذى فى الاحكام - سنن ابو داود فى القضية - سنن

نسائى فى القضاء - جامع الاصول 10 ټوک 175 مخ

537 - المغنى 10 ټوک 45 مخ - بدائع الصنائع 6 ټوک 9 مخ

538 - سنن ابو داود فى الاقضية - جامع الاصول 10 ټوک 174 مخ

نیو لیک

.....
 هغه دا هم فرمایلی دی چی : هغه خوگ چی قاضی وگرخیده نو هغه
 ته د دواړو ډلو په کبښنولو ، اشاره کولو او د خبرو په طرز کې برابر والی
 په کار دی ⁵³⁹.

د تحفو او رشوت د اخستو خگخه لری والی
 حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذُئْبٍ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ
 الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى عَلَيْهِ
 وَسَلَّمَ

رشوت اخستونکې پریکړه کونکې او په رشوت ورکونکې دواړو
 باندی رسول الله صلی الله علیه وسلم لعنت ویلی دی ⁵⁴⁰.
 رسول الله صلی الله علیه وسلم و فرمایلی د امیرانو او حاکمانو له
 پاره د تحفو اخستل خیانت دی ⁵⁴¹.

د علم د خاوندانو او شریعت پوهانو
 خگخه مشوره اخستل

عمر بن عبدالعزیز رحمه الله علیه فرمایلی دی چی پنځه شیان دی
 ، که چیری د هغو خخه یو هم د قاضی خخه پاته شو نو په هغه کې به
 عیب او خرابوالی پیداشی :

لومړی دا چی هغه باید پوهه او دانش ولری او په معاملو وپوهیږی

دوهم دا چی هغه نرم زړی ، بردباره ، او دپراخی سینی خاوندوی .
 دریم دا چی پاک لمنی ، سپیخلی او د لوړو اخلاقو خاوند وی .

539 - دارقطنی ملتان چاپ 4 ټوک 205 مخ - کنز العمال 6 ټوک 102 مخ -

المغنی 10 ټوک 71 مخ

540 - ترمذی فی الاحکام - سنن ابو داود فی الاقضیه - جامع الاصول 10 ټوک 172 مخ

541 - مجمع الزوائد 5 ټوک 249 مخ - کنز العمال 6 ټوک 111 مخ

نيو ليک

خلورم دا چي د قوانينو په جاري کولو کي د کلک زړه خاوند وي . پنځم داچي د دين عالم وي او د علم د خاوندانو سره مشوره کونکي وي ⁵⁴². د امام شافعي رحمه الله عليه شاگرد ابو علي الکراييسي رحمه الله عليه په خپل کتاب آداب القضاء کي ليکلي دي قاضي ته په کار دي چي د علم د خاوندانو سره هميشه مشوري کونکي او خبري کونکي اوسي ⁵⁴³.

د اسلام فقهاو ليکلي دي چه په مشکل او نغښتو معاملو کي قاضي بايد د ديانت لرونکي شريعت پوهانو څخه مشوره واخلی او ضرور ده چه د قاضي په غونډه کي د فقهاو يو ډله موجوده وي ترڅو د ضرورت په وخت کي په ټولنيزه توگه مشوره وکړي شي ⁵⁴⁴. د عادل او پوه ليکونکيگ تگاکل

د قاضي له پاره دا هم ضروري ده چي هغه د خپلي محکمي له پاره داسي کاتبان و ټاکي چي مسلمان وي ~ ديانت لرونکي وي او د اسنادو او دسيو د ښه ساتني او حفاظت ښه صلاحيت او تجربه ولري په ملحد ، کافر او فاسق باندې باور نه شي کيدای ، په قرانکريم کي د کتابت بالعدل حکم شوي دي چي له دي څخه معلومېږي چي کاتب ته د ښه ليکوال په څنگ کي عدالت هم يو ضروري امر دي - امام بخاري رحمه الله عليه ليکلي دي چي د کاتب له پاره په کاردی چي امانت ساتونکي او ديانتدار وي ، عاقل او ذهين هم وي ⁵⁴⁵.

542 - صحيح بخاري في الاحكام 2 ټوک 161 مخ تعليق.

543 - فتح الباري ج 16 ټوک 266 مخ

544 - كتاب الام للشافعي 7 ټوک 203 مخ 1973 عيسوي کال چاپ - المغني

10 ټوک 47 مخ - بدائع صنائع 7 ټوک 11 مخ

545 - صحيح بخاري في الاحكام باب ما يستجب للكاتب ان يكون اميناً و عاقلاً

نيو ليک

.....
ابو موسی اشعری رضی اللہ عنہ یو عیسوی د خپل ځان له پاره کاتب ټاکلی وه نو حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ ورته وفرمایل چی ایا په مسلمانانو کې کوم لیکونکې نه پیدا کیده ؟ په داسی خلکو اعتماد ونه کړی ، چا ته چی اللہ جل جلاله ځان ویلی دی⁵⁴⁶ .

د عادل او پوه ژباړونکی تگاکل

کله کله د ترجمانی له پاره هم اړتیا پیدا کیږی ، نو په دی اساس قاضی ته په کارده چی د خپلی محکمی له پاره عادل امین او دیانت لرونکې ژباړن وټاکې ، امام بخاری رحمه الله علیه په خپل کتاب کې د ژباړونکې د اړتیا د ثابتولو له پاره مستقل باب (باب ترجمه الاحکام) په نوم جوړ کړی دی ، امام ابوحنیفه ، امام مالک ، امام ابو یوسف ، محمد بن المنذر او د امام بخاری رحمه الله علیهم مسلک دا دی چی د قاضی له پاره یو ژباړن کافی دی ، په دی شرط چی هغه امین او عادل اوسی ، خو د امام شافعی ، امام احمد ، او امام محمد رحمه الله علیهم نظر دا دی چه ژباړن ته د گواهی درجه ورکول شوی، له دی امله د یوه شخص ترجمانی کافی نه ده ، بلکه د دوه کسو ترجمانی ضروری ده⁵⁴⁷ .

د دلائلو څخه دا خبره صحیح څرگندیږی چه یو ژباړن کافی دی که چیری چا انتقاد کړی وی ، یا په خپله قاضی ته شک پیدا شو نو بل ژباړن راغوبنتلای شی ، او که نه نو همدا یو کافی دی .

امام بخاری رحمه الله علیه دیوه ژباړن دکافی کیدو له پاره دری دلائل راوړی دی :

546- فتح الباری الاحکام 14 ټوک 207 مخ

547 - المغنی 7 ټوک 88 مخ - عمدہ القاری الاحکام 24 ټوک 266 مخ - نیل

الاطار 9 ټوک 179 مخ

نیو لیک

لومړی دا چی د رسول الله صلی الله علیه وسلم او یهودو ترمنځ د ترجمان کار حضرت زید بن ثابت په ځانگړي ځان کاوه .

دوهم دا چی د حضرت عمر رضی الله عنه غونډی ته یوه عجمه بنځه راغلی وه چی ترجمانی یی یوازی عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه کړی وه .

دریم دا چی د حضرت علی رضی الله تعالی عنه د خلافت په دوره کې عبدالله بن عباس رضی الله تعالی عنه د بصری قاضی وه ، د هغه محکمی او عدالت ته به دایران او فارس ځینی دا ډول خلک راتلل چی هغوی به فارسی ویله دا چی ابن عباس رضی الله عنه په فارسی نه پوهیده نو د دی امله د ترجمانی دنده حضرت ابوحمزه سرته رسوله او هغه یو ترجمان کافی گڼل کیده ⁵⁴⁸.

د عدالت د روازی خلاصی پری شگړول

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبرَاهِيمَ حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ الْحَكَمِ حَدَّثَنِي أَبُو الْحَسَنِ قَالَ قَالَ عَمْرُو بْنُ مُرَّةَ لِمُعَاوِيَةَ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَا مِنْ إِمَامٍ يُغْلِقُ بَابَهُ دُونَ دَوِي الْحَاجَةِ وَالنَّخْلَةِ وَالْمَسْكَنَةِ إِلَّا أَغْلَقَ اللَّهُ أَبْوَابَ السَّمَاءِ دُونَ خَلْتِهِ وَحَاجَتِهِ وَمَسْكَنَتِهِ فَجَعَلَ مُعَاوِيَةَ رَجُلًا عَلَيَّ حَوَائِجِ النَّاسِ قَالَ وَفِي الْبَابِ

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی هغه حاکم چی خپلی دروازی د خلکو پرمخ وتړی نو الله تعالی جل جلاله هم د هغه د حاجت له پاره د اسمان دروازی تړی (د رحمت دروازی) ⁵⁴⁹.

548 - بخاری کتاب الاحکام باب ترجمه الاحکام وهل يجوز ترجمان واحده
549 - ابوداود فی الخراج و الاماره - ترمذی فی الاحکام مسند احمد 5 ټوک
238 - جامع الاصول 4 ټوک 51 مخ

نيو ليک

د دى حديث څخه دا راڅرگندېږي ، چې قاضى ته په داسې ځاى
كېكېښينا ستل په كار دى چې هلته خلك په اسانۍ او په خپل وخت
سره انصاف لاس ته راوړي او دعوه كونكې ته د دفترنو او كاتبانو د
نازونو د وړلو تكليف پيدا نه شي ، بلكه پرته د كوم ځنده دوسيه خپل
ځاى ته ورسى او مقدمه درج كړي .

دروازه چې تگاگل

په بخارى كتاب الاحكام كې يو باب اينمودل شوى چې رسول الله
صلى الله عليه وسلم د خپلې دروازي له پاره كوم دروازه چې نه وه
ټاكلې. ددى دثبوت له پاره د يونسځي يادونه شوى ده چې هغى د
حضور صلى الله عليه وسلم ځاى ته تشرېف راوړ ~ نو په دروازي كې
هيڅ دروازه چې نه وه خود امام بخارى په خپل كتاب المناقب كې په
يوه فصل كې راغلى دى ~ چې يو وخت رسول الله صلى الله عليه وسلم
د يوه باغ په داخل كې د كوهي په غاړه ناست وه ، او ابو موسى اشعري
رضى الله تعالى عنه د باندې په دروازه پېره دار ولاړ وه او د اجازى د
اخذولو وروسته به يې ملاقات كوونكو ته د راتلو اجازه وركوله ، په
همدې توگه د بخارى په كتاب النكاح كې دا يلاء د قصى په لړ كې يو
روايت راغلى دى چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم په دروازي به يو
رباح رضى الله عنه نومى دروازه چې ولاړ وه.

حضرت عمر رضى الله عنه هم يو دروازه چې (حاجب) لروده چې نوم
ئى يرفاء وه كله چې حضرت على رضى الله تعالى عنه او حضرت عباس
رضى الله تعالى عنه د بنو نضير د مالونو په سلسله كې تشرېف راوړ ،
نو يرفاء حضرت عمر رضى الله تعالى عنه ته خبر وركړه او د اجازى
وركولو وروسته د عمر رضى الله تعالى عنه په خدمت كې حاضر شول -
محدثينو په ښكاره ډول د دغه مختلفو روايتونو ترمنځ د موافقت او

نیو لیک

تطبیق دوه صورتونه بیان کړې دی ، لومړی دا چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم او دراشدینو خلفاو دروازو ته مستقل دروازه چیان نه وه ټاکل شوی خو د ضرورت په وخت کې به ځینی صحابو رضی الله عنهم څخه په دی لارکې خدمت اخستل کیده او دوه حالت دا چې د اوسیدو په ځای او خلوت ځای کې به کله کله دروازه چې موجود وه ، خو په عدالتی او تعلیمی غونډو کې هیڅ دروازه چې نه وه موجود ⁵⁵⁰ .

حقیقت دا دی چه د دروازه چې د ټاکلو اصل مقصد د حاجت لرونکو څخه پتیدل نه وه ، بلکه (ترتیب الخصوم) وه، یعنی خلک د ترتیب او نظم سره محکمی ته وړاندی کول ، ترڅو په محکمه کې غیر ضروری ازدحام او شور او غال مغال جوړ نه شی ، اگر چې په نبوی صلی الله علیه وسلم دور او دراشدینو خلفاو په دور کې د دعوی شمیر هم کم وه او د خلکو تر منځ هم د سکون، متانت او د نیکو اخلاقو غلبه چې وه نو د دی امله په دروازه کې د دروازه چې ټاکلو ته اړتیا نه لیدل کیده. خو کله چه د ابادی د زیاتوالی په اساس نفوس زیات شو نو د شخړو او دعوی شمیر هم زیات شو او په خلکو کې هم د پورته ذکر شوو صفاتو کمی راغی ، نو فقهاو او محدثینو فتوی ورکړه چې اوس د دروازه چې ټاکل مستحب دی . خود فریاد لرونکې د فریاد څخه بی د عذر پتیدل او د عدالت او محکمی دروازی تړل مکروه بلکه حرام دی ⁵⁵¹ .

مشهور حنفی فقیه قاضیخان لیکې کله قاضی په مسجد یا خپل کور (یا په بل کوم ځای کې) کښینی نو یو دروازه چې دی وټاکې چې

550 - فتح الباری 16 ټوک 252مخ

551 - فتح الباری 16 ټوک 252مخ

نیو لیک

خلک د ازدحام څخه منع کړې خو دروازه چی ته یو څه د رشوت په ورکولو داخل ته تلل روانه دی⁵⁵².

تگول وخت د قضاء د کار ورکول

دقاضي او دهغه د اولاد نفقه د ټولنی په غاړه ده- امام بخاری رحمه الله علیه په صحیح بخاری کتاب الاحکام کې لیکلی دی چی د حکامو او قاضیانو اقتصادی اړتیاوی پوره کول د ملت مسئولیت دی قاضي شریح رحمه الله علیه به د ملت د خزانی څخه تنخواه اخسته ، حضرت ابوبکر رضی الله تعالی عنه او حضرت عمر رضی اله تعالی عنه به هم د خلافت په وخت کې دبیت المال څخه تنخواه اخسته .

ابو علی الکرابیسی رحمه الله علیه فرمایی چی : په قضاء تنخواه اخستل روا دی ما ته د صحابه رضی الله عنهم او د هغوی څخه وروسته د علماء د هیڅ یوه څخه دا معلومه نه ده چیدی ته ئی حرام ویلی وی هغه خلکو چی په قضا تنخواه نه ده اخستی هغوی یوازی د تورع او احتیاط په اساس دا کار نه دی کړی او نه یې ده اخستی بلکه په دی خاطر یی کړی چی ځینی وخت کې بیت المال ته مشتبه مالونه هم راځی د بلی خواکه چیری دبیت المل مال په حرامه لاره لاس ته راغلی وی. په هغه حالت کې تری تنخواه اخستل هم حرام وی⁵⁵³.

د حنفی فقهاو فتوی هم دا ده چی قاضي په خپله قضا ء تنخواه اخستی شی⁵⁵⁴.

552 - قاضي خان په حاشیه د عالمگیری 2 ټوک 265 مخ - عالمگیری 3 ټوک

420 مخ - عمده القاری 24 ټوک 232 مخ

553 - فتح الباری 16 ټوک 271 مخ

554 - هدایه فی القضاء و بدائع 7 ټوک 13~14 مخونه

نيو ليک

کله چی د قاضي کفالت د بيت المال په غاړه دی نو هغه ته بيا په کار دی چی د شخصی تجارت خخه ځان وژغوری.

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چی تجارت لرونکې قاضي او حاکم په عدل تینګ نه شی پاته کیدای⁵⁵⁵.

حنفی فقهاو لیکلی دی چی : قاضي ته په خپله اخستل او پلورل په کار نه دی بلکه هغه ته په کار دی چه داکار دنورو په واسطه وکړی امام محمد رحمه الله علیه او (د مبسوط لیکونکې) خخه روایت دی چی قاضي د عدالت او محکمی خخه د باندی په بل ځای کې داخستلو او خرڅولو کار کولی شی - خو صحیح داده چی په بل ځای کې هم باید دا کار ونه کړی له دی امله چی خلک به د خپل ځان په حق د پریکړی کولو په خاطر د ده سره دراکړی ورکړی په معامله کې مراعات وکړی) چی دا د رشوت کار ورکوی⁵⁵⁶.

د محکمی آزادی او د قانون پورته والی د عدل د قائمیدو له پاره په کار دی چی قضائیه او اجرائیه قوی یو د بل خخه بیلی وی او قانون په ټولو پورته او لوړ وی د اسلامی نظام په عدل کې د هیواد د ولس مشر د ریس خخه نیولی تر یو عام او سیدونکې پوری او د یو لوی عسکری صاحب منصب خخه نیولی تر یو کوچنی عسکر پوری ټول برابر او هر یو د پوښتنی ځواب په خاطر راغوبنتل کیږی او دوی ته د قانون مطابق سزا هم ورکول کیږی خو د قضائیه قوی په کار کې د اجرائیه قوی هیڅ شخص ، کوچنی دی او که غټ د مداخلی کولو هیڅ حق نه لری . دا د قاضي پورته والی نه دی ، بلکه د قانون هسکوالی دی چی

555 - المغنی 10 ټوک 69 ~ 70 مخونه

556 - قاضیخان په حایشه د عالمگیری 2 ټوک 364 - کتاب الام للشافعی 6 ټوک

نيو ليك

خپله په قاضي هم نافذیږي ، که چيري چا په قاضي القضاات باندی هم دعوه وکړه نو بل قاضي به د هغی دعوی اوری او بیا د قانون په مطابق پریکړه کوی .

د یهودیانو کونلاره

د اسلام څخه تر مخه د قوی او طاقت لرونکي له پاره یو ډول قانون وه او د کمزوری او ضعیف له پاره بل ډول قانون وه ، لکه څنگه چی نن هم په ځینی تش په نامه پرمخ تللو هیوادونو کې د تور او د سپین ترمنځ قانون بیل دی ، په مدیني کې دیهودو دوه ډلی بنو نضیر او بنو قریظه اوسیدل ، چی بنو نضیر د قوت او دولت له پلوه په بنو قریظه باندی قوی وه د بنو نضیر ډلی بنو قریظه په دی ظالمانه تړون باندی واداره کړی وه ، چی که چیری د بنو نضیر د ډلی څخه کوم سړی د بنو قریظه څوک قتل کړی ، نو هغه ته به د قصاص (بدلی) د اخستلو حق نه وی ، بلکه یوازی 70 وسق⁵⁵⁷ کجوری به د هغه د وینی په بدله کې ورکوی وسق نژدی 32 منه کیږی او 70 وسق نژدی 2240 منه کیږی .

خو که چیری معامله د دی په خلاف وی نو بیا قانون دا وه چی د بنو قریظه د وینی د تویولو دوه برابره یعنی 140 وسقه کجوری به هم ورکوی او قصاص به هم ورځنی اخلی او یوازی دا نه چی قصاص او دوه چنده دیت به ورڅخه اخستل کیږی بلکه دا هم وه چی که چیری یی د بنو نضیر د قبیلې بڼځه ووژله نو د هغه په بدل کې به د بنو قریظه نارینه وژل کیږی او که چیری مقتول سړی وی ، نو د هغه په بدل کې به بنو قریظه دوه کسه سړی به وژل کیږی ، او که چیری د بنو نضیر غلام

557- وسق د پاکستان په حساب پنځه منه او لس سیره کیږی چی 70 وسقه نژدی 348 منه او شل سیره کیږی چی د افغا تستان د من په حساب تقریبا 2240 منه کیږی [ژباړن] .

نیو لیک

ئی وژلی وی نو د هغه په بدل کې به بنوقریظه ازاد سپری به په قتل رسیږی ، که چیری د بنو نضیر قبیلې د چا لاس پریکړل شو ، نو د بنو قریظه څخه به د یوه کس دوه لاسه پری کیږی او که یو غوږ پری شوی وی نو هغوی څخه به دوه غوږونه پری کړل کیږی ⁵⁵⁸

په تورات کې د واده کړی بنځی سره زنا کولو سزا قتلول یا په تیگو ویشتل وه " ⁵⁵⁹ " نو د یهودو د زنا د یوه معاملې په وخت کې رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغوی یو ستر عالم ته وویل چی زه تا ته د هغه الله جل جلاله په نوم سوگند دریاډوم او پوښتنه در څخه کوم ، چه هغه په موسی علیه السلام تورات رانازل کړی وه چی په تورات کې د زنا سزا یوازی مخ تورول دی چی ستاسی په منځ کې ئی رواج موندلی دی ، هغه وویل ریښتیا خبره خو دا ده چی په تورات کې د دی جرم سزا رجم (په تیگو ویشتل) بنوولی شوی ده ، خو کله چه زمونږد شهزاده گانو په منځ کې زنا ډیره شوه . نو مونږ هغوی ته سزا ورکول پری ښوه مگر په کمزوری خلکو هماغسی سزا جاری کیدله. وروسته مونږ مشوری وکړه چی داسی سزا ټاکل په کاردی چه په ټولو یو ډول جاری کویی شی ، نو هماغه وه چی مونږ د وهلو ټکولو او د مجرم د مخ تورولو او هغه پسی د ډلی خلکو د ویستلو سزا و ټاکله او رجم مو پر ښوده . په دی خبره رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل : ای خدایه زه هغه رومینی شخص یم چه ستا دا حکم می را ژوندی کړ ، کوم چی هغو خلکو ځنډ کړی وه او بیائی هغه یهودی زانیانو ته د

558 - مظهري ج3 ټوک 111 ~ 112 نقل د معالم التنزيل څخه المائده 41- سنن ابو داود مختصراً فی الايات باب النفس بالنفس و نسانی مختصراً القامه باب تاويل قوله تعالى وان حکمت ...

نیو لیک

سنگسار کولو سزا و اوروله د کومو د عوه چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم عدالت او محکمی ته راوړل شوی وه او د همدی واقعی په باب د المائدی سورت 44 آیت څخه تر 47 آیت پوری را نازل شوی وه .

د نبوی صلی الله علیه وسلم

او راشدینو خلفاو د دورو تکگ لاری

د انسانیت ستر لار بنود محمد صلی الله علیه وسلم راغی او ټول توپيرونه ئی له منځه یوړل او د آدم علیه السلام د اولاد د حقوقو د برابری اعلان ئی وکړد قانون لوړ والی یی وساته او د کمزوری او قوی له پاره ئی یو ډول احکام جاری کړل .

1 - د قریشو د بنو مخزوم د قبیلې د یوی بنځی فاطمه اسود څخه د غلاکولو جرم وشو ، د قریشو د ټینگار په اساس حضرت اسامه بن زید رضی الله عنه د سزا بڅښولو سپارښته وکړه په دی خبره رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل ایا تاسی د الله جل جلاله د ټاکلی حد بڅښل غواړی او بیا ودریده او خلکو ته ئی په وینا کې وویل :

یا ایها الناس انما ضل من کان قبلکم انهم کانوا اذا سرق الشریف ترکوه و اذا سرق الضعیف فیهم اقاموا علیه الحد وایم الله لو ان فاطمه بنت محمد سرقت لقطع محمد یدها

(ای خلکو ! له تاسو پخوا چی کوم امتونه تیر شوی دی هغوی په دی اساس گمراه او بی لاری شوی وه چی کله به د هغوی د لوړی کورنی چا غلا وکړه نو هغه به ئی پری ښوولو او کله به ئی چی د ښکته درجی چا غلا وکړه نو په هغه به یی حد جاری کړ او زه په الله جل جلاله سوگند کوم

نیو لیک

چی که چیری د محمد صلی الله علیه وسلم لور فاطمی غلا کړی وای نو محمد صلی الله علیه وسلم به خامخا د هغه لاس ورپری کړی وه) ⁵⁶⁰.

2 - د فوت کیدو د مرض په وخت کې یوه ورځ رسول الله صلی الله علیه وسلم د فضل بن عباس رضی الله تعالی عنه په مرسته مسجد ته تشریف یووړ او د لمانځه وروسته په ممبر وخت او وئې فرمایل: که چیری ما چا ته ښکښل کړی وی نو هغه دی خپله بدله له ما څخه واخلی او که چیری ما د چا مال اخستی وی نو هغه دی هم خپل حق له ما څخه وغواړی او یا دی راته بڅښنه وکړی خو چی زه رب العالمین ته په ډاډه زړه ورشم ، ټول مسجد کې د خلکو د ډلی څخه یوازی یو شخص پورته شو او وئې ویل چی تا په هغه ورځ زما څخه دری روپې پور کړی وی هغه ماته راکړه رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپل کاکا زوی فضل بن عباس رضی الله تعالی عنه ته وویلی چی زما له خوا نه هغه ته دری روپې ورکړه ⁵⁶¹.

3 - عبدالله بن جبیر خزاعی رضی الله تعالی عنه فرمائی چی یو وخت د رسول الله صلی الله علیه وسلم په لاس کې د کجورو یوه لښته وه او یا مسواک وه چی د هغه په واسطه د یو سړی په ملاکې داغ وشو، هغه وویل (ما ته دی درد ورسا وه) نو په دی خاطر ما ته د بدلی اخستلو اجازه راکړی ، هغه هماغه لښته ده ته ورکړه او ورته ئې وفرمایل: بدله واخله ، هغه د ده شاه مبارکه ښکل کړه او ویی ویل ما ته بڅښلی یی او امید لرم چی ته به د قیامت په ورځ زما شفاعت وکړی ⁵⁶².

---

560 - بخاری فی الحدود باب کراهیه الشفاعه فی الحدود - مسلم فی الحدود باب قطع السارق الشریف ...

561 - المصنف د عبد الرزاق 9 ټوک 469 مخ 1972 عیسوی کال بیروت چاپ

562 - المصنف د عبد الرزاق 9 ټوک 467 ~ 466 - مجمع الزوائد 6 ټوک 289 مخ

نیو لیک

4 - همدا سی یوه بله واقعه ده چی د ازدحام په اساس د رسول الله صلی الله علیه وسلم د لاس مبارک په واسطه د یوه سپری په ملاکې درد پیدا شو هغه ورته وویل چی راشه او بدله واخله ، هغه سپری د هغه نوم مبارک ښکل کړ او هغه لښته ئی و غورځوله او ویی ویل یا نبی الله زما اراده او مقصد همدا وه چی مونږ ستا څخه وروسته ظالمان و ټکوو او د هغوی څخه بدله واخستی شو⁵⁶³.

5 - ابو سعید خدری رضی الله عنه چی یوه ورځ رسول الله صلی الله علیه وسلم کور څخه ووت نو یو سپری د هغی د اوبنی رسی و نیوله او وئی ویل چی زما یو کار دی هغه ورته وویل چی پرېږده ستا کار کیږی ، دری ځلی ئی همداسی وویل ، لیکن هغه سپری اوبنه تللو ته پری نه ښووه، په دی خبره رسول الله صلی الله علیه وسلم لښته پورته کړه او هغه ته ئی یو شړق ورکړ، کله چی د لمانځه څخه فارغه شو نو وئی ویل هغه سپری چیر ته دی چی ما همدا اوس یو شړق وواوه هغه سپری د اخر صف څخه راپورته شو او راغی او وئی ویل زه حاضر یم د الله جل جلاله او د هغه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د غضب څخه پناه غواړم رسول الله صلی الله علیه وسلم همغه لښته هغه ته وروغورځوله او ورته ئی وویل : نزدی راشه او خپله بدله واخله ، هغه ورته وویل چی ما بخبلی ئی ، په دی وخت کې هغه رسول الله صلی الله علیه وسلم حاضرینو ته په وینا کې وویل په هغه الله سوگند یادوم چی زما نفس د هغه په اختیار کې دی چی کوم مسلمان چی پر بل باندی ظلم وکړی او د هغی بدله یی نه وی ورکړی نو د قیامت په ورځ به په خپله الله تعالی جل جلاله د هغه د ظلم بدله تری واخلي⁵⁶⁴.

563 - مجمع الزوائد فی الدیات 2 ټوک 289 مخ

564 - المنصف عبدالرزق 9 ټوک 465 - سنن ابی داود فی الدیات باب القود بالضربه

نیو لیک

د همدی واقعاتو په لور په اشاره کولوکې حضرت عمر رضی الله تعالی عنه فرمایلی وه: و قد رأیت رسول الله صلی الله علیه وسلم اقتص من نفسه (ما په خپله رسول الله صلی الله علیه وسلم کتلی دی هغه د خپل ذات څخه هم بدله ورکوله)⁵⁶⁵.

سعید بن مسیب رضی الله عنه فرمایلی دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم هم د خپل ذات څخه د بدلی اخستو حق ورکړی دی، ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه هم یو سړی ته د خپل ذات څخه بدله ورکړی وه او حضرت عمر رضی الله عنه هم حضرت سعد رضی الله تعالی عنه ته د خپل ذات څخه بدله ورکړی وه.

6 - د حضرت عایشه رضی الله عنها څخه روایت دی چې د ابوجهم بن حذیفه رضی الله تعالی عنه د یوه سړی سره د زکات د اخستو په وخت کې څه شخړه راغله او ابوجهم رضی الله تعالی عنه د کوتک په واسطه هغه سړی زخمی کړی د وهل شوی سړی خپلوان د رسول الله صلی الله علیه وسلم عدالت ته راغله او د قصاص غوښتنه ئی وکړه، هغه ورته فرمایلی چې تاسو د وینی تویولو دومره بدله واخلي او راضی نامه وکړی هغوی په دی خبره راضی نه شو، هماغه وه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د توی شوی وینی بدله ډیروله تر دی پوری چې هغوی راضی شول او بیا ئی خلک را وبلل او په عامه ټولنه کې د هغوی څخه بیا پوښتنه وکړه چې تاسو راضی یاست هغوی وویل چې هو اوس راضی یو⁵⁶⁶.

565- ابو داود فی الذیات - سنن النسائی فی القسامه - مسند احمد 1 ټوک 41 المنصف 9 ټوک 468 مخ

566- سنن ابو داود فی الذیات باب العامل یصاب علی یدیہ - سنن النسائی فی القسامه - سنن ابن ماجه فی الذیات و المنصف باب القود من السلطان 9 ټوک 462 مخ

نیو لیک

7 - د ابو فراس حارثی رحمه الله علیه خخه روایت شوی دی چه یو ځل حضرت عمر رضی الله عنه په خپله عامه وینا کې و ویل چی : انی لم ابعث عمالی لیضربوا ابشارکم و لالیبا خذوا اموالکم فمن فعل به ذالک فلیبر فعه الی اقصه منه قال عمرو بن عاص رضی الله تعالی عنه لوان رجلاً ادب بعض رعیتته اتقصه منه؟ قال ای و الذی نفسی بیده اقصه و قد رثیت رسول الله صلی الله علیه وسلم اقص نفسه (ما خپل حکام د دی له پاره نه دی ټاکل چی هغوی دی تا سو بی د کوم علتو ووهی او وټکوی ستاسی په مالونو په ناروا ډول قبضه وکړی د هر هغه چا سره چی دا ډول ظلم شوی وی نو هغه دی ما ته خبر را کړی چی تر څو زه ورته د هغه حاکم خخه بدله واخلم ، حضرت عمرو بن عاص ورته وویل چه که چیری کوم حاکم خپل رعیت ته ادآب ښی ، نوایا ته په د هغه خخه هم بدله اخلی ؟ حضرت عمر رضی الله تعالی عنه ورته وفرماییل ، بلی په خدای سوگند چی زما روح د هغه په لاس کې دی ، زه به ضرور تری بدله واخلم ، د دی امله چه ما رسول الله صلی الله علیه وسلم لیدلی دی چی د خپل ذات (وجود مبارک) خخه به یی بدله ورکوله)⁵⁶⁷.

8 - حضرت عمرو بن عاص چه د فاروق رضی الله تعالی عنهما د خلافت په دوران کې د مصر والی وه وائی چه زه په خپل کور کې ناست وم. چه د عمر فاروق رضی الله تعالی عنه ځوی عبدالرحمان ابو شحمه رضی الله تعالی عنه او ابو سروعه عقبه بن حارث رضی الله تعالی عنه دواړه ځنگیدلی راغلل ، او وئی ویل چی مونږ شراب څښلی دی او مونږ نشه کړی - پر مونږ حد جاری کړی ما په هغوی د خپل کور په انگر کې حد نافذ

567 - سنن ابو داود الديات باب قص الامير من نفس - سنن النسائي القسامه باب القصاص من السلاطين - مسند احمد 1 ټوک 41 مخ - طبقات ابن سعد 1 ټوک 281 مخ

نيو ليک

کړي . په خدای جل جلاله سوگند چه ما ددی واقعی خبر حضرت عمر رضی الله تعالی عنه ته نه وه ورکړی . خو نا خا په د هغه یو لیک ما ته را ورسید او په هغه کې ئی په دی ډول لیکلی وه چی : د لوی الله په نوم چی بختونکې او مهربانه دی دا لیک د الله جل جلاله د بنده عمر له خوا د عاصی بن عاصی په نوم دی د عاصی زویه، حیرانتیا ده ستا په جرئت باندی چی تا ځنگه زما د حکم مخالفت کړی دی ، زما زړه غواړی چه تا عزل کړم ځکه چه تا زما د حکم مخالفت کړی دی (د عمر رضی الله تعالی عنه په دوره کې په دوری به عامه ټولنه کې وهل کیدی) عبدالرحمان ستا درعیت یو فرد وه ، د هغه سره همغسی کار کول په کار وه لکه څنگه ئی چی ته د نورو عامو خلکو سره کوی . خو تا فکر کړی دی چی دا د امیرالمومنین زوی دی ، نو په دی خاطر د هغه سره امتیازی سلوک په کاردی . حال دا چی تا ته ښکاره ده ، چه زما لاره دا ده چه د حق په معامله کې له هیچا سره رعایت ونه کړی شی . زما د دی لیک د دررسیدو څخه سمدستی وروسته عبدالرحمان ته د غتی او ډبلی ټوتی کمیس وروا غونده . او د (عبا) غوندی په سپرلی ئی مدینی ته راولیږه چه په هغه د زین په ځای یو وړه کجاوه وی ترڅو چی د هغه مجرموالی مشهور شی .

هماغه وه چه هغه ئی همداسی ورولیږه او ورسره ئی د عمر فاروق رضی الله تعالی عنه په نوم یو لیک هم رولیږه ، چی په هغه کې لیکلی وه ، چی په خدای سوگند چی زه عامو مسلمانانو او ذمیانو ته د خپل کور په انگرې کې سزا ورکوم . ستا د ځوی سره په هیڅ ډول مراعات نه دی شوی . دا خط د حضرت عمر رضی الله تعالی عنه د بل ځوی حضرت عبدالله رضی الله تعالی عنه په لاس جدا رالیږل شوی وه کله چه عبدالرحمن

نيو ليک

مدینې ته راوړسید ، نو حضرت عمر رضی الله تعالی عنه هغه ته دوهم ځل د دورو سزا ورکړه [تعزیراً زانداً علی حد] ⁵⁶⁸

9 - د انس بن مالک رضی الله تعالی عنه څخه روایت دی چه د مصر یو سپری حضرت عمر رضی الله عنه ته راغی او وئې ویل چه ما او د عمرو بن عاص (د مصر والی) زوی د منډو مقابله کوله کله چی زه د هغی څخه تر مخه شوم او مقابله می وگتله نو هغه کوتک راواخست او زما په وهلوئی شروع وکړه او وئې ویل چی زه د شریفی مور او شریف پلار زوی یم - عمر فاروق حضرت عمرو بن عاص رضی الله تعالی عنهما ته ولیکل چی د زوی سره دلته راحاضرشه، کله چه دواړه را حاضر شول نو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه وفرمایل چی هغه شکایت کونکې مصری چیرته دی کله چی هغه راغی نو ورته ئې وفرمایل کوتک راواخله او بدله واخله ، مصری په وهلو شروع وکړه انس رضی الله عنه فرمایي چی مونږ د هغی په وهلو خوشحاله وه خو هغه دومره زیات ووهلو چی مونږ په زړه کې دا هیله لرله چی اوس نو باید بس کړی د دی وروسته حضرت عمر فاروق رضی الله عنه مصری ته و ویل چه عمرو بن عاص رضی الله تعالی عنه هم یو کوتک ووهه لیکن هغه وویل : ای امیرالمؤمنین زه د هغه زوی وهلی وم او ما دهغه څخه خپله بدله واخسته د بدلی دور کولو وروسته حضرت عمر فاروق حضرت عمرو بن عاص رضی الله عنهما ته په ویناکې و ویل چی : مذکم تعبدتم الناس و قد ولدتهم امهاتهم احراراً قال یا امیر المؤمنین لم اعلم ولم یأیتنی (تاسی له کوم وخته راهیسی خلک غلامان کړی دی. حال دا چی د هغوی میندو هغوی ازاد زیږولی وه ، عمرو بن عاص رضی الله تعالی عنه ورته و فرمایل چی ای امیرالمؤمنینه : ماته د

568 - کنز العمال په حواله د ابن سعد بن راهویه - سنن کبری د بیهقی - منصف

د عبد الرزاق مختصر 9 ټوک 232 مخ

نیو لیک

دی واقعی په هکله نه کوم معلومات وه. او نه دا سپری ما ته د فریاد له پاره راغلی وه .

10 - حضرت عطا رحمه الله علیه فرمائی چه عمر فاروق رضی الله تعالی عنه خپلو ټولو والیانو او مامورینو ته حکم کړی وه چه هغوی دی په هر کال د حج په وخت کې موجودوی. کله به چی ټول حکام او مامورین راټول شوه. نو بیا به حضرت عمر فاروق رضی الله تعالی عنه ورته په خطاب کې ویل ، ای خلکو ! ما خپل والیان او مامورین د دی له پاره نه دی ټاکلی چه هغوی دی ستاسی په مالونو په ناروا توگه قبضه وکړی او تاسو دی ووهی او وټکوی او ستاسو ابرو دی تویه کړی ، بلکه ما هغوی د دی له پاره ټاکلی دی چی ستاسو ترمنځ امن راوړی او سرکاری خزانه په صحیح لاره کې مصرف کړی . که چیری په کوم فرد باندی دی حکامو ظلم کړی وی پورته دی شی او په گوته دی ئی کړی ترڅو زه ورته بدله واخلم⁵⁶⁹.

11 - یو ځل حضرت عثمان رضی الله عنه په یوی عامی غونډی کې و ویل. چی که چیری د چا پرما حق وی یاد ظلم کولو د عوه وی ، نوزه حاضریم که غواړی زما څخه بدله واخلي او که غواړی چه ما وبخښی⁵⁷⁰ .

12 - په تاریخ طبری کې دی چی د حضرت عثمان رضی الله عنه په وخت کې ټول مامورین راغوبنتل کیده او د خلکو د شکایت د اوریدو وروسته به ئی د هغه تدارک کاوه .

13 - عامر شعبی رحمه الله علیه فرمایي چی یو ځل د حضرت علی رضی الله تعالی عنه زره چیرته لویدلی وه او یوه عیسوی ته په لاس

---

569 - کنز العمال 12 ټوک 659 مخ په حواله د ابن سعد ابن راهویه - طبقات

ابن سعد ج 3 ټوک 293 مخ

570 - کنز العمال 13 ټوک 83 مخ بحواله ابن ابی داود ابن عساکر

نيو ليڪ

ورغلي وه ڪله چه حضرت علي رضی اللہ تعالیٰ عنہ د هغه په لاس کي وليده نوئي پيژندله او د قاضي شريح رحمه الله عليه په عدالت کي ئي پري دعوه دائر کړه ، عيسايي وويل چي زره زما ده او امير المؤمنين دروغ وايي. قاضي شريح رحمه الله عليه ور څخه پوښتنه وکړه چي ايا له تا سره کوم ډول ثبوت موجود دي ؟ هغه ورته وويل چي نه ، قاضي د عيسائي په حق کي پريکړه وکړه. د دي پريکړي په اساس په هغه دومره اثر وشو چه ايمان ئي راوړ، او وئي ويل دا خود انبياو په خير انصاف دي . چي اميرالمومنين ما د خپل قاضي محکمي ته راوړاندي کوي او هغه د اميرالمومنين په خلاف پريکړه کوي ، وروسته بيا عيسائي اقرار وکړ چي دازره د حضرت علي رضی اللہ عنہ څخه د صفين په لور د تلو په وخت کي لويديلي وه حضرت علي رضی اللہ عنہ د هغه د ايمان په راوړو ډير خوښ شو هغه زره ئي هم هغه ته ورکړه او يو اس ئي هم د کومک په شکل ورکړه ، دا نوي مسلمان وروسته د خوارجو په خلاف په جنگ کي د حضرت علي رضی اللہ تعالیٰ عنہ په صف کي جنگيده⁵⁷¹ -

د راشدينو خلفاو رضی اللہ عنهم دا کړنلاره د رسول اکرم صلی اللہ عليه وسلم د شخصي عمل پرته د هغه د دي وينا په اساس هم وه [المؤمنون تتكافأ دماء هم] د مسلمانانو ويني د يو بل سره برابر حيثيت لري .

د فقهاو رائي

د سلطان په هکله د قاضي د پريکړي په باب د امام ابوحنيفه رحمه الله عليه رائي دا ده چي د قاضي حکم په خليفه نافذ کيدای شي او که قاضي خپله فيصله په هغه او د هغه په مامورينو

نیو لیک

نشی نافذ کولای نو د قضاء مسئولیت دی په غاړه نه اخلی د د امویانو او عباسیانو به دور کې د محکمه ازادی ختم شوی وه او د حکومت په مامورینو د پریکړې نافذ کول ممکن نه و نو له دی امله امام ابوحنیفه رحمه الله علیه د قضاء د منصب د قبولو څخه انکار وکړه چې د امویانو په دور کې د عراق والی یزید بن عمر بن هبیره ددی عمل له امله ئې شل یا دیرش دوری وواهه او ځینو روایتونو کې دی چې هر ورځ به لس لس دوری واهه خو هغه به انکار کاوه د عباسیانو په دور کې المنصور په امام ابوحنیفه رحمه الله علیه باندی د قضاء د منصب د منلو کوښښ وکړ تردی پوری چې د قاضی القضاء منصب ئی ورته وړاندی کړ مگر هغه انکار وکړه او د انکار کولو اصلی علت یی داسی بیان کړو:

والله ما انا بمأمون الرضى فكيف اكون مأمون الغضب ولو اتجه الحكم عليك ثم هددتني ان تغرقني في الفرات او ان تلى الحكم لاخترت ان اغرق ولك حاشيه يحتاجون الى من يكرمهم لك فلا اصلح لك (په الله جل جلاله سوگند چه که چیری زه په خوښه سره هم دا منصب قبول کړم نوبیا هم ستاسو د امید وړنه گرځم نو چیرته لا په زور سره ، که چیری په کومه معامله کې پریکړه ستاسی په خلاف وشی او بیا ته ماته اخطار راکړی چې یا دی د فرات په سیند کې غرقوم او یا دی پریکړه بدله کړه نو زه به ډوډیلولو ته غاړه کیږدم خو پریکړه به بدله نه کړم ، بیا خو ستا د دربار خاوندان او دهغه په څنگ کې نور خلک داسی ډیر دی ، هغوی ته داسی قاضی په کاردی چې ستا په خاطر د هغوی هم لحاظ وساتی ، زه د دی کار صلاحیت نه لرم)⁵⁷².

572- تاریخ بغداد 3 ټوک 328 مخ بغداد د خطیب لیکنه د بیروت چاپ چی نوموړی په 463 عیسوی کال مړ شوی دی

نیو لیک

کله چه د امام ابو حنیفه رحمه الله علیه شاگرد رشید ابویوسف دا احساس وکړ چی حالات یو څه بدل شوی دی. او د عدلیی ازادی بیرته خپل ځای ته راځی نو هغه د قضا منصب قبول کړ ، په 166 هجری قمری کال کې المهدی هغه د شرقی بغداد قاضی وټاکه د الهادی په زمانه کې هم دی هلته قاضی وه خو کله چه د هارون الرشید د حکومت وخت راغی نو په هغه ئی (هارون الرشید ئی) نور هم اثر زیات وکړ او د ټول عباسی حکومت قاضی القضاة ئی وټاکه تر دی د مخه هیڅوک په داسی منصب نه وه ټاکل شوی. هغه ته به قاضی القضاة الدنيا ویل کیده ، هغه ته د قاضیانو د ټاکلو ټول واک ورکړی شوی وه بلکه په ټولو معاملاتو کې قانونی لارښوونه هم دده په غاړه وه یعنی هغه ته د قانون د وزیر حیثیت ورکړل شوی وه⁵⁷³.

د هغه په محکمه کې به د علماویوه ډله د پریکړو په وخت کې تل له پاره موجوده وه چی په دی ډله کې امام احمد بن حنبل رحمه الله علیه هم شامل وه هغه په دی وخت کې ځوان وه ، د دعوی د اوریدو په وخت کې به د دی علماو ترمنځ بحث اوگده څیړنه کیدله⁵⁷⁴.

ذکر شوی امام رحمه الله علیه هارون الرشید ته یو کتاب د الخراج په نوم ترتیب کړو، د دی په شروع کې لیکل شوی دی. ټول خلک قانون ته یو څیرو گرځوی که څه هم هغوی تاسی ته نژدی وی یا لری⁵⁷⁵.

573- البدایه و النهایه لابن کثیر 10 ټوک 180 مخ - تاریخ بغداد ج 14 ټوک 242 - 243 مخونه

574 - البدایه و النهایه لابن کثیر 10 ټوک 181 مخ

575 - کتاب الخراج 5 مخ 1352 هجری قمری کال د مصر چاپ

نیو لیک

هغه د عدلیی د ازادی په هکله لیکې چې د انصاف په معامله کې
 د هر ډول واسطی او مداخلی دروازی بندول په کار دی او نه د کوم
 شخص د مرتتی او حیثیت څه لحاظ هم و نه ساتل شی⁵⁷⁶.

د هارون الرشید په وخت کې یو زور عیسوی د خلیفه په خلاف د
 یوه باغ دعوی وکړه قاضی ابو یوسف رحمه الله علیه نه یوازی دا چې د
 خلیفه ترمخ یی د دی دعوی اوریدنه وکړه بلکه د خلیفه څخه ئی دری
 ځلی د سوگند یادولو غوښتنه هم وکړه. کله چه هر کت هغه د سوگند
 یادولو څخه مخ واراوه. نو ذکر شوی امام د مدعی یعنی عسیوی په
 حق کې پریکړه وکړه - خو د مرگ پوری په دی پښیمانه و چی ولی
 خلیفه یی د عیسوی برابر و نه دراوه⁵⁷⁷.

قاسم بن الحکم عراقی فرمائی چی مایه خپله د قاضی ابو یوسف
 رحمه الله علیه څخه د وفات په وخت کې اوریدلی وه.

یالیتنی مت علی ما کنت علیه من الفقر و انی لم ادخل فی القضاء
 علی انی ما تعمدت بحمد الله و نعمته جوراً ولا حابیت خصما علی
 خصم من سلطان ولا سوقه (کاشکې چه زه د فقر په حالت کې وفات
 شوی او د قضاء په مسئولیت کې نه وی داخل شوی خو د دی سره د
 الله جل جلاله شکر او د هغه فضل دی چی ما قصداً په چا ظلم نه دی
 کړی او نه د دعوه کونکې د یوی ډلی سره می د بلی په نسبت زیاته
 مینه کړی ده که څه هم هغه حکمران وی یا عام فرد وی)⁵⁷⁸.

د حسن بصری رحمه الله علیه لیک
 د عمر بن عبدالعزیز رحمه الله علیه په نوم

576- کتاب الخراج 151 مخ 1352 هجری قمری کال د مصر چاپ

577- البدایه و النهایه 10 ټوک 181 مخ

578- تاریخ بغداد للخطیب 13 ټوک 252 مخ

نیو لیک

و اعلم يا اميرالمومنين ان الله انزل الحدود ليزجربها عن الخبائث
و الفواحش فكيف اذا اتاها من يديها و ان الله انزل القصاص حياه
لعباده فكيف اذا قتلهم من يقتص لهم (اي اميرالمومنين ! بنه پوه شه
، چي الله جل جلاله سزا گاني د دی له پاره رالپرلی دی چه خلک د
هغی په اساس د گنده او بدو کارونو څخه منع شی ، نو عام خلک به
څنگه منع شه چي د هغوی حکمران په خپله د بدیو او فحش کارونو
مرتکب گرځی ~ الله جل جلاله د قصاص حکم په دی خاطر را نازل
کړی دی چه د هغه د بندگانو ارواح محفوظ وساتل شی ، نو د خلکو د
ځان ساتنه به څنگه وشي کله چه د هغوی حکمران په خپله قتلول شروع
کړی ⁵⁷⁹.

د سفیان ثوری رحمه الله علیه لیک

د هارون الرشید په نوم

هارون الرشید د ځواک دلاسته راوړو وروسته امام سفیان ثوری رحمه
الله علیه ته دعباد الطالقانی په لاس یو لیک ورواستاوه چي په هغه کې
ئی لیکلی وه چي زه ستا د لیدو ارزو لرم ، او شکایت ئی کړی وه چي
نورو علماو و زما سره لیدنی وکړی او مبارکې ئی راکړه لیکن تا نه
مبارکې راکړی او نه دی راسره لیدنه وکړه. دا خط امام ته هغه وخت
وروسید چي هغه د کوفی په مسجد کې د شاگردانو ترمنځ ناست وه د
خط د اوریدو وروسته هغه وویل د دی لیک په شا زما ځواب ولیکې ، د
سفیان ثوری رحمه الله علیه دا لیک د حق یوه ښکاره نمونه وه ، د قضاء
د لوړوالی او د قضاء (علی السلطان و اعوانه) په هکله دا لاندی اقتباس
ملاحظه کړی: یا هارون قعدت علی السیریر ولبست الحریر اسبلت سترا

579- العقد الفرید لابن عبد ربه کتاب اللؤلؤه فی السلطان صفه الامام العادل

لومړی ټوک 24منځ

نیو لیک

دون بابک و تشبیهت بالحجبه برب العالمین ثم اعدت اجنادک الظلمه
دون بابک و سترک یظلمون الناس ولا ینصفون یشربون الخمر و یضربون
من یشربها و یزنون و یحدون الزانی و یسرقون و یقطعون یدالسارق افلا
کانت هذه الاحکام علیک و علیهم قبل ان تحکم للناس (ای هارونه ! ته
په تخت ناست ئی ، دورینمو کالی دی اغوستی دی په دروازی دی پردی
راخوړندی کړی او د خلکو څخه په پتوالی سره د الله جل جلاله سره
مشابهت کوی ، د دی نه پرته تا په دروازه کې هم خلک ټاکلی دی چی په
ظلم حکم کوی انصاف نه کوی ، هغوی په خپله شراب څکې خو نورو
شرابو څکونکو ته سزا ورکوی ، په خپله زنا کوی خو نورو زنا کونکې ته
سزا ورکوی په خپله غلا کوی خو د نورو غلو لاسونه ورپری کوی په خپله
وژل کوی خو د نورو وژونکو څخه قصاص اخلی نوایا د خدای دا قوانین
په تا او ستا په دی مامورینو د نورو څخه تر مخه د جاری کیدو له پاره نه
دی راغلی ؟

د لیک په شروع کې ئی د ملت د خزانی په بی ځایه استعمال سخت
تنقید کړی دی او په اخر کې ئی د قیامت دورځی څخه ویرولی دی .
او لیکلی ئی دی چی : فایاک ایاک ان تکتب لی کتابا بعد هذا فلا
اجیبک والسلام (خبر اوسه ، خبراوسه ، چی په راتلونکې کې زما په نوم
هیڅ لیک ونه لیکې او که نه نوزه به ځواب درنه کړم والسلام) .
کله چه هارون الرشید دا لیک ولوست نو د سترگو څخه ئی اوښکې
روانی شوی ، یو درباری ورنه پوښتنه وکړه چی هغه ستا په مقابل کې ډیر
جرئت ښولی دی د هغه نیول په کار دی هارون ورته وویلی ته د دنیا بنده
یی او سفیان رحمه الله علیه یوازی د یوه امت حیثیت لری⁵⁸⁰ .

580 - الادب العربی و تاریخه 2 ټوک 176 مخ 1937 عیسوی کال د مصطفی
البابی مصر چاپ

نيو ليک

د کتاب لنأيز

د دی کتاب د دری وارو برخو او ټولو څپرکو لنډيز دا دی چی د اسلامی سیاست د مانی بنسټ په دی څلورو شیانو ایښودل شوی دی :

1 { د الله جل جلاله حاکمیت او د کتاب او سنتو پورته والی.

2 { د عابدینو فقهاو څخه جوړه شوی شوری چی د مسلمانانو معتمده هم وی.

3 { دیانت لرونکې ، دخدایه ویریدونکې او اهل اجرائیه چی مشرئی مسلمان او باوری وی.

4 { ازاده او مستقله عدلیه (قضاء) چی غړی ئی فقها هم وی ، عادل او متقی هم وی کوم خلک چه په دی وخت کې په مسلمانانو حکومت کوی په هغوی په شرعی ډول فرض دی چی هغوی د همدی اصولو په بنسټ یو نظام جوړکړی او که چیری داسی نه کوی نو بیا په مسلمانانو فرض دی چی د دی حکمرانانو په عزل کولو او د هغوی پر ځای د صالح او عادل حکومت د جوړولو له پاره خپلی هلی ځلی تیزی کړی .

الهم ارنا الحق حقا وارزقنا اتباعه و الباطل باطلاً وارزقنا اجتنابه و
صلی الله علی سیدنا و نبینا محمد و علی اله واصحابه اجمعین

نیو لیک

کتابونه

د دی کتاب په لیکو کې چه د کومو کتابونو څخه استفاده شوی د هغو فهرست په لاندی ډول دی :

تفاسیر

- 1- {جامع البیان تفسیر القرآن د محمد بن طبری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 310 هجری قمری کال
- 2- {تفسیر حکام القرآن د امام جصاص حنفی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 370 هجری قمری کال
- 3- {تفسیر معالم التنزیل د حسین بن محمد البغوی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 516 هجری قمری کال
- 4- {تفسیر احکام القرآن د قاضی ابوبکر محمد بن عبدالله ابن عربی لیکنه د مړینی نیټه 547 هجری قمری کال
- 5- {تفسیر زاد المسیر فی علم التفسیر د ابوالفرج ابن جوزی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 597 هجری قمری کال
- 6- {تفسیر مفاتیح الغیب (تفسیر کبیر) د امام فخر الدین محمد بن عمرو رازی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 606 هجری قمری کال
- 7- {تفسیر الجامع لاحکام القرآن د محمد بن احمد القرطبی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 671 هجری قمری کال
- 8- {تفسیر انوار التنزیل (بیضاوی) د قاضی بیضاوی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 685 هجری قمری کال
- 9- {تفسیر مدارک التنزیل د عبدالله بن احمد النسفی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 701 هجری قمری کال
- 10- {تفسیر لباب التاویل (الخازن) د عبدالله بن محمد الخازن لیکنه د مړینی نیټه 741 هجری قمری کال
- 11- تفسیر البحر المحیط د محمد بن یوسف ابن حیان الاندلسی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 754 هجری قمری کال

نیو لیک

- .....
- 12- { تفسیر القرآن العظیم د اسمعیل بن محمد بن عمرو بن کثیر رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی نیټہ 774 هجری قمری کال
- 13- { تفسیر جلالین د جلال الدین سیوطی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی نیټہ 911 هجری قمری کال
- 14- { تفسیر مظہری د قاضی ثناء اللہ پانی پتی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی نیټہ 1225 هجری قمری کال
- 15- { تفسیر موضح القرآن د شاه عبدالقادر محدث دهلوی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی نیټہ 1230 هجری قمری کال
- 16- { تفسیر فتح العزیز تفسیر عزیزی د شاه عبدالعزیز محدث دهلوی لیکنہ د مرینی نیټہ 1239 هجری قمری کال
- 17- { تفسیر ترجمان القرآن د مولا نا ابو الکلام ازاد رحمہ اللہ علیہ لیکنہ
- 18- { تفسیر عثمانی د علامہ شبیر احمد عثمانی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی نیټہ 1369 هجری قمری کال
- 19- { تفسیر تفہیم القرآن د مولا نا سید ابوالاعلیٰ مودودی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی نیټہ 1399 هجری قمری کال
- 20- { تفسیر روح المعانی د شہاب الدین سید محمود الالوسی بغدادی لیکنہ د مرینی کال 1270 هجری قمری کال
- 21- { بائبیل

احادیث او د احادیثو شرحی

- 1- { صحیح بخاری د محمد بن اسمعیل بخاری رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی نیټہ 256 هجری قمری کال
- 2- { صحیح مسلم د مسلم بن حجاج قشیری رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی نیټہ 260 هجری قمری کال
- 3- { سنن ابو داود د ابوداود سلیمان بن اشعث سجستانی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی نیټہ 275 هجری قمری کال
- 4- { جامع ترمذی د ابو عیسیٰ ترمذی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی نیټہ 279 هجری قمری کال
- 5- { سنن نسائی د ابو عبدالرحمن احمد بن شعیب نسائی لیکنہ د مرینی نیټہ 303 هجری قمری کال

نیو لیک

- 6- { سنن ابن ماجه د محمد بن یزید قزوینی ابن ماجه لیکنه د مړینی نیته
275 هجری قمری کال
- 7- { موطا امام مالک د امام مالک بن انس رحمه الله علیه لیکنه د مړینی
نیته 179 هجری قمری کال
- 8- { مسند احمد د امام احمد بن حنبل رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیته
241 هجری قمری کال
- 9- { المصنف د عبدالرزاق بن همام صنعانی لیکنه د مړینی نیته 211 هجری
قمری کال
- 10- صحیح ابن خزیمه د محمد بن اسحاق بن خزیمه لیکنه د مړینی نیته
311 هجری قمری کال
- 11- { الادب المفرد د محمد بن اسمعیل بخاری رحمه الله علیه لیکنه د
مړینی نیته 256 هجری قمری کال
- 12- { معجم صغیر د امام طبرانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیته 360
هجری قمری کال
- 13- { المستدرک د ابو عبد الله الحاکم النشاپوری لیکنه د مړینی نیته 405
هجری قمری کال
- 14- { سنن دارمی د ابو محمد عبد الله بن عبدالرحمن دارمی لیکنه
- 15- { السنن الکبری د ابو احمد بن حسین بیهقی رحمه الله علیه لیکنه د
مړینی نیته 458 هجری قمری کال
- 16- { سنن دار قطنی علی بن عمر الدار قطنی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی
نیته 385 هجری قمری کال
- 17- { کنز العمال د علی المتقی بن حسام الدین الهنندی لیکنه د مړینی نیته
957 هجری قمری کال
- 18- { شرح معانی الآثار د امام طحاوی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیته
321 هجری قمری کال
- 19- { مشکل الآثار د امام طحاوی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیته 321
هجری قمری کال
- 20- { جامع الاصول د ابن اثیر جزری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیته
606 هجری قمری کال

نیو لیک

-
- 21- { الترغیب والترہیب د حافظ زکی الدین منذری رحمہ اللہ علیہ لیکنہ
د مرینی نیٹہ 656 ہجری قمری کال
- 22- { مجمع الزوائد د علامہ نورالدین ہیثمی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د
مرینی نیٹہ 807 ہجری قمری کال
- 23- { عمدہ القاری د بدرالدین عینی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی نیٹہ
855 ہجری قمری کال
- 24- { فتح الباری د ابن حجر عسقلانی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی نیٹہ
852 ہجری قمری کال
- 25- { شرح مسلم د امام نووی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی کال 676 ہجری
قمری کال
- 26- { معالم السنن د امام ابو سلیمان خطابی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی
نیٹہ 388 ہجری قمری کال
- 27- { ارشاد الساری د بخاری شرح د شہاب الدین قسطلانی رحمہ اللہ علیہ
لیکنہ د مرینی نیٹہ 923 ہجری قمری کال
- 28- { نیل الاوطار د قاضی شوکانی یمنی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی
نیٹہ 1250 ہجری قمری کال
- 29- { مرقات شرح مشکوٰۃ د ملا علی قاری رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی
نیٹہ 1014 ہجری قمری کال
- 30- { تحفہ الاحوذی د ترمذی شرح د علامہ عبدالرحمان مبارک پوری رحمہ
اللہ علیہ لیکنہ د مرینی نیٹہ 1353 ہجری قمری کال
- 31- { فیص الباری امالی بخاری د علامہ انورشاه کشمیری رحمہ اللہ علیہ
لیکنہ د مرینی نیٹہ 1352 ہجری قمری کال
- 32- { معارف السنن امام ترمذی د علامہ انورشاه کشمیری رحمہ اللہ علیہ
لیکنہ د مرینی نیٹہ 1352 ہجری قمری کال
- 33- { کتاب الخراج د قاضی ابو یوسف رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی نیٹہ
182 ہجری قمری کال
- 34- { کتاب الموضوعات د ابن جوری رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی نیٹہ
597 ہجری قمری کال

نیو لیک

- 35- { موضوعات کبیر د ملا علی قادری رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی نیپتہ
1104 ہجری قمری کال
- 36- { نصب الراية علامہ جمال الدین زیلنی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی
نیپتہ 762 ہجری قمری کال
- فقہ
- 1- { المسبوط د شمس الائمہ سرخی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی نیپتہ 490
ہجری قمری کال
- 2- { ہدایہ د شیخ الاسلام مرغینانی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی نیپتہ 593
ہجری قمری کال
- 3- { البدائع الصنائع د علامہ کاشانی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی نیپتہ 587
ہجری قمری کال
- 4- { فتح القدير د ہدایہ شرح ابن الہمام حنفی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی
نیپتہ 861 ہجری قمری کال
- 5- { عنایہ الہدایہ د علامہ بابر تی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی نیپتہ 786
ہجری قمری کال
- 6- { فتاوی قاضیحان (خانیه) د علامہ قاضی خان رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د
مرینی نیپتہ 592 ہجری قمری کال
- 7- { بحرالرائق د ابن نجیم مصری رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی نیپتہ 970
ہجری قمری کال
- 8- { فتاوی بزازیہ د ابن البزار الکرء ای لیکنہ د مرینی نیپتہ 827 ہجری
قمری کال
- 9- { فتاوی عالمگیریہ - درمختار د علامہ علاوالدین حصکفی رحمہ اللہ
علیہ لیکنہ د مرینی کال 1088 ہجری قمری کال
- 10- { مجموعہ شامی د ا بن عابدین شامی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی
نیپتہ 1252 ہجری قمری کال
- 11- { رسائل د ا بن عابدین شامی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی نیپتہ 1252
ہجری قمری کال
- 12- { کتاب الام د امام شافعی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مرینی نیپتہ 204
ہجری قمری کال

نیو لیک

- 13- { بدایه المجتهد د ابن رشد مالکي رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیته
595 هجری قمری کال
- 14- { المغنی د ابن قدامه حنبلی رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیته 334
هجری قمری کال
- 15- { فتاوی ابن تیمیه د شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله عليه لیکنه د
مړینی کال 728 هجری قمری کال
- 16- { اعلام الموقعین د حافظ ابن قیم رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیته
751 هجری قمری کال
- 17- { المحلی د ابن حزم ظاهری رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیته 456
هجری قمری کال
- 18- { معین الحکام د علامه علاء الدین طرابلسی رحمه الله عليه لیکنه
اصول فقه
- 19- { الاصول د فخر الاسلام بزدوی رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیته 482
هجری قمری کال
- 20- { المستصفی د امام غزالی رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیته 505
هجری قمری کال
- 21- { توضیح تلویح د سعد الدین تفتازانی رحمه الله عليه لیکنه د مړینی
نیته 791 هجری قمری کال
- 22- { تحریر الاصول د ابن الهمام حنفی رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیته
861 هجری قمری کال
- 23- { منهج الاصول د قاضی بیضاوی لیکنه د مړینی نیته 791 هجری
قمری کال
- 24- { الاعتصام د ابو اسحق شاطبی رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیته 790
هجری قمری کال
- 25- { ارشاد الفحول د قاضی شوکانی رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیته
1250 هجری قمری کال
- 26- { الاشباه والنظائر د ابن نجیم مصری رحمه الله عليه لیکنه د مړینی نیته
970 هجری قمری کال

نیو لیک

27- { الاشباه والنظائر د جلال الدین سیوطی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیته 911 هجری قمری کال

کلام (عقائد) :

- 1- { التمهید فی بیان التوحید د ابو الشکور سالمی حنفی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیته 465 هجری قمری کال
- 2- { المنقذ من الضلال د امام غزالی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیته 505 هجری قمری کال
- 3- { المعتمد فی المعتقد د قاضی فضل الله نور پشی لیکنه د مړینی نیته 630 هجری قمری کال
- 4- { اصول الدین د شیخ عبدالقاهر بغدادی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیته 429 هجری قمری کال
- 5- { شرح عقائد سعد الدین تفتازانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیته 791 هجری قمری کال
- 6- { شرح مواقف د سید شریف جرجانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیته 816 هجری قمری کال
- 7- { المسائر د ابن الهمام حنفی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیته 861 هجری قمری کال
- 8- { شرح المطالع

سیرت او تاریخ :

- 1- { سیرت ابن هشام رحمه الله علیه د ابن هشام رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 213 هجری قمری
- 2- { طبقات ابن سعد د محمد بن سعد رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 235 هجری قمری
- 3- { فتوح البلدان د احمد بن یحیی بلاذری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 277 هجری قمری
- 4- { تاریخ بغداد د خطیب بغدادی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 463 هجری قمری
- 5- { تاریخ الامم و الملوک د محمد بن جریر طبری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 310 هجری قمری

نیو لیک

- 6- { جوامع السیر د ابن حزم ظاهری رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی کال 456
هجری قمری
- 7- { الاستعاب د ابن عبدالبر رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی کال 463 هجری
قمری
- 8- { اسد الغابہ د ابن الاثیر جزری رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی کال 630
هجری قمری
- 9- { زاد المعاد د حافظ ابن قیم رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی کال 756
هجری قمری
- 10- { البدايه والنهائيه د حافظ ابن کثیر رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی کال
774 هجری قمری
- 11- { السيره النبويه د حافظ ابن کثیر رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی کال
774 هجری قمری
- 12- { الکامل فی التاريخ د ابن الاثیر جزری رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی
کال 630 هجری قمری
- 13- { مقدمه ابن خلدون د علامه ابن خلدون رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی
کال 808 هجری قمری
- 14- { الاصابه فی تمیزالصحابه د حافظ ابن حجر عسقلانی رحمہ اللہ علیہ
لیکنہ د مړینی کال 852 هجری قمری
- 15- { السيره الحلبیه د علی بن برهان الدین حلبی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د
مړینی کال 900 هجری قمری
- 16- { وفاء الوفاء علامه سمهودی رحمہ اللہ علیہ 911 هجری قمری
- 17- { مناقب امام اعظم د موفق الدین مکی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی
کال 568 هجری قمری
- 18- { الملل و النحل د علامه شهرستانی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی کال
548 هجری قمری
- 19- { الفصل بین الملل و النحل د ابن حزم ظاهری رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د
مړینی کال 456 هجری قمری
- 20- { مناقب امام احمد بن حنبل ابن حوزی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مړینی
کال 597 هجری قمری

نيو ليک

- 21- { نهج البلاغه سيد شريف رضى رحمه الله عليه ليکنه د مړينى کال 404 هجرى قمرى
- 22- {الخصائص الكبرى د جلال الدين سيوطى رحمه الله عليه ليکنه د مړينى کال 911 هجرى قمرى
- 23- { حسن المحاضره د جلال الدين سيوطى رحمه الله عليه ليکنه د مړينى کال 911 هجرى قمرى
- 24- { سفر السعاده د شيخ عبدالحق محدث دهلوى رحمه الله عليه ليکنه د مړينى کال 958 هجرى قمرى
- 25- { شرح نهج البلاغه د ابن ابى حديد رحمه الله عليه ليکنه د مړينى کال 656 هجرى قمرى
- 26- { مکتوبات د امام ربانى مجدد الف ثانى رحمه الله عليه ليکنه د مړينى کال 103 هجرى قمرى
- 27- { ازاله الخفاء د شاه ولى الله محدث دهلوى رحمه الله عليه ليکنه د مړينى کال 1176 هجرى قمرى
- 28- { قره العنين د شاه ولى الله محدث دهلوى رحمه الله عليه ليکنه د مړينى کال 1176 هجرى قمرى
- 29- { قصص الانبياء د عبدالوهاب بجار مصرى مولانا ليکنه
- 30- { قصص القرآن د مولانا حفظ الرحمان سيو هاروى رحمه الله عليه ليکنه
- 31- { رحمه العالمين قاضى محمد سليمان منصور پورى رحمه الله عليه ليکنه
- 32- {الرياض النضره ابو جعفر احمد المحب الطبرى رحمه الله عليه ليکنه د مړينى کال 164 هجرى قمرى
- 33- { ثلاثه من اعلام الحريره د قدرى ليکنه
- 34- { رسول رحمه د مولانا غلام رسول مهر ليکنه
- 35- { تاريخ عالم د وليم ايل لينگر (اردو ژباړه)
- 36- { تمدن هند د ډاکټر گستاولى بان (اردو ژباړه)
- 37- { جنگ عظيم دوم لوئيس سنائيدر (اردو ترجمه) لغت او ادب

نیو لیک

- 1- { جمهره اللغه د ابن درید رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 321 هجری قمری
- 2- { مفردات القرآن د امام راغب اصفهانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 502 هجری قمری
- 3- { النهایه د ابن الاثیر جزری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 706 هجری قمری
- 4- { مختار الصحاح محمد بن ابی بکر رازی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 666 هجری قمری
- 5- { صراح للغات علامه جمال قرشی رحمه الله علیه لیکنه کال 681 هجری قمری
- 6- { تاج العروس د قاموس شرح د علامه زبیدی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 1205 هجری قمری
- 7- { لسان العرب د ابن منظور افریقی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 711 هجری قمری
- 8- { المنجد
- 9- { الادب العربی و تاریخه
- 10- { العقد الفرید د ابن عبدربه رحمه الله علیه لیکنه
- 11- { مجمع البحار د شیخ محمد طاهر رحمه الله علیه لیکنه
- 12- { کلیات د ابو البقاء حنفی لیکنه د مړینی کال 1095 هجری قمری
سیاسیات :
- 1- { الاحکام السلطانیه د امام ابو الحسن ماوردی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 450 هجری قمری
- 2- { الاحکام السلطانیه د قاضی ابویعلی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 458 هجری قمری
- 3- { السیاسه المدنیه د ابو نصر فارابی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 339 یا 343 هجری قمری
- 4- { احصاء العلوم د ابو نصر فارابی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 339 یا 343 هجری قمری

نيو ليك

- 5- { الفجرى فى الادب السلطانيه د ابن المظطفى رحمه الله عليه اردو ژباړه
د مړينى كال 709 هجرى قمرى
- 6- { السياسه الشرعيه د ابن تيميه رحمه الله عليه 728 ليكنه د مړينى كال
هجرى قمرى
- 7- { منهاج السنه د ابن تيميه رحمه الله عليه ليكنه د مړينى كال 728 هجرى
قمرى
- 8- { الطرق الحكيمه ابن قيم رحمه الله عليه ليكنه د مړينى كال د 156 هجرى
قمرى
- 9- { مجموعه رسائل اخوان الصفا رساله سابعه
- 10- { علم السياسه د ډاكټر حسن صعف لبنان پوهنتون استاد ليكنه
- 11- { مدخل الى علم السياسه ډاكټر جمال الاتاشى ليكنه
- 12- { اسلام كا نظام حكومت مولانا حامد الانصارى رحمه الله عليه ليكنه
- 13- { مباديات سياسيات د شروانى رحمه الله عليه ليكنه
- 14- { دى پرنس عربى ژباړه د ميكياولى ليكنه د مړينى كال هجرى قمرى
- 15- { نظام الحكم فى الشريعه والتاريخ د ظافر قاسمى رحمه الله عليه
ليكنه
- 16- { اسلامى رياست د مولا نا سيد ابو الاعلى مودودى رحمه الله عليه
ليكنه د مړينى كال 1399 هجرى قمرى
- 17- { خلافت و ملوكيت د مولا نا سيد ابو الاعلى مودودى رحمه الله عليه
ليكنه د مړينى كال 1399 هجرى قمرى
- 18- { سلامى كاسياسى نظام مولا نا ابو الاعلى رحمه الله عليه مودودى
رحمه الله عليه ليكنه د مړينى كال 1399 هجرى قمرى
- 19- { العداله الاجتماعيه د شهيد سيد قطب رحمه الله عليه ليكنه
- 20- { الفتنة الكبرى د ډاكټر طه حسين رحمه الله عليه ليكنه
- 21- { احياء العلوم د امام غزالى رحمه الله عليه ليكنه د مړينى كال 505
هجرى قمرى
- 22- { التفهيمات الالهيه د شاه ولى الله رحمه الله عليه ليكنه د مړينى كال
1176 هجرى قمرى
- 23- { اصول الدعوه د ډاكټر عبدالكريم زيدان ليكنه

نیو لیک

- 24- { اقتضاء الصراط المستقیم د امام ابن تیمیہ رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د
مہینی کال 1399 ہجری قمری
- 25- { المیزان الکبری د امام عبدالوہاب شعرانی لیکنہ
- 26- { کتاب النبی پروفیسور مصطفی الاعظمی رحمہ اللہ علیہ
- 27- { جامع بیان العلم د ابن البر رحمہ اللہ علیہ لیکنہ د مہینی کال 1399
ہجری قمری
- 28- { ارض القرآن د سید سلیمان ندوی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ
- 29- { تلبیس ابلیس د ابن جوزی رحمہ اللہ علیہ لیکنہ
- 30- { انسانی دنیا پر مسلمانوں ک عروج وزوال کا اثر د سید ابوالحسن
علی ندوی لیکنہ
- 31-

پای

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**